

Olesia Tkachuk

**Rosja
wobec wymiaru
wschodniego
Europejskiej
Polityki Sąsiedztwa
Unii Europejskiej
w latach 2004-2022**

**ROSJA WOBEC WYMIARU
WSCHODNIEGO EUROPEJSKIEJ
POLITYKI SĄSIEDZTWA
UNII EUROPEJSKIEJ
W LATACH 2004-2022**

SOCIETAS

seria pod redakcją
BOGDANA SZLACHTY

140

Olesia Tkachuk

**ROSJA WOBEC WYMIARU
WSCHODNIEGO EUROPEJSKIEJ
POLITYKI SĄSIEDZTWA
UNII EUROPEJSKIEJ
W LATACH 2004-2022**

Kraków 2023

Olesia Tkachuk

Uniwersytet Jagielloński

 <https://orcid.org/0000-0003-1196-7359>

 olesia.tkachuk@uj.edu.pl

© Copyright by Olesia Tkachuk, 2023

Recenzenci

dr hab. Andrzej Podraza, prof. KUL

prof. dr hab. Mieczysław Stolarczyk, UŚ

Opracowanie redakcyjne

Joanna Cieślik

Projekt okładki

Marta Jaszczuk

ISBN 978-83-8138-874-0 (druk)

ISBN 978-83-8138-875-7 (PDF)

<https://doi.org/10.12797/9788381388757>

Publikacja sfinansowana przez Instytut Nauk Politycznych i Stosunków Międzynarodowych
Uniwersytetu Jagiellońskiego

 Instytut
Nauk Politycznych
i Stosunków
Międzynarodowych

WYDAWNICTWO KSIĘGARNIA AKADEMICKA

ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków

tel.: 12 421-13-87; 12 431-27-43

e-mail: publishing@akademicka.pl

<https://akademicka.pl>

SPIS TREŚCI

Wykaz ważniejszych skrótów.....	9
Wstęp.....	13
Cele, hipotezy i pytania badawcze	14
Struktura pracy.....	16
Metodologia	17
Baza źródłowa, stan badań i terminologia.....	20
Rozdział I	
Ewolucja polityki zagranicznej Rosji w latach 1991-2022	27
1. Cele i kierunki rosyjskiej polityki zagranicznej w latach 1991-1999	28
1.1. Wpływ atlantystów na politykę zewnętrzną Rosji	28
1.2. Zmiana priorytetów rosyjskiej polityki zagranicznej.....	32
2. Polityka zagraniczna Federacji Rosyjskiej w pierwszej dekadzie XXI wieku ...	39
2.1. Okres krótkotrwałego ożywienia stosunków z Zachodem	39
2.2. Cele polityki zagranicznej Rosji w świetle dokumentów strategicznych z lat 2008-2010.....	44
3. Priorytety rosyjskiej polityki zagranicznej w drugiej dekadzie XXI wieku	51
3.1. Działania zewnętrzne Rosji na początku drugiej dekady XXI wieku	51
3.2. Od aneksji Krymu do pełnowymiarowej agresji militarnej Rosji na Ukrainę.....	59
Konkluzje	72

Rozdział II

Pola współpracy i konflikty interesów pomiędzy Federacją Rosyjską a republikami poradzieckimi	75
1. Współpraca i konflikt interesów w dziedzinie polityki zagranicznej.....	76
1.1. Od Wspólnoty Niepodległych Państw do Szanghajskiej Organizacji Współpracy	76
1.2. Stosunki bilateralne Rosji z republikami poradzieckimi	86
1.3. Formy współpracy na obszarze poradzieckim bez udziału Rosji.....	92
2. Współpraca i konflikt interesów w dziedzinie gospodarki i handlu	96
2.1. Utworzenie Eurazjatyckiej Wspólnoty Gospodarczej.....	96
2.2. Powstanie Wspólnej Przestrzeni Gospodarczej i Unii Celnej w ramach integracji gospodarczej regionu poradzieckiego.....	99
2.3. Cele i funkcjonowanie Eurazjatyckiej Unii Gospodarczej	104
2.4. Współpraca dwustronna Rosji z państwami poradzieckimi.....	109
3. Integracja przestrzeni poradzieckiej w sferze bezpieczeństwa.....	112
Konkluzje	119

Rozdział III

Geneza, cele i zasady funkcjonowania wymiaru wschodniego Europejskiej Polityki Sąsiedztwa Unii Europejskiej	121
1. Unia Europejska jako uczestnik stosunków międzynarodowych	122
2. Rozwój koncepcji Europejskiej Polityki Sąsiedztwa.....	129
2.1. Geneza	129
2.2. Podstawy prawne, cele i zasady funkcjonowania Europejskiej Polityki Sąsiedztwa	138
2.3. Instytucje i organy	142
2.4. Instrumenty polityczne i finansowe	144
2.5. Reforma EPS w latach 2006-2015.....	149
3. Projekt Partnerstwa Wschodniego	157
3.1. Inicjatywa polsko-szwedzka	157
3.2. Instrumenty	163

3.3. Realizacja programu	170
Konkluzje	180

Rozdział IV

Stanowisko Rosji wobec wymiaru wschodniego Europejskiej

Polityki Sąsiedztwa w latach 2004-2012

1. Podstawy prawne współpracy UE–Rosja.....	184
2. Udział Rosji we wschodnich inicjatywach Unii Europejskiej	188
3. Reakcja Rosji na rozszerzenie Unii Europejskiej w 2004 r. i 2007 r.	192
3.1. Stanowisko Rosji wobec perspektywy przystąpienia do UE państw Europy Środkowo-Wschodniej.....	192
3.2. Zasady współpracy między Unią Europejską a Rosją po akcesji państw Europy Środkowo-Wschodniej.....	199
4. Recepcja Europejskiej Polityki Sąsiedztwa przez Rosję w latach 2004-2007 .	204
4.1. Podejście władz Rosji do prac prowadzonych nad koncepcją EPS	204
4.2. Stanowisko Rosji wobec „rewolucji kolorowych” w Gruzji i na Ukrainie.....	207
4.3. Ocena Europejskiej Polityki Sąsiedztwa przez Rosję w latach 2004-2007.....	213
5. Recepcja Partnerstwa Wschodniego przez Rosję w latach 2008-2012	217
5.1. Wojna w Gruzji w opinii władz Rosji.....	217
5.2. Ocena programu Partnerstwa Wschodniego przez Rosję w latach 2008-2012	220
Konkluzje	226

Rozdział V

Stanowisko Rosji wobec wymiaru wschodniego Europejskiej

Polityki Sąsiedztwa w latach 2013-2022

1. Rosja wobec rozwoju Partnerstwa Wschodniego w latach 2013-2014.....	230
1.1. Posiedzenie Partnerstwa Wschodniego na szczycie w Wilnie (28-29 listopada 2013 r.).....	230
1.2. Reakcja na Euromajdan i wojnę w Donbasie	236
1.3. Stanowisko Rosji wobec podpisania przez Ukrainę, Mołdawię i Gruzję umów stowarzyszeniowych z UE	245

2. Rosja wobec rozwoju Partnerstwa Wschodniego w latach 2015-2022	249
2.1. Posiedzenie Partnerstwa Wschodniego na szczycie w Rydze (21-22 maja 2015 r.)	249
2.2. Ustanowienie strefy wolnego handlu między UE a Ukrainą.....	252
2.3. Posiedzenie Partnerstwa Wschodniego na szczycie w Brukseli (24 listopada 2017 r.) 256	
2.4. Liberalizacja reżimu wizowego między Ukrainą i Gruzją a UE	259
3. Następstwa agresji militarnej Rosji na Ukrainę 24 lutego 2022 r.	262
3.1. Od aneksji Krymu do pełnowymiarowej agresji Rosji na Ukrainę	262
3.2. Wojna rosyjsko-ukraińska	269
Konkluzje	275
Zakończenie	279
Bibliografia.....	289
Summary.....	355
Indeks osób.....	357

WYKAZ WAŻNIEJSZYCH SKRÓTÓW

- APEC** – *Asia-Pacific Economic Cooperation* (Współpraca Gospodarcza Azji i Pacyfiku, także: Rada Współpracy Gospodarczej Azji i Pacyfiku)
- ASEAN** – *Association of South East Asian Nations* (Stowarzyszenie Narodów Azji Południowo-Wschodniej)
- ASEM** – *Asia-Europe Meeting* (Forum Państw Azji i Europy, także: Forum Azja-Europa, międzyregionalny dialog Azja-Europa)
- BRICS** – *Brazil, Russia, India, China and South Africa* (grupa państw – Brazylii, Rosji, Indii, Chin i Republiki Południowej Afryki)
- CARDS** – *Community Assistance for Reconstruction, Development and Stabilization* (Pomoc Wspólnotowa na rzecz Odbudowy, Rozwoju i Stabilizacji)
- COW** – Centralnoazjatycka Organizacja Współpracy
- DCFTA** – *Deep and Comprehensive Free Trade Agreement* (Umowa o pogłębionej i kompleksowej strefie wolnego handlu)
- EaUG** – Eurazjatycka Unia Gospodarcza
- EaWG** – Eurazjatycka Wspólnota Gospodarcza
- EIDHR** – *European Initiative for Democracy and Human Rights* (Europejska Inicjatywa dla Demokracji i Praw Człowieka)
- EIS** – Europejski Instrument Sąsiedztwa
- EISP** – Europejski Instrument Sąsiedztwa i Partnerstwa
- EPBiO** – Europejska Polityka Bezpieczeństwa i Obrony
- EPS** – Europejska Polityka Sąsiedztwa
- Euronest** – *Euronest Parliamentary Assembly* (Zgromadzenie Parlamentarne Euronest funkcjonujące w ramach programu Partnerstwa Wschodniego)
- FR** – Federacja Rosyjska
- GATT** – *General Agreement on Tariffs and Trade* (Układ Ogólny w sprawie Taryf Celnych i Handlu)

- GUAM** – grupa państw – Gruzji, Ukrainy, Azerbejdżanu i Mołdawii
- GUUAM** – grupa państw – Gruzji, Ukrainy, Uzbekistanu, Azerbejdżanu i Mołdawii
- INTERREG** – *Interregional cooperation program* (Program współpracy międzyregionalnej)
- KBWE** – Konferencja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie
- KE** – Komisja Europejska
- MEDA** – *Measure D’Accompagnement* (program wsparcia Unii Europejskiej dla partnerów śródziemnomorskich)
- NACC** – *North Atlantic Cooperation Council* (Północnoatlantycka Rada Współpracy)
- NAFTA** – *North American Free Trade Agreement* (Północnoamerykański Układ Wolnego Handlu)
- NATO** – *North Atlantic Treaty Organization* (Organizacja Traktatu Północnoatlantyckiego, także: Sojusz Północnoatlantycki)
- OBWE** – Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie
- ONZ** – Organizacja Narodów Zjednoczonych
- OUBZ** – Organizacja Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym
- PdM** – Partnerstwo dla Modernizacji
- PE** – Parlament Europejski
- PEM** – *Regional Convention on pan-Euro-Mediterranean preferential rules of origin* (Regionalna konwencja w sprawie paneurośródziemnomorskich preferencyjnych reguł pochodzenia)
- PdP** – Partnerstwo dla Pokoju
- PHARE** – *Poland and Hungary: Assistance for Restructuring their Economies* (Polsko-Węgierski Program na rzecz Restrukturyzacji Gospodarek)
- RE** – Rada Europejska
- SOFA** – *Status of Forces Agreement* (Porozumienie o statusie sił zbrojnych)
- SORT** – *Strategic Offensive Reductions Treaty* (Traktat o redukcji strategicznych potencjałów ofensywnych)
- SOW** – Szanghajska Organizacja Współpracy
- START** – *Strategic Arms Reduction Treaty* (Układ o redukcji broni strategicznych)
- TACIS** – *Technical Assistance to the Commonwealth of Independent States* (Program Pomocy Technicznej dla Wspólnoty Niepodległych Państw)
- TAIEX** – *Technical Assistance and Information Exchange Instrument* (Instrument pomocy technicznej i wymiany informacji)
- TUE** – Traktat o Unii Europejskiej

Twinning – *European Union instrument for institutional cooperation between Public Administrations of EU Member States and partner countries* (Instrument Unii Europejskiej na rzecz współpracy instytucjonalnej między administracjami publicznymi państw członkowskich UE oraz krajów partnerskich)

UDT – Uproszczony dokument tranzytowy

UE – Unia Europejska

UEA – Unia Eurazjatycka

USA – *United States of America* (Stany Zjednoczone Ameryki)

WE – Wspólnota Europejska

WNP – Wspólnota Niepodległych Państw

WPBiO – Wspólna Polityka Bezpieczeństwa i Obrony

WPG – Wspólna Przestrzeń Gospodarcza

WPZiB – Wspólna Polityka Zagraniczna i Bezpieczeństwa

WTC – Wspólna Taryfa Celną

WTO – *World Trade Organization* (Światowa Organizacja Handlu)

ZSRR – Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich

WSTĘP

Niniejsza monografia powstała na podstawie rozprawy doktorskiej napisanej pod kierunkiem prof. dr. hab. Janusza Węca i obronionej we wrześniu 2019 r. na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie. Zmiany, które zaszły w najbliższym otoczeniu Unii Europejskiej (UE) po jej rozszerzeniu w 2004 r., znacznie wpłynęły na poczucie bezpieczeństwa na kontynencie europejskim. Takie wydarzenia, jak wojna w Syrii, kryzys migracyjny, aneksja Krymu przez Rosję i wojna na Ukrainie, wywołały ożywioną dyskusję zarówno w środowisku politycznym, jak i naukowym. Podjęto wiele badań, w ramach których próbowano zdiagnozować przyczyny ich wystąpienia lub zaproponować rozwiązanie poszczególnych z nich. Dla autorki przy tym szczególne zainteresowanie naukowe wzbudziło stanowisko Federacji Rosyjskiej wobec wymiaru wschodniego Europejskiej Polityki Sąsiedztwa (EPS), a mianowicie programu Partnerstwa Wschodniego zakładającego rozwój współpracy w różnych dziedzinach między sześcioma republikami byłego Związku Radzieckiego (Armenią, Azerbejdżanem, Białorusią, Gruzją, Mołdawią i Ukrainą) a Unią Europejską. Zagadnienie to jest o tyle ważne, iż pozwala z jednej strony zanalizować poszczególne etapy kształtowania stosunków między powyższymi państwami i UE, natomiast z drugiej strony zbadać postawę władz Rosji zarówno wobec przestrzeni poradzieckiej, jak i regionalnego wymiaru EPS skierowanego do wschodnich państw sąsiedzkich UE. Analiza tego także bardzo aktualnego problemu wpisuje się w trwającą obecnie na forum Unii Europejskiej debatę na temat wyzwań i zagrożeń dla bezpieczeństwa w Europie (m.in. klimatycznego, energetycznego i militarnego), sposobów ich rozwiązania, a także przyszłości rozwoju współpracy między UE a państwami – adresatami programu Partnerstwa Wschodniego, jak również dwustronnych relacji z Federacją Rosyjską. Ponadto autorka zauważyła, że mimo aktualności tego tematu w ostatnim czasie stosunkowo mało pojawiło się opracowań polskojęzycznych na temat Europejskiej Polityki Sąsiedztwa, przy czym żadne z nich nie zostało poświęcone analizie jej wymiaru wschodniego z perspektywy Federacji Rosyjskiej. Najczęściej autorzy tych publikacji skupiali się na celach, zadaniach i przesłan-

kach ustanowienia EPS oraz Partnerstwa Wschodniego ujętych z punktu widzenia UE lub teoretycznych aspektach funkcjonowania tych inicjatyw. W związku z tym autorka starała się uzupełnić przeprowadzone do tej pory badania analizą powyższego problemu. Należy jednak zaznaczyć, że odnosi się ona jedynie do oficjalnego stanowiska Rosji reprezentowanego przez poszczególnych przedstawicieli lub organy władzy państwowej, pomijając przy tym dyskusję prowadzoną w środkach masowego przekazu i ośrodkach analitycznych na temat znaczenia EPS i jej wymiaru wschodniego dla Federacji Rosyjskiej.

Cele, hipotezy i pytania badawcze

Podstawowym celem badawczym monografii jest analiza stanowiska Rosji wobec wymiaru wschodniego Europejskiej Polityki Sąsiedztwa w latach 2004–2022, w szczególności wobec programu Partnerstwa Wschodniego oraz jego beneficjentów, czyli Armenii, Azerbejdżanu, Białorusi, Gruzji, Mołdawii i Ukrainy. Drugim celem jest zbadanie roli i miejsca tychże państw w polityce zagranicznej Rosji oraz procesach integracyjnych zachodzących na obszarze poradzieckim. Kolejnym celem badawczym jest ocena współpracy UE z Armenią, Azerbejdżanem, Białorusią, Gruzją, Mołdawią i Ukrainą w ramach programu Partnerstwa Wschodniego oraz prognoza jego dalszego rozwoju. W ten sposób autorka nieco szerzej ujęła problem badawczy i określiła czynniki wpływające na stanowisko Rosji wobec wymiaru wschodniego Europejskiej Polityki Sąsiedztwa.

Cezurą początkową pracy jest rok 2004, kiedy to Komisja Europejska ogłosiła dokument strategiczny na temat Europejskiej Polityki Sąsiedztwa, który jeszcze w tym samym roku został zatwierdzony przez Radę Unii Europejskiej oraz Radę Europejską, zaś cezurę końcową stanowi rok 2022, w którym Rosja dokonała pełnowymiarowej agresji zbrojnej na Ukrainę. Istotne znaczenia dla analizowanego zagadnienia miały również wydarzenia, do jakich doszło w 2013 r. Wpłynęły one bowiem znacząco na rozwój stosunków między UE a beneficjentami Partnerstwa Wschodniego, kształt dwustronnych relacji pomiędzy Unią Europejską a Rosją, a także charakter współpracy pomiędzy Federacją Rosyjską a republikami postsowieckimi (przede wszystkim Ukrainą i Armenią). Otóż w listopadzie 2013 r. ówczesne władze Ukrainy podczas posiedzenia Partnerstwa Wschodniego na szczycie zawiesiły podpisanie układu stowarzyszeniowego z UE, co pociągnęło za sobą wybuch masowych protestów społecznych w tym kraju. W ślad za tym Armenia podjęła podobną decyzję o wycofaniu się z podpisania umowy stowarzyszeniowej z UE, a następnie oświadczyła, że przystępuje do Eurazjatyckiej Unii Gospodarczej (EaUG) utworzonej z inicjatywy

Rosji. Również władze Azerbejdżanu postanowiły wstrzymać prace nad finalizacją negocjacji w sprawie zawarcia umowy stowarzyszeniowej z UE. W wyniku tych wydarzeń pojawiło się pytanie o skuteczność Partnerstwa Wschodniego, gdyż aż trzech beneficjentów programu zrezygnowało z podpisania z UE dwustronnych umów stowarzyszeniowych.

Autorka sformułowała pięć hipotez badawczych, które zostaną poddane weryfikacji w niniejszej analizie. Pierwsza z nich opiera się na założeniu, że republiki postsowieckie zajmują priorytetowe miejsce w rosyjskiej polityce zagranicznej oraz są postrzegane przez Rosję jako własna strefa wpływów, w związku z czym Europejska Polityka Sąsiedztwa i program Partnerstwa Wschodniego UE są odbierane przez Moskwę jako zagrożenie dla rosyjskich interesów w tym regionie. Druga hipoteza bazuje na przekonaniu, że po 2013 r. stanowisko Rosji wobec EPS i inicjatywy Partnerstwa Wschodniego ulegało stopniowemu zaostrzeniu w miarę postępowania zacieśniania współpracy państw poradzieckich z UE poprzez ustanowienie stowarzyszenia politycznego i pogłębioną integrację gospodarczą. Trzecia hipoteza stanowi, że nastawienie Rosji wobec szeroko rozumianej Europejskiej Polityki Sąsiedztwa było o wiele mniej krytyczne aniżeli wobec jej egzemplifikacji w postaci programu Partnerstwa Wschodniego, ponieważ program ten zakładał nie tylko zacieśnienie współpracy gospodarczej jego beneficjentów z Unią Europejską (ustanowienie pogłębionych i kompleksowych stref wolnego handlu), ale także przeprowadzenie głębokich reform ustrojowych w tychże państwach. Czwarta hipoteza opiera się na założeniu, że najwięcej uwagi spośród wszystkich beneficjentów Partnerstwa Wschodniego władze rosyjskie poświęcają Ukrainie, ponieważ zajmuje ona szczególne miejsce w polityce zagranicznej Rosji z powodu więzi historycznych, gospodarczych czy handlowych, ale przede wszystkim ze względu na jej duże znaczenie geopolityczne (m.in. dostęp do Morza Czarnego, bogate zasoby surowców naturalnych, położenie między Rosją oraz państwami należącymi do UE i NATO). Piąta hipoteza badawcza zakłada, że Rosja w celu wzmocnienia swojej roli w przestrzeni poradzieckiej oraz pozycji na arenie międzynarodowej odwołuje się w swych działaniach wobec państw „bliskiej zagranicy” zarówno do instrumentów *soft power* (w tym dialogu politycznego, zacieśnienia współpracy w ramach różnych projektów integracyjnych – Wspólnoty Niepodległych Państw, Eurazjatyckiej Unii Gospodarczej), jak i narzędzi *hard power* (m.in. nacisków energetycznych, embarga handlowego, siły militarnej), dążąc jednocześnie do ograniczenia obecności innych podmiotów międzynarodowych (w tym NATO i UE) na obszarze poradzieckim. Oznacza to, że polityka zagraniczna Rosji wobec byłych republik postsowieckich opiera się głównie na założeniach realizmu klasycznego.

W ślad za tym autorka sformułowała następujące pytania badawcze: Jak zmieniały się kierunki polityki zagranicznej Rosji od rozpadu Związku Radzieckiego do chwili obecnej?

Jakie miejsce w rosyjskiej polityce zagranicznej zajmowały republiki byłego ZSRR? W jaki sposób rozwijały się procesy integracyjne w tzw. przestrzeni poradzieckiej oraz jakie było ich znaczenie dla polityki zagranicznej Rosji? Jaką rolę odgrywała Unia Europejska jako uczestnik stosunków międzynarodowych? Jakie były cele, założenia oraz instrumenty Europejskiej Polityki Sąsiedztwa oraz Partnerstwa Wschodniego? Czy Rosja jako państwo sąsiedzkie Unii uczestniczyła w powyższych inicjatywach oraz jakie są podstawy prawne unijno-rosyjskich stosunków? Jakie było stanowisko Rosji wobec rozwoju współpracy między Unią Europejską a poszczególnymi republikami poradzieckimi w ramach Europejskiej Polityki Sąsiedztwa i Partnerstwa Wschodniego w latach 2004–2022? W jaki sposób to stanowisko uległo zmianie po 2013 r. i pod wpływem których uwarunkowań?

Struktura pracy

Oparta na zaprezentowanych wyżej celach badawczych struktura monografii składa się z pięciu rozdziałów. W każdym z nich autorka starała się zachować odpowiedni układ chronologiczny, by tym samym najlepiej przedstawić przebieg poszczególnych procesów oraz określić związek między podjętymi decyzjami i ich wpływem na określone wydarzenia. Przedmiotem pierwszego rozdziału jest ewolucja rosyjskiej polityki zagranicznej w latach 1991–2022. W tym celu analizie poddane zostały założenia aż pięciu oficjalnych koncepcji polityki zagranicznej Rosji z lat: 1993, 2000, 2008, 2013 i 2016, a także koncepcji bezpieczeństwa narodowego oraz doktryn wojennych. Drugi rozdział poświęcony został procesom integracyjnym na obszarze poradzieckim, w szczególności inicjatywom zacieśnienia współpracy politycznej, gospodarczo-handlowej oraz w sferze bezpieczeństwa między państwami należącymi niegdyś do ZSRR, w tym Wspólnoty Niepodległych Państw, Szanghajskiej Organizacji Współpracy, Unii Celnej, Eurazjatyckiej Unii Gospodarczej, jak również Organizacji Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym. W rozdziale trzecim przedstawione zostały teoretyczne uwarunkowania aktywności Unii Europejskiej w stosunkach międzynarodowych, a następnie cele i zasady realizacji Europejskiej Polityki Sąsiedztwa oraz Partnerstwa Wschodniego.

W rozdziale czwartym dokonano analizy podstaw prawnych współpracy Unii Europejskiej z Rosją, reakcji władz rosyjskich na rozszerzenie UE w latach 2004 i 2007, a także postawy Rosji wobec Europejskiej Polityki Sąsiedztwa oraz Partnerstwa Wschodniego w latach 2004–2012. Natomiast w rozdziale piątym przedstawiono ewolucję stanowiska Rosji wobec wymiaru wschodniego UE w latach 2013–2022 oraz następstwa jej agresji na

Ukrainę w latach 2014–2022. Przedmiotem analizy dokonanej w obu tych rozdziałach były oficjalne dokumenty rosyjskie, zawierające stanowiska i opinie reprezentowane przez prezydenta Rosji, Ministerstwo Spraw Zagranicznych i Dumę Państwową Federacji Rosyjskiej, jak również inne organy władzy państwowej.

Metodologia

Proces przygotowania monografii został oparty na modelu powszechnie stosowanym w naukach społecznych. Najpierw autorka określiła problem badawczy, a także zdefiniowała główne cele badawcze. Kolejnym etapem było sformułowanie pytań badawczych i hipotez, które zostały przedstawione wyżej. Dalsze kroki polegały na zgromadzeniu tekstów źródłowych oraz niezbędnych danych, a także literatury z zakresu analizowanego problemu. Po skompletowaniu materiału badawczego autorka przystąpiła do jego analizy i interpretacji. Następnie na podstawie zebranego materiału dokonała weryfikacji hipotez. W tym celu przyjęto następujące założenia teoretyczne i metodologiczne.

Do wyjaśnienia polityki zagranicznej Rosji wobec obszaru poradzieckiego wykorzystana została teoria stosunków międzynarodowych, która zrodziła się w latach 40. i 50. XX w., a mianowicie realizm¹. Po II wojnie światowej był on głównym paradygmatem stosowanym do analizy rzeczywistości międzynarodowej. Niemniej jednak po zakończeniu „zimnej wojny” oraz zintensyfikowaniu procesów integracyjnych w poszczególnych regionach świata jego znaczenie znacznie osłabło². Mimo to dla wyjaśnienia zachowania niektórych państw na arenie międzynarodowej nurt realistyczny wciąż pozostaje aktualny. Ponadto badacze wymieniają różne jego odmiany, m.in.: realizm klasyczny, neorealizm³, realizm neokla-

¹ J. Czaputowicz, *Mapa współczesnego realizmu: realizm klasyczny, neorealizm, realizm neoklasyczny*, [w:] *Teoria realizmu w nauce o stosunkach międzynarodowych. Założenia i zastosowanie badawcze*, red. E. Haliżak, J. Czaputowicz, Warszawa 2014, s. 26.

² J.W. Legro, A. Moravcsik, *Is Anybody Still a Realist?*, „International Security” vol. 24, 1999, no. 2.

³ Neorealizm (realizm strukturalny) – przedstawiciele tego nurtu realizmu politycznego (m.in. Kenneth Waltz), wyjaśniając stosunki między państwami, skupiają się na strukturze systemu międzynarodowego. Zgodnie z jego założeniami, największy wpływ na politykę zagraniczną państw ma ich miejsce w strukturze systemu międzynarodowego. Siła państwa jest postrzegana jako zbiór różnych jego zdolności oraz umiejętność ich wykorzystywania do wywierania wpływu na innych uczestników systemu; por. J. Czaputowicz, *Teorie stosunków międzynarodowych. Krytyka i systematyzacja*, Warszawa 2007, s. 176–184; Zob. K.N. Waltz, *Struktura teorii stosunków międzynarodowych*, Warszawa 2010; K.N. Waltz, *Structural Realism after the Cold War*, „International Security” vol. 25, 2000, no. 1.

syczny⁴, realizm strategiczny⁵. Podstawę rozważań w monografii będzie stanowił realizm klasyczny, którego głównymi przedstawicielami są Hans Morgenthau⁶ i Reinhold Niebuhr⁷. Pomijając dogłębną jego analizę, należy wskazać na najważniejsze założenia tego nurtu. Według zwolenników realizmu klasycznego, państwo jest głównym podmiotem stosunków międzynarodowych, który realizuje politykę zagraniczną, opierając się na własnym interesie narodowym, rozumianym w kategoriach potęgi. Ugrupowania regionalne są postrzegane instrumentalnie, co oznacza, że państwa najsilniejsze wykorzystują je do realizacji własnych interesów, tj. zapewnienia bezpieczeństwa, wzmocnienia wpływów i zwiększenia własnej potęgi. Natomiast państwa słabe są przedmiotem rywalizacji o wpływy między potęgami oraz są wykorzystywane do wdrażania ich celów. Państwa przedstawiają podejmowane przez nie działania i cele tak, by móc udowodnić ich zgodność z uniwersalnymi zasadami moralnymi, które muszą być dostosowane do konkretnych okoliczności, czasu i miejsca. Duże znaczenie w stosunkach między państwami ma siła, która pozwala jednemu z nich sprawować kontrolę nad innymi. Na siłę tę składają się takie czynniki, jak: położenie geograficzne, zasoby naturalne, przemysł, liczba ludności, siły zbrojne (wymierne), a także charakter i morale narodu, jakość przywództwa (niewymierne). H. Morgenthau przekonywał ponadto, że polityka opiera się na obiektywnych prawach wywodzących się z natury

⁴ Realizm neoklasyczny – jego zwolennicy (m.in. William C. Wohlforth, Thomas Christensen, Randall Schweller i Fareed Zakaria) uznają, że zasady działania państw na arenie międzynarodowej, a w szczególności skuteczność ich reakcji na wyzwania zewnętrzne w dużej mierze zależy od systemów wewnętrznych tych państw, w tym „od relacji państwa ze społeczeństwem i wewnętrznego procesu politycznego”; por. J. Czaputowicz, *Mapa współczesnego realizmu*, op. cit., s. 32. Im potęga państw staje się większa, tym aktywniej angażują się one w kształtowanie środowiska zewnętrznego, opierając się na własnych interesach narodowych, które „zależą od ich potęgi, stopnia kontroli sprawowanej nad społeczeństwem, ideologii oraz ambicji i osobowości przywódców”; por. *ibidem*; Zob. M. Kaczmarski, *Realizm neoklasyczny*, [w:] *Teorie i podejścia badawcze w nauce o stosunkach międzynarodowych*, red. R. Zięba, S. Bieleń, J. Zając, Warszawa 2015, s. 13–27; M. Kozub – Karkut, *Realizm neoklasyczny – główne założenia i możliwości*, [w:] *Teoria realizmu w nauce*, op. cit., s. 43–52; G. Rose, *Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy*, „World Politics” vol. 51, 1998, no. 1.

⁵ Realizm strategiczny – jego przedstawiciele (m.in. Thomas Schelling) skupiają się na procesie podejmowania decyzji w polityce zagranicznej, która jest postrzegana w kategoriach racjonalności i instrumentalności. Zgodnie z założeniami tego nurtu, polityka zagraniczna opiera się na określonej strategii, która zakłada realizację własnych interesów i maksymalizację korzyści, w tym poprzez stosowanie siły w sposób inteligentny (tj. zmuszanie do działania odpowiadającego naszym interesom). Możliwe jest również wykorzystanie sił zbrojnych w celu wywarcia nacisku; por. J. Czaputowicz, *Teorie stosunków międzynarodowych*, op. cit., s. 100–102.

⁶ Zob. H.J. Morgenthau, *Polityka między narodami. Walka o potęgę i pokój*, Warszawa 2010.

⁷ R. Niebuhr, *Moral Man and Immoral Society. A Study in Ethics and Politics*, New York 1960.

ludzkiej, która zakłada dążenie jednego do dominacji nad innymi. System międzynarodowy charakteryzuje się zatem stałą rywalizacją w sferze bezpieczeństwa, a gwarancją jego stabilności jest równowaga sił, która nie pozwala jednemu państwu uzyskać przewagi nad pozostałymi krajami⁸. Jak stwierdził Tomasz G. Grosse, „o stabilizacji w stosunkach międzynarodowych można mówić na przykład wtedy, kiedy główne mocarstwa osiągają poziom wzajemnej równowagi potencjałów, stanowiąc tzw. porządek wielobiegunowy. Narzucają one ład międzynarodowy, w ramach którego realizują własne interesy, a jednocześnie wzajemnie kontrolują swoje strefy wpływów i potencjały rywali”⁹. Dużą wagę realiści przywiązują do siły militarnej. Według H. Morgenthaua politykę zagraniczną państw można podzielić na trzy typy: politykę zachowawczą polegającą na utrzymaniu siły, istniejącego porządku międzynarodowego; politykę imperialną zakładającą powiększenie siły, zmianę systemu międzynarodowego poprzez wzmocnienie własnej potęgi; politykę prestiżu opierającą się na manifestacji siły, prezentowaniu swojej potęgi w celu zwiększenia pozycji państwa w oczach innych uczestników stosunków międzynarodowych¹⁰.

W monografii wykorzystano następujące metody i techniki badawcze. Po pierwsze, analiza etapów rozwoju poszczególnych procesów oraz ich przyczyn została przeprowadzona na podstawie metody historycznej (zwanej również genetyczną). Znalazła ona zastosowanie w szczególności do opisu i wyjaśnienia ewolucji polityki zagranicznej Rosji po rozpadzie ZSRR, rozwoju procesów integracyjnych na obszarze poradzieckim, a także przesłanek oraz przebiegu prac nad koncepcją Europejskiej Polityki Sąsiedztwa i programem Partnerstwa Wschodniego. Opis tych zjawisk pozwolił lepiej zrozumieć, które uwarunkowania oraz w jaki sposób wpłynęły na przebieg poszczególnych wydarzeń, a tym samym trafniej zidentyfikować związki przyczynowo-skutkowe pomiędzy nimi.

Po drugie, w celu zbadania stanowiska Federacji Rosyjskiej wobec Europejskiej Polityki Sąsiedztwa i Partnerstwa Wschodniego oraz procesów zachodzących na obszarze poradzieckim została wykorzystana jakościowa metoda analizy źródeł, takich jak: oświadczenia Ministerstwa Spraw Zagranicznych Rosji oraz Dumy Państwowej, stenogramy z posiedzeń Dumy Państwowej, wywiady, artykuły i wystąpienia poszczególnych przedstawicieli władz

⁸ J. Czaputowicz, *Teorie stosunków międzynarodowych*, op. cit., s. 76–81; idem, *Teorie integracji europejskiej*, Warszawa 2018, s. 103–106; idem, *Mapa współczesnego realizmu*, op. cit., s. 26–28; T.G. Grosse, *Europa na rozdrożu*, Warszawa 2008, s. 62–66; B. Piskorska, *Soft power w polityce UE wobec państw Partnerstwa Wschodniego*, Lublin 2017, s. 106–109.

⁹ T.G. Grosse, *Europa na rozdrożu*, op. cit., s. 63.

¹⁰ J. Czaputowicz, *Teorie stosunków międzynarodowych*, op. cit., s. 78; H.J. Morgenthau, op. cit., s. 68–76, 99–111.

państwowych, m.in. prezydenta, ministra spraw zagranicznych, deputowanych oraz rosyjskich dyplomatów. Metodę tę zastosowano także do przedstawienia ewolucji rosyjskiej polityki zagranicznej poprzez analizę treści koncepcji polityki zagranicznej, koncepcji bezpieczeństwa narodowego, doktryn wojennych oraz innych dokumentów o charakterze strategicznym (np. *Kursu strategicznego Rosji wobec państw-uczestników Wspólnoty Niepodległych Państw*). W nieco mniejszym stopniu została ona również wykorzystana w celu zbadania stanowiska instytucji unijnych i ich przedstawicieli oraz rządów państw członkowskich UE w sprawie współpracy z państwami sąsiedzkimi w Europie Wschodniej.

Po trzecie, w celu porównania stanowiska Rosji wobec wymiaru wschodniego Europejskiej Polityki Sąsiedztwa w latach 2004–2012 oraz 2013–2022 zastosowano metodę komparatystyczną¹¹. Pozwoliło to określić podobieństwa i różnice pomiędzy podejściem Rosji wobec wymiaru wschodniego EPS w tych dwóch okresach¹².

Baza źródłowa, stan badań i terminologia

Bazę źródłową monografii stanowią oficjalne dokumenty organów władzy Rosji oraz instytucji UE, jak również dwustronne i wielostronne porozumienia regulujące współpracę między poszczególnymi państwami. W pierwszej kolejności przedmiotem analizy były koncepcje

¹¹ M. Read, D. Marsh, *Łączenie metod ilościowych z jakościowymi*, [w:] *Teorie i metody w naukach politycznych*, red. D. Marsh, G. Stoker, Kraków 2006, s. 251–269. Zob. J. Bajer, *Badania porównawcze w politologii: zagadnienia metodologiczne*, „*Studia Politicae Universitatis Silesiensis*” t. 8, 2012, s. 15–48; A. Lijphart, *Comparative Politics and the Comparative Method*, „*The American Political Science Review*” vol. 65, 1971, no. 3, s. 682–693; S. Gebethner, *Metoda i badania porównawcze w naukach politycznych*, [w:] *Metodologiczne i teoretyczne problemy nauk politycznych*, red. K. Opałek, Warszawa 1975, s. 152–186; D. Collier, *The Comparative Method*, [w:] *Political Science: The State of the Discipline II*, ed. by A.W. Finifter, Washington 1993, s. 105–119.

¹² Przy pomocy tej metody autorka starała się także sformułować uogólnienia (rozumowanie indukcyjne) na temat zasad i instrumentów stosowanych przez Rosję w stosunkach z republikami byłego Związku Radzieckiego oraz ogólnego kształtu rosyjskiej polityki zagranicznej, a następnie wyjaśnić ją w kontekście omówionego wyżej podejścia realistycznego. Metoda komparatystyczna została również zastosowana w podrozdziale 3. rozdziału V do porównania reakcji Zachodu na naruszenie przez Rosję integralności terytorialnej Ukrainy w latach 2014–2021 oraz rozpoczęcie przez Moskwę pełnowymiarowej inwazji na terytorium państwa ukraińskiego 24 lutego 2022 r. W zakończeniu autorka odwołała się do metody prognostycznej, by na podstawie przeprowadzonej w pracy analizy określić perspektywę funkcjonowania Partnerstwa Wschodniego i kształtowania współpracy między Unią Europejską i państwami sąsiedzkimi. Szerzej na temat metody prognostycznej por. M. Sułek, *Metody i techniki badań stosunków międzynarodowych*, Warszawa 2004, s. 131–138.

polityki zagranicznej Rosji z lat 1993, 2000, 2008, 2013 oraz 2016, koncepcje bezpieczeństwa narodowego z lat 1997 i 2000, strategię bezpieczeństwa narodowego z 2009 r., 2015 r. i 2021 r., doktryny wojenne z 2000 r., 2010 r. i 2014 r., a także inne dokumenty wewnętrzne Federacji Rosyjskiej określające kierunki działań na arenie międzynarodowej. Omawiając je, autorka korzystała m.in. z polskojęzycznego zbioru dokumentów pod redakcją Czesława Mojsiewicza¹³ oraz rosyjskojęzycznej chrestomatii *Внешняя политика и безопасность современной России 1991–2002*¹⁴. Ponadto dla zrozumienia przebiegu procesów integracyjnych na obszarze poradzieckim wykorzystane zostały dwu- i wielostronne umowy, traktaty oraz deklaracje, w tym m.in. *Porozumienie o utworzeniu Wspólnoty Niepodległych Państw*, *Deklaracja o utworzeniu Szanghajskiej Organizacji Współpracy*, *Umowa o utworzeniu Stowarzyszenia Rosji i Białorusi*, *Układ o Bezpieczeństwie Zbiorowym* oraz *Traktat o utworzeniu Euroazjatyckiej Wspólnoty Gospodarczej*. Niezwykle cenne dla analizy problemu badawczego okazały się oświadczenia i stenogramy z posiedzeń Dumy Państwowej, wystąpienia, artykuły oraz wywiady z poszczególnymi przedstawicielami władz rosyjskich, jak również inne komunikaty lub komentarze pozwalające przeprowadzić bardziej dogłębną analizę stanowiska Rosji wobec wymiaru wschodniego Europejskiej Polityki Sąsiedztwa UE.

Wśród dokumentów opracowanych przez instytucje UE duże znaczenie miały m.in. dokumenty Komisji Europejskiej (KE), Parlamentu Europejskiego (PE) i Rady Unii Europejskiej. Oprócz tego analizie poddane zostały deklaracje końcowe z posiedzeń Partnerstwa Wschodniego w latach 2009, 2011, 2013, 2015, 2017 oraz 2021, wspólne strategię i umowy międzynarodowe regulujące stosunki UE z podmiotami trzecimi, a także wiele innych dokumentów pozwalających lepiej zrozumieć istotę Europejskiej Polityki Sąsiedztwa i Partnerstwa Wschodniego, jak również przebieg procesu zacieśnienia współpracy między UE a państwami poradzieckimi.

Bazę źródłową monografii uzupełniła literatura przedmiotu. W przypadku analizy polityki zagranicznej Rosji oraz procesów integracyjnych na obszarze byłego ZSRR szczególne znaczenie mają monografie Agaty Włodkowskiej-Bagan, Ireneusza Topolskiego, Stanisława Bielenia, Katarzyny Czerewacz-Filipowicz, Joachima Dieca¹⁵. Na uwagę

¹³ C. Mojsiewicz, *Wspólnota Niepodległych Państw*, Poznań 2000.

¹⁴ *Внешняя политика и безопасность современной России 1991–2002*, сост. Т.А. Шаклеина, Москва 2002.

¹⁵ A. Włodkowska, *Polityka Federacji Rosyjskiej na obszarze WNP*, Toruń 2006; A. Włodkowska-Bagan, *Rywalizacja mocarstw na obszarze poradzieckim*, Warszawa 2013; I. Topolski, *Polityka Federacji Rosyjskiej wobec państw Europy Wschodniej*, Lublin 2013; S. Bieleń, *Tożsamość międzynarodowa Federacji Rosyjskiej*, Warszawa 2006; K. Czerewacz-Filipowicz, *Regionalizm i regionalizacja w Euroazjatyckiej*

zasługują również opracowania zbiorowe pod redakcją Tomasza Kapuśniaka, Andrzeja Czarnockiego i Ireneusza Topolskiego, Walentego Baluka, Stanisława Bielenia i Macieja Rasia, jak również Roberta Potockiego, Marcina Domagały, Przemysława Sieradzana, Marcina Kaczmarskiego, Justyny Zajac, Ernesta Wyciszkieвича, Agaty Włodkowskiej-Bagan, Tomasza Stępniewskiego¹⁶.

Na temat rozwoju współpracy między UE a jej państwami sąsiedzkimi, zwłaszcza wschodnimi partnerami w ostatnich latach powstało wiele prac analizujących cele i zasady funkcjonowania Europejskiej Polityki Sąsiedztwa i Partnerstwa Wschodniego, jak również rozwój stosunków partnerskich z takimi republikami, jak Armenia, Azerbejdżan, Białoruś, Gruzja, Mołdawia i Ukraina. Wśród najważniejszych monografii należy w pierwszej kolejności wymienić prace Pauli Marcinkowskiej, Igora Lyubashenki i Agnieszki Cianciary, Adriany Kalickiej-Mikołajczyk i Olgi Barburskiej¹⁷. Na uwagę zasługują także opracowania zbiorowe poświęcone powyższej tematyce, które zostały opublikowane pod redakcją Józefa M. Fiszer, Marka Pietrasia, Katarzyny Stachurskiej-Szczesiak i Justyny Misiągiewicz, Andrzeja Szeptyckiego, Janusza Sawczuka¹⁸. Duże znaczenie dla lepszego zrozumienia

Unii Gospodarczej. Wpływ EAUG na integrację handlową państw członkowskich z gospodarką światową, Białystok 2016; J. Diec, *Geostrategiczny wybór Rosji u zarania trzeciego tysiąclecia*, t. 1, *Doktryna rosyjskiej polityki zagranicznej. Partnerzy najbliżsi i najdalsi*, Kraków 2015.

- ¹⁶ *Wspólnota Niepodległych Państw: fragmemacja – bezpieczeństwo – konflikty etniczne*, red. T. Kapuśniak, t. 1, Lublin–Warszawa 2011; *Federacja Rosyjska–Wspólnota Niepodległych Państw*, red. T. Kapuśniak, t. 2, Lublin–Warszawa 2011; *Federacja Rosyjska w stosunkach międzynarodowych*, red. A. Czarnocki, I. Topolski, Lublin 2006; *Polityka zagraniczna i bezpieczeństwa krajów Wspólnoty Niepodległych Państw*, red. W. Baluk, Wrocław 2008; *Polityka zagraniczna Rosji*, red. S. Bielen, M. Raś, Warszawa 2008; *Konflikt kaukaski w 2008 roku*, red. R. Potocki, M. Domagała, P. Sieradzan, Warszawa 2012; *Bezpieczeństwo międzynarodowe. Polska – Europa – Świat. Księga Jubileuszowa dedykowana Profesorowi Ryszardowi Ziębie z okazji czterdziestolecia pracy naukowej*, red. J. Zajac, A. Włodkowska-Bagan, M. Kaczmarski, Warszawa 2015; *Geopolityka rurociągów. Współzależność energetyczna a stosunki międzypaństwowe na obszarze postsowieckim*, red. E. Wyciszkievicz, Warszawa 2008; *Rosja wobec państw Europy Środkowej i Wschodniej: zagrożenia pozamilitarne*, red. T. Stępniewski, Lublin 2020.
- ¹⁷ P. Marcinkowska, *Europejska Polityka Sąsiedztwa. Unia Europejska i jej sąsiedzi – wzajemne relacje i wyzwania*, Warszawa 2011; I. Lyubashenko, *Europejska Polityka Sąsiedztwa Unii Europejskiej wobec państw Europy Wschodniej*, Toruń 2012; A.K. Cianciara, *Partnerstwo Wschodnie 2009–2014. Geneza. Funkcjonowanie. Uwarunkowania*, Warszawa 2014; A. Kalicka-Mikołajczyk, *Ramy prawne i zasady unijnej Europejskiej Polityki Sąsiedztwa wobec partnerów wschodnich*, Wrocław 2013; O. Barburska, *Polityka wschodnia Unii Europejskiej jako część składowa polityki zagranicznej UE*, Warszawa 2018.
- ¹⁸ *Europejska Polityka Sąsiedztwa Unii Europejskiej. Geneza, doświadczenia, perspektywy*, red. J.M. Fiszer, Warszawa 2012; *Europejska Polityka Sąsiedztwa Unii Europejskiej*, red. M. Pietraś, K. Stachurska-Szczesiak, J. Misiągiewicz, Lublin 2012; *Między sąsiedztwem a integracją. Założenia, funkcjonowanie i perspektywy Partnerstwa Wschodniego Unii Europejskiej*, red. A. Szeptycki, Warszawa 2011; *Partner-*

celów i zakresu udziału poszczególnych republik poradzieckich w Europejskiej Polityce Sąsiedztwa i programie Partnerstwa Wschodniego przyniosła lektura monografii autorstwa Piotra Bajora, Rafała Czachora oraz Tomasza Kapuśniaka¹⁹.

Należy również odnotować, że podczas przygotowania niniejszej monografii niezwykle istotne okazały się prace poświęcone roli odgrywanej przez Unię Europejską na arenie międzynarodowej. W pierwszej kolejności warto wymienić monografie Josepha S. Nye'a, Beaty Piskorskiej, Dariusza Milczarka, Jana Zielonki, Tomasza Grossego, Pawła Olszewskiego²⁰, a także opracowania zbiorowe pod redakcją Stanisława Parzymiesa, Anny Skolimowskiej²¹. W celu dogłębnego zbadania problemu poruszonego w rozprawie autorka odwołała się również do analiz i artykułów opublikowanych w czasopismach naukowych, w szczególności przygotowanych przez Ośrodek Studiów Wschodnich im. Marka Karpia.

Na rynku wydawniczym brakowało jednak dotąd monografii poświęconej dogłębnej analizie polityki Rosji wobec wymiaru wschodniego Europejskiej Polityki Sąsiedztwa UE, uwzględniającej ewolucję rosyjskiej polityki zagranicznej względem państw obszaru poradzieckiego oraz rozwój stosunków między UE a sześcioma beneficjentami Partnerstwa Wschodniego. Zagadnienie to jest niezmiernie ważne z punktu widzenia zmian zachodzących obecnie w najbliższym otoczeniu UE, dlatego też autorka podjęła się jego zbadania.

W monografii posługuje się ona różnymi terminami, których wyjaśnienie pozwoli lepiej zrozumieć znaczenie zawartych w tekście informacji. W pierwszej kolejności należy zwrócić uwagę na termin „obszar poradziecki”. Po rozpadzie ZSRR w ten sposób zaczęto określać 15 państw: Armenię, Azerbejdżan, Białoruś, Estonię, Gruzję, Kazachstan, Kirgistan, Litwę, Łotwę, Mołdawię, Rosję, Tadżykistan, Turkmenistan, Ukrainę i Uzbekistan.

stwo Wschodnie. *Wielka szansa Europy. Eastern Partnership. Great chance for Europe*, red. J. Sawczuk, Poznań–Chorzów 2011.

¹⁹ P. Bajor, *Kierunek Zachód. Polityka integracji europejskiej Ukrainy po 1991 roku*, Kraków 2015; R. Czachor, *Polityka zagraniczna Republiki Białoruś w latach 1991–2011. Studium politologiczne*, Polkowice 2011; T. Kapuśniak, *Ukraina jako obszar wpływów międzynarodowych po zimnej wojnie*, Warszawa–Lublin 2008.

²⁰ J. Nye, *Bound to Lead. The Changing Nature of American Power*, New York 1990; idem, *Soft power. Jak osiągnąć sukces w polityce światowej*, tłum. J. Zaborowski, Warszawa 2007; B. Piskorska, *Soft power*, op. cit.; D. Milczarek, *Pozycja i rola Unii Europejskiej w stosunkach międzynarodowych. Wybrane aspekty teoretyczne*, Warszawa 2003; T.G. Grosse, *Pokryzysowa Europa. Dylematy Unii Europejskiej*, Warszawa 2018; idem, *Europa na rozdrożu*, op. cit.; P. Olszewski, *Unia Europejska w świecie. Od liberalizmu do realizmu*, Warszawa 2018.

²¹ *Dyplomacja czy siła? Unia Europejska w stosunkach międzynarodowych*, red. S. Parzymies, Warszawa 2009; *Normatywna potęga Unii Europejskiej w obliczu umiędzynarodowionych konfliktów wewnętrznych*, red. A. Skolimowska, Warszawa 2015.

Niemniej jednak po 2004 r. termin ten przestał być stosowany wobec Litwy, Łotwy i Estonii, które przystąpiły do UE i NATO. W związku z tym używane w pracy określenie „obszar poradziecki” nie dotyczy trzech państw bałtyckich, jak również Rosji, której stanowisko stanowi główny przedmiot badania w niniejszej monografii. Ponadto takie pojęcia, jak „region poradziecki”, „przestrzeń poradziecka”, „obszar byłego ZSRR”, „republiki poradzieckie” oraz „byłe republiki związkowe” są stosowane jako synonimy terminu „obszar poradziecki”. Należy także zauważyć, że przy analizie wydarzeń sprzed 2009 r. określenie to jest traktowane równoznacznie z terminem „obszar/przestrzeń WNP” lub „państwa WNP”, gdyż do tego czasu wszystkie 11 republik poradzieckich było jednocześnie członkami Wspólnoty Niepodległych Państw lub w inny sposób powiązane były z jej strukturami (w 2009 r. Gruzja oficjalnie wystąpiła z organizacji)²². Ponadto autorka zdecydowała się przyjąć równoznaczne traktowanie nazw państw i ich miast stołecznych w celu uniknięcia licznych powtórzeń. Używając zatem nazw takich miast, jak np. Moskwa, Kijów i Mińsk, autorka ma na myśli konkretne państwa. W podobny sposób stosowana jest nazwa miasta stołecznego Belgii – Brukseli (powszechnie nieformalnie postrzeganej jako stolica centrum decyzyjnego UE, w której swoją siedzibę ma m.in. Komisja Europejska, Rada UE, Rada Europejska). Jest ona używana dla synonimicznego określenia Unii Europejskiej.

Należy również zauważyć, że wraz z rosyjską agresją na Ukrainę w 2014 r. podjęta została naukowa dyskusja na temat jej prawnomiędzynarodowej klasyfikacji. Najczęściej w dyskursie naukowym i debacie publicznej do jej opisu w okresie od 2014 r. do 23 lutego 2022 r. stosowano termin „konfliktu zbrojnego” lub „wojny hybrydowej”. Z kolei od 24 lutego 2022 r. dość powszechne stało się określenie „wojny” lub „pełnowymiarowej inwazji”. W niniejszej książce autorka, używając powyższych terminów, uznaje, iż Rosja dokonała zbrojnej napaści na Ukrainę w 2014 r. i od tego czasu prowadzi przeciwko niej działania zbrojne kwalifikujące się jako międzynarodowy konflikt zbrojny (zgodnie z klasyfikacją międzynarodowego prawa humanitarnego)²³.

W monografii autorka dość często odwołuje się również do dokumentów w języku rosyjskim lub wypowiedzi przedstawicieli władz rosyjskich. W celu poprawnego zapisu ich tytułów, nazw rosyjskich partii politycznych oraz nazwisk i imion poszczególnych poli-

²² A. Włodkowska-Bagan, *Rywalizacja mocarstw*, op. cit., s. 15–16.

²³ P. Ochmann, J. Wojaś, *Prawne aspekty konfliktu zbrojnego na Ukrainie jako przykład wojny hybrydowej*, „Sprawy Międzynarodowe” 2018, nr 1, s. 283–302; eidem, *Współczesne znaczenie aktu wypowiedzenia wojny w kontekście konfliktu na wschodzie Ukrainy*, „Sprawy Międzynarodowe” 2015, nr 4, s. 93–105; R. Kuźniar et. al., *Agresja Rosji na Ukrainę – pierwsze dwa tygodnie wojny. Raport specjalny*, „Rocznik Strategiczny 2021/22” t. 27, 2022, s. 58.

tyków autorka z jednej strony stosuje powszechnie przyjęte w Polsce nazewnictwo oparte na dosłownym tłumaczeniu (np. *Содружество Независимых Государств* – Wspólnota Niepodległych Państw, *Концепция национальной безопасности Российской Федерации* – Koncepcja bezpieczeństwa narodowego Federacji Rosyjskiej, *Эдуард Шеварднадзе* – Eduard Szewardnadze, *Михаил Саакашвили* – Michail Saakaszwili, *Единая Россия* – „Jedna Rosja”), natomiast z drugiej strony opiera się na transliteracji na język polski, zwłaszcza w przypadku nazwisk i imion (np. *Виктор Илюхин* – Wiktor Iluchin, *Андрей Савельев* – Andriej Sawieljew, *Борис Грызлов* – Borys Gryzłow).

ROZDZIAŁ I

EWOLUCJA POLITYKI ZAGRANICZNEJ ROSJI W LATACH 1991–2022

W latach 1990–1991 na obszarze byłego Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich (ZSRR) doszło do wydarzeń, które w sposób zasadniczy zmieniły rozkład sił na arenie międzynarodowej¹. W ich wyniku – według Zbigniewa Brzezińskiego – „z mapy świata zniknęło nagle geopolityczne »serce kontynentu«”, tworząc „w samym środku Eurazji »czarną dziurę«”². Podjęte w tym czasie decyzje doprowadziły do proklamowania niepodległości przez 15 republik związkowych. Każda z nich, znalazłszy się w nowej rzeczywistości politycznej i gospodarczej, zaczęła stopniowo budować podstawy funkcjonowania własnego suwerennego państwa, m.in. określając cele i kierunki polityki zagranicznej. Prawna spadkobierczyni ZSRR, czyli Federacja Rosyjska (FR), stanęła wówczas przed problemem określenia własnej tożsamości międzynarodowej. Zmiany wywołane rozpadem ZSRR wymagały od Rosji z jednej strony zdefiniowania stosunków z Zachodem, natomiast z drugiej strony ustanowienia odpowiednich relacji z państwami określanymi mianem „bliskiej zagranicy”³.

¹ W. Stepkiewicz, „Wulkan narodów”, [w:] *Najnowsza historia świata 1979–1995*, t. 3, red. A. Patek, J. Rydel, J.J. Węc, Kraków 2009, s. 83–89; W. Stepkiewicz, *Pucz sierpniowy. Rozpad ZSRR*, [w:] *ibidem*, s. 89–91.

² Z. Brzeziński, *Wielka szachownica. Główne cele polityki amerykańskiej*, Warszawa 1998, s. 108.

³ I. Topolski, *Polityka Federacji Rosyjskiej*, op. cit., s. 9–10; K. Łastawski, *Koncepcje polityki zagranicznej i bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej*, [w:] *Federacja Rosyjska w stosunkach międzynarodowych*, op. cit., s. 55–57; S. Bieleń, *Tożsamość międzynarodowa*, op. cit., s. 9–11, 229–237.

1. Cele i kierunki rosyjskiej polityki zagranicznej w latach 1991–1999

1.1. Wpływ atlantystów na politykę zewnętrzną Rosji

Ostatnia dekada XX w. była dla państwa rosyjskiego okresem wielkich zmian zarówno w sferze polityki wewnętrznej, jak i zewnętrznej. Wskutek rozpadu Związku Radzieckiego w Rosji rozpoczęła się transformacja ustrojowa, której towarzyszył stale pogłębiający się kryzys gospodarczy⁴. Na początku lat 90. ubiegłego wieku sytuacja gospodarcza Federacji Rosyjskiej charakteryzowała się wysoką stopą inflacji, spadkiem produkcji rolnej i przemysłowej, jak również pogorszeniem jej efektywności⁵, niskim poziomem PKB, rosnącym zadłużeniem zagranicznym, a także wysokim deficytem budżetowym⁶. Znaczna część zakładów przemysłowych znalazła się w trudnej sytuacji finansowej, w wyniku czego wiele osób straciło pracę. Państwo z kolei nie mogło pozyskać dodatkowych dochodów ze zbytu surowców energetycznych (zwłaszcza ropy naftowej) ze względu na ich niską cenę, będącą wynikiem kryzysu naftowego⁷. Ponadto wskutek rozpadu ZSRR Rosja utraciła dostęp do przedsiębiorstw energetycznych rozmieszczonych na terytorium republik poradzieckich⁸, a także szlaków transportowo-komunikacyjnych, sieci rurociągów, niektórych zakładów naukowo-badawczych⁹ oraz ważnych portów morskich, znajdujących się m.in. w Tallinie, Rydze, Odessie czy Sewastopolu¹⁰. Dodatkowo znacząco osłabła pozycja FR na arenie międzynarodowej¹¹.

Ze względu na powyższe czynniki, a zwłaszcza zły stan rosyjskiej gospodarki oraz chęć pozyskania międzynarodowego wsparcia finansowego dla przeprowadzenia reform gospodarczo-społecznych, polityka zagraniczna Rosji w pierwszych latach po upadku

⁴ M. Stolarczyk, *Rosja w polityce zagranicznej Polski w latach 1992–2015*, Katowice 2016, s. 58–59.

⁵ M. Raś, *Ewolucja polityki zagranicznej Rosji wobec Stanów Zjednoczonych i Europy Zachodniej w latach 1991–2001*, Warszawa 2005, s. 37.

⁶ O. Tkachuk, *Wpływ konfliktu zbrojnego na Ukrainie na sytuację gospodarczą państw poradzieckich*, [w:] *Wyzwania wewnętrzne i zewnętrzne dla obszaru poradzieckiego*, red. A. Dąbrowa, M. Pieńkowski, t. 2, Warszawa 2015, s. 120.

⁷ J. Diec, *Geostrategiczny wybór Rosji*, op. cit., s. 69–70.

⁸ A. Włodkowska, *Polityka Federacji Rosyjskiej na obszarze WNP*, Toruń 2006, s. 48.

⁹ I. Topolski, *Polityka Federacji Rosyjskiej*, op. cit., s. 112–114.

¹⁰ *Ibidem*, s. 95.

¹¹ A. Włodkowska, *Polityka Federacji Rosyjskiej na obszarze WNP*, op. cit., s. 49–55.

Związku Radzieckiego¹² (1991–1993¹³) była kształtowana na podstawie założeń orientacji prozachodniej. Do jej głównych zwolenników należeli: ówczesny minister spraw zagranicznych Andriej Kozyriew, premier Jegor Gajdar i sekretarz stanu Gienadij Burbulis (tzw. atlantyści¹⁴)¹⁵. Przekonywali oni, że Federacja Rosyjska powinna dążyć do zacieśnienia współpracy z euroatlantyckimi oraz zachodnioeuropejskimi podmiotami międzynarodowymi, gdyż będzie to miało pozytywne skutki dla państwa rosyjskiego, przede wszystkim w sferze gospodarczo-finansowej. Pogłębianie tych stosunków było postrzegane przez pryzmat interesu narodowego. Atlantysci dodawali ponadto, że rozwijać kooperację z Zachodem należy m.in. poprzez uzyskanie członkostwa lub ustanowienie partnerstwa z takimi strukturami, jak: Unia Europejska, Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju, Światowa Organizacja Handlu, Bank Światowy, Międzynarodowy Fundusz Walutowy, Sojusz Północnoatlantycki. Należy podkreślić, że niektórzy stronnicy powyższej orientacji nie tylko nie krytykowali perspektywy kolejnego rozszerzenia NATO, lecz także rozważali ewentualne przystąpienie Rosji do tej organizacji. Dużą wagę przywiązywali oni również do zasad demokratycznych¹⁶. Wspomniana orientacja w dużej mierze była oparta na koncepcji „nowego politycznego myślenia” Michaiła Gorbaczowa, realizowanej w ostatnich latach istnienia ZSRR. Jej stronnicy podkreślali znaczenie powszechnych wartości (m.in. bezpieczeństwa, pokoju, wolności, suwerenności i praw człowieka), a także twierdzili, że połączenie wysiłków przez Wschód i Zachód mogłoby znacznie wzmocnić bezpieczeństwo

¹² Szerzej na temat rozwoju ZSRR i jego stosunków z innymi podmiotami międzynarodowymi w latach 1945–1991 zob. *Najnowsza historia świata 1945–1963*, t. 1, red. A. Patek, J. Rydel, J.J. Węc, Kraków 2009, passim; *Najnowsza historia świata 1963–1979*, t. 2, red. eadem, Kraków 2009, passim; *Najnowsza historia świata 1979–1995*, t. 3, red. eadem, Kraków 2009, passim.

¹³ *Ibidem*, s. 82.

¹⁴ Termin „atlantyści” został użyty dla określenia zwolenników prozachodniego kierunku rosyjskiej polityki zagranicznej realizowanej na początku lat 90. XX w. Według Jakuba Potulskiego atlantyzm (stąd określenie atlantyści) jest nurtem w rosyjskim myśleniu geopolitycznym, zakładającym, że modernizacja Rosji powinna się odbywać zgodnie z modelem zachodnim, gdyż tylko on może zapewnić odpowiednie rozwiązanie problemów polityczno-gospodarczych stojących przed tym krajem. Dodaje ponadto, że zwolennicy tego nurtu nie wykluczają rozwoju współpracy z państwami azjatyckimi (np. Chinami, Indiami), jednak podkreślają, że „centralnym problemem polityki zagranicznej powinien stać się sojusz i wielostronne partnerstwa z rozwiniętymi krajami Zachodu”; por. J. Potulski, *Współczesne kierunki rosyjskiej myśli geopolitycznej. Między nauką, ideologicznym dyskursem a praktyką*, Gdańsk 2010, s. 43–44. Stronników tych poglądów często określa się także mianem „zapadników” (od słowa „zapad”, z rosyjskiego „zachód”) lub współczesnych okcydentalistów; por. *ibidem*; A. Włodkowska, *Polityka Federacji Rosyjskiej na obszarze WNP*, op. cit., s. 79–80.

¹⁵ S. Bieleń, *Tożsamość międzynarodowa*, op. cit., s. 67.

¹⁶ A. Włodkowska, *Polityka Federacji Rosyjskiej na obszarze WNP*, op. cit., s. 79–82.

międzynarodowe nie tylko w wymiarze militarnym, lecz także gospodarczym, ekologicznym lub innym. Ponadto wykluczali wojnę jądrową jako instrument polityki zagranicznej i opowiadali się za rozbrojeniem¹⁷.

W związku z tym w początkowym okresie po rozpadzie ZSRR Rosja podjęła działania na rzecz pogłębienia współpracy z wieloma państwami oraz strukturami zachodnimi. Na przykład w grudniu 1991 r. została powołana do życia Północnoatlantycka Rada Współpracy (NACC) składająca się z 16 państw członkowskich NATO oraz niektórych krajów należących do byłego Układu Warszawskiego, w tym Rosji¹⁸. Należy przy tym wspomnieć, że Moskwa zgłosiła nawet pomysł, by NACC pełniła funkcję swoistego instrumentu zacieśnienia współpracy między NATO i Wspólnotą Niepodległych Państw (WNP)¹⁹. Z kolei w czerwcu 1992 r. Rosja została członkiem Międzynarodowego Funduszu Walutowego, natomiast w marcu i czerwcu 1993 r. wystosowała oficjalny wniosek o jej przyjęcie odpowiednio do Rady Europy oraz Układu Ogólnego w sprawie Taryf Celnych i Handlu (GATT)²⁰. Ponadto w 1992 r. Federacja Rosyjska podpisała kilka dwustronnych układów z poszczególnymi państwami, m.in.: USA (*Deklarację o nowych stosunkach między Rosją i Stanami Zjednoczonymi oraz Kartę rosyjsko-amerykańskiego partnerstwa i przyjaźni*)²¹, Francją (*Porozumienie między Federacją Rosyjską i Francją*), Wielką Brytanią (*deklarację zatytułowaną Partnerstwo na lata dziewięćdziesiąte i Traktat o zasadach stosunków*)²².

Wybór orientacji prozachodniej w rosyjskiej polityce zagranicznej na początku lat 90. XX w. został również odzwierciedlony w *Podstawowych założeniach koncepcji polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej* opracowanych w 1992 r. Dokument został zatwierdzony 23 kwietnia 1993 r.²³ Wśród priorytetów działań Moskwy na arenie międzynarodowej w pierwszej kolejności wymieniono zapewnienie bezpieczeństwa, w tym suwerenności, niepodległości i integralności terytorialnej Rosji oraz ochronę praw i wolności jej obywateli. W dalszej części dokumentu, zgodnie z założeniami atlantystów, skupiono się

¹⁷ *Ibidem*, s. 76–78.

¹⁸ Północnoatlantycka Rada Współpracy (NACC), „Blżej NATO. Biuletyn Informacyjny Biblioteki Sejmowej” R. 1, 1997, z. 5, Biblioteka Sejmowa, [on-line:] <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/nato/z5s35.html> – 26 lutego 2017.

¹⁹ M. Raś, *Ewolucja polityki zagranicznej*, op. cit., s. 104.

²⁰ S. Kardaś, *Federacja Rosyjska w organizacjach międzynarodowych*, [w:] *Polityka zagraniczna Rosji*, red. S. Bieleń, M. Raś, Warszawa 2008, s. 201, 207, 213.

²¹ M. Kaczmarek, *Polityka Federacji Rosyjskiej wobec Stanów Zjednoczonych Ameryki*, [w:] *Polityka zagraniczna Rosji*, op. cit., s. 48–49.

²² M. Raś, *Europejska polityka Federacji Rosyjskiej*, [w:] *Polityka zagraniczna Rosji*, op. cit., s. 98, 100.

²³ J. Diec, *Geostrategiczny wybór Rosji*, op. cit., s. 174–175.

na aspekcie gospodarczo-społecznym, podkreślając potrzebę stworzenia korzystnych warunków zewnętrznych dla przeprowadzenia reform demokratycznych oraz zmobilizowania wsparcia finansowego i technicznego dla stworzenia sprawnej gospodarki rynkowej, rozwoju konkurencyjności rosyjskich producentów, zabezpieczenia ich interesów na rynkach światowych oraz rozwiązania wewnętrznych problemów społecznych. Następnie wspomniano o rozwoju równoprawnych i wzajemnie korzystnych stosunków z krajami WNP i innymi państwami „bliskiej zagranicy” oraz realizacji strategicznego kursu na partnerskie stosunki z krajami „dalekiej zagranicy”, które osiągnęły największe sukcesy w rozwiązywaniu problemów, z którymi boryka się FR. Jako ostatni priorytet wskazano zapewnienie Rosji roli w globalnej równowadze wpływów, odpowiadającej statusowi wielkiego mocarstwa. Ponadto w koncepcji Stany Zjednoczone zostały wymienione jako czwarty – po Wspólnocie Niepodległych Państw, kontroli zbrojeń i bezpieczeństwie międzynarodowym oraz wspieraniu reform gospodarczych – kierunek polityki zagranicznej Rosji. Jej twórcy podkreślili, że współpraca z USA może sprzyjać przeprowadzeniu reform gospodarczych w państwie rosyjskim. Dodali także, że Moskwa będzie aktywnie dążyć do zbudowania z Waszyngtonem partnerstwa strategicznego, jednocześnie uniemożliwiając realizację przez Stany Zjednoczone polityki nakierowanej na pozostanie „jedynym supermocarstwem” na świecie. Ponadto w drugim rozdziale koncepcji wspomniano, że w ramach procesu rozbrojeniowego należy rozwijać współpracę z NATO poprzez m.in.: nawiązanie kontaktów politycznych, wzajemną wymianę doświadczeń oraz organizowanie wspólnych manewrów²⁴.

Europa została wskazana w analizowanym dokumencie jako kolejny kierunek rosyjskiej polityki zagranicznej. W koncepcji zaznaczono w szczególności, że Federacja Rosyjska jest zainteresowana zakończeniem negocjacji nad umową ze Wspólnotami Europejskimi regulującą wszystkie dziedziny dwustronnych relacji, a także rozwojem współdziałania z poszczególnymi państwami zachodnioeuropejskimi w różnych sferach (m.in. wyszczególniono aktywny rozwój współpracy z Niemcami, Francją oraz Wielką Brytanią). Z kolei w przypadku Europy Wschodniej stwierdzono, że obszar ten należy do strefy interesów Federacji Rosyjskiej, jednocześnie nie można go postrzegać jako linii dzielącej Europę Zachodnią od Rosji. Podkreślono również, że z krajami bałtyckimi oraz państwami wschodnioeuropejskimi trzeba rozwijać wzajemnie korzystne stosunki w różnych dziedzinach²⁵.

²⁴ Концепция внешней политики Российской Федерации 1992 г., [w:] Внешняя политика и безопасность, op. cit., t. 4, s. 23, 29, 31–33.

²⁵ Ibidem, s. 33–38.

Podejście państwa rosyjskiego do obszaru WNP charakteryzowało się wówczas pewną powściągliwością²⁶. We wspomnianej koncepcji cele rosyjskiej polityki zagranicznej w odniesieniu do tego regionu zostały sformułowane w sposób dość ogólny, akcentując potrzebę „przekształcenia Wspólnoty Niepodległych Państw w efektywne międzynarodowe ugrupowanie zrzeszające suwerennych członków społeczności międzynarodowej, oparte na wspólnych interesach oraz dobrowolnym udziale w różnych formach współpracy”²⁷. Autorzy dokumentu wspomnieli w szczególności o konieczności rozwoju współpracy politycznej, zmierzaniu do uregulowania kontaktów gospodarczo-handlowych i kwestii sprawowania kontroli nad bronią jądrową, jak również ochronie praw obywateli Rosji zamieszkujących poza jej granicami oraz kontynuowaniu współpracy naukowo-technicznej i kulturalnej. Warto przy tym zaznaczyć, iż trzy państwa (Ukraina, Białoruś i Kazachstan) zostały wymienione jako te, z którymi należy dążyć do wypracowania „pełnowymiarowych umów politycznych” w pierwszej kolejności²⁸.

1.2. Zmiana priorytetów rosyjskiej polityki zagranicznej

Bardzo szybko jednak w polityce zagranicznej Federacji Rosyjskiej doszło do zmiany jej priorytetów. Spowodowane było to wzrostem niezadowolenia Moskwy z polityki realizowanej przez Zachód²⁹. Struktury zachodnie nie były bowiem szczególnie zainteresowane włączaniem Rosji w prace europejskich i euroatlantyckich ugrupowań politycznych, gospodarczych oraz militarnych, nie brały pod uwagę pozycji Federacji Rosyjskiej w istotnych sprawach związanych z bezpieczeństwem międzynarodowym (np. dotyczących konfliktu zbrojnego na Bałkanach), a także były stosunkowo „skąpe” w udzielaniu Rosji pomocy gospodarczo-finansowej. Dodatkowo destabilizacji uległa sytuacja w regionie południowo-azjatyckim (m.in. rozpoczęła się wojna domowa w Tadżykistanie), tym samym negatywnie

²⁶ S. Bieleń, *Tożsamość międzynarodowa*, op. cit., s. 232.

²⁷ *Концепция внешней политики Российской Федерации 1992 г.*, op. cit., s. 25.

²⁸ *Ibidem*, s. 24–27.

²⁹ Zob. T.A. Шаклеина, *Российская внешнеполитическая мысль: в поисках национальной стратегии*, Москва 1997; Е.М. Примаков, *Международные отношения накануне XXI века: проблемы, перспективы*, [w:] *Внешняя политика и безопасность*, op. cit., t. 1, s. 193–203.

wpływając na bezpieczeństwo Rosji³⁰. Ponadto stale pogarszał się stan jej gospodarki³¹. Pod koniec 1992 r.³² zatem coraz częściej wśród opozycji nacjonalistyczno-patriotycznej zaczęły pojawiać się głosy krytyczne wobec dotychczasowej polityki zagranicznej Kremla, podkreślające jednocześnie potrzebę odbudowy mocarstwowej pozycji Federacji Rosyjskiej na arenie międzynarodowej oraz zwiększenia jej zaangażowania w zapewnienie pokoju oraz bezpieczeństwa na obszarze poradzieckim. W wyniku tego poglądy atlantystów zaczęły tracić na znaczeniu³³.

W tym czasie pojawiła się także rosyjska wersja „Doktryny Monroe”³⁴. Zgodnie z nią Rosja miała odgrywać rolę gwaranta bezpieczeństwa na obszarze poradzieckim, a w szczególności posiadać uprawnienia do przeprowadzania misji pokojowych w byłych republikach ZSRR³⁵. W 1993 r. jej twórca A. Kozyriew³⁶ zwrócił się do Organizacji Narodów Zjednoczonych (ONZ) i Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (KBWE) z prośbą o nadanie Federacji Rosyjskiej mandatu na realizację takich operacji w poszczególnych państwach poradzieckich. Tym samym dążył on do otrzymania politycznej akceptacji ze strony społeczności międzynarodowej dla podejmowanych przez Moskwę działań i uzyskania ewentualnej pomocy finansowej na organizowanie wspomnianych operacji

³⁰ S. Bieleń, *Tożsamość międzynarodowa*, op. cit., s. 68–70; Szerzej na temat zmiany kierunku rosyjskiej polityki zagranicznej w latach 1991–1996 zob. Z. Brzeziński, op. cit., s. 119–147; R. Lisiakiewicz, *Geostrategiczny wybór Rosji u zarania trzeciego tysiąclecia*, t. 2, *Unia Europejska jako partner strategiczny Federacji Rosyjskiej na początku XXI wieku*, Kraków 2015, s. 21–31.

³¹ A. Włodkowska, *Polityka Federacji Rosyjskiej na obszarze WNP*, op. cit., s. 81.

³² *Ibidem*, s. 178.

³³ S. Bieleń, *Tożsamość międzynarodowa*, op. cit., s. 68–70; R. Mazur, *Wspólnota Niepodległych Państw – integracja czy dezintegracja?*, „*Wschodnioznawstwo*” t. 1, 2007, s. 172.

³⁴ „Doktryna Monroe” została zaprezentowana przez prezydenta USA Jamesa Monroe’a 2 grudnia 1823 r. podczas wygłaszania orędzia przed Kongresem. Najważniejsze jej założenia: zachodnia półkula od tej chwili nie może być postrzegana jako potencjalny cel kolonizacji europejskich; znaczące różnice występujące między amerykańskim i europejskim systemem politycznym sprawiają, że jakakolwiek próba wprowadzenia tego ostatniego na kontynencie amerykańskim będzie postrzegana jako działanie wrogie w stosunku do Stanów Zjednoczonych; USA powstrzymują się przed ingerencją w sprawy wewnętrzne jakiegokolwiek państwa europejskiego. USA miały tym samym pełnić funkcję obrońcy pozostałych państw amerykańskich; por. W. Dobrzycki, *Historia stosunków międzynarodowych w czasach nowożytnych 1815–1945*, Warszawa 1996, s. 81; M. Bankowicz, *Ameryka Północna i Łacińska: „era progresywna” w USA, upadek porfiriatu w Meksyku*, [w:] *Historia polityczna świata XX wieku: 1901–1945*, red. M. Bankowicz, Kraków 2004, s. 68.

³⁵ S. Bieleń, *Tożsamość międzynarodowa*, op. cit., s. 69.

³⁶ M. Orzechowski, *Strategie polityczne Federacji Rosyjskiej wobec państw obszaru Europy Wschodniej w latach 1990–2005*, Toruń 2013, s. 60.

pokojoych. W odpowiedzi na starania władz rosyjskich KBWE pozytywnie odniosła się do przeprowadzania przez Rosję misji pokojowych w byłych republikach związkowych. Podobnie USA, Francja, Niemcy i Wielka Brytania wyraźnie nie sprzeciwiały się temu³⁷. W ten sposób Federacja Rosyjska „została [...] uznanym gwarantem stabilizacji na obszarach poradzieckich”³⁸.

Z kolei w 1995 r. został zatwierdzony *Kurs strategiczny Rosji wobec państw-uczestników Wspólnoty Niepodległych Państw*. Potwierdzono w nim, że kraje WNP zajmują kluczowe miejsce w rosyjskiej polityce zagranicznej, a rozwój współpracy z nimi może pozytywnie wpłynąć na wzmocnienie pozycji państwa rosyjskiego na arenie międzynarodowej. Uznano zatem, że Rosja powinna dążyć do ustanowienia stabilnych stosunków z państwami WNP we wszystkich wymiarach i udzielenia im niezbędnego wsparcia w przeprowadzaniu polityczno-gospodarczej transformacji oraz pogłębienia integracji w ramach Wspólnoty, zmierzającej do uzyskania statusu ważnego gracza na arenie międzynarodowej, jednocześnie odgrywając w zachodzących procesach rolę lidera. Dla osiągnięcia tego celu, według twórców kursu strategicznego, należałoby m.in.: rozszerzyć zakres podmiotowy Unii Celnej³⁹; przyspieszyć proces tworzenia Unii Płatniczej; rozwijać współpracę między państwami członkowskimi WNP w dziedzinie produkcji, nauki i technologii; ustanowić system bezpieczeństwa zbiorowego; pogłębić współdziałanie między republikami poradzieckimi należącymi do Wspólnoty w zakresie zarządzania granicami WNP; wzmocnić między nimi współpracę w sferze edukacji oraz sportu; uregulować sprawę dostępu rosyjskich mediów do odbiorców zamieszkujących na terytorium WNP oraz wzajemnej wymiany informacji; zapewnić przestrzeganie praw i podstawowych wolności wszystkich obywateli państw Wspólnoty (w tym praw Rosjan w krajach WNP); uzgadniać wspólne stanowiska w sprawach międzynarodowych; rozwijać współpracę między WNP i innymi

³⁷ S. Bieleń, *Tożsamość międzynarodowa*, op. cit., s. 69, 232–233.

³⁸ *Ibidem*, s. 233.

³⁹ Porozumienie o utworzeniu Unii Celnej między Federacją Rosyjską a Białorusią podpisane zostało 6 stycznia 1995 r. Dwa tygodnie później przystąpił do niego Kazachstan; por. *Соглашение о Таможенном союзе между Российской Федерацией и Республикой Беларусь от 6 января 1995 года*, Евразийская экономическая комиссия, [on-line:] http://www.tsouz.ru/Docs/IntAgrmnts/Pages/Dogovor_06011995.aspx – 11 listopada 2016; *Соглашение о Таможенном союзе от 20 января 1995 года*, Евразийская экономическая комиссия, [on-line:] http://www.tsouz.ru/Docs/IntAgrmnts/Pages/Dogovor_20011995.aspx – 11 listopada 2016.

organizacjami międzynarodowymi. W dokumencie wspomniano także o tym, że obszar poradziecki jest strefą interesów Rosji⁴⁰.

Od połowy lat 90 XX w. coraz większy wpływ na politykę zagraniczną Federacji Rosyjskiej miała orientacja eurazjatycka. Zgodnie z jej założeniami, Rosja – ze względu na swoją wyjątkowość i kulturowo-cywilizacyjną odrębność od Europy – powinna podążać tzw. trzecią drogą oraz pełnić funkcję „pomostu łączącego dwa jakże odmienne światy orientalnego Wschodu i pragmatycznego Zachodu”⁴¹. Przedstawiciele tej orientacji podkreślali, że rosyjska polityka zagraniczna powinna z jednej strony koncentrować się na rozwoju współpracy ze Wschodem, natomiast z drugiej strony – nie ignorować kierunku zachodniego. Opowiadali się oni jednocześnie za koncepcją świata „multipolarnego”⁴². Dodawali ponadto, że należy dążyć do pogłębienia procesów integracyjnych w przestrzeni poradzieckiej, przy czym Federacja Rosyjska musi pełnić funkcję gwaranta bezpieczeństwa w regionie⁴³.

Wraz z osłabieniem pozycji atlantystów na rosyjskiej scenie politycznej, stosunki Rosji z Zachodem zaczęły ulegać stopniowemu pogorszeniu, mimo dołączenia państwa rosyjskiego w czerwcu 1994 r. do natowskiego programu „Partnerstwa dla Pokoju” (PdP)⁴⁴, a w 1997 r. – do Grupy G7 (przekształcając ją w Grupę G8), zrzeszającej najzamożniejsze państwa świata⁴⁵. Przede wszystkim Rosja negatywnie odniosła się do rozmów akcesyjnych rozpoczętych przez trzy państwa Europy Środkowo-Wschodniej (Polskę, Czechy oraz Węgry) z NATO⁴⁶. W *Koncepcji bezpieczeństwa narodowego Federacji Rosyjskiej* z 17 grudnia

⁴⁰ Стратегический курс России с государствами-участниками Содружества Независимых Государств, Утвержден Указом Президента Российской Федерации от 15 сентября 1995 г. N 940, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/foreign_policy/official_documents/-/asset_publisher/CptIckB6BZ29/content/id/427752 – 11 listopada 2016.

⁴¹ A. Włodkowska, *Polityka Federacji Rosyjskiej na obszarze WNP*, op. cit., s. 84.

⁴² *Ibidem*, s. 83–86.

⁴³ S. Bieleń, *Tożsamość międzynarodowa*, op. cit., s. 74–75.

⁴⁴ „Partnerstwo dla Pokoju” jest programem współpracy między NATO i państwami Europy Środkowo-Wschodniej oraz azjatyckimi republikami poradzieckimi, które wykazują chęć przystąpienia do Sojuszu. Został on uruchomiony 10 stycznia 1994 r. Współpraca w jego ramach polega na wspólnym przeprowadzaniu ćwiczeń, planowaniu obronnym, udziale w operacjach pokojowych; por. *Współpraca NATO z państwami trzecimi*, MSZ RP, [on-line:] https://www.msz.gov.pl/pl/polityka_zagraniczna/polityka_bezpieczenstwa/nato/wspolpraca_nato_z_panstwami_trzecimi/ – 18 lutego 2019.

⁴⁵ M. Raś, *Ewolucja polityki zagranicznej*, op. cit., s. 108; S. Kardaś, *Federacja Rosyjska w organizacjach międzynarodowych*, op. cit., s. 211–212.

⁴⁶ *Polska droga do NATO*, MSZ RP, [on-line:] http://www.msz.gov.pl/pl/polityka_zagraniczna/polityka_bezpieczenstwa/nato/polska_droga_do_nato/ – 27 lutego 2017.

1997 r. rozszerzenie Sojuszu Północnoatlantyckiego na Wschód, jak również wyposażenie tej organizacji w funkcje głównego gwaranta bezpieczeństwa na kontynencie europejskim, zostało uznane za jedno z zagrożeń dla bezpieczeństwa narodowego państwa rosyjskiego⁴⁷. Dodatkowymi przyczynami napięć w stosunkach między Rosją a Stanami Zjednoczonymi były: operacja „Pustynny Lis” przeprowadzona w Iraku w grudniu 1998 r.⁴⁸; działania podjęte przez siły NATO w byłej Republice Jugosławii w pierwszej połowie 1999 r. (operacja „Allied Force”)⁴⁹; ponowne rozpoczęcie przez Moskwę działań zbrojnych na terytorium Czeczenii⁵⁰; rozwój współpracy (w pierwszej kolejności polegającej na sprzedaży broni) między Rosją a takimi państwami, jak Syria, Libia i Korea Północna, a także zaniepokojenie władz rosyjskich polityką USA na obszarze poradzieckim, polegającą na zacieśnieniu współpracy z poszczególnymi byłymi republikami związkowymi⁵¹.

W związku z tym w drugiej połowie lat 90. XX w. Rosja – postępując zgodnie z założeniami orientacji eurazjatyckiej – podjęła kroki na rzecz zacieśnienia relacji nie tylko z obszarem poradzieckim, lecz również Chinami⁵², Indiami, Japonią oraz innymi podmiotami międzynarodowymi obecnymi na kontynencie azjatyckim. W ramach rozwoju współpracy z byłymi republikami ZSRR Moskwa zawarła wiele porozumień o przyjaźni i współpracy, m.in. z Armenią, Azerbejdżanem, Białorusią i Ukrainą. Ponadto pod koniec 1999 r. został podpisany *Układ o utworzeniu Państwa Związkowego Rosji i Białorusi*, na podstawie którego miał być ustanowiony nowy mechanizm rozwoju stosunków między dwoma państwami⁵³.

⁴⁷ Концепция национальной безопасности Российской Федерации 1997 г., [w:] *Внешняя политика и безопасность*, op. cit., t. 4, s. 60.

⁴⁸ Amerykańsko-brytyjska operacja „Pustynny Lis” polegała na przeprowadzeniu uderzenia na cele militarne Iraku w celu zatrzymania prac realizowanych nad produkcją broni masowego rażenia. Oficjalną przyczyną uderzenia było uniemożliwienie przez władze w Bagdadzie działalności Specjalnej Komisji Narodów Zjednoczonych, do zadań której należało rozbrowienie jądrowe Iraku; por. K. Czornik, *Irak w polityce zagranicznej Stanów Zjednoczonych w okresie pozimnowojennym*, Katowice 2011, s. 203–213.

⁴⁹ Zob. M. Marszałek, *Sojusznicza operacja „Allied Force”. Przebieg – ocena – wnioski*, Toruń 2009.

⁵⁰ P. Mikietyński, *Wojna rosyjsko-czeczeńska 1994–1996*, [w:] *Najnowsza historia świata 1979–1995*, t. 3, op. cit., s. 96–102; idem, *Przekształcenia polityczne na obszarze poradzieckim 1995–2007*, [w:] *Najnowsza historia świata 1995–2007*, t. 4, op. cit., s. 264–272.

⁵¹ M. Raś, *Ewolucja polityki zagranicznej*, op. cit., s. 71–73.

⁵² Na temat rozwoju stosunków między Rosją a Chinami zob. R. Jakimowicz, *Geostrategiczny wybór Rosji u zarania trzeciego tysiąclecia*, t. 3, *Polityka Federacji Rosyjskiej wobec regionu Azji i Pacyfiku, Azji Centralnej i Arktyki*, Kraków 2015, s. 19–102.

⁵³ A. Włodkowska, *Polityka Federacji Rosyjskiej na obszarze WNP*, op. cit., s. 58, 220–222.

Natomiast w ramach pogłębiania współpracy z regionem azjatyckim w czerwcu 1995 r. uzgodniono rosyjsko–chiński komunikat, w którym oba państwa zgodziły się rozwijać partnerstwo u progu XXI w., podkreślając, iż odpowiada to ich interesom narodowym oraz w dużym stopniu wpływa na zapewnienie stabilności i rozwój wszechstronnej współpracy w regionie Azji i Pacyfiku. Z kolei w kwietniu 1997 r. Rosja i Chiny przyjęły *Wspólną deklarację dotyczącą świata wielobiegunowego oraz kształtu nowego ładu międzynarodowego*⁵⁴. Tymczasem współpraca Rosji z Indiami ulegała stopniowemu zacieśnianiu zaczynając od 1993 r., kiedy to został podpisany rosyjsko–indyjski *Traktat o przyjaźni i współpracy*. W 1996 r. oba państwa uzgodniły *Porozumienie o współpracy wojskowej*⁵⁵. W 1998 r. natomiast Jewgienij Primakow, pełniący wówczas funkcję premiera Rosji oraz będący zwolennikiem koncepcji „świata wielobiegunowego”⁵⁶, zaproponował ustanowienie swoistego „trójkąta strategicznego” obejmującego Federację Rosyjską, Chiny i Indie⁵⁷, w ramach którego byłaby rozwijana współpraca w poszczególnych dziedzinach, w tym w sferze bezpieczeństwa. Jednak Pekin i New Delhi podeszły do tego pomysłu bez szczególnego entuzjazmu⁵⁸.

W latach 90. XX w. Rosja podjęła również działania na rzecz uregulowania stosunków z Japonią⁵⁹. W ich wyniku 13 października 1993 r., mimo problemów we wzajemnych relacjach związanych z przynależnością Wysp Kurylskich, Rosja i Japonia podpisały *Deklarację tokijską*⁶⁰, natomiast 13 listopada 1998 r. przyjęły *Deklarację moskiewską o ustanowieniu konstruktywnego partnerstwa między Japonią i Federacją Rosyjską*⁶¹. W dokumentach tych

⁵⁴ A. Curanowicz, *Polityka Federacji Rosyjskiej wobec Azji, Afryki i Ameryki Łacińskiej*, [w:] *Polityka zagraniczna Rosji*, op. cit., s. 161–162.

⁵⁵ *Ibidem*, s. 164–165.

⁵⁶ A. Włodkowska, *Polityka Federacji Rosyjskiej na obszarze WNP*, op. cit., s. 88.

⁵⁷ S. Bieleń, *Tożsamość międzynarodowa*, op. cit., s. 316.

⁵⁸ J. Diec, *Geostrategiczny wybór Rosji*, op. cit., s. 249.

⁵⁹ Na temat rozwoju stosunków między Rosją a Japonią zob. R. Jakimowicz, *Geostrategiczny wybór Rosji*, op. cit., s. 137–205.

⁶⁰ Токийская декларация о российско-японских отношениях, [w:] Японско-Российские отношения. Совместные документы – Список документов для включения в новое издание совместного сборника документов по истории территориального размежевания между Россией и Японией, Посольство Японии в России, [on-line:] http://www.ru.emb-japan.go.jp/RELATIONSHIP/MAINDOCS/docs_new.html – 28 lutego 2017.

⁶¹ Московская декларация об установлении созидательного партнерства между Японией и Российской Федерацией, [w:] Японско-Российские отношения. Совместные документы – Список документов для включения в новое издание совместного сборника документов по истории территориального размежевания между Россией и Японией, Посольство Японии в России, [on-line:] http://www.ru.emb-japan.go.jp/RELATIONSHIP/MAINDOCS/docs_new.html – 28 lutego 2017.

obie strony zgodziły się rozwijać m.in. współpracę polityczną, gospodarczo-handlową, w sferze bezpieczeństwa i obrony.

Ponadto Rosji udało się zbliżyć z poszczególnymi ugrupowaniami, m.in. w 1996 r. państwo rosyjskie wyraziło chęć przystąpienia do międzyregionalnego dialogu Azja–Europa (ASEM⁶²), w którym uczestniczą państwa członkowskie Unii Europejskiej oraz wiele krajów azjatyckich. Podczas spotkań odbywających się w ramach tego dialogu poruszane są tematy dotyczące kontaktów polityczno-gospodarczych, współpracy w dziedzinie finansowej, społecznej, kulturalnej i edukacyjnej, a także spraw związanych z bezpieczeństwem. Z kolei pod koniec 1998 r. Federacja Rosyjska została przyjęta do Rady Współpracy Gospodarczej Azji i Pacyfiku (APEC)⁶³.

Oprócz tego w drugiej połowie ostatniej dekady XX w. zintensyfikowały się kontakty Rosji z państwami Ameryki Łacińskiej. W 1996 r. Primakow – po objęciu stanowiska ministra spraw zagranicznych Rosji – odbył wizyty w niektórych krajach Ameryki Środkowej i Południowej (tj. Argentynie, Brazylii, Ekwadorze, Kolumbii, Kostaryce, Meksyku oraz Wenezueli). Ponadto w okresie 1992–2000 Federacja Rosyjska podpisała blisko 140 różnego rodzaju porozumień z państwami tego regionu. W 1998 r. utworzony nawet został Komitet Narodowy ds. Współpracy Gospodarczej z Państwami Latynoamerykańskimi⁶⁴.

Aktywność Rosji na kontynencie azjatyckim oraz obszarze Ameryki Łacińskiej była motywowana przede wszystkim względami gospodarczymi, ze względu na zły stan rosyjskiej gospodarki. Dodatkowo Moskwa oczekiwała, że działania te przyczynią się do wzmocnienia pozycji Rosji na arenie międzynarodowej oraz zbudowania świata wielobiegunowego, a tym samym będą sprzyjać osiągnięciu celów zawartych w *Koncepcji bezpieczeństwa narodowego Federacji Rosyjskiej* z 1997 r. Warto zauważyć, że w dokumencie tym wśród głównych

⁶² Dialog Azja–Europa (ASEM) został ustanowiony w marcu 1996 r. jako nieformalne forum współpracy między dwoma kontynentami w dziedzinach będących przedmiotem wspólnego zainteresowania. Obecnie w jego pracach uczestniczy 53 partnerów. Posiedzenia ASEM odbywają się raz na dwa lata; por. *Fostering Dialogue & Cooperation between Asia & Europe*, ASEMInfoBoard, [on-line:] <https://www.aseminfoboard.org/about/overview> – 11 marca 2019. Podstawowym celem powołania ASEM było zacieśnienie współpracy między Azją i Europą i podejmowanie wspólnych wysiłków na rzecz pokoju, globalnej stabilności i dobrobytu regionów; por. *1st ASEM Summit (ASEM1). New Comprehensive Asia–Europe Partnership for Greater Growth*, ASEMInfo Board, [on-line:] <https://www.aseminfoboard.org/events/1st-asem-summit-asem1> – 11 marca 2019.

⁶³ S. Bieleń, *Tożsamość międzynarodowa*, op. cit., s. 307.

⁶⁴ K. Krzywicka, *Stosunki Federacji Rosyjskiej z państwami regionu Ameryki Łacińskiej*, [w:] *Federacja Rosyjska w stosunkach międzynarodowych*, op. cit., s. 266–268.

kierunków rosyjskiej polityki zagranicznej w pierwszej kolejności wskazano pogłębienie integracji między państwami WNP⁶⁵.

2. Polityka zagraniczna Federacji Rosyjskiej w pierwszej dekadzie XXI wieku

2.1. Okres krótkotrwałego ożywienia stosunków z Zachodem

Na przełomie XX i XXI w. na scenie politycznej Rosji doszło do zmian na najwyższym stanowisku państwowym. Po rezygnacji 31 grudnia 1999 r. Borysa Jelcyna z pełnionych funkcji kompetencje prezydenta Rosji przejął Władimir Putin, który do tego czasu zajmował stanowisko premiera⁶⁶. W marcu 2000 r. wygrał on wybory prezydenckie⁶⁷. Oficjalne objęcie przez Putina urzędu prezydenta miało miejsce 7 maja 2000 r. w Moskwie⁶⁸. Początkowo kontynuował on politykę zagraniczną Rosji realizowaną przez jego poprzednika pod koniec lat 90. XX w. Potwierdzenie tego można znaleźć w trzech dokumentach programowych dotyczących polityki zagranicznej państwa uzgodnionych w pierwszej połowie 2000 r., czyli: *Koncepcji bezpieczeństwa narodowego Federacji Rosyjskiej* przyjętej 10 stycznia⁶⁹, *Pod-*

⁶⁵ A. Ziętek, *Stosunki Federacji Rosyjskiej z państwami regionu Azji i Pacyfiku*, [w:] *Federacja Rosyjska w stosunkach międzynarodowych*, op. cit., s. 216; *Концепция национальной безопасности Российской Федерации 1997 г.*, op. cit., s. 51–56.

⁶⁶ M. Kaczmarowski, *Polityka Federacji Rosyjskiej*, op. cit., s. 52.

⁶⁷ *Выборы Президента Российской Федерации, 26 марта 2000 года, Протокол Центральной избирательной комиссии Российской Федерации о результатах выборов Президента Российской Федерации*, Центральная избирательная комиссия Российской Федерации, [on-line:] http://cikrf.ru/banners/vib_arhiv/president/2000/files/2000-Protokol_CIK.doc, s. 1–3 – 11 listopada 2016.

⁶⁸ *В Кремле состоялась церемония вступления Владимира Путина в должность Президента России*, 7 мая 2000, Президент России, [on-line:] <http://kremlin.ru/events/president/news/38089> – 11 listopada 2016.

⁶⁹ *Концепция национальной безопасности Российской Федерации 2000 г.*, [w:] *Внешняя политика и безопасность*, op. cit., t. 4, s. 75–90.

stawowych założeniach doktryny wojennej Federacji Rosyjskiej z 21 kwietnia⁷⁰ oraz *Koncepcji polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej* zatwierdzonej 28 czerwca⁷¹.

We wszystkich tych aktach przejawiało się ochłodzenie w relacjach Rosji z Zachodem, do którego doszło pod koniec lat 90. XX w., m.in. krytyczne stanowisko władz rosyjskich wobec działań podjętych przez siły Sojuszu Północnoatlantyckiego w Kosowie w 1999 r.⁷² W szczególności we wstępie *Koncepcji polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej* podkreślono, że nie zostały spełnione oczekiwania Rosji związane z budowaniem relacji z innymi uczestnikami stosunków międzynarodowych opartych na równości i wzajemnych korzyściach. Autorzy dokumentu dodali ponadto, że mimo zmian, które zaszły na arenie międzynarodowej po zakończeniu „zimnej wojny”, w dalszym ciągu podejmowane są działania mające na celu zbudowanie świata jednobiegunowego, w którym rolę gospodarczego i militarnego lidera odgrywałyby Stany Zjednoczone. Zaznaczyli również, iż może to spowodować destabilizację sytuacji międzynarodowej, w związku z czym celem Rosji jest doprowadzenie do utworzenia wielobiegunowego systemu stosunków międzynarodowych opartego na zbiorowym rozwiązywaniu problemów oraz wzajemnym poszanowaniu interesów narodowych. Do priorytetowych kierunków rosyjskiej polityki zagranicznej zaliczono natomiast WNP, podkreślając jednocześnie potrzebę rozwoju współpracy z poszczególnymi państwami WNP w ramach zarówno samej Wspólnoty, jak i mniejszych ugrupowań integracyjnych powstałych na przestrzeni poradzieckiej (np. Unii Celnej). Wspomniano przy tym o konieczności podejmowania wspólnych wysiłków w zakresie rozwiązywania sytuacji kryzysowych na obszarze poradzieckim oraz zacieśnienia współpracy gospodarczej, w tym poprzez ustanowienie strefy wolnego handlu. W koncepcji dodano również, że ważnym kierunkiem polityki zagranicznej Rosji, oprócz WNP, są relacje z państwami europejskimi, w tym Unią Europejską⁷³.

Ponadto po raz pierwszy w wymienionych dokumentach, w nawiązaniu do problemu legalności operacji NATO „Allied Force” przeprowadzonej w 1999 r. w byłej Republice Jugosławii⁷⁴, wśród zagrożeń dla bezpieczeństwa narodowego Rosji wymieniono osłabienie roli ONZ w stosunkach międzynarodowych oraz podejmowanie przez NATO działań

⁷⁰ *Военная доктрина Российской Федерации 2000 г.*, [w:] *Внешняя политика и безопасность*, op. cit., t. 4, s. 90–109.

⁷¹ *Концепция внешней политики Российской Федерации 2000 г.*, [w:] *Внешняя политика и безопасность*, op. cit., t. 4, s. 109–121.

⁷² Zob. J. Zajadło, *Dylematy humanitarnej interwencji. Historia – etyka – polityka – prawo*, Gdańsk 2005.

⁷³ *Концепция внешней политики Российской Федерации 2000 г.*, op. cit., s. 109–117.

⁷⁴ J. Zajadło, *Dylematy humanitarnej interwencji*, op. cit., s. 14–15.

bez mandatu Rady Bezpieczeństwa ONZ, a także zahamowanie procesów integracyjnych zachodzących w ramach WNP⁷⁵.

Jednak od 2001 r. polityka zagraniczna Federacji Rosyjskiej zaczęła ulegać pewnym modyfikacjom. Z jednej strony Rosja podjęła działania na rzecz zacieśnienia współpracy z Zachodem, w tym USA. Z drugiej strony natomiast władze rosyjskie nie ignorowały kierunku wschodniego, a w szczególności stosunków z Chinami, Indiami oraz Japonią⁷⁶. Tym samym rosyjska polityka zagraniczna w pierwszej dekadzie XXI w. charakteryzowała się pewnym pragmatyzmem polegającym na budowaniu silnego państwa, przede wszystkim poprzez rozwój gospodarczy oraz współpracę zarówno z państwami Zachodu, jak również krajami azjatyckimi⁷⁷. Deklarowanym celem nadrzędnym polityki zagranicznej Rosji była wówczas obrona rosyjskich interesów narodowych, a także wzmocnienie pozycji państwa rosyjskiego na arenie międzynarodowej⁷⁸.

W ramach ożywienia stosunków z Zachodem doszło do znacznego zbliżenia Rosji ze Stanami Zjednoczonymi, zwłaszcza po atakach terrorystycznych na *World Trade Center* przeprowadzonych 11 września 2001 r. Federacja Rosyjska przyłączyła się do USA w walce z terroryzmem, udzielając poparcia amerykańskim działaniom zbrojnym w Afganistanie⁷⁹. Ponadto podczas wizyty ówczesnego prezydenta USA George'a W. Busha w Moskwie i Sankt-Petersburgu, która odbyła się w maju 2002 r.⁸⁰, Putin podkreślił, że w rosyjsko-amerykańskich stosunkach rozpoczyna się jakościowo nowy etap „współpracy w sferze bezpieczeństwa, ograniczenia potencjałów strategicznych, udziału w budowaniu nowego świata”⁸¹. Wynikiem tego spotkania było podpisanie wielu umów dwustronnych, m.in. *Traktatu o redukcji strategicznych potencjałów ofensywnych* (SORT), *Wspólnej deklaracji o nowych stosunkach strategicznych między Federacją Rosyjską i Stanami Zjednoczonymi*, jak również kilku porozumień regulujących takie kwestie, jak współpraca gospodarcza, energetyczna

⁷⁵ Концепция национальной безопасности Российской Федерации 2000 г., op. cit., s. 79–80; Военная доктрина Российской Федерации 2000 г., op. cit., s. 91–92; Концепция внешней политики Российской Федерации 2000 г., op. cit., s. 113.

⁷⁶ S. Bieleń, *Tożsamość międzynarodowa*, op. cit., s. 87.

⁷⁷ *Ibidem*, s. 83–87.

⁷⁸ S. Bieleń, *Identyfikacja Rosji w stosunkach międzynarodowych*, [w:] *Polityka zagraniczna Rosji*, op. cit., s. 14, 18–19.

⁷⁹ M. Kaczmarowski, *Polityka Federacji Rosyjskiej*, op. cit., s. 54–55.

⁸⁰ *Ibidem*, s. 55–56.

⁸¹ В Кремле состоялись переговоры Владимира Путина и Президента США Джорджа Буша, Президент России, [on-line:] <http://kremlin.ru/events/president/news/27054> – 1 marca 2017.

oraz wspólne działania podejmowane w walce z terroryzmem⁸². O kształtowaniu jakościowo nowych stosunków opartych na „wzajemnym bezpieczeństwie, współpracy, otwartości oraz przewidywalności”⁸³ między obu państwami Putin wspominał również podczas spotkania z G. W. Bushem, które odbyło się w połowie 2003 r. w Sankt-Petersburgu⁸⁴. Z kolei w 2006 r. USA udzieliły Federacji Rosyjskiej poparcia w jej staraniach o uzyskanie członkostwa w Światowej Organizacji Handlu (WTO)⁸⁵.

Polepszeniu uległa ponadto współpraca Rosji z NATO, czego potwierdzeniem było podpisanie w maju 2002 r. deklaracji zatytułowanej *NATO–Federacja Rosyjska: nowa jakość*. Na podstawie tego dokumentu została powołana Rada NATO–Rosja, w ramach której stronie rosyjskiej – w odróżnieniu od Stałej Rady NATO–Rosja⁸⁶, która funkcjonowała w latach 1997–2002 – nadano prawo współdecydowania m.in. w sferze rozprzestrzeniania broni masowego rażenia, zarządzania kryzysowego oraz walki z terroryzmem⁸⁷. Z kolei w 2005 r. FR oficjalnie przystąpiła do *Porozumienia o statusie sił zbrojnych* (SOFA) ułatwiającego przemieszczanie się sił NATO i Rosji po terytorium odpowiednio Federacji Rosyjskiej oraz państw członkowskich Sojuszu Północnoatlantyckiego⁸⁸.

Na początku obecnego stulecia władze Rosji podjęły również kroki na rzecz zacieśnienia relacji z Unią Europejską. Po wejściu w życie w grudniu 1997 r. *Układu o Partnerstwie i Współpracy*, obie strony na przełomie XX i XXI w. opracowały dokumenty strategiczne dotyczące rozwoju dwustronnej kooperacji. W przypadku UE była to *Wspólna strategia Unii Europejskiej wobec Rosji*, natomiast strona rosyjska przyjęła *Strategię rozwoju stosunków Federacji Rosyjskiej z Unią Europejską w perspektywie średniookresowej (lata 2000–2010)*. Ponadto w 2003 r. zdecydowano, że rosyjsko–unijne partnerstwo będzie się kształtowało na podstawie koncepcji czterech „wspólnych przestrzeni”⁸⁹. W zakresie z kolei pogłębienie–

⁸² *Ibidem*.

⁸³ Совместная пресс-конференция с Президентом США Джорджем Бушем, 1 июня 2003, Президент России, [on-line:] <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/22018> – 2 marca 2017.

⁸⁴ *Ibidem*.

⁸⁵ M. Kaczmarek, *Polityka Federacji Rosyjskiej*, op. cit., s. 58.

⁸⁶ Stała Rada NATO–Rosja została utworzona w 1997 r. na podstawie *Aktu stanowiącego o podstawach wzajemnych stosunków, współpracy i bezpieczeństwa między NATO i Federacją Rosyjską*, podpisanego 27 maja 1997 r.; por. M. Pietraś, *Stosunki Federacji Rosyjskiej z Sojuszem Północnoatlantyckim*, [w:] *Federacja Rosyjska w stosunkach międzynarodowych*, op. cit., s. 180–181.

⁸⁷ *Ibidem*, s. 187.

⁸⁸ A. Bryc, *Stosunki Federacji Rosyjskiej z Sojuszem Północnoatlantyckim*, [w:] *Polityka zagraniczna Rosji*, op. cit., s. 85.

⁸⁹ M. Raś, *Europejska polityka Federacji Rosyjskiej*, op. cit., s. 108–118.

nia współpracy sektorowej w październiku 2000 r. ogłoszono rozpoczęcie dwustronnego dialogu energetycznego⁹⁰. Zasady rozwoju stosunków między UE i Federacją Rosyjską w tym okresie zostały szczegółowo omówione w rozdziale IV. Należy dodać, iż w pierwszej dekadzie XXI w. zacieśnieniu uległa także współpraca Rosji z poszczególnymi państwami europejskimi, w szczególności Niemcami, Francją oraz Wielką Brytanią⁹¹.

Natomiast stosunki z republikami poradzieckimi, którym w rosyjskiej polityce zagranicznej nadano priorytetowe miejsce, Rosja próbowała rozwijać zarówno w formacie wielostronnym, jak i dwustronnym. W październiku 2000 r. zostało podpisane *Porozumienie o powołaniu Eurazjatyckiej Wspólnoty Gospodarczej*, a w 2007 r. – *Porozumienie o utworzeniu wspólnego obszaru celnego i powołaniu Unii Celnej*⁹². Ponadto w 2003 r. pojawił się pomysł utworzenia Wspólnej Przestrzeni Gospodarczej między Białorusią, Kazachstanem, Federacją Rosyjską oraz Ukrainą. Z kolei w latach 2004–2005 Rosja brała udział w pracach Środkowoazjatyckiej Organizacji Współpracy, która później została zjednoczona z Eurazjatycką Wspólnotą Gospodarczą⁹³.

Jednakże współpraca dwustronna między Rosją a poszczególnymi państwami poradzieckimi napotykała kilka kryzysów. W pierwszej kolejności należy wspomnieć o „kolorowych rewolucjach”, do których doszło w pierwszym dziesięcioleciu XXI w. w byłych republikach związkowych. Na przykład w 2003 r. wybuchła rewolucja róż w Gruzji, w wyniku której nowym prezydentem państwa został prozachodni Michail Saakaszwili. Rok później, na przełomie 2004 i 2005 r. miała miejsce pomarańczowa rewolucja na Ukrainie, po zakończeniu której stanowisko prezydenta kraju objął Wiktor Juszczenko, opowiadający się za zbliżeniem Kijowa z zachodnimi strukturami integracyjnymi⁹⁴. W sierpniu 2008 r. natomiast wybuchła wojna rosyjsko-gruzińska, po której nastąpiło znaczne pogorszenie stosunków między obu państwami⁹⁵. Do pewnego ochłodzenia doszło nawet w dwustronnych relacjach z Białorusią. Oceniając zatem negatywnie tendencje zachodzące w „bliskiej zagranicy”, Rosja podjęła wiele kroków mających na celu zacieśnienie stosunków z państwami poradzieckimi, a tym samym umocnienie własnych wpływów w regionie oraz ograniczenie

⁹⁰ A. Bryc, *Stosunki Federacji Rosyjskiej z Unią Europejską*, [w:] *Federacja Rosyjska w stosunkach międzynarodowych*, op. cit., s. 199–200.

⁹¹ M. Raś, *Europejska polityka Federacji Rosyjskiej*, op. cit., s. 94–102.

⁹² J. Diec, *Geostrategiczny wybór Rosji*, op. cit., s. 189.

⁹³ A. Włodkowska, *Polityka Federacji Rosyjskiej wobec Wspólnoty Niepodległych Państw*, [w:] *Polityka zagraniczna Rosji*, op. cit., s. 137–138.

⁹⁴ J. Diec, *Geostrategiczny wybór Rosji*, op. cit., s. 110–119.

⁹⁵ R. Potocki, *Wojna gruzińsko-rosyjska w sierpniu 2008 roku jako problem badawczy*, [w:] *Federacja Rosyjska – Wspólnota Niepodległych Państw*, op. cit., s. 197–210.

aktywności Zachodu na obszarze byłego ZSRR. W pierwszej kolejności Moskwa odwołała się do politycznego instrumentu polegającego na wspieraniu przychylnych sobie sił politycznych (m.in. Wiktora Janukowycza w wyborach prezydenckich na Ukrainie w 2004 r.)⁹⁶. Stosowane przez Moskwę były również środki gospodarczo-energetyczne (np. podwyższanie cen na surowce energetyczne – w 2003 r. cena gazu dla Ukrainy wynosiła 50 dolarów za 1 tys. m³, natomiast w 2005 r. – 95 dolarów za 1 tys. m³) oraz instrumenty wojskowe (np. udzielanie poparcia działaniom separatystycznym w Abchazji i Osetii Południowej)⁹⁷.

2.2. Cele polityki zagranicznej Rosji w świetle dokumentów strategicznych z lat 2008–2010

Przemiany zachodzące na obszarze poradzieckim, a w szczególności wspomniane „kolorowe rewolucje”, były jednymi z przyczyn napięć pojawiających się w stosunkach między Rosją a Zachodem. Oprócz nich, do czynników komplikujących współpracę między Federacją Rosyjską a Stanami Zjednoczonymi i strukturami zachodnimi można zaliczyć: podjęcie przez USA działań zbrojnych w Iraku w 2003 r.⁹⁸; rozszerzenie NATO (w 2004 r. nowymi członkami Sojuszu zostały Rumunia, Słowacja, Słowenia, Litwa, Łotwa, Estonia oraz Bułgaria, a w 2009 r. – Albania i Chorwacja⁹⁹) i UE (w 2004 r. i 2007 r. do Unii przystąpiły następujące państwa: Cypr, Estonia, Litwa, Malta, Polska, Czechy, Słowacja, Słowenia, Węgry, Łotwa oraz Bułgaria i Rumunia¹⁰⁰); plany USA dotyczące budowy tarczy antyrakietowej w Europie¹⁰¹; ogłoszenie niepodległości przez Kosowo w lutym 2008 r., którą uznała większość krajów zachodnich, w tym USA i liczne państwa UE (m.in. Niem-

⁹⁶ I. Topolski, *Polityka Federacji Rosyjskiej*, op. cit., s. 206–215.

⁹⁷ A. Włodkowska, *Polityka Federacji Rosyjskiej na obszarze WNP*, op. cit., s. 147–168.

⁹⁸ M. Kaczmarek, *Polityka Federacji Rosyjskiej*, op. cit., s. 56–57. Na temat interwencji USA na Irak w 2003 r. zob. P. Furgacz, *Amerykańska interwencja zbrojna w Iraku 2003–2008. Charakterystyka działań wojennych i okupacji – krytyczne spojrzenie*, „Politeja” 2009, nr 2, s. 323–356; K. Czornik, *Irak w polityce zagranicznej Stanów Zjednoczonych*, op. cit., s. 217–246.

⁹⁹ NATO. *Member Countries*, 10 March, 2016, North Atlantic Treaty Organization, [on-line:] http://www.nato.int/cpsen/natohq/topics_52044.htm – 20 listopada 2016.

¹⁰⁰ *Państwa członkowskie Unii Europejskiej*, Unia Europejska, [on-line:] https://europa.eu/european-union/about-eu/countries/member-countries_pl – 20 listopada 2016.

¹⁰¹ T. Kunze, H. Bonet, *Rosyjskie reakcje na planowane w Europie wschodniej bazy wojskowe*, [w:] *Amerykańska tarcza antyrakietowa w Europie: konieczność, warunki, akceptacja*, red. S. Raabe, 2008, s. 57–63.

cy, Francja i Wielka Brytania)¹⁰²; naruszenie praw człowieka i podstawowych wolności w państwie rosyjskim¹⁰³.

Równolegle do rozwoju stosunków z państwami poradzieckimi oraz partnerami euroatlantyckimi i zachodnioeuropejskimi w pierwszej dekadzie XXI w. Federacja Rosyjska rozwijała swoją aktywność zagraniczną w kierunku azjatyckim i latynoamerykańskim. W pierwszej kolejności należy wspomnieć o grupie BRICS skupiającej Brazylię, Rosję, Indie, Chiny, a od 2011 r. także Republikę Południowej Afryki. Skrót ten po raz pierwszy został użyty w listopadzie 2001 r. przez Jima O’Neilla w artykule pod tytułem *Building Better Global Economics BRICS*¹⁰⁴. Na corocznych spotkaniach grupy poruszane są tematy dotyczące porządku międzynarodowego, współpracy gospodarczo-handlowej oraz bezpieczeństwa żywnościowego i energetycznego¹⁰⁵. Z kolei w 2005 r. Moskwa przyłączyła się do Dialogu na rzecz współpracy w Azji, w którym uczestniczą także Chiny, Japonia, Indie, Kazachstan, Korea Południowa, Zjednoczone Emiraty Arabskie oraz państwa członkowskie Stowarzyszenia Narodów Azji Południowo-Wschodniej (ASEAN). W jego ramach rozwijana jest współpraca w sferze energetycznej, przemysłu, finansów itp.¹⁰⁶ Poza tym Federacja Rosyjska aktywnie zaangażowała się w rozwój dwustronnych stosunków z poszczególnymi państwami Azji Południowo-Wschodniej i Ameryki Łacińskiej, a w szczególności Chinami, Indiami, Brazylią. Współpraca z tymi krajami koncentrowała się głównie wokół sektora wojskowego i energetyczno-surowcowego¹⁰⁷.

Wszystkie wyżej omówione zmiany, które zaszły w polityce zagranicznej Rosji w ciągu pierwszych ośmiu lat XXI w., znalazły odzwierciedlenie w nowej *Koncepcji polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej* przyjętej 12 lipca 2008 r.¹⁰⁸ Zatwierdził ją Dmitrij Miedwiediew, który zastąpił Putina (*de facto* wciąż decydującego o polityce państwa) na stanowisku prezydenta Rosji, wygrywając 2 marca 2008 r. wybory prezydenckie¹⁰⁹. Po raz kolejny potwierdzono

¹⁰² J. Diec, *Geostrategiczny wybór Rosji*, op. cit., s. 102–105.

¹⁰³ S. Kardaś, *Federacja Rosyjska w organizacjach międzynarodowych*, op. cit., s. 206–209.

¹⁰⁴ Zob. J. O’Neill, *Building Better Global Economics BRICS*, „Global Economics Paper” 2001, no. 66, s. 1–11.

¹⁰⁵ O. Tkachuk, *BRICS – spójna współpraca czy rywalizacja o pozycję dominującą w grupie?*, [w:] *BRICS – kwintet czy pięciu solistów?*, red. E. Kuchta, Kraków 2014, s. 308–311.

¹⁰⁶ S. Bieleń, *Tożsamość międzynarodowa*, op. cit., s. 308.

¹⁰⁷ A. Curanowicz, *Polityka Federacji Rosyjskiej*, op. cit., s. 161–166, 182–184.

¹⁰⁸ *Концепция внешней политики Российской Федерации*, утверждена Президентом Российской Федерации Д.А. Медведевым 12 июля 2008 г., Президент России, [on-line:] <http://kremlin.ru/acts/news/785> – 20 listopada 2016.

¹⁰⁹ *Сводная таблица результатов выборов. Выборы Президента Российской Федерации*, 2 марта 2008, Центральная избирательная комиссия Российской Федерации, [on-line:] <http://www.vybory.ru>.

w niej, że Federacja Rosyjska opowiada się za formowaniem świata wielobiegunowego. Zwrócono również uwagę na osiągnięcie przez Moskwę celu polityki zagranicznej polegającego na wzmocnieniu własnego wpływu na procesy zachodzące na arenie międzynarodowej. W znowelizowanej koncepcji pojawił się ponadto nowy punkt dotyczący nadrzędności prawa w stosunkach międzynarodowych, a w szczególności nienaruszalności norm zawartych w Karcie Narodów Zjednoczonych, Deklaracji Zasad Prawa Międzynarodowego przyjętej w 1970 r. oraz *Akcie Końcowym KBWE* z 1975 r. Wyeksponowano również znaczenie art. 51 *Karty Narodów Zjednoczonych* „jako właściwej i niepodlegającej rewizji podstawy prawnej upoważniającej do użycia siły w celach samoobrony, w tym w przypadku istnienia takiego zagrożenia dla pokoju i bezpieczeństwa, jak terroryzm międzynarodowy oraz proliferacja broni masowego rażenia”¹¹⁰. Dodano przy tym, że Moskwa będzie „przeciwdziałać próbom przeprowadzenia rewizji powszechnie obowiązujących norm prawa międzynarodowego podejmowanym przez poszczególne państwa lub grupy państw”¹¹¹, dążące w ten sposób do osiągnięcia partykularnych celów politycznych. Uznano jednocześnie, że dowolna interpretacja norm i zasad prawa międzynarodowego w zakresie m.in. stosowania siły, poszanowania suwerenności i integralności terytorialnej państw jest niedopuszczalna, gdyż może doprowadzić do naruszenia istniejącego międzynarodowego porządku prawnego¹¹². Poprzez powyższe stwierdzenia autorzy dokumentu starali się m.in. podkreślić, że Rosja sprzeciwia się siłowemu rozwiązaniu problemu związanego z programem nuklearnym Iranu (w szczególności wykorzystaniem przez Teheran wydobywanego uranu do produkcji broni jądrowej), a każde zastosowanie tego typu środków zostanie uznane za niezgodne z prawem międzynarodowym¹¹³. Stanowisko Federacji Rosyjskiej w tej sprawie było motywowane przede wszystkim względami gospodarczymi oraz obawą przed zwiększeniem obecności Stanów Zjednoczonych w regionie Bliskiego Wschodu¹¹⁴.

izbirkom.ru/region/region/izbirkom?action=show&root=1&tvd=100100022249920&vrn=100100022176412®ion=0&global=1&sub__region=0&prver=0&pronetvd=null&vibid=100100022249920&type=227 – 20 listopada 2016.

¹¹⁰ Концепция внешней политики Российской Федерации, утверждена Президентом Российской Федерации Д.А. Медведевым 12 июля 2008 г., op. cit. – 8 marca 2017.

¹¹¹ *Ibidem*.

¹¹² *Ibidem*.

¹¹³ P. Furgacz, *Stabilizacja czy destabilizacja regionu? Program nuklearny Islamskiej Republiki Iranu*. Genez, rozwój, perspektywy, [w:] *Stabilizacja czy destabilizacja? Społeczność międzynarodowa wobec programu nuklearnego Iranu*, red. A. Malantowicz, Ł. Smalec, Warszawa 2014, s. 41–44, 46–51.

¹¹⁴ D. Klimowicz, *Rosja a irański problem nuklearny – sojusz z konieczności czy z wyboru?*, [w:] *Stabilizacja czy destabilizacja?*, op. cit., s. 87–94.

W koncepcji wyszczególniono ponadto kierunki rosyjskiej polityki zagranicznej. Wśród nich na pierwszym miejscu tradycyjnie zostały wymienione państwa WNP, z którymi należy rozwijać dwustronną i wielostronną współpracę w różnych dziedzinach. Z jednej strony zacieśnianie stosunków z republikami poradzieckimi miało się odbywać na forum WNP, natomiast z drugiej strony w koncepcji podkreślone zostały dążenia Rosji do: kontynuowania prac nad formowaniem Państwa Związkowego Federacji Rosyjskiej i Białorusi poprzez stopniowe wprowadzanie zasad rynkowych w relacjach między państwami; wzmocnienia Eurazjatyckiej Wspólnoty Gospodarczej, w ramach której należałoby wspólnie z Białorusią i Kazachstanem podjąć dynamiczną współpracę na rzecz ustanowienia Unii Celnej i Wspólnej Przestrzeni Gospodarczej; rozwoju Organizacji Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym. Stwierdzono ponadto, że stworzone na obszarze poradzieckim ugrupowania regionalne bez udziału Rosji powinny sprzyjać utrzymaniu stabilności w regionie, a ich działalność musi uwzględniać interesy państwa rosyjskiego¹¹⁵. W stosunku natomiast do wydarzeń, które miały miejsce w niektórych państwach poradzieckich kilka lat wcześniej (tj. „kolorowych rewolucji”), zaznaczono, że Federacja Rosyjska sprzeciwia się planom rozszerzenia NATO, w szczególności dotyczącym włączenia w struktury Sojuszu Ukrainy i Gruzji. Wspomniano również o tym, że Rosja – postępując zgodnie z wartościami demokratycznymi – będzie się starała „przeciwdziałać przejawom neofaszyzmu, wszelkich form dyskryminacji rasowej, agresywnego nacjonalizmu, antysemityzmu i ksenofobii”¹¹⁶.

Spośród celów polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej w powyższej koncepcji wymieniono także „stworzenie prawdziwie otwartego, demokratycznego systemu regionalnego bezpieczeństwa zbiorowego i współpracy”¹¹⁷, obejmującego obszar „od Vancouver do Władywostoku”¹¹⁸. Podkreślono ponadto potrzebę rozwoju dwustronnych stosunków m.in. z UE i poszczególnymi państwami europejskimi, Stanami Zjednoczonymi, NATO, Chinami, Indiami oraz Brazylią. Do zadań Rosji zaliczono także zacieśnienie relacji z uczestnikami takich nieformalnych forów, jak Grupa G8 i BRIC, a także rozwój współpracy w ramach trójkąta Rosja–Chiny–Indie oraz Szanghajskiej Organizacji Współpracy (SOW)¹¹⁹ powołanej do życia w 2001 r. przez Rosję, Chiny, Kazachstan, Kirgistan, Tadżykistan i Uzbekistan¹²⁰.

¹¹⁵ Концепция внешней политики Российской Федерации, утверждена Президентом Российской Федерации Д.А. Медведевым 12 июля 2008 г., op. cit. – 9 marca 2017.

¹¹⁶ Ibidem.

¹¹⁷ Ibidem.

¹¹⁸ Ibidem.

¹¹⁹ Ibidem.

¹²⁰ S. Kardaś, *Federacja Rosyjska w organizacjach międzynarodowych*, op. cit, s. 209–210.

Pod koniec sierpnia 2008 r., czyli półtora miesiąca po zatwierdzeniu powyższego dokumentu oraz tuż po zakończeniu rosyjsko–gruzińskiej wojny, Miedwiediew w wywiadzie dla rosyjskich kanałów telewizyjnych sformułował pięć podstawowych zasad polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej. Wśród nich ówczesny prezydent Rosji wyszczególnił: przestrzeganie norm prawa międzynarodowego w stosunkach między państwami; budowanie świata wielobiegunowego i przeciwdziałanie wszelkim próbom podejmowania decyzji dotyczących całej społeczności międzynarodowej przez jedno państwo, np. Stany Zjednoczone; rozwój współpracy ze wszystkimi państwami świata, unikając przy tym rozwiązań konfrontacyjnych; ochronę życia obywateli Rosji, bez względu na ich miejsce zamieszkania; rozwój przyjaznych relacji z krajami, w których państwo rosyjskie posiada „uprzywilejowane interesy”¹²¹. Przedstawione wyżej zasady można postrzegać jako uzasadnienie sierpniowych działań podjętych przez Moskwę na terytorium Gruzji oraz przeniesienie odpowiedzialności za wybuch konfliktu na stronę gruzińską. Od samego początku bowiem zarówno na arenie międzynarodowej, jak i w ramach państwa rosyjskiego trwała dyskusja o tym, kto rozpoczął wojnę. Władze Rosji uważały, że to polityka Tbilisi¹²² przyczyniła się do rozpoczęcia działań zbrojnych¹²³. Natomiast międzynarodowi eksperci twierdzili, że owszem, pierwszy strzał został oddany przez Gruzję, niemniej jednak obie strony ponoszą winę za wybuch wojny¹²⁴. W 2009 r. ukazał się raport niezależnej międzynarodowej komisji, w którym podkreślono, że konflikt w Gruzji był wynikiem wzajemnych oskarżeń, gróźb wojskowych oraz wielu incydentów w strefie konfliktu, w związku z czym nie można go postrzegać tylko przez pryzmat wydarzeń w nocy z 7 na 8 sierpnia¹²⁵. Jak twierdzi Robert Potocki, „z perspektywy Moskwy konflikt sierpniowy to swego rodzaju »reakcja obronna« na ekspansję *Imperium Americanum* na terenie Eurazji właściwej. Po-

¹²¹ *Интервью Дмитрия Медведева российским телеканалам. Президент России ответил на вопросы журналистов телевизионных каналов „Россия”, Первого, НТВ, 31 августа 2008, Президент России, [on-line:] <http://kremlin.ru/events/president/news/1276> – 11 marca 2017.*

¹²² *A w szczególności złamanie porozumienia pokojowego z 1992 r., atak na siły pokojowe Rosji znajdujące się na terytorium gruzińskim, czystki etniczne itd.; por. P. Sieradzan, *Rosyjska percepcja konfliktu osetyjskiego*, [w:] *Konflikt kaukaski w 2008 roku*, op. cit., s. 258.*

¹²³ *Ibidem.*

¹²⁴ *A. Słojewska, To Gruzja wywołała wojnę?, „Rzeczpospolita” 7 sierpnia 2017, [on-line:] <https://www.rp.pl/Konflikty-zbrojne/309309756-To-Gruzja-wywolala-wojne.html> – 13 marca 2019.*

¹²⁵ *Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia. Report, September 2009, vol. 2, Max-Planck-Institut für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht, [on-line:] http://www.mpil.de/files/pdf4/IIFFMCG_Volume_II1.pdf, s. 32 – 13 marca 2019.*

nadto akcja ta była »potrzebna«, aby Zachód ponownie »nauczył się« słuchać i doceniać »siłę głosu« Rosji»¹²⁶.

Dodatkowo prezydent Miedwiediew w trakcie swojej kadencji zatwierdził dwa kolejne dokumenty: nową *Strategię bezpieczeństwa narodowego Federacji Rosyjskiej do 2020 r.*¹²⁷ i zmodyfikowaną wersję *Doktryny wojennej Federacji Rosyjskiej*¹²⁸, tym samym uzupełniając założenia rosyjskiej polityki zagranicznej. Podkreślono w nich, że istniejący system bezpieczeństwa międzynarodowego zorientowany na NATO jest niedoskonały¹²⁹ i wymaga wprowadzenia zmian zgodnie z propozycją zawartą w *Koncepcji polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej* z 12 lipca 2008 r.¹³⁰ Ponadto zwrócono uwagę na posiadanie przez Rosję wystarczających zdolności, by w perspektywie średnioterminowej stać się jednym z liderów w gospodarce światowej. Cel ten odpowiadał pragmatycznej koncepcji, którą na początku XXI w. zaczął wdrażać Putin w rosyjskiej polityce zagranicznej. Z tego również powodu we wszystkich powyższych dokumentach podkreślona została potrzeba rozwoju współpracy oraz budowania partnerstwa strategicznego między Rosją a UE, USA, Chinami, Indiami oraz Brazylią. Jednocześnie władze rosyjskie starały się wzmocnić własne wpływy na obszarze poradzieckim, ograniczając obecność innych podmiotów międzynarodowych, zwłaszcza USA, NATO i UE. Do zagrożeń bezpieczeństwa narodowego Federacji Rosyjskiej w omawianych dokumentach zaliczono zatem rozszerzenie Unii Europejskiej i NATO, a także rozmieszczenie potencjału wojskowego NATO blisko granic Rosji i wyposażenie Sojuszu w kompetencje pozwalające zarządzać porządkiem międzynarodowym. Wśród zagrożeń wymieniono także m.in.: proliferację broni masowego rażenia; doskonalenie przez niektóre kraje technologii wojskowych (w tym strategicznych sił jądrowych), dążąc do uzyskania statusu lidera w tej sferze; walkę o surowce; umieszczenie przez USA

¹²⁶ R. Potocki, *Wojna sierpniowa: konflikt o granice Zachodu?*, [w:] *Konflikt kaukaski w 2008 roku*, op. cit., s. 294.

¹²⁷ *Стратегия национальной безопасности Российской Федерации до 2020 года*, утверждена Указом Президента Российской Федерации от 12 мая 2009 г. N 537, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/foreign_policy/official_documents/-/asset_publisher/CptICk6B6BZ29/content/id/294430 – 23 listopada 2016.

¹²⁸ *Военная доктрина Российской Федерации*, 5 февраля 2010, Президент России, [on-line:] <http://kremlin.ru/supplement/461> – 12 marca 2017.

¹²⁹ *Стратегия национальной безопасности Российской Федерации до 2020 года*, op. cit. – 12 marca 2017.

¹³⁰ D. Jankowski, *Nowa strategia bezpieczeństwa narodowego Federacji Rosyjskiej*, „Policy Papers. Fundacja Aleksandra Kwaśniewskiego Amicus Europae” 2009, nr 35, s. 3.

systemu obrony przeciwrakietowej na kontynencie europejskim; separatyzm, ksenofobie i agresywny ekstremizm¹³¹.

Pierwsza dekada XXI w. zakończyła się pozytywnymi zmianami z punktu widzenia Rosji i jej polityki zagranicznej. Po pierwsze, 17 września 2009 r. – po tym, jak w listopadzie 2008 r. wybory prezydenckie w USA wygrał Barack Obama – Stany Zjednoczone oznajmiły, że rezygnują z zamiaru rozmieszczenia systemu obrony przeciwrakietowej w państwach europejskich¹³². Po drugie, w kwietniu 2010 r. Rosja i USA podpisały nowy dwustronny *Układ o redukcji zbrojeń strategicznych (START)*¹³³. Po trzecie, w 2010 r. została powołana Unia Celna, w skład której weszły trzy państwa poradzieckie, a mianowicie Rosja, Białoruś i Kazachstan¹³⁴. Po czwarte, 17 stycznia i 7 lutego 2010 r. odbyły się dwie tury wyborów prezydenckich na Ukrainie, które ostatecznie wygrał Janukowycz¹³⁵, czyli kandydat popierany przez Moskwę¹³⁶. Po piąte, w kwietniu 2010 r. Federacja Rosyjska i Ukraina podpisały porozumienie o przedłużeniu okresu stacjonowania Floty Czarno-

¹³¹ *Стратегия национальной безопасности Российской Федерации до 2020 года*, op. cit. – 12 marca 2017; *Военная доктрина Российской Федерации*, 5 февраля 2010, op. cit. – 12 marca 2017; D. Jankowski, *Nowa strategia bezpieczeństwa*, op. cit., s. 3–7; M. Tarnawski, *Rosja wobec państw WNP – odbudowa imperium?*, [w:] *Federacja Rosyjska–Wspólnota Niepodległych Państw*, t. 2, op. cit., s. 114–115.

¹³² Badacze stosunków międzynarodowych podają różne przyczyny decyzji USA o rezygnacji z rozmieszczenia elementów systemu obrony przeciwrakietowej w Polsce i Czechach, zwracając przede wszystkim uwagę na kryzys finansowy i zmniejszenie wydatków na obronę, a także zbliżanie się terminu wygaśnięcia porozumienia między USA i Rosją w sprawie redukcji arsenałów jądrowych oraz podjęcie kroków na rzecz jego przedłużenia; por. P. Turczyński, *Amerykańskie koncepcje tarczy antyrakietowej w Europie*, „Zeszyty Naukowe WSOWL” 2011, nr 3(161), s. 176–177; G. Nycz, *Tarcza antyrakietowa w polityce bezpieczeństwa Polski*, [w:] *Bezpieczeństwo RP. Historia – ekonomia – polityka. Studia z zakresu bezpieczeństwa państwa*, red. A. Żebrowski, A. Jaeschke, R. Kłaczyński, Kraków 2013, s. 68–69.

¹³³ M. Kaczmarzski, *Bilans „resetu” w relacjach rosyjsko-amerykańskich (2009–2011)*, [w:] *Bezpieczeństwo międzynarodowe. Polska – Europa – Świat. Księga Jubileuszowa dedykowana Profesorowi Ryszardowi Ziębie*, op. cit., s. 513–515.

¹³⁴ P. Świeżak, *Unia Celna – między mirażem „wschodniej Unii Europejskiej” a widmem „nowego ZSRR”*, „Bezpieczeństwo Narodowe” 2013, nr 4(28), s. 15.

¹³⁵ *Протокол Центральної виборчої комісії про результати голосування у день виборів Президента України. Вибори Президента України, 17 січня 2010 року*, Центральна виборча комісія України, [on-line:] http://cvk.gov.ua/info/protokol_cvk_17012010.pdf, s. 1–2, 36 – 13 marca 2017; *Протокол Центральної виборчої комісії про результати повторного голосування з виборів Президента України. Вибори Президента України. Повторне голосування, 7 лютого 2010 року*, Центральна виборча комісія України, [on-line:] http://www.cvk.gov.ua/info/protokol_cvk_07022010.pdf, s. 1–2, 18 – 13 marca 2017.

¹³⁶ T. Kapuśniak, *Ukraina jako obszar*, op. cit., s. 131–132.

morskiej na Półwyspie Krymskim o kolejne 25 lat¹³⁷. Pod koniec pierwszego dziesięciolecia XXI w. w polityce zagranicznej Federacji Rosyjskiej doszło zatem do znacznego ocieplenia stosunków z USA oraz Ukrainą. Ponadto w reakcji na ogłoszenie przez Unię Europejską w 2008 r. projektu programu Partnerstwa Wschodniego mającego na celu pogłębienie dwustronnej i wielostronnej współpracy z takimi państwami, jak Armenia, Azerbejdżan, Białoruś, Mołdawia, Gruzja i Ukraina, na obszarze poradzieckim z inicjatywy Moskwy doszło do dalszej intensyfikacji procesów integracyjnych¹³⁸.

3. Priorytety rosyjskiej polityki zagranicznej w drugiej dekadzie XXI wieku

3.1. Działania zewnętrzne Rosji na początku drugiej dekady XXI wieku

Na początku drugiej dekady XXI w. w polityce zagranicznej Federacji Rosyjskiej kontynuowano kurs obrany w poprzednich latach. Zgodnie z nim władze rosyjskie starały się rozwijać współpracę zarówno z zachodnioeuropejskimi i euroatlantyckimi strukturami integracyjnymi, jak również partnerami wschodnimi, jednocześnie przy tym wzmacniając wpływy Rosji na obszarze poradzieckim. W ramach rozwoju stosunków z Zachodem doszło do krótkotrwałego ocieplenia w relacjach między Moskwą a Waszyngtonem i NATO. W latach 2009–2010 Federacja Rosyjska udzieliła zgody na rozszerzenie zakresu porozumienia uzgodnionego z NATO w sprawie tranzytu przez terytorium państwa rosyjskiego sił Sojuszu do Afganistanu, a także zawarła dodatkowe porozumienie z USA zezwalające na tranzyt lotniczy amerykańskich wojsk i zaopatrzenia. Z kolei w połowie 2010 r. władze rosyjskie – mimo rozwoju partnerstwa strategicznego z Iranem¹³⁹ – poparły kolejny pakiet sankcji

¹³⁷ Подписано соглашение о продлении срока пребывания Черноморского флота на Украине на 25 лет, 21 апреля 2010, Президент России, [on-line:] <http://kremlin.ru/events/president/news/7514> – 13 marca 2017.

¹³⁸ P. Świeżak, *Unia Celna*, op. cit., s. 7–8, 12–14, 31–32; P. Marcinkowska, *Europejska Polityka Sąsiedztwa*, op. cit., s. 142–147.

¹³⁹ Zob. W. Rodkiewicz, *Rosja wobec Iranu*, „Komentarze OSW im. M. Karpią” 2019, nr 292, Ośrodek Studiów Wschodnich, [on-line:] https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/komentarze_292.pdf, s. 1–7 – 13 marca 2019.

wobec Teheranu przyjęty na forum ONZ, które miały go powstrzymać przed pracami nad produkcją broni masowego rażenia¹⁴⁰.

Do pozytywnych zmian doszło również we współpracy między Rosją a Unią Europejską. Mimo licznych problemów komplikujących dwustronne stosunki¹⁴¹ w drugiej połowie 2009 r. ówczesny przewodniczący KE José Manuel Barosso zaprezentował stronie rosyjskiej główne założenia programu Partnerstwa dla Modernizacji (PdM)¹⁴². Głównym jego inicjatorem byli Niemcy. Projekt został opracowany przez ówczesnego ministra spraw zagranicznych Niemiec Franka-Waltera Steinmeiera i był wdrażany w życie od 2008 r. Podstawowym celem PdM było udzielenie Rosji wsparcia w przeprowadzaniu reform wewnętrznych (m.in. w dziedzinie energetycznej, gospodarczo-inwestycyjnej, sądowej oraz w zakresie norm i standardów technicznych), jak również zacieśnienie dwustronnej współpracy między Federacją Rosyjską a UE¹⁴³. W 2010 r. podczas posiedzenia UE–Rosja, które odbyło się w Rostowie nad Donem, obie strony potwierdziły chęć kontynuowania prac nad doprecyzowaniem PdM. Ponadto w czerwcu 2010 r. pojawił się pomysł powołania wspólnego Komitetu Politycznego i Bezpieczeństwa, w skład którego wchodziłoby ministrowie spraw zagranicznych państw członkowskich UE oraz Rosji, a także Wysoki Przedstawiciel Unii do Spraw Zagranicznych i Polityki Bezpieczeństwa¹⁴⁴.

Dodatkowo aktywnie rozwijały się relacje między Federacją Rosyjską a takimi państwami zachodnioeuropejskimi, jak Niemcy i Francja. Na przykład 15 lipca 2010 r. w Jekaterynburgu odbyły się rosyjsko-niemieckie konsultacje z udziałem kanclerz Niemiec Angeli Merkel i ówczesnego prezydenta Rosji Dmitrija Miedwiediewa, w trakcie których zostało podpisanych wiele umów między niemieckimi i rosyjskimi firmami, m.in. niemiecki koncern „Siemens” zawarł kontrakt z rosyjską koleją na dostarczenie ponad 200 regionalnych pociągów o łącznej wartości 2,2 mld euro. Umowy te miały się przyczynić do

¹⁴⁰ M. Kaczmarek, *Bilans „resetu”*, op. cit., s. 517–519.

¹⁴¹ Takich jak rosyjsko-gruzińska wojna z 2008 r., wstrzymanie przez Rosję dostaw gazu na Ukrainę oraz do państw członkowskich UE w 2009 r., a także brak porozumienia w sprawie nowej umowy regulującej współpracę między stronami, która zastąpiłaby układ obowiązujący od 1997 r.; por. I. Topolski, *Polityka Federacji Rosyjskiej*, op. cit., s. 275; B. Koszel, *Partnerstwo dla modernizacji w stosunkach niemiecko-rosyjskich*, „Przegląd Politologiczny” 2010, nr 2, s. 100–103.

¹⁴² B. Koszel, *Partnerstwo dla modernizacji*, op. cit., s. 103.

¹⁴³ D. Jankowski, *Strategiczne partnerstwo Unii Europejskiej i Rosji w polityce bezpieczeństwa: szanse, przeszkody i stan obecny*, „Bezpieczeństwo Narodowe” 2012, nr 21, s. 53–54.

¹⁴⁴ B. Koszel, *Partnerstwo dla modernizacji*, op. cit., s. 104–105.

realizacji celów przewidzianych w PdM¹⁴⁵. Natomiast w latach 2011–2012 zostały uruchomione dwie nitki gazociągu „Nord Stream”, przebiegającego po dnie Morza Bałtyckiego między Rosją i Niemcami. Odpowiednie porozumienie w sprawie ich budowy zostało zawarte między Moskwą i Berlinem w 2005 r.¹⁴⁶ Z kolei w 2011 r. Rosja podpisała umowę z Francją na zakup dwóch okrętów wojennych typu Mistral (wartość kontraktu wynosiła 1,6 mld dolarów)¹⁴⁷. Ponadto w sierpniu 2012 r. Rosja została oficjalnie przyjęta do Światowej Organizacji Handlu¹⁴⁸.

Jednak, mimo wyżej omówionych osiągnięć we współpracy między Federacją Rosyjską a partnerami zachodnimi, dwustronne relacje w następnych latach zaczęły ulegać stopniowemu pogorszeniu. Wśród najważniejszych przyczyn napięć można wymienić m.in.: działania podjęte przez Zachód na Bliskim Wschodzie i Afryce Północnej w związku z wydarzeniami określanymi mianem „arabskiej wiosny” (w szczególności dotyczyło to Syrii)¹⁴⁹; naruszanie przez Moskwę praw człowieka oraz podstawowych wolności¹⁵⁰; potencjalne rozszerzenia NATO i UE, zwłaszcza poprzez przyjęcie do tych struktur takich państw, jak Ukraina, Gruzja i Mołdawia; ustanowienie przez Unię Europejską programu Partnerstwa Wschodniego¹⁵¹; uznanie przez Rosję niepodległości Osetii Południowej

¹⁴⁵ *Ibidem*, s. 105–106; В. Юрин, *Германо-российские консультации: гармония через диалог*, „Deutsche Welle” 15 июля 2010, [on-line:] <http://www.dw.com/ru/германо-российские-консультации-гармония-через-диалог/a-5804834> – 16 marca 2017; М. Степовик, *Siemens заключит с Россией многомиллиардные соглашения*, „Deutsche Welle” 14 июля 2010, [on-line:] <http://www.dw.com/ru/siemens-заключит-с-россией-многомиллиардные-соглашения/a-5791257> – 16 marca 2017.

¹⁴⁶ R. Rosicki, G. Rosicki, *Znaczenie gazociągu Nord Stream dla Polski*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2012, nr 6(4), s. 139–141; Газопровод, Nord Stream AG, [on-line:] <https://www.nord-stream.com/ru/proekt/gazoprovod-severnyi-potok/> – 17 marca 2017.

¹⁴⁷ K. Przybyła, *Rosyjska polityka wobec Zachodu – wybrane zagadnienia*, „Bezpieczeństwo Narodowe” 2013, nr 2(26), s. 86–87; *Paryż sprzeda Mistrale do Egiptu. Umowa podpisana*, „Wprost” 10 października 2015, [on-line:] <https://www.wprost.pl/522736> – 16 marca 2017.

¹⁴⁸ *Russian Federation and the WTO. Member Information*, World Trade Organization, [on-line:] https://www.wto.org/english/thewto_e/countries_e/russia_e.htm – 16 marca 2017.

¹⁴⁹ K. Przybyła, *Rosyjska polityka wobec Zachodu*, op. cit., s. 73.

¹⁵⁰ Np. w połowie 2012 r. rosyjska Duma Państwowa przyjęła nową ustawę o organizacjach pozarządowych, zgodnie z którą każda tego typu organizacja finansowana z zagranicy ma obowiązek zarejestrowania się jako „agent zagraniczny”; *Внесены изменения в законодательство, регулирующие деятельность НКО, выполняющих функции иностранного агента*, 21 июля 2012, Президент России, [on-line:] <http://kremlin.ru/acts/news/16034/print> – 10 stycznia 2023.

¹⁵¹ K. Przybyła, *Rosyjska polityka wobec Zachodu*, op. cit., s. 79, 84–85.

i Abchazji¹⁵², a także przebywanie rosyjskich sił zbrojnych na terytorium Naddniestrza¹⁵³. Wszystkie powyższe uwarunkowania przyczyniły się albo do wzrostu wzajemnej krytyki, albo braku znaczących postępów w rozwoju współpracy. Na przykład w stosunkach między Rosją a Unią Europejską dużo projektów (w tym PdM) i propozycji zacieśnienia współpracy (m.in. pomysł utworzenia wspólnego Komitetu Politycznego i Bezpieczeństwa) nie znalazło odzwierciedlenia w rzeczywistości. Ponadto obie strony w dalszym ciągu miały problemy z porozumieniem się nawet w tak istotnych sprawach, jak chociażby rozwój współpracy energetycznej, zawarcie nowego „Układu o Partnerstwie i Współpracy” oraz ustanowienie reżimu bezwizowego między Federacją Rosyjską i UE¹⁵⁴.

Na obszarze poradzieckim z kolei kontynuowano prace nad pogłębieniem integracji, przede wszystkim w sferze gospodarczej, między poszczególnymi byłymi republikami ZSRR. W pierwszej kolejności należy wspomnieć o pomysle powołania Unii Eurazjatyckiej (UEA), przedstawionym przez Putina na łamach dziennika „Izwestija” na początku października 2011 r. UEA, zgodnie z propozycją ówczesnego premiera Rosji, miałyby być ponadnarodowym ugrupowaniem sformowanym w wyniku zjednoczenia Unii Celnej i Wspólnej Przestrzeni Gospodarczej. Jednym z jej celów byłoby odgrywanie roli pomostu między Europą a obszarem Azji i Pacyfiku¹⁵⁵. W drugiej połowie tego samego miesiąca doszło do podpisania przez Armenię, Białoruś, Kazachstan, Kirgistan, Mołdawię, Rosję, Tadżykistan oraz Ukrainę *Porozumienia o strefie wolnego handlu*¹⁵⁶, a 1 stycznia 2012 r. została powołana do życia Wspólna Przestrzeń Gospodarcza, w skład której weszły Białoruś, Kazachstan oraz Rosja¹⁵⁷. Najważniejsze cele i zasady współpracy w ramach powyższych

¹⁵² B. Koszeł, *Partnerstwo dla modernizacji*, op. cit., s. 101.

¹⁵³ D. Jankowski, *Strategiczne partnerstwo*, op. cit., s. 60–61.

¹⁵⁴ *Ibidem*, s. 51–58, 61–63; B. Koszeł, *Partnerstwo dla modernizacji*, op. cit., s. 100–106; K. Przybyła, *Rosyjska polityka wobec Zachodu*, op. cit., s. 72–87; J. Ćwiek–Karpowicz, R. Formuszewicz, „Partnerstwo dla Modernizacji” – nowa inicjatywa UE wobec Rosji, „Biuletyn Polskiego Instytutu Spraw Międzynarodowych” 2010, nr 44, s. 2172–2173; M. Raś, *Europejska polityka Federacji Rosyjskiej*, op. cit., s. 108–118.

¹⁵⁵ В. Путин, *Новый интеграционный проект для Евразии – будущее, которое рождается сегодня*, „Известия” 3 октября 2011, [on-line:] <http://izvestia.ru/news/502761> – 18 marca 2017; J. Diec, *Geostrategiczny wybór Rosji*, op. cit., s. 190–191.

¹⁵⁶ *Договір про зону вільної торгівлі*, 18 жовтня 2011, Верховна Рада України. Законодавство України, [on-line:] http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/997_n25 – 18 marca 2017; I. Wiśniewska, *Podpisanie umowy o strefie wolnego handlu w ramach WNP*, „Analizy OSW im. M. Karpia” 26 października 2011, Ośrodek Studiów Wschodnich, [on-line:] <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2011-10-26/podpisanie-umowy-o-strefie-wolnego-handlu-w-ramach-wnp> – 18 marca 2017.

¹⁵⁷ J. Diec, *Geostrategiczny wybór Rosji*, op. cit., s. 189–190; P. Świeżak, *Unia Celna*, op. cit., s. 16.

inicjatyw zostały szczegółowo omówione w rozdziale II. Jak można zauważyć, do zintensyfikowania procesów integracyjnych na obszarze poradzieckim doszło po rozpoczęciu negocjacji między Unią Europejską a republikami poradzieckimi (Armenią, Gruzją, Mołdawią oraz Ukrainą) w sprawie zawarcia umów stowarzyszeniowych, które miały zastąpić *Układy o Partnerstwie i Współpracy*¹⁵⁸.

Natomiast w przypadku Azji Południowo-Wschodniej od 2010 r. coraz bardziej popularny wśród establishmentu rosyjskiego stawał się pogląd, że region ten stopniowo przekształca się w nowe jądro rozwoju gospodarczego na świecie, podczas gdy Zachód traci na znaczeniu. W związku z tym podejmowane były działania, które doprowadziły do znacznego zacieśnienia relacji między Rosją a Chinami, zwłaszcza w dziedzinie gospodarczo-handlowej. Warto podkreślić, że od początku drugiej dekady XXI w. Chiny zajmowały pierwsze miejsce wśród partnerów handlowych Rosji. W 2013 r. wartość obrotów handlowych między państwami wyniosła 88,8 mld dolarów. Jednak jeżeli udział Pekinu w handlu zewnętrznym Moskwy wynosił 10,5%, to udział Rosji w całkowitej wymianie handlowej Chin osiągnął poziom jedynie ok. 2%. Dodatkowo aktywnie były rozwijane stosunki między Rosją a Indiami. Głównym sektorem dwustronnej współpracy stał się przemysł zbrojeniowy. Indie zajmowały pierwsze miejsce wśród odbiorców broni i technologii wojskowej pochodzącej z Rosji (blisko 30%). W 2012 r. Federacja Rosyjska dostarczyła Indiom uzbrojenie o łącznej wartości 7,3 mld dolarów. Ponadto, mimo problemów o charakterze politycznym, intensywnie rozwijała się współpraca gospodarcza między Rosją a Japonią. W 2013 r. wartość dwustronnej wymiany handlowej wyniosła 33,2 mld dolarów. Surowce naturalne stanowiły przy tym główny towar, który Japonia importowała z Rosji¹⁵⁹. Współpraca Moskwy z powyższymi partnerami nie była jednak pozbawiona trudności. Po pierwsze, pewne zastrzeżenia ze strony władz rosyjskich budził wzrost obecności Chin w Azji Centralnej. Po drugie, pogłębieniu ulegała współpraca między Indiami a Stanami Zjednoczonymi i Chinami, tym samym w pewnym stopniu osłabiając kooperację między New Delhi i Moskwą. Po trzecie, brak rozwiązania rosyjsko-japońskiego sporu o Wyspy Kurylskie w każdej chwili mógł negatywnie wpłynąć na kontakty gospodarcze między państwami¹⁶⁰.

¹⁵⁸ P. Świeżak, *Unia Celna*, op. cit., s. 13–14.

¹⁵⁹ W. Rodkiewicz, *Zwrot na Wschód. Ułomna dywersyfikacja rosyjskiej polityki zagranicznej*, „Punkt Widzenia OSW im. M. Karpią” 2014, nr 44, s. 8–29.

¹⁶⁰ *Ibidem*, s. 20–22, 26–27; J. Diec, *Geostrategiczny wybór Rosji*, op. cit., s. 251–253; A. Wróblewska, *Rywalizacja Rosji i Chin o surowce strategiczne w Azji Centralnej*, [w:] *Spółeczeństwo a wojna. Paradoks wojny we współczesnym ładu międzynarodowym*, red. M. Bodziany, Wrocław 2013, s. 87–98.

Wzrost znaczenia kontynentu azjatyckiego w rosyjskiej polityce zagranicznej na początku drugiej dekady XXI w. został ponadto potwierdzony w nowej *Koncepcji polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej*¹⁶¹, zatwierdzonej przez prezydenta Rosji Putina¹⁶² w lutym 2013 r. Oceniając zmiany, które zaszły na arenie międzynarodowej w ostatnich latach, twórcy dokumentu podkreślili przede wszystkim, że możliwości Zachodu wywierania wpływu na światową gospodarkę i politykę ulegają zmniejszeniu, podczas gdy potencjał rozwojowy Wschodu, zwłaszcza regionu Azji i Pacyfiku, stopniowo rośnie. W tym miejscu wspomniano w szczególności o niekorzystnym oddziaływaniu światowego kryzysu gospodarczo-finansowego na rozwój procesów międzynarodowych. W koncepcji poruszono także kwestię negatywnych skutków narzucania innym cywilizacjom własnego systemu wartości oraz podejmowania działań nakierowanych na obalenie legalnej władzy w suwerennych państwach. Autorzy dokumentu podkreślili, że takie przedsięwzięcia mogą doprowadzić do destabilizacji sytuacji międzynarodowej. Tym samym władze rosyjskie kolejny raz potwierdziły swoje krytyczne podejście do działań podejmowanych przez Zachód w krajach Bliskiego Wschodu i Afryki Północnej w ramach „arabskiej wiosny”¹⁶³. Nieprzychylny stosunek w analizowanej koncepcji wyrażono także do stosowania przez niektórych uczestników stosunków międzynarodowych takiego instrumentu, jak jednostronne sankcje¹⁶⁴. Stwierdzenie to dotyczyło w szczególności programu nuklearnego Iranu oraz sankcji wprowadzonych przez USA i UE wobec tego państwa¹⁶⁵. W koncepcji zaznaczono ponadto, że „niedopuszczalnym jest, żeby pod pretekstem realizacji koncepcji »odpowiedzialności

¹⁶¹ Концепция внешней политики Российской Федерации, утверждена Президентом Российской Федерации В.В. Путиным 12 февраля 2013 г., МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/foreign_policy/official_documents/-/asset_publisher/CptICk6B6Z29/content/id/122186 – 18 marca 2017.

¹⁶² 4 marca 2012 r. Putin wygrał kolejne wybory prezydenckie; por. *Выборы Президента Российской Федерации. Результаты выборов*, 7 марта 2012, Центральная избирательная комиссия Российской Федерации, [on-line:] http://www.vybory.izbirkom.ru/region/region/izbirkom?acton=show&root=1&tvd=100100031793509&vrn=100100031793505®ion=0&global=1&sub_region=0&prver=0&pronetvd=null&vibid=100100031793509&type=226 – 18 marca 2017.

¹⁶³ Концепция внешней политики Российской Федерации, утверждена Президентом Российской Федерации В.В. Путиным 12 февраля 2013 г., op. cit. – 19 marca 2017; J. Diec, *Geostrategiczny wybór Rosji*, op. cit., s. 181; K. Przybyła, *Rosyjska polityka wobec Zachodu*, op. cit., s. 67–70; R.M. Machnikowski, *Wojna z terroryzmem a „arabska wiosna ludów” – jej konsekwencje i wpływ*, [w:] *Społeczeństwo a wojna*, op. cit., s. 58–71.

¹⁶⁴ W. Rodkiewicz, *Koncepcja polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej*, „Analizy OSW im. M. Karpia” 20 lutego 2013, Ośrodek Studiów Wschodnich, [on-line:] <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2013-02-20/koncepcja-polityki-zagranicznej-federacji-rosyjskiej> – 19 marca 2017.

¹⁶⁵ M. Kaczmarek, *Bilans „resetu”*, op. cit., s. 518.

za ochronę» przeprowadzane były interwencje wojskowe oraz inne formy interferencji podmiotów trzecich¹⁶⁶.

W dalszej części dokumentu, podobnie jak w poprzednich jego wersjach, wskazano na rozwój dwustronnej i wielostronnej współpracy z państwami WNP jako priorytetowe zadanie rosyjskiej polityki zagranicznej. Jako jeden z najważniejszych celów przy tym wymieniono powołanie Eurazjatyckiej Unii Gospodarczej. Oprócz tego wspomniano o rozwoju współpracy w ramach już istniejących struktur integracyjnych, tj. WNP, Organizacji Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym, Państwa Związkowego Federacji Rosyjskiej i Białorusi, Unii Celnej oraz Wspólnej Przestrzeni Gospodarczej. Spośród celów rosyjskiej polityki zagranicznej wyszczególniono również sprzyjanie wykonaniu *Porozumienia o strefie wolnego handlu*. W dokumencie podkreślono ponadto, że Rosja stoi na stanowisku, iż państwa członkowskie WNP, rozwijając współpracę z innymi uczestnikami stosunków międzynarodowych, muszą brać pod uwagę zobowiązania wynikające z uczestniczenia w wyżej wymienionych strukturach integracyjnych na obszarze poradzieckim. Dodatkowo po raz pierwszy w omawianej koncepcji Ukraina została uznana za partnera priorytetowego w WNP¹⁶⁷.

Jak zatem można zaobserwować, w dokumencie tym, w porównaniu do wcześniejszych jego wydań, mocniejszy nacisk położono na zacieśnienie procesów integracyjnych zachodzących między państwami WNP oraz zwiększenie w nich udziału Ukrainy. Była to odpowiedź Rosji na unijny program Partnerstwa Wschodniego, zakładający m.in. ustanowienie pogłębionych i kompleksowych stref wolnego handlu między UE a państwami poradzieckimi. Z kolei w związku z konfliktem rosyjsko-gruzińskim z 2008 r. w koncepcji pojawiło się sformułowanie o wspieraniu przez Federację Rosyjską starań Abchazji i Osetii Południowej podejmowanych w zakresie stanowienia własnej państwowości¹⁶⁸.

Mimo występowania punktów spornych w stosunkach między Federacją Rosyjską a Zachodem twórcy dokumentu zapowiedzieli kontynuowanie współpracy z regionem euroatlantyckim, z którym Moskwa jest powiązana „głębokimi ogólnocywilizacyjnymi więziami”¹⁶⁹. Najwięcej miejsca przy tym poświęcono stosunkom gospodarczym. W przypadku UE pojawiło się nawet stwierdzenie o budowaniu „wspólnej przestrzeni

¹⁶⁶ Концепция внешней политики Российской Федерации, утверждена Президентом Российской Федерации В.В. Путиным 12 февраля 2013 г., op. cit. – 19 marca 2017.

¹⁶⁷ Ibidem.

¹⁶⁸ Ibidem; K. Przybyła, *Rosyjska polityka wobec Zachodu*, op. cit., s. 84–85; J. Diec, *Geostrategiczny wybór Rosji*, op. cit., s. 181–182; W. Rodkiewicz, *Koncepcja polityki zagranicznej*, op. cit. – 20 marca 2017.

¹⁶⁹ Концепция внешней политики Российской Федерации, утверждена Президентом Российской Федерации В.В. Путиным 12 февраля 2013 г., op. cit. – 30 marca 2017.

gospodarczej i humanitarnej od Atlantyku do Pacyfiku”¹⁷⁰ oraz stworzeniu wspólnego rynku. Wspomniano również o rozwoju stosunków politycznych i współpracy w sferze polityki zagranicznej oraz bezpieczeństwa. Jednocześnie zwrócono uwagę na potrzebę rozwoju dwustronnych relacji z poszczególnymi państwami europejskimi, a w pierwszej kolejności Niemcami, Francją, Włochami i Holandią. Jeżeli chodzi o stosunki między Rosją a USA, to z jednej strony podkreślono znaczenie rozwoju bilateralnej współpracy gospodarczo-handlowej oraz w sferze kontroli zbrojeń, natomiast z drugiej strony w koncepcji stwierdzono, że Moskwa spodziewa się od USA postępowania na arenie międzynarodowej zgodnego z normami prawa międzynarodowego oraz powszechną zasadą, jaką jest nieingerencja w sprawy wewnętrzne innych państw, a także będzie aktywnie przeciwdziałać wprowadzaniu przez Waszyngton jednostronnych sankcji wobec poszczególnych osób prawnych oraz fizycznych pochodzących z Rosji¹⁷¹. Ponadto w niniejszym dokumencie relacje FR z USA, w odróżnieniu od poprzedniej koncepcji, nie były już określane mianem partnerstwa strategicznego¹⁷². Autorzy wspomnieli również o rozwoju stosunków między FR a NATO, poruszając przy tym kwestię przestrzegania przez Sojusz zasad i norm prawa międzynarodowego, a także budowania wspólnej przestrzeni pokoju na podstawie zasady przejrzystości, przewidywalności i wzajemnego zaufania. Oprócz tego kolejny raz potwierdzono, że Rosja negatywnie podchodzi do rozszerzenia NATO, rozmieszczenia jego potencjału wojskowego blisko jej granic, a w przypadku USA – rozbudowywania globalnego systemu obrony przeciwrakietowej¹⁷³.

Spośród kolejnych kierunków rosyjskiej polityki zagranicznej, przedstawionych w omawianej koncepcji, należy wymienić region Azji i Pacyfiku. Podkreślone zostało, że Rosja jest zainteresowana zarówno rozwojem współpracy w ramach poszczególnych struktur integracyjnych i nieformalnych forów (np. SOW, Dialogu na rzecz współpracy w Azji, Forum ASEM, Dialogu Rosja–ASEAN, APEC), jak i budowaniem wszechstronnego partnerstwa z wybranymi państwami, a zwłaszcza Chinami i Indiami. Zwrócono przy tym uwagę na to, że współpracę należy rozwijać nie tylko na poziomie dwustronnym, lecz także poprzez intensyfikację dialogu w ramach m.in. grupy BRICS oraz trójkąta Rosja–

¹⁷⁰ *Ibidem*.

¹⁷¹ *Ibidem*; J. Diec, *Geostrategiczny wybór Rosji*, op. cit., s. 182; W. Rodkiewicz, *Koncepcja polityki zagranicznej*, op. cit. – 21 marca 2017.

¹⁷² W. Rodkiewicz, *Koncepcja polityki zagranicznej*, op. cit. – 21 marca 2017.

¹⁷³ Концепция внешней политики Российской Федерации, утверждена Президентом Российской Федерации В.В. Путиным 12 февраля 2013 г., op. cit. – 19 marca 2017; K. Przybyła, *Rosyjska polityka wobec Zachodu*, op. cit., s. 70–71.

Chiny–Indie. Stosunkom z Pekinem przy tym został nadany status „równego partnerstwa opartego na zaufaniu oraz współdziałania strategicznego”, natomiast relacje z Indiami określono mianem „uprzywilejowanego partnerstwa strategicznego”. Wspomniano ponadto o rozwoju współpracy z Japonią, Brazylią i innymi państwami Ameryki Łacińskiej, a także zaangażowaniu Rosji w proces stabilizacji sytuacji w państwach Bliskiego Wschodu oraz Afryki Północnej¹⁷⁴.

3.2. Od aneksji Krymu do pełnowymiarowej agresji militarnej Rosji na Ukrainę

W następnych latach zaktualizowaniu uległa także *Doktryna wojenna Federacji Rosyjskiej*¹⁷⁵ i *Strategia bezpieczeństwa narodowego Federacji Rosyjskiej*¹⁷⁶. Nowe wersje tych dokumentów prezydent Rosji Putin zatwierdził odpowiednio w 2014 r. i 2015 r. Analizując ich treść, można zauważyć, że doszło do znacznego pogorszenia stosunków między Rosją a Zachodem. Głównym powodem były skutki polityki zagranicznej Moskwy wobec Ukrainy. W marcu 2014 r., po tym jak kilka miesięcy wcześniej w Kijowie rozpoczęły się protesty w związku z rezygnacją władz ukraińskich z podpisania umowy stowarzyszeniowej z UE, Federacja Rosyjska dokonała bowiem bezprawnej aneksji Krymu, a następnie udzieliła finansowego i militarnego wsparcia tzw. separatystom na wschodzie Ukrainy. Odpowiedzią Zachodu na te wydarzenia była presja polityczna oraz sankcje ekonomiczne¹⁷⁷. Reagując na nie, władze

¹⁷⁴ Концепция внешней политики Российской Федерации, утверждена Президентом Российской Федерации В.В. Путиным 12 февраля 2013 г., op. cit. – 19 marca 2017; J. Diec, *Geostrategiczny wybór Rosji*, op. cit., s. 182–183.

¹⁷⁵ Военная доктрина Российской Федерации (в редакции от 2015 г.), утверждена Президентом РФ 25 декабря 2014 N Пр-2976, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/foreign_policy/official_documents/-/asset_publisher/CptICkB6BZ29/content/id/976907 – 22 marca 2017.

¹⁷⁶ Стратегия национальной безопасности Российской Федерации, утверждена Указом Президента Российской Федерации от 31 декабря 2015 г. N 683, Президент России, [on-line:] <http://kremlin.ru/acts/bank/40391> – 22 marca 2017.

¹⁷⁷ R. Bäcker, *Rosyjska polityka zagraniczna roku 2014*, [w:] *Bezpieczeństwo międzynarodowe. Polska – Europa – Świat. Księga Jubileuszowa dedykowana Profesorowi Ryszardowi Ziębie*, op. cit., s. 504–508; J. Diec, *Geostrategiczny wybór Rosji*, op. cit., s. 122–125; O. Tkachuk, *Wpływ konfliktu zbrojnego*, op. cit., s. 125–126; O. Tkachuk, *Wpływ konfliktu na Ukrainie na Wspólną Politykę Bezpieczeństwa i Obrony Unii Europejskiej*, [w:] *Czynnik wojskowy w środowisku międzynarodowym na przełomie XX i XXI wieku*, red. Ł. Jureńczyk et. al., Bydgoszcz 2016, s. 241–243.

rosyjskie wprowadziły embargo na poszczególne produkty pochodzące z państw UE, USA, Australii, Kanady i Norwegii¹⁷⁸. W przyjętej w 2015 r. strategii stwierdzono, że

poparcie USA i Unii Europejskiej dla niekonstytucyjnego zamachu stanu na Ukrainie doprowadziło do głębokiego rozłamu w społeczeństwie ukraińskim i wybuchu konfliktu zbrojnego. W wyniku wzmocnienia skrajnie prawicowej ideologii nacjonalistycznej, celowego tworzenia wśród ludności ukraińskiej wizerunku Rosji jako wroga, nieukrywanego poparcia dla siłowego rozwiązania sporów wewnętrznych oraz głębokiego kryzysu gospodarczego i społecznego, Ukraina przekształca się w źródło długoterminowej niestabilności w Europie bezpośrednio przy granicy rosyjskiej¹⁷⁹.

Dodatkowo w powyższych dokumentach dużo uwagi poświęcono zapewnieniu ochrony obywatelom Rosji znajdującym się poza granicami państwa rosyjskiego (w tym poprzez użycie sił zbrojnych). Wyeksponowano również potrzebę przeciwdziałania takim wyzwaniom i zagrożeniom dla bezpieczeństwa narodowego FR, jak: ingerencja w sprawy wewnętrzne Rosji i jej sojuszników, rozmieszczenie kontyngentów wojskowych państw trzecich (lub grupy państw) blisko terytorium Federacji Rosyjskiej, wywieranie różnego rodzaju nacisku na Moskwę w celu zmiany jej polityki zagranicznej, coraz częściej stosowana praktyka obalania legalnych reżimów politycznych w innych krajach, prowadzenie przez niektóre państwa polityki podwójnych standardów¹⁸⁰. Podkreślono także potrzebę ustanowienia nowego systemu bezpieczeństwa regionalnego na obszarze euroatlantyckim, ponieważ obecny mechanizm oparty na UE i NATO – według autorów powyższych dokumentów – nie był w stanie przeciwdziałać całemu spektrum współczesnych wyzwań i zagrożeń, o czym można było się przekonać podczas nasilenia się migracji z Afryki i Bliskiego Wschodu do Europy¹⁸¹. Oprócz tego, kryzys w stosunkach między Federacją Rosyjską a Zachodem pogłębiła trwająca od 2011 r. wojna w Syrii, podczas której Rosja udzieliła wyraźnego poparcia dla obecnego prezydenta Syrii Baszszara al-Asada¹⁸².

¹⁷⁸ I.M. Batyk, *Wpływ sankcji gospodarczych na strukturę polskiego eksportu produktów rolno-spożywczych do Rosji*, „Studia i Prace Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania” t. 1, 2015, nr 41, s. 238, 244.

¹⁷⁹ *Стратегия национальной безопасности Российской Федерации*, утверждена Указом Президента Российской Федерации от 31 декабря 2015 г., op. cit. – 22 marca 2017.

¹⁸⁰ *Ibidem*; *Военная доктрина Российской Федерации (в редакции от 2015 г.)*, утверждена Президентом РФ 25 декабря 2014, op. cit. – 23 marca 2017.

¹⁸¹ *Ibidem*.

¹⁸² R. Stefanicki, *Wojna w Syrii rozgorzała ze zdwojoną siłą. Aleppo równane z ziemią*, „Gazeta Wyborcza” 26 września 2016, [on-line:] <http://wyborcza.pl/1,75399,20750514,wojna-w-syrii-rozgorzala-ze-zdwojona-sila-aleppo-rownane-z.html> – 23 marca 2017); J. Diec, *Geostrategiczny wybór Rosji*, op. cit., s. 229–231.

Tymczasem współpraca między Rosją a Chinami ulegała zacieśnieniu zarówno w dziedzinie politycznej, jak i gospodarczej. Potwierdzeniem tego było chociażby zastosowanie przez oba państwa weta podczas głosowania w Radzie Bezpieczeństwa ONZ nad rezolucją nakładającą sankcje na Syrię w związku z użyciem substancji trujących, do którego doszło pod koniec lutego 2017 r.¹⁸³ Z kolei w maju 2015 r. podczas spotkania prezydenta Rosji Putina i prezydenta Chińskiej Republiki Ludowej Xi Jinpinga w Moskwie zostało przyjęte oświadczenie, w którym obie strony zgodziły się podjąć wspólne wysiłki na rzecz skoordynowanego rozwoju Eurazjatyckiej Unii Gospodarczej¹⁸⁴ oraz Nowego Jedwabnego Szlaku¹⁸⁵, dążąc do „zapewnienia trwałego i zrównoważonego wzrostu gospodarczego w regionie”¹⁸⁶. Ponadto w czerwcu 2016 r. Putin zaprezentował projekt „Wielkiego Partnerstwa Eurazjatyckiego” (inaczej „Wielkiej Eurazji”), którego głównym celem byłoby zacieśnienie współpracy gospodarczo-handlowej między krajami członkowskimi Eurazjatyckiej Unii Gospodarczej i Wspólnoty Niepodległych Państw a Chinami, Indiami, Pakistanem i Iranem oraz innymi państwami wykazującymi chęć przyłączenia do tej formy kooperacji¹⁸⁷.

¹⁸³ *Россия и Китай применили veto при голосовании по резолюции об использовании химического оружия в Сирии*, 28 февраля 2017, ООН, [on-line:] http://www.un.org/russian/news/text_news_story.asp?newsID=27539 – 23 marca 2017.

¹⁸⁴ Eurazjatycka Unia Gospodarczej rozpoczęła działalność 1 stycznia 2015 r. Składa się z Armenii, Białorusi, Kazachstanu, Kirgistanu i Rosji; por. *Вступил в силу Договор о Евразийском экономическом союзе (ЕАЭС)*, 1 января 2015, Евразийская экономическая комиссия, [on-line:] <http://www.eurasiancommission.org/ru/nae/news/Pages/01-01-2015-1.aspx> – 23 marca 2017. Szerzej na temat jej genezy, celów i funkcjonowania zob. rozdział II.

¹⁸⁵ Nowy Jedwabny Szlak – projekt przedstawiony przez Chiny w 2013 r. Polega na zbudowaniu licznych lądowych i morskich połączeń transportowych między Chinami a państwami członkowskimi Unii Europejskiej. Na temat projektu Nowego Jedwabnego Szlaku oraz kształtowania się nowego porządku świata zob. С. Глинкина, *От однополярного к многополюсному миру*, [w:] *Gra o świat. W stronę nowej Jałty?*, red. J.M. Fiszer, Warszawa 2018, s. 159–195; M. Kaczmarski, *Nowy Jedwabny Szlak: uniwersalne narzędzie chińskiej polityki*, „Komentarze OSW im. M. Karpią” 2015, nr 161, s. 1–9.

¹⁸⁶ *Совместное заявление Российской Федерации и Китайской Народной Республики о сотрудничестве по сопряжению строительства Евразийского экономического союза и Экономического пояса Шелкового пути*, 8 мая 2015, Президент России, [on-line:] <http://kremlin.ru/supplement/4971> – 23 marca 2017; M. Kaczmarski, W. Rodkiewicz, *Rosyjska Wielka Eurazja wobec chińskiego Nowego Jedwabnego Szlaku: adaptacja zamiast konkurencji*, „Komentarze OSW im. M. Karpią” 2016, nr 219, s. 1–3.

¹⁸⁷ *Пленарное заседание Петербургского международного экономического форума. Владимир Путин выступил на пленарном заседании Петербургского международного экономического форума*, 17 июня 2016, Президент России, [on-line:] <http://kremlin.ru/events/president/news/52178> – 23 marca 2017; M. Kaczmarski, W. Rodkiewicz, *Rosyjska Wielka Eurazja*, op. cit., s. 1–7.

O skoncentrowaniu uwagi na rozwoju stosunków z krajami Azji i Pacyfiku świadczą cele zawarte w zaktualizowanej *Koncepcji polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej* podpisanej przez Putina 30 listopada 2016 r., w której uznano, że region ten zajmuje „strategicznie ważne” miejsce w rosyjskiej polityce zagranicznej¹⁸⁸. W dokumencie podkreślona została potrzeba dalszego pogłębienia współpracy z Chinami, Indiami oraz wieloma innymi państwami azjatyckimi, jak również rozwoju wielostronnego partnerstwa w ramach poszczególnych struktur integracyjnych (w tym SOW i ASEAN). Dodatkowo wspomniano o kontynuowaniu prac nad wzmocnieniem roli Rosji jako „łącznika” między Europą a regionem Azji i Pacyfiku, a także zaangażowaniu Moskwy w proces stabilizacji sytuacji na Bliskim Wschodzie i w Afryce Północnej¹⁸⁹.

Z kolei region euroatlantycki w koncepcji Putina został potraktowany w sposób chłodny. Stwierdzono, że

zgromadzone w ciągu ostatniego ćwierćwiecza problemy systemowe regionu euroatlantyckiego, wyrażone w realizowanej przez [...] NATO oraz [...] UE ekspansji geopolitycznej [...], spowodowały poważny kryzys w stosunkach między Rosją i państwami Zachodu. Prowadzona przez USA i ich sojuszników polityka nakierowana na powstrzymanie Rosji, wywieranie na nią politycznego, gospodarczego, informacyjnego i innego nacisku podważa stabilność regionalną i globalną, działa na szkodę długoterminowych interesów wszystkich stron¹⁹⁰.

Dodatkowo podkreślono, że w przypadku realizacji przez USA niezgodnej z prawem międzynarodowym polityki wykraczającej poza ich jurysdykcję terytorialną oraz tworzenia globalnego systemu obrony przeciwrakietowej Federacja Rosyjska zastrzega sobie prawo do użycia rygorystycznych środków odwetowych. Jednocześnie jednak w dokumencie zostały zawarte postulaty rozwoju współpracy gospodarczo-handlowej z UE, intensyfikacji dwustronnych stosunków z poszczególnymi państwami europejskimi oraz rozwoju dialogu ze Stanami Zjednoczonymi¹⁹¹.

W niniejszej koncepcji zwrócono również uwagę na zacieśnienie dwustronnej i wielostronnej współpracy w różnych dziedzinach między Rosją a państwami WNP, m.in. poprzez

¹⁸⁸ *Концепция внешней политики Российской Федерации (утверждена Президентом Российской Федерации В.В. Путиным 30 ноября 2016 г.)*, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/foreign_policy/news/-/asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/2542248 – 24 marca 2017.

¹⁸⁹ *Ibidem*.

¹⁹⁰ *Ibidem*.

¹⁹¹ *Ibidem*.

„pogłębienie integracji w ramach Eurazjatyckiej Unii Gospodarczej”¹⁹². Wspomniano ponadto o tym, że Moskwa jest zainteresowana rozwojem stosunków z Ukrainą opartych na wzajemnym poszanowaniu interesów narodowych. Zadeklarowano jednocześnie, że „Rosja podejmie niezbędne wysiłki na rzecz polityczno-dyplomatycznego uregulowania wewnętrznego konfliktu ukraińskiego”¹⁹³.

Jak można zauważyć, podczas trzeciej kadencji Putina zintensyfikowaniu uległ kierunek azjatycki rosyjskiej polityki zagranicznej, w szczególności poprzez zacieśnienie dwustronnej współpracy z Chinami, Indiami oraz Japonią. Jednocześnie jednak doszło do znacznego pogorszenia stosunków z Zachodem, głównie z powodu zaangażowania Moskwy w destabilizację sytuacji wewnętrznej na Ukrainie. W celu utrzymania wpływów na obszarze poradzieckim władze rosyjskie z jednej strony podjęły kroki na rzecz jego zintegrowania (m.in. ustanowienie Eurazjatyckiej Unii Gospodarczej), natomiast z drugiej strony po raz kolejny odwołały się do siły militarnej, co doprowadziło do regresu w stosunkach rosyjsko-ukraińskich (w maju 2018 r. ukraiński prezydent Petro Poroszenko zatwierdził decyzję o wystąpieniu Ukrainy z niektórych umów zawartych w ramach WNP¹⁹⁴). Ponadto Kreml, starając się wzmocnić swoją pozycję na arenie międzynarodowej, zapoczątkował na początku 2017 r. razem z Turcją oraz Iranem „proces astañski”, którego celem było doprowadzenie do rozwiązania konfliktu zbrojnego w Syrii poprzez organizowanie w stołecznym mieście Kazachstanu negocjacji z udziałem przedstawicieli oficjalnych władz w Damaszku oraz syryjskich sił opozycyjnych. We wrześniu 2017 r. podczas rozmów w tym formacie (delegacje USA, ONZ oraz Jordanii uczestniczyły jako obserwatorzy) ogłoszono utworzenie stref deeskalacji w poszczególnych częściach Syrii (m.in. na północy prowincji Homs i w prowincji Idlib)¹⁹⁵.

W marcu 2018 r. w Federacji Rosyjskiej odbyły się wybory prezydenckie, w których po raz kolejny zwyciężył Putin¹⁹⁶. W lutym 2019 r. wygłosił on przesłanie do Zgromadzenia

¹⁹² *Ibidem*.

¹⁹³ *Ibidem*.

¹⁹⁴ Указ Президента України про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 травня 2018 року „Про припинення дії для України окремих міжнародних договорів, укладених у рамках Співдружності Незалежних Держав”, 19 травня 2018, Верховна Рада України. Законодавство України, [on-line:] <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/139/2018?lang=en> – 13 marca 2019.

¹⁹⁵ Астанинский процесс, Посольство Республики Казахстан в Российской Федерации, [on-line:] https://kazembassy.ru/rus/mnogostoronnee_sotrudnichestvo/astaninskii_process – 13 marca 2019.

¹⁹⁶ Результаты выборов Президента Российской Федерации, 23 марта 2018, Центральная избирательная комиссия Российской Федерации, [on-line:] <http://www.cikrf.ru/analog/prezidentskiye-vybory-2018/itogi-golosovaniya/> – 13 marca 2019.

Federalnego, w którym podkreślił, iż do priorytetów rosyjskiej polityki zagranicznej należą: wzmocnienie zaufania; zwalczanie wspólnych dla całego świata zagrożeń; rozszerzenie współpracy gospodarczej, handlowej, w sferze nauki i technologii, kulturalnej, edukacyjnej; wzmocnienie kontaktów międzyludzkich poprzez udział w pracach ONZ, WNP, BRICS, Grupy G20 i SOW. Szef państwa rosyjskiego zwrócił ponadto uwagę na potrzebę pogłębienia integracji w ramach Państwa Związkowego Rosji i Białorusi oraz Eurazjatyckiej Unii Gospodarczej, a także kontynuowania współpracy z Chinami, Indiami oraz Japonią. Z kolei w stosunku do UE Putin wyraził nadzieję, że Bruksela i państwa europejskie podejmą kroki na rzecz normalizacji dwustronnych stosunków politycznych i gospodarczo-handlowych. Bardzo krytycznie natomiast prezydent Rosji odniósł się do wystąpienia USA z *Układu o całkowitej likwidacji pocisków raketowych krótkiego, średniego i pośredniego zasięgu* oraz rozmieszczenia amerykańskich wyrzutni, które mogą być wyposażone w rakiety średniego zasięgu, w Polsce i Rumunii¹⁹⁷. Podkreślił jednocześnie, że jeżeli te plany dojdą do skutku, to Moskwa będzie zmuszona do podjęcia działań odwetowych oraz asymetrycznych w celu wyeliminowania poważnego zagrożenia dla własnego bezpieczeństwa¹⁹⁸.

Trzecią dekadę XXI w. Putin postanowił rozpocząć od zdecydowanych działań opartych na instrumentach *hard power*. W połowie 2020 r., mimo trwającej pandemii COVID-19, zorganizowane zostało ogólnorosyjskie głosowanie nad poprawkami do konstytucji FR. W związku z tym, iż zgodnie z oficjalnymi wynikami większość obywateli Rosji (ok. 77,9%) opowiedziała się za ich wprowadzeniem, od 4 lipca 2020 r. zaczęły obowiązywać nowe przepisy wzmacniające pozycję ustrojową prezydenta, a w szczególności zapewnia-

¹⁹⁷ 2 lutego 2019 r. USA zawiesiły stosowanie *Układu o całkowitej likwidacji pocisków krótkiego, średniego i pośredniego zasięgu* z 1987 r. oraz uruchomiły procedurę wystąpienia z niego, co zostało sfinalizowane 2 sierpnia tegoż roku. Głównym powodem podjęcia tego kroku przez USA było oskarżenie Rosji o łamanie postanowień traktatu. Zakazuje on produkcji, posiadania i testowania wystrzeliwanych z ładu pocisków manewrujących i balistycznych o zasięgu 500–5500 km. Według USA ten zakaz naruszają rosyjskie pociski 9M729, które mogą przenosić głowice jądrowe i konwencjonalne na odległość do 2500 km. Rosja sprzeciwiła się temu, podkreślając, że zasięg tych pocisków jest poniżej 500 km. Jednocześnie władze FR oskarżyły USA o umieszczenie pocisków manewrujących w bazach przeciwraketowych w Polsce i Rumunii, a tym samym złamanie powyższego układu; por. J. Gotkowska, *Koniec INF: początek trudnych negocjacji*, „Analizy OSW im. M. Karpia” 12 grudnia 2018, Ośrodek Studiów Wschodnich, [on-line:] <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2018-12-12/koniec-inf-poczatek-trudnych-negocjacji> – 10 stycznia 2023; A. Kacprzyk, *Zawieszenie i wypowiedzenie przez USA traktatu INF*, „Polski Instytut Spraw Międzynarodowych. Komentarz” 2019, nr 10, s. 1–2; idem, *Koniec traktatu INF*, „Polski Instytut Spraw Międzynarodowych. Komentarz” 2019, nr 40, s. 1–2.

¹⁹⁸ *Послание Президента Федеральному Собранию*, 20 февраля 2019, Президент России, [on-line:] <http://kremlin.ru/events/president/news/59863> – 14 marca 2019.

jące Putinowi możliwość kandydowania w wyborach prezydenckich w 2024 i 2030 r., czyli pełnienia urzędu głowy państwa do 2036 r. Co więcej, prezydent został wyposażony w nowe uprawnienia, m.in. pozwalające mu na zdymisjonowanie premiera przy jednoczesnym utrzymaniu pozostałego składu rządu i sprawowanie ogólnego zwierzchnictwa nad jego pracami. W znowelizowanej wersji ustawy zasadniczej znalazło się również sformułowanie o ochronie prawdy historycznej i niedopuszczalności „umniejszania znaczenia wysiłku narodowego dla obrony ojczyzny” oraz potwierdzenie, iż na całym terytorium Rosji za język państwowy jest uznawany „język rosyjski jako język narodu kształtującego państwo”. Podkreślono w niej również, iż decyzje przyjęte przez organy międzynarodowe na podstawie umów międzynarodowych, których Rosja jest sygnatariuszem, nie będą przez władze Federacji Rosyjskiej wykonywane, jeżeli będą niezgodne z rosyjskim prawem konstytucyjnym¹⁹⁹. W ten sposób – zdaniem Putina – miała być zapewniona społeczna akceptacja dla zmian znacznie wzmacniających reżim autorytarny Putina w okresie, kiedy poparcie dla jego władzy spadło do najniższego poziomu (59–60%) od czasu objęcia stanowiska prezydenta w maju 2000 r.²⁰⁰

Z kolei w polityce zagranicznej wzmocniona została retoryka antyzachodnia oraz pro-azjatycka. W szczególności Moskwa dość ostro zareagowała na krytykę ze strony państw zachodnich, w tym Unii Europejskiej, z powodu aresztowania opozycjonisty Aleksieja Nawalnego. Podczas wizyty w stolicy Rosji Wysokiego Przedstawiciela Unii do Spraw Zagranicznych i Polityki Bezpieczeństwa Josepa Borrelli w dniach 4–6 lutego 2021 r. minister spraw zagranicznych FR Siergiej Ławrow podważył wiarygodność UE jako partnera, ponieważ prowadzi ona względem Rosji „neokolonialną” politykę, stosuje podwójne standardy w zakresie wartości demokratycznych (jako przykład została przywołana polityka Hiszpanii wobec liderów katalońskiego ruchu niepodległościowego) oraz ingeruje w sprawy

¹⁹⁹ A. Legucka, *Putin na zawsze? Głosowanie nad zmianami w rosyjskiej konstytucji*, „Polski Instytut Spraw Międzynarodowych. Komentarz” 2020, nr 50, s. 1–2; *Federacja Rosyjska. Ustawa Federacji Rosyjskiej o poprawce do Konstytucji Federacji Rosyjskiej. O udoskonaleniu regulacji poszczególnych problemów organizacji i funkcjonowania władzy publicznej*, 11 marca 2020, Biblioteka Sejmowa, [on-line:] <http://biblioteka.sejm.gov.pl/wp-content/uploads/2020/07/poprawki-do-konstytucji-rosja-bez-przypis%C3%B3w.pdf>, s. 1–39 – 15 sierpnia 2022; R. Czachor, *Reforma konstytucyjna w Federacji Rosyjskiej w 2020 r.*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2021, nr 3(61), s. 261–276; *Rosja: Znowelizowana konstytucja wejdzie w życie 4 lipca*, „Dziennik Gazeta Prawna” 3 lipca 2020, [on-line:] <https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/artykuly/1485222,rosja-znowelizowana-konsyytucja-putin-prezydent.html> – 15 sierpnia 2022.

²⁰⁰ Dane pochodzą ze strony internetowej Centrum Analitycznego im. Jurija Lewady – *Одобрение органов власти*, [on-line:] <https://www.levada.ru/indikatory/odobrenie-organov-vlasti/> – 15 sierpnia 2022.

wewnętrzne państw trzecich. Ponadto w czasie tej wizyty władze FR w symbolicznym geście podjęły decyzję o wydaleniu z Rosji dyplomatów z trzech państw UE (Polski, Niemiec i Szwecji), uzasadniając ją ich udziałem w demonstracjach na rzecz uwolnienia Nawalnego, chcąc tym samym potwierdzić swoją stanowczość w rozwoju współpracy z UE²⁰¹. W kolejnych miesiącach napięcie w stosunkach między Federacją Rosyjską a Zachodem wzrosło, co było związane m.in. z koncentracją rosyjskich wojsk na wschodniej i północnej granicy z Ukrainą oraz na okupowanym Krymie na przełomie marca i kwietnia 2021 r. (szacowano, iż ich liczba wynosiła ok. 120 tys. żołnierzy)²⁰². Ponadto w lipcu 2021 r. ukazały się dwa teksty przedstawiające założenia polityki zagranicznej i bezpieczeństwa FR. Pierwszym z nich była zaktualizowana *Strategia bezpieczeństwa narodowego* zatwierdzona 2 lipca 2021 r. W jej drugiej części, poświęconej pozycji Federacji Rosyjskiej we współczesnym świecie, stosując dotychczasową narrację, krytycznie odniesiono się do m.in. „dążenia państw Zachodu do utrzymania swojej hegemonii” jako jednego z powodów osłabienia systemu globalnego bezpieczeństwa, „stosowania w polityce międzynarodowej podwójnych standardów”, a także wywierania na Rosję „otwartego politycznego i gospodarczego nacisku” oraz „budowania wrogiego wizerunku Rosji”. Kilkakrotnie zwrócono również uwagę na brak zasadności wprowadzania sankcji względem FR, jednocześnie podkreślając, iż Moskwa skutecznie im się przeciwstawia, demonstrując światu swoją stabilność gospodarczą. Podkreślono ponadto, że działania niektórych państw – choć nie zostały one wymienione z nazwy – mają na celu inspirowanie w krajach WNP procesów dezintegracyjnych, prowadzących do zerwania więzi Rosji z jej tradycyjnymi sojusznikami, jak również radykalizację ruchu protestowego w celu zniszczenia rosyjskiej jedności wewnętrznej. Warto też zauważyć, iż w strategii pojawiły się stwierdzenia dotyczące ograniczania przez niektóre kraje używania języka rosyjskiego, zakazu korzystania z rosyjskich zasobów informacyjnych oraz dyskryminacji i prześladowania obywateli rosyjskich mieszkających za granicą. Jeżeli w analizowanym dokumencie Unia Europejska nie została wymieniona ani jako źródło „nieprzyjacielskich” działań podejmowanych w stosunku do Federacji Rosyjskiej (użyto bowiem ogólnych określeń, tj. „niektóre państwa”, „państwa Zachodu”), ani jako partner, to USA i NATO zostały wskazane jako podmioty, których działania prowadzą do wzrostu

²⁰¹ W. Rodkiewicz, *Wizyta Josepa Borrelli w Moskwie*, „Analizy OSW im. M. Karpia” 8 lutego 2021, Ośrodek Studiów Wschodnich, [on-line:] <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2021-02-08/wizyta-josepa-borrelli-w-moskwie> – 15 sierpnia 2022; A. Legucka, *Zaostrzenie polityki Rosji wobec UE*, „Polski Instytut Spraw Międzynarodowych. Biuletyn” 2021, nr 78(2276), s. 1–2.

²⁰² A.M. Dynier, *Rosyjska demonstracja siły na granicy z Ukrainą i na okupowanym Krymie*, „Polski Instytut Spraw Międzynarodowych. Biuletyn” 2021, nr 98(2296), s. 1–2.

zagrożenia dla bezpieczeństwa Rosji (m.in. wyszczególniono rozbudowę infrastruktury wojskowej Sojuszu w pobliżu granic FR, ćwiczenie użycia broni jądrowej przeciwko FR, planowane rozmieszczenie amerykańskich rakiet średniego i krótkiego zasięgu w Europie i regionie Azji i Pacyfiku). Stwierdzono przy tym, iż aby stawić czoła wyzwaniom dla stabilności i bezpieczeństwa państwa, Moskwa winna podjąć działania mające na celu m.in.: ochronę interesów i praw obywateli Rosji poza jej granicami; budowanie potencjału obronnego i mobilizacyjnego kraju, rozwój nowych technologii wojskowych, zapewniając przy tym niezależność technologiczną kompleksu wojskowo-przemysłowego FR; przygotowanie gospodarki, władz państwowych i sił zbrojnych do funkcjonowania w czasie wojny, a także wzmocnienie braterskich więzi między narodem rosyjskim, białoruskim oraz ukraińskim. Warty podkreślenia jest fakt, że w strategii zawarto dość ograniczoną listę partnerów Rosji. Na pierwszym miejscu umieszczono bowiem tradycyjnie region WNP, a także Abchazję i Osetię Południową (w wymiarze dwu- i wielostronnym: w ramach Eurazjatyckiej Unii Gospodarczej, Organizacji Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym, Państwa Związkowego). Następnie wskazano kierunek azjatyckiej polityki zagranicznej FR, w szczególności zwracając uwagę na potrzebę rozwoju współpracy w ramach wielkiego partnerstwa eurazjatyckiego, wzmocnienia „kompleksowego partnerstwa i współdziałania strategicznego” z Chinami i „szczególnie uprzywilejowanego partnerstwa strategicznego” z Indiami, pogłębienia współpracy w formacie Szanghajskiej Organizacji Współpracy oraz grupy RIC (Rosja–Indie–Chiny). Wśród celów aktywności Moskwy na arenie międzynarodowej wyszczególniono także rozwój kooperacji w ramach grupy BRICS oraz wsparcie procesów integracyjnych w regionie Azji i Pacyfiku, Ameryce Łacińskiej i Afryce²⁰³.

Opublikowany 10 dni po zatwierdzeniu powyższej strategii artykuł Putina zatytułowany *O historycznej jedności Rosjan i Ukraińców* szedł jeszcze dalej. Autor wskazywał w nim na wspólne cechy trzech narodów – Ukrainy, Białorusi i Rosji, aby następnie podważyć historyczne podstawy istnienia odrębnego od rosyjskiego narodu ukraińskiego oraz obecny kształt granic Ukrainy, pomijając lub zmieniając fakty historyczne. Pisząc o rzekomym „oddaniu Ukrainy pod pełną kontrolę zewnętrzną” Zachodu, nadzorze doradców zagranicznych nad ukraińskimi organami państwowymi, służbami specjalnymi i siłami zbrojnymi, a także wojskowym „opanowaniu” terytorium Ukrainy oraz rozmieszczeniu infrastruktury NATO, Putin użył określenia „anty-Rosja” jako projektu opracowanego

²⁰³ *Стратегия национальной безопасности Российской Федерации*, утверждена Указом Президента Российской Федерации от 2 июля 2021 г. N 400, МИД РФ, [on-line:] https://www.mid.ru/ru/foreign_policy/official_documents/1784948/ – 20 sierpnia 2022; A.M. Dynier, *Strategia bezpieczeństwa narodowego Rosji*, „Polski Instytut Spraw Międzynarodowych. Biuletyn” 2021, nr 131(2329), s. 1–2.

przez Zachód, którego celem miałyby być rzekomo przekształcenie Ukrainy w „barierę między Europą a Rosją”. Powyższe sformułowania, w tym też stwierdzenie, że „prawdziwa suwerenność Ukrainy jest możliwa w partnerstwie z Rosją”, stanowiły jednoznaczny komunikat, iż Kreml nie zamierza rezygnować z utrzymania Ukrainy we własnej strefie wpływów oraz jest zdecydowany wzmocnić destabilizację Ukrainy (nawet poprzez zmianę jej granic) w celu zabezpieczenia swoich interesów²⁰⁴.

Warto dodać, że w tym czasie jednym z instrumentów polityki zagranicznej FR opierającej się na zdecydowanym sprzeciwianiu się obecności Zachodu w republikach poradzieckich wciąż pozostawało kontynuowanie współpracy z państwami UE i USA, w szczególności w sferze energetycznej. Jako przykład należy podać projekt gazociągu Nord Stream-2, który miał powstać na podstawie porozumienia zawartego 4 września 2015 r. przez rosyjski Gazprom, francuską spółkę Engie, austriacki OMV, niemieckie spółki BASF i E.ON (później Uniper) oraz holendersko-brytyjski koncern Royal Dutch Shell. Jego realizacja przebiegała w atmosferze ostrych sporów, co było związane z obawami o zwiększenie uzależnienia Unii Europejskiej od dostaw surowców energetycznych z Rosji oraz zaniebdanie celów dywersyfikacyjnych, a także ograniczenie roli tranzytowej państw Europy Środkowo-Wschodniej na rzecz Niemiec²⁰⁵. Krytyczne stanowisko w sprawie projektu zajęły m.in. Stany Zjednoczone, wprowadzając wiele sankcji wobec osób i firm zaangażowanych w budowę gazociągu. Jednak w lipcu 2021 r. USA i Niemcy osiągnęły porozumienie pozwalające na ukończenie budowy gazociągu, która została ostatecznie sfinalizowana we wrześniu 2021 r.²⁰⁶ Wydawać się zatem mogło, iż w ten sposób Rosja stara się zachować pragmatyczne podejście do rozwoju stosunków z Zachodem, polegające m.in. na pogłębieniu współpracy energetycznej z państwami europejskimi oraz wspieraniu poszczególnych krajów i aktorów politycznych sprzeciwiających się polityce sankcyjnej prowadzonej wobec

²⁰⁴ M. Domańska (współpraca: P. Żochowski), *Putin: Ukraińcy to Rosjanie, Ukraina to „anty-Rosja”*, „Analizy OSW im. M. Karpia” 13 lipca 2021, Ośrodek Studiów Wschodnich, [on-line:] <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2021-07-13/putin-ukraincy-to-rosjanie-ukraina-to-anty-rosja> – 22 sierpnia 2022.

²⁰⁵ B. Moło, *Główne kontrowersje wokół budowy gazociągu Nord Stream 2*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe” 2018, nr 2, s. 51–71.

²⁰⁶ *Nord Stream 2. Nowe sankcje z USA*, „Deutsche Welle” 23 listopada 2021, [on-line:] <https://www.dw.com/pl/nord-stream-2-nowe-sankcje-z-usa/a-59909893> – 25 sierpnia 2022; P. Bednarz, *Nord Stream 2 wkrótce zacznie działać. 7 kluczowych faktów, które ukazują konsekwencje tej inwestycji*, „Business Insider” 22 lipca 2021, [on-line:] <https://businessinsider.com.pl/finanse/porozumienie-usa-i-niemiec-ws-nord-stream-2-kluczowe-informacje-o-gazociagu/2ddg5dm> – 25 sierpnia 2022.

FR, a tym samym dążeniu do zniesienia restrykcji obowiązujących od 2014 r., jednocześnie zachowując dotychczasową krytyczną narrację wobec integracji Ukrainy ze strukturami zachodnimi. Niemniej jednak we wrześniu 2021 r. Rosja rozpoczęła ponowne gromadzenie swoich wojsk przy granicy z Ukrainą, które miały demonstrować stanowczość Moskwy w utrzymaniu tego państwa oraz innych republik poradzieckich w jej strefie wpływów oraz pełnić funkcję zmuszającą Zachód do dialogu w sprawie bezpieczeństwa europejskiego na warunkach rosyjskich²⁰⁷. Pod koniec 2021 r. Kreml bowiem wystosował wobec Stanów Zjednoczonych i NATO wiele żądań znacznie ograniczających ich aktywność i obecność w Europie Środkowo-Wschodniej, a w szczególności w przestrzeni poradzieckiej. Najpierw 10 grudnia rosyjskie Ministerstwo Spraw Zagranicznych wydało oświadczenie zawierające postulaty dotyczące nierozszerzania NATO na wschód oraz nierozmieszczania przez USA i kraje Sojuszu przy granicach z Rosją systemów broni uderzeniowej stanowiących – według Moskwy – zagrożenie dla jej bezpieczeństwa. W zamian za ich akceptację przez Zachód w formie traktatu prawnomiędzynarodowego Kreml zaproponował powrót do stałego dialogu między ministerstwami obrony Rosji i USA oraz kontynuowania współpracy między Rosją i NATO, jednocześnie pomijając jakiekolwiek deklaracje dotyczące wycofania swoich sił zbrojnych spod granicy z Ukrainą lub zmniejszenia własnej aktywności wojskowej przy granicy zachodniej FR oraz na Białorusi²⁰⁸. Powyższe postulaty zostały skonkretyzowane w dwóch projektach umów o gwarancjach bezpieczeństwa jednostronnie przygotowanych przez stronę rosyjską oraz przekazanych stronie amerykańskiej 15 grudnia 2021 r. Jedna z nich miała być zawarta między Rosją i USA, a druga – między Rosją i NATO. Ich treść sformułowana w sposób kategoryczny, a wręcz nakazujący zobowiązywała USA i Sojusz do: nierozszerzania NATO na wschód, a w szczególności obszar poradziecki (w tym odmowy przyjęcia do organizacji Ukrainy); nietworzenia baz wojskowych na terytorium byłych republik związkowych (z wyjątkiem krajów bałtyckich) oraz nierozwijania współpracy wojskowej z nimi, jak również nieprowadzenia żadnej aktywności wojskowej na terytorium Ukrainy, innych państw Europy Wschodniej, Zakaukazia i Azji Środkowej; wycofania wojsk NATO rozmieszczonych na terenach państw, które przystąpiły do Sojuszu po 27 maja 1997 r.; nierozmieszczania sił zbrojnych i sprzętu na obszarach poza własnym terytorium,

²⁰⁷ A. Wróbel, N. Dziurdzińska, *Rosja gromadzi wojska przy granicy z Ukrainą. Sąd zdjęcia z satelity. Kreml odpowiada: to „wrzutki”*, „Polska Agencja Prasowa” 2 listopada 2021, [on-line:] <https://www.pap.pl/aktualnosci/news%2C987976%2Crosja-gromadzi-wojska-przy-granicy-z-ukraina-sa-zdjecia-z-satelity-kreml> – 25 sierpnia 2022.

²⁰⁸ A. Legucka, *Rosyjskie żądania gwarancji bezpieczeństwa wobec USA i NATO*, „Polski Instytut Spraw Międzynarodowych. Biuletyn” 2021, nr 214(2412), s. 1–2.

na których byłoby ono uznane za zagrożenie dla bezpieczeństwa Rosji; powstrzymania się od rozmieszczenia rakiet średniego i pośredniego zasięgu, lotów ciężkich bombowców i przepływu okrętów wojennych na terenach, z których możliwe byłoby przeprowadzenie ataku na cele rosyjskie; nieprzekazywania broni jądrowej państwom jej nieposiadającym w momencie podpisania umowy oraz likwidacji infrastruktury, która mogłaby to umożliwić; ustanowienia strefy buforowej między stronami, w której wszelka aktywność wojskowa powyżej szczebla brygady byłaby niedopuszczalna itd. Co ciekawe, projektowana umowa FR z NATO przewidywała także możliwość odstąpienia od niej bez sprecyzowania przypadków, w których mogłoby do tego dojść, co oznaczało, że Rosja mogłaby wykorzystać to do własnych celów²⁰⁹.

Potencjalne przyjęcie powyższych postulatów przez Zachód, jak słusznie zauważył Marek Menkiszak, „oznaczałoby [...] prawną formalizację rosyjskiej strefy wpływów na obszarze poradzieckim”²¹⁰. Jednak bezwzględny sposób przedstawienia żądań oraz ich treść (*de facto* zakładająca wpływanie Kremla na decyzje Sojuszu w zakresie jego rozszerzenia i rozmieszczenia jednostek wojskowych w takich państwach, jak Polska czy kraje bałtyckie) wraz z eskalującymi oskarżeniami USA i państw NATO o przekroczenie linii krytycznej w sprawie ich obecności na obszarze poradzieckim świadczyły, że Federacja Rosyjska w istocie nie spodziewała się ich akceptacji, lecz traktowała „jako propagandowe usprawiedliwienie agresywnych rosyjskich działań, skierowanych zwłaszcza na użytek wewnętrzny i jako przekaz dla zachodnioeuropejskiej opinii publicznej”²¹¹. Dlatego też nie mogła dziwić odpowiedź USA i Sojuszu Północnoatlantyckiego na takie ultimatum. Obydwie strony odrzuciły żądania nierozszerzania NATO oraz wycofania jego sił ze wschodniej flanki, ale jednocześnie wezwały Rosję do zaprzestania działań desta-

²⁰⁹ M. Menkiszak, *Rosyjski szantaż wobec Zachodu*, „Analizy OSW im. M. Karpia” 20 grudnia 2021, Ośrodek Studiów Wschodnich, [on-line:] <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2021-12-20/rosyjski-szantaż-wobec-zachodu> – 2 grudnia 2022.

²¹⁰ *Ibidem*.

²¹¹ *Ibidem*; A. Wilk, *W gotowości do wojny. Doroczna narada rosyjskiego resortu obrony*, „Analizy OSW im. M. Karpia” 22 grudnia 2021, Ośrodek Studiów Wschodnich, [on-line:] <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2021-12-22/w-gotowosci-do-wojny-doroczna-narada-rosyjskiego-resortu-obrony> – 2 grudnia 2022; A. Legucka, *Rosyjskie żądania gwarancji*, op. cit., s. 1–2.

bilizacyjnych wymierzonych przeciw Ukrainie oraz zgłosiły propozycję sprawdzenia, czy w Polsce i Rumunii faktycznie rozmieszczono pociski pośredniego zasięgu²¹² Tomahawk²¹³.

Chociaż członkowie rosyjskiego rządu wielokrotnie zaprzeczali planom inwazji lub ataku na Ukrainę, to jednak już 21 lutego 2022 r. prezydent FR Putin podczas przemówienia w telewizji zadeklarował uznanie niepodległości dwóch republik separatystycznych w Donbasie – tzw. Donieckiej i Ługańskiej Republiki Ludowej²¹⁴ oraz podpisał odpowiednie dekrety, naruszając tym samym prawo międzynarodowe i umowy międzynarodowe²¹⁵. W swoim wystąpieniu co do zasady powtórzył on hasła zawarte w artykule opublikowanym w lipcu 2021 r., lecz używając bardziej ostrej i bezpośredniej formy. Stwierdził bowiem, iż „współczesna Ukraina została w całości stworzona przez Rosję, [...] bolszewicką, komunistyczną Rosję”, dodając, że obecnie można ją nazwać „Ukrainą imienia Włodzimierza Iljicza Lenina”²¹⁶. Trzy dni później, 24 lutego 2022 r. nad ranem Putin oznajmił o przeprowadzeniu „specjalnej operacji wojskowej” w celu „demilitaryzacji i denazyfikacji Ukrainy”²¹⁷, co faktycznie oznaczało rozpoczęcie pełnowymiarowej inwazji na Ukrainę.

²¹² Pociski krótkiego zasięgu – do 1000 km, pociski średniego zasięgu – 1000–3000 km, pociski pośredniego zasięgu – 3000–5500 km, pociski międzykontynentalne – powyżej 5500 km; por. M. Mróz, *Tarcza antyrakietowa*, „Infos” 2007, nr 13, s. 1.

²¹³ W. Rodkiewicz, *Odpowiedzi USA i NATO na żądania Kremla – reakcje rosyjskie*, Analizy OSW im. M. Karpia” 28 stycznia 2022, Ośrodek Studiów Wschodnich, [on-line:] <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2022-01-28/odpowiedzi-usa-i-nato-na-zadania-kremla-reakcje-rosyjskie-2-grudnia-2022>; M. Terlikowski, A.M. Dwyer, *Wpływ żądań Rosji na potencjał obrony i odstraszania NATO*, „Polski Instytut Spraw Międzynarodowych. Biuletyn” 2021, nr 218(2416), s. 1–2; A. Kacprzyk, *USA i NATO odpowiadają pisemnie na rosyjskie żądania i propozycje*, „Polski Instytut Spraw Międzynarodowych. Komentarz” 2022, nr 7, s. 1–2.

²¹⁴ Tzw. Doniecka i Ługańska Republiki Ludowe zostały uznane w granicach obwodów donieckiego i ługańskiego, czyli w granicach wykraczających poza linię prowadzonych wówczas starć.

²¹⁵ *Ukraina: oświadczenie wysokiego przedstawiciela wydane w imieniu Unii Europejskiej w sprawie decyzji Federacji Rosyjskiej jeszcze bardziej podważających suwerenność i integralność terytorialną Ukrainy*, Rada Europejska/Rada Unii Europejskiej, [on-line:] <https://www.consilium.europa.eu/pl/press/press-releases/2022/02/22/ukraine-declaration-by-the-high-representative-on-behalf-of-the-european-union-on-the-decisions-of-the-russian-federation-further-undermining-ukraine-s-sovereignty-and-territorial-integrity/> – 25 sierpnia 2022; M. Menkiszak, *Rosja: uznanie niepodległości Donbasu*, „Analizy OSW im. M. Karpia” 22 lutego 2022, Ośrodek Studiów Wschodnich, [on-line:] <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2022-02-22/rosja-uznanie-niepodleglosci-donbasu> – 4 listopada 2022.

²¹⁶ *Обращение Президента Российской Федерации*, 21 февраля 2022, Президент России, [on-line:] <http://kremlin.ru/events/president/news/67828> – 25 sierpnia 2022.

²¹⁷ *Обращение Президента Российской Федерации*, 24 февраля 2022, Президент России, [on-line:] <http://kremlin.ru/events/president/news/67843> – 25 sierpnia 2022.

W odpowiedzi na te działania wiele państw i organizacji międzynarodowych nałożyło na Rosję sankcje, które – ze względu na ich zakres i potencjalne skutki – zostały określone jako bezprecedensowe (szerzej na ten temat zobacz podrozdział 3.2. rozdziału V).

Konkluzje

Po przeanalizowaniu ewolucji rosyjskiej polityki zagranicznej od rozpadu ZSRR do czasów współczesnych można zauważyć, że strategia działania władz rosyjskich na arenie międzynarodowej ewoluowała od pragmatyzmu mającego na celu zacieśnienie współpracy z USA, UE i państwami europejskimi, dążąc do wzmocnienia gospodarki państwa rosyjskiego – poprzez eurazjatyzm zakładający odgrywanie przez Rosję roli pomostu między Europą a Azją²¹⁸, pogłębiając przy tym stosunki z takimi państwami, jak Chiny, Indie, Japonia – do koncepcji antyzachodniej i proazjatyckiej, polegającej z jednej strony na ostrej krytyce USA, NATO i UE jako partnerów niewiarygodnych, godzących w rosyjskie interesy narodowe, a z drugiej – na zacieśnianiu współpracy z takimi państwami i organizacjami, jak Chiny, Indie, Szanghajska Organizacja Współpracy, BRICS, Stowarzyszenie Narodów Azji Południowo-Wschodniej²¹⁹. Warto podkreślić, że w warunkach trwającej od lutego 2022 r. rosyjskiej agresji przeciwko Ukrainie i prowadzonej przez Zachód polityki sankcyjnej wobec Kremla kierunek azjatycki stanowi podstawę polityki zagranicznej FR. Starając się zapewnić polityczne poparcie dla swoich działań na Ukrainie oraz możliwość realizacji celów gospodarczych i energetycznych na arenie międzynarodowej, Rosja dąży do zacieśnienia współpracy przede wszystkim z Chinami i Indiami. Z kolei region „blińskiej zagranicy” jest traktowany przez nią jako własna strefa wpływów, o czym świadczą omówione w niniejszym rozdziale działania władz rosyjskich mające na celu ograniczenie obecności podmiotów trzecich w przestrzeni poradzieckiej.

²¹⁸ A. Włodkowska, *Polityka Federacji Rosyjskiej na obszarze WNP*, op. cit., s. 84, 230.

²¹⁹ Potwierdza to chociażby wypowiedź Putina podczas rozszerzonego posiedzenia Kolegium MSZ FR, które odbyło się 18 listopada 2021 r., w której stwierdził, iż obok tradycyjnego kierunku polityki zagranicznej FR (tj. państw WNP, EaUG i Organizacji Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym) należy dążyć do pogłębienia współpracy w ramach SOW, BRICS, wzmocnienia dwustronnych relacji z Chinami i Indiami itd. Podkreślił przy tym, że środek ciężkości światowej polityki i gospodarki przesunął się z obszaru euroatlantyckiego na region Azji i Pacyfiku. W trakcie tego spotkania zapowiedział on również przyjęcie zmodyfikowanej koncepcji polityki zagranicznej FR, nad którą prace trwają do tej pory; por. *Расширенное заседание коллегии МИД*, 18 ноября 2021, Президент России, [on-line:] <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/67123> – 25 sierpnia 2022.

Rosyjska koncepcja polityki zagranicznej koncentruje się na wzmocnieniu pozycji Rosji w polityce światowej i zapewnieniu możliwości oddziaływania na kształtowanie sytuacji międzynarodowej, odgrywając przy tym rolę nie mniej ważnego gracza niż USA, UE i NATO. Z kolei „zwierzchnictwo” Rosji nad regionem byłego ZSRR ma niejako pełnić funkcję gwaranta jej mocarstwowej pozycji w stosunkach międzynarodowych. Relacje z Zachodem są zatem warunkowane m.in. zwiększeniem ich obecności w przestrzeni poradzieckiej poprzez wzmocnienie współdziałania z takimi państwami, jak Ukraina, Gruzja oraz Mołdawia, czego potwierdzeniem jest chociażby wojna z Gruzją, aneksja Krymu oraz wszczęcie wojny na Ukrainie. Dążąc przy tym do realizacji własnych celów strategicznych, Moskwa stosuje różnego rodzaju instrumenty, które z powodu ich zróżnicowania (kombinacji środków o charakterze *hard power* i *soft power*) oraz szerokiego zakresu podmiotowego są przez niektórych badaczy określane jako hybrydowe. Jeżeli chodzi o rodzaje instrumentów, to należy wymienić m.in.: siłę militarną (demonstrację siły poprzez udział w ćwiczeniach wojskowych; groźbę użycia broni jądrowej; prowadzenie działań wojskowych z użyciem broni konwencjonalnej itd.); prowadzenie działań dezinformacyjnych i propagandowych; kształtowanie obrazu jedności kulturowo-cywilizacyjnej i historycznej (np. koncepcja „ruskiego świata”²²⁰); ataki cybernetyczne; destabilizowanie i polaryzowanie społeczeństw (w tym wspieranie prorosyjskich sił politycznych i ruchów separatystycznych); uzależnienie energetyczne i embargo na produkty importowane²²¹; środki polityczno-dyplomatyczne (np. wydalenie dyplomatów); rozwój procesów integracyjnych (tj. EaUG). Z kolei zakres podmiotowy obejmuje nie tylko republiki byłego ZSRR, lecz także państwa i instytucje zachodnie. Stosowanie wobec tych ostatnich środków

²²⁰ 5 września 2022 r. W. Putin zatwierdził *Koncepcję polityki humanitarnej Federacji Rosyjskiej za granicą*, w której określono cele i zadania polityki zagranicznej FR w zakresie promowania i rozwoju m.in. rosyjskiej kultury, języka, nauki, sportu i turystyki za granicą, wspierania rodaków mieszkających za granicą. W szczególności w dokumencie tym potwierdzono, iż kultura rosyjska „jako instrument siły miękkiej sprzyja wzmocnieniu autorytetu międzynarodowego Rosji [...] i neutralizacji antyrosyjskich nastrojów pochodzenia politycznego i ideologicznego”. Z kolei wśród partnerów, z którymi FR zamierza rozwijać współpracę w sferze humanitarnej, wymieniono m.in.: obszar poradziecki (w szczególności: Abchazję i Osetię Południową, tzw. DRL i ŁRL, Mołdawię i Gruzję), Chiny, Indie, Bliski Wschód, Amerykę Łacińską i Afrykę; por. *Концепция гуманитарной политики Российской Федерации за рубежом, утверждена Указом Президента Российской Федерации от 5 сентября 2022 г. N 611, Президент России*, [on-line:] <http://static.kremlin.ru/media/events/files/ru/G3CkAuMhZXio8AzNaweT3wTGTaEA16OU.pdf>, s. 1–30 – 1 września 2022.

²²¹ J. Olchowski, *Hybrydowość zagrożeń*, [w:] *Rosja wobec państw Europy Środkowej i Wschodniej*, op. cit., red. s. 25–39; M. Raś, *Cele oddziaływań politycznych Federacji Rosyjskiej*, [w:] *Rosja wobec państw Europy Środkowej i Wschodniej*, op. cit., s. 41–54.

o charakterze dyplomatycznym, informacyjnym, energetycznym czy handlowym ma na celu wzmocnienie podziałów między różnymi podmiotami oraz zmniejszenie skuteczności ich działania na arenie międzynarodowej, w tym na obszarze poradzieckim. Jak można zauważyć, polityka zagraniczna Rosji w dużym stopniu opiera się na założeniach realizmu klasycznego. Podstawowym jej celem jest z jednej strony zagwarantowanie bezpieczeństwa państwa, natomiast z drugiej strony zwiększenie własnej potęgi poprzez wzmocnienie pozycji na arenie międzynarodowej, ograniczając jednocześnie zakres oddziaływania UE, NATO i USA. Utrzymując przy tym obszar poradziecki w stanie permanentnej destabilizacji, FR dąży do stworzenia „pierścienia uzależnionych od siebie państw” oraz zwiększenia swoich zdolności do odgrywania roli mocarstwa we współczesnym świecie. W tym też celu Moskwa coraz bardziej akcentuje swoją uwagę na rozwoju współpracy z regionem Azji i Pacyfiku, zwłaszcza Chinami i Indiami. Jednak dokonując 24 lutego 2022 r. ataku na Ukrainę, władze rosyjskie zaniedbały dotychczasowe starania o budowanie pozycji silnego i wpływowego gracza na arenie międzynarodowej. Reakcja społeczności międzynarodowej na inwazję polegała bowiem nie tylko na wprowadzaniu dość rozbudowanych sankcji, lecz także zawieszaniu lub wykluczaniu Rosji z różnych platform współpracy regionalnej i globalnej. Jednocześnie w otoczeniu międzynarodowym Rosji doszło do niekorzystnych dla niej zmian strategicznych, gdyż Ukraina i Mołdawia uzyskały status krajów kandydujących do członkostwa w Unii Europejskiej (dodatkowo perspektywę członkostwa otworzono dla Gruzji)²²², tym samym wskazując na niepowodzenie starań Moskwy o przyłączenie tych państw do rosyjskich projektów integracyjnych (tj. EaUG). Ponadto Szwecja i Finlandia – kraje prowadzące dotąd politykę neutralności – zdecydowały się na przystąpienie do NATO²²³, tym samym powiększając bezpośrednią granicę między Rosją a Sojuszem Północnoatlantyckim.

²²² A. Krzysztosek, *Ukraina i Mołdawia kandydatami do UE*, „Euractiv” 24 czerwca 2022, [on-line:] <https://www.euractiv.pl/section/polityka-zagraniczna-ue/news/ukraina-gruzja-moldawia-ue-unia-europejska-michel/> – 2 września 2022.

²²³ J. Gotkowska (współpraca: W. Rodkiewicz), *Szwecja i Finlandia na progu członkostwa w NATO*, „Komentarze OSW im. M. Karpią”, 24 maja 2022, Ośrodek Studiów Wschodnich, [on-line:] <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2022-05-24/szwecja-i-finlandia-na-progu-czlonkostwa-w-nato> – 2 września 2022.

ROZDZIAŁ II

POLA WSPÓŁPRACY I KONFLIKTY INTERESÓW POMIĘDZY FEDERACJĄ ROSYJSKĄ A REPUBLIKAMI PORADZIECKIMI

Stosunki między Federacją Rosyjską a republikami powstałymi po rozpadzie ZSRR zostały uregulowane poprzez zawarcie wielu dwustronnych porozumień¹. Uporządkowano w nich rozwój współpracy w dziedzinie politycznej, gospodarczej, społecznej, wojskowej, a także kulturalno-społecznej. Ponadto współdziałanie między Moskwą a zainteresowanymi państwami poradzieckimi odbywa się za pośrednictwem różnych formatów wielostronnych. Już w momencie rozpadu ZSRR z inicjatywy Rosji rozpoczął się proces integracji przestrzeni poradzieckiej, w wyniku którego powstały regionalne organizacje międzynarodowe lub inne formy współpracy wielostronnej. Po rozszerzeniu NATO i UE o państwa Europy Środkowo-Wschodniej, zainteresowanie Moskwy byłymi republikami związkowymi znacznie wzrosło². Pogłębienie współpracy między państwami uczestniczącymi w procesach integracyjnych na obszarze poradzieckim jest jednym z priorytetowych celów rosyjskiej polityki zagranicznej³.

¹ A. Włodkowska, *Polityka Federacji Rosyjskiej na obszarze WNP*, op. cit., s. 58.

² A. Włodkowska-Bagan, *Rywalizacja mocarstw*, op. cit., s. 107.

³ Zob. A. Włodkowska-Bagan, *Polityka Rosji na obszarze poradzieckim*, „Wschodni Rocznik Humanistyczny” 2017, nr 3, s. 61-87.

1. Współpraca i konflikt interesów w dziedzinie polityki zagranicznej

1.1. Od Wspólnoty Niepodległych Państw do Szanghajskiej Organizacji Współpracy

Pierwszym krokiem na rzecz nawiązania współpracy między Rosją a pozostałymi państwami poradzieckimi (z wyjątkiem Litwy, Łotwy i Estonii) było zawarcie układu, na podstawie którego powołana została Wspólnota Niepodległych Państw. Dokument ten został podpisany 8 grudnia 1991 r. w Wiskulach w Puszczy Białowieskiej przez przywódców trzech państw – Białorusi, Rosji oraz Ukrainy. W pierwszym jego zdaniu stwierdzono, że Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich „jako podmiot prawa międzynarodowego [...] przestaje istnieć”⁴. W art. 7 tego układu zostały wymienione sfery działalności WNP, a wśród nich m.in.: koordynacja polityk zagranicznych państw członkowskich, współdziałanie w zakresie budowania wspólnej przestrzeni gospodarczej oraz rynku ogólnoeuropejskiego i azjatyckiego, jak również współpraca w polityce celnej⁵. Kilka dni później, 21 grudnia 1991 r. podpisano *Protokół do Porozumienia o utworzeniu Wspólnoty Niepodległych Państw*⁶, a także przyjęto *Deklarację z Ałma Aty*, w której sygnatariusze zgodzili się rozwijać współpracę w ramach WNP na podstawie zasady równości (dążąc jednocześnie do stworzenia wspólnej przestrzeni gospodarczej) oraz podkreślili, że Wspólnota nie jest ani państwem, ani organizacją ponadnarodową. Oprócz Białorusi, Rosji i Ukrainy, swój podpis pod tymi dokumentami złożyli przedstawiciele Armenii, Azerbejdżanu, Kazachstanu, Kirgistanu, Mołdawii, Tadżykistanu, Turkmenistanu i Uzbekistanu⁷. W 1993 r. do WNP przystąpiła

⁴ Соглашение о создании Содружества Независимых Государств, 8 декабря 1991, Единый реестр правовых актов и других документов СНГ, [on-line:] <http://cis.minsk.by/reestr/ru/index.html#reestr/view/text?doc=1> – 24 marca 2017.

⁵ Ibidem.

⁶ *Protokół do Porozumienia o utworzeniu Wspólnoty Niepodległych Państw, podpisanego 8 XII 1991 r. w Mińsku przez Republikę Białoruś, Federację Rosyjską (RFSRR), Ukrainę*, 21 grudnia 1991, [w:] C. Mojsiewicz, *Wspólnota Niepodległych Państw*, Poznań 2000, s. 99–100.

⁷ *Алма-Атинская Декларация*, 21 декабря 1991, Единый реестр правовых актов и других документов СНГ, [on-line:] <http://cis.minsk.by/reestr/ru/index.html#reestr/view/text?doc=4> – 24 marca 2017.

również Gruzja⁸. Rok później, w marcu 1994 r. Wspólnocie Niepodległych Państw został nadany status obserwatora przy Zgromadzeniu Ogólnym ONZ⁹.

Na początku 1993 r. został przyjęty *Statut Wspólnoty Niepodległych Państw*. Określone w nim zostały szczegółowe cele, założenia, system instytucjonalny i zasady finansowania działalności WNP oraz postanowienia regulujące rozwój współpracy między państwami członkowskimi w poszczególnych dziedzinach. Do celów zaliczono m.in.: rozwój współpracy w sferze politycznej, gospodarczej, ekologicznej, kulturalnej, humanitarnej i innych; współdziałanie w zakresie zapewnienia pokoju i bezpieczeństwa międzynarodowego, a także pokojowe rozstrzyganie sporów i konfliktów między państwami członkowskimi¹⁰. Dokumentu nie podpisały Ukraina i Turkmenistan, w związku z czym *de iure* nie są państwami członkowskimi Wspólnoty. Należy je postrzegać raczej jako państwa założycielskie WNP i kraje uczestniczące we Wspólnocie. Ponadto w 2005 r. Turkmenistan oświadczył, że będzie brał udział w pracach WNP jedynie jako „członek stowarzyszony”¹¹. Z kolei Gruzja 18 sierpnia 2008 r. notyfikowała Komitetowi Wykonawczemu WNP chęć wystąpienia z organizacji. Głównym powodem takiej decyzji była rosyjsko-gruzińska wojna, która miała miejsce w pierwszej połowie sierpnia tegoż roku. Do oficjalnego opuszczenia Wspólnoty przez Gruzję doszło 18 sierpnia 2009 r.¹² Ponadto w 2018 r. władze Ukrainy w odpowiedzi na pogorszenie relacji z Rosją w wyniku aneksji Krymu i rozpoczęcia działań zbrojnych w Donbasie podjęły decyzję o wystąpieniu z poszczególnych umów przyjętych w ramach

⁸ Содружество Независимых Государств, интернет-портал СНГ, [on-line:] <http://e-cis.info/page.php?id=19397> – 24 marca 2017.

⁹ I. Topolski, *Region Wspólnoty Niepodległych Państw*, [w:] *Regiony w stosunkach międzynarodowych*, red. I. Topolski, H. Dumała, A. Dumała, Lublin 2009, s. 107; Содружество Независимых Государств, op. cit. – 31 października 2017.

¹⁰ Устав Содружества Независимых Государств, 22 января 1993, Единый реестр правовых актов и других документов СНГ, [on-line:] <http://cis.minsk.by/reestr/ru/index.html#reestr/view/text?doc=187> – 24 marca 2017.

¹¹ Zgodnie ze *Statutem WNP* wyróżnia się trzy rodzaje członkostwa w WNP: 1) państwa założycielskie, które podpisały i ratyfikowały *Porozumienie o utworzeniu Wspólnoty Niepodległych Państw* i *Protokół do Porozumienia o utworzeniu Wspólnoty Niepodległych Państw*; 2) państwa członkowskie, które w ciągu jednego roku od chwili zatwierdzenia *Statutu WNP* przez Radę Szefów Państw przyjęły zobowiązania wynikające z tego dokumentu; 3) państwa stowarzyszone; por. *ibidem*; A. Włodkowska, *Polityka Federacji Rosyjskiej na obszarze WNP*, op. cit., s. 179–180.

¹² Содружество Независимых Государств, op. cit. – 24 marca 2017; J. Diec, *Geostrategiczny wybór Rosji*, op. cit., s. 188; J. Dziuba, *Gruzja występuje z WNP*, „Portal Spraw Zagranicznych” 12 sierpnia 2008, [on-line:] <http://www.psz.pl/162-wschod/gruzja-wystepuje-z-wnp> – 31 października 2017.

WNP¹³. Decyzje władz Gruzji i Ukrainy były symbolicznym wyrazem sprzeciwu wobec agresywnej polityki Rosji, wykorzystującej WNP do wzmocnienia własnych wpływów na obszarze poradzieckim.

Cechą charakterystyczną organizacji WNP jest rozbudowany system instytucjonalny, na który składa się 85 organów, w tym 66 organów zajmujących się współpracą sektorową¹⁴ (w dziedzinie gospodarczej, społecznej, humanitarnej, a także walki z przestępczością i terroryzmem itd.). Najwyższym organem Wspólnoty jest Rada Szefów Państw, której głównym zadaniem jest omawianie i rozwiązywanie podstawowych kwestii związanych z działalnością państw członkowskich w zakresie ich wspólnych interesów. Spośród pozostałych organów należy wymienić m.in.: Radę Szefów Rządów, Radę Ministrów Spraw Zagranicznych, Radę Ekonomiczną, Komisję do spraw Gospodarczych, Sąd Gospodarczy, Radę Stałych Pełnomocnych Przedstawicieli Państw-Członków WNP przy statutowych i innych organach Wspólnoty, Radę Ministrów Obrony, a także Radę Dowódców Wojsk Ochrony Pogranicza, Zgromadzenie Międzyparlamentarne. Jedynym stałym organem wykonawczym, administracyjnym oraz koordynacyjnym Wspólnoty jest Komitet Wykonawczy, którego siedziba znajduje się w Mińsku. Od października 2007 r. przewodniczącym Komitetu Wykonawczego – Sekretarzem Wykonawczym WNP jest Siergiej Lebiediew¹⁵.

Rozwój współpracy między państwami członkowskimi WNP w poszczególnych dziedzinach reguluje duża liczba różnego rodzaju porozumień, deklaracji oraz umów. Na

¹³ Na jej podstawie w styczniu 2019 r. anulowano trzy umowy o współpracy gospodarczej, w tym m.in. umowę o współpracy w sferze zagranicznej działalności gospodarczej z 15 maja 1992 r. W lipcu 2022 r. Rada Najwyższa Ukrainy uchwaliła decyzję o wypowiedzeniu umowy o współpracy i wzajemnej pomocy w sprawach celnych z kwietnia 1994 r.; por. *Указ Президента України про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 травня 2018 року „Про припинення дії для України окремих міжнародних договорів, укладених у рамках Співдружності Незалежних Держав”*, op. cit. – 10 kwietnia 2019; *Україна вийшла з трьох угод щодо економічної співпраці в рамках СНД*, 23 січня 2019, Прес-служба Мінекономірозвитку, [on-line:] <http://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=6156a819-9ff8-4713-bada-e1c46ac75d65&title=UkraineViishlaZTrokhUgodSchodoEkonomicanoiSpivpratsiVRamkakhSnd> – 10 kwietnia 2019; *Соглашение о сотрудничестве в области внешнеэкономической деятельности*, 15 мая 1992, интернет-портал СНГ, [on-line:] <http://e-cis.info/page.php?id=21913> – 10 kwietnia 2019; *Україна вийшла з митної угоди країн СНД, „Укрінформ”* 18 липня 2022, [on-line:] <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3531690-ukraina-vijsla-z-mitnoi-ugodi-krain-snd.html> – 15 września 2022.

¹⁴ *Информация о структуре органов СНГ*, интернет-портал СНГ, [on-line:] <https://cis.minsk.by/page/show?id=11216> – 15 września 2022.

¹⁵ *Ibidem*; *Содружество Независимых Государств*, op. cit. – 31 października 2017; I. Topolski, *Region Wspólnoty*, op. cit., s. 107–110.

przykład w 1992 r. podpisane zostały następujące dokumenty: *Deklaracja o przestrzeganiu zasad współpracy w ramach WNP*, *Porozumienie o współdziałaniu Ministerstw Spraw Wewnętrznych krajów WNP w walce z przestępczością* oraz *Deklaracja o podjęciu działań na rzecz ujednolicenia sądownictwa państw WNP*, *Porozumienie o grupach obserwatorów wojskowych i wspólnych siłach pokojowych w ramach WNP*, *Porozumienie o współpracy państw członkowskich WNP w sprawie zapewnienia stabilizacji na ich granicach zewnętrznych* itp. W kolejnych latach katalog tego typu aktów prawnych znacznie się rozszerzył (m.in. w 1994 r. przyjęta została *Deklaracja o poszanowaniu suwerenności i integralności terytorialnej państw WNP*, z kolei w 1999 r. – *Umowa o współpracy państw-uczestników WNP w zwalczaniu terroryzmu*)¹⁶.

Mimo podpisania powyższych dokumentów oraz ustanowienia wielu różnego rodzaju organów działalność Wspólnoty jest oceniana jako mało efektywna. Większość porozumień, umów i deklaracji, przyjętych przez państwa członkowskie WNP w poszczególnych latach, nie jest bowiem wykonywana¹⁷. Natomiast wszelkie kroki podejmowane od początku XXI w. na rzecz zintensyfikowania współpracy i zwiększenia skuteczności Wspólnoty zakończyły się niepowodzeniem¹⁸. Wśród poszczególnych działań można wymienić m.in. zatwierdzenie 20 czerwca 2000 r. *Programu działania na rzecz rozwoju Wspólnoty Niepodległych Państw na okres do 2005 r.* Jego głównym celem było nadanie „nowego impulsu rozwojowi równoprawnego partnerstwa oraz współpracy w ramach WNP, w szczególności w dziedzinie gospodarczej, w warunkach trwałego pokoju, bezpieczeństwa i demokracji”¹⁹. Ponadto 5 października 2007 r. przyjęto *Koncepcję dalszego rozwoju Wspólnoty Niepodległych Państw*²⁰ oraz *Plan podstawowych przedsięwzięć dotyczących realizacji koncepcji dalszego rozwoju WNP*²⁰. W pierwszym z tych dokumentów potwierdzono, że „głównym celem Wspólnoty

¹⁶ A. Włodkowska, *Polityka Federacji Rosyjskiej na obszarze WNP*, op. cit., s. 179, 190–192, 208, 232.

¹⁷ A. Włodkowska – Bagan, *Efektywność integracji na obszarze Wspólnoty Niepodległych Państw*, [w:] *Wspólnota Niepodległych Państw*, op. cit., s. 16–24; K. Malak, *Instytucjonalizacja wielostronnej współpracy na obszarze Wspólnoty Niepodległych Państw*, [w:] *Polityka zagraniczna i bezpieczeństwa na obszarze Wspólnoty Niepodległych Państw*, red. A. Legucka, K. Malak, Warszawa 2008, s. 13–14; I. Topolski, *Region Wspólnoty*, op. cit., s. 110; S. Bieleń, *Tożsamość międzynarodowa*, op. cit., s. 240–242.

¹⁸ A. Włodkowska, *Polityka Federacji Rosyjskiej na obszarze WNP*, op. cit., s. 232–233.

¹⁹ *Программа действий по развитию Содружества Независимых Государств на период до 2005 года*, утверждена Решением Совета глав правительств Содружества Независимых Государств о Программе действий по развитию Содружества Независимых Государств на период до 2005 года от 20 июня 2000 года, Исполнительный комитет СНГ, [on-line:] <http://www.cis.minsk.by/page.php?id=1890> – 2 listopada 2017.

²⁰ *Концепция дальнейшего развития Содружества Независимых Государств*, одобрена Решением Совета глав государств Содружества Независимых Государств от 5 октября 2007 года, г. Душанбе, Исполнительный комитет СНГ, [on-line:] <http://cis.minsk.by/page.php?id=18763> –

jest stworzenie w perspektywie długoterminowej zintegrowanego gospodarczego i politycznego stowarzyszenia zainteresowanych państw, zapewniającego efektywny rozwój każdego jego uczestnika”²¹. Niemniej jednak, jak słusznie stwierdził Ireneusz Topolski, „WNP przypomina raczej strukturę współpracy, prowadzenia konsultacji, forum wymiany poglądów, ale nie związek integracyjny”²².

W 2020 r. powyższe dokumenty zostały zaktualizowane. Po przeanalizowaniu zmodyfikowanej wersji koncepcji dalszego rozwoju WNP można zauważyć, iż – mimo upływu 13 lat od czasu przyjęcia poprzedniej koncepcji oraz pojawienia się nowych wyzwań i zagrożeń zarówno w wymiarze regionalnym, jak i globalnym – zasadnicza jej część jest odzwierciedleniem dokumentu z 2007 r. Jeżeli chodzi o krótko- i średnioterminowe cele WNP, to wśród nowych elementów wymieniono: rozwój współpracy w sferze cyfryzacji; pogłębienie współdziałania między wielopoziomowymi strukturami integracyjnymi na obszarze Wspólnoty; wspieranie rozwoju wzajemnie korzystnego handlu między państwami członkowskimi; zaangażowanie młodego pokolenia obywateli w procesy integracyjne poprzez udział w realizacji projektów i programów na rzecz zrównoważonego rozwoju współpracy we wszystkich obszarach stosunków międzypaństwowych. Ponadto potwierdzono w nieco rozszerzonej formie w porównaniu do poprzedniej wersji koncepcji, iż „we współczesnych warunkach WNP jest instrumentem zapobiegania konfliktom międzycywilizacyjnym, międzyetnicznym i międzypaństwowym” w przestrzeni Wspólnoty. Więcej miejsca natomiast poświęcono integracji gospodarczej i funkcjonowaniu strefy wolnego handlu (choć niektóre cele zostały powtórzone niemal dosłownie). W szczególności, w reakcji na sankcje nałożone na Rosję po 2014 r. m.in. przez UE, w znowelizowanej koncepcji umieszczono punkt o wspólnym rozwoju konkurencyjnej produkcji zastępującej import oraz przeprowadzaniu konsultacji w przypadku stosowania przez państwa trzecie ograniczeń gospodarczych wobec jednego lub większej liczby państw członkowskich WNP. Dodano, iż „państwa-uczestnicy WNP, potwierdzając swoje przywiązanie do norm i zasad Karty Narodów Zjednoczonych, będą sprzeciwiać się jednostronnym restrykcjom podejmowanym z pominięciem Rady Bezpieczeństwa ONZ w celu wywierania nacisku

2 listopada 2017; *План основных мероприятий по реализации концепции дальнейшего развития СНГ*, утвержден Решением Совета глав государств Содружества Независимых Государств от 5 октября 2007 года, г. Душанбе, Исполнительный комитет СНГ, [on-line:] <http://cis.minsk.by/page.php?id=18763> – 2 listopada 2017.

²¹ *Концепция дальнейшего развития*, op. cit. – 2 listopada 2017; K. Malak, *Instytucjonalizacja wielostronnej współpracy*, op. cit., s. 15.

²² I. Topolski, *Region Wspólnoty*, op. cit., s. 110.

politycznego i gospodarczego na suwerenne państwa”. *Novum* w koncepcji stanowiły postanowienia dotyczące m.in. zintensyfikowania współpracy w zakresie ochrony zdrowia, rozwoju mechanizmów dyplomacji naukowej, tworzenia wspólnej przestrzeni migracyjnej²³. Ten dokument, jak również przyjęta w 2016 r. decyzja o dostosowaniu Wspólnoty do realiów współczesnego porządku światowego poprzez usprawnienie organizacyjnych mechanizmów jej funkcjonowania²⁴, nie przyczyniły się do zwiększenia efektywności WNP. Świadczy o tym chociażby jej działalność w zakresie walki z pandemią COVID-19. W 2021 r. Białoruś wystąpiła z inicjatywą zawarcia w ramach WNP umowy o wzajemnym uznawaniu certyfikatów o szczepieniu przeciwko COVID-19²⁵. Mimo rozpoczęcia wciąż trwających prac nad tą propozycją państwa członkowskie podejmowały znacznie aktywniejsze działania w tym zakresie na poziomie dwustronnym²⁶, czego potwierdzeniem jest bodaj to, że w ostatnich miesiącach Rosja osiągnęła porozumienie o wzajemnym uznawaniu certyfikatów z Białorusią²⁷ i Tadżykistanem²⁸.

Główną przyczyną niskiej skuteczności Wspólnoty jest sprzeczność interesów polityczno-gospodarczych krajów poradzieckich i niestabilność regionu. Celem polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej jest zachowanie kontroli nad obszarem poradzieckim i ograniczenie obecności innych podmiotów międzynarodowych poprzez zacieśnienie

²³ Концепция дальнейшего развития Содружества Независимых Государств, одобрена Решением Совета глав государств Содружества Независимых Государств от 18 декабря 2020 года, Исполнительный комитет СНГ, [on-line:] <https://cis.minsk.by/reestr2/doc/6363#text> – 15 września 2022.

²⁴ Решение об адаптации Содружества Независимых Государств к современным реалиям, Бишкек, 16 сентября 2016, Исполнительный комитет СНГ, [on-line:] <http://cis.minsk.by/reestr2/doc/5466#text> – 15 września 2022.

²⁵ О признании в странах СНГ сертификатов о вакцинации, 15 июля 2021, Министерство Здравоохранения Республики Беларусь, [on-line:] <http://minzdrav.gov.by/ru/sobytiya/o-priznanii-v-stranakh-sng-sertifikatov-o-vaktsinatsii/> – 15 września 2022.

²⁶ Минздравы стран СНГ обсуждают условия взаимного признания сертификатов о вакцинации против COVID-19, 13 января 2022, Исполнительный комитет СНГ, [on-line:] https://cis.minsk.by/news/22039/minzdravy_stran_sng_obsuzhdajut_uslovija_vzaimnogo_priznaniya_sertifikatov_o_vakcinacii_protiv_covid-19 – 15 września 2022.

²⁷ Беларусь и Россия договорились о взаимном признании сертификатов о вакцинации против COVID-19, 31 августа 2022, Парламентское Собрание Союза Беларуси и России, [on-line:] <https://belrus.ru/info/belarus-i-rossiya-dogovorilis-o-vzaimnom-priznanii-sertifikatov-o-vakcinacii-protiv-covid-19/> – 15 września 2022.

²⁸ Ю. Абугалиева, Россия и Таджикистан взаимно признают сертификаты о вакцинации от коронавируса, „Коммерсантъ” 3 сентября 2022, [on-line:] <https://www.kommersant.ru/doc/5546679> – 15 września 2022.

relacji oraz rozwój współpracy między państwami regionu. Z kolei takie państwa, jak Gruzja, Mołdawia i Ukraina zainteresowane są wzmocnieniem własnej niezależności oraz pogłębieniem stosunków politycznych i gospodarczo-handlowych z organizacjami zachodnimi, a w szczególności z UE²⁹. W wyniku niepowodzenia wielostronnej formy współpracy w ramach WNP Rosja postanowiła skoncentrować się na rozwoju stosunków z byłymi republikami ZSRR w ramach mniejszych ugrupowań integracyjnych³⁰.

Współpraca taka obejmuje zarówno spotkania przedstawicieli poszczególnych państw, jak i współdziałanie w organizacjach międzynarodowych. W pierwszym przypadku jako przykład takiej formy kooperacji można wskazać tzw. Kaukaską Czwórkę obejmującą Armenię, Azerbejdżan, Gruzję oraz Rosję. Jest to sformalizowane forum, w ramach którego organizowane są spotkania na różnym szczeblu przedstawicieli wspomnianych czterech państw. W ich trakcie prowadzone są rozmowy na temat bezpieczeństwa w regionie, zwalczania terroryzmu międzynarodowego, pokojowego rozwiązywania konfliktów zbrojnych, rozwoju współpracy gospodarczej, a także współdziałania w zakresie służby zdrowia, nauki, kultury, ochrony środowiska naturalnego oraz przeciwdziałania katastrofom. Pierwsze spotkanie Kaukaskiej Czwórki odbyło się 3 czerwca 1996 r. w Kisłowodzku. Przyjęta wówczas została *Deklaracja o zgodzie międzynarodowej, pokoju, współpracy gospodarczej i kulturalnej na Kaukazie*³¹. W następnych latach miały miejsce kolejne posiedzenia we wspomnianym formacie, np. 24 listopada 2001 r. w Sankt-Petersburgu zorganizowane zostało spotkanie przewodniczących parlamentów krajów Kaukaskiej Czwórki, podczas którego jego uczestnicy zgodzili się *de facto* na utworzenie „wymiaru parlamentarnego” współpracy między czterema państwami³². Obecnie jednak kooperacja w ramach tego formatu, ze względu na spory i napięcia w relacjach między poszczególnymi krajami

²⁹ A. Włodkowska-Bagan, *Efektywność integracji na obszarze Wspólnoty*, op. cit., s. 16–24; K. Malak, *Instytucjonalizacja wielostronnej współpracy*, op. cit., s. 14; I. Topolski, *Region Wspólnoty*, op. cit., s. 110; idem, *Polityka Federacji Rosyjskiej*, op. cit., s. 196–197; S. Bieleń, *Tożsamość międzynarodowa*, op. cit., s. 240–246.

³⁰ A. Włodkowska, *Polityka Federacji Rosyjskiej na obszarze WNP*, op. cit., s. 234; S. Bieleń, *Tożsamość międzynarodowa*, op. cit., s. 242; I. Topolski, *Polityka Federacji Rosyjskiej*, op. cit., s. 197–198.

³¹ I. Topolski, *Region Wspólnoty*, op. cit., s. 113; K. Malak, *Instytucjonalizacja wielostronnej współpracy*, op. cit., s. 21; „Кавказская четверка” (справочная информация), 10 октября 2002, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/kavkazskaa-cetverka/-/asset_publisher/ovP3hQoCPRg5/content/id/544128 – 13 listopada 2017.

³² „Кавказская четверка” (справочная информация), op. cit. – 8 grudnia 2017.

Kaukaskiej Czwórki (m.in. konflikt między Armenią a Azerbejdżanem o region Górskiego Karabachu, rosyjsko-gruzyńską wojnę), straciła na znaczeniu³³.

Z kolei przykładem zacieśnienia współpracy między Rosją a wybranymi byłymi republikami związkowymi poprzez współdziałanie w organizacjach międzynarodowych może być Szanghajska Organizacja Współpracy, która została utworzona w 2001 r. na podstawie *Deklaracji o utworzeniu Szanghajskiej Organizacji Współpracy*. Zgodnie z tym dokumentem cele organizacji obejmują m.in.: wzmocnienie wzajemnego zaufania, przyjaźni oraz stosunków dobrosąsiedzkich, rozwój kooperacji politycznej, handlowo-gospodarczej i energetycznej, kulturalnej, transportowej oraz ekologicznej, naukowo-technicznej, a także podejmowanie wspólnych wysiłków na rzecz utrzymania pokoju i bezpieczeństwa w regionie³⁴. Rok później, 6 czerwca 2002 r. podpisany został podstawowy dokument statutowy organizacji – *Karta Szanghajskiej Organizacji Współpracy*, która weszła w życie 19 września 2003 r.³⁵ Obecnie SOW skupia osiem państw: Chiny, Indie, Kazachstan, Kirgistan, Pakistan, Federację Rosyjską, Tadżykistan oraz Uzbekistan³⁶. Warto przy tym dodać, że przed 2001 r. pięć z wyżej wymienionych krajów (Chiny, Kazachstan, Kirgistan, Rosja i Tadżykistan) współpracowało w ramach mechanizmu, nazywanego mianem Szanghajskiej Piątki. Początkowo ich kooperacja koncentrowała się wokół zagadnień związanych z bezpieczeństwem oraz opierała się na założeniach *Porozumienia o budowie zaufania w zakresie wojskowym na obszarach przygranicznych* zawartego 26 kwietnia 1996 r.³⁷ Z czasem jednak współpracę

³³ I. Topolski, *Region Wspólnoty*, op. cit., s. 113; R. Mazur, *Wspólnota Niepodległych Państw*, op. cit., s. 181.

³⁴ *Декларация о создании Шанхайской организации сотрудничества*, 14 июня 2001, Президент России, [on-line:] <http://www.kremlin.ru/supplement/3406> – 14 listopada 2017.

³⁵ *Хартия Шанхайской организации сотрудничества*, 6 июня 2002, Президент России, [on-line:] <http://kremlin.ru/supplement/3450> – 9 grudnia 2017; *О Шанхайской организации сотрудничества*, интернет-портал ШОС, [on-line:] http://rus.sectesco.org/about_sco/20151208/16789.html – 13 listopada 2022.

³⁶ *О Шанхайской организации сотрудничества*, op. cit. – 13 listopada 2022; K. Czerewacz-Filipowicz, *Regionalizm i regionalizacja*, s. 71; K. Malak, *Instytucjonalizacja wielostronnej współpracy*, op. cit., s. 37–39; S. Kardaś, *Federacja Rosyjska w organizacjach międzynarodowych*, op. cit., s. 209–211.

³⁷ K. Czerewacz-Filipowicz, *Regionalizm i regionalizacja*, op. cit., s. 71; K. Malak, *Instytucjonalizacja wielostronnej współpracy*, op. cit., s. 37–39; S. Kardaś, *Federacja Rosyjska w organizacjach międzynarodowych*, op. cit., s. 209–211; *Соглашение между Российской Федерацией, Республикой Казахстан, Киргизской Республикой, Республикой Таджикистан и Китайской Народной Республикой об укреплении доверия в военной области в районе границы*, ратифицировано Федеральным законом РФ от 26 мая 1997 года N 87-ФЗ, 26 апреля 1996, Электронный фонд правовой и нормативно-технической документации, [on-line:] <https://docs.cntd.ru/document/901779315> – 13 listopada 2017.

między wymienionymi państwami rozszerzono na sferę gospodarczo-handlową (w tym obszar komunikacji i transportu). Powołano również wiele organów sprzyjających realizacji celów organizacji, tj.: Radę Szefów Państw, Radę Szefów Rządów, Radę Ministrów Spraw Zagranicznych, Spotkania Szefów Ministerstw i/lub Departamentów, Radę Koordynatorów Narodowych, a także Sekretariat i Komitet Wykonawczy Regionalnej Struktury Antyterrorystycznej jako stałe organy SOW³⁸. Ważnym aspektem działalności SOW są dwustronne spotkania organizowane przy okazji corocznych posiedzeń Rady Szefów Państw, w trakcie których omawiane są zagadnienia stanowiące przedmiot zainteresowania obu stron³⁹.

W lipcu 2015 r. pod wpływem zmian zachodzących na arenie międzynarodowej przyjęta została *Strategia rozwoju Szanghajskej Organizacji Współpracy do 2025 r.* Określono w niej główne cele i zadania organizacji na następne 10 lat, a wśród nich m.in.: wzmocnienie SOW jako efektywnej pełnoformatowej organizacji regionalnej, zacieśnienie współdziałania między państwami członkowskimi w sferze gospodarczo-handlowej i inwestycyjnej, zwiększenie autorytetu międzynarodowego SOW oraz rozwój współpracy z ONZ i innymi organizacjami międzynarodowymi, jak również opracowywanie wspólnych stanowisk państw członkowskich SOW wobec inicjatywy „Pasa Ekonomicznego Szlaku Jedwabnego” jako jednego z instrumentów kształtowania sprzyjających warunków dla rozwoju kooperacji gospodarczej w regionie⁴⁰. Priorytety działalności SOW zostały także zidentyfikowane przez Putina podczas wystąpienia na posiedzeniu Rady Szefów Państw w Samarkandzie we wrześniu 2022 r. Wśród nich wskazał na walkę z terroryzmem i ekstremizmem, handlem narkotykami, przestępczością zorganizowaną i nielegalnymi ugrupowaniami zbrojnymi, promowanie rozwiązywania konfliktów za pomocą środków polityczno-dyplomatycznych (w tym w Afganistanie) oraz wzmocnienie współpracy gospodarczej, handlowej, inwestycyjnej oraz kulturalno-humanitarnej. Ponadto podkreślił, iż istnieją duże szanse na

³⁸ О Шанхайской организации сотрудничества, op. cit. – 13 listopada 2022; О ШОС, интернет-портал ШОС, [on-line:] http://rus.sectsco.org/navigator_483765854/ – 13 listopada 2022; K. Malak, *Institucjonalizacja wielostronnej współpracy*, op. cit., s. 37; K. Czerewacz – Filipowicz, *Regionalizm i regionalizacja*, op. cit., s. 71.

³⁹ K. Strachota et. al., *Z wojną w tle. Szczyt Szanghajskej Organizacji Współpracy w Samarkandzie*, „Analizy OSW im. M. Karpia” 20 września 2022, Ośrodek Studiów Wschodnich, [on-line:] <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2022-09-20/z-wojna-w-tle-szczyt-szanghajskej-organizacji-wspolpracy-w> – 13 listopada 2022.

⁴⁰ *Стратегия развития Шанхайской организации сотрудничества до 2025 года*, 9-10 июля 2015, интернет-портал ШОС, [on-line:] <http://rus.sectsco.org/load/205938/>, s. 1-6 – 9 grudnia 2017; *О Стратегии развития ШОС до 2025 года*, 11 июля 2015, интернет-портал ШОС, <http://rus.sectsco.org/news/20150711/11817.html> – 9 grudnia 2017.

intensyfikację współpracy w dziedzinie sportu z perspektywą organizacji dużych imprez sportowych pod egidą SOW⁴¹. Jak zatem można zauważyć, z jednej strony organizacja ta wciąż pozostaje ważną platformą łagodzenia napięć w Eurazji oraz przeciwdziałania takim zagrożeniom, jak terroryzm, separatyzm i radykalizm. Sprzyja temu poszerzający się skład członkowski i partnerski SOW, bowiem w 2017 r. dołączyły do niej dwa państwa skonfliktowane – Indie i Pakistan, w 2021 r. procedurę akcesyjną rozpoczął Iran (który obecnie ją finalizuje), a w 2022 r. analogiczny proces został uruchomiony wobec Białorusi. Ponadto podczas szczytu w Samarkandzie w 2022 r. zainicjowano procedurę nadania statusu partnera w dialogu takim krajom, jak: Bahrajn, Malediwy, Zjednoczone Emiraty Arabskie, Kuwejt oraz Mjanma⁴². Zainteresowanie członkostwem w SOW wykazał również prezydent Turcji Recep Tayyip Erdoğan⁴³. Natomiast z drugiej strony stopniowo ewaluowała ona w organizację, w ramach której podejmowane są działania w zakresie bezpieczeństwa energetycznego, żywnościowego i łańcuchów logistycznych w handlu oraz przeciwdziałania zmianom klimatu, co potwierdzają deklaracje i oświadczenia podpisane w trakcie wyżej wspomnianego szczytu w uzbekistańskim mieście⁴⁴. Warto także dodać, że chociaż SOW charakteryzuje się pewnym zdystansowaniem wobec Zachodu, to jednak nie tworzy spójnego układu o wyraźnych cechach antyzachodnich. Poszczególne państwa członkowskie bowiem postrzegają organizację jako płaszczyznę realizacji własnych interesów. W szczególności Rosja po inwazji na Ukrainę stara się uzyskać poparcie polityczne ze strony innych krajów, zwłaszcza Chin i Indii (które mogłoby być wykorzystane do celów propagandy wewnętrzzrosyjskiej), jak również poszukuje możliwości realizacji rosyjskiego eksportu, by tym samym zredukować negatywne skutki sankcji i ograniczeń wprowadzonych przez Zachód. Z kolei Chiny, dążące do wzmocnienia swojej roli w Azji Centralnej, są zainteresowane zapewnieniem stabilności w regionie i realizacją takich projektów komunikacyjnych, jak „Korytarz Centralny” (połączenie kolejowe z Chin, przez kraje Azji Centralnej, Morze Kaspijskie i Kaukaz Południowy, do Turcji i dalej do Europy). Tę rozbieżność można było zaobserwować podczas ostatniego szczytu SOW w Samarkandzie, który ujawnił słabą

⁴¹ *Заседание Совета глав государств – членов ШОС, 16 сентября 2022, Президент России*, [on-line:] <http://kremlin.ru/events/president/news/69361> – 9 października 2022.

⁴² *О Шанхайской организации сотрудничества*, op. cit. – 13 listopada 2022.

⁴³ K. Strachota et. al., *Z wojną w tle*, op. cit. – 13 listopada 2022.

⁴⁴ *Документы, подписанные в ходе заседания Совета глав государств-членов ШОС, доступные к просмотру, 16 сентября 2022, интернет-портал ШОС*, [on-line:] http://rus.sectso.org/archive_news/20220916/913194/Dokumenty-podpisannye-na-zasedaniya-Soveta-glav-gosudarstv.html – 15 listopada 2022.

pozycję Rosji wśród jej partnerów w organizacji. Mimo starań Putina nie udzieliły one jednoznacznego poparcia prowadzonym przez Rosję działaniom wojennym na Ukrainie. Premier Indii Narendra Modi uznał nawet, iż „to nie jest czas na wojnę”, zaś przywódca Chińskiej Republiki Ludowej Xi Jinping podczas swojej wizyty w Astanie 14 września 2022 r. wyraźnie podkreślił, iż wspiera Kazachstan w ochronie swojej niepodległości, suwerenności i integralności terytorialnej, co było odpowiedzią na głosy niektórych rosyjskich polityków nawołujące do rewizji granicy między Rosją a Kazachstanem na korzyść tej pierwszej. Było to również sygnałem dla Kremla, iż gracze ci wstrzymięźliwie podchodzą do rosyjskiej polityki na obszarze poradzieckim, zwłaszcza jeżeli uderza ona w ich interesy polityczne i gospodarcze. Ponadto symbolicznym potwierdzeniem osłabienia autorytetu Putina było jego oczekiwanie na przywódców Indii, Iranu, Turcji, Azerbejdżanu oraz Kirgistanu przed rozpoczęciem dwustronnych spotkań (wcześniej zazwyczaj była to sytuacja odwrotna). Mimo zatem pozostawania ważnym forum dialogu i współpracy słabą stroną SOW jest rozbieżność interesów jej państw⁴⁵.

Należy przy tym podkreślić, że państwami najbardziej zainteresowanymi zacieśnieniem kooperacji z Moskwą w ramach różnych ugrupowań, których Rosja była inicjatorem lub współzałożycielem, były następujące kraje: Armenia, Białoruś, Kazachstan, Kirgistan oraz Tadżykistan. Z kolei do państw, które powściągliwie podchodziły do takiej współpracy lub zmierzały do pogłębienia stosunków z innymi strukturami integracyjnymi (np. UE), można zaliczyć: Azerbejdżan, Gruzję, Mołdawię, Turkmenistan, Ukrainę oraz Uzbekistan⁴⁶.

1.2. Stosunki bilateralne Rosji z republikami poradzieckimi

Oprócz rozwoju współpracy w ramach wspomnianych ugrupowań integracyjnych Federacja Rosyjska aktywnie współdziała z poszczególnymi republikami poradzieckimi na poziomie

⁴⁵ K. Strachota et. al., *Z wojną w tle*, op. cit. – 13 listopada 2022; M. Przychodniak, A. Legucka, *Efekty szczytu Szanghajskiej Organizacji Współpracy i spotkania Xi-Putin*, „Polski Instytut Spraw Międzynarodowych. Komentarz” 2022, nr 121, s. 1-2; W. Radziwiłowicz, *Kazachstan chce się przyłączyć do zachodnich sankcji wobec Rosji. Moskwa odpowiada: Nie weźmiemy waszej ropy*, „Gazeta Wyborcza” 6 lipca 2022, [on-line:] <https://wyborcza.pl/7,75399,28660281,kazachstan-chce-sie-przylaczyc-do-zachodnich-sankcji-na-rosje.html> – 13 listopada 2022.

⁴⁶ K. Czerewacz-Filipowicz, *Regionalizm i regionalizacja*, op. cit., s. 76-80; S. Bieleń, *Tożsamość międzynarodowa*, op. cit., s. 245; A. Włodkowska, *Polityka Federacji Rosyjskiej na obszarze WNP*, op. cit., s. 139-140.

dwustronnym. Podstawę takich stosunków stanowią traktaty o przyjaźni i współpracy⁴⁷, przyjęte w latach 90. XX w. i na początku XXI w. Pierwsze tego typu dwustronne porozumienia zostały zawarte w 1992 r. z Kazachstanem, Kirgistanem, Turkmenistanem oraz Uzbekistanem. Rok później *Traktat o przyjaźni, współpracy i wzajemnej pomocy* podpisano z Tadżykistanem, z kolei w 1994 r. podobną umowę międzynarodową zawarto z Gruzją, w 1995 r. – z Białorusią, w 1997 r. – Armenią, Azerbejdżanem i Ukrainą, a w 2001 r. – Mołdawią⁴⁸. W następnych latach przyjęte zostały dodatkowe porozumienia regulujące rozwój współpracy między Moskwą a powyższymi państwami. W pierwszej kolejności należy zwrócić uwagę na wiele dokumentów podpisanych w drugiej połowie lat 90. XX w. między państwem rosyjskim a Białorusią⁴⁹. Pierwszym z nich była *Umowa o utworzeniu Stowarzyszenia Rosji i Białorusi* z 2 kwietnia 1996 r. Obie strony zgodziły się w niej „utworzyć głęboko zintegrowane polityczne i gospodarcze Stowarzyszenie Rosji i Białorusi w celu połączenia potencjału materialnego oraz intelektualnego swoich państw dla zapewnienia wzrostu gospodarczego, stworzenia równych warunków poprawy poziomu życia narodów oraz duchowego rozwoju jednostki”⁵⁰. Rok później oba państwa zawarły kolejne porozumienie zacieśniające dwustronne stosunki, a mianowicie *Umowę o Związku Białorusi i Rosji*, na której podstawie ustanowione wcześniej Stowarzyszenie zostało przekształcone w Związek. Do jego głównych celów zaliczono: pogłębienie stosunków i wszechstronnej współpracy w różnych dziedzinach, zbliżenie krajowych systemów prawnych i stworzenie systemu prawnego Związku, jak również zapewnienie bezpieczeństwa i podtrzymanie zdolności obronnych na wysokim poziomie, wspólne zwalczanie przestępczości zorganizowanej, promowanie bezpieczeństwa europejskiego i rozwoju wzajemnie korzystnej współpracy w Europie i na świecie⁵¹. W maju 1997 r. przyjęty został *Statut Związku Białorusi i Rosji*⁵²,

⁴⁷ Stosunki dyplomatyczne między Rosją a Armenią, Azerbejdżanem, Białorusią, Gruzją, Kazachstanem, Kirgistanem, Mołdawią, Turkmenistanem, Tadżykistanem, Ukrainą i Uzbekistanem zostały nawiązane w 1992 r.; por. A. Włodkowska, *Polityka Federacji Rosyjskiej na obszarze WNP*, op. cit., s. 58.

⁴⁸ Analizę wspomnianych umów przeprowadziła A. Włodkowska; por. *ibidem*, s. 58–59, 180, 207, 222, 237.

⁴⁹ *Ibidem*, s. 220–221; I. Topolski, *Polityka Federacji Rosyjskiej*, op. cit., s. 200–201.

⁵⁰ *Договор об образовании Сообщества России и Беларуси* (утратил силу в соответствии со статьей 70 часть 1 Договора о создании Союзного государства), 2 апреля 1996, Информационно-аналитический портал Союзного государства, [on-line:] <http://www.soyuz.by/about/docs/dgovor2/> – 8 listopada 2017.

⁵¹ *Договор о союзе Беларуси и России*, 2 апреля 1997, [w:] *Внешняя политика и безопасность*, op. cit., s. 326–328.

⁵² *Устав к Договору о Союзе Беларуси и России от 2 апреля 1997 года* (утратил силу в соответствии со статьей 70 часть 1 Договора о создании Союзного государства), 23 мая 1997, Информационно-

a w grudniu 1998 r. – *Deklaracja o dalszym jednoczeniu Białorusi i Rosji*⁵³. Z kolei już 8 grudnia 1999 r. Rosja i Białoruś podpisały *Umowę o utworzeniu Państwa Związkowego*. Wśród celów nowej formy integracji dwóch państw w powyższym dokumencie wymieniono m.in.: stworzenie wspólnej przestrzeni gospodarczej; prowadzenie skoordynowanej polityki zagranicznej, społecznej oraz w sferze obrony; utworzenie jednolitego systemu prawnego państwa demokratycznego; zapewnienie bezpieczeństwa i zwalczanie przestępczości. Dla ich osiągnięcia w umowie przewidziano powołanie następujących organów: Najwyższej Rady Państwowej, Parlamentu, Rady Ministrów, Sądu oraz Izby Obrachunkowej. Wspomniano ponadto o możliwości przyjęcia konstytucji Państwa Związkowego. Obie strony potwierdziły również, że rozwijana w ramach Państwa Związkowego współpraca będzie się opierała na zasadzie suwerennej równości, dobrowolności i sumiennego wykonania wzajemnych zobowiązań⁵⁴. Powyższa umowa weszła w życie 26 stycznia 2000 r.⁵⁵ Ze względu jednak na różne podejścia Białorusi i Federacji Rosyjskiej do rozwoju koncepcji⁵⁶ oraz pojawiające się w kolejnych latach spory między państwami (m.in. o charakterze energetycznym lub

аналитический портал Союзного государства, [on-line:] <http://www.soyuz.by/about/docs/dogovor4/> – 9 listopada 2017.

⁵³ Декларация о дальнейшем единении Республики Беларусь и Российской Федерации, 25 декабря 1998, Информационно-аналитический портал Союзного государства, [on-line:] <http://www.soyuz.by/about/docs/declare/> – 9 listopada 2017.

⁵⁴ Договор о создании Союзного государства, 8 декабря 1999, Информационно-аналитический портал Союзного государства, [on-line:] <http://www.soyuz.by/about/docs/dogovor5/> – 9 listopada 2017.

⁵⁵ I. Topolski, *Region Wspólnoty*, op. cit., s. 111.

⁵⁶ Przy podpisywaniu *Umowy o utworzeniu Państwa Związkowego* Białoruś kierowała się m.in. chęcią zapewnienia niskich cen na surowce energetyczne importowane z Rosji oraz dostępu do rosyjskiego rynku, a także pragnieniem zminimalizowania niekorzystnego wpływu izolacji międzynarodowej na rozwój państwa białoruskiego. Prezydent Białorusi Alaksandr Łukaszenko był przekonany również, że utworzenie Państwa Związkowego pozwoli wzmocnić jego pozycję na arenie politycznej własnego kraju poprzez pozyskanie wsparcia ze strony poszczególnych przedstawicieli sfery politycznej i biznesowej Federacji Rosyjskiej. Z kolei Moskwa, dążąc do zrealizowania partykularnych interesów polityczno-gospodarczych, w 2002 r. zaproponowała dwa rozwiązania wcielenia w życie koncepcji Państwa Związkowego, z których pierwsze polegało na przyłączeniu państwa białoruskiego do terytorium Rosji, a drugie – na powołaniu ugrupowania podobnego do UE, w którym Moskwa odgrywałaby rolę lidera; por. R. Sadowski (współpraca: A. Wierzbowska-Miazga, P. Wołowski), *Białoruś-Rosja: integracja wschodnioeuropejska*, „Punkt Widzenia OSW im. M. Karpią”, Warszawa 2003, s. 5–10; S. Bieleń, *Tożsamość międzynarodowa*, op. cit., s. 244–245; K. Małak, *Instytucjonalizacja wielostronnej współpracy*, op. cit., s. 25; I. Topolski, *Polityka Federacji Rosyjskiej*, op. cit., s. 202–203.

dotyczące wprowadzania ograniczeń w handlu między obiema stronami⁵⁷) po 22 latach obowiązywania tego dokumentu wiele jego postanowień, w tym dotyczących ustanowienia wspólnej przestrzeni gospodarczej, nie zostało wdrożonych w życie⁵⁸. W celu zintensyfikowania integracji dwóch państw 4 listopada 2021 r. podczas posiedzenia Najwyższej Rady Państwowej został podpisany dekret *O głównych kierunkach realizacji postanowień Umowy o utworzeniu Państwa Związkowego na lata 2021–2023*, w którym zawarto 28 programów związkowych mających doprowadzić do m.in.: zbliżenia polityk makroekonomicznych obu państw, harmonizacji polityki pieniężno-kredytowej, systemów walutowych i prawa w sferze zapewnienia równego dostępu do zamówień publicznych, utworzenia wspólnej polityki rolnej i przemysłowej, ujednolicenia systemów emerytalnych i socjalnych, powstania jednolitego rynku gazu, energii elektrycznej i ropy naftowej, wprowadzenia wspólnych zasad konkurencji oraz ustanowienia zintegrowanego systemu zarządzania podatkami pośrednimi i powołania wspólnego organu konsultacyjnego – Komitetu do Spraw Podatkowych⁵⁹. Warto podkreślić, że trwające od 2018 r. negocjacje nad powyższymi programami miały się zakończyć ich podpisaniem w grudniu 2019 r. Jednak Białoruś wówczas wycofała się z tego kroku, obawiając się dalszego ograniczenia suwerenności na rzecz Rosji. Po tym, jak Zachód nałożył na reżim A. Łukaszenki sankcje w reakcji na stosowanie przemocy wobec protestujących, członków opozycji oraz dziennikarzy po sfalszowanych

⁵⁷ Na początku 2004 r. miała miejsce przerwa w dostawach gazu z Rosji na Białoruś, przyczyną czego był spór między dwoma państwami wokół kwestii związanej z wykupieniem przez rosyjski Gazprom pakietu kontrolnego białoruskiego Biełtransgazu. Kolejny kryzys naftowo-gazowy we wzajemnych stosunkach miał miejsce w 2007 r. w wyniku podwyższenia ceny na ropę naftową importowaną przez Białoruś; por. E. Mironowicz, *Sojusz interesów. Stosunki białorusko-rosyjskie 1991–2014*, „Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej” t. 50, 2015, z. 2, s. 133, 135–136; I. Topolski, *Region Wspólnoty*, op. cit., s. 111; W. Konończuk, *Trudny „sojusznik”. Białoruś w polityce Rosji*, „Prace OSW im. M. Karpińskiego”, Warszawa 2008, Ośrodek Studiów Wschodnich, [on-line:] https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/prace_28_0.pdf, s. 1–30 – 30 maja 2019; Zob. A. Eberhardt, *Gra pozorów: stosunki rosyjsko-białoruskie 1991–2008*, Warszawa 2008.

⁵⁸ I. Topolski, *Region Wspólnoty*, op. cit., s. 111; I. Topolski, *Polityka Federacji Rosyjskiej*, op. cit., s. 202–204; S. Bieleń, *Tożsamość międzynarodowa*, op. cit., s. 244–245; A. Włodkowska, *Polityka Federacji Rosyjskiej na obszarze WNP*, op. cit., s. 234; Zob. R. Czachor, *Zarys białorusko-rosyjskich stosunków politycznych na przestrzeni lat 1995–2007*, [w:] *Polityka zagraniczna i bezpieczeństwa krajów Wspólnoty*, op. cit., s. 69–87.

⁵⁹ *История Союзного государства, Посольство Республики Беларусь в Российской Федерации*, [on-line:] <https://russia.mfa.gov.by/ru/embassy/ambassador/> – 14 października 2022; R. Szoszyn, *Związek Radziecki 2.0 coraz bliżej. Białoruś jedną nogą już jest w Rosji*, „Rzeczpospolita” 4 listopada 2021, [on-line:] <https://www.rp.pl/polityka/art19077341-zwiazek-radziecki-2-0-coraz-blizej> – 17 października 2022.

wyborach prezydenckich, które odbyły się w sierpniu 2020 r., Mińsk ostatecznie zgodził się na zacieśnienie integracji w ramach Państwa Związkowego. Wraz z przyjęciem programów związkowych zatwierdzona została koncepcja polityki migracyjnej i nowa doktryna wojenna Państwa Związkowego⁶⁰. Ta ostatnia z perspektywy inwazji Rosji na Ukrainę w lutym 2022 r., w tym wsparcia Białorusi dla rosyjskich sił zbrojnych w postaci sprzętu wojskowego i udostępnienia terytorium, ma o tyle ważne znaczenie, iż zakłada pogłębienie integracji wojskowej poprzez rozwój Regionalnego Zgrupowania Wojsk, w tym m.in. ujednolicenie ram prawnych dotyczących tworzenia i wykorzystania sił zbrojnych obu państw, unifikację ich systemów dowodzenia, rozwój współpracy między przedsiębiorstwami przemysłu zbrojeniowego, a także wdrożenie wspólnych programów szkolenia personelu wojskowego oraz organizowanie wspólnych ćwiczeń wojskowych, zapewniając tym samym możliwość rozmieszczania rosyjskich wojsk i sprzętu wojskowego (np. zestawów rakietowych) na terytorium Białorusi⁶¹.

Wiele porozumień międzynarodowych o zacieśnieniu dwustronnych stosunków Federacja Rosyjska podpisała również z pozostałymi republikami poradzieckimi. Wśród nich można wymienić: *Deklarację o sojuszniczej współpracy między Rosją a Armenią zorientowanej na XXI w.* (2000 r.)⁶², *Umowę o sojuszniczych relacjach między Rosją a Uzbekistanem* (2005 r.)⁶³, *Umowę między Federacją Rosyjską a Kazachstanem o stosunkach dobrosąsiedzkich i sojuszu*

⁶⁰ K. Kłysiński, P. Żochowski, *Rosja–Białoruś: pozorowane przyspieszenie integracji*, „Analizy OSW im. M. Karpiaka” 5 listopada 2021, Ośrodek Studiów Wschodnich, [on-line:] <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2021-11-05/rosja-bialorus-pozorowane-przyspieszenie-integracji> – 17 października 2022; A.M. Dynier, *Rosja i Białoruś – pogłębiająca się integracja*, „Polski Instytut Spraw Międzynarodowych. Komentarz” 2021, nr 83, s. 1–2. Na temat sankcji wprowadzonych przez Unię Europejską wobec reżimu A. Łukaszenki po wyborach z sierpnia 2020 r. zob. szerzej O. Tkachuk, *Reakcja Unii Europejskiej na sytuację na Białorusi po wyborach prezydenckich w 2020 r.*, [w:] *Східна політика Європейського Союзу: здобутки, виклики та перспективи*, red. Я. Турчин, Т. Астратович-Лейк, О. Горбач, Львів–Olsztyn 2021, s. 87–95.

⁶¹ *Военная доктрина Союзного государства*, 4 ноября 2021, Официальный сайт Постоянного Комитета Союзного государства, [on-line:] <https://postkomsg.com/documentation/theme/379> – 17 października 2022.

⁶² *Декларация о союзническом взаимодействии между Российской Федерацией и Республикой Армения, ориентированном в XXI век*, 26 сентября 2000, [w:] *Внешняя политика и безопасность*, op. cit., t. 4, s. 360–363.

⁶³ *Договор о союзнических отношениях между Российской Федерацией и Республикой Узбекистан*, 14 ноября 2005, Президент России, [on-line:] <http://kremlin.ru/supplement/4709> – 14 listopada 2017.

w XXI wieku (2013 r.)⁶⁴ oraz *Deklarację o zacieśnieniu relacji sojuszniczych i partnerstwa strategicznego między Federacją Rosyjską a Kirgistanem* (2017 r.)⁶⁵ itp. Bilateralna współpraca polityczna między Rosją a omawianymi państwami odbywa się również poprzez spotkania i konsultacje na różnym szczeblu, w trakcie których poruszane są tematy dotyczące różnych dziedzin współdziałania między stronami oraz aktualne problemy międzynarodowe. Do tej pory zorganizowano ogromną liczbę takich spotkań, czego potwierdzeniem jest fakt, że w okresie między 1 października a 11 listopada 2017 r. miało miejsce osiem spotkań między prezydentem FR Putinem a szefami państw poszczególnych republik poradzieckich⁶⁶.

Ponadto jednym z instrumentów polityki zagranicznej Rosji jest angażowanie się w rozwiązywanie konfliktów w byłych republikach związkowych w roli „niezależnego” mediatora, tym samym pozycjonując się jako lider i gwarant bezpieczeństwa w regionie poradzieckim, a jednocześnie zapewniając sobie wpływ na przebieg rozmów pokojowych i zawierane w ich trakcie porozumienia. W ostatniej dekadzie XX w. Moskwa uczestniczyła w uregulowaniu konfliktu w Naddniestrzu oraz w Abchazji i Osetii Południowej, konfliktu o Górski Karabach między Armenią i Azerbejdżanem oraz wojny domowej w Tadżykistanie. Jej działania polegały na prowadzeniu negocjacji pokojowych między skonfliktowanymi

⁶⁴ Договор между Российской Федерацией и Республикой Казахстан о добрососедстве и союзничестве в XXI веке, 11 ноября 2013, Официальный интернет-портал правовой информации. Государственная система правовой информации, [on-line:] <http://publication.pravo.gov.ru/Document/View/0001201412230026?index=12&rangeSize=1> – 8 listopada 2017.

⁶⁵ Декларация об укреплении союзничества и стратегического партнерства между Российской Федерацией и Киргизской Республикой, 20 июня 2017, Президент России, [on-line:] <http://kremlin.ru/supplement/5210/print> – 11 listopada 2017.

⁶⁶ Российско-туркменистанские переговоры, 2 октября 2017, Президент России, [on-line:] <http://kremlin.ru/events/president/news/55747> – 12 listopada 2017; Встреча с Президентом Таджикистана Эмомали Рахмоном, 10 октября 2017, Президент России, [on-line:] <http://kremlin.ru/events/president/news/55810> – 12 listopada 2017; Встреча с Президентом Молдовы Игорем Додоном, 10 октября 2017, Президент России, [on-line:] <http://kremlin.ru/events/president/news/55812> – 12 listopada 2017; Встреча с Президентом Туркменистана Гурбангулы Бердымухамедовым, 11 октября 2017, Президент России, [on-line:] <http://kremlin.ru/events/president/news/55814> – 12 listopada 2017; Встреча с Президентом Узбекистана Шавкатом Мирзиевым, 11 октября 2017, Президент России, [on-line:] <http://kremlin.ru/events/president/news/55815> – 12 listopada 2017; Встреча с Президентом Казахстана Нурсултаном Назарбаевым, 12 октября 2017, Президент России, [on-line:] <http://kremlin.ru/events/president/news/55823> – 12 listopada 2017; Встреча с Президентом Азербайджана Ильхамом Алиевым, 1 ноября 2017, Президент России, [on-line:] <http://kremlin.ru/events/president/news/55981> – 12 listopada 2017; Встреча с Президентом Казахстана Нурсултаном Назарбаевым, 9 ноября 2017, Президент России, [on-line:] <http://kremlin.ru/events/president/news/56029> – 12 listopada 2017.

stronami, w wyniku których zawarto wiele porozumień (np. w 1992 r. podpisane zostało *Porozumienie o zasadach pokojowego uregulowania konfliktu zbrojnego w regionie naddniestrzańskim Republiki Mołdawii*⁶⁷, a w 1997 r. przyjęto *Wspólne porozumienie o ustanowieniu pokoju i zgody narodowej w Tadżykistanie*⁶⁸), a także bezpośrednim uczestniczeniu w pracach wielostronnych grup, które miały sprzyjać rozwiązaniu konfliktów. Na przykład, w celu uregulowania problemu naddniestrzańskiego utworzono grupę złożoną z przedstawicieli Mołdawii, Rumunii, Ukrainy i Federacji Rosyjskiej⁶⁹. Z kolei po rozpoczęciu walk zbrojnych w Donbasie Rosja została członkiem trójstronnej grupy kontaktowej do spraw pokojowego uregulowania sytuacji na wschodzie Ukrainy, w skład której – obok rosyjskiej delegacji – weszli przedstawiciele Ukrainy oraz Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (OBWE). Pierwsze jej spotkanie odbyło się 23 czerwca 2014 r. w Mińsku⁷⁰. Te działania jednak bardzo często prowadziły jedynie do czasowej deeskalacji sytuacji w poszczególnych republikach poradzieckich. Natomiast wraz z rozpoczęciem w lutym 2022 r. pełnowymiarowej inwazji na Ukrainę rola Rosji jako gwaranta stabilności i bezpieczeństwa na obszarze poradzieckim została mocno podważona nawet w oczach jej sojuszników, np. Chin.

1.3. Formy współpracy na obszarze poradzieckim bez udziału Rosji

Obok ugrupowań na obszarze poradzieckim, których inicjatorem była Rosja, w przestrzeni byłego Związku Radzieckiego funkcjonuje szereg struktur integracyjnych bez udziału FR. W pierwszej kolejności w tym miejscu należy wspomnieć o stowarzyszeniu

⁶⁷ *Соглашение о принципах мирного урегулирования вооруженного конфликта в приднестровском регионе Республики Молдова*, 21 июля 1992, [w:] М.А. Жирохов, *Семена распада: войны и конфликты на территории бывшего СССР*, Санкт-Петербург 2012, s. 129–131.

⁶⁸ *Общее соглашение об установлении мира и национального согласия в Таджикистане*, подписанное в Москве 27 июня 1997 года, [w:] *Письмо Постоянного представителя Российской Федерации при Организации Объединенных Наций от 1 июля 1997 года на имя Генерального секретаря*, Генеральная Ассамблея, Совет Безопасности, A/52/219, S/1997/50, 2 July 1997, s. 2–3, Official Documents System of the United Nations, [on-line:] <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N97/183/33/PDF/N9718333.pdf?OpenElement> – 8 listopada 2017.

⁶⁹ A. Włodkowska, *Polityka Federacji Rosyjskiej na obszarze WNP*, op. cit., s. 133–135, 180–252; I. Topolski, *Polityka Federacji Rosyjskiej*, op. cit., s. 225–229.

⁷⁰ *Мінська контактна група*, „Deutsche Welle” 6 вересня 2017, [on-line:] <http://www.dw.com/uk/мінська-контактна-група/t-18928892> – 13 listopada 2017.

określanym mianem GUAM⁷¹. W jego skład wchodziły: Azerbejdżan, Gruzja, Mołdawia oraz Ukraina. W latach 1999–2005 członkiem GUAM-u był również Uzbekistan⁷². W tym okresie ugrupowanie było określane skrótem GUUAM. Struktura ta w postaci forum polityczno-konsultacyjnego została utworzona 10 października 1997 r. w Strasburgu na podstawie wspólnego komunikatu podpisanego przez przywódców czterech wymienionych wyżej państw⁷³. Podejmując tę decyzję, kierowali się oni chęcią zmniejszenia obecności Rosji w przestrzeni poradzieckiej oraz pogłębienia współpracy z NATO i USA⁷⁴. Ustanowienie GUAM-u spotkało się zatem z pozytywną reakcją ze strony Stanów Zjednoczonych, które wsparły ugrupowanie poprzez udzielenie pomocy finansowej, technicznej, eksperckiej oraz innej⁷⁵. Z kolei Federacja Rosyjska krytycznie odebrała utworzenie GUAM-u, uznając, że to zrzeszenie będzie miało negatywny wpływ na rozwój współpracy w ramach WNP oraz funkcjonowanie innych struktur integracyjnych na obszarze poradzieckim, w których uczestniczy Rosja, a tym samym przyczyni się do osłabienia jej pozycji w regionie⁷⁶.

W czerwcu 2001 r. podczas spotkania przywódców państw GUUAM w Jałcie⁷⁷ przyjęta została *Karta jałtańska*, w której wymieniono cele wzajemnej współpracy, a mianowicie: wsparcie rozwoju społeczno-gospodarczego; umocnienie i rozszerzenie kontaktów handlowo-gospodarczych; rozwój i efektywne wykorzystanie magistrali transportowo-komunikacyjnych oraz odpowiedniej infrastruktury znajdującej się na terytorium krajów-

⁷¹ A. Włodkowska-Bagan, *Efektywność integracji na obszarze Wspólnoty*, op. cit., s. 16–24; K. Malak, *Instytucjonalizacja wielostronnej współpracy*, op. cit., s. 14, 22; I. Topolski, *Region Wspólnoty*, op. cit., s. 110, 114; I. Topolski, *Polityka Federacji Rosyjskiej*, op. cit., s. 196–197; S. Bieleń, *Tożsamość międzynarodowa*, op. cit., s. 240–246.

⁷² Decyzję o przyłączeniu Uzbekistanu do GUAM-u podjęto 24 kwietnia 1999 r., natomiast o opuszczeniu przez ten kraj ugrupowania – w grudniu 2005 r. Spośród powodów wystąpienia Uzbekistanu z GUAM-u wymieniane są zarówno naciski ze strony Rosji, jak i niezadowolenie samego Uzbekistanu, zainteresowanego rozwojem jedynie współpracy gospodarczej, z angażowania się ugrupowania w sprawy polityczno-wojskowe, a także obawy ówczesnego prezydenta Uzbekistanu Islama Karimowa przed wpływem rewolucji w Gruzji i na Ukrainie na reżim polityczny państwa uzbeckiego, który trudno było określić jako demokratyczny; por. P. Andrusieczko, *Perspektywy alternatywnych organizacji regionalnych na przykładzie GUAM*, [w:] *Wspólnota Niepodległych Państw*, op. cit., s. 45, 48.

⁷³ *Ibidem*, s. 44.

⁷⁴ K. Malak, *Instytucjonalizacja wielostronnej współpracy*, op. cit., s. 22.

⁷⁵ I. Topolski, *Region Wspólnoty*, op. cit., s. 114.

⁷⁶ P. Andrusieczko, *Perspektywy alternatywnych organizacji*, op. cit., s. 45.

⁷⁷ Na temat rozwoju współpracy w ramach GUAM-u (w szczególności w sferze energetycznej), kontaktów z partnerami zachodnimi, zwłaszcza USA i UE, a także przyszłości GUAM-u zob. R. Król-Mazur, *GU(U)AM – od deklaracji po rzeczywistość*, „Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej” t. 48, 2013, s. 293–325.

–uczestników forum (stworzenie korytarza transportowego Europa–Kaukaz–Azja⁷⁸); wzmocnienie bezpieczeństwa regionalnego we wszystkich obszarach działalności; rozwój stosunków w dziedzinie nauki, kultury oraz sferze humanitarnej; współdziałanie w ramach organizacji międzynarodowych; a także walkę z terroryzmem międzynarodowym, zorganizowaną przestępczością i handlem narkotykami. W karcie dodano, że najwyższym organem GUUAM są coroczne spotkania szefów państw, a decyzje są podejmowane w drodze konsensusu⁷⁹. Rok później, 20 lipca 2002 r. zostało podpisane *Porozumienie o utworzeniu strefy wolnego handlu między państwami–uczestnikami GUUAM*⁸⁰, a 22 kwietnia 2005 r. ogłoszono kiszyniowską deklarację szefów państw zatytułowaną *W imię demokracji, stabilności i rozwoju*. W ostatnim dokumencie państwa GUUAM zwróciły uwagę na konieczność rozwoju współpracy energetycznej w ramach forum, w tym poprzez zintensyfikowanie wysiłków w zakresie realizacji wspólnych projektów dotyczących transportu surowców energetycznych z regionu kaspijskiego na europejski rynek energetyczny z wykorzystaniem terytoriów państw GUUAM. Wspomniały ponadto o zamiarze nawiązania współpracy polityczno–wojskowej (np. w zakresie operacji pokojowych) i podkreśliły potrzebę zaktywizowania wysiłków na rzecz rozwiązania problemu naddniestrzańskiego oraz konfliktów w Azerbejdżanie i Gruzji. W deklaracji potwierdzono także chęć pogłębienia integracji europejskiej państw GUUAM, ustanowienia partnerstwa z Unią Europejską i Sojuszem Północnoatlantyckim, dążąc do stworzenia wspólnej przestrzeni bezpieczeństwa oraz rozwoju współpracy gospodarczej i transportowej, jak również zamiar kontynuowania współdziałania z USA⁸¹.

⁷⁸ ГУАМ: История и институциональное становление, Организация за демократию и экономическое развитие – ГУАМ, [on-line:] <https://guam-organization.org/guam-organizatsiya-za-demokratiyu-i-ekonomicheskoe-razvitie-istoriya-i-institutsionalnoe-stanovlenie/> – 4 listopada 2017.

⁷⁹ Ялтинская Хартия ГУУАМ 2001, 7 июня 2001, Организация за демократию и экономическое развитие – ГУАМ, [on-line:] <https://guam-organization.org/yaltinskaya-hartiya-guam-2001/> – 4 listopada 2017; I. Topolski, *Region Wspólnoty*, op. cit., s. 114.

⁸⁰ Соглашение о создании зоны свободной торговли между государствами–участниками ГУУАМ, 20 июля 2002, Организация за демократию и экономическое развитие – ГУАМ, [on-line:] <https://guam-organization.org/soglashenie-o-sozdanii-zony-svobodnoj-torgovli-mezhdu-gosudarstvami-uchastnikami-guam/> – 4 listopada 2017.

⁸¹ Кишиневская Декларация глав государств ГУУАМ „Во имя демократии, стабильности и развития”, 22 апреля 2005, Организация за демократию и экономическое развитие – ГУАМ, [on-line:] <https://guam-organization.org/kishinevskaya-deklaratsiya-glav-gosudarstv-guam-vo-imya-demokratii-stabilnosti-i-razvitiya/> – 4 listopada 2017; P. Andrusieczko, *Perspektywy alternatywnych organizacji*, op. cit., s. 46–47.

Podczas spotkania szefów państw GUAM, które miało miejsce 23 maja 2006 r. w Kijowie, prezydenci Azerbejdżanu, Gruzji, Mołdawii i Ukrainy ogłosili utworzenie Organizacji na rzecz Demokracji i Rozwoju Gospodarczego – GUAM, a także podpisali jej statut⁸². Spośród głównych celów organizacji wymieniono: utwierdzenie wartości demokratycznych; wzmocnienie międzynarodowego i regionalnego bezpieczeństwa oraz stabilności; pogłębienie integracji europejskiej oraz rozwój potencjału społeczno-gospodarczego, transportowego, energetycznego, humanitarnego, jak również naukowo-technicznego państw członkowskich; aktywizację współdziałania politycznego oraz współpracy praktycznej w sferach wspólnego zainteresowania itd.⁸³

Oprócz GUAM, na obszarze poradzieckim w latach 1994–2004 funkcjonowało jeszcze jedno ugrupowanie bez udziału Rosji, czyli Centralnoazjatycka Organizacja Współpracy (COW), która w okresie od 1994 r. do 1998 r. określana była mianem Centralnoazjatyckiej Unii Gospodarczej i składała się z Kazachstanu, Kirgistanu oraz Uzbekistanu, z kolei w latach 1998–2002 działała jako Centralnoazjatycka Współpraca Gospodarcza (w 1998 r. jej skład powiększył się o kolejne państwo centralnoazjatyckie, tj. Tadżykistan). W maju 2004 r. kolejnym państwem członkowskim organizacji została Rosja, a dwa lata później COW została inkorporowana do Euroazjatyckiej Wspólnoty Gospodarczej⁸⁴.

Ponadto w 2005 r. zainicjowane zostało forum współpracy nazwane Wspólnotą Demokratycznego Wyboru. Jego pierwsze posiedzenie odbyło się z udziałem m.in. Gruzji, Mołdawii, Ukrainy, Litwy, Łotwy, Estonii, Słowenii, Rumunii, Polski, OBWE oraz Rady Europy⁸⁵. Niemniej jednak inicjatywy te nie przekształciły się w platformy współpracy, które znacząco wpłynęłyby na zacieśnienie współpracy między państwami w nich uczestniczącymi oraz wzmocnienie bezpieczeństwa regionalnego.

⁸² ГУАМ: История, op. cit. – 4 listopada 2017.

⁸³ Устав Организации за демократию и экономическое развитие – ГУАМ, 23 мая 2006, Организация за демократию и экономическое развитие – ГУАМ, [on-line:] <https://guam-organization.org/ustav-organizatsii-za-demokratiyu-i-ekonomicheskoe-razvitie-guam/> – 4 listopada 2017; P. Andrusieczko, *Perspektywy alternatywnych organizacji*, op. cit., s. 48.

⁸⁴ K. Czerewacz-Filipowicz, *Regionalizm i regionalizacja*, op. cit., s. 71–72, 81; I. Topolski, *Region Wspólnoty*, op. cit., s. 115–116.

⁸⁵ A. Włodkowska, *Polityka Federacji Rosyjskiej na obszarze WNP*, op. cit., s. 235–236; K. Malak, *Instytucjonalizacja wielostronnej współpracy*, op. cit., s. 23–24.

2. Współpraca i konflikt interesów w dziedzinie gospodarki i handlu

2.1. Utworzenie Eurazjatyckiej Wspólnoty Gospodarczej

Obok rozwoju stosunków politycznych, stopniowemu zacieśnieniu między Rosją a republikami poradzieckimi ulegała również współpraca w sferze gospodarczo-handlowej i energetycznej. Pierwsze inicjatywy w zakresie jej pogłębienia pojawiły się na początku lat 90. XX w. i odnosiły się zarówno do poziomu bilateralnego⁸⁶, jak i płaszczyzny wielostronnej (np. przyjęcie przez kraje Wspólnoty Niepodległych Państw w styczniu 1993 r. dokumentu⁸⁷ zakładającego powołanie banku międzypaństwowego)⁸⁸. W kolejnych latach podejmowano dalsze kroki na rzecz zacieśnienia współpracy między państwami poradzieckimi, czego potwierdzeniem było podpisanie przez Armenię, Azerbejdżan, Białoruś, Kazachstan, Kirgistan, Mołdawię, Rosję, Tadżykistan oraz Uzbekistan we wrześniu 1993 r. *Porozumienia o utworzeniu Unii Gospodarczej*, w którym państwa potwierdziły, że jej celem będzie stworzenie Wspólnej Przestrzeni Gospodarczej⁸⁹. Gruzja i Turkmenistan dołączyły do tego porozumienia w styczniu następnego roku⁹⁰, a Ukraina w osobnym oświadczeniu

⁸⁶ Zawarto wówczas wiele umów międzynarodowych, m.in. w 1992 r. podpisano *Porozumienie między rządem Federacji Rosyjskiej a rządem Kirgistanu o wolnym handlu oraz Porozumienie o współpracy handlowo-gospodarczej między rządem Federacji Rosyjskiej a rządem Tadżykistanu*; por. *Соглашение между Правительством Российской Федерации и Правительством Республики Кыргызстан о свободной торговле*, 8 октября 1992, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/foreign_policy/international_contracts/2_contract/-/storage-viewer/bilateral/page-355/48748 – 19 listopada 2017; *Соглашение о торгово-экономическом сотрудничестве между Правительством Российской Федерации и Правительством Республики Таджикистан (Соглашение о свободной торговле)*, 10 октября 1992, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/foreign_policy/international_contracts/2_contract/-/storage-viewer/bilateral/page-355/48723 – 19 listopada 2017.

⁸⁷ *Соглашение об учреждении Межгосударственного банка*, ратифицировано постановлением Верховного Совета РФ от 30 июня 1993 года N 5302-1, 22 января 1993 г., Электронный фонд правовой и нормативно-технической документации, [on-line:] <http://docs.cntd.ru/document/1900051> – 19 listopada 2017.

⁸⁸ A. Włodkowska, *Polityka Federacji Rosyjskiej na obszarze WNP*, op. cit., s. 198–199.

⁸⁹ *Договор о создании Экономического Союза*, 24 сентября 1993, Исполнительный комитет СНГ, [on-line:] <http://www.cis.minsk.by/page.php?id=334> – 15 listopada 2017; K. Czerewacz - Filipowicz, *Regionalizm i regionalizacja*, op. cit., s. 80; A. Włodkowska, *Polityka Federacji Rosyjskiej na obszarze WNP*, op. cit., s. 198–199.

⁹⁰ *Справка о ратификации документов и выполнении внутригосударственных процедур по документам, принятым Советом глав государств, Советом глав правительств и Экономическим*

oznajmiła, że jej udział w tej strukturze integracyjnej będzie miał formę uczestnika stowarzyszonego⁹¹. Z kolei w kwietniu 1994 r. zawarte zostało *Porozumienie o strefie wolnego handlu*, zakładające stopniowe znoszenie celi, podatków i innych ograniczeń w handlu między państwami, które je podpisały, a także koordynację polityki handlowej w stosunku do krajów trzecich⁹². Natomiast 6 stycznia 1995 r. Rosja i Białoruś przyjęły *Porozumienie o Unii Celnej*. Kilka dni później dołączył do niego Kazachstan, a w następnych latach również Kirgistan i Tadżykistan. W dokumencie tym podkreślono, że podstawę Unii Celnej jako stowarzyszenia gospodarczego państw stanowi wspólny obszar celny i jednolity mechanizm regulacji gospodarki oparty na zasadach rynkowych i ujednoliconych przepisach prawa⁹³. Dążąc do zacieśnienia kooperacji gospodarczej, powyższe państwa podpisały wiele dodatkowych porozumień, spośród których można wymienić np.: *Traktat o pogłębianiu integracji w sferze gospodarczej i humanitarnej* (1996 r.)⁹⁴, *Porozumienie o wspólnych środkach pozataryfowych do kształtowania Unii Celnej* (1997 r.)⁹⁵, jak również *Traktat o Unii Celnej i Wspólnej Przestrzeni Gospodarczej* (1999 r.)⁹⁶. Pierwsze dwa porozumienia zostały

советом Содружества Независимых Государств (по состоянию на 1 сентября 2004 года), Верховна Рада України. Законодавство України, [on-line:] http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/997_747 – 15 listopada 2017.

⁹¹ Заявление Украины в связи с Договором о создании Экономического союза, интернет-портал СНГ, [on-line:] <http://www.e-cis.info/page.php?id=20585> – 15 listopada 2017.

⁹² Угода про створення зони вільної торгівлі, 15 квітня 1994, Верховна Рада України. Законодавство України, [on-line:] http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/997_051 – 15 listopada 2017.

⁹³ Соглашение о Таможенном союзе между Российской Федерацией, op. cit. – 15 listopada 2017; I. Topolski, *Polityka Federacji Rosyjskiej*, op. cit., s. 247; A. Włodkowska, *Polityka Federacji Rosyjskiej na obszarze WNP*, op. cit., s. 156; K. Czerewacz-Filipowicz, *Regionalizm i regionalizacja*, op. cit., s. 80–81.

⁹⁴ Договор между Республикой Белоруссия, Республикой Казахстан, Киргизской Республикой и Российской Федерацией об углублении интеграции в экономической и гуманитарной областях, ратифицирован Федеральным законом РФ от 21 мая 1996 года N 44-ФЗ, 29 марта 1996, Электронный фонд правовой и нормативно-технической документации, [on-line:] <http://docs.cntd.ru/document/1901125> – 15 listopada 2017.

⁹⁵ Соглашение о единых мерах нетарифного регулирования при формировании Таможенного союза, ратифицировано Федеральным законом РФ от 6 января 1999 года N 15-ФЗ, 22 октября 1997, Электронный фонд правовой и нормативно-технической документации, [on-line:] <http://docs.cntd.ru/document/901759897> – 15 listopada 2017.

⁹⁶ Договор о Таможенном союзе и Едином экономическом пространстве от 26 февраля 1999 года, Евразийская экономическая комиссия, [on-line:] http://www.tsouz.ru/Docs/IntAgrmnts/Pages/Dogovor_26021999.aspx – 15 listopada 2017.

przyjęte przez Białoruś, Kazachstan, Kirgistan i Rosję, natomiast stroną trzeciego dokumentu jest również Tadżykistan⁹⁷.

Na początku XXI w. podjęto kolejne inicjatywy dotyczące pogłębienia stosunków gospodarczych między pięcioma powyższymi republikami poradzieckimi. Dwa tygodnie po tym, jak stanowisko prezydenta Federacji Rosyjskiej objął Putin, tj. 23 maja 2000 r., w Mińsku zostało zorganizowane posiedzenie Międzypaństwowej Rady Państw–Uczestników Unii Celnej z udziałem prezydentów Białorusi, Kazachstanu, Kirgistanu, Rosji i Tadżykistanu. Głównym jego wynikiem była decyzja o utworzeniu na podstawie istniejącej Unii Celnej międzynarodowej organizacji gospodarczej, która posiadałaby prawnomiędzynarodową podmiotowość oraz wprowadziłaby „nową jakość w procesach integracyjnych”⁹⁸. Odpowiednie porozumienie w tej sprawie – *Traktat o utworzeniu Euroazjatyckiej Wspólnoty Gospodarczej* – zostało przyjęte 10 października 2000 r. podczas kolejnego posiedzenia Międzypaństwowej Rady Szefów Państw Unii Celnej, zorganizowanego w Astanie⁹⁹. W dokumencie tym państwa-sygnatariusze potwierdziły, że powstanie Euroazjatyckiej Wspólnoty Gospodarczej (EaWG) będzie sprzyjało efektywnemu tworzeniu Unii Celnej i Wspólnej Przestrzeni Gospodarczej oraz implementacji założeń wcześniej zawartych porozumień¹⁰⁰. Traktat wszedł w życie 30 maja 2001 r.¹⁰¹ Rok później Ukraina i Mołdawia uzyskały status obserwatora w EaWG, z kolei w 2003 r. dołączyła do nich Armenia¹⁰². Ponadto w 1993 r. taki sam status Eurazjatyckiej Wspólnoty Gospodarczej przyznano

⁹⁷ I. Topolski, *Polityka Federacji Rosyjskiej*, op. cit., s. 247–248; K. Czerewacz–Filipowicz, *Regionalizm i regionalizacja*, op. cit., s. 81.

⁹⁸ Владимир Путин принял участие в заседании Межгосударственного Совета государств–участников Таможенного союза, 23 мая 2000, Президент России, [on-line:] <http://kremlin.ru/events/president/news/38219> – 15 listopada 2017; Заявление для прессы по итогам заседания Межгосударственного Совета государств–участников Таможенного союза, 23 мая 2000, Президент России, [on-line:] <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/24110> – 15 listopada 2017; I. Topolski, *Polityka Federacji Rosyjskiej*, op. cit., s. 248.

⁹⁹ Владимир Путин принял участие в заседании Межгосударственного Совета глав государств Таможенного союза России, Казахстана, Белоруссии, Киргизии и Таджикистана, 10 октября 2000, Президент России, [on-line:] <http://www.kremlin.ru/events/president/news/39477> – 15 listopada 2017.

¹⁰⁰ Договор об учреждении Евразийского экономического сообщества, 10 октября 2000, Президент России, [on-line:] <http://www.kremlin.ru/supplement/3402> – 15 listopada 2017.

¹⁰¹ K. Czerewacz–Filipowicz, *Regionalizm i regionalizacja*, op. cit., s. 81.

¹⁰² I. Topolski, *Polityka Federacji Rosyjskiej*, op. cit., s. 248.

w Zgromadzeniu Ogólnym ONZ. Z kolei w latach 2006–2008 w skład członkowski EaWG wchodził również Uzbekistan¹⁰³.

Mimo założeń Euroazjatycka Wspólnota Gospodarcza okazała się strukturą mało funkcjonalną, podobnie jak wcześniej inicjowane na obszarze poradzieckim procesy integracyjne. Główną przyczyną tego była realizacja przez poszczególne państwa (a przede wszystkim Rosję) własnych partykularnych interesów, nadawanie priorytetowego charakteru zacieśnianiu współpracy z podmiotami trzecimi, ignorując przy tym rozwój kooperacji w ramach utworzonych struktur, odwoływanie się do różnego rodzaju ograniczeń we wzajemnym handlu¹⁰⁴. Na przykład w 2003 r. najważniejszymi importerami towarów do Rosji były: Niemcy, Ukraina, Chiny, USA, Kazachstan i Włochy, natomiast liderami wśród państw–odbiorców rosyjskich towarów były: Niemcy, Holandia, Włochy, Ukraina, Chiny i Turcja¹⁰⁵; w 2005 r. sytuacja wyglądała podobnie – głównymi partnerami handlowymi Rosji były: Niemcy, Włochy, Holandia, Chiny, Japonia i Stany Zjednoczone, a spośród krajów WNP: Ukraina, Białoruś i Kazachstan¹⁰⁶. Realizując przy tym współpracę gospodarczo-handlową z republikami poradzieckimi, a w szczególności krajami–uczestnikami EaWG, Moskwa koncentrowała się na rozwoju relacji dwustronnych, zwłaszcza w sferze energetycznej, co bardziej szczegółowo zostanie omówione w dalszej części pracy.

2.2. Powstanie Wspólnej Przestrzeni Gospodarczej i Unii Celnej w ramach integracji gospodarczej regionu poradzieckiego

W związku z niską efektywnością EaWG oraz zbliżającym się rozszerzeniem UE i aktywnymi pracami nad unijną polityką sąsiedztwa Rosja podjęła działania na rzecz pogłębienia stosunków z republikami poradzieckimi poprzez rozwój współpracy w ramach różnych formatów wielostronnych. W tym celu już w 2003 r. zaproponowana została kolejna inicjatywa integracyjna mająca na celu utworzenie Wspólnej Przestrzeni Gospodarczej (WPG). Odpowiednia umowa międzynarodowa – *Porozumienie o utworzeniu Wspólnej Przestrzeni*

¹⁰³ K. Czerewacz–Filipowicz, *Regionalizm i regionalizacja*, op. cit., s. 81–82; I. Topolski, *Polityka Federacji Rosyjskiej*, op. cit., s. 248.

¹⁰⁴ I. Topolski, *Polityka Federacji Rosyjskiej*, op. cit., s. 248; K. Czerewacz–Filipowicz, *Regionalizm i regionalizacja*, op. cit., s. 81.

¹⁰⁵ A. Moraczewska, *Ekonomiczna pozycja Federacji Rosyjskiej*, [w:] *Federacja Rosyjska w stosunkach międzynarodowych*, op. cit., s. 117–118.

¹⁰⁶ *Russia in Figures 2016. Statistical Handbook*, Federal State Statistics Service, Moscow 2016, s. 507–513.

Gospodarczej – została zawarta 19 września 2003 r. w Jałcie. Obok przedstawicieli Białorusi, Kazachstanu oraz Rosji, swój podpis pod tym dokumentem złożył również ówczesny prezydent Ukrainy Leonid Kuczma. W porozumieniu tym strony zgodziły się rozwijać współpracę gospodarczą poprzez połączenie obszarów celnych państw-uczestników, stworzenie strefy wolnego handlu bez wyjątków i ograniczeń, a także prowadzenie wspólnej polityki w zakresie handlu zagranicznego i uzgodnionej polityki podatkowej, pieniężno-kredytowej i walutowo-finansowej¹⁰⁷. Niemniej jednak większość badaczy obszaru poradzieckiego uznaje, że podstawowym celem powyższej inicjatywy było przyłączenie Ukrainy do koncepcji integracyjnych, których pomysłodawcą była Moskwa, a tym samym zahamowanie współpracy między Kijowem a Unią Europejską, czego potwierdzeniem był chociażby fakt, że pozostałe państwa-sygnatariusze wspomnianego porozumienia już wcześniej przystąpiły do podobnych projektów integracyjnych, m.in. EaWG. Mimo podpisania *Porozumienia o utworzeniu Wspólnej Przestrzeni Gospodarczej* przez Ukrainę celu tego wszakże nie udało się osiągnąć, gdyż w 2005 r. stanowisko prezydenta Ukrainy objął W. Juszczenko, który opowiadał się za zacieśnieniem współpracy ze strukturami zachodnimi, zwłaszcza UE. W związku z tym pomysł utworzenia WPG obejmującej państwo ukraińskie nie został wdrożony w życie¹⁰⁸.

Kolejna inicjatywa zacieśnienia współpracy między Rosją oraz państwami poradzieckimi została podjęta 6 października 2007 r. W tym dniu podczas posiedzenia szefów państw EaWG, które odbyło się w Duszanbe, prezydenci Białorusi, Kazachstanu oraz Federacji Rosyjskiej podpisali *Porozumienie o utworzeniu wspólnego obszaru celnego i powołaniu Unii Celnej*¹⁰⁹. W odróżnieniu od wcześniejszych projektów, które dość często pozostawały jedynie na etapie oświadczeń i deklaracji, założenia tej koncepcji postanowiono zrealizować,

¹⁰⁷ *Соглашение о формировании Единого экономического пространства*, 19 сентября 2003, Президент России, [on-line:] <http://kremlin.ru/supplement/1715> – 20 listopada 2017; *Президенты России, Белоруссии, Казахстана и Украины на саммите СНГ в Ялте подписали Соглашение о формировании Единого экономического пространства (ЕЭП) и Концепцию формирования ЕЭП, а также выступили с политическим заявлением*, 19 сентября 2003, Президент России, [on-line:] <http://kremlin.ru/events/president/news/29387> – 20 listopada 2017; I. Topolski, *Polityka Federacji Rosyjskiej*, op. cit., s. 249–250; K. Czerewacz – Filipowicz, *Regionalizm i regionalizacja*, op. cit., s. 82; A. Włodkowska, *Polityka Federacji Rosyjskiej wobec Wspólnoty*, op. cit., s. 138.

¹⁰⁸ I. Topolski, *Polityka Federacji Rosyjskiej*, op. cit., s. 249–251; K. Czerewacz – Filipowicz, *Regionalizm i regionalizacja*, op. cit., s. 82.

¹⁰⁹ *Договор о создании единой таможенной территории и формировании Таможенного союза*, 6 октября 2007, Евразийская экономическая комиссия, [on-line:] http://www.tsouz.ru/Docs/IntAgrmnts/Pages/D_sozdETTiformTS.aspx – 20 listopada 2017.

w związku z czym w następnych latach podjęte zostały wspólne wysiłki na rzecz przygotowania dokumentów, systematyzujących poszczególne aspekty funkcjonowania Unii Celnej, które ostatecznie przyjęto 27 listopada 2009 r. W wyniku tych działań od 1 stycznia 2010 r. zaczęła obowiązywać jednolita taryfa celna Białorusi, Kazachstanu i Rosji, z kolei od 1 lipca (w stosunku do państwa białoruskiego od 6 lipca¹¹⁰) 2010 r. w relacjach między powyższymi państwami zaczęto stosować wspólny Kodeks Celny¹¹¹. Pół roku później, tj. 9 grudnia 2010 r., przedstawiciele wspomnianych trzech republik poradzieckich podczas spotkania w Moskwie podpisali *Deklarację o utworzeniu Wspólnej Przestrzeni Gospodarczej*¹¹² i 17 porozumień, które stanowiły jej podstawę prawną oraz regulowały różne sfery rozwoju współpracy w ramach przestrzeni, m.in. energetyczną, transportową, łączności, politykę walutową, politykę makroekonomiczną, zasady konkurencji i handlu usługami oraz swobodny przepływ kapitału i siły roboczej¹¹³.

Realizując założenia powyższych dokumentów przyjętych przez Białoruś, Kazachstan oraz Rosję, od lipca 2011 r. zniesiona została kontrola transportowa na granicach wewnętrznych wymienionych państw¹¹⁴. Z kolei 18 listopada tego samego roku w Moskwie zorganizowano spotkanie przywódców powyższych krajów, w trakcie którego przyjęto *Deklarację o Euroazjatyckiej Integracji Gospodarczej* (strony ogłosiły w niej przejście od 1 stycznia 2012 r. do następnego etapu rozwoju integracji, tj. Wspólnej Przestrzeni Gospodarczej, dążąc przy tym do zapewnienia efektywnego funkcjonowania wspólnego rynku towarów, usług, kapitału i siły roboczej oraz stworzenia w przyszłości Euroazjatyckiej

¹¹⁰ 5 июля Александр Лукашенко принял участие в заседании Межгоссовета ЕвразЭС в Астане, 5 июля 2010, Президент Республики Беларусь, [on-line:] http://president.gov.by/ru/news_ru/view/5-ijulja-aleksandr-lukashenko-prinjal-uchastie-v-zasedanii-mezhgossoveta-evrazes-v-astane-5060/ – 20 listopada 2017.

¹¹¹ P. Świeżak, *Unia Celna*, op. cit., s. 15–16; K. Czerewacz–Filipowicz, *Regionalizm i regionalizacja*, op. cit., s. 83; I. Topolski, *Polityka Federacji Rosyjskiej*, op. cit., s. 251–252; J. Diec, *Geostrategiczny wybór Rosji*, op. cit., s. 189.

¹¹² Декларация о формировании Единого экономического пространства Республики Беларусь, Республики Казахстан и Российской Федерации, 9 декабря 2010, Президент России, [on-line:] <http://kremlin.ru/supplement/802> – 20 listopada 2017.

¹¹³ A. Jarosiewicz, K. Kłysiński, I. Wiśniewska, *Wspólna Przestrzeń Gospodarcza: kolejny etap integracji wokół Rosji*, „Analizy OSW im. M. Karpia” 15 grudnia 2010, Ośrodek Studiów Wschodnich, [on-line:] <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2010-12-15/wspolna-przestrzen-gospodarcza-kolejny-etap-integracji-wokol-rosji> – 20 listopada 2017; K. Czerewacz–Filipowicz, *Regionalizm i regionalizacja*, op. cit., s. 83; P. Świeżak, *Unia Celna*, op. cit., s. 16; I. Topolski, *Polityka Federacji Rosyjskiej*, op. cit., s. 252.

¹¹⁴ J. Diec, *Geostrategiczny wybór Rosji*, op. cit., s. 189; P. Świeżak, *Unia Celna*, op. cit., s. 15–16.

Unii Gospodarczej¹¹⁵), a także *Porozumienie o Euroazjatyckiej Komisji Gospodarczej*¹¹⁶ oraz regulamin jej pracy. Na podstawie tych dwóch dokumentów w lutym 2012 r. jako jedyny stały organ ponadnarodowy Unii Celnej i Wspólnej Przestrzeni Gospodarczej działalność rozpoczęła Euroazjatycka Komisja Gospodarcza¹¹⁷. W jej skład weszła Rada (wicepremierzy Białorusi, Rosji oraz Kazachstanu) i Kolegium Wykonawcze (ministrowie lub ich zastępcy reprezentujący departament gospodarki). Do zadań Komisji zaliczono m.in. występowanie w negocjacjach handlowych w imieniu wszystkich trzech państw. W ten sposób Rosja, której siła głosu w Komisji równa się 57% (wtedy kiedy siła głosu Białorusi i Kazachstanu wynosi po 21,5%), uzyskała silniejszą pozycję w relacjach handlowych z podmiotami trzecimi¹¹⁸.

Wraz z ustanowieniem różnych struktur integracyjnych na obszarze poradzieckim podejmowane były kroki na rzecz zacieśnienia kooperacji z pozostałymi krajami regionu w ramach WNP. Wśród nich przede wszystkim należy wspomnieć o *Strategii rozwoju gospodarczego Wspólnoty Niepodległych Państw na okres do 2020 r.*, która została przyjęta w listopadzie 2008 r. Wymieniono w niej priorytetowe kierunki rozwoju współpracy, takie jak: zakończenie tworzenia strefy wolnego handlu w ramach Wspólnoty zgodnie z zasadami WTO; stworzenie warunków wstępnych do formowania wspólnej przestrzeni gospodarczej; rozwój wspólnego rynku określonych produktów; zacieśnienie współdziałania w sferze transportowej i obszarze energetycznym; ustanowienie międzypaństwowej przestrzeni innowacyjnej; rozwój sektora prywatnego; stworzenie efektywnych mechanizmów płatności i rozliczeń¹¹⁹. Trzy lata po zaakceptowaniu strategii, tj. 18 października 2011 r., podczas posiedzenia Rady Szefów Rządów WNP w Sankt-Petersburgu podpisano *Porozumienie o strefie wolnego handlu*¹²⁰, którego projekt został opracowany przez Mini-

¹¹⁵ Декларация о евразийской экономической интеграции, 18 ноября 2011, Президент России, [on-line:] <http://kremlin.ru/supplement/1091> – 20 listopada 2017.

¹¹⁶ Договор о Евразийской экономической комиссии, ратифицирован Федеральным законом от 1 декабря 2011 N 374-ФЗ, 18 ноября 2011, Электронный фонд правовой и нормативно-технической документации, [on-line:] <http://docs.cntd.ru/document/902315502> – 20 listopada 2017.

¹¹⁷ Ibidem; K. Czerewacz – Filipowicz, *Regionalizm i regionalizacja*, op. cit., s. 83; P. Świeżak, *Unia Celna*, op. cit., s. 16–17.

¹¹⁸ A. Włodkowska – Bagan, *Rywalizacja mocarstw*, op. cit., s. 201–202.

¹¹⁹ Стратегия экономического развития Содружества Независимых Государств на период до 2020 года, утверждена Решением Совета глав правительств Содружества Независимых Государств от 14 ноября 2008 года, Исполнительный комитет СНГ, [on-line:] <http://cis.minsk.by/page.php?id=18764> – 22 listopada 2017.

¹²⁰ Договір про зону вільної торгівлі, op. cit. – 22 listopada 2017; Решение о Договоре о зоне свободной торговли (Санкт-Петербург, 18 октября 2011 года), Верховна Рада України. Законодавство України, [on-line:] http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/997_p01 – 22 listopada 2017.

sterstwo Rozwoju Gospodarczego Rosji oraz przedstawiony Komitetowi Wykonawczemu WNP. Zgodnie z założeniem dokument ten miał zastąpić liczne porozumienia handlowe obowiązujące między stronami (wyszczególniono 44 umowy dwustronne, które miały przestać obowiązywać po wejściu w życie *Porozumienia o strefie wolnego handlu*¹²¹) oraz tym samym sprzyjać liberalizacji handlu na obszarze WNP¹²². W dokumencie zawarto wiele postanowień dotyczących m.in.: stosowania przez strony ceł importowych i eksportowych oraz innych ograniczeń we wzajemnym handlu, określania krajów pochodzenia towarów, zasad tranzytu towarów, stosowania środków ochronnych, udzielania dotacji, rozwiązywania sporów. Porozumienie zostało podpisane przez osiem państw WNP, tj.: Armenię, Białoruś, Kazachstan, Kirgistan, Mołdawię, Rosję, Tadżykistan i Ukrainę¹²³. Dołączenie do niego ostatniego z wymienionych państw było przede wszystkim związane z objęciem urzędu prezydenta Ukrainy przez prorosyjskiego kandydata W. Janukowycza. Dokument wszedł w życie 20 września 2012 r.¹²⁴, jednak już 1 stycznia 2016 r. Rosja – ze względu na wejście w życie handlowo-gospodarczej części umowy stowarzyszeniowej między UE a Ukrainą – zawiesiła jego stosowanie wobec państwa ukraińskiego¹²⁵, które ze swej strony podobne zawieszenie w stosunku do Rosji wprowadziło z dniem 2 stycznia 2016 r.¹²⁶ W 2020 r. wyżej wspomniana strategia rozwoju gospodarczego WNP została zaktualizowana. Wyznaczono w niej nowe cele i zadania współpracy gospodarczej między państwami członkowskimi, które powinny być zrealizowane do 2030 r. Wśród nich

¹²¹ *Перечень двусторонних соглашений, действие которых должно быть прекращено при вступлении в силу Договора о зоне свободной торговли*, [w:] *Решение о Договоре о зоне свободной торговли (Санкт-Петербург, 18 октября 2011 года)*, Верховна Рада України. Законодавство України, [on-line:] http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/997_r01 – 22 listopada 2017.

¹²² *Информация о ходе подготовки проекта Договора о зоне свободной торговли*, [w:] *Содружество Независимых Государств, Совет глав государств, Решение от 10 декабря 2010 года о ходе подготовки проекта Договора о зоне свободной торговли*, интернет-портал СНГ, [on-line:] <http://www.e-cis.info/page.php?id=20190> – 22 listopada 2017.

¹²³ *Договір про зону вільної торгівлі*, op. cit. – 22 listopada 2017.

¹²⁴ *Договор о зоне свободной торговли, Единый реестр правовых актов и других документов СНГ*, [on-line:] <http://cis.minsk.by/reestr/ru/index.html#reestr/view/summary?doc=3183> – 22 listopada 2017.

¹²⁵ *Подписан закон о приостановке действия Договора о зоне свободной торговли с Украиной*, 30 декабря 2015, Президент России, [on-line:] <http://kremlin.ru/acts/news/51091> – 22 listopada 2017.

¹²⁶ В. Дубенський, *Кабмін: Вільна торгівля з РФ скасована з 2 січня, ембарго запроваджується з 10 січня*, „Deutsche Welle” 2 січня 2016, [on-line:] <http://www.dw.com/uk/кабмін-вільна-торгівля-з-рф-скасована-з-2-січня-ембарго-запроваджується-з-10-січня/a-18955156> – 22 listopada 2017.

podkreślono m.in. potrzebę stworzenia warunków dla zapewnienia swobody przepływu towarów, usług, kapitału i siły roboczej w ramach WNP¹²⁷.

2.3. Cele i funkcjonowanie Eurazjatyckiej Unii Gospodarczej

W kolejnych latach prace nad pogłębieniem integracji między poszczególnymi republikami poradzieckimi były kontynuowane. W ich wyniku podczas posiedzenia Najwyższej Euroazjatyckiej Rady Gospodarczej z udziałem prezydentów Białorusi, Kazachstanu oraz Federacji Rosyjskiej, które odbyło się 29 maja 2014 r. w Astanie, podpisano *Porozumienie o Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej*¹²⁸. Na jego podstawie utworzona została Euroazjatycka Unia Gospodarcza (EaUG) jako międzynarodowa organizacja regionalnej integracji gospodarczej wyposażona w podmiotowość prawa międzynarodowego. Wśród jej celów wymieniono m.in.: stworzenie warunków dla stabilnego rozwoju gospodarek państw członkowskich i poprawy poziomu życia ich mieszkańców; dążenie do stworzenia wspólnego rynku towarów, usług, kapitału i siły roboczej w ramach Unii; wszechstronną modernizację, kooperację i zwiększenie konkurencyjności gospodarek narodowych w warunkach gospodarki globalnej. Z kolei spośród organów EaUG wyszczególniono: Najwyższą Euroazjatycką Radę Gospodarczą, Euroazjatycką Radę Międzyrządową, Euroazjatycką Komisję Gospodarczą i Sąd¹²⁹. Wdrażając w życie postanowienia powyższego dokumentu, 10 października 2014 r. przyjęto porozumienie o zaprzestaniu funkcjonowania EaWG, którą miała zastąpić EaUG¹³⁰. W tym samym dniu podpisane zostało także porozumienie o dołączeniu do EaUG

¹²⁷ *Стратегия экономического развития Содружества Независимых Государств на период до 2030 года*, утверждена Решением Совета глав правительств Содружества Независимых Государств от 29 мая 2020 года, Исполнительный комитет СНГ, [on-line:] <https://cis.minsk.by/reestr/ru/index.html#reestr/view/text?doc=6229> – 15 listopada 2022.

¹²⁸ *Подписан Договор о Евразийском экономическом союзе*, 29 мая 2014, Президент России, [on-line:] <http://kremlin.ru/events/president/news/45787> – 21 listopada 2017.

¹²⁹ *Договор о Евразийском экономическом союзе*, 29 мая 2014, МВД Республики Беларусь, [on-line:] <http://mvd.gov.by/imgmvd/dgim/e1.pdf>, s. 1–5 – 21 listopada 2017; K. Czerewacz – Filipowicz, *Regionalizm i regionalizacja*, op. cit., s. 84–92; J. Diec, *Geostrategiczny wybór Rosji*, op. cit., s. 190.

¹³⁰ *Договор о прекращении деятельности Евразийского экономического сообщества*, ратифицирован Федеральным законом от 3 февраля 2015 N 1–ФЗ, 10 октября 2014, Электронный фонд правовой и нормативно-технической документации, [on-line:] <http://docs.cntd.ru/document/420227082> – 21 listopada 2017; K. Czerewacz – Filipowicz, *Regionalizm i regionalizacja*, op. cit., s. 84.

Armenii¹³¹ (weszło w życie 2 stycznia 2015 r.¹³²), natomiast 23 grudnia 2014 r. – umowa o przystąpieniu do Unii Kirgistanu¹³³ (zaczęła obowiązywać 12 sierpnia 2015 r.¹³⁴). Ostatecznie EaUG rozpoczęła swoją działalność z dniem 1 stycznia 2015 r.¹³⁵, natomiast 1 stycznia 2018 r. w życie wszedł *Kodeks Celny Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej*¹³⁶.

Jak można zauważyć, dwa spośród pięciu państw członkowskich EaUG są jednocześnie uczestnikami unijnego programu Partnerstwa Wschodniego (Armenia i Białoruś). Niektórzy badacze podkreślają, że inicjatywa EaUG jest rosyjską odpowiedzią na unijne propozycje zacieśnienia współpracy z państwami poradzieckimi w ramach EPS i PW, oferującą swobodę przepływu pracowników, rozszerzenie rynku zbytu i dostęp do surowców energetycznych po stosunkowo niskich cenach¹³⁷. Biorąc to pod uwagę, jak również brak uzależnienia partnerstwa od poszanowania wartości demokratycznych i praw człowieka, inicjatywa EaUG dla niektórych republik byłego ZSRR jest bardziej atrakcyjną propozycją współpracy aniżeli Partnerstwo Wschodnie. W szczególności Białoruś, która ze względu na ciągłe narusze-

¹³¹ *Договор о присоединении Республики Армения к Договору о Евразийском экономическом союзе от 29 мая 2014 года*, Правовой портал Евразийского экономического союза, [on-line:] https://docs.eaeunion.org/docs/ru-ru/0027298/itia_11102014_doc.pdf, s. 1–5 – 21 listopada 2017; K. Czerewacz – Filipowicz, *Regionalizm i regionalizacja*, op. cit., s. 84.

¹³² *Армения присоединилась к Евразийскому экономическому союзу*, 2 января 2015, Евразийская экономическая комиссия, [on-line:] <http://www.eurasiancommission.org/ru/nae/news/Pages/02-01-2015-1.aspx> – 21 listopada 2017; K. Czerewacz – Filipowicz, *Regionalizm i regionalizacja*, op. cit., s. 84; Zob. T. Michałowski, *Interesy krajów członkowskich w Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej*, „Współczesna Gospodarka” t. 7, 2016, nr 4, s. 1, 8–9.

¹³³ *Договор о присоединении Кыргызской Республики к Договору о Евразийском экономическом союзе от 29 мая 2014 года*, Правовой портал Евразийского экономического союза, [on-line:] https://docs.eaeunion.org/docs/ru-ru/0147066/itia_26122014, s. 1–10 – 21 listopada 2017; K. Czerewacz – Filipowicz, *Regionalizm i regionalizacja*, op. cit., s. 84.

¹³⁴ *Кыргызстан присоединился к Евразийскому экономическому союзу*, 12 августа 2015, Евразийская экономическая комиссия, [on-line:] <http://www.eurasiancommission.org/ru/nae/news/Pages/12-08-2015-1.aspx> – 21 listopada 2017; Zob. T. Michałowski, *Interesy krajów członkowskich*, op. cit., s. 1, 9–10.

¹³⁵ *Вступил в силу Договор о Евразийском экономическом союзе (ЕАЭС)*, op. cit. – 21 listopada 2017; K. Czerewacz – Filipowicz, *Regionalizm i regionalizacja*, op. cit., s. 84; T. Michałowski, *Interesy krajów członkowskich*, op. cit., s. 1.

¹³⁶ *Таможенный кодекс ЕАЭС вступил в силу*, 1 января 2018, Евразийская экономическая комиссия, [on-line:] <http://www.eurasiancommission.org/ru/nae/news/Pages/01-01-2018-1.aspx> – 10 kwietnia 2019; Zob. *Договор о Таможенном кодексе Евразийского экономического союза от 11 апреля 2017 г.*, Правовой портал Евразийского экономического союза, [on-line:] https://docs.eaeunion.org/docs/ru-ru/01413569/itia_12042017, s. 1–1194 – 10 kwietnia 2019.

¹³⁷ A. Włodkowska – Bagan, *Rywalizacja mocarstw*, op. cit., s. 201.

nia przez jej władze praw człowieka oraz podstawowych wolności obywatelskich¹³⁸ nigdy nie była aktywnym uczestnikiem powyższego unijnego programu, a 28 czerwca 2021 r. zawiesiła swój udział w PW w reakcji na zaostrezenie przez UE polityki sankcyjnej wobec reżimu białoruskiego¹³⁹, większe korzyści dostrzega w dołączeniu do rosyjskiej inicjatywy. Członkostwo Białorusi w EaUG jest kontynuacją polityki zagranicznej prowadzonej przez ten kraj od lat 90. XX w. i polegającej na rozwoju współpracy z Federacją Rosyjską jako partnerem strategicznym¹⁴⁰. Podyktowane jest to przede wszystkim względami gospodarczymi – niemalże wszystkie surowce energetyczne importowane przez Białoruś pochodzą z Rosji, a jej udział w białoruskim handlu zagranicznym, zgodnie z wynikami za 2014 r., oscylował na poziomie 49%¹⁴¹; w 2019 r. udział FR w białoruskim eksporcie wynosił 42%, a w białoruskim imporcie – 56%¹⁴². Z kolei w przypadku Armenii we wrześniu 2013 r. doszło do zwrotu w polityce zagranicznej państwa w kierunku zacieśnienia współpracy z Białorusią, Kazachstanem, Federacją Rosyjską, a później także Kirgistanem w ramach EaUG, gdyż jeszcze w pierwszej połowie 2013 r. kraj ten uczestniczył w negocjacjach z Unią Europejską w sprawie umowy stowarzyszeniowej, które zakończyły się w lipcu 2013 r., natomiast we wcześniejszej inicjatywie integracyjnej z udziałem wymienionych wyżej republik poradzieckich, a mianowicie EaWG, uczestniczył jedynie w roli obserwatora¹⁴³.

¹³⁸ T. Stępniewski, *Białoruś i Ukraina w polityce sąsiedztwa Unii Europejskiej: europeizacja czy peryferyzacja?*, [w:] *Europejska Polityka Sąsiedztwa Unii Europejskiej*, op. cit., s. 180–183; I. Lyubashenko, *Europejska Polityka Sąsiedztwa*, op. cit., s. 219–221.

¹³⁹ *Stosunki UE–Białoruś*, 27 września 2022, Rada Europejska/Rada Unii Europejskiej, [on-line:] <https://www.consilium.europa.eu/pl/policies/eastern-partnership/belarus/> – 15 października 2022.

¹⁴⁰ Zob. R. Czachor, *Główne kierunki polityki zagranicznej Republiki Białoruś w latach 1994–2011*, „Wschodnioznawstwo” t. 5, 2011, s. 9–22; *Приоритетные направления внешней политики Республики Беларусь*, МИД Республики Беларусь, [on-line:] http://mfa.gov.by/foreign_policy/priorities/ – 22 listopada 2017.

¹⁴¹ T. Michałowski, *Interesy krajów członkowskich*, op. cit., s. 5–6; *Россия и Союзное государство*, МИД Республики Беларусь, [on-line:] <http://mfa.gov.by/bilateral/russia/> – 22 listopada 2017; K. Czerewacz–Filipowicz, *Regionalizm i regionalizacja*, op. cit., s. 86–87.

¹⁴² W. Mroczek, *Silna integracja Białorusi z gospodarką rosyjską*, „Obserwator Finansowy” 26 października 2020, [on-line:] <https://www.obserwatorfinansowy.pl/bez-kategorii/rotator/silna-integracja-bialorusi-z-gospodarka-rosyjska/> – 15 października 2022.

¹⁴³ K. Czerewacz–Filipowicz, *Regionalizm i regionalizacja*, op. cit., s. 84; Zmiana kierunku polityki zagranicznej Armenii była związana z naciskami ze strony Rosji oraz dużym powiązaniem w sferze gospodarczo-handlowej z tym państwem; por. S. Ananicz (współpraca: W. Górecki), *Armenia odwraca się od UE*, „Analizy OSW im. M. Karpią” 4 września 2013, Ośrodek Studiów Wschodnich, [on-line:] <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2013-09-04/armenia-odwraca-sie-od-ue> – 22 listopada 2017; T. Michałowski, *Interesy krajów członkowskich*, op. cit., s. 8–9; *Partnerstwo*

Warto również dodać, iż w okresie prezydentury Igora Dodona (2016–2020) zainteresowanie pogłębieniem współpracy z EaUG wykazywała Mołdawia, czyli kolejne państwo–uczestnik Partnerstwa Wschodniego UE. 21 marca 2017 r. prezydent Dodon zwrócił się do przewodniczącego Kolegium Euroazjatyckiej Komisji Gospodarczej Tigrana Sarkisjana z prośbą o nadanie Mołdawii statusu obserwatora przy EaUG¹⁴⁴. Z kolei podczas posiedzenia Najwyższej Euroazjatyckiej Rady Gospodarczej, które miało miejsce 11 października 2017 r. w Soczi, I. Dodon oświadczył, że jego państwo jest gotowe rozpatrzyć możliwość podpisania z EaUG porozumienia o wolnym handlu¹⁴⁵. Celem Moskwy przy tym było włączenie w prace EaUG jak największej liczby republik poradzieckich, gdyż pozwoliłoby to ograniczyć wpływy w regionie innych graczy międzynarodowych, takich jak USA, UE i Chiny, a także wzmocnić swoją rolę na arenie międzynarodowej w odpowiedzi na wzrost znaczenia ugrupowań integracyjnych, np. UE, NAFTA, APEC oraz ASEAN¹⁴⁶.

Dokonując oceny funkcjonowania EaUG, należy przede wszystkim podkreślić, że utworzenie tej organizacji nie wyeliminowało konfliktów między poszczególnymi jej państwami członkowskimi. Na przykład jeszcze przed rozpoczęciem obowiązywania porozumienia powołującego EaUG Rosja wprowadziła zakaz importu białoruskiego mięsa, który obowiązywał do początku 2017 r. Powodem zastosowania tego rodzaju ograniczenia w handlu między stronami było wykorzystanie przez Mińsk mechanizmu Unii Celnej dla reeksportu do Rosji europejskich towarów objętych sankcjami¹⁴⁷. Warto dodać, że jej

Wschodnie. Wymiar dwustronny, MSZ RP, [on-line:] http://www.msz.gov.pl/pl/polityka_zagraniczna/partnerstwo_wschodnie/wymiar_dwustronny/?printMode=true – 22 listopada 2017; K. Czerewacz – Filipowicz, *Regionalizm i regionalizacja*, op. cit., s. 87.

¹⁴⁴ Игорь Додон принял решение инициировать предоставление Республике Молдова статуса страны-наблюдателя при Евразийском Экономическом Союзе, 22 марта 2017, Президентура Республики Молдова, [on-line:] <http://www.prm.md/rus/comunicate-de-presia/igor-dodon-a-solicitat-acordarea-republicii-moldova-a-statutului-de-stat-observator-in-cadrul-uniunii-economice-euroasiatice> – 22 listopada 2017.

¹⁴⁵ Заседание Высшего Евразийского экономического совета, 11 октября 2017, Президент России, [on-line:] <http://kremlin.ru/events/president/news/55819> – 22 listopada 2017.

¹⁴⁶ A. Włodkowska – Bagan, *Rywalizacja mocarstw*, op. cit, s. 202.

¹⁴⁷ Россия отказывается от белорусского мяса, „BBC. Русская служба” 26 ноября 2014, [on-line:] http://www.bbc.com/russian/business/2014/11/141126_belarus_food_import_ban_russia – 23 listopada 2017; Т. Мельничук, Лукашенко России о запрете мяса: не надо нас прессовать, „BBC. Русская служба” 27 ноября 2014, [on-line:] http://www.bbc.com/russian/international/2014/11/141127_belarus_russia_meat – 23 listopada 2017; Белоруссия ограничила ввоз мясной продукции в Россию, „Известия” 6 февраля 2017, [on-line:] <https://iz.ru/news/662722> – 23 listopada 2017; Лукашенко предложил РФ полностью запретить импорт мяса из Белоруссии, „Известия” 7 февраля 2017, [on-line:] <https://iz.ru/news/663046> – 23 listopada 2017.

powołanie nie wpłynęło znacząco na zwiększenie wymiany handlowej między krajami-uczestnikami EaUG. Najniższy przy tym ich udział (7%) w całości obrotów handlowych miała Rosja (natomiast do liderów w rosyjskim handlu, w dużej mierze ze względu na eksport surowców energetycznych, należały: Chiny, UE, Japonia, Korea Południowa oraz Turcja). Z kolei największy udział państw EaUG w wymianie handlowej miała Białoruś z powodu dużego uzależnienia jej gospodarki od handlu z Rosją (na drugim miejscu plasowała się UE). W przypadku Armenii EaUG również zajmowała stosunkowo wysokie miejsce na liście partnerów handlowych, przyczyną czego – podobnie do Białorusi – były duże powiązania gospodarczo-handlowe z Rosją. Jeżeli chodzi natomiast o Kazachstan i Kirgistan, największy udział w całości obrotów handlowych tych państw miała odpowiednio Unia Europejska i Chiny. Drugie miejsce wśród najważniejszych partnerów handlowych obu krajów zajmowała EaUG (ok. 25–27%)¹⁴⁸. Wśród przyczyn niskiej efektywności tej organizacji można wymienić m.in.: różny poziom rozwoju gospodarczego poszczególnych państw członkowskich, sprzeczność ich interesów polityczno-gospodarczych, silne powiązania gospodarcze między niektórymi krajami EaUG (przede wszystkim Białorusią i Armenią) a Rosją, wysoki stopień korupcji w tych państwach, a także postrzeganie przez Federację Rosyjską Eurazjatyckiej Unii Gospodarczej jako instrumentu realizacji partykularnych celów polityki zagranicznej polegających na wzmocnieniu własnych wpływów w przestrzeni poradzieckiej oraz tym samym pozycji państwa rosyjskiego na arenie międzynarodowej, a nie jako skutecznego mechanizmu integracji gospodarczej byłych republik związkowych¹⁴⁹.

¹⁴⁸ K. Czerewacz - Filipowicz, *Regionalizm i regionalizacja*, op. cit., s. 102–118; T. Michałowski, *Interesy krajów członkowskich*, op. cit., s. 4–10; A. Michalik, *Unia Euroazjatycka – realna szansa dla integracji gospodarczej w regionie?*, „Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach” 2015, nr 228, s. 40–45; A. Jarosiewicz, E. Fischer (współpraca: T. Bakunowicz), *Euroazjatycka Unia Gospodarcza – więcej polityki, mniej gospodarki*, „Komentarze OSW im. M. Karpia” 20 stycznia 2015, Ośrodek Studiów Wschodnich, [on-line:] <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2015-01-20/eurazjatycka-unia-gospodarcza-wiecej-polityki-mniej-gospodarki> – 23 listopada 2017); J. Biernat, *Przebieg integracji euroazjatyckiej Niemile zaskoczył pomysłodawcę, czyli Rosję*, „Obserwator Finansowy” 9 listopada 2017, [on-line:] <https://www.obserwatorfinansowy.pl/tematyka/makroekonomia/przebieg-integracji-euroazjatyckiej-niemile-zaskoczyl-pomyslodawce-czyli-rosje/> – 23 listopada 2017.

¹⁴⁹ A. Jarosiewicz, E. Fischer (współpraca: T. Bakunowicz), *Euroazjatycka Unia Gospodarcza*, op. cit. – 23 listopada 2017; J. Biernat, *Przebieg integracji euroazjatyckiej*, op. cit. – 23 listopada 2017; A. Michalik, *Unia Euroazjatycka*, op. cit., s. 40–45; T. Michałowski, *Interesy krajów członkowskich*, op. cit., s. 4–10.

2.4. Współpraca dwustronna Rosji z państwami poradzieckimi

Analizując współpracę gospodarczo-handlową Rosji z republikami byłego ZSRR, należy zauważyć, iż jest ona zróżnicowana pod kątem najważniejszych partnerów handlowych Rosji oraz udziału FR w wymianie handlowej państw poradzieckich. Po przeanalizowaniu polityki handlowej Rosji w 2019 r. można zaobserwować, że największymi jej partnerami w przypadku eksportu były: Chiny (ponad 57,3 mld dolarów – 13,43% udziału w całkowitej wielkości eksportu), Holandia (ponad 44,7 mld dolarów – 10,50%), Niemcy (ok. 28 mld dolarów – 6,57%), Białoruś (ponad 21,7 mld dolarów – 5,09%), Turcja (ok. 21,1 mld dolarów – 4,96%), Korea Południowa (ponad 16,3 mld dolarów – 3,83%), Włochy (ok. 14,3 mld dolarów – 3,36%), Kazachstan (ok. 14,2 mld dolarów – 3,35%). Z kolei w zakresie importu do głównych partnerów handlowych Rosji należało zaliczyć: Chiny (ponad 54,1 mld dolarów – 21,91% udziału w całkowitej wielkości importu), Niemcy (ponad 25,1 mld dolarów – 10,16%), Białoruś (ponad 13,6 mld dolarów – 5,53%), USA (ok. 13,4 mld dolarów – 5,43%), Włochy (ok. 10,9 mld dolarów – 4,41%), Japonię (ponad 8,9 mld dolarów – 3,63%), Francję (ok. 8,5 mld dolarów – 3,48%) oraz Koreę Południową (ok. 8 mld dolarów – 3,24%)¹⁵⁰. Zdecydowanie inaczej sytuacja handlowa wyglądała w przypadku pozostałych republik poradzieckich (z wyjątkiem Litwy, Łotwy i Estonii, które w maju 2004 r. stały się członkami UE). Udział Rosji w wymianie handlowej tych państw przedstawiono w tabeli 1.

Tabela 1. Udział Rosji w wymianie handlowej republik poradzieckich w 2019 r.

Państwa poradzieckie	Eksport		Import	
	Wartość (mln dolarów)	%	Wartość (mln dolarów)	%
Armenia	719,7	27,47	1 489,3	29,37
Azerbejdżan	724,3	3,69	2 287,1	16,76
Białoruś	13 624	41,34	21 623,5	54,78
Gruzja	496,9	13,08	977,1	10,26
Kazachstan	5 602,5	9,71	14 065	36,67
Kirgistan	281,2	14,16	1 404,2	28,15

¹⁵⁰ Dane na temat wymiany handlowej Federacji Rosyjskiej w 2019 r. pochodzą ze strony The World Integrated Trade Solution (WITS), <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/RUS/Year/2019/TradeFlow/EXPIMP/Partner/by-country#> – 11 listopada 2022.

Mołdawia	249,8	8,99	692,5	11,85
Tadżykistan	44,3	4,97	1 009,1	30,33
Turkmenistan*	145	1,45	543	17,7
Ukraina	3 242,8	6,48	6 985	11,49
Uzbekistan	2 034,7	13,63	3 974,1	18,17

* Dane na temat wymiany handlowej Turkmenistanu pochodzą ze strony *The Observatory of Economic Complexity*, <https://oec.world/> – 15 listopada 2022.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych ze strony *The World Integrated Trade Solution (WITS)*, <https://wits.worldbank.org/> – 15 listopada 2022.

Jak można zauważyć, udział Federacji Rosyjskiej w wymianie handlowej 11 republik poradzieckich był dość znaczący, zwłaszcza w przypadku Armenii, Białorusi, Kazachstanu i Kirgistanu, co wskazuje na ich duże powiązanie z gospodarką rosyjską. Przy tym jednym z najważniejszych towarów importowych Rosji jest gaz oraz ropa naftowa. Powiązania te pozwalają władzom w Moskwie stosować różnego rodzaju naciski gospodarczo-energetyczne (m.in. podwyższenie cen lub wprowadzenie ceł na surowce energetyczne, a także ograniczenie importu określonych towarów¹⁵¹) na kraje poradzieckie w celu utrzymania wpływów w regionie. W 2006 r. przykładowo doszło do kolejnego kryzysu energetycznego między Moskwą a Mińskiem¹⁵², w wyniku którego cena gazu importowanego przez Białoruś została podwyższona z 46,7 dolarów za 1 tys. m³ w 2006 r. do 100 dolarów za 1 tys. m³ w 2007 r., z kolei na ropę naftową nałożono cło eksportowe w wysokości 53 dolarów za tonę¹⁵³. Powyższe działania Rosji doprowadziły ostatecznie do tego, że Białoruś zgodziła się na sprzedaż rosyjskiemu Gazpromowi 50% akcji białoruskiej firmy gazowniczej

¹⁵¹ I. Topolski, *Polityka Federacji Rosyjskiej*, op. cit., s. 254–282; A. Włodkowska, *Polityka Federacji Rosyjskiej na obszarze WNP*, op. cit., s. 154–168, 243–248.

¹⁵² W 2007 r. Białoruś wprowadziła wiele ograniczeń, niezgodnych z założeniami Unii Celnej, na wwoz rosyjskich towarów, takich jak alkohol, tytoń, ryby oraz wyroby chemiczne; por. E. Mironowicz, *Sojusz interesów*, op. cit., s. 135.

¹⁵³ A. Eberhardt, *Problematyka energetyczna w stosunkach Federacji Rosyjskiej i Republiki Białoruś*, [w:] *Geopolityka rurociągów*, op. cit., s. 88–93; E. Mironowicz, *Sojusz interesów*, op. cit., s. 135; I. Topolski, *Polityka Federacji Rosyjskiej*, op. cit., s. 278–279; A. Włodkowska, *Polityka Federacji Rosyjskiej na obszarze WNP*, op. cit., s. 166–167, 244.

Biełtransgaz¹⁵⁴. Tego typu instrumenty Federacja Rosyjska stosowała również w relacjach z byłymi republikami związkowymi, pozostającymi poza EaWG, m.in. Mołdawii (np. 2005 r. – zakaz importu produktów roślinnych, a w 2006 r. – zakaz importu wina)¹⁵⁵, Ukrainy (np. 2005 r. – embargo na import mięsa, 2009 r. – przerwanie dostaw gazu, 2013 r. – nałożenie kary w wysokości 7 mld dolarów za niepobranie minimalnej ilości rosyjskiego gazu)¹⁵⁶, Gruzji (np. 2006 r. – zakaz importu wina, wód mineralnych oraz produktów roślinnych)¹⁵⁷. Realizowana w ten sposób polityka zagraniczna Federacji Rosyjskiej miała na celu ograniczenie zaangażowania innych podmiotów międzynarodowych (w tym UE, USA, NATO, Chin) na obszarze poradzieckim oraz jednocześnie utrzymanie na stosunkowo wysokim poziomie uzależnienia republik byłego Związku Radzieckiego od handlu z Rosją, a tym samym wzmocnienie własnych wpływów w regionie, jak również zapewnienie stałego dostępu do dróg przesyłowych i złóż surowców energetycznych¹⁵⁸, które mają największy udział w budżecie państwa rosyjskiego¹⁵⁹. Dążąc do osiągnięcia ostatniego z wymienionych celów, Moskwa podjęła ponadto kroki na rzecz uregulowania statusu prawnego Morza Kaspijskiego, na dnie którego znajdują znaczne zasoby gazu ziemnego i ropy naftowej. Po tym, jak w latach 90. XX w. jej polityka w tym zakresie polegała przede wszystkim na ograniczaniu dostępu do tych złóż innych państw przybrzeżnych, a w szczególności Azerbejdżanu, Iranu, Kazachstanu oraz Turkmenistanu, pod koniec XX w. oraz na początku XXI w. Rosja zmieniła kierunek swoich działań i podpisała wiele umów międzynarodowych z wymienionymi państwami, w których zawarto przepisy regulujące zasady rozgraniczenia

¹⁵⁴ I. Topolski, *Polityka Federacji Rosyjskiej*, op. cit., s. 268; E. Mironowicz, *Sojusz interesów*, op. cit., s. 136; A. Eberhardt, *Problematyka energetyczna*, op. cit., s. 92–93.

¹⁵⁵ I. Topolski, *Polityka Federacji Rosyjskiej*, op. cit., s. 258.

¹⁵⁶ *Ibidem*, s. 258, 275; A. Włodkowska-Bagan, *Rywalizacja mocarstw*, op. cit., s. 204–207.

¹⁵⁷ I. Wiśniewska, *Embargo w rosyjskiej polityce handlowej – taktyka bez strategii*, „Analizy OSW im. M. Karpią” 13 lipca 2011, Ośrodek Studiów Wschodnich, [on-line:] <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2011-07-13/embargo-w-rosyjskiej-polityce-handlowej-taktyka-bez-strategii> – 18 listopada 2017.

¹⁵⁸ A. Włodkowska, *Polityka Federacji Rosyjskiej na obszarze WNP*, op. cit., s. 154–168, 214–216, 225–227, 243–249; M. Nizioł-Celewicz, *Polityka Federacji Rosyjskiej wobec obszaru Wspólnot Niepodległych Państw*; [w:] *Federacja Rosyjska w stosunkach międzynarodowych*, op. cit., s. 141–145; I. Topolski, *Polityka Federacji Rosyjskiej*, op. cit., s. 254–282.

¹⁵⁹ Zob. K. Stala-Szlugaj, U. Lorenz, *Rynek surowców energetycznych w Rosji – cz. II: ropa naftowa i gaz ziemny*, „Przegląd Górniczy” 2010, nr 11, s. 32–38.

dna morza¹⁶⁰ (tj. *Deklarację o współpracy na Morzu Kaspijskim z Kazachstanem*¹⁶¹, *Porozumienie o rozgraniczeniu przyległych odcinków dna Morza Kaspijskiego z Azerbejdżanem*)¹⁶². Status prawny Morza Kaspijskiego ostatecznie udało się uregulować dopiero w sierpniu 2018 r.¹⁶³ Dodatkowo Moskwa odwołuje się do takich instrumentów polityki zagranicznej, jak pożyczki, wsparcie finansowe oraz działalność inwestycyjna, w tym pomoc w budowie elektrowni jądrowych (m.in. na Białorusi i w Uzbekistanie)¹⁶⁴.

3. Integracja przestrzeni poradzieckiej w sferze bezpieczeństwa

Kolejną dziedziną współpracy Rosji z innymi państwami regionu poradzieckiego, którą należy omówić w niniejszym rozdziale, jest obszar bezpieczeństwa i obrony. Pierwszym krokiem na rzecz pogłębienia współdziałania w tej sferze było podpisanie 15 maja 1992 r. w Taszkencie *Układu o bezpieczeństwie zbiorowym* (powszechnie nazywanego „układem taszkienckim”). W poszczególnych artykułach tego dokumentu zawarte zostały zasady rozwoju relacji między stronami w sferze bezpieczeństwa, takie jak m.in.: zakaz użycia siły lub groźby jej użycia, pokojowe rozwiązywanie sporów, nieuczestniczenie w sojuszach wojskowych lub działaniach skierowanych przeciwko innemu sygnatariuszowi układu, przeprowadzanie konsultacji i uzgadnianie wspólnych stanowisk w sprawach istotnych dla interesów uczestników układu, nieprzystępowanie do porozumień międzynarodowych niezgodnych z układem¹⁶⁵. Z kolei w art. 4 tego dokumentu potwierdzono, że w przypadku, gdy „jedno

¹⁶⁰ A. Włodkowska, *Polityka Federacji Rosyjskiej na obszarze WNP*, op. cit., s. 214–216, 227, 248–249; E. Wyciszkiewicz, *Rosyjska polityka energetyczna w basenie Morza Kaspijskiego*, [w:] *Geopolityka rurociągów*, op. cit., s. 143–181.

¹⁶¹ *Декларация между Российской Федерацией и Республикой Казахстан о сотрудничестве на Каспийском море*, 9 октября 2000, Президент России, [on-line:] <http://kremlin.ru/supplement/3308> – 20 listopada 2017.

¹⁶² *Соглашение между Российской Федерацией и Азербайджанской Республикой о разграничении сопредельных участков дна Каспийского моря*, 23 сентября 2002, Президент России, [on-line:] <http://kremlin.ru/supplement/3806> – 20 listopada 2017.

¹⁶³ M. Marszewski, *Spóźniony podział Morza Kaspijskiego*, „Analizy OSW im. M. Karpia” 22 sierpnia 2018, Ośrodek Studiów Wschodnich, [on-line:] <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2018-08-22/spozniony-podzial-morza-kaspijskiego> – 11 kwietnia 2019.

¹⁶⁴ A. Włodkowska – Bagan, *Rywalizacja mocarstw*, op. cit., s. 208–212.

¹⁶⁵ *Układ o bezpieczeństwie zbiorowym*, 15 maja 1992, [w:] C. Mojsiewicz, *Współnota Niepodległych Państw*, Poznań 2000, s. 118–121.

z państw członkowskich padnie ofiarą agresji ze strony jakiegokolwiek państwa lub grupy państw, zostanie to potraktowane jako akt agresji przeciwko wszystkim sygnatariuszom [...] Układu. W razie agresji przeciwko któremukolwiek państwu członkowskiemu wszystkie pozostałe państwa członkowskie udzielą mu niezbędnej pomocy, również wojskowej”¹⁶⁶. Przewidziano ponadto utworzenie Rady Bezpieczeństwa Zbiorowego, składającej się z szefów krajów-uczestników oraz Głównego Dowódcy Zjednoczonych Sił Zbrojnych WNP¹⁶⁷. Układ taszkiencki został podpisany przez Armenię, Kazachstan, Kirgistan, Rosję, Tadżykistan i Uzbekistan. Rok później dołączyły do nich Azerbejdżan, Białoruś i Gruzja. Dokument ten był umową terminową zawartą na pięć lat, w związku z czym po wejściu w życie 20 kwietnia 1994 r. wymagał przeprowadzenia prolongaty w kwietniu 1999 r. (wówczas złożenia swojego podpisu pod układem odmówiły Azerbejdżan, Gruzja oraz Uzbekistan)¹⁶⁸.

W dniu podpisania układu taszkienckiego podpisano kilka innych dokumentów dotyczących rozwoju kooperacji w sferze bezpieczeństwa, a w szczególności ochrony granic oraz zasad korzystania z przestrzeni powietrznej¹⁶⁹. Z kolei w następnych latach wspomniane wyżej republiki poradzieckie przyjęły wiele dodatkowych porozumień regulujących współpracę wielostronną w omawianej dziedzinie oraz uzupełniających postanowienia układu z 1992 r. Wśród nich należy wymienić *Koncepcję bezpieczeństwa zbiorowego państw-uczestników Układu o bezpieczeństwie zbiorowym* podpisaną 10 lutego 1995 r. w Ałma Acie. Strony określiły w niej podstawy polityki wojskowej krajów-sygnatariuszy układu taszkienckiego, podkreślając przy tym, że dla koordynacji stanowisk oraz prowadzenia uzgodnionej polityki w zakresie zapewnienia bezpieczeństwa zbiorowego będą przeprowadzane wzajemne konsultacje. W dalszej jej części stwierdzono ponadto, iż strategiczne siły jądrowe Rosji będą pełniły funkcję powstrzymywania przed próbami realizacji agresywnych zamiarów przeciwko państwom-uczestnikom układu. W koncepcji umieszczono również etapy kształtowania systemu bezpieczeństwa zbiorowego, przewidujące m.in. powołanie koalicyjnych ugrupowań wojsk, stworzenie wspólnego systemu obrony przeciwlotniczej i rozważenie kwestii utworzenia zjednoczonych sił zbrojnych¹⁷⁰. Jednocześnie z przyjęciem

¹⁶⁶ *Ibidem*, s. 119.

¹⁶⁷ *Ibidem*.

¹⁶⁸ I. Topolski, *Region Wspólnoty*, op. cit., s. 113.

¹⁶⁹ A. Włodkowska, *Polityka Federacji Rosyjskiej na obszarze WNP*, op. cit., s. 190.

¹⁷⁰ Концепция коллективной безопасности государств-участников Договора о коллективной безопасности от 15 мая 1992 г., 10 февраля 1995, Организация Договора о коллективной безопасности, [on-line:] http://www.odkb-csto.org/documents/detail.php?ELEMENT_ID=130 – 24 listopada 2017.

powyższej koncepcji podpisano *Memorandum w sprawie utrzymania pokoju i stabilności we Wspólnocie Niepodległych Państw*, z kolei w maju 1995 r. zaakceptowano *Podstawowe kierunki pogłębienia współpracy wojskowej państw-uczestników Układu o bezpieczeństwie zbiorowym* oraz *Plan realizacji Koncepcji bezpieczeństwa zbiorowego*¹⁷¹. Rok później przyjęta została *Koncepcja zapobiegania i rozwiązywania konfliktów na terytorium państw członkowskich WNP*, a w maju 2000 r. – *Memorandum o podwyższeniu efektywności Systemu Bezpieczeństwa Zbiorowego WNP i jego adaptacji do nowej sytuacji geopolitycznej*¹⁷².

Ponadto na początku XXI w., oprócz podpisania kolejnych umów regulujących rozwój kooperacji w sferze bezpieczeństwa między państwami członkowskimi WNP¹⁷³, przyjęto dokumenty, na podstawie których zinstytucjonalizowano dotychczasową współpracę. 7 października 2002 r. w Kiszyniowie sześć republik poradzieckich (Armenia, Białoruś, Kazachstan, Kirgistan, Rosja i Tadżykistan)¹⁷⁴ podpisało *Porozumienie o statusie prawnym Organizacji Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym*¹⁷⁵ oraz *Statut Organizacji Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym*¹⁷⁶. Dokumenty te weszły w życie 18 września 2003 r.¹⁷⁷ W ten sposób układ taszkiencki został przekształcony w Organizację Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym (OUBZ)¹⁷⁸. W dokumencie statutowym OUBZ wśród celów organizacji wymieniono m.in.: wzmocnienie pokoju, bezpieczeństwa międzynarodowego i regionalnego oraz stabilności,

¹⁷¹ A. Włodkowska, *Polityka Federacji Rosyjskiej na obszarze WNP*, op. cit., s. 209–210; K. Malak, *Instytucjonalizacja wielostronnej współpracy*, op. cit., s. 28; A. Legucka, *System bezpieczeństwa na obszarze Wspólnoty Niepodległych Państw*, [w:] *Wspólnota Niepodległych Państw*, op. cit., s. 120–121.

¹⁷² A. Włodkowska, *Polityka Federacji Rosyjskiej na obszarze WNP*, op. cit., s. 224, 240.

¹⁷³ Np. *Porozumienie w sprawie podstawowych zasad współpracy wojskowo-technicznej między państwami-uczestnikami Układu o bezpieczeństwie zbiorowym* oraz *Umowa o statusie formacji sił i środków systemu bezpieczeństwa zbiorowego*; por. *Нормативно-правовые документы, подписанные в рамках ОДКБ*, интернет-портал СНГ, [on-line:] <http://www.e-cis.info/page.php?id=13850> – 24 listopada 2017.

¹⁷⁴ K. Malak, *Instytucjonalizacja wielostronnej współpracy*, op. cit., s. 31; A. Włodkowska, *Polityka Federacji Rosyjskiej na obszarze WNP*, op. cit., s. 240.

¹⁷⁵ *Соглашение о правовом статусе Организации договора о коллективной безопасности*, 7 октября 2002, Организация Договора о коллективной безопасности, [on-line:] http://www.odkb-csto.org/documents/detail.php?ELEMENT_ID=125 – 24 listopada 2017.

¹⁷⁶ *Устав Организации договора о коллективной безопасности*, 7 октября 2002, Организация Договора о коллективной безопасности, [on-line:] http://www.odkb-csto.org/documents/detail.php?ELEMENT_ID=124 – 24 listopada 2017.

¹⁷⁷ *Вопросы формирования системы коллективной безопасности*, Организация Договора о коллективной безопасности, [on-line:] <http://www.odkb.gov.ru/g/k.htm> – 24 listopada 2017.

¹⁷⁸ K. Malak, *Instytucjonalizacja wielostronnej współpracy*, op. cit., s. 31; Na temat rozwoju i znaczenia Organizacji Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym w zapewnieniu bezpieczeństwa w przestrzeni poradzieckiej zob. G. Tutak, *Rola i znaczenie Organizacji Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym na*

ochronę zbiorową niezależności, integralności terytorialnej oraz suwerenności państw członkowskich. Podkreślono przy tym, że – dążąc do osiągnięcia powyższych celów – priorytet w swoich działaniach strony będą nadawały środkom politycznym. W dokumencie tym wspomniano również o uzgadnianiu oraz koordynowaniu przez państwa członkowskie swoich stanowisk w zakresie polityki zagranicznej dotyczących międzynarodowych i regionalnych problemów bezpieczeństwa, wykorzystując m.in. mechanizmy i procedury konsultacyjne organizacji. Wśród jej organów wyszczególniono: Radę Bezpieczeństwa Zbiorowego, Radę Ministrów Spraw Zagranicznych, Radę Ministrów Obrony, Komitet Sekretarzy Rad Bezpieczeństwa oraz Stałą Radę. Jednocześnie do stałych organów roboczych organizacji zaliczono Sekretariat i Zjednoczony Sztab, a jako organ współpracy międzyparlamentarnej wskazane zostało Zgromadzenie Parlamentarne¹⁷⁹.

W 2004 r. OUBZ został nadany status obserwatora przy Zgromadzeniu Ogólnym ONZ, a dwa lata później do organizacji dołączył Uzbekistan¹⁸⁰. W czerwcu 2007 r. natomiast zdecydowano o rozszerzeniu zakresu przedmiotowego OUBZ o dziedzinę polityczną i gospodarczą. W ten sposób Moskwa, realizując własne cele polegające na wypełnieniu próżni, która pojawiła się w wyniku rozpadu Związku Radzieckiego oraz stworzeniu pewnego rodzaju alternatywy wobec Sojuszu Północnoatlantyckiego w przestrzeni poradzieckiej, powołała pierwsze w regionie ugrupowanie o charakterze polityczno-wojskowym¹⁸¹.

Dążąc do zacieśnienia współpracy w sferze bezpieczeństwa między państwami – uczestnikami WNP, a następnie *Układu o bezpieczeństwie zbiorowym* (później OUBZ) oraz tym samym zwiększenia efektywności tych struktur integracyjnych, Rosja jeszcze w latach 90. XX w. podjęła próby na rzecz powołania Zjednoczonych Sił Zbrojnych WNP, które zakończyły się niepowodzeniem. Dopiero na początku XXI w., po tym jak podpisano porozumienie o utworzeniu trzech systemów bezpieczeństwa zbiorowego: kaukaskiego, wschodnioeuropejskiego i środkowoazjatyckiego, udało się uruchomić proces tworzenia sił szybkiego reagowania, wynikiem którego było podjęcie 25 maja 2001 r. decyzji o ustanowieniu Zbiorowych Sił Szybkiego Reagowania w Środkowoazjatyckim Regionie

obszarze Wspólnoty Niepodległych Państw, „Zeszyty Naukowe Towarzystwa Doktorantów UJ/Nauki Społeczne” 2018, nr 22, s. 99–113.

¹⁷⁹ Устав Организации договора о коллективной, op. cit. – 24 listopada 2017.

¹⁸⁰ I. Topolski, *Region Wspólnoty*, op. cit., s. 114.

¹⁸¹ Idem, *Polityka Federacji Rosyjskiej*, op. cit., s. 199; K. Małak, *Instytucjonalizacja wielostronnej współpracy*, op. cit., s. 31–32; A. Włodkowska, *Polityka Federacji Rosyjskiej wobec Wspólnoty*, op. cit., s. 136–137.

Bezpieczeństwa Zbiorowego¹⁸² (ich liczba wynosi blisko 5 tys. osób¹⁸³). Siły te zostały sformowane w sierpniu 2001 r., a ich podstawę stanowią jednostki wojskowe Federacji Rosyjskiej¹⁸⁴. Z kolei 6 października 2007 r. w Duszanbe podpisano *Porozumienie o działaniach pokojowych Organizacji Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym*. W art. 2 dokumentu państwa członkowskie OUBZ zgodziły się powołać stałe siły pokojowe w celu ich wykorzystania w różnych operacjach pokojowych¹⁸⁵ (ogólna ich liczba wynosi 3,6 tys. osób¹⁸⁶). Natomiast 4 lutego 2009 r. Rada Bezpieczeństwa Zbiorowego OUBZ podpisała decyzję *O Zbiorowych Siłach Reagowania Operacyjnego OUBZ* (zgodnie z oficjalnymi danymi liczącą one ponad 17 tys. osób)¹⁸⁷. Ponadto we wrześniu 2014 r. uzgodniony został projekt decyzji *O Zbiorowych Siłach Powietrznych OUBZ*¹⁸⁸.

¹⁸² W ramach regionu wschodnioeuropejskiego funkcjonuje zgrupowanie regionalne wojsk Rosji i Białorusi, które zostało utworzone na podstawie *Porozumienia dotyczącego wspólnego zabezpieczenia zaplecza Regionalnego Zgrupowania Wojsk Sił Zbrojnych Białorusi i Sił Zbrojnych Rosji* z 2002 r.; por. I. Topolski, *Polityka Federacji Rosyjskiej*, op. cit., s. 200; W ramach regionu kaukaskiego Federacja Rosyjska i Armenia w listopadzie 2016 r. podpisały *Porozumienie o Zjednoczonym Ugrupowaniu Wojsk Sił Zbrojnych Armenii i Rosji*; por. К. Редичкина, *В Кавказском регионе коллективной безопасности появится объединенная группировка Вооруженных Сил РФ и Армении*, „Парламентская газета” 19 июля 2017, [on-line:] <https://www.pnp.ru/social/v-kavkazskom-regione-kollektivnoy-bezopasnosti-poyavitsya-obedinyonnaya-gruppirovka-vooruzhyonnykh-sil-rf-i-armenii.html> – 24 listopada 2017.

¹⁸³ *Коллективные силы быстрого развертывания Центральноазиатского региона коллективной безопасности*, Организация Договора о коллективной безопасности, [on-line:] http://www.odkb-csto.org/js_csto/voennaya-sostavlyauschaya-odkb/ksbrtsar.php – 24 listopada 2022.

¹⁸⁴ A. Legucka, *System bezpieczeństwa*, op. cit., s. 121-122; M. Nizioł-Celewicz, *Polityka Federacji Rosyjskiej*, op. cit., s. 146; I. Topolski, *Region Wspólnoty*, op. cit., s. 114.

¹⁸⁵ *Соглашение о миротворческой деятельности Организации Договора о коллективной безопасности*, 6 октября 2007, Организация Договора о коллективной безопасности, [on-line:] http://www.odkb-csto.org/documents/detail.php?ELEMENT_ID=1679 – 25 listopada 2017.

¹⁸⁶ *Миротворческие силы ОДКБ*, Организация Договора о коллективной безопасности, [on-line:] http://www.odkb-csto.org/js_csto/voennaya-sostavlyauschaya-odkb/msodkb.php – 25 listopada 2017.

¹⁸⁷ *Коллективные силы оперативного реагирования ОДКБ*, Организация Договора о коллективной безопасности, [on-line:] http://www.odkb-csto.org/js_csto/voennaya-sostavlyauschaya-odkb/ksorodkb.php – 25 listopada 2017; A. Legucka, *System bezpieczeństwa*, op. cit., s. 122-123.

¹⁸⁸ *Постоянный совет ОДКБ согласовал документ по созданию Коллективных авиационных сил в составе сил и средств системы коллективной безопасности*, 1 октября 2014, Организация Договора о коллективной безопасности, [on-line:] http://www.odkb-csto.org/news/detail.php?ELEMENT_ID=4043 – 25 listopada 2017.

Po utworzeniu w ramach OUBZ wspomnianych wyżej sił organizowane są różnego rodzaju ćwiczenia z ich udziałem. Na przykład w październiku 2009 r. w Kazachstanie odbyły się pierwsze ćwiczenia Zbiorowych Sił Reagowania Operacyjnego „Współdziałanie-2009”¹⁸⁹. Natomiast 6–10 sierpnia 2012 r. na terytorium Federacji Rosyjskiej przeprowadzone zostały ćwiczenia Zbiorowych Sił Szybkiego Reagowania w Środkowoazjatyckim Regionie Bezpieczeństwa Zbiorowego „Rubież-2012”¹⁹⁰. Z kolei w listopadzie 2017 r. w Tadżykistanie miały miejsce ćwiczenia Zbiorowych Sił Reagowania Operacyjnego „Bojowe Braterstwo-2017”¹⁹¹.

Obecnie rozwój współpracy między państwami członkowskimi OUBZ opiera się na licznych dokumentach, które zostały przyjęte w ostatnim dziesięcioleciu i – obok porozumień, deklaracji oraz koncepcji zaakceptowanych we wcześniejszych latach – stanowią podstawę funkcjonowania organizacji, dostosowując ją do nowych zagrożeń i wyzwań dla bezpieczeństwa międzynarodowego oraz regionalnego. Spośród tych aktów można wymienić: *Strategię antynarkotyczną państw członkowskich OUBZ na lata 2021–2025*¹⁹² z 2014 r. oraz *Strategię bezpieczeństwa zbiorowego OUBZ na okres do 2025 r.* z 2016 r. W drugim z wymienionych dokumentów do czynników negatywnie wpływających na system bezpieczeństwa zbiorowego zaliczono: stosowanie technologii tzw. rewolucji kolorowych oraz wojen hybrydowych, osiąganie celów polityczno-gospodarczych przy użyciu siły, dowolne interpretowanie zasad prawa międzynarodowego, angażowanie państw i ugrupowań w rozwiązywanie istniejących konfliktów, naruszając przy tym powszechnie uznawane normy i zasady prawa międzynarodowego oraz wykraczając poza ustanowione przez społeczność międzynarodową formaty do spraw uregulowania tych konfliktów itd. Natomiast wśród zewnętrznych zagrożeń i wyzwań dla bezpieczeństwa zbiorowego OUBZ wymieniono m.in.: rozmieszczenie globalnych systemów obrony przeciwrakietowej przez jedno lub kilka państw bez uwzględnienia interesów pozostałych, działania nakierowane na dezorganizację władzy państwowej i zmianę ustroju

¹⁸⁹ A. Legucka, *System bezpieczeństwa*, op. cit., s. 123.

¹⁹⁰ Учение „Рубеж-2012” КСБР ЦАР с 6 по 10 августа 2012 г., 6 августа 2012, Организация Договора о коллективной безопасности, [on-line:] http://www.odkb-csto.org/training/detail.php?ELEMENT_ID=1198&SECTION_ID=94 – 25 listopada 2017.

¹⁹¹ В Таджикистане с 10 по 20 ноября пройдут совместные учения Коллективных сил ОДКБ, 9 ноября 2017, Организация Договора о коллективной безопасности, [on-line:] http://www.odkb-csto.org/training/detail.php?ELEMENT_ID=11650&SECTION_ID=296 – 25 listopada 2017.

¹⁹² Перечень документов одобренных Советом коллективной безопасности Организации Договора о коллективной безопасности 2 декабря 2020 года, Организация Договора о коллективной безопасности, [on-line:] <https://odkb-csto.org/documents/accepted-docs/perechen-dokumentov-odobrennykh-sovetom-kollektivnoy-bezopasnosti-organizatsii-dogovora-o-kollektivn/#loaded> – 25 listopada 2022.

konstytucyjnego w państwach członkowskich OUBZ, istnienie nieuregulowanych konfliktów w krajach graniczących ze strefą odpowiedzialności OUBZ¹⁹³. Jak zatem można zauważyć, powyższa identyfikacja zagrożeń i wyzwań jest w dużej mierze zbieżna z założeniami rosyjskiej polityki zagranicznej przedstawionymi w rozdziale I.

Jednak mimo przyjęcia powyższych dokumentów i utworzenia Zbiorowych Sił Reagowania Operacyjnego, OUBZ jest postrzegana jako organizacja mało efektywna ze względu na sprzeczność interesów jej państw członkowskich oraz pozostawanie poza ramami organizacji takich państw jak Ukraina, Mołdawia, Gruzja (a od 2012 r. także Uzbekistan¹⁹⁴)¹⁹⁵. Chociaż w styczniu 2022 r. doszło do przeprowadzenia w Kazachstanie pierwszej od czasów jej istnienia operacji z wykorzystaniem Zbiorowych Sił Reagowania Operacyjnego, w skład których weszli w większości żołnierze z Rosji, a oprócz nich także z Białorusi, Tadżykistanu, Kirgistanu oraz Armenii¹⁹⁶, to jednak wciąż jest to jedyna interwencja OUBZ, mimo iż w przestrzeni poradzieckiej w dalszym ciągu trwają różnej intensywności konflikty zbrojne (np. walki między Azerbejdżanem i Armenią w Górskim Karabachu, starcia na granicy Kirgistanu i Tadżykistanu). Jeżeli decydując się na uruchomienie interwencji OUBZ w Kazachstanie, Putin starał się zademonstrować sprawność i zasadność mechanizmów przyjętych w ramach organizacji, to bierność Rosji wobec wrześniowego ataku Azerbejdżanu na Armenię oraz przebieg ostatniego szczytu OUBZ w Erywaniu w listopadzie 2022 r. potwierdziły spadek jej znaczenia i postępujące osłabienie pozycji Putina wśród jej członków. W symbolicznym geście bowiem premier Armenii Nikol Paszynian odmówił podpisania projektu *Deklaracji Rady Bezpieczeństwa*

¹⁹³ *Стратегия коллективной безопасности Организации Договора о коллективной безопасности на период до 2025 года*, утверждена Решением Совета коллективной безопасности ОДКБ от 14 октября 2016 года, Организация Договора о коллективной безопасности, [on-line:] http://www.odkb-csto.org/documents/detail.php?ELEMENT_ID=8382 – 25 listopada 2017.

¹⁹⁴ A. Саркорова, ОДКБ объясняет причины выхода Узбекистана из блока, „BBC. Русская служба” 30 июня 2012, [on-line:] http://www.bbc.com/russian/international/2012/06/120629_uzbekistan_odkb_exit.shtml – 25 listopada 2017.

¹⁹⁵ В. Мухин, Система коллективной безопасности дает сбой, „Независимая газета” 25 августа 2017, [on-line:] http://www.ng.ru/politics/2017-08-25/1_7059_sboy.html – 25 listopada 2017; I. Topolski, *Polityka Federacji Rosyjskiej*, op. cit., s. 198; K. Malak, *Instytucjonalizacja wielostronnej współpracy*, op. cit., s. 29–31; A. Włodkowska-Bagan, *Rywalizacja mocarstw*, op. cit., s. 110–111.

¹⁹⁶ K. Strachota, *Kazachstan: interwencja OUBZ i pacyfikacja protestów*, „Analizy OSW im. M. Karpia” 10 stycznia 2022, Ośrodek Studiów Wschodnich, [on-line:] <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2022-01-10/kazachstan-interwencja-oubz-i-pacyfikacja-protestow> – 17 października 2022; A.M. Dynier, *Operacja OUBZ w Kazachstanie*, „Polski Instytut Spraw Międzynarodowych. Biuletyn” 2022, nr 9(2428), s. 1–2.

Zbiorowego OUBZ oraz wspólnych działań na rzecz pomocy Republice Armenii, co spotkało się z wyraźną dezaprobatą przywódców Rosji i Białorusi – W. Putina i A. Łukaszenki¹⁹⁷.

Oprócz tworzenia systemu bezpieczeństwa zbiorowego w ramach OUBZ, Rosja rozwija współpracę w dziedzinie bezpieczeństwa z poszczególnymi byłymi republikami związkowymi w wymiarze dwustronnym. Opiera się ona na wielu porozumieniach o kooperacji polityczno-wojskowej, naukowo-technicznej oraz w zakresie ochrony granic zewnętrznych, natomiast polega na udzielaniu pomocy wojskowo-technicznej (w tym poprzez sprzedaż uzbrojenia po obniżonych cenach, wspieranie modernizacji sektora wojskowo-obronnego i przykazywanie sprzętu wojskowego), organizowaniu wspólnych ćwiczeń i manewrów, prowadzeniu operacji wojskowych w przestrzeni poradzieckiej. Z kolei w celu wywierania wpływu na władze poszczególnych republik poradzieckich Rosja odwołuje się do takich instrumentów polityki zagranicznej, jak: rozmieszczenie rosyjskich baz wojskowych na terytorium tych państw, udział w mediacjach, udzielanie wsparcia ugrupowaniom separatystycznym, jak również stosowanie siły militarnej (np. w Gruzji podczas konfliktu z Abchazją i Osetią Południową oraz na Ukrainie)¹⁹⁸. Warto podkreślić, że najbardziej pogłębianą współpracę w sferze bezpieczeństwa Federacja Rosyjska ma z Białorusią¹⁹⁹, czego potwierdzeniem jest chociażby *Porozumienie o utworzeniu Regionalnego Systemu Obrony Powietrznej* zawarte między stronami 3 lutego 2009 r.²⁰⁰

Konkluzje

Po rozpadzie ZSRR współpracę z byłymi republikami związkowymi Rosja zaczęła kształtować zarówno na szczeblu dwustronnym, jak i wielostronnym poprzez opracowywanie

¹⁹⁷ Rozłam w „rosyjskim NATO”. Premier Armenii odmawia podpisania ważnej deklaracji, „Wprost” 24 listopada 2022, [on-line:] <https://www.wprost.pl/polityka/10972672/rozlam-w-rosyjskim-nato-premier-armenii-odmawia-podpisania-waznej-deklaracji.html> – 1 grudnia 2022; A. Staszak, *Kraje dotąd posłuszne Moskwie coraz częściej „tupią nogą”*. Ekspert: imperia upadają powoli, „Onet” 28 listopada 2022, [on-line:] <https://wiadomosci.onet.pl/tylko-w-onecie/ekspert-rosja-byla-dla-tych-krajow-gwarantem-stabilnosci-juz-nie-jest/m135s59> – 1 grudnia 2022.

¹⁹⁸ Zob. A. Włodkowska, *Polityka Federacji Rosyjskiej na obszarze WNP*, op. cit., s. 147–15, 189–197, 209–212, 222–225, 239–243; A. Legucka, *System bezpieczeństwa*, op. cit., s. 123–126; M. Nizioł-Celewicz, *Polityka Federacji Rosyjskiej*, op. cit., s. 146–150; R. Śmigielski, *Misje pokojowe na obszarze WNP w polityce zagranicznej Federacji Rosyjskiej*, [w:] *Polityka zagraniczna i bezpieczeństwa krajów Wspólnoty*, op. cit., s. 341–366; A. Włodkowska – Bagan, *Rywalizacja mocarstw*, op. cit., s. 122–133.

¹⁹⁹ A. Włodkowska, *Polityka Federacji Rosyjskiej na obszarze WNP*, op. cit., s. 149.

²⁰⁰ I. Topolski, *Polityka Federacji Rosyjskiej*, op. cit., s. 200.

różnych projektów integracyjnych. Podjęte wówczas starania miały na celu z jednej strony stworzyć podstawy rozwoju stosunków między suwerennymi podmiotami, które łączą rozbudowane więzi historyczne, kulturowe oraz gospodarczo-społeczne, natomiast z drugiej strony utrzymać kontrolę nad obszarem poradzieckim i zrównoważyć wpływy innych podmiotów międzynarodowych. Jeżeli przy tym zapoczątkowane przez Federację Rosyjską procesy integracyjne (WNP, EaWG/EaUG, WPG, Unia Celna, OUBZ) miały być instrumentami o charakterze „miękkim”, służącymi wzmocnieniu jej pozycji w regionie poradzieckim i w stosunkach z innymi aktorami międzynarodowymi, to uzależnienie gospodarczo-energetyczne, obecność wojskowa, wspieranie działań separatystycznych i stosowanie siły militarnej – odgrywać powinny rolę „twardych” narzędzi realizacji rosyjskiej polityki zagranicznej wobec republik byłego ZSRR.

Instytucjonalizacja przez Rosję współpracy w ramach różnych struktur integracyjnych z jak największą liczbą państw poradzieckich oraz ustanowienie Euroazjatyckiej Komisji Gospodarczej jako organu ponadnarodowego winno wzmocnić pozycję międzynarodową Rosji. Jednocześnie sprzyjać temu miało wprowadzenie wielu rozwiązań pozwalających stronie rosyjskiej wykorzystywać te struktury do realizacji własnych celów, m.in. w grudniu 2011 r. podczas posiedzenia Rady Bezpieczeństwa Zbiorowego OUBZ uzgodnione zostało, że dla rozmieszczenia na terytorium państw członkowskich organizacji struktur wojskowych innych podmiotów międzynarodowych wymagana będzie oficjalna zgoda wszystkich członków OUBZ²⁰¹, tym samym Rosja uzyskała możliwość decydowania o tworzeniu baz wojskowych przez aktorów zewnętrznych (np. USA lub NATO) w republikach poradzieckich będących członkami OUBZ. Niemniej jednak większość rosyjskich inicjatyw integracji regionalnej charakteryzuje niska efektywność ze względu na różnice interesów poszczególnych ich uczestników i sprzeciwianie się niektórych z nich odgrywaniu przez Rosję dominującej roli w ich działalności. Ponadto można zauważyć, iż po rozpoczęciu przez Kreml pełnowymiarowej inwazji na Ukrainę w lutym 2022 r. zapoczątkowana została postępująca erozja poszczególnych struktur charakteryzująca się osłabieniem w nich pozycji Putina i podważaniem przez ich członków prowadzonych przez niego działań na arenie międzynarodowej, a w szczególności w przestrzeni poradzieckiej.

²⁰¹ Сессия СКБ в Москве (декабрь 2011 года), 20 декабря 2011, Организация Договора о коллективной безопасности, [on-line:] <https://odkb-csto.org/session/2011/session2011/> – 12 kwietnia 2019.

ROZDZIAŁ III

GENEZA, CELE I ZASADY FUNKCJONOWANIA WYMIARU WSCHODNIEGO EUROPEJSKIEJ POLITYKI SĄSIEDZTWA UNII EUROPEJSKIEJ

Każdy podmiot stosunków międzynarodowych realizuje własną politykę zagraniczną na podstawie określonych instrumentów politycznych, gospodarczych, prawnych, kulturowych, militarnych itd. W 1990 r. Joseph S. Nye, analizując politykę USA, opracował dwie koncepcje uczestnictwa w stosunkach międzynarodowych: 1) jako mocarstwo cywilne, działające na arenie międzynarodowej za pomocą nieuchwytnych instrumentów kulturowych, ideologicznych, instytucjonalnych (*soft power*); 2) jako mocarstwo militarne, odwołujące się w relacjach z innymi aktorami do namacalnych instrumentów wojskowych, gospodarczych, np. narzędzi przymusu w postaci siły militarnej lub sankcji gospodarczych (*hard power*)¹. Zdaniem Nye'a *hard power* polega na stosowaniu albo pokus („marchewek”), albo gróźb („kijów”), z kolei podstawą *soft power* jest siła „przyciągania” – przedstawienie przez podmiot atrakcyjności własnej osobowości, kultury, wartości politycznych, instytucji oraz polityki w taki sposób, by pozostali chcieli za nim podążać, naśladować i starali się osiągnąć jego poziom dobrobytu i otwartości². Nye podkreśla ponadto, że „*soft power* używa innego rodzaju waluty (nie siły, nie pieniędzy), by zrodzić współpracę – przyciągania przez wspólne wartości, poczucie sprawiedliwości i obowiązku”³. Dodaje przy tym, że *soft power* UE stanowią: liczne nagrody Nobla w sferze literatury i nauk ścisłych, atrakcyjność

¹ J. Nye, *Bound to Lead*, op. cit., s. 29–35.

² Idem, *Soft power. Jak osiągnąć sukces*, op. cit., s. 34–35.

³ *Ibidem*, s. 36.

turystyczna, duża liczba skierowanych wniosków o azyl, wysoka średnia długość życia, wysoki poziom PKB przeznaczony na zagraniczne programy rozwojowe, duża popularność europejskiego futbolu, przywiązanie do zasad prawa międzynarodowego, dbanie o ochronę środowiska oraz duży wkład w rozwój dyplomacji publicznej, poszanowanie praw człowieka i podstawowych wolności itd.⁴

1. Unia Europejska jako uczestnik stosunków międzynarodowych

Przenosząc ten podział na poziom integracji europejskiej, należy zauważyć, że François Duchêne już w latach 70. ubiegłego wieku określił Wspólnoty Europejskie (WE) jako organizacje posiadające mocne podstawy gospodarcze i słabe podłoże militarne oraz dysponujące zasobami do rozpowszechniania na arenie międzynarodowej standardów cywilnych i demokratycznych. Uczestnicząc w stosunkach międzynarodowych, odwoływały się one do narzędzi innych aniżeli siła militarna⁵. Również Kenneth Twitchett twierdził, że działania zewnętrzne Wspólnot Europejskich nie mają oraz w najbliższej przyszłości nie będą miały płaszczyzny wojskowej, dlatego należy dążyć do zachowania podstaw cywilnych Wspólnot, rozwijając przy tym handel i dyplomację. Robert Kagan natomiast uważał, iż Unia Europejska – w związku ze słabością militarną oraz niewystarczającymi zdolnościami wojskowymi – zmuszona jest być mocarstwem cywilnym⁶.

Postrzeganie Wspólnot Europejskich, a następnie Unii Europejskiej jako mocarstw cywilnych było wielokrotnie krytykowane przez zwolenników rozwoju europejskich zdolności wojskowych. Jeden z nich, Hedley Bull, twierdził, że WE bez wystarczających zdolności wojskowych nie są w stanie być aktorem odgrywającym ważną rolę w stosunkach międzynarodowych. Zachęcał on zatem do zacieśnienia współpracy między państwami europejskimi w dziedzinie wojskowej (w tym jądrowej), co miałoby zmniejszyć zależność w tej sferze od

⁴ *Ibidem*, s. 109–118.

⁵ F. Duchêne, *Europe's Role in World Peace*, [w:] *Europe Tomorrow: Sixteen Europeans Look Ahead*, ed. by R.J. Mayene, London 1972, s. 32–47; S. Parzymies, *Unia Europejska jako uczestnik stosunków międzynarodowych*, [w:] *Dyplomacja czy siła?*, op. cit., s. 24–25; M. Lange, *Realizacja koncepcji Unii Europejskiej jako „mocarstwa niewojskowego” w ramach Europejskiej Polityki Sąsiedztwa*, „Geopolityka” 26 stycznia 2012, [on-line:] <http://geopolityka.net/realizacja-koncepcji-ue-jako-mocarstwa-niewojskowego/> – 26 listopada 2018.

⁶ S. Parzymies, *Unia Europejska*, op. cit., s. 25, 29–31.

Stanów Zjednoczonych⁷. Podobnie Dariusz Milczarek utrzymywał, że posiadanie zdolności wojskowych determinuje efektywność działań zewnętrznych Unii Europejskiej. Według niego, „dla takiej potęgi jak UE najbardziej optymalne jest dysponowanie pełnym zestawem instrumentów polityki zewnętrznej: ekonomicznych, politycznych i militarnych”⁸. Z kolei Nicole Gnesotto zwróciła uwagę na trzy wady koncepcji *soft power*. Po pierwsze, wskazała na względną słabość Stanów Zjednoczonych, które – według niej – mogą dążyć do przeniesienia na UE niektórych zadań w zakresie zapewnienia stabilności międzynarodowej. Po drugie, uznała, iż z powodu zachodzących procesów globalizacyjnych może zajść konieczność użycia siły, a Unia w przypadku zaistnienia takiej sytuacji nie może pozostawać jedynie obserwatorem. Po trzecie, stwierdziła, że pojawiające się wyzwania międzynarodowe mogą wymagać zastosowania przez UE odpowiednich środków wojskowych. Dodała jednocześnie, iż należy przyjąć taką koncepcję polityki zewnętrznej UE, która łączyłaby w sobie zarówno elementy siłowe, jak i prawne, zarówno mocarstwowość normatywną, jak i polityczną, zarówno tożsamość europejską, jak i solidarność zachodnią⁹.

Po wydarzeniach na Bałkanach w latach 90. XX w. oraz w miarę rozwoju w ramach UE Europejskiej Polityki Bezpieczeństwa i Obrony (EPBiO) jako integralnej części Wspólnej Polityki Zagranicznej i Bezpieczeństwa (WPZiB) głosy stronników realistycznego paradygmatu w stosunkach międzynarodowych zyskiwały na znaczeniu. Przekonywali oni, że skuteczność działań UE na arenie międzynarodowej zależy od posiadania instrumentów wojskowych, a kształtowanie EPBiO jest kolejnym etapem integracji europejskiej (Joylon Howorth). Według Anne Deighton UE w wyniku podjęcia prac nad EPBiO – mimo w dalszym ciągu braku posiadania niezbędnych zdolności militarnych – przestała już być mocarstwem cywilnym. Podobne stanowisko zajęła Karen Smith, twierdząc, że Unia Europejska dokonała wyboru na rzecz mocarstwa wojskowego, dodając jednocześnie, iż nie wpłynie to na zwiększenie jej roli w stosunkach międzynarodowych¹⁰. Ponadto pod wpływem zmian zachodzących na arenie międzynarodowej na początku XXI w. wykształciła się jeszcze jedna koncepcja postrzegania aktywności międzynarodowej UE, a mianowicie opracowana w 2002 r. przez Iana Mannersa koncepcja UE jako potęgi normatywnej, na którą składa się wiele atrybutów opartych na wspólnych wartościach podstawowych: pokoju, wolności, demokracji, prawach i wolnościach człowieka oraz rządach prawa. Według I. Mannersa charakter UE polega na promowaniu na arenie międzynarodowej unijnych standardów

⁷ *Ibidem*, s. 27; B. Piskorska, *Soft power*, op. cit., s. 198.

⁸ D. Milczarek, *Pozycja i rola Unii Europejskiej*, op. cit., s. 367–368.

⁹ S. Parzymies, *Unia Europejska*, op. cit., s. 27–28.

¹⁰ *Ibidem*, s. 27, 33–34.

politycznych i prawnych przede wszystkim poprzez wykorzystanie siły atrakcyjności wywodzącej się z norm, standardów, zasad i procedur UE (m.in. poprzez udzielenie pomocy rozwojowej, programy humanitarne, działania podejmowane w celu zapobiegania konfliktom, cele i zasady polityki sąsiedztwa), a nie poprzez wywieranie wpływu przy pomocy instrumentów materialnych. I. Manners wyodrębnił następujące elementy składowe potęgi normatywnej Unii: normy prawne, ekonomiczne, społeczno-polityczne i kulturowe. Wskazał również na jej powiązanie ze zdolnością wywierania wpływu ideowego, kulturowego, jak również symbolicznego na inne podmioty międzynarodowe, a także podkreślił, że dużą rolę w rozpowszechnianiu unijnych norm i wartości odgrywa dialog polityczny. Autor koncepcji zaproponował ponadto katalog mechanizmów przenoszenia tego systemu normatywnego na innych uczestników stosunków międzynarodowych, tj.: 1) samoczynne rozprzestrzenianie się – postrzeganie UE jako wzorca do naśladowania przez inne państwa, tj. rozprzestrzenianie bez udziału Unii Europejskiej (np. Unia Afrykańska); 2) strategie komunikacyjne – przedsięwzięcia informacyjne podejmowane przez UE (np. inicjatywy polityczne w postaci EPS¹¹); 3) działania proceduralne – instytucjonalizacja stosunków z podmiotami trzecimi (np. *Układy o Partnerstwie i Współpracy*); 4) transfer – ustanowienie systemu korzyści i preferencji w relacjach z państwami trzecimi (np. ułatwienia handlowe w zamian za przyjęcie unijnych norm i standardów); 5) otwarte rozpowszechnianie – obecność przedstawicieli UE w państwach trzecich (np. misje monitorujące UE); 6) dyfuzja kulturowa – proces uczenia się unijnych norm przez podmioty trzecie. Przykładem występowania powyższych mechanizmów w polityce zewnętrznej UE może być chociażby Europejska Polityka Sąsiedztwa oraz Partnerstwo Wschodnie¹².

Analizą aktywności Unii Europejskiej na arenie międzynarodowej w kontekście potęgi normatywnej zajmowali się również inni badacze. Marika Lerch i Guido Schwellnus zwrócili uwagę na szczególne znaczenie norm i zasad odnoszących się do demokracji, ochrony praw człowieka, w tym w zakresie zniesienia kary śmierci i zapewnienia praw mniejszości. Z kolei zdaniem Helene Sjursen UE jest postrzegana przez niektórych analityków jako mocarstwo

¹¹ A.K. Cianciara, *Europejska Polityka Sąsiedztwa w perspektywie konstruktywizmu. Aktorzy, narracje, strategie*, Warszawa 2017, passim.

¹² I. Manners, *Normative Power Europe: A Contradiction in Terms?*, „Journal of Common Market Studies” vol. 40, 2002, no. 2, s. 235–253; idem, *Normative Power Europe Reconsidered: Beyond the Crossroads*, „Journal of European Public Policy” vol. 13, 2006, no. 2, s. 182–199; B. Piskorska, *Soft power*, op. cit., s. 199–201; A. Skolimowska, *Charakterystyka roli Unii Europejskiej w stosunkach międzynarodowych*, [w:] *Normatywna potęga Unii Europejskiej w obliczu umiędzynarodowionych konfliktów wewnętrznych*, red. A. Skolimowska, Warszawa 2015, s. 45–48; O. Barburska, *Polityka wschodnia Unii Europejskiej*, op. cit., s. 119–163.

funkcjonujące na podstawie norm etycznych w odróżnieniu od USA, które działają poprzez użycie rozwiązań siłowych. Zauważyła ona, że nie da się przeprowadzić wyraźnej granicy między normami i siłą, ponieważ może dojść do sytuacji, w której odwołanie się do siły będzie niezbędne, żeby zachować normy. Zaki Laïdi natomiast uważał, że UE w swoich działaniach kieruje się raczej strategią współzależności aniżeli mocarstwowości. Ponadto podstawą jej aktywności na arenie międzynarodowej są normy prawa międzynarodowego. Z kolei zasadniczą rolę w działaniach zewnętrznych UE odgrywają preferencje uznawane przez społeczeństwo europejskie i odbierane przez UE jako zwierzchnictwo rozszerzonej odpowiedzialności nad suwerennością państwową oraz rezygnacja z polityki opartej na ocenie interesów narodowych i zasadności stosowania siły¹³.

Koncepcja potęgi normatywnej była również krytykowana przede wszystkim przez neorealistów, którzy twierdzili, że podczas analizy normatywnych podstaw potęgi jako etycznie słusznych nie są brane pod uwagę ich wady i porażki. Według nich problemy międzynarodowe często wykraczają poza możliwości potęgi normatywnej, wymagając użycia rozwiązań siłowych¹⁴. Przy tym działania podejmowane przez aktorów międzynarodowych warunkowane są ich miejscem w strukturze systemu międzynarodowego (np. najbliższym otoczeniem)¹⁵.

Oprócz wyżej przedstawionych koncepcji dotyczących postrzegania Unii Europejskiej jako uczestnika stosunków międzynarodowych zaprezentowane zostały również inne tezy, takie jak: UE jako mała potęga posiadająca zdolności do działania tylko w niektórych sytuacjach, ze względu na ograniczone możliwości wynikające chociażby z braku spójności działań zewnętrznych państw członkowskich; UE jako siła transformacyjna¹⁶ uzależniająca uzyskanie członkostwa w Unii od spełnienia kryteriów politycznych i ekonomicznych; UE jako strukturalna potęga dyplomatyczna tworząca struktury i instytucje zapewniające rozwój długoterminowej współpracy; UE jako *soft power plus* łącząca w sobie elementy mocarstwa cywilnego i militarnego postrzeganego w kategoriach efektywnego multilateralizmu; UE jako potęga integracyjna dążąca do łączenia, organizacji, oddziaływania na inne podmioty przy pomocy siły idei poprzez przekonywanie i komunikowanie¹⁷.

¹³ S. Parzymies, *Unia Europejska*, op. cit., s. 29–30; B. Piskorska, *Soft power*, op. cit., s. 202.

¹⁴ B. Piskorska, *Soft power*, op. cit., s. 203; A. Skolimowska, *Charakterystyka roli Unii Europejskiej*, op. cit., s. 48–49.

¹⁵ J. Czaputowicz, *Mapa współczesnego realizmu*, op. cit., s. 28–29.

¹⁶ Zob. O. Barbarska, *Polityka wschodnia Unii Europejskiej*, op. cit., s. 183–186.

¹⁷ B. Piskorska, *Soft power*, op. cit., s. 205–208.

Mimo dużej różnorodności koncepcji traktowania charakteru polityki zewnętrznej UE, jak słusznie zauważa Beata Piskorska, pozostaje ona w dalszym ciągu uczestnikiem stosunków międzynarodowych odwołującym się przede wszystkim do instrumentów o charakterze „miękkim”¹⁸. Z jednej strony wynika to ze słabości potencjału militarnego Unii Europejskiej. Ustanowienie Wspólnej Polityki Bezpieczeństwa i Obrony¹⁹, a także utworzenie Grup Bojowych²⁰ oraz przygotowanie w 2016 r. *Globalnej strategii na rzecz polityki zagranicznej i bezpieczeństwa Unii Europejskiej*²¹ znacznie wpłynęło na rozwój zdolności wojskowo-obronnych UE, niemniej jednak – przede wszystkim ze względu na brak woli politycznej ze strony państw członkowskich Unii – trudno jest uznać Brukselę za ważnego gracza zdolnego szybko i efektywnie reagować na kryzysy oraz konflikty międzynarodowe²². Z drugiej natomiast strony podyktowane jest to wartościami i zasadami politycznymi przyjętymi przez Unię Europejską i zapisanymi w obowiązującym obecnie traktacie lizbońskim²³. W art. 21 TUE umieszczonym w rozdziale regulującym działania zewnętrzne UE uznano, że na arenie międzynarodowej UE kieruje się wartościami demokratycznymi oraz poszanowaniem zasad Karty Narodów Zjednoczonych i prawa międzynarodowego, a także dążeniem do „utrzymania pokoju, zapobiegania konfliktom i umacniania bezpieczeństwa międzynarodowego”²⁴. Jak stwierdził Jan Zielenka, „UE nie odpowiada za obronę swojego

¹⁸ Ibidem, s. 208.

¹⁹ Zob. A. Ciupiński, *Wspólna Polityka Bezpieczeństwa i Obrony Unii Europejskiej. Geneza. Rozwój. Funkcjonowanie*, Warszawa 2013; J. Barcik, *Europejska Polityka Bezpieczeństwa i Obrony. Aspekty prawne i polityczne*, Bydgoszcz–Katowice 2008; I. Słomczyńska, *Europejska Polityka Bezpieczeństwa i Obrony: uwarunkowania, struktury, funkcjonowanie*, Lublin 2007; R. Zięba, *Europejska Polityka Bezpieczeństwa i Obrony*, Warszawa 2005.

²⁰ Zob. A. Konarzewska, *Grupy bojowe UE. Zaczątek euroarmii?*, „Bezpieczeństwo Narodowe” 2007, nr 3–4, s. 154–173; M. Kania, *Europejskie Grupy Bojowe: Od założeń do praktyki*, [w:] *Bezpieczeństwo w wymiarze soft power i hard power*, red. R. Korzeniowski, P. Schmidt, Olsztyn 2017, s. 45–60; A. Ciupiński, *Wspólna Polityka Bezpieczeństwa*, op. cit., s. 201–218.

²¹ Zob. *Globalna strategia na rzecz polityki zagranicznej i bezpieczeństwa Unii Europejskiej*, 10715/16, Bruksela, 28 czerwca 2016, Rada Europejska/Rada Unii Europejskiej, <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-10715-2016-INIT/pl/pdf>, s. 1–45 – 5 grudnia 2018.

²² Zob. J.J. Węć, *Dynamika wspólnej polityki bezpieczeństwa i obrony po wejściu w życie traktatu lizbońskiego*, [w:] *Bezpieczeństwo międzynarodowe. Polska – Europa – Świat. Księga Jubileuszowa dedykowana Profesorowi Ryszardowi Ziębie*, op. cit., s. 427–444; R. Kuźniar, *Ukraiński test dla polityki zagranicznej, bezpieczeństwa i obrony UE*, [w:] *Bezpieczeństwo międzynarodowe. Polska – Europa – Świat. Księga Jubileuszowa dedykowana Profesorowi Ryszardowi Ziębie*, op. cit., s. 473–488.

²³ B. Piskorska, *Soft power*, op. cit., s. 209.

²⁴ *Traktat o Unii Europejskiej*, [w:] *Prawo Unii Europejskiej*, stan prawny 1 lutego 2014, Bielsko–Biała 2014, s. 191.

terytorium. W gruncie rzeczy nie ma nawet militarnych możliwości, by wywiązać się z tego zadania. Jej rodzące się dopiero siły zbrojne powołano z myślą o niewielkich operacjach pokojowych, a nie obronie. [...] Unia, dążąc do osiągnięcia swych celów międzynarodowych, posługuje się w zasadzie środkami pokojowymi”²⁵. Dodał ponadto, że „WPZiB nie powołano po to, by z jej pomocą utrzymywać międzynarodową równowagę sił i odpierać obcą agresję; ma ona głównie służyć określaniu wspólnego stanowiska państw członkowskich w konkretnych sprawach – stanowiska, które często sprowadza się do najmniejszego wspólnego mianownika”²⁶. Podobne poglądy na początku XXI w. wykazywał Sten Rynning, podkreślając, że EPBiO nie posiada wystarczającego zaplecza militarnego, w związku z czym Unia Europejska jest w stanie uczestniczyć jedynie w operacjach utrzymania pokoju, co jednak nie pozwala jej pełnić funkcji strategicznego gracza na arenie międzynarodowej²⁷. Z kolei Tomasz Grosse stwierdził, iż z powodu słabych zdolności wojskowych oraz braku woli politycznej ze strony państw członkowskich WPBiO w perspektywie krótkoterminowej nie będzie pełnić roli „odstrasżającej wobec ewentualnych agresorów na wschodnich granicach UE”²⁸. Zarówno Eurokorpus, jak i Grupy Bojowe mogą zostać wykorzystane jako działania prewencyjne w Afryce Północnej lub „na Bliskim Wschodzie, lecz nie jako realna siła w wojnie syryjskiej, a jedynie po zawarciu porozumienia pokojowego w tym kraju lub dla pacyfikacji innych konfliktów o znacznie mniejszej skali”²⁹. Przy tym niektórzy badacze przekonywali, że nawet jeżeli w niektórych przypadkach UE odwołuje się do rozwiązań siłowych podczas zarządzania konfliktem, to wcale nie zmienia jej cywilnego charakteru polityki zewnętrznej (np. Roy Ginsberg, Stelios Stavridis)³⁰.

Niemniej jednak coraz bardziej powszechnym staje się pogląd, że „miękkie” instrumenty polityki zewnętrznej UE są niewystarczające, by pokonać współczesne zagrożenia dla bezpieczeństwa europejskiego³¹. Nawet w oficjalnych dokumentach UE można zauważyć pewną zmianę w postrzeganiu jej roli w dzisiejszym świecie. We wspomnianej *Globalnej strategii na rzecz polityki zagranicznej i bezpieczeństwa Unii Europejskiej* stwierdzono, że w obecnej rzeczywistości nie da się zapewnić pokoju i bezpieczeństwa przy pomocy wy-

²⁵ J. Zielonka, *Europa jako imperium. Nowe spojrzenie na Unię Europejską*, Warszawa 2007, s. 189.

²⁶ *Ibidem*, s. 189–190.

²⁷ S. Parzymies, *Unia Europejska*, op. cit., s. 34.

²⁸ T.G. Grosse, *Pokryzysowa Europa*, op. cit., s. 159–160.

²⁹ *Ibidem*, s. 160.

³⁰ S. Parzymies, *Unia Europejska*, op. cit., s. 35.

³¹ J.J. Węc, *Reforma wspólnej polityki bezpieczeństwa i obrony Unii Europejskiej w latach 2016–2017*, „Politeja” 2018, nr 54, s. 48.

łącznie narzędzi *soft power*. W związku z tym „w przypadku Europy potrzebna jest zarówno siła miękka, jak i siła wojskowa”³². W dalszej części strategii jeszcze raz podkreślono, iż „w dzisiejszym niestabilnym świecie miękka siła to za mało: musimy wzmocnić naszą [UE – OT] wiarygodność w dziedzinie bezpieczeństwa i obrony”³³. Podobne stanowisko zajął również Paweł Olszewski, zwracając uwagę na to, że podejmowane przez UE działania charakteryzują się pragmatyzmem i realizmem. Wśród poszczególnych przykładów takiej aktywności Unii Europejskiej na arenie międzynarodowej wymienił on misje cywilne i wojskowe (w tym realizowane poza obszarem zainteresowania UE, np. w Sudanie, Afganistanie, Iraku lub morska operacja „Atalanta”), pogłębienie współpracy z innymi uczestnikami stosunków międzynarodowych (np. NATO) oraz nakładanie różnego rodzaju sankcji (politycznych, gospodarczych i wojskowych). W przypadku ostatniego instrumentu badacz wyraźnie podkreślił, że są one przejawem stosowania realnej siły, a nie narzędzi o charakterze *soft power*³⁴. O dążeniu Unii Europejskiej do zwiększenia jej roli w zapewnieniu międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa świadczy także koncepcja „Strategicznego kompasu”, czyli plan działania na rzecz wzmocnienia unijnej polityki bezpieczeństwa i obrony do 2030 r., który został zatwierdzony przez Radę w marcu 2022 r.³⁵

Jeżeli chodzi o współpracę Unii Europejskiej z sześcioma państwami sąsiedzkimi objętymi programem Partnerstwa Wschodniego, to spośród „miękkich” instrumentów unijnej polityki zewnętrznej można wymienić: instrumenty polityczno-dyplomatyczne (na poziomie dwustronnym: umowy stowarzyszeniowe oraz umowy o pogłębionej i kompleksowej strefie wolnego handlu (DCFTA), program rozwoju instytucjonalnego, liberalizację wizową, wzmocnienie bezpieczeństwa energetycznego, wsparcie na rzecz rozwoju gospodarczego i społecznego; na poziomie wielostronnym: spotkania szefów państw i rządów, posiedzenia ministrów spraw zagranicznych, platformy tematyczne, panele eksperckie, inicjatywy flagowe, posiedzenia Zgromadzenia Parlamentarnego Euronest, Forum Społeczeństwa Obywatelskiego, Konferencję Władz Regionalnych i Lokalnych oraz Forum Biznesu), narzędzia ekonomiczno-finansowe (m.in. Instrument Sąsiedztwa oraz Współpracy Międzynarodowej i Rozwojowej, program rozwoju instytucjonalnego, Euro-

³² *Globalna strategia*, op. cit., s. 3.

³³ *Ibidem*, s. 39.

³⁴ P. Olszewski, op. cit., s. 206–212.

³⁵ „Strategiczny kompas”: *większe bezpieczeństwo i skuteczniejsza obrona UE w najbliższej dekadzie*, 1 czerwca 2022, Rada Europejska/Rada Unii Europejskiej, [on-line:] <https://www.consilium.europa.eu/pl/press/press-releases/2022/03/21/a-strategic-compass-for-a-stronger-eu-security-and-defence-in-the-next-decade/> – 15 października 2022.

pejski Fundusz na rzecz Demokracji), instrumenty kulturowe i edukacyjne (Erasmus+, program Kultura Partnerstwa Wschodniego, eTwinning itd.)³⁶. Powyższe instrumenty zostaną szczegółowo omówione w następnych podrozdziałach.

2. Rozwój koncepcji Europejskiej Polityki Sąsiedztwa

2.1. Geneza

Lata 90. XX w. były okresem dużych zmian, które zaszły zarówno na arenie międzynarodowej³⁷, jak i obszarze ówczesnej Unii Europejskiej³⁸ (związanych przede wszystkim ze strategią rozszerzenia UE³⁹). Wszystkie te wydarzenia doprowadziły do rozpoczęcia w ramach struktur unijnych debaty dotyczącej kształtowania współpracy z państwami – przyszłymi sąsiadami UE. W lipcu 1997 r. KE przygotowała dokument zatytułowany *Agenda 2000 – na rzecz silniejszej i szerszej Europy*. Podkreślono w nim, że dla rozszerzonej UE istotne znaczenie będzie miało pogłębienie stosunków z Rosją, Ukrainą oraz innymi państwami członkowskimi WNP na podstawie *Układów o Partnerstwie i Współpracy*. Ponadto zwrócono uwagę na to, iż po rozszerzeniu wśród nowych krajów sąsiedzkich znajdą się państwa bałkańskie, w związku z czym ważne jest również zapewnienie stabilności w regionie poprzez rozwój wzajemnej współpracy. W Agendzie zaproponowano ustanowienie

³⁶ B. Piskorska, *Soft power*, op. cit., s. 335–354.

³⁷ Rozpad ZSRR, wojna na Bałkanach i rozpad Socjalistycznej Federacyjnej Republiki Jugosławii; zob. S. Wojciechowski, *Konflikt serbsko-słoweński i serbsko-chorwacki*, [w:] *Zbrojne konflikty i spory międzynarodowe u progu XXI wieku. Analiza problemów i studia przypadków*, red. W. Malendowski, Wrocław 2003, s. 303–317; idem, *Wojna w Bośni i Hercegowinie*, [w:] *Zbrojne konflikty i spory międzynarodowe*, op. cit., s. 319–337.

³⁸ 7 lutego 1992 r. został podpisany traktat z Maastricht, na podstawie którego ustanowiona została Unia Europejska oparta na trzech filarach, z których drugim była WPZiB; por. J.J. Węc, *Spór o kształt ustrojowy Wspólnot Europejskich i Unii Europejskiej w latach 1950–2010. Między ideą ponadnarodowości a współpracą międzyrządową. Analiza politologiczna*, Kraków 2012, s. 206–210.

³⁹ W 1995 r. do UE przystąpiły trzy kraje: Austria, Finlandia i Szwecja; por. 28 państw członkowskich UE – *Informacje o UE*, Unia Europejska, https://europa.eu/european-union/about-eu/countries_pl#tab-0-1 – 8 grudnia 2018. W latach 1994–1996 wniosek o członkostwo złożyło kolejne 10 państw; w 1994 r. opracowano *Strategię integracji krajów stowarzyszonych Europy Środkowo-Wschodniej*; por. E. Cieślík et. al., *Ekonomiczne aspekty integracji wybranych państw Europy Środkowo-Wschodniej*, Toruń 2015, s. 23–24.

Konferencji Europejskiej, która m.in. stworzyłaby ramy dla dialogu dotyczącego zagadnień międzynarodowych będących przedmiotem wspólnego zainteresowania, takich jak rozwój relacji z krajami WNP i bezpieczeństwo międzynarodowe. Zapewniłaby ona spójność decyzji oraz działań podejmowanych w ramach WPZiB⁴⁰.

Swój pogląd w sprawie uregulowania relacji Unii Europejskiej z krajami sąsiedzkimi przedstawił również Romano Prodi – nominowany wówczas na stanowisko przewodniczącego KE – podczas wystąpienia w Parlamencie Europejskim 14 września 1999 r. Podkreślił on, że strategia rozszerzenia UE powinna zakładać „jasne i kompleksowe podejście do [...] sąsiadów, których wkład w zapewnienie pokoju i stabilności w rozszerzonej Europie jest niezwykle istotny”⁴¹. Dodał przy tym, że strategia ta odniesie sukces tylko wtedy, gdy będzie miała charakter integracyjny. Unia Europejska, kraje kandydujące i państwa sąsiedzkie muszą współpracować, zmierzając do osiągnięcia wspólnego celu: rozszerzenia europejskiej strefy pokoju, stabilności oraz dobrobytu, a tym samym ustanowienia „nowego ładu europejskiego”⁴².

Ponadto wraz z wejściem w życie 1 maja 1999 r. traktatu amsterdamskiego ustanowiony został taki instrument Wspólnej Polityki Zagranicznej i Bezpieczeństwa, jak wspólne strategie⁴³. Rosja była pierwszym państwem, w odniesieniu do którego UE opracowała taką strategię (4 czerwca 1999 r.)⁴⁴. Kolejna strategia została przyjęta 11 grudnia 1999 r. i dotyczyła Ukrainy⁴⁵. Natomiast 19 czerwca 2000 r. zatwierdzono *Wspólną Strategię wobec regionu Morza Śródziemnego*⁴⁶. Określono w nich główne cele, instrumenty oraz obszary działania, a także omówiono poszczególne inicjatywy w zakresie rozwoju dwustronnych relacji (w szczególności wsparcie procesu transformacji gospodarczej w państwach sąsiedzkich).

⁴⁰ *Agenda 2000 – Volume I – Communication: For a Stronger and Wider Union*, DOC/97/6, Strasbourg, 15 July 1997, s. 41, 77.

⁴¹ *Speech by Romano Prodi, President-designate of the European Commission to the European Parliament*, Strasbourg, 14 September 1999, European Commission, [on-line:] http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-99-114_en.htm – 9 grudnia 2018.

⁴² *Ibidem*.

⁴³ I. Lyubashenko, *Europejska Polityka Sąsiedztwa*, op. cit., s. 23.

⁴⁴ *Common Strategy of the European Union of 4 June 1999 on Russia* (1999/414/CFSP), „Official Journal of the European Communities” L, 1999, nr 157.

⁴⁵ *European Council Common Strategy of 11 December 1999 on Ukraine* (1999/877/CFSP), „Official Journal of the European Communities” L, 1999, nr 331.

⁴⁶ *Common Strategy of the European Council of 19 June 2000 on the Mediterranean Region* (2000/458/CFSP), „Official Journal of the European Communities” L, 2000, nr 183.

Zaawansowanie rozmów akcesyjnych prowadzonych w tym czasie z państwami środkowoeuropejskimi oraz krajami bałtyckimi zmusiło Unię Europejską do podjęcia aktywniejszych działań w kierunku określenia celów i zasad polityki wobec przyszłych państw sąsiedzkich UE. Prace w tym celu były podejmowane zarówno na poziomie unijnym, jak i krajowym. W listopadzie 2001 r. Komisja Europejska w jednym ze swoich dokumentów zaproponowała powołanie strefy wolnego handlu obejmującej UE i jej sąsiadów, która opierałaby się na poszanowaniu zasad demokratycznych, praw człowieka i praworządności⁴⁷. Z kolei rok później stwierdziła, że celem KE jest opracowanie takiej polityki Unii Europejskiej wobec nowych sąsiadów, która nie tylko równoważyłaby ewentualne obawy związane z rozszerzeniem, lecz także stwarzała możliwości, takie jak zwiększenie wymiany handlowej i wzrost gospodarczy dla obu stron. KE podkreśliła ponadto, że taka „polityka bliskości” zapewni otwartą postawę oraz będzie wspierać wspólne interesy i działania z sąsiadami na Bałkanach Zachodnich, w Europie Wschodniej oraz na Morzu Śródziemnym⁴⁸. Swoją wizję rozwoju współpracy z państwami sąsiedzkimi przedstawili także przedstawiciele poszczególnych państw członkowskich UE. W styczniu 2002 r. ówczesny minister spraw zagranicznych Wielkiej Brytanii Jack Straw w liście do prezydencji hiszpańskiej zaproponował, by rozwój relacji UE z jej przyszłymi sąsiadami (a w szczególności Ukrainą, Białorusią i Mołdawią) odbywał się poprzez zaoferowanie im „specjalnego statusu sąsiada”, którego podstawą byłoby przywiązanie do zasad demokracji oraz wolnego rynku. Status taki umożliwiłby liberalizację handlu, zacieśnienie kooperacji w zakresie wymiaru sprawiedliwości i spraw wewnętrznych oraz kwestii granicznych, dialog polityczny obejmujący głębszą współpracę w dziedzinie WPZiB⁴⁹. Z kolei w marcu tegoż roku minister spraw zagranicznych Szwecji Anna Lindh oraz minister handlu

⁴⁷ *Making a Success of Enlargement. Strategy Paper and Report of the European Commission on the Progress towards Accession by Each of the Candidate Countries*, Brussels, 13 November 2001, European Commission, [on-line:] https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/archives/pdf/key_documents/2001/strategy_en.pdf, s. 7 – 9 grudnia 2018.

⁴⁸ *Towards the Enlarged Union. Strategy Paper and Report of the European Commission on the Progress towards Accession by Each of the Candidate Countries*, COM(2002) 700 final, Brussels, 9 October 2002, s. 5–6.

⁴⁹ *Copy of a Letter Entitled „EU’s Relationship with Its Future Neighbours Following Enlargement (Ukraine, Belarus and Moldova)” from Mr Jack Straw, Secretary of State for Foreign and Commonwealth Affairs of the United Kingdom to Mr Josep Pique i Camps, Minister for Foreign Affairs of the Kingdom of Spain, President in Office of the Council of the European Union*, 28 January 2002, 7703/02, Limite, NIS 45, COEST 16, Archive of the Council, s. 2–3; A. Kalicka – Mikołajczyk, *Ramy prawne i zasady*, op. cit., s. 15; P. Marcinkowska, *Europejska Polityka Sąsiedztwa*, op. cit., s. 28.

Szwecji Leif Pagrotsky opublikowali dokument *non-paper* zatytułowany *Relacje UE z jej przyszłymi sąsiadami po rozszerzeniu*, w którym także odnieśli się do celów i zasad nowej polityki sąsiedztwa Unii Europejskiej, wymieniając wśród jej adresatów również państwa basenu Morza Śródziemnego⁵⁰.

Prace nad polityką sąsiedztwa UE były kontynuowane i w sierpniu 2002 r. Komisarz ds. Stosunków Zewnętrznych Christopher Patten i Wysoki Przedstawiciel ds. WPZiB Javier Solana przygotowali wspólny list pod tytułem *Szersza Europa*, w którym sformułowali cele tej polityki, jej zakres geograficzny oraz instrumenty rozwoju współpracy z państwami sąsiedzkimi. Uznano w nim, że „nadchodzące rozszerzenie stanowi możliwość ukształtowania spójnej i trwałej polityki wobec państw znajdujących się w bezpośrednim sąsiedztwie UE, której zasadniczym celem powinno stać się uniknięcie powstania nowych linii podziału w Europie”⁵¹. Autorzy listu określili również kategorie państw, które miały być objęte nową polityką sąsiedztwa UE: 1) państwa południowego wybrzeża Morza Śródziemnego; 2) zachodnie Bałkany; 3) Rosja oraz wschodnie państwa sąsiedzkie Unii. W dokumencie zwrócono jednocześnie uwagę na to, że wszystkie te państwa są zróżnicowane między sobą pod względem rozwoju społeczno-gospodarczego, poszanowania zasad demokratycznych oraz postępów we wdrażaniu reform politycznych, specyfiki regionalnej. W związku z tym uznano, że polityka sąsiedztwa UE musi opierać się na zasadzie zróżnicowanego podejścia do każdego kraju sąsiedzkiego i ciągłości. Z kolei wśród instrumentów rozwoju wzajemnej współpracy wymieniono: wzmocniony dialog polityczny, współpracę gospodarczą i zacieśnienie kontaktów handlowych, kooperację w dziedzinie wymiaru sprawiedliwości i spraw wewnętrznych, pomoc finansową, współpracę w sferze zarządzania granicami i migracjami, integrację z realizowanymi przez UE wybranymi politykami (ochroną konkurencji i konsumentów, edukacją, kulturą oraz środowiskiem). Wskazano ponadto na konieczność określenia wspólnych wartości polityczno-gospodarczych, które stanowiłyby podstawę rozwoju współpracy między UE a państwami sąsiedzkimi⁵².

Sprawą kształtowania stosunków między UE a jej sąsiadami zajmowano się również na posiedzeniach Rady do Spraw Ogólnych i Stosunków Zewnętrznych. Podczas jej spotkania

⁵⁰ I. Lyubashenko, *Europejska Polityka Sąsiedztwa*, op. cit., s. 26; P. Marcinkowska, *Europejska Polityka Sąsiedztwa*, op. cit., s. 28.

⁵¹ I. Lyubashenko, *Europejska Polityka Sąsiedztwa*, op. cit., s. 27.

⁵² *Ibidem*, s. 27; P. Marcinkowska, *Europejska Polityka Sąsiedztwa*, op. cit., s. 28–29; O. Tkachuk, „Układ o Stowarzyszeniu między Unią Europejską a Ukrainą” – najważniejsze postanowienia oraz znaczenie dla Ukrainy, [w:] *Ukraina. 25 lat na drodze niepodległości*, red. P. Pietnoczka, H. Stroński, Olsztyn 2017, s. 92; A. Kalicka-Mikołajczyk, *Ramy prawne i zasady*, op. cit., s. 16.

18 listopada 2002 r. przedłożona została Inicjatywa na rzecz Nowego Sąsiedztwa. Zgodnie z nią UE powinna dążyć do zapewnienia większej stabilności i dobrobytu na nowych granicach Unii i poza nimi. Adresowana ona była przede wszystkim do sąsiadów z Europy Wschodniej: Ukrainy, Białorusi i Mołdawii. Przy tym inicjatywa miała się opierać na zróżnicowanym podejściu do sytuacji polityczno-gospodarczej, potencjału i celów każdego z państw sąsiedzkich. Podstawą rozwoju dwustronnych stosunków miały być postępy we wdrażaniu przez nie przyszłych reform i gotowość do poszanowania międzynarodowych zobowiązań oraz wspólnych wartości w zakresie praworządności i praw człowieka. Podkreślono również potrzebę zacieśnienia współpracy z Rosją jako kluczowym partnerem. Nie rezygnowano jednak z możliwości włączenia do tej inicjatywy partnerów położonych w innych regionach przygranicznych⁵³.

Ponadto głos w dyskusji na temat polityki sąsiedztwa UE na początku grudnia 2002 r. ponownie zabrał przewodniczący KE Prodi. Podczas swojego wystąpienia na konferencji „Pokój, bezpieczeństwo i stabilność – dialog międzynarodowy i rola UE” zwrócił uwagę na to, iż w relacjach z przyszłymi sąsiadami dla rozszerzenia obszaru stabilności Unia musi być gotowa oferować więcej niż partnerstwo i mniej niż członkostwo, nie wykluczając tego drugiego. „Polityka bliskości” opierałaby się przy tym na: atrakcyjności (stworzeniu nowych perspektyw, opracowaniu otwartych oraz dynamicznych ram współpracy, systemu nagród w zamian za fundamentalne przemiany społeczeństwa i gospodarki państwa), motywacji (określeniu wzajemnych korzyści), dynamizmie (ustrukturyzowanym i stopniowym podejściu do realizowania założeń polityki, określeniu wzajemnych zobowiązań i zdolności każdego z partnerów do ich wypełnienia). Wśród korzyści dla państw sąsiedzkich Prodi wymienił m.in.: dostęp do rynku wewnętrznego UE, poprawę klimatu inwestycyjnego, zintensyfikowanie współpracy handlowej. Z kolei zakres geograficzny polityki sąsiedztwa UE określił jako „krąg przyjaciół” obejmujący obszar od Maroka po Rosję i Morze Czarne⁵⁴.

⁵³ *General Affairs and External Relations, 2463rd Council Meeting, General Affairs, C/02/350, Brussels, 18 November 2002, 14183/02 (Presse 350), s. 10–11; P. Marcinkowska, Europejska Polityka Sąsiedztwa, op. cit., s. 29–30; O. Tkachuk, „Układ o Stowarzyszeniu, op. cit., s. 92–93; I. Lyubashenko, Europejska Polityka Sąsiedztwa, op. cit., s. 27–28.*

⁵⁴ *Romano Prodi – President of the European Commission, A Wider Europe – A Proximity Policy as the Key to Stability, wystąpienie wygłoszone na konferencji międzynarodowej „Peace, Security And Stability – International Dialogue and the Role of the EU” (Sixth ECSA–World Conference. Jean Monnet Project), Brussels, 5–6 December 2002, SPEECH/02/619, Unia Europejska, [on-line:] http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-02-619_en.pdf, s. 1–7 – 10 grudnia 2018; I. Lyubashenko, Europejska Polityka Sąsiedztwa, op. cit., s. 29; A. Kalicka–Mikołajczyk, *Ramy prawne i zasady*, op. cit., s. 15–16; P. Marcinkowska, *Europejska Polityka Sąsiedztwa*, op. cit., s. 30.*

Duże znaczenie dla prac prowadzonych nad założeniami polityki UE wobec krajów sąsiedzkich miało posiedzenie Rady Europejskiej w Kopenhadze w dniach 12–13 grudnia 2002 r. Stwierdzono na nim, że UE dąży do unikania nowych linii podziału w Europie i promowania stabilności i dobrobytu w obrębie nowych jej granic i poza nimi, w związku z czym należy rozwijać stosunki z państwami sąsiedzkimi, opierając się na wspólnych wartościach politycznych i gospodarczych. Podkreślono ponadto potrzebę wzmocnienia relacji z Federacją Rosyjską, a także pogłębienia współpracy zarówno z Ukrainą, Mołdawią oraz Białorusią, jak i krajami południowego regionu Morza Śródziemnego, opierając się na długoterminowym podejściu promującym demokratyczne i gospodarcze reformy, zrównoważony rozwój i handel oraz rozwijając nowe inicjatywy w tym zakresie. Wskazano również na chęć wspierania dalszego rozwoju współpracy transgranicznej oraz regionalnej⁵⁵.

Swoją wizję kształtu unijnej polityki sąsiedztwa, a w szczególności rozwoju stosunków ze wschodnimi sąsiadami UE po zbliżającym się rozszerzeniu jej struktur przedstawiła również strona polska. W styczniu 2003 r. Ministerstwo Spraw Zagranicznych Polski zaprezentowało podstawowe zasady polityki wschodniej UE, której celem miałyby być „zniesienie istniejących linii podziału drogą niesienia pomocy przylegającym do niej krajom [w dokumencie poruszono kwestię rozwoju relacji z czterema byłymi republikami radzieckimi położonymi na Wschód od Polski: Ukrainą, Białorusią, Mołdawią i Rosją – OT] oraz ściślejszej z nimi współpracy opartej na wspólnych wartościach i interesach”⁵⁶. Z kolei spośród poszczególnych zasad, na których miałyby się opierać stosunki z przyszłymi sąsiadami wymieniono: zróżnicowane podejście do każdego kraju graniczącego uzależnione od postępów w zakresie wdrażania reform i poszanowania wspólnych wartości; opracowanie ogólnych ram współpracy dla wszystkich wspomnianych państw; komplementarność wobec pozostałych inicjatyw UE (w tym Wymiaru Północnego i „procesu barcelońskiego”); trójfilarowość składającą się z filaru wspólnotowego, rządowego oraz pozarządowego; stopniowe zbliżanie partnerów do UE w ramach europejskiej przestrzeni politycznej i gospodarczej; stopniowość i warunkowość polegającą na uzależnieniu postępów w zakresie

⁵⁵ *Presidency Conclusions. Copenhagen European Council, 12 and 13 December 2002*, Brussels, 29 January 2003, 15917/02, s. 6–7; I. Lyubashenko, *Europejska Polityka Sąsiedztwa*, op. cit., s. 29; O. Tkachuk, „Układ o Stowarzyszeniu”, op. cit., s. 93.

⁵⁶ *Non-paper z polskimi propozycjami w sprawie przyszłego kształtu polityki rozszerzonej UE wobec nowych wschodnich sąsiadów*, [w:] *Polityka rozszerzonej Unii Europejskiej wobec nowych sąsiadów. Sprawozdanie z konferencji zorganizowanej przez Fundację im. Stefana Batorego we współpracy z Ministerstwem Spraw Zagranicznych RP w dniach 20–21 lutego 2003 w Warszawie*, red. A. Mazur-Barańska, W. Stanisławski, Warszawa 2003, s. 93–94.

rozwoju współpracy między UE a krajami sąsiedzkimi od przestrzegania przez te ostatnie zasad demokratycznych. W dokumencie wyodrębniono również następujące obszary współpracy: dialog polityczny; wsparcie dla transformacji ustrojowej; handel i inwestycje; stabilność i bezpieczeństwo dostaw surowców energetycznych; wymiar sprawiedliwości i spraw wewnętrznych; „specyficzne problemy bezpieczeństwa”; kontakty międzyludzkie, kulturalne i dostęp do informacji⁵⁷.

Ze względu na dużą różnorodność pomysłów dotyczących kształtu unijnej polityki sąsiedztwa podjęte zostały działania na rzecz opracowania jednego spójnego stanowiska w tej sprawie. Zakończyły się one przygotowaniem przez KE komunikatu zatytułowanego *Szersza Europa – Sąsiedztwo: nowe ramy dla relacji z naszymi wschodnimi i południowymi sąsiadami* przedstawionego 11 marca 2003 r. Zwrócono w nim uwagę na potrzebę określenia jasnej wizji rozwoju bliższych i bardziej spójnych stosunków z sąsiadami UE w perspektywie średnio- i długoterminowej. Określono przy tym dwa cele unijnej polityki sąsiedztwa na najbliższą dekadę lub dłuższy okres czasu: 1) rozwój współpracy z partnerami w celu ograniczenia ubóstwa i stworzenia obszaru wspólnego dobrobytu i wartości opartych na głębszej integracji gospodarczej, pogłębieniu stosunków politycznych i kulturalnych, wzmocnionej współpracy transgranicznej i wspólnej odpowiedzialności za zapobieganie konfliktom między UE a jej sąsiadami; 2) przygotowanie unijnej oferty konkretnych korzyści i preferencyjnych stosunków, zróżnicowanych pod względem postępów poczynionych przez kraje partnerskie w zakresie reform politycznych i gospodarczych. W dalszej części dokumentu podkreślono, że w zamian za osiągnięcie konkretnych postępów (skuteczne przeprowadzanie reform politycznych, gospodarczych oraz instytucjonalnych, dostosowanie ustawodawstwa do dorobku prawnego UE), państwa sąsiedzkie (Rosja, Ukraina, Białoruś, Mołdawia oraz kraje basenu Morza Śródziemnego) powinny mieć sposobność skorzystania z perspektywy bliższej integracji gospodarczej z UE. Uznano przy tym, że wszystkim krajom sąsiedzkim należy zaoferować możliwość udziału w rynku wewnętrznym UE oraz dalszą integrację i liberalizację w celu promowania swobodnego przepływu osób, towarów, usług oraz kapitału („czterech swobód”). Poruszona została także kwestia różnego poziomu zaawansowania krajów sąsiedzkich we wdrażaniu reform polityczno-gospodarczych oraz rozwoju stosunków z UE. Stwierdzono, że podstawą nowej polityki sąsiedztwa UE powinno być zróżnicowane podejście do partnerów, którzy mają zapew-

⁵⁷ *Ibidem*, s. 94–107; P. Żurawski vel Grajewski, *Wymiar Wschodni w aspekcie realizacji Wspólnej Polityki Zagranicznej i Bezpieczeństwa UE*, [w:] *Wymiar Wschodni Unii Europejskiej*, red. M. Zamarlik, Kraków 2004, s. 68–73.

niony równy dostęp do oferowanych możliwości oraz postępują na podstawie tych samych standardów. Z kolei do zachęt, które mogłyby być zaproponowane krajom sąsiedzkim zaliczono m.in.: 1) rozszerzenie rynku wewnętrznego UE; 2) preferencyjne stosunki handlowe oraz otwarcie rynku; 3) perspektywę uzgodnienia prawnych regulacji przepływu osób; 4) zintensyfikowanie współpracy w celu zapobiegania i zwalczania wspólnych zagrożeń bezpieczeństwa; 5) integrację w sferze transportu, telekomunikacji i energii oraz Europejskiego Obszaru Badań; 6) wsparcie dla integracji w globalny system handlowy; 7) nowe źródła finansowania. Dodano ponadto, że udział w unijnej polityce sąsiedztwa nie wiąże się z perspektywą uzyskania przez kraj sąsiedzki członkostwa w UE⁵⁸.

Powyższe propozycje KE (z wyjątkiem liberalizacji przepływu osób) zostały zatwierdzone przez Radę do Spraw Ogólnych i Stosunków Zewnętrznych podczas posiedzenia 16 czerwca 2003 r. w Luksemburgu. Z kolei w lipcu tegoż roku w obrębie KE powołano Grupę Zadaniową ds. Szerszej Europy, której zadaniem było opracowanie instrumentów realizacji nowej unijnej polityki sąsiedztwa (politycznych jako Planów Działania uzgadnianych z państwami sąsiedzkimi, a także finansowego umożliwiającego udzielanie im pomocy) oraz ogólna koordynacja działań podejmowanych w tej sferze⁵⁹. Natomiast 5 listopada 2003 r. na temat propozycji KE wypowiedział się Parlament Europejski. W przygotowanym przez niego raporcie dotyczącym przeanalizowanego wyżej komunikatu KE zaprezentowany został projekt rezolucji w sprawie polityki sąsiedztwa UE. Stwierdzono w nim, że zadaniem Unii Europejskiej powinno być opracowanie wraz z krajami i regionami sąsiedzkimi kompleksowej i efektywnej koncepcji sąsiedztwa, umożliwiającej dalsze poszukiwanie bardziej skutecznych rozwiązań problemów związanych ze współzależnością i globalizacją. Podkreślono także, że polityka sąsiedztwa UE powinna obejmować rozległy region paneuropejski i śródziemnomorski, oparty na strukturze dwustronnej, subregionalnej i regionalnej (w tym Wymiar Północny i współpracę w regionie Morza Czarnego i Morza Śródziemnego). Wymieniono również zasady kształtowania stosunków z krajami sąsiedzkimi, a mianowicie: poszanowanie praw człowieka, demokracji, rządów prawa, dialog

⁵⁸ *Communication from the Commission to the Council and the European Parliament. Wider Europe – Neighbourhood: A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours*, COM(2003) 104 final, Brussels, 11 March 2003, s. 3–18; P. Marcinkowska, *Europejska Polityka Sąsiedztwa*, op. cit., s. 30–31; O. Tkachuk, „Układ o Stowarzyszeniu”, op. cit., s. 93–94; O. Tkachuk, *Europejska Polityka Sąsiedztwa*, [w:] *Polityki europejskie. Perspektywa finansowa UE 2014–2020*, red. A. Nitszke, Kraków 2015, s. 243–244; P.J. Borkowski, *Polityka Sąsiedztwa Unii Europejskiej*, Warszawa 2009, s. 191–193.

⁵⁹ I. Lyubashenko, *Europejska Polityka Sąsiedztwa*, op. cit., s. 30; O. Tkachuk, „Układ o Stowarzyszeniu”, op. cit., s. 94; O. Tkachuk, *Europejska Polityka Sąsiedztwa*, op. cit., s. 244.

między poszczególnymi kulturami i religiami, wzajemnie korzystny rozwój. Z kolei do obszarów współpracy w ramach unijnej polityki sąsiedztwa zaliczono: sferę polityczną, obywatelską oraz kulturową; bezpieczeństwo (wewnętrzne i zewnętrzne); zrównoważony rozwój gospodarczo-społeczny. Dużo miejsca poświęcono także różnym instrumentom rozwoju relacji między UE a krajami graniczącymi, m.in. pojawił się pomysł ustanowienia między Unią Europejską a jej sąsiadami europejskimi strefy wolnego handlu obejmującej aspekty rynku wewnętrznego oraz bezpieczeństwa zewnętrznego i wewnętrznego („Europejski Obszar Gospodarczy Plus”)⁶⁰.

Kwestię rozwoju stosunków z państwami sąsiedzkimi poruszył również Solana w opracowanej przez niego pierwszej strategii bezpieczeństwa zewnętrznego UE *Bezpieczna Europa w lepszym świecie. Europejska Strategia Bezpieczeństwa*, przyjętej 12 grudnia 2003 r. Uznano w niej, że dla Unii Europejskiej duże znaczenie ma to, by państwa z nią sąsiadujące „były dobrze zarządzane”⁶¹, ponieważ terytoria zdestabilizowane, uwikłane w konflikty zbrojne oraz źle zarządzane przez władze są powodem problemów i źródłem wyzwań dla UE. W tej części dokumentu przywołany został konflikt arabsko-izraelski, pojawiło się odniesienie do problemów Kaukazu Południowego, konieczności zapewnienia stabilności na obszarze Półwyspu Bałkańskiego oraz w regionie Morza Śródziemnego⁶². Stwierdzono jednocześnie, iż „zadaniem [Brukseli – OT] jest promować stworzenie pierścienia dobrze zarządzanych krajów na wschód od Unii Europejskiej i wzdłuż wybrzeży Morza Śródziemnego, z którymi to krajami mogą nas [UE – OT] łączyć bliskie stosunki oparte na współpracy”⁶³.

Kilka miesięcy później, 14 kwietnia 2004 r. PE ponownie wypowiedział się w tej sprawie, kolejny raz podkreślając potrzebę ustanowienia polityki sąsiedztwa UE, umożliwiającej krajom z nią graniczącym udział w unijnym rynku wewnętrznym i rozwój współpracy w następujących sferach: bezpieczeństwo i obrona, wymiar sprawiedliwości i spraw wewnętrznych, kultura, edukacja, środowisko, energetyka, zwalczanie terroryzmu, przestępczości zorganizowanej oraz handlu narkotykami itp.⁶⁴

⁶⁰ Report on ‘Wider Europe – Neighbourhood: A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours’ (COM(2003) 104 – 2003/2018(INI)), Committee on Foreign Affairs, Human Rights, Common Security and Defence Policy, Rapporteur: Pasqualina Napoletano, final A5-0378/2003, 5 November 2003, s. 4–23; P. Marcinkowska, *Europejska Polityka Sąsiedztwa*, op. cit., s. 32–33.

⁶¹ *Bezpieczna Europa w lepszym świecie. Europejska Strategia Bezpieczeństwa*, Bruksela, 12 grudnia 2003, Biuro Bezpieczeństwa Narodowego RP, [on-line:] https://www.bbn.gov.pl/ftp/dok/01/strategia_bezpieczenstwa_ue_2003.pdf, s. 35 – 21 lutego 2022.

⁶² *Ibidem*, s. 35–36.

⁶³ *Ibidem*, s. 35.

⁶⁴ P. Marcinkowska, *Europejska Polityka Sąsiedztwa*, op. cit., s. 33.

Wszystkie omówione wyżej prace nad założeniami, celami, instrumentami oraz zasadami unijnej polityki sąsiedztwa zostały sfinalizowane 12 maja 2004 r. Wówczas Komisja Europejska zaprezentowała komunikat *Europejska Polityka Sąsiedztwa. Dokument Strategiczny*⁶⁵. 14 czerwca tegoż roku zawarte w nim propozycje zostały zatwierdzone przez Radę do Spraw Ogólnych i Stosunków Zewnętrznych podczas posiedzenia w Luksemburgu⁶⁶, zaś trzy dni później przez Radę Europejską⁶⁷.

2.2. Podstawy prawne, cele i zasady funkcjonowania Europejskiej Polityki Sąsiedztwa

Podstawy prawne Europejskiej Polityki Sąsiedztwa zostały skodyfikowane w art. 8 ust. 1–2 TUE, odnoszącym się do stosunków UE z państwami sąsiadującymi, oraz w art. 21 ust. 1–3 TUE określającym zasady i cele działań zewnętrznych Unii Europejskiej. Ponadto podstawy prawne uzupełniają art. 206 i 207 ust. 1–6 TFUE dotyczące współpracy handlowej oraz art. 216 ust. 1–2, art. 217 i 218 ust. 1–11 TFUE odnoszące się do zasad i procedur zawierania umów międzynarodowych⁶⁸. Celem Europejskiej Polityki Sąsiedztwa, zgodnie z dokumentem z 12 maja 2004 r., jest nadanie nowego impulsu współpracy z państwami graniczącymi UE, stworzenie pierścienia dobrze rządzonych krajów na wschód od Unii Europejskiej i na południowym wybrzeżu Morza Śródziemnego poprzez kształtowanie bliskich i opartych na współpracy stosunków. Stwierdzono, że EPS umożliwi prowadzenie kompleksowej polityki nastawionej na zapewnienie zarówno UE, jak i państwom sąsiedzkim udziału w korzyściach wynikających z rozszerzenia Unii, takich jak stabilność, bezpieczeństwo i dobrobyt, a tym samym nie doprowadzi do powstawania nowych linii podziału między rozszerzoną Unią a jej sąsiadami. Uznano jednocześnie, że EPS powinna przyczynić się do wzmocnienia wkładu UE w promowanie rozwiązywania konfliktów regionalnych oraz pomóc Brukseli w realizacji celów w sferze sprawiedliwości i spraw wewnętrznych,

⁶⁵ *Communication from the Commission. European Neighbourhood Policy. Strategy Paper*, COM(2004) 373 final, Brussels, 12 May 2004.

⁶⁶ 2590th Council Meeting. General Affairs and External Relations – General Affairs. *European Neighbourhood Policy – Council Conclusions*, 10189/04 (Presse 195), C/04/195, Luxembourg, 14 June 2004, s. 9–12.

⁶⁷ Rada Europejska w Brukseli 17–18 czerwca 2004 r. *Konkluzje prezydencji*, 10679/2/04 REV 2, Bruksela, 19 lipca 2004, s. 14.

⁶⁸ *Traktat o Unii Europejskiej*, op. cit., s. 181, 191–192; *Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej*, [w:] *Prawo Unii Europejskiej*, op. cit., s. 106–108, 111–113.

a w szczególności w walce z przestępczością zorganizowaną i korupcją, „praniem brudnych pieniędzy” i wszelkimi formami handlu ludźmi, a także w sprawach związanych z migracją. Zauważono, że dla UE oraz jej partnerów ważne powinno być zatem dążenie do najwyższego stopnia komplementarności i synergii w różnych obszarach współdziałania. Ponadto do zadań Unii Europejskiej zaliczono wspieranie demokratycznych i pokojowych procesów transformacyjnych zachodzących w krajach graniczących, zmierzając jednocześnie do stworzenia obszaru dobrobytu, stabilności i bezpieczeństwa. Podkreślono, że współpraca z krajami sąsiedzkimi powinna się opierać na wspólnych wartościach, takich jak praworządność, dobre rządy, poszanowanie praw człowieka, w tym praw mniejszości, wspieranie stosunków dobrosąsiedzkich oraz poszanowanie zasad gospodarki rynkowej i zrównoważonego rozwoju. Uznano również, że należy podjąć wzajemne zobowiązania w zakresie niektórych istotnych aspektów działań zewnętrznych UE, w tym walki z terroryzmem oraz rozprzestrzenianiem broni masowego rażenia, a także przestrzegania prawa międzynarodowego i wysiłków zmierzających do rozwiązania konfliktów⁶⁹.

W komunikacie Komisji Europejskiej z maja 2004 r. określono także obszary działania w ramach EPE, takie jak: wzmocniony dialog polityczny; rozwój gospodarczo-społeczny; handel i rynek wewnętrzny; wymiar sprawiedliwości i spraw wewnętrznych; energia, transport, społeczeństwo informacyjne, środowisko, badania i innowacje; polityka społeczna i kontakty międzyludzkie; współpraca regionalna. Do priorytetów współpracy między Unią Europejską a państwami sąsiedzkimi zaliczono współodpowiedzialność za bezpieczeństwo i stabilność w regionie sąsiedzkim. Stwierdzono także, że obie strony muszą podjąć współpracę w zakresie efektywnego multilateralizmu w celu wzmocnienia globalnego zarządzania i zwiększenia koordynacji w ramach zwalczania zagrożeń dla bezpieczeństwa i rozwiązywania problemów rozwojowych. Zwrócono ponadto uwagę na konieczność zbadania możliwości udziału krajów partnerskich w niektórych aspektach WPZiB i WPBiO, takich jak: zapobieganie konfliktom, zarządzanie kryzysowe, wymiana informacji, a także wspólne szkolenia i ćwiczenia oraz potencjalny udział w operacjach zarządzania kryzysowego UE⁷⁰. Jak można zauważyć, propozycje Komisji Europejskiej dotyczyły bardzo ważnych dziedzin współpracy. Tym samym Unia Europejska dążyła do zwiększenia własnej obecności w przylegającym obszarze oraz zbliżenia poziomu rozwoju

⁶⁹ *Communication from the Commission. European Neighbourhood Policy*, op. cit., s. 2–6; I. Lyubashenko, *Europejska Polityka Sąsiedztwa*, op. cit., s. 40–41; P. Marcinkowska, *Europejska Polityka Sąsiedztwa*, op. cit., s. 21–23; O. Tkachuk, *Znaczenie traktatu lizbońskiego dla rozwoju współpracy między Unią Europejską a jej państwami sąsiedzkimi*, „Politeja” 2018, nr 54, s. 374.

⁷⁰ *Communication from the Commission. European Neighbourhood Policy*, op. cit., s. 13–23.

sąsiadów do standardów unijnych, wzmacniając jednocześnie stabilność oraz bezpieczeństwo międzynarodowe⁷¹.

W dokumencie został ponadto określony ostateczny zakres geograficzny EPS. Nową polityką UE objęto 16 państw sąsiedzkich: Algierię, Armenię, Autonomię Palestyńską, Azerbejdżan, Białoruś, Egipt, Gruzję, Izrael, Jordanię, Liban, Libię, Maroko, Mołdawię, Syrię, Tunezję oraz Ukrainę. Poza EPS znalazła się Rosja, która w komunikacie została uznana za kluczowego partnera w najbliższym sąsiedztwie UE. Współpracę z tym państwem oparto zatem na koncepcji „czterech przestrzeni”, której założenia przyjęto w 2003 r. w Sankt-Petersburgu. Podjęta przez władze rosyjskie decyzja o pozostawianiu poza ramami EPS była związana z preferowaniem rozwoju dwustronnej współpracy z UE na zasadach partnerstwa strategicznego nad kształtowanie wzajemnych stosunków, znajdując się w tym samym koszyku państw, co Algieria, Libia, Syria lub Białoruś. Ponadto pełny udział Białorusi oraz Libii w EPS został uzależniony od spełnienia konkretnych warunków (w przypadku Białorusi – od przestrzegania zasad demokratycznych, a w przypadku Libii – od zaangażowania w „proces barceloński”)⁷².

Współpracę UE z wymienionymi państwami oparto na kilku zasadach. Po pierwsze, deklarowanym we wcześniejszych propozycjach zróżnicowanym traktowaniu każdego państwa sąsiedzkiego, uwzględniającym jego położenie geograficzne, sytuację polityczną i gospodarczą, rozwój stosunków z UE i krajami graniczącymi, program reform, jego potrzeby i możliwości, jak również interesy w ramach EPS. Po drugie, współwłasności polegającej na określeniu wspólnych wartości i wspólnych interesów. W odniesieniu do tej zasady podkreślono, że UE nie narzuca swoim partnerom żadnych priorytetów ani warunków, w związku z czym rozwój dwustronnych stosunków będzie zależał od uznania wspólnych interesów w realizacji priorytetowych działań. Dodatkowo stwierdzono, że tempo rozwoju współpracy Unii Europejskiej z każdym krajem sąsiedzkim będzie warunkowane stopniem jego zaangażowania na rzecz wspólnych wartości, a także wolą i zdolnościami do realizacji uzgodnionych priorytetów (zasada warunkowości). Po trzecie, zasadzie ciągłości, zgodnie z którą we współpracy UE z państwami sąsiedzkimi w pierwszej kolejności wykorzystany zostanie potencjał wynikający z poprzednio przyjętych ram umownych i mechanizmów⁷³,

⁷¹ B. Piskorska, *Soft power*, op. cit., s. 320.

⁷² P. Marcinkowska, *Europejska Polityka Sąsiedztwa*, op. cit., s. 20–21; O. Tkachuk, *Europejska Polityka Sąsiedztwa*, op. cit., s. 245; *Communication from the Commission. European Neighbourhood Policy*, op. cit., s. 4, 7, 11–12; O. Tkachuk, *Znaczenie traktatu lizbońskiego*, op. cit., s. 374.

⁷³ W przypadku krajów Europy Wschodniej są to *Układy o Partnerstwie i Współpracy*, z kolei w przypadku państw basenu Morza Śródziemnego – „proces barceloński”.

gdyż regulują one kooperację w szerokim zakresie dziedzin. EPS zatem powinna zapewnić instrumenty do pełnego wykorzystania istniejących form współdziałania⁷⁴.

Dla skutecznej realizacji wyżej wymienionych celów EPS ustanowiony został system zachęt oraz korzyści dla krajów sąsiedzkich, a w szczególności: dostęp do unijnego rynku wewnętrznego, preferencyjne stosunki handlowe, wsparcie reform gospodarczo-społecznych i przemian demokratycznych, pomoc finansowa i techniczna, udział w wybranych programach UE, a także wzmocnienie bezpieczeństwa w regionie⁷⁵. W dokumencie zabrakło jednak takiego bodźca, jak perspektywa uzyskania członkostwa w UE, którą potencjalnie byłyby zainteresowane trzy kraje sąsiedzkie: Ukraina, Mołdawia i Gruzja. Ponadto w założeniach EPS pominięto kwestię udziału partnerów w „czterech swobodach” UE (swobodnym przepływie towarów, usług, kapitału i osób). Niektórzy badacze zwrócili uwagę, że brak tych zachęt ze strony UE świadczy o słabości EPS, gdyż państwa sąsiedzkie, nie mając takiej perspektywy, będą niechętnie angażować się we współpracę z UE, co negatywnie wpłynie na zapewnienie stabilności i bezpieczeństwa w regionie⁷⁶.

Na podstawie powyższych rozważań można wysnuć wniosek, iż ustanowienie EPS, a w szczególności zacieśnienie współpracy politycznej oraz gospodarczej z państwami sąsiedzkimi, miało realizować jeden z podstawowych celów Unii Europejskiej, którym jest „wspieranie pokoju, jej wartości i dobrobytu jej obywateli”⁷⁷. Ponadto, jak stwierdza Igor Lyubashenko, „dążąc do rozszerzenia strefy dobrobytu, stabilności i bezpieczeństwa w swoim bezpośrednim otoczeniu zewnętrznym w oparciu o zdefiniowane wartości wspólne, UE próbuje skłonić państwa sąsiedzkie do zmiany zachowań zgodnie z właściwymi jej preferencjami, innymi słowy wywiera wpływ na państwa sąsiedzkie”⁷⁸. W związku z tym Europejską Politykę Sąsiedztwa można uznać za instrument polityki zewnętrznej UE, potwierdzający założenia omówionej wyżej koncepcji Unii Europejskiej jako potęgi normatywnej zaprezentowanej przez I. Mannersa.

⁷⁴ *Communication from the Commission. European Neighbourhood Policy*, op. cit., s. 7–8; O. Tkachuk, *Europejska Polityka Sąsiedztwa*, op. cit., s. 245; I. Lyubashenko, *Europejska Polityka Sąsiedztwa*, op. cit., s. 42; O. Tkachuk, *Znaczenie traktatu lizbońskiego*, op. cit., s. 374.

⁷⁵ P. Marcinkowska, *Europejska Polityka Sąsiedztwa*, op. cit., s. 27.

⁷⁶ *Ibidem*, s. 25; I. Lyubashenko, *Europejska Polityka Sąsiedztwa*, op. cit., s. 41.

⁷⁷ *Traktat o Unii Europejskiej*, op. cit., s. 178.

⁷⁸ I. Lyubashenko, *Europejska Polityka Sąsiedztwa*, op. cit., s. 45.

2.3. Instytucje i organy

Za wdrożenie w życie celów Europejskiej Polityki Sąsiedztwa odpowiadają liczne instytucje i organy UE. W pierwszej kolejności należy wspomnieć o Radzie Europejskiej (RE)⁷⁹, która wyznacza ogólne kierunki i priorytety polityczne (art. 15 TUE), a także podejmuje decyzje w sprawie interesów strategicznych UE i celów oraz opracowuje ogólne wytyczne WPZiB (art. 26 TUE), w tym m.in. w zakresie rozwoju współpracy z poszczególnymi państwami lub regionami⁸⁰. Duże znaczenie dla rozwoju EPS ma Komisja Europejska⁸¹, która przygotowuje inicjatywy oraz projekty aktów prawnych regulujące różne aspekty działań i polityk UE, a tym samym realizuje jej interesy⁸². Jak można zauważyć, autorem komunikatów z 2003 r. (tj. *Szersza Europa – Sąsiedztwo: nowe ramy dla relacji z naszymi wschodnimi i południowymi sąsiadami*) oraz 2004 r. (tj. *Europejska Polityka Sąsiedztwa. Dokument Strategiczny*) jest właśnie KE. Ponadto instytucja ta jest odpowiedzialna za prowadzenie rozmów z państwami sąsiedzkimi dotyczących treści Planów Działania, opracowanie raportów analizujących sytuację poszczególnych krajów graniczących oraz monitorowanie wdrażania w życie założeń EPS, przygotowanie propozycji zmian do EPS, prowadzenie konsultacji z partnerami w sprawie rozwoju współpracy w poszczególnych dziedzinach, a także koordynację instrumentów finansowych⁸³. W ramach KE funkcjonuje Dyrekcja Generalna ds. Europejskiej Polityki Sąsiedztwa i negocjacji w sprawie rozszerzenia, która – zgodnie z Planem

⁷⁹ Rada Europejska składa się z szefów państw lub rządów państw członkowskich, jej przewodniczącego oraz przewodniczącego KE, przy czym w jej pracach może brać udział Wysoki Przedstawiciel Unii do Spraw Zagranicznych i Polityki Bezpieczeństwa. Zbiera się dwa razy w ciągu półrocza. Decyzje podejmuje poprzez osiągnięcie konsensusu. Na podstawie traktatu lizbońskiego ustanowione zostało stanowisko przewodniczącego RE, który jest wybierany na okres dwóch i pół roku, a do jego zadań należy przewodniczenie pracom RE, zapewnienie ich ciągłości oraz sprzyjanie uzyskaniu konsensusu i spójności w ramach tej instytucji, a także reprezentowanie UE na arenie międzynarodowej w zakresie WPZiB, lecz nie naruszając tym samym uprawnień Wysokiego Przedstawiciela Unii; por. *Traktat o Unii Europejskiej*, op. cit., s. 184–185; O. Tkachuk, *Znaczenie traktatu lizbońskiego*, op. cit., s. 378; J.J. Węć, *Traktat lizboński. Polityczne aspekty reformy ustrojowej Unii Europejskiej w latach 2007–2009*, Kraków 2011, s. 160–164.

⁸⁰ *Traktat o Unii Europejskiej*, op. cit., s. 184, 192, 194; O. Tkachuk, *Znaczenie traktatu lizbońskiego*, op. cit., s. 378; P. Marcinkowska, *Europejska Polityka Sąsiedztwa*, op. cit., s. 71.

⁸¹ W skład Komisji Europejskiej wchodzi jeden obywatel każdego państwa członkowskiego reprezentujący interes Unii w całości (tzn. niezależny w swoich decyzjach), jej przewodniczący oraz Wysoki Przedstawiciel Unii jako jeden z jej wiceprzewodniczących. KE jest wybierana na okres pięciu lat; por. *Traktat o Unii Europejskiej*, op. cit., s. 187.

⁸² *Ibidem*, s. 186–187.

⁸³ I. Lyubashenko, *Europejska Polityka Sąsiedztwa*, op. cit., s. 154.

Strategicznym na lata 2020–2024 – odpowiada za koordynację prac w Komisji Europejskiej w zakresie EPS, a celem jej działań jest stabilizacja regionu sąsiedzkiego pod względem politycznym, gospodarczym i w sferze bezpieczeństwa⁸⁴. Ponadto w realizację celów EPS jest zaangażowana Rada UE⁸⁵, której zadania sprowadzają się do podejmowania decyzji określających i realizujących WPZiB oraz przedstawiających podejście UE do określonego „problemu o charakterze geograficznym lub przedmiotowym”⁸⁶. Na podstawie traktatu lizbońskiego powołano jej dwie główne formacje: Radę do Spraw Ogólnych oraz Radę do Spraw Zagranicznych, spośród których druga opracowuje działania zewnętrzne Unii na podstawie strategicznych kierunków określonych przez Radę Europejską⁸⁷. Natomiast Parlament Europejski⁸⁸ wyraża zgodę na decyzje Rady UE dotyczące zawarcia przez UE umów międzynarodowych (w tym układów stowarzyszeniowych), jak również przygotowuje rezolucje, sprawozdania i udziela opinii w sprawach związanych z rozwojem współpracy UE z państwami sąsiedzkimi⁸⁹.

Szczególne znaczenie dla rozwoju EPS ma urząd Wysokiego Przedstawiciela Unii do Spraw Zagranicznych i Polityki Bezpieczeństwa⁹⁰ ustanowiony na podstawie traktatu lizbońskiego. Do jego zadań należy: prowadzenie, opracowywanie i realizacja WPZiB; koordynowanie działań zewnętrznych w Radzie UE i KE; reprezentowanie UE na arenie międzynarodowej w sprawach dotyczących WPZiB, prowadzenie dialogu politycznego

⁸⁴ *Strategic Plan 2020–2024*. Directorate-General for Neighbourhood and Enlargement Negotiations – DG NEAR, European Commission, [on-line:] https://ec.europa.eu/info/system/files/near_sp_2020_2024_en.pdf, s. 5 – 12 października 2022.

⁸⁵ Rada UE składa się z jednego przedstawiciela każdego państwa członkowskiego szczebla ministerialnego. Decyzje podejmuje na zasadzie większości kwalifikowanej (oraz jednomyślności w sprawach związanych z WPZiB). Obraduje ona w różnych składach: na podstawie decyzji z 1 grudnia 2009 r. ustanowiono 10 jej formacji. Jest instytucją prawodawczą; por. J.J. Węc, *Traktat lizboński*, op. cit., s. 164–168; *Traktat o Unii Europejskiej*, op. cit., s. 185–186, 196.

⁸⁶ *Traktat o Unii Europejskiej*, op. cit., s. 196.

⁸⁷ *Ibidem*, 186; J.J. Węc, *Traktat lizboński*, op. cit., s. 164–166; O. Tkachuk, *Znaczenie traktatu lizbońskiego*, op. cit., s. 380.

⁸⁸ Parlament Europejski składa się z 751 posłów, którzy są wybierani w powszechnych wyborach bezpośrednich na pięcioletnią kadencję. Jest instytucją prawodawczą oraz ma uprawnienia budżetowe i konsultacyjne, a także sprawuje kontrolę polityczną; por. *Traktat o Unii Europejskiej*, op. cit., s. 184.

⁸⁹ *Ibidem*, s. 112–113; J.J. Węc, *Traktat lizboński*, op. cit., s. 196; O. Tkachuk, *Znaczenie traktatu lizbońskiego*, op. cit., s. 380; I. Lyubashenko, *Europejska Polityka Sąsiedztwa*, op. cit., s. 160.

⁹⁰ Wysoki Przedstawiciel Unii do Spraw Zagranicznych i Polityki Bezpieczeństwa jest powoływany przez RE w głosowaniu większością kwalifikowaną. Zgodę na jego mianowanie wyraża przewodniczący KE. Pełni on także funkcję stałego przewodniczącego Rady do Spraw Zagranicznych oraz jednego z wiceprzewodniczących KE; por. J.J. Węc, *Traktat lizboński*, op. cit., s. 173.

z podmiotami trzecimi i przedstawianie stanowiska UE na konferencjach międzynarodowych i w organizacjach międzynarodowych⁹¹. Wykonując swoje zadania, Wysoki Przedstawiciel Unii jest wspomagany przez Europejską Służbę Działań Zewnętrznych, która oficjalnie została ustanowiona 1 grudnia 2010 r. Utrzymuje ona kontakt ze służbami dyplomatycznymi państw członkowskich UE, ONZ i innymi organizacjami międzynarodowymi oraz rozwija stosunki dyplomatyczne i partnerstwo strategiczne z podmiotami trzecimi⁹².

Oprócz powyższych organów EPS oparto na dodatkowych ramach instytucjonalnych wspomagających rozwój współpracy dwustronnej między UE a poszczególnymi państwami sąsiedzkimi. W przypadku tych z nich, które zawarły z Unią Europejską *Układy o Partnerstwie i Współpracy*, były to: Rady Współpracy, powoływane na podstawie powyższych umów oraz składające się z przedstawicieli Rady UE, KE i rządów krajów sąsiedzkich, odpowiedzialne za realizację tych dokumentów i Planów Działania; Komitety Współpracy, podobnie składające się z członków Rady UE, KE i rządów krajów partnerskich wyższego szczebla, wspierające działania Rad i zajmujące się szczegółowymi sprawami sektorowymi; Komitety Współpracy Parlamentarnej, składające się z przedstawicieli PE i parlamentów narodowych państw sąsiedzkich oraz stanowiące forum wymiany poglądów na temat spraw będących przedmiotem wspólnego zainteresowania. Każdego roku były także organizowane spotkania przedstawicieli UE oraz szefów państw lub rządów, podczas których omawiano najważniejsze zagadnienia związane z rozwojem obustronnej kooperacji⁹³. Dodatkowe organy i platformy współpracy ustanowiono między Unią a państwami sąsiedzkimi po uruchomieniu programu Partnerstwa Wschodniego. Szczegółowo zostaną one omówione w następnym podrozdziale.

2.4. Instrumenty polityczne i finansowe

Współpraca UE z państwami sąsiedzkimi odbywa się przy pomocy różnego rodzaju instrumentów. Przed ustanowieniem EPS takimi instrumentami były wspomniane wyżej *Układy o Partnerstwie i Współpracy* w przypadku republik poradzieckich oraz Partnerstwo

⁹¹ *Ibidem*, s. 174; *Traktat lizboński*, op. cit., s. 188, 195; O. Tkachuk, *Znaczenie traktatu lizbońskiego*, op. cit., s. 378–379.

⁹² O. Tkachuk, *Znaczenie traktatu lizbońskiego*, op. cit., s. 379.

⁹³ I. Lyubashenko, *Europejska Polityka Sąsiedztwa*, op. cit., s. 163–166.

Eurośródziemnomorskie⁹⁴ („proces barceloński”) w przypadku państw basenu Morza Śródziemnego. Określone w nich były cele, zasady oraz obszary rozwoju współpracy między UE a wschodnimi i południowymi sąsiadami. Wraz z opracowaniem założeń EPS ustanowione zostały nowe instrumenty, które miały doprowadzić do pogłębienia stosunków UE z państwami sąsiedzkimi. Po pierwsze, są to raporty krajowe na temat sytuacji politycznej i gospodarczej poszczególnych krajów partnerskich opracowywane przez KE⁹⁵. Po drugie, najważniejszymi instrumentami politycznymi EPS są Plany Działania, które również przygotowuje KE, lecz przy współpracy z każdym państwem sąsiedzkim, uwzględniając jego sytuację polityczną oraz gospodarczą. Obejmują one dwa obszary: 1) zobowiązania do konkretnych działań, które potwierdzają lub wzmacniają przywiązanie do wspólnych wartości i określonych celów w dziedzinie polityki zagranicznej i bezpieczeństwa; 2) zobowiązania do działań, które zbliżają kraje partnerskie do UE w wielu obszarach priorytetowych. Wśród priorytetów w komunikacie KE z 12 maja 2004 r. wymieniono w przypadku wschodnich sąsiadów: wzmocnienie współpracy w zakresie gospodarki, biznesu, zatrudnienia, handlu i infrastruktury, polityki społecznej, skuteczne wdrożenie norm i zasad WTO, wsparcie dla rozwoju małych i średnich przedsiębiorstw, zwalczanie ubóstwa i wykluczenia społecznego; środowisko, bezpieczeństwo jądrowe oraz zasoby naturalne; wymiar sprawiedliwości i spraw wewnętrznych; kontakty międzyludzkie. Z kolei w przypadku partnerów śródziemnomorskich spośród priorytetów strategicznych na poziomie regionalnym wyszczególniono: integrację Południe–Południe; współpracę subregionalną; harmonizację ram legislacyjnych oraz regulacyjnych. Natomiast w ramach priorytetów współpracy wyodrębniono: połączenia infrastrukturalne, handel, zbliżanie przepisów i rozwój społeczno-gospodarczy, środowisko, a także wymiar sprawiedliwości i spraw

⁹⁴ Partnerstwo Eurośródziemnomorskie zostało zapoczątkowane w dniach 27–28 listopada 1995 r. podczas konferencji w Barcelonie, w której udział wzięli przedstawiciele państw członkowskich UE i krajów basenu Morza Śródziemnego (Algierii, Cypru, Egiptu, Izraela, Jordanii, Libanu, Malty, Maroka, Autonomii Palestyńskiej, Syrii, Tunezji i Turcji). Podpisana wówczas deklaracja zakładała zacieśnienie współpracy wielostronnej i dwustronnej między UE i wymienionymi państwami w następujących obszarach: politycznym i bezpieczeństwa (I koszyk), gospodarczym i finansowym (II koszyk), społecznym, kulturowym i humanitarnym (III koszyk). Ponadto w ramach tego mechanizmu ustanowiony został taki instrument gospodarczy, jak dwustronne układy stowarzyszeniowe, które miały na celu liberalizację gospodarek państw regionu śródziemnomorskiego. Dokumenty te podpisano m.in. z: Tunezją, Marokiem, Izraelem, Jordanią, Egiptem, Algierią, Libanem; por. P. Marcinkowska, *Europejska Polityka Sąsiedztwa*, op. cit., s. 159–171.

⁹⁵ *Ibidem*, s. 40; *Communication from the Commission. European Neighbourhood Policy*, op. cit., s. 7.

wewnętrznych⁹⁶. Plany Działania składają się z sześciu części, z których każda odpowiada poszczególnym obszarom dwustronnej współpracy: dialog polityczny i reformy; kooperacja gospodarczo-społeczna; rynek wewnętrzny oraz handel; wymiar sprawiedliwości i spraw wewnętrznych; współdziałanie w poszczególnych sektorach (środowisko, transport, energia); wymiar ludzki (m.in. społeczeństwo obywatelskie, kontakty międzyludzkie, edukacja). Do tej pory opracowano 12 Planów Działania: z Armenią, Azerbejdżanem, Egiptem, Gruzją, Izraelem, Jordanią, Libanem, Mołdawią, Marokiem, Autonomia Palestyńską, Tunezją oraz Ukrainą. Przygotowywane są one zazwyczaj na okres trzech lub pięciu lat. Ten instrument EPS najbardziej odzwierciedla zasadę zróżnicowanego podejścia UE do każdego partnera, gdyż jego podstawę stanowią raporty krajowe, w których ocenie jest poddawana sytuacja każdego państwa (postępy we wdrażaniu reform politycznych i gospodarczych, rozwój współpracy z UE i jego aspiracje integracyjne, konflikty zbrojne, np. konflikt w Naddniestrzu w przypadku Mołdawii). Realizacja tych Planów Działania ma doprowadzić do dostosowania państw sąsiedzkich do norm i standardów obowiązujących w UE⁹⁷. Po trzecie, są to raporty okresowe przygotowywane przez KE i zawierające informacje na temat postępów krajów sąsiedzkich w realizacji celów przewidzianych w Planach Działania, zwłaszcza w zakresie przeprowadzania reform, a także określające obszary, które należy zmodyfikować. Monitoring wdrażania w życie Planów Działania przeprowadzają organy ustanowione na podstawie *Układów o Partnerstwie i Współpracy* lub układów stowarzyszeniowych, gdyż łączą one przedstawicieli krajów partnerskich, państw UE, KE i Sekretariatu Rady UE. Na podstawie tych raportów Plany Działania mogą ulegać przeglądowi i być dostosowywane do osiągniętych postępów oraz mogą stanowić podstawę do podjęcia przez Radę decyzji o kolejnym kroku w zakresie powiązań umownych z każdym państwem sąsiedzkim⁹⁸.

Oprócz powyższych instrumentów politycznych realizacja Europejskiej Polityki Sąsiedztwa opiera się na instrumentach finansowych. Przed 2007 r. pomoc finansowa dla państw sąsiedzkich była udzielana na podstawie dwóch programów: 1) TACIS (*Technical Assistance to the Commonwealth of Independent States*) – dla Rosji i innych wschodnich sąsiadów UE; 2) MEDA (*Measure D'Accompagnement*) – dla sąsiadów śródziemnomorskich. W ich ramach wysokość pomocy finansowej dla krajów partnerskich w latach 2000–2003 wynosiła

⁹⁶ *Communication from the Commission. European Neighbourhood Policy*, op. cit., s. 9, 20–23; P. Marcinkowska, *Europejska Polityka Sąsiedztwa*, op. cit., s. 40–41.

⁹⁷ P. Marcinkowska, *Europejska Polityka Sąsiedztwa*, op. cit., s. 41–42; I. Lyubashenko, *Europejska Polityka Sąsiedztwa*, op. cit., s. 177–182.

⁹⁸ *Communication from the Commission. European Neighbourhood Policy*, op. cit., s. 10; P. Marcinkowska, *Europejska Polityka Sąsiedztwa*, op. cit., s. 42–44.

ponad 3,7 mld euro, z których 1332,2 mln euro udzielono wschodnim sąsiadom (TACIS), a 2383,9 mln euro – państwom basenu Morza Śródziemnego (MEDA). Pod względem poszczególnych państw najwięcej środków finansowych przydzielono na rozwój współpracy z: Rosją (599,6 mln euro), Marokiem (525,3 mln euro), Ukrainą (435,6 mln euro). Z kolei w latach 2004–2006 pomoc ta wynosiła 255 mln euro, z których 75 mln euro – dla programu TACIS i 45 mln euro – dla programu MEDA⁹⁹.

Dodatkowo został ustanowiony program „Europejska Inicjatywa dla Demokracji i Praw Człowieka” (EIDHR – *European Initiative for Democracy and Human Rights*) w celu wspierania zasad wolności, demokracji, poszanowania praw człowieka i praworządności w państwach trzecich. W latach 2000–2003 przydzielono na niego kwotę 60,7 mln euro. Współpraca z państwami sąsiedzkimi była również wspierana przez inne instrumenty finansowe, takie jak: INTERREG (*Interregional cooperation program*) – wsparcie rozwoju współpracy regionalnej; PHARE (*Poland and Hungary: Assistance for Restructuring their Economies*) – pomoc przeznaczana na restrukturyzację gospodarek; CARDS (*Community Assistance for Reconstruction, Development and Stabilization*) – pomoc na rzecz odbudowy, rozwoju i stabilizacji. W latach 2004–2006 na te programy przeznaczono: 700 mln euro – INTERREG, 90 mln euro – PHARE, CARDS – 45 mln euro¹⁰⁰.

Wraz z finalizacją prac nad polityką sąsiedztwa UE podjęte zostały działania na rzecz ustanowienia nowego kompleksowego instrumentu finansowego EPS. W lipcu 2003 r. KE przygotowała komunikat pod tytułem *Torując drogę dla Nowego Instrumentu Sąsiedztwa*, w którym zaproponowała podejście dwuetapowe: 1) okres 2004–2006 – wprowadzenie Programów Sąsiedztwa, których celem było wzmocnienie koordynacji w zakresie zarządzania istniejącymi instrumentami finansowymi; 2) po 2006 r. – ustanowienia nowego instrumentu finansowego EPS¹⁰¹. Wynikiem przeprowadzonych wówczas prac było *Rozporządzenie Rady UE i PE nr 1638/2006*¹⁰², na którego podstawie powołano Europejski

⁹⁹ O. Tkachuk, *Europejska Polityka Sąsiedztwa*, op. cit., s. 248–250; P. Pasierbiak, *Finansowanie Europejskiej Polityki Sąsiedztwa*, [w:] *Europejska Polityka Sąsiedztwa Unii Europejskiej*, op. cit., s. 38–41; P. Marcinkowska, *Europejska Polityka Sąsiedztwa*, op. cit., s. 46–47; *Communication from the Commission. European Neighbourhood Policy*, op. cit., s. 23–30.

¹⁰⁰ O. Tkachuk, *Europejska Polityka Sąsiedztwa*, op. cit., s. 248–250; P. Pasierbiak, *Finansowanie Europejskiej Polityki*, op. cit., s. 38–41; P. Marcinkowska, *Europejska Polityka Sąsiedztwa*, op. cit., s. 46–47; *Communication from the Commission. European Neighbourhood Policy*, op. cit., s. 23–30.

¹⁰¹ *Communication from the Commission. European Neighbourhood Policy*, op. cit., s. 24.

¹⁰² *Rozporządzenie (WE) nr 1638/2006 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 24 października 2006 r. określające przepisy ogólne w sprawie ustanowienia Europejskiego Instrumentu Sąsiedztwa i Partnerstwa*, „Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej” L, 2006, nr 310.

Instrument Sąsiedztwa i Partnerstwa (EISP). Oprócz państw uczestniczących w EPS, instrumentem tym objęto również współpracę z Rosją jako partnerem strategicznym¹⁰³. EISP został ustanowiony w celu udzielania pomocy na rzecz budowy strefy dobrobytu oraz rozwoju relacji dobrosąsiedzkich między Unią Europejską a krajami partnerskimi, zgodnie z założeniami dwustronnych *Układów o Partnerstwie i Współpracy*, układów stowarzyszeniowych i innych umów, jak również priorytetami określonymi w Planach Działania lub innych dokumentach. W perspektywie finansowej na lata 2007–2013 na ten instrument została przeznaczona kwota w wysokości 11,181 mln euro¹⁰⁴.

Poza EISP utworzono wiele innych programów wspierających rozwój współpracy między UE a państwami sąsiedzkimi. Spośród nich można wymienić m.in.: Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego, z którego środki były przeznaczane na współfinansowanie rozwoju współpracy transgranicznej, a mianowicie wspólnych programów łączących regiony państw członkowskich UE i krajów sąsiedzkich dzielone wspólną granicą; ułatwienia rządowe w postaci dodatkowej pomocy państwom sąsiedzkim, efektywnie wdrażającym reformy polityczne i gospodarcze; *Twinning* polegający na oddelegowywaniu przedstawicieli państw członkowskich UE do krajów sąsiedzkich w celu udzielenia rekomendacji i konsultacji dla skutecznej implementacji *acquis communautaire* UE w poszczególnych dziedzinach; TAIEX, w ramach którego udzielana była pomoc techniczna i informacyjna w zakresie dostosowania porządku prawnego krajów partnerskich do *acquis communautaire* UE. Ponadto państwa sąsiedzkie mogły korzystać z takich instrumentów, jak: Sąsiedzkie Ułatwienia Inwestycyjne, Instrument Współpracy na rzecz Rozwoju, Instrument na rzecz Stabilności, program współpracy międzyregionalnej, pożyczki w Europejskim Banku Inwestycyjnym itd.¹⁰⁵

W 2014 r. EISP zastąpiono Europejskim Instrumentem Sąsiedztwa (EIS), z którego została wyłączona współpraca z Rosją, która miała się opierać na Instrumencie Partnerstwa¹⁰⁶. Środki pochodzące z EIS mogły być przeznaczone na: promowanie zasad i wartości

¹⁰³ W związku z tym nazwa instrumentu odnosiła się zarówno do Europejskiej Polityki Sąsiedztwa, jak i partnerów UE pozostających poza tą polityką.

¹⁰⁴ Rozporządzenie (WE) nr 1638/2006 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 24 października 2006 r. określające przepisy ogólne w sprawie ustanowienia Europejskiego Instrumentu Sąsiedztwa i Partnerstwa, op. cit., s. 1, 3–4, 13–14; O. Tkachuk, *Europejska Polityka Sąsiedztwa*, op. cit., s. 250–253; P. Pasierbiak, *Finansowanie Europejskiej Polityki*, op. cit., s. 41–45.

¹⁰⁵ O. Tkachuk, *Europejska Polityka Sąsiedztwa*, op. cit., s. 250–255; P. Pasierbiak, *Finansowanie Europejskiej Polityki*, op. cit., s. 41–50.

¹⁰⁶ Instrument Partnerstwa został ustanowiony na podstawie Rozporządzenia PE i Rady UE nr 234/2014 z 11 marca 2014 r. W perspektywie finansowej na lata 2014–2020 na ten instrument przydzielono ponad

demokratycznych; osiągnięcie stopniowej integracji z unijnym rynkiem wewnętrznym, pogłębienie współpracy sektorowej i zapewnienie lepszego dostępu do rynku wewnętrznego UE poprzez ustanowienie stref wolnego handlu; efektywne zarządzanie przepływami migracyjnymi; rozwój stosunków dobrosąsiedzkich w celu wzmocnienia bezpieczeństwa; zacieśnienie współpracy subregionalnej, regionalnej oraz transgranicznej; promowanie inteligentnego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu we wszystkich aspektach itd. Na EIS w perspektywie finansowej 2014–2020 przeznaczono kwotę 15,4 mld euro¹⁰⁷. Jak można zauważyć, w porównaniu do poprzedniej wieloletniej perspektywy wysokość środków przyznanych na realizację celów EPS uległa zwiększeniu.

2.5. Reforma EPS w latach 2006–2015

Przyjęcie dokumentu strategicznego ujmującego w sposób kompleksowy cele, zasady i instrumenty rozwoju współpracy między UE a państwami sąsiedzkimi nie było jednak wystarczającą odpowiedzią na pojawiające się w tej dziedzinie problemy. W związku z tym w kolejnych latach opracowane zostały dodatkowe dokumenty wprowadzające zmiany do EPS. Pierwszym z nich był komunikat KE pt. *W sprawie wzmocnienia Europejskiej Polityki Sąsiedztwa* przyjęty 4 grudnia 2006 r. Wskazano w nim słabe i mocne strony EPS. Wśród zalet polityki wymieniono: stworzenie jednolitych i przejrzystych ram dotyczących sąsiedztwa jako całości, wspólne uzgadnianie Planów Działania obejmujących szeroki zakres dziedzin oraz ustanowienie nowego EISP. Natomiast do słabych stron EPS zaliczono: brak ze strony UE wyraźnej oferty w zakresie pogłębienia integracji gospodarczo-handlowej, niewielkie osiągnięcia w sferze zarządzania przepływami migracyjnymi, brak aktywnego zaangażowania UE w mechanizmy rozwiązywania konfliktów regionalnych. Podkreślono jednocześnie, że wszystko to negatywnie rzutuje na osiągnięcie głównych celów EPS (tj. stworzenie strefy dobrobytu, bezpieczeństwa oraz stabilności), gdyż wymienione słabe strony EPS mogą zniechęcić państwa sąsiedzkie do pogłębienia współpracy z UE i wprowadzenia reform. W związku z tym w dalszej części dokumentu zaproponowano wiele

954 mln euro; por. Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 234/2014 z dnia 11 marca 2014 r. ustanawiające Instrument Partnerstwa na rzecz Współpracy z Państwami Trzecimi, „Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej” L, 2014, nr 77, s. 77, 81.

¹⁰⁷ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 232/2014 z dnia 11 marca 2014 r. ustanawiające Europejski Instrument Sąsiedztwa, „Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej” L, 2014, nr 77, s. 27, 30, 38–39; O. Tkachuk, *Europejska Polityka Sąsiedztwa*, op. cit., s. 255–258.

rozwiązań, a mianowicie: przyjęcie przekrojowych i kompleksowych umów o wolnym handlu ze wszystkimi partnerami Unii Europejskiej; wprowadzenie ułatwień w zakresie odbywania krótkoterminowych podróży do państw Unii; wspieranie kontaktów między społeczeństwami obywatelskimi, regionalnymi i lokalnymi organami władzy oraz przedsiębiorstwami; większe zaangażowanie UE w procesy pokojowe w regionie; wzmocnienie współpracy regionalnej poprzez synergię regionu Morza Czarnego i rozwój współdziałania z „sąsiadami sąsiadów” w różnych dziedzinach oraz inne. Propozycje te jednak nie wносиły dużych zmian do EPS¹⁰⁸.

Rok później, 5 grudnia 2007 r. KE opracowała jeszcze jeden komunikat w sprawie wzmocnienia EPS pt. *Silna Europejska Polityka Sąsiedztwa*. Potwierdzono w nim propozycje zawarte w poprzednim komunikacie w zakresie pogłębienia integracji gospodarczej i handlowej z państwami sąsiedzkimi, uproszczenia procedur wizowych, zacieśnienia dialogu politycznego i zaangażowania na rzecz rozwiązywania konfliktów regionalnych, wspierania reform sektorowych. Dodatkowo pojawił się punkt mówiący o możliwości udziału krajów partnerskich w programach i agencjach UE¹⁰⁹. Jak można zauważyć, dokument ten również nie przyczynił się do zasadniczego rozszerzenia założeń EPS i wzmocnienia współpracy z państwami sąsiedzkimi.

Bardzo szybko jednak okazało się, że EPS potrzebuje wprowadzenia kolejnych zmian. Rozwój sytuacji na arenie międzynarodowej (m.in. wybuch „arabskiej wiosny”¹¹⁰ w państwach Afryki Północnej i Bliskiego Wschodu), utworzenie programów współpracy regionalnej z krajami sąsiedzkimi (ustanowienie Unii dla Śródziemnomorza¹¹¹ oraz programu Part-

¹⁰⁸ Komunikat Komisji dla Rady i Parlamentu Europejskiego w sprawie wzmocnienia Europejskiej Polityki Sąsiedztwa, KOM(2006) 726 wersja ostateczna, Bruksela, 4 grudnia 2006, s. 1–16; A. Nitszke, *W kierunku nowej Europejskiej Polityki Sąsiedztwa Unii Europejskiej*, „Rocznik Integracji Europejskiej” 2016, nr 10, s. 385–386; O. Tkachuk, *Europejska Polityka Sąsiedztwa*, op. cit., s. 245; A. Kalicka-Mikołajczyk, *Ramy prawne i zasady*, op. cit., s. 32–35.

¹⁰⁹ Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego i Rady „Silna europejska polityka sąsiedztwa”, KOM(2007) 774 wersja ostateczna, Bruksela, 5 grudnia 2007, s. 1–14; A. Nitszke, *W kierunku nowej Europejskiej*, op. cit., s. 386; O. Tkachuk, *Europejska Polityka Sąsiedztwa*, op. cit., s. 246; A. Kalicka-Mikołajczyk, *Ramy prawne i zasady*, op. cit., s. 35–37.

¹¹⁰ Zob. A. Dzisiów-Szuszczkiwicz, „Arabska wiosna” – przyczyny, przebieg i prognozy, „Bezpieczeństwo Narodowe” 2011, nr II–2011/18, s. 41–56.

¹¹¹ Unia dla Śródziemnomorza oficjalnie została zainaugurowana 13 lipca 2008 r. i miała być kontynuacją „procesu barcelońskiego”. Jej główny cel polegał na zacieśnieniu współpracy wielostronnej w regionie na podstawie zasady równości poprzez opracowywanie konkretnych projektów; por. P. Marcinkowska, *Europejska Polityka Sąsiedztwa*, op. cit., s. 184–185.

nerstwa Wschodniego), a także wejście w życie traktatu lizbońskiego¹¹² (który w zasadniczy sposób zmieniał omówione wyżej instytucjonalne podstawy kształtowania stosunków UE z państwami trzecimi) wymagało od UE dostosowania EPS do nowych warunków współpracy. W tym celu KE w maju 2011 r. przygotowała kolejny komunikat pt. *Nowa koncepcja działań w obliczu zmian zachodzących w sąsiedztwie*. Na początku tego dokumentu stwierdzono, że „wsparcie ze strony UE na rzecz reform politycznych w krajach sąsiadujących przyniosło ograniczone skutki. Potrzebna jest na przykład większa elastyczność, a szybkie zmiany w krajach partnerskich oraz potrzeby w zakresie reform [...] wymagają reakcji lepiej dostosowanej do sytuacji”¹¹³. Wzmocnienie współpracy z państwami sąsiedzkimi przy tym miało się odbywać poprzez wprowadzenie zasady „więcej za więcej” (im większe postępy we wdrażaniu reform demokratycznych i gospodarczych, tym większe wsparcie ze strony UE), zróżnicowane podejście do każdego partnera, wzajemne rozliczanie się oraz wspólne zaangażowanie na rzecz wartości demokratycznych. Podkreślono ponadto, że polityka UE będzie również zakładała stosowanie odpowiednich sankcji wobec państw naruszających zasady demokratyczne. Z kolei wśród poszczególnych propozycji dotyczących wzmocnienia EPS wymieniono m.in.: wspieranie reform demokratycznych w krajach partnerskich poprzez utworzenie Instrumentu Wspierania Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego oraz Europejskiej Fundacji na rzecz Demokracji; wspieranie wzrostu gospodarczego w państwach sąsiedzkich zapewniającego włączenie społeczne; zwiększenie wymiany handlowej poprzez ustanowienie pogłębionych i kompleksowych stref wolnego handlu; pogłębienie współpracy regionalnej w ramach stworzonych mechanizmów w postaci Partnerstwa Wschodniego (m.in. dążenie do podpisania z krajami partnerskimi umów stowarzyszeniowych, w tym umów o ustanowieniu stref wolnego handlu, podjęcie kroków na rzecz liberalizacji reżimu wizowego, rozwój współpracy w różnych sferach) oraz Unii dla Śródziemnomorza (m.in. opracowanie programów kompleksowego rozwoju instytucjonalnego, zachęcanie do kooperacji między węższą grupą partnerów w poszczególnych obszarach)¹¹⁴. W porównaniu do dwóch poprzednich komunikatów ten dokument wpro-

¹¹² Traktat lizboński wszedł w życie 1 grudnia 2009 r. W art. 8 TUE stwierdzono, że „Unia rozwija szczególne stosunki z państwami z nią sąsiadującymi, dążąc do utworzenia przestrzeni dobrobytu i dobrego sąsiedztwa, opartej na wartościach Unii i charakteryzującej się bliskimi i pokojowymi stosunkami opartymi na współpracy”; por. *Traktat o Unii Europejskiej*, op. cit., s. 181.

¹¹³ *Wspólny Komunikat do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów „Nowa koncepcja działań w obliczu zmian zachodzących w sąsiedztwie”*, KOM(2011) 303 wersja ostateczna, Bruksela, 25 maja 2011, s. 1.

¹¹⁴ *Ibidem*, s. 1–21; A. Nitszke, *W kierunku nowej Europejskiej*, op. cit., s. 387–388; A. Kalicka-Mikołajczyk, *Ramy prawne i zasady*, op. cit., s. 37–42.

wadzał konkretne rozwiązania w celu wzmocnienia EPS, a w szczególności odnosił się do inicjatyw pogłębienia współpracy regionalnej, zawierając określone propozycje rozwoju relacji z państwami sąsiedzkimi w ich ramach. Dodatkowo wskazano w nim na potrzebę zwiększenia elastyczności EISP oraz zapewnienie dodatkowych środków w wysokości 1 242 mln euro na realizację celów EPS¹¹⁵.

Jednak kolejne lata stały się wyzwaniem dla bezpieczeństwa UE, w tym EPS. W najbliższym otoczeniu UE doszło do zasadniczych zmian, które doprowadziły do powstania zagrożeń zarówno dla ich wewnętrznego bezpieczeństwa, jak i stabilności międzynarodowej. Były to: wojna domowa w Syrii, zwiększony napływ migrantów do Europy (tj. kryzys migracyjny), aneksja Krymu przez Rosję oraz wybuch wojny w Donbasie. Wszystkie te wydarzenia sprawiły, że podstawowy cel EPS, tj. stworzenie strefy dobrobytu, bezpieczeństwa i stabilności, w dalszym ciągu nie został osiągnięty. W związku z tym podjęto kroki mające na celu zreformowanie dotychczasowych założeń EPS, a tym samym jej dostosowanie do nowej sytuacji międzynarodowej. Wynikiem przeprowadzonych wówczas prac był komunikat KE zatytułowany *Przegląd Europejskiej Polityki Sąsiedztwa* opublikowany 18 listopada 2015 r. We wstępie tego dokumentu zwrócono uwagę na dużą współzależność między UE a państwami sąsiedzkimi, która przejawia się w zwiększonym napływie uchodźców do krajów europejskich, kryzysie energetycznym oraz rosnącym zagrożeniu ze strony ugrupowań terrorystycznych. Podkreślono jednocześnie, że nowa EPS musi opierać się na większym zróżnicowaniu (biorąc pod uwagę różne aspiracje integracyjne partnerów), większej współwłasności i większej odpowiedzialności obu stron¹¹⁶. Ponadto uznano, że celem zmodyfikowanej EPS „będą działania służące zapobieganiu konfliktom poprzez wczesne ostrzeżenie, w połączeniu z wczesnymi środkami zapobiegawczymi oraz zwiększeniem zdolności partnerów w tym zakresie. Środki określone w niniejszym wspólnym komunikacie mają również na celu zapewnienie sposobów wzmocnienia odporności partnerów UE w obliczu nacisków zewnętrznych i ich zdolności do dokonywania własnych suwerennych wyborów”¹¹⁷. Ostatnie sformułowanie można odnieść do przyczyn wybuchu rosyjsko-ukraińskiego konfliktu.

¹¹⁵ Wspólny Komunikat do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów „Nowa koncepcja, op. cit., s. 22–25.

¹¹⁶ Wspólny Komunikat do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów „Przegląd Europejskiej Polityki Sąsiedztwa”, JOIN(2015) 50 final, Bruksela, 18 listopada 2015, s. 1–3; A. Nitszke, *W kierunku nowej Europejskiej*, op. cit., s. 388–391.

¹¹⁷ Wspólny Komunikat do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów „Przegląd, op. cit., s. 4.

W dalszej części komunikatu wyodrębniono propozycje działań, które UE powinna podjąć w celu pogłębienia współpracy z państwami sąsiedzkimi. W pierwszej kolejności zwrócono uwagę na potrzebę zwiększenia spójności i aktywności państw członkowskich UE w zakresie realizacji celów EPS, która w większym stopniu powinna uwzględniać interesy i indywidualne aspiracje partnerów. Podkreślono przy tym, że zasada „więcej za więcej” jest niewystarczającym bodźcem, w związku z czym należy zwiększyć udział społeczeństwa obywatelskiego i podmiotów gospodarczo-społecznych we wdrażaniu reform w państwach sąsiedzkich. Zaznaczono konieczność zwiększenia skuteczności instrumentów w zakresie promowania wspólnych wartości demokratycznych EPS. Z kolei wśród priorytetów we współpracy wyszczególniono: rozwój gospodarczy na rzecz stabilizacji (wspieranie reform gospodarczych, efektywne wdrożenie umów o pogłębionej i kompleksowej strefie wolnego handlu, poprawę otoczenia biznesowego i inwestycyjnego oraz wsparcie dla sektora MŚP, zacieśnienie dialogu energetycznego z państwami sąsiedzkimi itd.), wymiar bezpieczeństwa (wzmocnienie współpracy w sferze bezpieczeństwa poprzez udzielenie wsparcia w zakresie reform bezpieczeństwa cywilnego i wojskowego, wspólne angażowanie się w walkę z terroryzmem, przestępczością zorganizowaną, cyberprzestępczością, innymi zagrożeniami, udział krajów partnerskich w operacjach WPBiO itd.), migrację i mobilność (współdziałanie z partnerami nieobjętymi EPS, wsparcie dla państw przyjmujących uchodźców i udzielających im pomocy, podejmowanie wspólnych kroków na rzecz wyeliminowania pierwotnych przyczyn nielegalnej migracji itd.). Podkreślono także potrzebę zacieśnienia współpracy regionalnej w ramach Partnerstwa Wschodniego i Unii dla Śródziemnomorza. Skutecznej realizacji uzgodnionych w tym dokumencie celów miała sprzyjać większa elastyczność instrumentów finansowych i dodatkowe środki pozyskane przy współpracy z międzynarodowymi instytucjami finansowymi¹¹⁸.

Powyższe propozycje KE zostały zatwierdzone przez Radę do Spraw Zagranicznych 14 grudnia 2015 r. Oceniając treść powyższego komunikatu, należy stwierdzić, że w stosunku do dokumentu z 2004 r. założenia EPS uległy zasadniczej zmianie, zwłaszcza jeżeli chodzi o kwestie związane z bezpieczeństwem i przepływami migracyjnymi. EPS została dostosowana do aktualnej sytuacji międzynarodowej, w tym zwłaszcza w regionie sąsiedztwa. Niemniej jednak omówiona reforma tej polityki w dalszym ciągu nie rozwiązała wszystkich problemów pojawiających się przy współpracy z państwami sąsiedzkimi. Niektórzy bada-

¹¹⁸ *Ibidem*, s. 1-25; A. Nitszke, *W kierunku nowej Europejskiej*, op. cit., s. 391-392.

cze zwracają ponadto uwagę na brak skutecznych mechanizmów kontroli wykorzystania przez kraje partnerskie środków finansowych pochodzących z EIS¹¹⁹.

O potrzebie zacieśnienia stosunków z państwami sąsiedzkimi w ramach EPS wspomniano również w opracowanej rok później *Globalnej strategii na rzecz polityki zagranicznej i bezpieczeństwa Unii Europejskiej*. Podkreślono, że konieczne jest wspieranie w tych krajach działań nastawionych na budowanie odporności na kryzysy poprzez udzielanie niezbędnej pomocy w rozwiązywaniu problemów rządowych, społecznych, gospodarczych, energetycznych, migracyjnych lub w sferze klimatu. Zwrócono ponadto uwagę na większe angażowanie się w zapobieganie konfliktom, a tym samym zapewnienie bezpieczeństwa w regionach sąsiedzkich. Wśród konkretnych propozycji dotyczących wzmocnienia kooperacji z państwami graniczącymi wymieniono: ustanowienie obszaru ekonomicznego z partnerami realizującymi pogłębione oraz kompleksowe strefy wolnego handlu, rozszerzenie sieci transeuropejskich i Wspólnoty Energetycznej, budowanie związków fizycznych i cyfrowych, zacieśnienie kontaktów międzyludzkich, udział w unijnych programach i agencjach, dążąc do zapewnienia w przyszłości krajom sąsiedzkim możliwości uczestnictwa w WPBiO. W dokumencie wyróżniono dwa państwa, które odniosły sukces we wdrażaniu reform polityczno-gospodarczych, a mianowicie Gruzję i Tunezję¹²⁰.

W maju 2017 r. zostało przygotowane sprawozdanie z wdrażania przeglądu EPS, który przeprowadzono w 2015 r. W dokumencie tym w pierwszej kolejności zwrócono uwagę na postępy w zakresie rozwoju dwustronnej współpracy z każdym państwem sąsiedzkim, takie jak: opracowanie priorytetów partnerstwa (np. z Libanem, Jordanią i Algierią), prowadzenie prac nad aktualizacją programów stowarzyszeniowych (np. z Gruzją i Mołdawią) oraz określenie priorytetów dalszej współpracy (np. w lutym 2017 r. zakończono rozmowy w sprawie zawarcia nowej kompleksowej umowy o partnerstwie z Armenią oraz uruchomiono negocjacje nad podobnym porozumieniem z Azerbejdżanem), wejście w życie w marcu 2017 r. liberalizacji reżimu wizowego dla obywateli Gruzji. Podkreślono również osiągnięcia w ramach rozwoju stosunków wielostronnych, m.in.: ustanowienie Grupy Zadaniowej ds. Komunikacji Strategicznej na Wschodzie i zorganizowanie wielu spotkań przedstawicieli państw należących do Unii dla Śródziemnomorza, na których uzgodnione zostały wspólne priorytety w poszczególnych dziedzinach (m.in. pracy, zatrudnienia i energii). W dalszej części sprawozdania omówiono postępy w poszczególnych obszarach współpracy, np. w sferze wymiaru sprawiedliwości, praworządności i walki z korupcją,

¹¹⁹ A. Nitszke, *W kierunku nowej Europejskiej*, op. cit., s. 392–393.

¹²⁰ *Globalna strategia*, op. cit., s. 7, 12, 20–21.

podkreślone zostały osiągnięcia Gruzji, Tunezji oraz Ukrainy, które zgodnie z zasadą „więcej za więcej” otrzymały w ramach EIS dodatkową pomoc finansową. Oprócz tego dokument dość obszernie analizuje postępy w pozostałych dziedzinach działania EPS, w tym pomoc finansową udzieloną państwom sąsiedzkim przez UE. Mimo że autorzy sprawozdania pozytywnie ocenili dwuletni okres wdrażania przeglądu EPS, można zauważyć, że wiele problemów w dalszym ciągu pozostało bez rozwiązania, jak chociażby brak przestrzegania praw człowieka i zasad demokratycznych w niektórych państwach sąsiedzkich (np. Białorusi, Syrii, Libii oraz Azerbejdżanie), wciąż trwające konflikty zbrojne w regionie sąsiedzkim (np. w Syrii, Górskim Karabachu), problemy migracyjne (np. rozwinięte sieci przemytnicze oraz duża liczba ofiar śmiertelnych na morzu)¹²¹.

W odniesieniu do partnerstwa z południowym sąsiedztwem Rada UE w kwietniu 2021 r. zatwierdziła *Nowy program na rzecz regionu śródziemnomorskiego*, który stanowi zaktualizowaną odpowiedź na globalne i regionalne wyzwania współczesnego świata. Wśród priorytetów wymieniono w nim m.in.: pobudzenie długoterminowego zrównoważonego ożywienia społeczno-gospodarczego oraz tworzenia miejsc pracy w południowym sąsiedztwie; propagowanie i ochronę praw człowieka, podstawowych wolności, instytucji demokratycznych i praworządności; podejmowanie wspólnych wysiłków na rzecz zapobiegania konfliktom oraz ich rozwiązywania; zacieśnienie współpracy w sferze bezpieczeństwa, migracji i zdolności systemów opieki zdrowotnej w zakresie gotowości i reagowania; zintensyfikowanie dialogu politycznego poprzez organizowanie corocznych spotkań ministrów spraw zagranicznych UE i partnerów z południowego sąsiedztwa w celu dokonania przeglądu postępów w realizacji nowego programu¹²².

Ponadto 9 czerwca 2021 r. przyjęte zostało rozporządzenie PE i Rady ustanawiające nowy Instrument Sąsiedztwa oraz Współpracy Międzynarodowej i Rozwojowej, który jest podstawą finansowania priorytetów oraz zadań EPS w perspektywie finansowej 2021–2027. Oprócz regionu sąsiedzkiego instrumentem tym objęto rozwój współpracy oraz dialogu z krajami Afryki Subsaharyjskiej, Azji i Pacyfiku, obu Ameryk i Karaibów. Na działania

¹²¹ *Wspólne sprawozdanie dla Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów. Sprawozdanie z wdrażania przeglądu europejskiej polityki sąsiedztwa*, JOIN(2017) 18 final, Bruksela, 18 maja 2017, s. 3–33.

¹²² *Konkluzje Rady w sprawie odnowionego partnerstwa z południowym sąsiedztwem – nowy program na rzecz regionu śródziemnomorskiego*, 7931/21, Bruksela, 19 kwietnia 2021, s. 1–13.

podejmowane w jego ramach przeznaczono kwotę ok. 79,5 mld euro¹²³. Ich podział według kryterium geograficznego i tematycznego przedstawiono w tabeli 2.

Tabela 2. Podział środków finansowych przeznaczonych na Instrument Sąsiedztwa oraz Współpracy Międzynarodowej i Rozwojowej

<i>Kryterium geograficzne</i>	
Region sąsiedzki	19 323 mln euro
Afryka Subsaharyjska	29 181 mln euro
Azja i kraje Pacyfiku	8 489 mln euro
Obie Ameryki i Karaiby	3 395 mln euro
<i>Kryterium tematyczne</i>	
Prawa człowieka i demokracja	1 362 mln euro
Organizacje społeczeństwa obywatelskiego	1 362 mln euro
Pokój, stabilność i zapobieganie konfliktom	908 mln euro
Globalne wyzwania	2 726 mln euro
Działania szybkiego reagowania*	3 182 mln euro
Rezerwa na nowe wyzwania i priorytety**	9 534 mln euro

* Działania mające na celu przywrócenie stabilności i zapobieganie konfliktom, wzmocnienie odporności państw, łączenie pomocy humanitarnej z przedsięwzięciami na rzecz rozwoju.

** Rezerwa na nowe wyzwania i priorytety obejmuje działania polegające na zapewnieniu odpowiedniej reakcji UE na nieoczekiwane uwarunkowania, pojawienie się nowych wyzwań w związku z sytuacją kryzysową (w tym zwiększonym napływem migrantów), opracowanie nowych inicjatyw i priorytetów.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2021/947 z dnia 9 czerwca 2021 r. ustanawiające Instrument Sąsiedztwa oraz Współpracy Międzynarodowej i Rozwojowej – Globalny Wymiar Europy, zmieniające i uchylające decyzję Parlamentu Europejskiego i Rady nr 466/2014/UE oraz uchylające rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2017/1601 i rozporządzenie Rady (WE, Euratom) nr 480/2009, „Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej” L, 2021, nr 209, s. 17–29.

¹²³ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2021/947 z dnia 9 czerwca 2021 r. ustanawiające Instrument Sąsiedztwa oraz Współpracy Międzynarodowej i Rozwojowej – Globalny Wymiar Europy, zmieniające i uchylające decyzję Parlamentu Europejskiego i Rady nr 466/2014/UE oraz uchylające rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2017/1601 i rozporządzenie Rady (WE, Euratom) nr 480/2009, „Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej” L, 2021, nr 209, s. 17–21.

Jak można zauważyć, w porównaniu do poprzedniej wieloletniej perspektywy finansowej nastąpił wzrost środków przeznaczonych na realizację zadań EPS. Ponadto zlikwidowano wiele instrumentów finansowych, w ramach których była udzielana pomoc państwom spoza UE, tworząc jeden kompleksowy instrument obejmujący współpracę ze wszystkimi regionami i krajami trzecimi (z wyjątkiem państw kandydujących do UE). Ma to z jednej strony uprościć unijne procedury i zapewnić spójność z innymi obszarami działań zewnętrznych Unii, a z drugiej strony – zwiększyć elastyczność finansową, pozwalając Unii Europejskiej szybko dostosowywać się do zmian zachodzących na arenie międzynarodowej¹²⁴. Niemniej jednak niektórzy badacze krytycznie podchodzą do powyższej zmiany. Jak zauważa Olga Barburska, reforma zasad finansowania EPS wskazuje na „położenie nacisku nie tyle na realizację europeizujących działań transformacyjnych Unii wobec państw sąsiadujących (a więc na tworzenie z nimi wspólnoty politycznej i gospodarczej opartej na „wartościach europejskich”), ile w znacznie większym stopniu na zabezpieczenie – zgodnie z paradygmatem jak najbardziej realistycznym – pragmatycznych, geostrategicznych interesów UE (w tym zwłaszcza zapewnienie bezpieczeństwa) w jej znacznie szerzej pojmowanym otoczeniu międzynarodowym”¹²⁵.

3. Projekt Partnerstwa Wschodniego

3.1. Inicjatywa polsko-szwedzka

W miarę realizacji celów i zadań EPS podjęte zostały działania na rzecz wzmocnienia współpracy regionalnej z obszarem sąsiedzkim. W pierwszej kolejności zwrócono uwagę na brak jednolitej strategii wobec regionu czarnomorskiego. Relacje z państwami położonymi w basenie Morza Czarnego opierały się na dwustronnych umowach zawartych w latach 90. XX w. Jednak rozszerzenie UE w 2004 i 2007 r. sprawiło, że w Brukseli zaczęto coraz bardziej dostrzegać strategiczne znaczenie regionu, związane z położeniem szlaków transportowych surowców energetycznych i sieci dróg handlowych, jak również z koniecznością wzmocnienia bezpieczeństwa, ze względu na aktywność zorganizowanych grup przestępczych oraz ugrupowań terrorystycznych. W związku z tym podjęte zostały

¹²⁴ *Ibidem*, s. 1–52.

¹²⁵ O. Barburska, *Polityka wschodnia Unii Europejskiej*, op. cit., s. 221.

kroki mające na celu opracowanie spójnego podejścia do rozwoju współpracy z państwami Morza Czarnego. Mimo sprzeciwu niektórych państw członkowskich UE wobec zwiększenia obecności Unii w regionie, co było spowodowane polityczno-gospodarczymi interesami Rosji i Turcji, 11 kwietnia 2007 r. w trakcie trwania prezydencji niemieckiej Komisja Europejska przedstawiła założenia inicjatywy Synergii Czarnomorskiej. Głównym jej celem był rozwój współpracy z państwami obszaru czarnomorskiego w takich sferach, jak m.in.: przestrzeganie zasad demokratycznych i praw człowieka; zapewnienie bezpieczeństwa poprzez zwalczanie terroryzmu, zorganizowanej przestępczości, nielegalnej migracji i działań separatystycznych; dostawa surowców energetycznych do Europy; rozwój polityki transportowej; współpraca gospodarczo-handlowa. Inicjatywą zostały objęte państwa: Armenia, Azerbejdżan, Bułgaria, Gruzja, Grecja, Mołdawia, Rumunia, Rosja, Turcja oraz Ukraina¹²⁶. Synergia Czarnomorska ponadto miała przyczynić się do zapewnienia lepszej organizacji współpracy UE z trzema kategoriami państw regionu: Turcją posiadającą status państwa kandydującego, pięcioma państwami objętymi EPS oraz Rosją uznawaną za strategicznego partnera UE¹²⁷.

W tym samym czasie z inicjatywy Francji podjęte zostały kroki na rzecz zacieśnienia partnerstwa z państwami basenu Morza Śródziemnego. W lutym 2007 r. ówczesny kandydat na stanowisko prezydenta Republiki Francuskiej Nicolas Sarkozy zaproponował ustanowienie Unii Śródziemnomorskiej. Początkowo pomysł ten nie uzyskał poparcia ani w strukturach unijnych, ani w państwach, do których był adresowany¹²⁸. W Brukseli obawiano się, że w ten sposób Sarkozy dąży do ustanowienia nowych instytucji nastawionych na współpracę tylko z regionem śródziemnomorskim. Niektórzy urzędnicy zwracali także uwagę, że celem francuskiej inicjatywy jest prawdopodobnie stworzenie alternatywy dla aspiracji Turcji do członkostwa w UE¹²⁹. Ponadto pomysł był krytycznie postrzegany przez

¹²⁶ *Communication from the Commission to the Council and the European Parliament. Black Sea Synergy – A New Regional Cooperation Initiative*, COM(2007) 160 final, Brussels, 11 April 2007, s. 2–12; G. Roniek, *Synergia Czarnomorska – cele, dziedziny współpracy, implementacja*, [w:] *Europejska Polityka Sąsiedztwa Unii Europejskiej. Geneza, doświadczenia*, op. cit., s. 218–230; B. Piskorska, *Synergia Czarnomorska: zbliżenie państw regionu Morza Czarnego do Unii Europejskiej*, [w:] *Europejska Polityka Sąsiedztwa Unii Europejskiej*, op. cit., s. 175–192; P. Marcinkowska, *Europejska Polityka Sąsiedztwa*, op. cit., s. 140–141.

¹²⁷ P. Marcinkowska, *Europejska Polityka Sąsiedztwa*, op. cit., s. 141.

¹²⁸ *Ibidem*, s. 182–184; K. Stachurska-Szczesiak, *Wymiar południowy Europejskiej Polityki Sąsiedztwa – Unia dla Śródziemnomorza*, [w:] *Europejska Polityka Sąsiedztwa Unii Europejskiej. Geneza, doświadczenia*, op. cit., s. 205–211.

¹²⁹ D. Pszczółkowska, *Maroko jedną nogą w Unii?*, „Gazeta Wyborcza” 24 października 2007, [on-line:] <http://wyborcza.pl/1,75399,4,606826.html> – 24 stycznia 2019.

Niemcy¹³⁰, które twierdziły, że w wyniku ustanowienia Unii Śródziemnomorskiej dojdzie do rozłamu wśród państw członkowskich UE, gdyż część z nich będzie dążyła do pogłębienia stosunków ze wschodnimi sąsiadami (np. Niemcy), a druga część będzie bardziej zainteresowana południowym kierunkiem działań zewnętrznych UE (np. Francja). Z kolei niektóre kraje basenu Morza Śródziemnego uważały, że UE jako pomysłodawca Unii Śródziemnomorskiej będzie dążyła do pełnienia roli lidera i dyktowania własnych zasad współpracy. Ze względu na te rozbieżności Francja podjęła działania na rzecz wypracowania kompromisu, w wyniku których podczas spotkania szefów państw i rządów Partnerstwa Eurośródziemnomorskiego 13 lipca 2008 r. w Paryżu oficjalnie ogłoszono utworzenie Unii dla Śródziemnomorza¹³¹ jako płaszczyzny wzmocnionej współpracy wielostronnej¹³². Należy przy tym podkreślić, że Polska uzależniła swoją akceptację tej inicjatywy od ustanowienia podobnego programu skierowanego do wschodnich partnerów UE¹³³.

Dążąc zatem do zacieśnienia współpracy regionalnej z kierunkiem wschodnim EPS oraz stworzenia przeciwwagi wobec Unii dla Śródziemnomorza, władze polskie po zaangażowaniu w inicjatywę jeszcze jednego państwa członkowskiego UE – Szwecji, która w 2009 r. miała pełnić prezydencję w Radzie UE – przygotowały projekt Partnerstwa Wschodniego¹³⁴. Opracowując tę inicjatywę, autorzy zorganizowali liczne konsultacje na temat jej założeń oraz otrzymali aprobatę poszczególnych państw członkowskich UE, a przede wszystkim: Niemiec, Danii, Wielkiej Brytanii i Grupy Wyszehradzkiej. Propozycja Partnerstwa Wschodniego została przedstawiona przez ministrów spraw zagranicznych Polski (Radosława Sikorskiego) oraz Szwecji (Carla Bildta) 26 maja 2008 r. w Brukseli na posiedzeniu Rady do Spraw Ogólnych i Stosunków Zewnętrznych¹³⁵. We wstępie zaprezentowanego doku-

¹³⁰ Zob. J. Sawczuk, *Narodziny Partnerstwa Wschodniego w świetle gry interesów Francji i Niemiec w Unii Europejskiej*, [w:] *Partnerstwo Wschodnie. Wielka szansa Europy*, op. cit., s. 77–85.

¹³¹ Ze względu na to, że nazwa „Unia Śródziemnomorska” była bardzo podobna do nazwy „Unia Europejska”, postanowiono zmienić ją na „Unia dla Śródziemnomorza”, tym samym podkreślając jej odmienną od procesu integracji europejskiej; por. P. Marcinkowska, *Europejska Polityka Sąsiedztwa*, op. cit., s. 184.

¹³² *Ibidem*, s. 182–186; *Draft Joint Declaration of the Paris Summit for the Mediterranean*, Paris, 13 July 2008, European Commission, [on-line:] https://ec.europa.eu/research/iscp/pdf/policy/paris_declaration.pdf, s. 1–20 – 24 stycznia 2019; K. Stachurska-Szczesiak, *Wymiar południowy Europejskiej*, op. cit., s. 205–217.

¹³³ A.K. Cianciara, *Partnerstwo Wschodnie*, op. cit., s. 39.

¹³⁴ B. Piskorska, *Soft power*, op. cit., s. 314; P. Marcinkowska, *Europejska Polityka Sąsiedztwa*, op. cit., s. 142.

¹³⁵ P. Marcinkowska, *Europejska Polityka Sąsiedztwa*, op. cit., s. 142; A.K. Cianciara, *Partnerstwo Wschodnie*, op. cit., s. 40; B. Piskorska, *Soft power*, op. cit., s. 326–327.

mentu stwierdzono, że celem inicjatywy jest „wzmocnienie europejskiej oferty w kierunku wschodnim”¹³⁶. Podkreślono ponadto, iż relacje ze wschodnimi partnerami powinny opierać się na EPS, ale jednocześnie wychodzić poza jej ramy poprzez pogłębienie partnerstwa dwustronnego między UE i państwami sąsiedzkimi oraz ustanowienie stałej formuły wielostronnej, która byłaby komplementarna z istniejącymi programami współpracy regionalnej. Rozwój stosunków dwustronnych miał przy tym dotyczyć ustanowienia ruchu bezwizowego w perspektywie długoterminowej, stworzenia pogłębionych stref wolnego handlu, wsparcia UE dla reform sektorowych przeprowadzanych zgodnie z normami i standardami europejskimi, jak również zawarcia nowych rozszerzonych umów politycznych. Z kolei współpraca wielostronna miała opierać się na realizacji konkretnych projektów, w których udział byłby dobrowolny. Potwierdzono również znaczenie dotychczasowych zasad rozwoju stosunków z sąsiadami UE: zróżnicowanego podejścia oraz warunkowości (uzależnienia wysokości unijnej pomocy finansowej od postępów w realizacji reform). Projekt został skierowany do sześciu wschodnich sąsiadów UE: Armenii, Azerbejdżanu, Białorusi, Gruzji, Mołdawii oraz Ukrainy, przy czym współpraca z Mińskiem początkowo miała być realizowana jedynie na poziomie technicznym i eksperckim¹³⁷. W czerwcu 2008 r. Rada Europejska zaaprobowała projekt Partnerstwa Wschodniego, jednocześnie kierując do Komisji Europejskiej wezwanie do opracowania do wiosny 2009 r. szczegółowych założeń tej inicjatywy¹³⁸. Tym samym w obrębie UE doszło do podziału państw członkowskich na wspierające rozwój współpracy z krajami śródziemnomorskimi (Francja, Hiszpania, Włochy) oraz dążące do pogłębiania stosunków ze wschodnimi sąsiadami (Niemcy, Polska, kraje bałtyckie). Ten podział był uwarunkowany interesami narodowymi każdego państwa członkowskiego UE. W przypadku pierwszej kategorii państw związane było to przede wszystkim z kwestiami bezpieczeństwa oraz napływem migrantów do Europy, z kolei dla państw opowiadających się za wzmocnieniem wschodniego kierunku EPS duże znaczenie miało w szczególności bezpieczeństwo dostaw surowców energetycznych z Rosji. Ponadto

¹³⁶ *Polish-Swedish Proposal. Eastern Partnership*, June 2008, EU Neighbourhood Library, [on-line:] <https://library.euneighbours.eu/sites/default/files/attachments/Polish-Swedish%20Proposal.pdf>, s. 1 – 25 stycznia 2019; Zob. J.J. Węc, *Polska wobec projektu Partnerstwa Wschodniego*, [w:] *Partnerstwo Wschodnie. Wielka szansa Europy*, op. cit., s. 69–75.

¹³⁷ *Polish-Swedish Proposal*, op. cit., s. 1–2 – 25 stycznia 2019.

¹³⁸ P. Marcinkowska, *Europejska Polityka Sąsiedztwa*, op. cit., s. 142; A.K. Cianciara, *Partnerstwo Wschodnie*, op. cit., s. 42.

zróznicowanie to dało się także zauważyć w podziale środków finansowych – 2/3 z nich skierowano do partnerów śródziemnomorskich, a 1/3 – do partnerów wschodnich¹³⁹.

Prace KE nad celami i zasadami Partnerstwa Wschodniego zostały zakończone w grudniu 2008 r., tj. przed terminem podanym przez Radę Europejską w czerwcowych konkluzjach. Zintensyfikowanie działań UE w tej sferze było związane z napięciami energetycznymi między Rosją i Ukrainą, autorytarnym reżimem na Białorusi, a w pierwszej kolejności wybuchem w sierpniu 2008 r. wojny rosyjsko–gruzińskiej¹⁴⁰. W komunikacie zaprezentowanym przez KE 3 grudnia potwierdzono, że Partnerstwo Wschodnie „powinno stanowić trwały sygnał polityczny solidarności UE oraz wymiernego wsparcia dla prowadzonych w tych [sąsiedzkich – OT] państwach demokratycznych reform o charakterze rynkowym, a także dla konsolidacji ich państwowości oraz integralności terytorialnej. Służy to stabilności, bezpieczeństwu i dobrobytowi Unii i jej partnerów, a w rzeczywistości również całego kontynentu”¹⁴¹. W dokumencie przedstawiono także wiele instrumentów, przy pomocy których miała być realizowana dwu- i wielostronna współpraca między UE i wschodnimi sąsiadami. Zostaną one szczegółowo omówione w następnym podrozdziale. Należy również wspomnieć, że w komunikacie zapowiedziano zwiększenie budżetu Europejskiego Instrumentu Sąsiedztwa i Partnerstwa o kwotę 350 mln euro, w ten sposób środki finansowe skierowane do sąsiadów wschodnich miały stopniowo wzrosnąć z 450 mln euro w 2008 r. do 785 mln euro w 2013 r. Ponadto kwota 250 mln euro miała być przeprogramowana z EISP na lata 2010–2013 i przekazana na realizację celów wymiaru wielostronnego Partnerstwa Wschodniego. Łącznie zatem na wdrożenie w życie propozycji zawartych w komunikacie stwierdzono przeznaczyć dodatkowe środki w wysokości 600 mln euro. W dokumencie przewidziano również możliwość otrzymania przez państwa sąsiedzkie pomocy finansowej z Europejskiego Banku Inwestycyjnego oraz Europejskiego Banku Odbudowy i Rozwoju, a także Sąsiedzkiego Funduszu Inwestycyjnego. Podsumowując, KE stwierdziła, że inicjatywa ta będzie sprzyjać przemianom transformacyjnym i wdrażaniu reform w krajach partnerskich, łączeniu rynków i społeczeństw, utrzymaniu stabilności oraz zapobieganiu powstawania nowych linii podziału w Europie¹⁴².

¹³⁹ A.K. Cianciara, *Partnerstwo Wschodnie*, op. cit., s. 36–38.

¹⁴⁰ P. Marcinkowska, *Europejska Polityka Sąsiedztwa*, op. cit., s. 143; B. Piskorska, *Soft power*, op. cit., s. 325.

¹⁴¹ *Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego i Rady. Partnerstwo wschodnie*, {SEK(2008) 2974}, KOM(2008) 823 wersja ostateczna, Bruksela, 3 grudnia 2008, s. 2–3.

¹⁴² *Ibidem*, s. 16–17; P. Marcinkowska, *Europejska Polityka Sąsiedztwa*, op. cit., s. 145.

Mimo ambitnych celów i szerokiej oferty instrumentów zacieśnienia współpracy nie wszystkie kraje partnerskie z entuzjazmem odniosły się do polsko-szwedzkiej inicjatywy. Władze ukraińskie negatywnie odebrały umieszczenie Ukrainy w tej samej grupie państw co Armenię i Białoruś oraz postrzegały Partnerstwo Wschodnie jako alternatywę ze strony Brukseli wobec aspiracji Kijowa do członkostwa w strukturach UE¹⁴³. W grudniowym komunikacie KE nie zawarto żadnych informacji wskazujących na związek udziału krajów partnerskich w programie z ich ewentualnym przystąpieniem w przyszłości do UE. Natomiast w oficjalnych dokumentach Ukrainy niejednokrotnie było podkreślane, że jej strategicznym interesem w odniesieniu do Partnerstwa Wschodniego jest zapewnienie zainteresowanym krajom partnerskim perspektywy członkostwa w UE, a w konsekwencji przekształcenie inicjatywy w spoiwo łączące te kraje z polityką rozszerzeniową UE¹⁴⁴. W 2015 r. ówczesny przedstawiciel Ukrainy przy UE Kostiantyn Jelisiejew zaproponował nawet, by w ramach Partnerstwa Wschodniego wprowadzić politykę zróżnicowania i oddzielić trzy kraje (Gruzję, Mołdawię i Ukrainę) od Armenii, Azerbejdżanu i Białorusi¹⁴⁵. Krytyczne głosy dotyczące inicjatywy pojawiały się również wśród państw członkowskich UE. Były one związane z obawami przed stworzeniem jeszcze jednego mechanizmu współpracy regionalnej, którego cele pokrywałyby się z już realizowanymi inicjatywami, np. Synergią Czarnomorską (Rumunia i Bułgaria), tym samym osłabiając ich znaczenie i zwiększając rywalizację o środki finansowe z innymi programami, np. Unią dla Śródziemnomorza (Grecja, Francja, Hiszpania, Portugalia, Malta i Cypr). Niektóre państwa UE opowiadały się ponadto za tym, by w Partnerstwie Wschodnim mogła również uczestniczyć Rosja (Austria, Bułgaria, Cypr, Francja, Irlandia, Włochy), a także Turcja (Francja, Hiszpania, Irlandia)¹⁴⁶. Mimo tych rozbieżności 7 maja 2009 r. w Pradze zorganizowane zostało inauguracyjne posiedzenie Partnerstwa Wschodniego z udziałem szefów państw i rządów

¹⁴³ P. Marcinkowska, *Europejska Polityka Sąsiedztwa*, op. cit., s. 146.

¹⁴⁴ Заява Верховної Ради України „Про європейський вибір України”, 16 вересня 2014, N 1679-VII, Верховна Рада України, [on-line:] <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/1679-18> – 28 stycznia 2019; Відносини Україна-ЄС, Представництво України при Європейському Союзі та Європейському Співтоваристві з атомної енергії, [on-line:] <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/ua/ukraine-eu/relations> – 28 stycznia 2019.

¹⁴⁵ Україна закликала ЄС розділити Східне партнерство, „Українська правда” 29 травня 2015, [on-line:] <https://www.pravda.com.ua/news/2015/05/29/7069526/> – 28 stycznia 2019.

¹⁴⁶ B. Piskorska, *Soft power*, op. cit., s. 328; P. Marcinkowska, *Europejska Polityka Sąsiedztwa*, op. cit., s. 146; A.K. Cianciara, *Partnerstwo Wschodnie*, op. cit., s. 43-45; M. Mizerska-Wrotkowska, *Geneza i instytucjonalizacja Partnerstwa Wschodniego*, [w:] *Między sąsiedztwem a integracją*, op. cit., s. 51-59.

Armenii, Azerbejdżanu, Białorusi, Gruzji, Mołdawii i Ukrainy, państw członkowskich UE oraz instytucji i organów Unii Europejskiej¹⁴⁷.

3.2. Instrumenty

Partnerstwo Wschodnie zostało skierowane do państw zmagających się z problemami mającymi bezpośredni wpływ na stabilność i bezpieczeństwo europejskie. Rosyjsko-gruziński konflikt w 2008 r., napięcia między Mołdawią a Naddniestrzem, brak rozwiązania konfliktu między Armenią a Azerbejdżanem o Górski Karabach, rosyjsko-ukraińskie spory gazowe, ciągle naruszanie zasad demokratycznych i praw człowieka w Armenii, Azerbejdżanie oraz na Białorusi – wszystkie te uwarunkowania sprawiły, że UE podjęła działania na rzecz ustabilizowania regionu poprzez zacieśnienie ze wschodnimi sąsiadami współpracy politycznej i gospodarczo-handlowej, wspieranie ich w przestrzeganiu zasad demokratycznych (UE jako potęga cywilna) oraz rozprzestrzenianie w nich unijnych norm i wartości (UE jako potęga normatywna). Miało to zachęcić kraje partnerskie do przeprowadzania wewnętrznych reform, przy czym postępy w tym zakresie planowano wynagradzać zacieśnieniem współpracy oraz zwiększeniem wsparcia finansowego¹⁴⁸.

Rozwój dwustronnej współpracy między UE a wschodnimi sąsiadami w ramach Partnerstwa Wschodniego odbywa się przy pomocy wielu instrumentów. Po pierwsze, są to nowe ramy umowne – zawarcie umów stowarzyszeniowych z państwami zainteresowanymi zacieśnieniem relacji politycznych, zbliżeniem własnego dorobku prawnego do prawodawstwa i standardów Unii. Zastępują one *Układy o Partnerstwie i Współpracy* zawarte w latach 90. XX w. oraz są dostosowane do aspiracji oraz możliwości każdego kraju partnerskiego. W komunikacie z 3 grudnia 2008 r. podkreślono ponadto, że rozpoczęcie negocjacji i pogłębienie współpracy jest uwarunkowane osiągnięciem przez te kraje postępów w zakresie demokracji, praworządności, praw człowieka oraz procesu wyborczego. W celu umożliwienia partnerom wypełnienia tych warunków i wdrożenia w życie postanowień umów stowarzyszeniowych przewidziano przygotowanie kompleksowego programu rozwoju instytucjonalnego, który miałby im pomóc w rozwoju zdolności administracyjnych

¹⁴⁷ *Joint Declaration of the Prague Eastern Partnership Summit*, Prague, 7 May 2009, Council of the European Union, 8435/09 (Presse 78), Brussels, 7 May 2009, s. 1–11; Zob. E. Cziomer, *Geneza, struktura oraz przesłanki wdrażania Partnerstwa Wschodniego Unii Europejskiej w latach 2008–2010*, [w:] *Partnerstwo Wschodnie. Wielka szansa Europy*, op. cit., s. 39–53.

¹⁴⁸ B. Piskorska, *Soft power*, op. cit., s. 330–332.

w najważniejszych dziedzinach współpracy. Po drugie, integracja gospodarcza – podpisanie umów o ustanowieniu pogłębionych i kompleksowych stref wolnego handlu jako integralnych części umów stowarzyszeniowych po przystąpieniu poszczególnych krajów partnerskich do WTO. Takie umowy poprzez dostosowanie do ustawodawstwa UE miały sprzyjać reformom gospodarczym, a tym samym modernizacji gospodarek państw sąsiedzkich, zaś w dłuższej perspektywie – przyczynić się do liberalizacji przepływu towarów, kapitału oraz świadczenia usług. Celem długoterminowym wspomnianych umów było utworzenie Sąsiedzkiej Wspólnoty Gospodarczej. Po trzecie, mobilność i bezpieczeństwo – zawarcie układów o „mobilności i bezpieczeństwie” określających zasady rozwoju współpracy m.in. w zakresie zwalczania nielegalnej migracji, dostosowania systemu azylowego do *acquis communautaire* i standardów Unii Europejskiej oraz ustanowienia zintegrowanego systemu zarządzania granicami. Ponadto przewidziano liberalizację reżimu wizowego, stopniowo prowadzącą do wprowadzenia ułatwień wizowych (w tym zniesienia opłat wizowych), przygotowania skoordynowanego planu poprawy opieki konsularnej państw członkowskich w regionie oraz ostatecznie zniesienia obowiązku wizowego. Po czwarte, wzmocnienie bezpieczeństwa energetycznego – przystąpienie krajów partnerskich do Wspólnoty Energetycznej, zawarcie protokołów ustaleń w sprawach energetycznych określających instrumenty zapewnienia bezpieczeństwa dostaw oraz tranzytu surowców energetycznych, wspieranie reform i modernizacji sfery energetycznej, zaangażowanie partnerów w inicjatywę Inteligentna Energia – Europa. Po piąte, wspieranie rozwoju gospodarczego i społecznego – prowadzenie dialogu w ramach programów rozwoju regionalnego w sferze infrastruktury, kapitału ludzkiego, małych i średnich przedsiębiorstw, zacieśnienie kooperacji między regionami UE i krajami partnerskimi, wzmocnienie relacji transgranicznych, dążąc do wyeliminowania różnic gospodarczych i społecznych między regionami i grupami społecznymi w ramach państw sąsiedzkich oraz poza ich granicami¹⁴⁹.

KE opracowała ponadto wiele instrumentów służących pogłębieniu stosunków wielostronnych między krajami partnerskimi i UE, umożliwiając jednocześnie wymianę informacji i doświadczeń w zakresie przeprowadzanych reform oraz uzgadnianie wspólnych stanowisk i działań. W celu zapewnienia sprawnego dostosowania się do norm i standardów UE przewidziano także możliwość organizowania spotkań z odpowiednimi służbami KE oraz ekspertami z państw członkowskich wyjaśniającymi prawodawstwo Unii, tym samym

¹⁴⁹ *Ibidem*, s. 336–338; Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego i Rady. Partnerstwo wschodnie, op. cit., s. 3–10; A.K. Cianciara, *Partnerstwo Wschodnie*, op. cit., s. 45–46.

uruchamiając proces zorganizowanego zbliżania się w ramach Partnerstwa Wschodniego¹⁵⁰. Jak zaznacza Laure Delcour, kształtowanie stosunków na płaszczyźnie wielostronnej jest innowacyjnym rozwiązaniem w zakresie instytucjonalizacji współpracy UE z podmiotami trzecimi, gdyż – w odróżnieniu od dotychczasowej polityki Unii w regionie poradzieckim opartej na stosunkach dwustronnych – format ten „po raz pierwszy gromadzi wszystkich sześciu partnerów wschodnich i UE na różnych poziomach reprezentacji i w różnych dziedzinach”¹⁵¹. Zgodnie z propozycją KE wymiar wielostronny Partnerstwa Wschodniego składa się z czterech poziomów: posiedzeń szefów państw i rządów krajów partnerskich (organizowanych raz na dwa lata); spotkań ministrów spraw zagranicznych krajów sąsiedzkich i państw członkowskich UE (odbywających się raz w roku); czterech platform tematycznych, które opracowują określone cele i programy działania w poszczególnych dziedzinach (zob. tabelę 3) oraz przeprowadzają ocenę ich realizacji (w pracach platform uczestniczą wyżsi urzędnicy zajmujący się przeprowadzaniem reform w wybranych sferach, ich spotkania organizowane są dwa razy w roku); paneli eksperckich wspierających prace platform tematycznych¹⁵².

Powyższe platformy tematyczne przygotowują rekomendacje dotyczące rozwoju współpracy w poszczególnych dziedzinach. Ponadto skupiają się na realizacji wielu inicjatyw flagowych, takich jak: zintegrowane systemy zarządzania granicami (m.in. uruchomienie elektronicznego systemu wymiany informacji między służbami celnymi, przygotowanie ułatwień wizowych); rozwój małych i średnich przedsiębiorstw (m.in. realizacja projektu „East-Invest”, który miał sprzyjać zwiększeniu napływu bezpośrednich inwestycji zagranicznych i rozszerzeniu kontaktów biznesowych, instrument wsparcia finansowego dla MŚP, udzielenie pomocy menadżerskiej i doradztwa biznesowego); promowanie regionalnych rynków energii, efektywności energetycznej i odnawialnych źródeł energii (m.in. realizacja programu Inteligentna Energia – Europa promującego obniżenie poziomu emisji dwutlenku węgla w miastach, a także wdrożenie inicjatywy „Partnerstwo na rzecz efektywności energetycznej i ochrony środowiska w Europie Wschodniej”); rozwój południowego korytarza energetycznego (dywersyfikacja dostaw surowców energetycznych poprzez budowę gazociągu łączącego Morze Kaspijskie i państwa europejskie przy współpracy z krajami tranzytowymi: Turcją, Azerbejdżanem

¹⁵⁰ *Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego i Rady. Partnerstwo wschodnie*, op. cit., s. 10–11.

¹⁵¹ L. Delcour, *The Institutional Functioning of the Eastern Partnership: An Early Assessment*, „Eastern Partnership Review” 2011, no. 1, s. 7.

¹⁵² *Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego i Rady. Partnerstwo wschodnie*, op. cit., s. 11.

i Gruzją¹⁵³); współpraca w zakresie prewencji, przygotowania i reagowania na klęski żywiołowe oraz katastrofy spowodowane przez człowieka (zwiększenie efektywności współpracy poprzez zaangażowanie organizacji społeczeństwa obywatelskiego, podmiotów międzynarodowych, organów lokalnych i państwowych, a także zawarcie odpowiednich porozumień)¹⁵⁴; zrównoważony rozwój samorządów (inicjatywa flagowa utworzona w 2015 r., której celem jest zwiększenie zdolności władz lokalnych do wdrażania planów wydajności energetycznej w miastach)¹⁵⁵.

Do instrumentów polityczno-dyplomatycznych Partnerstwa Wschodniego można także zaliczyć posiedzenia Zgromadzenia Parlamentarnego (Euronest), w skład którego wchodzi 60 przedstawicieli Parlamentu Europejskiego oraz 50 członków parlamentów narodów krajów partnerskich (po 10 z każdego, oprócz Zgromadzenia Narodowego Białorusi, którego członkowie nie uczestniczą w pracach Euronestu ze względu na łamanie praw człowieka i podstawowych wolności)¹⁵⁶. Pierwsze posiedzenie odbyło się 3 maja 2011 r.¹⁵⁷ Ponadto ustanowione zostało Forum Społeczeństwa Obywatelskiego, którego celem jest rozwój instytucji społeczeństwa obywatelskiego oraz wspieranie współpracy między nimi i organami państwowymi. W jego spotkaniach uczestniczą przedstawiciele organizacji społeczeństwa obywatelskiego pochodzący z krajów partnerskich i państw UE. Pierwsze spotkanie Forum zostało zorganizowane w listopadzie 2009 r.¹⁵⁸ Z inicjatywy Komitetu Regionów powstało również forum *Going East* (przedstawiciele organizacji pozarządowych i organów państwowych) oraz Konferencja Władz Lokalnych i Regionalnych na rzecz Partnerstwa Wschodniego (przedstawiciele samorządów państw członkowskich UE oraz lokalnych i regionalnych władz krajów partnerskich). Z kolei we wrześniu 2011 zostało zapoczątkowane Forum Biznesu Partnerstwa Wschodniego, w którym uczestni-

¹⁵³ Zob. A. Kublik, *Kaspijski gaz u granic Europy. Nadchodzi konkurencja dla Gazpromu*, „Gazeta Wyborcza” 13 czerwca 2018, [on-line:] <http://wyborcza.pl/7,155287,23531503,kaspijski-gaz-u-granic-europy-nadchodzi-konkurencja-dla-gazpromu.html> – 31 stycznia 2019.

¹⁵⁴ *Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego i Rady. Partnerstwo wschodnie*, op. cit., s. 15; B. Pi-skorska, *Soft power*, op. cit., s. 340–341.

¹⁵⁵ *EU4Energy: Sustainable Municipal Flagship Development Initiative*, EU Neighbours portal, [on-line:] <https://www.euneighbours.eu/en/east/stay-informed/projects/eu4energy-sustainable-municipal-flagship-development-initiative> – 31 stycznia 2019.

¹⁵⁶ *Composition of the Euronest Parliamentary Assembly*, EuroNest Parliamentary Assembly, [on-line:] <http://www.europarl.europa.eu/euronest/en/home/members.html> – 31 stycznia 2019.

¹⁵⁷ *Установчий акт Парламентської Асамблеї ЄВРОНЕСТ*, 3 травня 2011, Законодавство України, [on-line:] https://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_a42 – 31 stycznia 2019.

¹⁵⁸ *Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego i Rady. Partnerstwo wschodnie*, op. cit., s. 15; B. Pi-skorska, *Soft power*, op. cit., s. 341–342.

czą członkowie organizacji biznesu, przedsiębiorcy, przedstawiciele władz państwowych i instytucji UE oraz państw sąsiedzkich¹⁵⁹.

Tabela 3. Platformy tematyczne Partnerstwa Wschodniego

Platforma tematyczna	Cele i priorytety
Demokracja, dobre zarządzanie i stabilność	Tworzenie stabilnych instytucji demokratycznych i efektywnych struktur państwowych, zwiększenie udziału obywateli w monitorowaniu i kontrolowaniu działalności służb publicznych, przestrzeganie zasad demokratycznych, w tym standardów wyborczych, wolnych mediów, walki z korupcją, zapewnienie stabilności i budowanie zaufania między krajami partnerskimi, wzmocnienie systemów wczesnego ostrzegania, prowadzenie dialogu politycznego w różnych sferach (m.in. w zakresie WPZiB i WPBiO) itd.
Integracja gospodarcza i konwergencja z polityką UE	Pogłębienie integracji gospodarczej poprzez ustanowienie sieci kompleksowych stref wolnego handlu, powołanie Sąsiedzkiej Wspólnoty Gospodarczej, wspieranie reform gospodarczo-handlowych w krajach partnerskich, dostosowanie ich regulacji prawnych w zakresie handlu do norm UE, udzielenie pomocy technicznej i finansowej, zmniejszenie poziomu bezrobocia, zacieśnienie współpracy w zakresie ochrony środowiska i zmian klimatycznych itd.
Bezpieczeństwo energetyczne	Przygotowanie i realizacja mechanizmów wzajemnego wsparcia i bezpieczeństwa energetycznego (utworzenie panelu bezpieczeństwa energetycznego), dostosowanie polityk energetycznych partnerów do <i>acquis communautaire</i> UE, ustanowienie powiązanego i zróżnicowanego rynku energii między UE i wschodnimi sąsiadami, dywersyfikacja dróg przesyłu surowców energetycznych itd.

¹⁵⁹ *Partnerstwo Wschodnie*, MSZ RP – Departament Dyplomacji Publicznej i Kulturalnej, [on-line:] <https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/5%20-%20MSZ%20PW%20PL.pdf>, s. 32 – 31 stycznia 2019; B. Piskorska, *Soft power*, op. cit., s. 342.

Kontakty międzyludzkie	Zintensyfikowanie kontaktów między młodzieżą, zacieśnienie współpracy kulturalnej i dialogu międzykulturowego, kooperacji w sferze edukacji i nauki, rozwój społeczeństwa informatycznego itd.
------------------------	--

Źródło: Opracowanie własne na podstawie *Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego i Rady. Partnerstwo wschodnie*, op. cit., s. 12–14.

Oprócz powyższych narzędzi rozwój współpracy w ramach Partnerstwa Wschodniego odbywa się przy pomocy wielu instrumentów finansowych. W perspektywie 2014–2020 na realizację zadań Partnerstwa Wschodniego przeznaczono ok. 4,1 mld euro w ramach Europejskiego Instrumentu Sąsiedztwa (dla porównania – w poprzedniej perspektywie finansowej kwota ta stanowiła ok. 2,4 mld euro)¹⁶⁰. Zgodnie z komunikatem KE z grudnia 2008 r. kraje partnerskie mogą także otrzymywać długoterminowe pożyczki inwestycyjne udzielane przez Europejski Bank Inwestycyjny, który ponadto wprowadził dwa programy: Instrument na rzecz Partnerów Wschodnich (*Eastern Partners Facility*) przeznaczony na udzielanie kredytów i gwarancji dla inwestycji oraz Fundusz Powierniczy Wsparcia Technicznego na rzecz Partnerstwa Wschodniego (*Eastern Partnership Technical Assistance Trust Fund*) w celu poprawy klimatu inwestycyjnego w krajach partnerskich¹⁶¹. Poza tym ustanowiono wiele innych instrumentów, które zostały przedstawione w tabeli 4.

Współpraca między krajami partnerskimi i UE obejmuje także takie obszary, jak: kultura, edukacja i nauka. W ich ramach uruchomiono wiele instrumentów, które miały przyczynić się do skutecznego przeprowadzania reform w wymienionych dziedzinach, zacieśniania współpracy, realizacji poszczególnych projektów kulturalno-edukacyjnych, a w szczególności: program Kultura Partnerstwa Wschodniego, Erasmus+, eTwinning, Panel na rzecz Badań i Innowacji, Horyzont 2020¹⁶².

Jak można zauważyć, UE przygotowała bardzo szeroką ofertę różnorodnych instrumentów, które miały doprowadzić do pogłębienia współpracy z państwami partnerskimi w poszczególnych dziedzinach, a tym samym sprzyjać realizacji reform w tych krajach, wzmacniając jednocześnie ich stabilność i bezpieczeństwo. Jednak, jak zaznaczają Nicu Popescu i Andrew Wilson w raporcie na temat sąsiedztwa wschodniego UE z 2011 r., powyższe przedsięwzięcia UE nie zwiększyły jej roli w regionie. Wydarzenia, które miały miejsce w krajach Partnerstwa Wschodniego (rosyjsko-gruzyńska wojna, wprowadzenie

¹⁶⁰ *Partnerstwo Wschodnie – Finansowanie*, MSZ RP, [on-line:] https://www.msz.gov.pl/pl/c/MOBILE/polityka_zagraniczna/partnerstwo_wschodnie/finansowanie/ – 31 stycznia 2019.

¹⁶¹ *Partnerstwo Wschodnie*, op. cit., s. 39 – 1 lutego 2019; B. Piskorska, *Soft power*, op. cit., s. 345–346.

¹⁶² B. Piskorska, *Soft power*, op. cit., s. 349–354.

możliwości dożywotniego sprawowania funkcji prezydenta w Azerbejdżanie, naruszenie zasad demokratycznych podczas wyborów prezydenckich w Armenii, brak przestrzegania praw człowieka na Białorusi, działania podejmowane przez ówczesnego prezydenta Ukrainy Wiktora Janukowycza nastawione na centralizację państwa¹⁶³), potwierdzają, że wpływ Unii Europejskiej na przemiany demokratyczne oraz uregulowanie konfliktów regionalnych był znikomy. Autorzy raportu dodają także, że „obecność [UE w regionie – OT] nie zamieniła się automatycznie w siłę”¹⁶⁴.

Tabela 4. Instrumenty finansowe Partnerstwa Wschodniego

Instrument finansowy	Cel
Instrument pomocy makrofinansowej	Wspieranie reform gospodarczych, zapewnienie stabilności finansowej
Program rozwoju instytucjonalnego	Poprawa zdolności administracyjnych
Pilotażowe programy rozwoju regionalnego	Rozwój współpracy między poszczególnymi regionami, niwelowanie różnic społecznych
Instrument Inwestycyjny na rzecz Sąsiedztwa	Realizacja projektów inwestycyjnych
Wielostronny wymiar	Realizacja poszczególnych mechanizmów współpracy wielostronnej, w tym inicjatyw flagowych
Europejski Fundusz na rzecz Demokracji	Wspieranie reform demokratycznych
Instrument Wspierania Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego	Zwiększenie udziału społeczeństwa obywatelskiego w życiu politycznym państw, wspieranie działalności organizacji pozarządowych, zapewnienie wolności mediów

Źródło: Opracowanie własne na podstawie *Partnerstwo Wschodnie*, op. cit., s. 39-40 – 1 lutego 2019; B. Piskorska, *Soft power*, op. cit., s. 346-347.

¹⁶³ Obecnie w tym miejscu można także wymienić wojnę w Donbasie oraz napięcia między Azerbejdżanem i Armenią związane z konfliktem o Górski Karabach.

¹⁶⁴ N. Popescu, A. Wilson, *Przekształcić obecność w siłę. Doświadczenia sąsiedztwa wschodniego*, Londyn – Warszawa 2011, s. 12-15.

3.3. Realizacja programu

Realizacja programu Partnerstwa Wschodniego została zapoczątkowana poprzez zorganizowanie pierwszego wspólnego posiedzenia przedstawicieli krajów partnerskich i UE w maju 2009 r. w mieście stołecznym Republiki Czeskiej – Pradze. W przyjętej na jego zakończenie deklaracji uczestnicy spotkania kolejny raz potwierdzili, że podstawowym celem programu jest zacieśnienie partnerstwa politycznego i współpracy gospodarczej, zgodnie z następującymi zasadami: zróżnicowania, warunkowości, współodpowiedzialności, przestrzegania praw człowieka i zasad demokratycznych, gospodarki rynkowej oraz zrównoważonego rozwoju. Zgodzili się także, iż udział w inicjatywie będzie sprzyjać przemianom politycznym i gospodarczo-społecznym w krajach partnerskich, co ostatecznie przyczyni się do wzmocnienia stabilności, dobrobytu i bezpieczeństwa na kontynencie europejskim¹⁶⁵. Pozostałe postanowienia dokumentu miały bardzo ogólny charakter i jedynie potwierdzały wcześniejsze ustalenia. W przeciwieństwie do niego bardziej doniosłe znaczenie miała deklaracja przyjęta na następnym posiedzeniu Partnerstwa Wschodniego. Wynikało to z dwóch powodów: po pierwsze, wydarzenie to zbiegło się w czasie z pełnieniem przez Polskę – współinicjatora Partnerstwa Wschodniego – prezydencji w Radzie UE; po drugie, doszło wówczas do wybuchu „arabskiej wiosny” oraz pogorszenia sytuacji politycznej na Ukrainie i Białorusi (m.in. aresztowanie byłej premier Ukrainy Julii Tymoszenko i brutalne stłumienie protestów opozycji przez władze białoruskie podczas wyborów prezydenckich w 2011 r.), co zapoczątkowało w Unii Europejskiej debatę na temat przemian demokratycznych w państwach sąsiedzkich¹⁶⁶.

Jednym z celów programu polskiej prezydencji było pogłębienie współpracy ze wschodnimi sąsiadami poprzez m.in. przygotowanie drugiego posiedzenia Partnerstwa Wschodniego, sfinalizowanie prac nad umową stowarzyszeniową między UE a Ukrainą, kontynuowanie rozmów dotyczących zawarcia podobnych umów z Mołdawią i Gruzją oraz zamknięcie kolejnych ich rozdziałów, osiągnięcie postępów w zakresie liberalizacji wizowej, zacieśnienie współpracy w poszczególnych dziedzinach¹⁶⁷. Dążąc do jego zrealizowania, 29–30

¹⁶⁵ *Joint Declaration of the Prague Eastern Partnership Summit*, op. cit., s. 5–11.

¹⁶⁶ J.J. Węc, *Bilans polskiej prezydencji w Radzie Unii Europejskiej*, „Przegląd Zachodni” 2012, nr 2, s. 6.

¹⁶⁷ *Ibidem*, s. 4–5; *Program polskiej prezydencji w Radzie Unii Europejskiej 1 lipca 2011 r. – 31 grudnia 2011 r.*, Ministerstwo Finansów RP, [on-line:] http://www.mf.gov.pl/documents/764034/1007814/Program_polskiej_prezydencji_w_Radzie_UE.pdf, s. 10 – 1 lutego 2019; Szerzej na temat założeń programu oraz osiągnięć i niepowodzeń polskiej prezydencji w Radzie UE, w tym w zakresie realizacji Europejskiej Polityki Sąsiedztwa i Partnerstwa Wschodniego zob. J.J. Węc, *Pierwsza polska prezydencja*

września 2011 r. w Warszawie zostało zorganizowane spotkanie szefów państw i rządów krajów partnerskich i państw członkowskich UE. Ich wynikiem była wspólna deklaracja, w której po raz pierwszy pojawił się zapis mówiący o uznaniu „europejskich aspiracji i europejskiego wyboru niektórych partnerów oraz ich zaangażowania w budowanie głębokiej i trwałej demokracji”¹⁶⁸. Uczestnicy posiedzenia potwierdzili także, że należy aktywnie kontynuować realizację celów Partnerstwa Wschodniego, dążąc tym samym do „budowania wspólnego obszaru demokracji, dobrobytu, stabilności oraz zwiększonego współdziałania i wymiany”¹⁶⁹. Jak można zauważyć, w dokumencie dużo miejsca poświęcono kwestiom demokratycznym, co było związane z wydarzeniami w państwach Afryki Północnej oraz na Białorusi i Ukrainie. Wskazano ponadto na postępy we współpracy z krajami partnerskimi, które udało się osiągnąć w ciągu dwóch lat, m.in.: rozpoczęcie negocjacji w sprawie zawarcia umów stowarzyszeniowych (z Armenią, Azerbejdżanem, Gruzją i Mołdawią) oraz podjęcie działań w kierunku uruchomienia negocjacji dotyczących umów o strefie wolnego handlu (z Gruzją i Mołdawią), rozpoczęcie rozmów z Ukrainą i Mołdawią dotyczących zniesienia obowiązku wizowego, zawarcie z Gruzją umów o ułatwieniach wizowych i readmisji, przystąpienie Mołdawii i Ukrainy do Wspólnoty Energetycznej, ustanowienie platform rozwoju współpracy wielostronnej – Euronestu, Forum Społeczeństwa Obywatelskiego, Forum Biznesu, Konferencji Władz Lokalnych i Regionalnych, rozpoczęcie prac w ramach platform tematycznych oraz uruchomienie kompleksowych programów rozwoju instytucjonalnego¹⁷⁰. Autorzy deklaracji określili również dalsze kroki, które należałoby podjąć, by zrealizować założenia Partnerstwa Wschodniego, spośród których można wymienić m.in.: kontynuowanie prac nad umowami stowarzyszeniowymi, w tym umowami o strefie wolnego handlu z krajami partnerskimi, których pierwszym sukcesem miało być zakończenie negocjacji w tej sprawie z Ukrainą w grudniu 2011 r.¹⁷¹; dążenie do zawarcia porozumień o ułatwieniach wizowych i readmisji, zmierzając do ustanowienia

w Unii Europejskiej. Uwarunkowania – Procesy decyzyjne – Osiągnięcia i niepowodzenia, Kraków 2012, s. 88–97.

¹⁶⁸ *Joint Declaration of the Eastern Partnership Summit*, Warsaw, 29–30 September 2011, Council of the European Union, 14983/11, PRESSE 341, Warsaw 2011, s. 1.

¹⁶⁹ *Ibidem*, s. 2.

¹⁷⁰ *Ibidem*, s. 1–8; A.K. Cianciara, *Partnerstwo Wschodnie*, op. cit., s. 49–50, 66–82; S. Konopacki, *Partnerstwo wschodnie w okresie prezydentury Polski w Unii Europejskiej w 2011 r.*, „*Eastern Review*” t. 1, 2012, s. 75–76.

¹⁷¹ Cel ten udało się osiągnąć, gdyż podczas posiedzenia UE–Ukraina w grudniu 2011 r. ogłoszono, że negocjacje w sprawie umowy stowarzyszeniowej z Ukrainą zostały sfinalizowane; por. A.K. Cianciara, *Partnerstwo Wschodnie*, op. cit., s. 66.

reżimu bezwizowego; zwiększenie udziału wschodnich sąsiadów w programach i agencjach UE poprzez stałe współfinansowanie; zacieśnienie współpracy w sektorze energetycznym i przystąpienie pozostałych partnerów do Wspólnoty Energetycznej; wzmocnienie zaangażowania społeczeństwa obywatelskiego w życie polityczne państw; zwiększenie wysokości środków finansowych do kwoty 1,9 mld euro przeznaczonych na osiągnięcie celów Partnerstwa Wschodniego w ramach programów dwustronnych oraz regionalnych w okresie 2010–2013¹⁷².

Oprócz powyższych przedsięwzięć, które można zaliczyć do osiągnięć Partnerstwa Wschodniego, a w szczególności polskiej prezydencji, należy również zwrócić uwagę na rezygnację Białorusi z udziału we wrześniowym posiedzeniu krajów partnerskich i państw członkowskich UE, którą można rozpatrywać jako niepowodzenie programu. Jedynym krokiem podjętym wówczas przez UE w tej sprawie było uchwalenie deklaracji, którą podpisali tylko przedstawiciele państw członkowskich UE, gdyż nie udało się osiągnąć wspólnego stanowiska z krajami partnerskimi na temat sytuacji politycznej na Białorusi¹⁷³. Potępiono w niej działania władz białoruskich naruszające zasady demokratyczne, prawa człowieka i podstawowe wolności, a także wezwano Mińsk „do natychmiastowego uwolnienia i rehabilitacji wszystkich więźniów politycznych, zaprzestania represji wobec społeczeństwa obywatelskiego i mediów oraz rozpoczęcia dialogu politycznego z opozycją”¹⁷⁴. Podkreślono jednocześnie, że Unia Europejska dąży do zacieśnienia stosunków z Białorusią, jednak będzie to możliwe tylko w przypadku przestrzegania przez nią zasad demokratycznych i praw człowieka¹⁷⁵.

Kolejne posiedzenie Partnerstwa Wschodniego na szczycie zostało zorganizowane w dniach 28–29 listopada 2013 r. w Wilnie. Oczekiwano, że to spotkanie będzie przełomowym momentem w rozwoju współpracy między krajami partnerskimi i UE ze względu na zaangażowanie negocjacji z poszczególnymi państwami (Armenią, Gruzją, Mołdawią i Ukrainą) w sprawie umów stowarzyszeniowych, w tym umów o pogłębionej strefie wolnego handlu. Jednak przed listopadowym posiedzeniem Armenia i Ukraina zrezygnowały z podpisania powyższych dokumentów. Jako przyczynę tej decyzji w przypadku obu państw niektórzy badacze podają skuteczność polityki zagranicznej Rosji, która postrzega obszar poradziecki

¹⁷² *Joint Declaration of the Eastern Partnership Summit*, Warsaw, op. cit., s. 3–8; J.J. Węc, *Bilans polskiej prezydencji*, op. cit., s. 13–15.

¹⁷³ J.J. Węc, *Bilans polskiej prezydencji*, op. cit., s. 13–14.

¹⁷⁴ *Declaration on the Situation in Belarus Adopted on the Occasion of the Eastern Partnership Summit*, Warsaw, 30 September 2011, Council of the European Union, 14983/11, PRESSE 341, Warsaw 2011, s. 1.

¹⁷⁵ *Ibidem*, s. 1.

jako własną strefę wpływów oraz brak perspektywy członkostwa w ofercie skierowanej do krajów partnerskich, co osłabia jej atrakcyjność dla niektórych wschodnich sąsiadów (np. Ukrainy)¹⁷⁶. W związku z tym do najważniejszych osiągnięć wileńskiego spotkania można jedynie zaliczyć parafowanie umów stowarzyszeniowych wraz z umowami o strefie wolnego handlu z Gruzją i Mołdawią, podpisanie porozumień o ułatwieniach wizowych i readmisji z Armenią oraz porozumienia o ułatwieniach wizowych z Azerbejdżanem, zawarcie umowy ramowej z Gruzją dotyczącej udziału w operacjach WPBiO. W przyjętej wówczas deklaracji zwrócono ponadto uwagę na postępy w realizacji celów Partnerstwa Wschodniego poczynione w okresie 2011–2013, a w szczególności skuteczne wdrożenie w życie przez Kiszyniów planu działania dotyczącego liberalizacji wizowej, a także podpisanie protokołu z Armenią dotyczącego jej udziału w programach i agencjach UE oraz rozpoczęcie rozmów w tej sprawie z Azerbejdżanem i Gruzją. Uczestnicy posiedzenia wyznaczili także cele rozwoju współpracy z państwami Partnerstwa Wschodniego na następne dwa lata, spośród których najważniejszymi były: podpisanie i implementacja postanowień umów stowarzyszeniowych (w tym umów o strefie wolnego handlu) między Unią Europejską i zainteresowanymi krajami partnerskimi; ustanowienie reżimu bezwizowego dla państw spełniających warunki określone w Planach Działania; przyłączenie wschodnich państw sąsiedzkich do *Regionalnej konwencji w sprawie paneurośroziemnomorskich preferencyjnych reguł pochodzenia* (PEM)¹⁷⁷.

Cele te zaczęto wdrażać w życie już w następnym roku. Po pierwsze, 28 kwietnia 2014 r. zniesiony został obowiązek wizowy dla obywateli Mołdawii¹⁷⁸. Po drugie, wydarzenia na Ukrainie (rozpoczęcie rewolucji, aneksja Krymu przez Rosję, jak również wybuch wojny na wschodzie Ukrainy) doprowadziły do zmiany władzy państwowej, która podjęła decyzję o podpisaniu z UE umowy stowarzyszeniowej wraz z umową o strefie wolnego handlu (część polityczna została podpisana 21 marca, natomiast część gospodarcza – 27 czerwca¹⁷⁹). Po trzecie, podczas posiedzenia Rady Europejskiej w dniach 26–27 czerwca 2014 r. w Brukseli porozumienia o stowarzyszeniu – obok Ukrainy – podpisały Mołdawia i Gruzja¹⁸⁰. Jak można

¹⁷⁶ A.K. Cianciara, *Partnerstwo Wschodnie*, op. cit., s. 51–53, 66–73.

¹⁷⁷ *Joint Declaration of the Eastern Partnership Summit, Vilnius, 28–29 November 2013, Eastern Partnership: The Way Ahead*, Council of the European Union, 17130/13 (OR. en), PRESSE 516, Vilnius 2013, s. 1–23.

¹⁷⁸ *Commissioner Malmström on Visa-free Travel for the Citizens of the Republic of Moldova*, Brussels, 27 April 2014, European Commission. Press Release Database, [on-line:] http://europa.eu/rapid/press-release_STATEMENT-14-137_en.htm – 3 lutego 2019.

¹⁷⁹ O. Tkachuk, „*Układ o Stowarzyszeniu*”, op. cit., s. 98.

¹⁸⁰ *Posiedzenia. Rada Europejska, 26–27.06.2014*, Rada Europejska/Rada Unii Europejskiej, [on-line:] <https://www.consilium.europa.eu/pl/meetings/european-council/2014/06/26-27/> – 4 lutego 2019.

zauważyć, w ten sposób doszło do podziału państw-adresatów Partnerstwa Wschodniego na dwie kategorie: partnerzy stowarzyszeni oraz niestowarzyszeni. Jeżeli w przypadku tych ostatnich Bruksela musiała przygotować propozycję współpracy uwzględniającą przystąpienie niektórych z nich do Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej (Armenia, Białoruś) lub brak członkostwa w WTO (Azerbejdżan, Białoruś), to z kolei dla partnerów stowarzyszonych UE miała za zadanie opracowanie strategii określającej rozwój stosunków po wdrożeniu w życie umów stowarzyszeniowych oraz ustanowieniu stref wolnego handlu. Ponadto zmiany, które zaszły w przestrzeni poradzieckiej (np. wojna na wschodzie Ukrainy, kryzys polityczny w Gruzji), wymagały od UE nowych rozwiązań w zakresie pogłębienia współpracy z krajami partnerskimi¹⁸¹. Jednak kolejne posiedzenie Partnerstwa Wschodniego na szczycie, które miało miejsce w dniach 21–22 maja 2015 r. w Rydze, nie przyniosło znaczących skutków w tym zakresie. W przyjętej wówczas wspólnej deklaracji potwierdzone zostało „suwerenne prawo każdego z partnerów do swobodnego wyboru poziomu ambicji i celów, do których dążą w swoich stosunkach z Unią Europejską”¹⁸². Z kolei cele PW na następne dwa lata zostały sformułowane w czterech punktach: realizacja umów stowarzyszeniowych wraz z umowami o strefie wolnego handlu, a tym samym stopniowa integracja gospodarcza partnerów z rynkiem wewnętrznym UE; wzmocnienie instytucji i efektywne zarządzanie; zwiększenie mobilności i kontaktów międzyludzkich; poprawa łączności, wydajności energetycznej oraz współpraca w sferze środowiska i zmian klimatu. Dużo miejsca poświęcono także uregulowaniu konfliktu w Donbasie, w szczególności wezwano strony do jego szybkiego i pokojowego rozwiązania¹⁸³. Jak można zauważyć, dokument ten miał bardzo ogólny charakter oraz potwierdzał wcześniejsze ustalenia. Mimo iż w tym czasie w stosunku do Ukrainy zaczęły pojawiać się tezy mówiące o tym, że umowa stowarzyszeniowa nie jest ostatecznym celem w unijno-ukraińskich stosunkach, nie znalazły one odzwierciedlenia w ryzykiernej deklaracji¹⁸⁴. Warto podkreślić, że wśród analityków i badaczy integracji europejskiej coraz większego znaczenia wówczas zaczął nabierać pogląd o słabości programu Partnerstwa Wschodniego. Według Thomasa de Waala

¹⁸¹ A.K. Cianciara, *Szczyt Partnerstwa Wschodniego: czas podsumowań czy zmian?*, Przedstawicielstwo Komisji Europejskiej w Polsce, [on-line:] https://ec.europa.eu/poland/news/171120_EaP_summit_pl – 4 lutego 2019.

¹⁸² *Joint Declaration of the Eastern Partnership Summit (Riga, 21–22 May 2015)*, Rada Europejska/Rada Unii Europejskiej, [on-line:] <https://www.consilium.europa.eu/media/21526/riga-declaration-220515-final.pdf>, s. 1 – 4 lutego 2019.

¹⁸³ *Ibidem*, s. 1–13.

¹⁸⁴ A.K. Cianciara, *Szczyt Partnerstwa Wschodniego*, op. cit. – 4 lutego 2019.

i Richarda Youngsa polityka Unii Europejskiej wobec wschodnich sąsiadów kształtowała się w tym czasie wokół „czynnika Rosji”, a nie wyzwań pochodzących z tych państw. Podkreślili oni, że może to doprowadzić do sytuacji, w której sześć państw Partnerstwa Wschodniego stanie się „biernymi obiektami geopolitycznej rywalizacji między Rosją a UE”. Zwrócili ponadto uwagę, że UE musi opracować szczegółową taktykę działań pozwalającą zwiększyć skuteczność wsparcia udzielanego krajom partnerskim w zakresie wdrażania reform wewnętrznych, a tym samym wzmacniającą ich odporność na kryzysy¹⁸⁵.

Pewne postępy w ramach pogłębienia współpracy z krajami partnerskimi zostały poczynione w kolejnych latach. Po pierwsze, weszły w życie umowy stowarzyszeniowe (w tym umowy o strefie wolnego handlu) z Gruzją i Mołdawią (1 lipca 2016 r.) oraz Ukrainą (1 września 2017 r.). Po drugie, zniesiono obowiązek wizowy dla obywateli Gruzji (28 marca 2017 r.) oraz Ukrainy (11 czerwca 2017 r.)¹⁸⁶. Po trzecie, rozpoczęto negocjacje w sprawie nowej kompleksowej umowy z Azerbejdżanem. Po czwarte, podczas piątego posiedzenia Partnerstwa Wschodniego, które odbyło się 24 listopada 2017 r. w Brukseli, została podpisana *Umowa o kompleksowym i wzmocnionym partnerstwie z Armenią*. Po piąte, w trakcie powyższego spotkania krajów partnerskich i państw członkowskich UE przyjęto 20 celów do zrealizowania do 2020 r. w ramach Partnerstwa Wschodniego¹⁸⁷, które

¹⁸⁵ T. de Waal, R. Youngs, *Reforms as Resilience: An Agenda for the Eastern Partnership*, „Carnegie Europe”, 14 May 2015, [on-line:] <https://carnegieeurope.eu/2015/05/14/reform-as-resilience-agenda-for-eastern-partnership-pub-60086> – 25 kwietnia 2019. Więcej na ten temat zob. J. Kobzowa, *Eastern Partnership after Riga: Rethink, Reforms, Resilience*, „ECFR Riga Series”, [on-line:] https://www.ecfr.eu/page/-/Riga_Series_Jana_change.pdf, s. 1-10 – 25 kwietnia 2019; T. Stępniewski, *Partnerstwo Wschodnie Unii Europejskiej: w poszukiwaniu nowego modelu integracji*, „Myśl Ekonomiczna i Polityczna” 2015, nr 4, s. 242-253.

¹⁸⁶ *Stosunki UE–Gruzja*, 26 października 2018, Rada Europejska/Rada Unii Europejskiej, [on-line:] <https://www.consilium.europa.eu/pl/policies/eastern-partnership/georgia/> – 6 lutego 2019; *Stosunki UE–Mołdawia*, 26 października 2018, Rada Europejska/Rada Unii Europejskiej, [on-line:] <https://www.consilium.europa.eu/pl/policies/eastern-partnership/moldova/> – 6 lutego 2019; *Stosunki UE–Ukraina*, 10 stycznia 2019, Rada Europejska/Rada Unii Europejskiej, [on-line:] <https://www.consilium.europa.eu/pl/policies/eastern-partnership/ukraine/> – 6 lutego 2019.

¹⁸⁷ Propozycja KE i Europejskiej Służby Działań Zewnętrznych zakłada pogłębienie współpracy z krajami partnerskimi w czterech kluczowych obszarach uzgodnionych w Rydze: 1) rozwój gospodarczy i lepsze możliwości rynkowe; 2) wzmocnienie instytucji i dobre zarządzanie; 3) łączność, wydajność energetyczna, środowisko i zmiany klimatu; 4) mobilność i kontakty międzyludzkie. Cele określone w ramach tych obszarów są następujące: 1) zorganizowane zaangażowanie we współpracę z szerszą grupą organizacji społeczeństwa obywatelskiego; 2) równość płci i brak dyskryminacji; 3) usprawniona komunikacja strategiczna i wzmocnienie pluralizmu oraz niezależności mediów; 4) poprawa klimatu inwestycyjnego i otoczenia biznesowego, wzrost potencjału małych i średnich przedsiębiorstw;

zostały opracowane przez KE oraz Europejską Służbę Działań Zewnętrznych w grudniu 2016 r., a następnie uzupełnione w czerwcu 2017 r. – miały one przyczynić się do uzyskania wymiernych rezultatów i wzmocnienia odporności¹⁸⁸. Mimo tych postępów, w deklaracji zatwierdzonej podczas brukselskiego posiedzenia zabrakło konkretnych propozycji rozwoju współpracy z krajami partnerskimi po przeprowadzeniu przez nie pełnej implementacji umów stowarzyszeniowych, zwłaszcza w perspektywie długoterminowej, chociaż PE tuż przed listopadowym posiedzeniem Partnerstwa Wschodniego na szczycie (tj. 24 listopada 2017 r.) zgłosił pomysł ustanowienia formatu „Partnerstwo Wschodnie plus”. Miał on polegać na zacieśnieniu współpracy z państwami stowarzyszonymi, które skutecznie wdrażają w życie reformy poprzez ich włączenie do unii celnej, unii cyfrowej, unii energetycznej, strefy Schengen, rozszerzenie dostępu do rynku wewnętrznego UE, pogłębienie relacji w dziedzinie WPBiO, przystąpienie do sieci transportowych UE, a także zniesienie opłat roamingowych itd.¹⁸⁹ W przyjętej na listopadowym spotkaniu wspólnej deklaracji po raz kolejny potwierdzono jedynie potrzebę dalszego wsparcia pełnej implementacji umów stowarzyszeniowych i umów o strefie wolnego handlu przez kraje partnerskie, udzielenia pomocy przy przeprowadzaniu reform, większego zaangażowania UE w rozwiązywanie konfliktów w państwach sąsiedzkich, w tym poprzez bezpośrednią obecność na miejscu

5) zmniejszenie luki w dostępie do finansowania i infrastruktury finansowej; 6) tworzenie nowych miejsc pracy na poziomie lokalnym i regionalnym; 7) harmonizacja rynków cyfrowych; 8) wspieranie handlu regionalnego między krajami partnerskimi oraz między nimi i UE; 9) wzmocnienie rządów prawa i mechanizmów antykorupcyjnych; 10) wsparcie wdrażania kluczowych reform w sferze sądownictwa; 11) wsparcie wdrażania reformy administracji publicznej; 12) silniejsza współpraca w zakresie bezpieczeństwa; 13) rozbudowa sieci bazowej TEN-T, transportu; 14) wzmocnienie bezpieczeństwa dostaw energii; 15) zwiększenie wydajności energetycznej i wykorzystania energii odnawialnej, zmniejszenie emisji gazów cieplarnianych; 16) wspieranie środowiska i przystosowanie się do zmian klimatu; 17) postęp w dialogu na temat liberalizacji wiz i rozwoju partnerstw na rzecz mobilności; 18) zwiększenie inwestycji w umiejętności młodych ludzi, przedsiębiorczość i szanse na zatrudnienie; 19) uruchomienie Szkoły Europejskiej Partnerstwa Wschodniego; 20) integracja Partnerstwa Wschodniego z unijnymi systemami i programami badawczymi oraz innowacyjnymi; por. *Joint Staff Working Document. Eastern Partnership – 20 Deliverables for 2020. Focusing on key priorities and tangible results*, SWD(2017) 300 final, Brussels, 9 June 2017, s. 1-49.

¹⁸⁸ 2017 Eastern Partnership Summit: Stronger Together, European Commission – Press Release, Brussels, 24 November 2017, European Commission. Press Release Database, [on-line:] http://europa.eu/rapid/press-release_IP-17-4845_en.htm – 6 lutego 2019.

¹⁸⁹ Zalecenie Parlamentu Europejskiego z dnia 15 listopada 2017 r. dla Rady, Komisji oraz ESDZ w sprawie Partnerstwa Wschodniego w perspektywie szczytu w listopadzie 2017 r. (2017/2130(INI)), „Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej” C, 2018, nr 356, s. 134; A.K. Cianciara, *Szczyt Partnerstwa Wschodniego*, op. cit. – 6 lutego 2019.

w razie potrzeby, wzmocnienia zróżnicowanego podejścia do partnerów oraz dalszego stosowania zasady „więcej za więcej”¹⁹⁰. Niektórzy partnerzy stowarzyszeni oczekiwali, że określone rozwiązania dotyczące pogłębienia stosunków z UE zostaną przyjęte podczas następnego posiedzenia Partnerstwa Wschodniego w 2019 r. Jak stwierdził ambasador Ukrainy w Polsce Andrij Deszczycia, „jesteśmy [Ukraina – OT] już w stanie przejść do kolejnego etapu stosunków z UE. Partnerstwo Wschodnie, które ma już 10 lat i które zakładało zbliżenie Ukrainy i innych członków Partnerstwa do UE, musi dokonać przeglądu swoich priorytetów. Ukraina już wyrosła z tego sąsiedztwa”¹⁹¹. Ponadto 5 października 2018 r. z inicjatywy Gruzji, Mołdawii i Ukrainy zostało ustanowione trójstronne Zgromadzenie Międzyparlamentarne¹⁹². Miało ono sprzyjać zacieśnieniu współpracy między trzema państwami w sferach będących przedmiotem wspólnego zainteresowania, jak również – zgodnie ze słowami przewodniczącego Rady Najwyższej Ukrainy Andrija Parubija – uzyskaniu członkostwa w strukturach UE¹⁹³. Jednak ze strony UE zabrakło zdecydowanej reakcji na sygnały niektórych państw partnerskich dotyczące otwarcia dla nich perspektywy członkostwa. Podczas obchodów dziesięciolecia Partnerstwa Wschodniego w 2019 r. potwierdzono jedynie dotychczasową formę współpracy opartą w przypadku Ukrainy, Gruzji i Mołdawii na umowach stowarzyszeniowych. Jednak UE, dostrzegając potrzebę przedłożenia krajom zainteresowanym pogłębieniem integracji ze strukturami unijnymi zaktualizowanej oferty, która byłaby dla nich atrakcyjna i zachęcała do dalszych reform wewnętrznych, w marcu 2020 r. opublikowała komunikat pt. *Polityka Partnerstwa Wschodniego po 2020 r. Wzmacnianie odporności – Partnerstwo Wschodnie, które służy wszystkim*. Określono w nim pięć celów PW, podkreślając, że w perspektywie długoterminowej Unia Europejska, jej państwa członkowskie i kraje partnerskie będą podejmować wspólne działania na rzecz: 1) odpornych, zrównoważonych i zintegrowanych gospodarek; 2) rozliczalnych instytucji, praworządności oraz bezpieczeństwa; 3) odporności środowiskowej

¹⁹⁰ *Joint Declaration of the Eastern Partnership Summit (Brussels, 24 November 2017)*, 14821/17, COEST 324, Brussels, 24 November 2017 (OR. en), s. 1–10.

¹⁹¹ *Україна вже виросла зі „Східного партнерства” – Дециця, „Укрінформ” 25 січня 2019, [on-line:] <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/2627331-ukraina-vze-virosla-z-shidnogo-partnerstva-desica.html> – 6 lutego 2019.*

¹⁹² *Статут Міжпарламентської асамблеї Парламенту Грузії, Парламенту Республіки Молдова і Верховної Ради України, 5 жовтня 2018, Законодавство України, [on-line:] <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001001-18> – 6 lutego 2019.*

¹⁹³ *У Тбілісі підписали статут Міжпарламентської асамблеї України, Грузії і Молдови, „Українська правда” 5 жовтня 2018, [on-line:] <https://www.pravda.com.ua/news/2018/10/5/7194278/> – 6 lutego 2019.*

i klimatycznej; 4) transformacji cyfrowej; 5) sprawiedliwych i inkluzywnych społeczeństw¹⁹⁴. W odniesieniu do realizacji powyższych celów w komunikacie potwierdzono, że sprzyjać temu będą dotychczasowe ramy współpracy dwustronnej i nowa wielostronna struktura PW przyjęta na szczycie w 2017 r.¹⁹⁵ Ponadto uznano, że stosowane do tej pory zachęty wymagają „bardziej przejrzystych wytycznych dotyczących konkretnych priorytetów reform”, które uwzględniałyby obiektywne, precyzyjne, szczegółowe i weryfikowalne punkty odniesienia. Stwierdzono także, iż postępy krajów partnerskich we wdrażaniu w życie reform powinny skutkować zwiększeniem wysokości unijnego wsparcia finansowego. Natomiast w przypadku wystąpienia poważnej lub przedłużającej się stagnacji bądź rezygnacji partnera z realizacji reform wysokość pomocy finansowej powinna ulec redukcji, „z wyjątkiem wsparcia na rzecz społeczeństwa obywatelskiego”¹⁹⁶. Powyższy komunikat Komisji Europejskiej i Wysokiego Przedstawiciela Unii do Spraw Zagranicznych i Polityki Bezpieczeństwa w maju 2020 r. został zaaprobowany przez Radę, a miesiąc później przez przywódców państw PW. Jego założenia zostały doprecyzowane w dokumencie roboczym *Odbudowa, odporność i reformy: priorytety Partnerstwa Wschodniego po 2020 r.* opublikowanym w lipcu 2021 r. Zgodnie z nim współpraca z partnerami miała się odbywać w ramach dwóch filarów: 1) sprawowania rządów (obejmującego reformy w zakresie m.in. instytucji demokratycznych, praw człowieka, praworządności, rozwoju społeczeństwa obywatelskiego, wolności mediów, walki z korupcją); 2) inwestycji (w odbudowę społeczno-gospodarczą

¹⁹⁴ Wspólny Komunikat do Parlamentu Europejskiego, Rady Europejskiej, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów. *Polityka Partnerstwa Wschodniego po 2020 r. Wzmacnianie odporności – Partnerstwo Wschodnie, które służy wszystkim*, JOIN(2020) 7 final, Bruksela, 18 marca 2020, s. 5; O. Tkachuk, *Successes and Failures in the Implementation of the Eastern Partnership Objectives in a Changing Security Environment*, [w:] *Eastern Partnership. The Role and Significance in the Process of Transformation of the Countries of Eastern Europe and the South Caucasus*, red. P. Bajor, Kraków 2021, s. 41–57.

¹⁹⁵ Zmieniona struktura współpracy wielostronnej w ramach PW obejmuje cztery platformy przekształcone w fora międzysektorowe zgodnie z czterema priorytetowymi obszarami przyjętymi na szczycie w Rydze w 2015 r. Pełnią one funkcję łącznika między panelami, w ramach których przeprowadzane są pogłębione dyskusje (platformy przekazują im polityczne wytyczne), i posiedzeniami urzędników wysokiego szczebla, które dostarczają ogólnych wytycznych, identyfikują synergie i monitorują cały proces (platformy przygotowują dla nich sprawozdania). Podczas ryskiego szczytu PW uznano, że taka struktura „będzie realizowana poprzez pluralistyczny i zorientowany na wyniki proces”; Zob. szerzej *Wspólna deklaracja ze szczytu Partnerstwa Wschodniego*, Bruksela, 24 listopada 2017 r., 14821/17, Bruksela, 24 listopada 2017, s. 20–21.

¹⁹⁶ Wspólny Komunikat do Parlamentu Europejskiego, Rady Europejskiej, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów. *Polityka Partnerstwa Wschodniego po 2020 r.*, op. cit., s. 4, 19.

po pandemii COVID-19 i wzmocnienie odporności poprzez przyspieszenie transformacji ekologiczno-cyfrowej). Ponadto przedstawiony został plan gospodarczo-inwestycyjny przewidujący środki o wartości 2,3 mld euro w postaci dotacji, mieszanego finansowania oraz gwarancji, z możliwością uruchomienia nawet do 17 mld euro w inwestycjach prywatnych i publicznych. Obejmuje on również zestaw sztandarowych inicjatyw dla każdego z krajów partnerskich (są to konkretne projekty uzgodnione z nimi, z uwzględnieniem ich priorytetów, potrzeb i ambicji). W lipcowym dokumencie określono także 10 najważniejszych celów do 2025 r., m.in.: budowa lub modernizacja 3 000 km priorytetowych dróg i linii kolejowych zgodnie ze standardami UE; zapewnienie dostępu do przystępnego cenowo szybkiego internetu dla 80% gospodarstw domowych; zmniejszenie o co najmniej 20% zużycia energii przez 250 000 gospodarstw domowych¹⁹⁷. Oprócz tego w ramach globalnej reakcji Drużyny Europy na pandemię COVID-19 UE i jej państwa członkowskie postanowiły udzielić krajom partnerskim pomocy w wysokości 2,5 mld euro na walkę z kryzysem i jego skutkami dla ich systemów społeczno-gospodarczych. Ponadto 1,5 mld euro z tej kwoty przeznaczono na pomoc makrofinansową dla Gruzji, Ukrainy i Mołdawii. Powyższe ustalenia zostały potwierdzone podczas szóstego posiedzenia Partnerstwa Wschodniego, które odbyło się 15 grudnia 2021 r. w Brukseli¹⁹⁸.

Chociaż założenia Partnerstwa Wschodniego nie przewidywały perspektywy członkostwa w UE dla krajów partnerskich uczestniczących w programie (co zresztą było niejednokrotnie podkreślane przez przedstawicieli Unii), to jednak 28 lutego 2022 r. Ukraina złożyła wniosek o członkostwo w UE, w odpowiedzi na który Rada 7 marca zwróciła się do Komisji Europejskiej o przedstawienie opinii w jego sprawie. Po dokonaniu oceny wniosku pod kątem zdolności państwa ukraińskiego do spełnienia kryteriów członkostwa 17 czerwca 2022 r. KE przedstawiła opinię, w której zaleciła nadanie Ukrainie statusu kraju kandydującego¹⁹⁹. Na tej podstawie 23 czerwca 2022 r. na posiedzeniu Rady Europejskiej podjęta została decyzja o przyznaniu Ukrainie statusu kraju kandydującego do UE²⁰⁰. Taka sama decyzja została także podjęta w odniesieniu do Mołdawii, która odpowiedni wniosek o członkostwo w UE

¹⁹⁷ *Joint Staff Working Document. Recovery, Resilience and Reform: Post 2020 Eastern Partnership Priorities*, SWD(2021) 186 final, Brussels, 2 July 2021, s. 1–51.

¹⁹⁸ *Wspólna deklaracja ze szczytu Partnerstwa Wschodniego*, 14964/21, Bruksela, 15 grudnia 2021, s. 1–22.

¹⁹⁹ *Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady Europejskiej i Rady. Opinia Komisji w sprawie wniosku Ukrainy o członkostwo w Unii Europejskiej*, COM(2022) 407 final, Bruksela, 17 czerwca 2022 r., s. 1–23.

²⁰⁰ *Posiedzenie Rady Europejskiej (23 i 24 czerwca 2022 r.) – Konkluzje*, EUCO 24/22, Bruksela, 24 czerwca 2022, s. 4.

złożyła 3 marca 2022 r.²⁰¹ Ponadto w tym samym dniu z wnioskiem o członkostwo wystąpiła Gruzja, przed którą również została otwarta perspektywa dołączenia do UE, jednak podkreślono, że status kraju kandydującego zostanie przyznany dopiero po zrealizowaniu wielu priorytetów w zakresie reform wewnętrznych²⁰².

Konkluzje

Analizując współpracę między Unią Europejską oraz państwami sąsiedzkimi w ramach EPS, w tym z regionalnych programów skierowanych do sąsiadów południowych i wschodnich, można zaobserwować, że najważniejszymi instrumentami unijnej polityki zewnętrznej są narzędzia określane jako *soft power*, m.in.: umowy stowarzyszeniowe, dostęp do rynku wewnętrznego UE (ustanowienie pogłębionych i kompleksowych stref wolnego handlu), liberalizacja wizowa, zwiększenie wymiany handlowej, wspieranie reform demokratycznych i gospodarczych, pomoc finansowa, udział w programach i agencjach UE oraz zacieśnienie współpracy wielostronnej. Niemniej jednak należy zauważyć, iż – obok „miękkich” instrumentów – UE w swoich działaniach zewnętrznych odwołuje się także do narzędzi o charakterze „twardym”, m.in.: uzależnienia pomocy finansowej i technicznej od postępów w zakresie wdrażania w życie reform politycznych i gospodarczych, tym samym zmuszając do podejmowania działań mających na celu wzmocnienie demokracji (zasada warunkowości), stosowania różnego rodzaju sankcji politycznych oraz gospodarczych²⁰³. W ten sposób UE przestaje już być tylko potęgą cywilną czy też siłą normatywną rozpowszechniającą unijne normy i wartości. O potrzebie zmiany charakteru polityki zewnętrznej w Brukseli zaczęto mówić po wydarzeniach, do których doszło w ostatnich latach w najbliższym otoczeniu UE, takich jak np.: „arabska wiosna”, kryzys migracyjny, wojna w Syrii, aneksja Krymu przez Rosję i wojna na Ukrainie. Potwierdziły one, że dotychczasowe działania Unii Europejskiej w regionie są mało efektywne i wymagają podjęcia bardziej zdecydowanych kroków, żeby wzmocnić jej pozycję na arenie międzynarodowej,

²⁰¹ Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady Europejskiej i Rady. Opinia Komisji w sprawie wniosku Republiki Mołdawii o członkostwo w Unii Europejskiej, COM(2022) 406 final, Bruksela, 17 czerwca 2022, s. 1–19.

²⁰² Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady Europejskiej i Rady. Opinia Komisji w sprawie wniosku Gruzji o członkostwo w Unii Europejskiej, COM(2022) 405 final, Bruksela, 17 czerwca 2022, s. 1–19.

²⁰³ B. Piskorska, *Soft power*, op. cit., s. 384.

jak również zapewnić bezpieczeństwo i stabilność na kontynencie europejskim. Wyrazem tych dążeń było chociażby przyjęcie wspomnianej *Globalnej strategii na rzecz polityki zagranicznej i bezpieczeństwa Unii Europejskiej* w czerwcu 2016 r.

Państwa Partnerstwa Wschodniego – jak podkreślają niektórzy badacze stosunków międzynarodowych – stanowią strefę rywalizacji dwóch podmiotów: Unii Europejskiej jako potęgi normatywnej, która stara się realizować działania zewnętrzne na podstawie instrumentów *soft power*, oraz Federacji Rosyjskiej odwołującej się w polityce zagranicznej do narzędzi *hard power*, w tym siły wojskowej²⁰⁴. Jeżeli Unia dąży do przybliżenia państw sąsiedzkich do standardów i norm UE, tworząc „strefę dobrobytu, bezpieczeństwa oraz stabilności”, to celem Rosji jest wzmocnienie własnych wpływów na obszarze poradzieckim i ograniczenie obecności innych podmiotów międzynarodowych.

²⁰⁴ I. Lyubashenko, *Europejska Polityka Sąsiedztwa*, op. cit., s. 142.

ROZDZIAŁ IV

STANOWISKO ROSJI WOBEC WYMIARU WSCHODNIEGO EUROPEJSKIEJ POLITYKI SĄSIEDZTWA W LATACH 2004–2012

Postawa Federacji Rosyjskiej wobec rozwoju współpracy z UE na początku XXI w. była kształtowana pod wpływem dwóch procesów: negocjacji akcesyjnych między UE a państwami Europy Środkowo-Wschodniej oraz prac instytucji UE nad koncepcją Europejskiej Polityki Sąsiedztwa, zakładającą pogłębienie współpracy politycznej i gospodarczej m.in. z wieloma republikami poradzieckimi. W pierwszym przypadku władze Rosji musiały dokonać rewizji swojej polityki zagranicznej wobec Polski, Czech, Słowacji oraz Węgier jako krajów należących wcześniej do tzw. bloku wschodniego oraz Litwy, Łotwy, Estonii jako państw pozostających do 1991 r. w składzie Związku Radzieckiego. Należy podkreślić, że w 2001 r. najważniejszymi partnerami handlowymi Rosji w Europie Środkowo-Wschodniej były: Polska, Węgry, Słowacja, Czechy oraz Litwa. Ich udział w całkowitym handlu zagranicznym Rosji wynosił 13,7%¹. Z kolei w ramach drugiego procesu Rosja, postrzegająca byłe republiki sowieckie jako własną strefę wpływów, musiała brać pod uwagę ich udział w EPS. Jak już było wspomniane, stosunki z tymi ostatnimi krajami zajmowały priorytetowe miejsce w rosyjskiej polityce zagranicznej, zaś ich włączenie do EPS mogło doprowadzić do osłabienia pozycji Rosji w tym regionie².

¹ A. Bryc, *Stosunki Federacji Rosyjskiej z Unią Europejską*, op. cit., s. 198.

² И. Грецкий, Е. Трещенков, *Европейская политика соседства: нюансы восприятия в России*, „Международные процессы” t. 10, 2012, nr 3(30–31), s. 124–125.

1. Podstawy prawne współpracy UE – Rosja

Po rozpadzie ZSRR pierwsza wizja dwustronnych relacji między Unią Europejską a Rosją została sformułowana we *Wspólnej Deklaracji o Partnerstwie i Współpracy* przyjętej 9 grudnia 1993 r. w Brukseli. Obie strony zgodziły się w niej podjąć działania na rzecz zacieśnienia dialogu politycznego, dążąc przy tym do rozwiązywania problemów globalnych oraz konfliktów i kryzysów międzynarodowych. Stwierdzono również potrzebę rozwoju współpracy gospodarczej zgodnie z zasadami gospodarki wolnorynkowej. Ponadto strona rosyjska zaaprobowała perspektywę dalszego rozszerzenia UE, natomiast Bruksela zgodziła się podjąć kroki w kierunku otwarcia swojego rynku wewnętrznego dla rosyjskich towarów i usług na podstawie preferencyjnych zasad. Powyższe postanowienia zostały doprecyzowane we wspomnianym wcześniej *Układzie o Partnerstwie i Współpracy* podpisanym 24 czerwca 1994 r. na wyspie Korfu³. Na jego podstawie między UE i Rosją ustanowiono partnerstwo, do najważniejszych celów którego zaliczono: zapewnienie odpowiednich ram dla dialogu politycznego; rozwój relacji gospodarczo-handlowych na podstawie zasad gospodarki rynkowej i zrównoważonego rozwoju; wspieranie procesu reform demokratycznych i gospodarczych w państwie rosyjskim, w tym w zakresie wdrażania zasad gospodarki rynkowej; zacieśnienie współpracy gospodarczej, społecznej, finansowej oraz kulturalnej; zapewnienie odpowiednich ram dla ustanowienia w przyszłości strefy wolnego handlu między UE i FR, a także wprowadzenia swobody tworzenia spółek, transgranicznego handlu usługami i przepływu kapitału itd. W dokumencie określono ponadto zasady, na których miało się opierać partnerstwo między stronami, takie jak: międzynarodowe standardy demokratyczne i przestrzeganie praw człowieka, wytyczne WTO, klauzula największego uprzywilejowania. Z kolei jeżeli chodzi o rozwój dialogu politycznego, to w układzie przewidziano następujące platformy jego realizacji: spotkania prezydenta Federacji Rosyjskiej z przewodniczącymi Rady UE i KE organizowane dwa razy w roku (w trakcie których miały być określane strategiczne kierunki stosunków UE-FR); posiedzenia Rady Współpracy⁴ składającej się z przedstawicieli Rady UE i KE oraz członków rządu rosyjskiego (miały się odbywać raz w roku lub częściej w razie zaistnienia odpowiednich okoliczności);

³ W. Stankiewicz, *Stosunki partnerskie Unii Europejskiej i Rosji*, „Rocznik Integracji Europejskiej” 2008, nr 2, s. 148; P. Pięta, *Stosunki Federacji Rosyjskiej z Unią Europejską po 2013 roku. Chwilowa stagnacja czy permanentny kryzys?*, „Dialogi Polityczne/Political Dialogues” 2017, nr 22, s. 128; M. Bodio, *Stosunki między Unią Europejską a Federacją Rosyjską. Stan i perspektywy rozwoju*, Warszawa 2005, s. 30–31.

⁴ W 2003 r. w miejsce Rady Współpracy utworzono Stałą Radę Współpracy, która swoją działalność rozpoczęła w kwietniu 2004 r.; por. M. Bodio, *Stosunki między Unią Europejską*, op. cit., s. 33.

spotkania Komitetu Współpracy z udziałem członków Rady UE, KE oraz rządu Rosji na poziomie wyższych urzędników państwowych (Komitet jako organ wykonawczy Stałej Rady Współpracy miał wspierać ją w wykonywaniu zadań); prace Komitetu Współpracy Parlamentarnej, składającego się z przedstawicieli PE i Zgromadzenia Federalnego FR (miał wspomagać działalność Stałej Rady Współpracy oraz kierować do niej zalecenia); kontakty dyplomatyczne i spotkania ekspertów⁵.

Ponadto w tym dokumencie uregulowano zasady rozwoju współpracy między UE i Rosją w poszczególnych dziedzinach, m.in. w sferze działalności gospodarczej oraz inwestycyjnej, transgranicznego świadczenia usług, płatności i kapitału, nauki i technologii, w dziedzinie społecznej i transportowej, funkcjonowania małych i średnich przedsiębiorstw, usług finansowych, współpracy kulturalnej, jak również spraw ekologicznych. W układzie obie strony zgodziły się ustanowić klauzulę największego uprzywilejowania we wzajemnych relacjach handlowych, jak również znieść ograniczenia ilościowe w stosunku do importowanych towarów, zapewnić swobodę tranzytu przez swoje terytorium towarów pochodzących z terytorium drugiej strony oraz zwolnić towary będące przedmiotem wzajemnej wymiany handlowej z różnego rodzaju wewnętrznych środków ograniczających i podatków. Ponadto w art. 55 układu Rosja zobowiązała się podjąć starania na rzecz dostosowania własnego dorobku prawnego do *acquis communautaire* UE. Ten dokument miał zatem duże znaczenie dla rozwoju stosunków między UE i Rosją, gdyż w sposób kompleksowy regulował dwustronną współpracę w najważniejszych dziedzinach i tworzył podstawę do jej instytucjonalizacji⁶.

Niemniej jednak z powodu wybuchu pierwszej wojny w Czechenii w latach 1994–1996 układ zaczął obowiązywać dopiero 1 grudnia 1997 r.⁷ Jak podkreślono podczas trzeciego posiedzenia Rady Współpracy 10 kwietnia 2000 r., „wejście w życie Układu o Partnerstwie i Współpracy stworzyło podstawę strategicznego partnerstwa między UE a Rosją. Takie

⁵ Umowa o Partnerstwie i Współpracy ustanawiająca partnerstwo między Wspólnotami Europejskimi i ich Państwami Członkowskimi a Federacją Rosyjską, „Dziennik Urzędowy Wspólnot Europejskich” L, 1997, nr 327 – polskie wydanie specjalne, t. 56, rozdział 11, s. 6–8; 30; M. Bodio, *Stosunki między Unią Europejską*, op. cit., s. 31–34; P. Marcinkowska, *Europejska Polityka Sąsiedztwa*, op. cit., s. 132–133.

⁶ M. Bodio, *Stosunki między Unią Europejską*, op. cit., s. 32, 34–37; Umowa o Partnerstwie i Współpracy ustanawiająca partnerstwo między Wspólnotami Europejskimi i ich Państwami Członkowskimi a Federacją Rosyjską, op. cit., s. 8–33; M.B. Kostecki, *Wybrane aspekty wzajemnych relacji Federacji Rosyjskiej z Unią Europejską w świetle dokumentów prawnomiędzynarodowych*, „Studia Lubuskie” t. 2, 2006, s. 179–186.

⁷ Ze względu na wydłużenie okresu ratyfikacji Układu o Partnerstwie i Współpracy, 17 czerwca 1995 r. Rosja i UE podpisały tymczasową umowę regulującą współpracę handlową (weszła w życie 1 lutego 1996 r.); por. M. Bodio, *Stosunki między Unią Europejską*, op. cit., s. 37–38.

partnerstwo ma zasadnicze znaczenie dla utrzymania trwałego ładu pokojowego w Europie oraz pozwoli Unii Europejskiej i Rosji podjąć ściślejszą współpracę w rozwiązywaniu problemów międzynarodowych”⁸. Dokument ten do dzisiaj pozostaje główną podstawą prawną dwustronnych stosunków między Unią Europejską i Federacją Rosyjską, chociaż początkowo był zawarty na 10 lat z możliwością wielokrotnego przedłużenia na kolejne lata. Mimo że w lipcu 2008 r. zostały uruchomione negocjacje dotyczące zawarcia nowej rosyjsko-unijnej umowy regulującej m.in. współpracę polityczną, gospodarczą, handlową, kulturalną, w sferze bezpieczeństwa⁹, do tej pory nie zostały one zakończone ze względu na kryzysy pojawiające się we wzajemnych relacjach (np. konflikt zbrojny w Gruzji, wojna na Ukrainie). Niemniej jednak przez 25-letni okres obowiązywania omawianego układu jego sygnatariuszom nie udało osiągnąć najważniejszego celu dwustronnego partnerstwa, a mianowicie ustanowienia strefy wolnego handlu. Do 2012 r. Rosja nie spełniała podstawowego warunku, by rozpocząć rozmowy w tej sprawie (członkostwo w WTO)¹⁰, natomiast pod koniec 2013 r. doszło do napięć w stosunkach UE–Rosja z powodu zaangażowania się Kremla w destabilizację sytuacji politycznej na Ukrainie.

Ponadto pod koniec XX w. pod wpływem zmian, które zaszły wówczas na arenie międzynarodowej (I wojna w Czeczenii, konflikt na Półwyspie Bałkańskim), zarówno UE, jak i Rosja opracowały dokumenty, w których określiły własną wizję partnerstwa strategicznego. Pierwszym z nich była *Wspólna Strategia Unii Europejskiej wobec Rosji* przyjęta podczas posiedzenia RE w dniach 3–4 czerwca 1999 r. w Kolonii. Stwierdzono w niej, że „stabilna, demokratyczna i rozkwitająca Rosja jako nieodłączna część zjednoczonej Europy, wolnej od nowych linii podziału, ma zasadnicze znaczenie dla trwałego pokoju na kontynencie. Problemy, z którymi boryka się cały kontynent, można rozwiązać tylko dzięki coraz bardziej zacieśnionej współpracy między Rosją a Unią Europejską”¹¹. Podkreślono również, że UE wspiera transformację polityczną i gospodarczą w Federacji Rosyjskiej, przy czym główna odpowiedzialność za jej przyszłość leży po stronie samego państwa rosyjskiego. Wśród najważniejszych celów partnerstwa wymieniono przy tym: wzmocnienie demokracji, rządów prawa i instytucji państwowych; integrację Rosji ze wspólną europejską przestrzenią

⁸ *Third Meeting of the Cooperation Council between the European Union and Russia*, Luxembourg, 10 April 2000, 7534/00 (Presse 102), European Commission. Press Release Database, [on-line:] http://europa.eu/rapid/press-release__PRES-00-102_en.htm – 10 lutego 2019.

⁹ *Rosja*, Parlament Europejski, [on-line:] http://www.europarl.europa.eu/ftu/pdf/pl/FTU__5.6.3.pdf, s. 3–4 – 10 lutego 2019.

¹⁰ W. Stankiewicz, *Stosunki partnerskie Unii Europejskiej*, op. cit., s. 150.

¹¹ *Common Strategy of the European Union of 4 June 1999 on Russia*, op. cit., s. 1.

gospodarczą i społeczną; kształtowanie współpracy nastawionej na wzmocnienie stabilności oraz bezpieczeństwa w Europie i poza nią; pokonywanie wspólnych wyzwań na kontynencie europejskim¹². Z kolei władze rosyjskie 22 października 1999 r. w Helsinkach przedstawiły dokument zatytułowany Średniookresowa strategia rozwoju stosunków między Federacją Rosyjską i Unią Europejską w latach 2000–2010. W jego wstępie autorzy podkreślili, że „głównym celem strategii jest zapewnienie interesów narodowych oraz wzmocnienie roli i autorytetu Rosji w Europie i na świecie”¹³. Miało temu sprzyjać ustanowienie efektywnego ogólnoeuropejskiego systemu bezpieczeństwa zbiorowego oraz oparcie reform na potencjale gospodarczym i doświadczeniach w zarządzaniu UE. Ponadto w strategii zaznaczono, że rozwój partnerstwa z UE nie zakłada perspektywy stowarzyszenia lub uzyskania członkostwa w strukturach Unii. Jednocześnie zauważono, że Moskwa będzie dążyła do zacieśnienia współpracy z UE w sferze bezpieczeństwa, zapewniając tym samym przeciwwagę dla „natocentryzmu” w Europie, a także będzie przeciwdziałała nawiązywaniu „specjalnych relacji” z państwami WNP, które mogłyby zagrozić interesom narodowym Rosji. Pozostałe postanowienia strategii dotyczyły rozwoju partnerstwa w poszczególnych dziedzinach, m.in. handlu i inwestycji, sferze finansowej, nauki i techniki¹⁴.

Ważnym obszarem współpracy między UE i Rosją był sektor energetyczny. Dialog w tej sferze został zapoczątkowany 30 października 2000 r. podczas wspólnego posiedzenia w Paryżu. Jego pomysłodawcą był ówczesny przewodniczący KE Prodi, który uznał, że uregulowanie współpracy z głównym dostawcą surowców energetycznych do Europy jest niezbędne, zwłaszcza w obliczu zbliżającego się rozszerzenia UE o państwa w dużym stopniu uzależnione od dostaw rosyjskiego gazu. W tym celu została ustanowiona specjalna Grupa Wysokiego Szczebla, która miała się zająć przygotowaniem koncepcji Wspólnej Europejskiej Przestrzeni Gospodarczej oraz regulacji prawnych dotyczących współpracy energetycznej. Z kolei 21 października 2001 r. w Brukseli zaakceptowano dokument zatytułowany *Przyszły kierunek dialogu energetycznego między Unią Europejską a Federacją Rosyjską*, w którym określono zasady handlu, transportu, bezpieczeństwa dróg przesyłowych, zabezpieczenia realizacji umów długoterminowych, racjonalnego użytkowania surowców energetycznych oraz nadania priorytetowego znaczenia wybranym sieciom przesyłowym. Założenia dia-

¹² *Ibidem*, s. 7–11.

¹³ *Стратегия развития отношений Российской Федерации с Европейским Союзом на среднесрочную перспективу (2000–2010 гг.)*, Хельсинки, 22 октября 1999, Электронный фонд правовой и нормативно-технической документации, [on-line:] <http://docs.cntd.ru/document/901773061> – 11 lutego 2019.

¹⁴ *Ibidem* – 11 lutego 2019.

logu energetycznego zostały doprecyzowane w 2003 r. poprzez opracowanie przez obie strony dokumentów strategicznych – *Strategii rozwoju sektora energetyki i transportu do 2030 r.* (UE) oraz *Strategii energetycznej do 2020 r.* (FR). Niemniej jednak Rosja nigdy nie ratyfikowała *Europejskiej Karty Energetycznej* z 1994 r., gdyż na jej podstawie zagraniczne firmy otrzymałyby dostęp do rosyjskich sieci przesyłu surowców, ograniczając tym samym monopol Gazpromu w tej sferze¹⁵.

2. Udział Rosji we wschodnich inicjatywach Unii Europejskiej

Zintensyfikowanie prac w latach 2002–2003 nad celami i zasadami współpracy z państwami sąsiedzkimi Unii Europejskiej wymagało także określenia dalszego rozwoju stosunków z Rosją, która po zbliżającym się rozszerzeniu miała się znaleźć w bezpośrednim sąsiedztwie UE. Mimo iż początkowo polityka sąsiedztwa Unii Europejskiej była również skierowana do Federacji Rosyjskiej, to już w maju 2003 r. podczas posiedzenia UE–Rosja w Sankt–Petersburgu strona rosyjska zaproponowała, by dwustronna współpraca między tymi podmiotami opierała się na koncepcji czterech wspólnych przestrzeni, tym samym rezygnując z uczestniczenia w EPS. Władze rosyjskie obawiały się bowiem, że zaangażowanie w EPS może osłabić znaczenie Rosji jako partnera strategicznego UE, gdyż zostanie ona umieszczona w tym samym koszyku krajów sąsiedzkich co Algieria, Mołdawia lub Maroko. Ponadto negatywne postrzeganie EPS przez Rosję było związane ze zwiększeniem obecności UE w regionie, który jest uznawany przez Moskwę za własną strefę wpływów¹⁶.

Koncepcja czterech wspólnych przestrzeni została zaaprobowana przez UE, w związku z czym w następnych latach podjęto prace nad jej doprecyzowaniem. W tym czasie pojawiły się pewne rozbieżności między stronami związane z kształtem oraz realizacją czterech przestrzeni – Unia proponowała opracować jeden Plan Działania dla wszystkich przestrzeni, który byłby odpowiednikiem podobnych instrumentów politycznych przygotowywanych w ramach EPS, natomiast Rosja opowiadała się za przyjęciem odrębnego Planu Działania dla każdej z nich. Mimo to do porozumienia udało się dojść w maju 2005 r. podczas wspólnego posiedzenia w Moskwie. Zatwierdzone wówczas zostały „mapy drogowe” dla czterech wspólnych przestrzeni. Zawarto w nich zadania i zasady rozwoju współpracy mię–

¹⁵ M. Bodio, *Stosunki między Unią Europejską*, op. cit., s. 105–110; W. Stankiewicz, *Stosunki partnerskie Unii Europejskiej*, op. cit., s. 157–160; G. Ronek, *Dialog energetyczny Unia Europejska–Rosja*, [w:] *Europejska Polityka Sąsiedztwa Unii Europejskiej*, op. cit., s. 193–206.

¹⁶ P. Marcinkowska, *Europejska Polityka Sąsiedztwa*, op. cit., s. 134–135.

dzy UE i Federacją Rosyjską w ramach następujących przestrzeni: 1) wspólnej przestrzeni gospodarczej zakładającej stworzenie otwartego i zintegrowanego rynku; 2) wspólnej przestrzeni wolności, bezpieczeństwa oraz sprawiedliwości przewidującej podpisanie porozumień o ułatwieniach wizowych i readmisji, a w perspektywie długoterminowej – ustanowienie reżimu bezwizowego, wzmocnienie współdziałania w walce z terroryzmem itd.; 3) wspólnej przestrzeni bezpieczeństwa zewnętrznego skierowanej na zacieśnienie kooperacji w obszarze bezpieczeństwa i zarządzania kryzysami w celu reagowania na globalne i regionalne wyzwania oraz zagrożenia, takie jak terroryzm, proliferacja broni masowego rażenia, regionalne i lokalne konflikty, a także pogłębienie współpracy w sferze obrony cywilnej itd.; 4) wspólnej przestrzeni badań naukowych, edukacji i kultury zakładającej aktywizację dialogu w zakresie badań naukowych i technologii, pogłębienie współpracy między uniwersytetami, zwiększenie mobilności studentów z Rosji i państw UE, dołączenie FR do programu „Erasmus Mundus”, zapewnienie dostępu ludności do kultury, rozpowszechnianie sztuki i kultury itd.¹⁷

W tym samym czasie zintensyfikowaniu również uległ dialog w sprawie wprowadzenia ułatwień wizowych dla obywateli Rosji i UE. Porozumienie w tej kwestii zostało podpisane 25 maja 2006 r. w Soczi. Na jego podstawie określono szczegółowe zasady wydawania wiz terminem do 90 dni w ciągu każdego 180-dniowego okresu, a także ustalono wysokość opłaty za rozpatrzenie wniosku wizowego – 35 euro dla obywateli obu stron¹⁸. Ponadto w tym samym dniu została podpisana *Umowa między Wspólnotą Europejską a Federacją Rosyjską w sprawie readmisji osób przebywających nielegalnie*, w której opisano procedurę oraz określono obowiązki obu stron w zakresie readmisji obywateli państw członkowskich UE, Rosji oraz państw trzecich i bezpaństwowców¹⁹. Oba te dokumenty weszły w życie 1 czerwca 2007 r.²⁰ Oprócz tego z inicjatywy Rosji podjęte zostały działania zmierzające ku ustanowieniu ruchu bezwizowego między UE i FR. 25 listopada 2010 r. ówczesny premier

¹⁷ Ibidem, s. 135–136; M. Bodio, *Stosunki między Unią Europejską*, op. cit., s. 197–205; „Дорожные карты” четырех общих пространств, утверждённые на саммите Россия–ЕС, Москва, 10 мая 2005, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/evropejskij-souz-es/-/asset_publisher/6Oiyovt2s4Yc/content/id/439524 – 13 lutego 2019.

¹⁸ *Umowa między Wspólnotą Europejską a Federacją Rosyjską o ułatwieniach w wydawaniu wiz obywatelom Unii Europejskiej i Federacji Rosyjskiej*, „Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej” L, 2007, nr 129, s. 27–32.

¹⁹ *Umowa o readmisji między Federacją Rosyjską a Wspólnotą Europejską*, „Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej” L, 2007, nr 129, s. 40–48.

²⁰ *Informacja dotycząca wejścia w życie Umowy między Wspólnotą Europejską a Federacją Rosyjską o ułatwieniach w wydawaniu wiz obywatelom Unii Europejskiej i Federacji Rosyjskiej*, „Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej” L, 2007, nr 173, s. 34; *Informacja dotycząca wejścia w życie Umowy między Wspól-*

Rosji Putin opublikował w niemieckiej gazecie „Süddeutsche Zeitung” artykuł, w którym stwierdził, że reżim wizowy między UE i FR jest najważniejszą przeszkodą w kontaktach międzyludzkich i biznesowych, a zatem w rozwoju partnerstwa strategicznego. Wezwał jednocześnie do ustanowienia ruchu bezwizowego, który „powinien stać się nie zakończeniem, lecz początkiem procesu prawdziwej integracji Rosji i UE”²¹. Ponadto w 2010 r. władze rosyjskie opracowały własny projekt zniesienia obowiązku wizowego dla obywateli obu stron realizujących krótkoterminowe podróże²². Unia Europejska jednak uznała ten projekt za zbyt daleko idący oraz zaproponowała najpierw opracować wspólne kroki, które należałoby podjąć, by w przyszłości ustanowić ruch bezwizowy²³. Zostały one przyjęte w grudniu 2011 r. podczas posiedzenia w Brukseli²⁴. Ze względu na zamrożenie stosunków między stronami w związku z aneksją przez Rosję Krymu i wybuchem wojny w Donbasie dialog w sprawie reżimu bezwizowego został wstrzymany.

Po zainaugurowaniu programu Partnerstwa Wschodniego Federacja Rosyjska, podobnie jak w przypadku EPS, znalazła się poza jego ramami. Tym razem polsko-szwedzki projekt od samego początku nie był adresowany do Rosji, co z kolei zostało negatywnie odebrane przez jej władze. Ze swojej strony UE wychodziła z założenia, że nie zdoła zainteresować udziałem w programie państwa, które z własnej inicjatywy zrezygnowało z uczestniczenia w EPS²⁵. W zamian za to w 2009 r. Rosji zaproponowany został wspomniany wcześniej projekt Partnerstwa dla Modernizacji. Mimo iż oficjalnie Federacja Rosyjska nie została objęta ani EPS, ani programem Partnerstwa Wschodniego, do 2014 r. współpraca z tym

notą Europejską a Federacją Rosyjską w sprawie readmisji osób przebywających nielegalnie, „Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej” L, 2007, nr 156, s. 37.

²¹ W. Putin, *Plädoyer für Wirtschaftsgemeinschaft – von Lissabon bis Wladiwostok*, „Süddeutsche Zeitung” 25 November 2010, [on-line:] <https://www.sueddeutsche.de/wirtschaft/putin-plaedoyer-fuer-wirtschaftsgemeinschaft-von-lissabon-bis-wladiwostok-1.1027908-4> – 13 lutego 2019.

²² Н. Б. Топорнин, *Безвизовый режим между Россией и ЕС: реальность или утопия?*, 10 ноября 2010, Портал МГИМО, [on-line:] <https://mgimo.ru/about/news/experts/168613/> – 13 lutego 2019.

²³ Wspólne kroki na rzecz ruchu bezwizowego zostały sformułowane w czterech blokach: 1) bezpieczeństwo dokumentów, w tym danych biometrycznych; 2) nielegalna migracja, w tym readmisja; 3) porządek publiczny, bezpieczeństwo i współpraca w sferze wymiaru sprawiedliwości; 4) stosunki zewnętrzne; por. *Common Steps towards Visa Free Short-Term Travel of Russian and EU Citizens (Russia–EU Visa Dialogue)*, European Commission, [on-line:] https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/policies/international-affairs/russia/docs/common_steps_towards_visa_free_short_term_travel_en.pdf, s. 1–7 – 13 lutego 2019.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ J. Brodowska, M. Słowikowski, *Rosja wobec wschodnich inicjatyw Unii Europejskiej*, [w:] *Europejska Polityka Sąsiedztwa Unii Europejskiej*. GENEZA, DOŚWIADCZENIA, OP. CIT., s. 151.

państwem była realizowana przy pomocy instrumentów finansowych przeznaczonych dla państw sąsiedzkich uczestniczących w powyższych inicjatywach (m.in. TACIS oraz EISP). W perspektywie finansowej 2014–2020 stosunki z państwami trzecimi, w tym Rosją, były rozwijane na podstawie wspomnianego wcześniej Instrumentu Partnerstwa, na który przeznaczono 954,7 mln euro do wykorzystania w siedmioletnim okresie²⁶.

Po wydarzeniach na Majdanie Niepodległości w Kijowie oraz na wschodzie Ukrainy w 2014 r. doszło do nałożenia przez UE sankcji gospodarczych na Rosję oraz cofnięcia wiz i zablokowania środków finansowych poszczególnych osób, a także zawieszenia dialogu politycznego między stronami²⁷. Ostatnie posiedzenie UE–Rosja odbyło się 28 stycznia 2014 r. w Brukseli. W jego trakcie przyjęto wspólne oświadczenie w sprawie walki z terroryzmem, w którym obie strony wyraziły chęć zacieśnienia współpracy w zakresie przeciwdziałania działaniom terrorystycznym oraz przestępczości zorganizowanej²⁸. Po zakończeniu spotkania ówczesny przewodniczący KE Herman Van Rompuy wygłosił przemówienie, w którym podkreślił potrzebę poszanowania prawa każdego suwerennego państwa do wyboru własnego kierunku polityki zagranicznej oraz priorytetów rozwoju regionalnej współpracy gospodarczo-handlowej²⁹. Nałożone na Rosję środki sankcyjne zostały znacznie zaostrzone po rozpoczęciu przez nią pełnowymiarowej inwazji na Ukrainę 24 lutego 2022 r.

²⁶ O. Tkachuk, *Europejska Polityka Sąsiedztwa*, op. cit., s. 248–256; *Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 234/2014*, op. cit., s. 77–82.

²⁷ P. Pięta, *Stosunki Federacji Rosyjskiej*, op. cit., s. 131–132.

²⁸ *Joint EU–Russia Statement on Combatting Terrorism*, Council of the European Union, 5816/14 (OR. en), PRESSE 40, Brussels, 28 January 2014, s. 1–3.

²⁹ *Remarks by President of the European Council Herman Van Rompuy Following the 32nd EU–Russia Summit*, European Council, the President, EUCO 27/14, PRESSE 38, PR PCE 21, Brussels, 28 January 2014, s. 2.

3. Reakcja Rosji na rozszerzenie Unii Europejskiej w 2004 r. i 2007 r.

3.1. Stanowisko Rosji wobec perspektywy przystąpienia do UE państw Europy Środkowo-Wschodniej

Największe w historii integracji europejskiej rozszerzenie UE doprowadziło do znacznego przesunięcia jej granic na wschód oraz zmiany zasad rozwoju wewnętrznego i prowadzenia polityki zagranicznej takich państw, jak m.in. Polska, Węgry, Czechy, Słowacja, Litwa, Łotwa oraz Estonia. W związku z tym przed Federacją Rosyjską stało zadanie dokonania oceny wpływu tego wydarzenia zarówno na współpracę Rosji z wymienionymi państwami, jak i jej pozycję w Europie oraz na obszarze poradzieckim. W styczniu 2003 r. zatem Duma Państwowa przyjęła oświadczenie dotyczące rozszerzenia Unii Europejskiej, w którym podkreśliła, że przystąpienie państw środkowoeuropejskich i bałtyckich do struktur unijnych powinno doprowadzić do wzmocnienia demokracji, praworządności, poszanowania praw człowieka i podstawowych wolności, a tym samym zapewnienia bezpieczeństwa, stabilności i dobrobytu w Europie, jednocześnie jednak nie może wywierać wpływu na „tradycyjne” i „ważne dla Rosji” stosunki z tymi państwami. Zwrócono przy tym uwagę na wiele negatywnych skutków nadchodzącego rozszerzenia UE. Po pierwsze, wymieniono wprowadzenie barier wizowych dla Rosjan jako ograniczenie swobody przepływu i komunikacji między ludźmi na kontynencie. Podkreślono, że odpowiednim rozwiązaniem w tej sprawie byłoby wprowadzenie reżimu bezwizowego między UE a Rosją, zgodnie z propozycją prezydenta Putina³⁰. Po drugie, wyrażono obawy dotyczące sytuacji, w której znajdują się rosyjskojęzyczne osoby mieszkające w państwach bałtyckich po ich przystąpieniu do UE, zwłaszcza te z nich, które nie posiadają obywatelstwa Litwy, Łotwy czy Estonii. Po trzecie, uwypuklono taki problem, jak tranzyt towarów oraz energii z Rosji do obwodu ka-

³⁰ W sierpniu 2002 r. W. Putin przesłał do szefów państw członkowskich UE propozycję ustanowienia reżimu bezwizowego między UE i Rosją, gdyż rozwiązałoby to problem podróży Rosjan z obwodu kaliningradzkiego do pozostałych części państwa rosyjskiego przez terytorium Litwy, a także doprowadziłoby do zacieśnienia partnerstwa strategicznego między stronami i pogłębienia integracji Rosji ze wspólną europejską przestrzenią gospodarczą, prawną i humanitarną; por. *Владимир Путин направил Председателю Комиссии Европейских Сообществ (KEC) и главам государств – членам Евросоюза послания по проблематике жизнеобеспечения Калининградской области в свете расширения ЕС*, 27 августа 2002, Президент России, [on-line:] <http://kremlin.ru/events/president/news/27336> – 14 marca 2019.

liningradzkiego. Po czwarte, zwrócono uwagę na negatywne konsekwencje wprowadzenia taryfy celnej UE w nowych państwach członkowskich Unii Europejskiej, która doprowadzi do wzrostu ceł na niektóre towary istotne dla rosyjskiego eksportu. Podkreślono, że po wejściu tych państw do UE zaczną one stosować różnego rodzaju środki i ograniczenia mające na celu ochronę unijnego rynku wewnętrznego przed konkurencyjnymi towarami rosyjskimi. Jednocześnie zauważono, że rozszerzenie struktur unijnych może mieć pozytywne skutki w postaci wzrostu udziału UE w rosyjskim handlu zagranicznym z 45% do 50% oraz ułatwienia działalności rosyjskich podmiotów gospodarczych na rynkach państw UE funkcjonujących na podstawie wspólnych norm prawnych oraz standardów poprzez utworzenie jednolitej gospodarczej „przestrzeni dwudziestu pięciu”, w tym wykorzystanie jednej waluty. Dodano także, że Rosja pozostaje głównym dostawcą surowców energetycznych do państw UE. Na końcu dokumentu podkreślono, że obie strony (w tym kraje przystępujące do UE) powinny podjąć wspólne kroki na rzecz wzmocnienia zaufania i „budowania Europy wolnej od nowych linii podziału i sztucznych barier”³¹.

Z kolei w 2004 r. deputowani rosyjskiej Dumy Państwowej podkreślili, że w ostatnich latach Rosji i UE udało się ustanowić w dwustronnych relacjach wysoki poziom wzajemnego zrozumienia i zaufania, a także stały dialog polityczny oraz dynamicznie rozwijające się stosunki gospodarczo-handlowe. W przyjętym 29 kwietnia 2004 r. oświadczeniu stwierdzono również, że strony próbują rozwiązywać wspólne problemy w drodze konstruktywnego dialogu opartego na gotowości do kompromisu. Potwierdzono ponadto, iż Duma Państwowa jest zainteresowana dalszym rozwojem i pogłębianiem wzajemnie korzystnych stosunków między Federacją Rosyjską i Unią Europejską oraz jest gotowa do podjęcia wszelkich niezbędnych wysiłków na rzecz przyspieszenia procesu harmonizacji prawa rosyjskiego z prawodawstwem unijnym w celu stworzenia dobrej podstawy prawnej dla realizacji osiągniętych porozumień. Natomiast wśród najważniejszych problemów między stronami wyszczególniono: bariery wizowe, które są sprzeczne z zasadami partnerstwa strategicznego, a także tranzyt towarów do obwodu kaliningradzkiego oraz naruszenie praw człowieka i mniejszości narodowych na Łotwie³². Jeżeli chodzi o ostatni punkt, to zastrzeżenia władz Rosji dotyczyły takich kwestii, jak m.in.: brak posiadania przez ok. 1,5 mln

³¹ *Заявление Государственной Думы Федерального Собрания Российской Федерации „О расширении Европейского союза”*, Москва, 24 января 2003, Собрание Законодательства Российской Федерации, 2003, nr 5, <http://www.szrf.ru/szrf/doc.phtml?nb=100&issid=1002003005000&docid=59> – 14 marca 2019.

³² *Заявление Государственной Думы Федерального Собрания Российской Федерации „В связи с расширением Европейского союза”*, Москва, 29 апреля 2004, Собрание Законодательства

osób zamieszkujących Łotwę obywatelstwa łotewskiego, w związku z czym mają one ograniczone prawo do pracy, służby zdrowia, edukacji, swobodnego przemieszczania się, świadczeń społecznych oraz udziału w wyborach powszechnych; zwleknięcie z ratyfikacją przez parlament łotewski *Konwencji ramowej o ochronie mniejszości narodowych*; wprowadzenie reformy edukacji mniejszości narodowych polegającej na zwiększeniu liczby godzin zajęć w szkołach średnich prowadzonych w języku łotewskim do 60%. Ponadto deputowani Dumy Państwowej podali konkretne przykłady działań władz w Rydze, które wzbudzają u nich szczególną krytykę, np. skazanie na pięć lat więzienia 82-letniego weterana II wojny światowej Nikołaja Larionowa pod zarzutem ludobójstwa, nadając wstecznej mocy obowiązywania aktom prawnym Łotwy oraz postępując zgodnie z definicją „nieodpowiadającą międzynarodowej kwalifikacji prawnej ludobójstwa”. Stwierdzono także, że włączenie państwa łotewskiego, które prowadzi politykę naruszającą normy i standardy europejskie w sferze praw człowieka i mniejszości narodowych, do struktur UE wskazuje na gotowość Brukseli do rozszerzenia organizacji za wszelką cenę, a nawet ze szkodą dla własnej reputacji³³. Podważając zatem unijny system wartości, FR starała się podkreślić, że w ten sposób UE bezwzględnie dąży do rozszerzenia swojej strefy wpływów, jednocześnie uderzając w interesy Rosji oraz prawa osób mieszkających na terytorium nowych państw członkowskich, lecz nieposiadających ich obywatelstwa.

Jeżeli porównać powyższe dokumenty z oświadczeniem wydanym przez rosyjską Dumę Państwową w związku z rozszerzeniem NATO, to można zauważyć, że powiększenie składu Sojuszu poprzez przystąpienie w 2004 r. Bułgarii, Litwy, Łotwy, Rumunii, Słowacji, Słowenii i Estonii było mocno krytykowane. Już w oświadczeniu z 2002 r. stwierdzono, że to rozszerzenie nie przyczyni się do wzmocnienia bezpieczeństwa ani NATO, ani powyższych państw oraz nie pomoże rozwiązać wielu problemów, takich jak

Российской Федерации, 2004, nr 20, <http://www.szrf.ru/szrf/doc.phtml?nb=100&issid=1002004020000&docid=2> – 16 marca 2019.

³³ Заявление Государственной Думы Федерального Собрания Российской Федерации „В связи с грубыми нарушениями в Латвийской Республике прав человека и прав национальных меньшинств”, Москва, 14 октября 2003, Собрание Законодательства Российской Федерации, [on-line:] <http://www.szrf.ru/szrf/text.php?nb=100&issid=1002003043000&docid=35> – 17 marca 2019; Заявление Государственной Думы Федерального Собрания Российской Федерации „Об ответственности латвийских властей за систематическое нарушение прав человека”, Москва, 28 апреля 2004, Собрание Законодательства Российской Федерации, [on-line:] <http://www.szrf.ru/szrf/text.php?nb=100&issid=1002004019000&docid=30> – 17 marca 2019.

terroryzm międzynarodowy³⁴. W 2004 r. stanowisko to zostało jeszcze bardziej zaostrzone. Podkreślono w szczególności, iż rozmieszczenie infrastruktury wojskowej NATO blisko granic Rosji narusza porozumienia zawarte między stronami. Autorzy dokumentu dodali także, że zagrożenia globalne nie wymagają zwiększenia uzbrojenia w nowych państwach członkowskich Sojuszu, patrolowania przestrzeni powietrznej nad Polską, Litwą, Łotwą i Estonią przy użyciu samolotów dozoru radiolokacyjnego AWACS oraz rozmieszczenia na terytorium tych państw sił obrony powietrznej NATO. Podkreślono ponadto, że organizacja ta dąży do obecności w różnych regionach świata i wywierania wpływu na rozwój sytuacji przy pomocy siły bez posiadania mandatu ONZ, w związku z tym podejmowanie dalszych działań w tym kierunku będzie wymagało od Rosji zwiększenia potencjału wojskowego w częściach państwa graniczących z krajami członkowskimi NATO oraz wzmocnienia zdolności obronnych Federacji Rosyjskiej³⁵. Z kolei dyrektor Departamentu Współpracy Ogónoeuropejskiej Ministerstwa Spraw Zagranicznych Rosji Andriej Kielin w artykule zatytułowanym *Spokojnie negatywny stosunek wobec rozszerzenia NATO* uznał, że rozszerzenie Sojuszu „będzie oznaczało rosnące uzależnienie naszych [Rosji – OT] sąsiedzkich państw europejskich od natowskiego systemu decyzyjnego zarówno w sferze politycznej, jak i wojskowej. Ponadto w praktyce uzależnienie to będzie się przejawiało w znacznie szerszym zakresie zagadnień aniżeli obrona przed zewnętrzną agresją, o której mowa w traktacie waszyngtońskim z 1949 roku”³⁶. Zauważył on również, że rozszerzenie NATO i program PdP mają podobne cele, tj. zbliżenie do standardów Sojuszu i zwiększenie liczby państw, których siły zbrojne Sojusz Północnoatlantycki mógłby wykorzystywać w swoich operacjach³⁷.

³⁴ Заявление Государственной Думы Федерального Собрания Российской Федерации „О ситуации в связи с расширением НАТО”, Москва, 24 декабря 2002, Собрание Законодательства Российской Федерации, [on-line:] <http://www.szrf.ru/szrf/text.php?nb=100&issid=1002003001000&docid=118> – 15 marca 2019.

³⁵ Заявление Государственной Думы Федерального Собрания Российской Федерации „В связи с расширением НАТО”, Москва, 31 марта 2004, Собрание Законодательства Российской Федерации, 2004, nr 14, [on-line:] <http://www.szrf.ru/szrf/doc.phtml?nb=100&issid=1002004014000&docid=79> – 15 marca 2019.

³⁶ Статья заместителя директора Департамента общеевропейского сотрудничества МИД России А.В. Келина „Спокойно негативное отношение к расширению НАТО” для журнала „Международная жизнь”, 31 декабря 2003, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/foreign_policy/news/-/asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/491530 – 18 marca 2019.

³⁷ *Ibidem* – 18 marca 2019.

Na temat znaczenia rozszerzenia UE dla Rosji, a w szczególności powstania w jego wyniku barier wizowych dla obywateli państwa rosyjskiego przy wjeździe do nowych państw członkowskich UE wypowiedział się również ówczesny wiceminister spraw zagranicznych Rosji Władimir Cziżow. Podczas wystąpienia 28 lutego 2003 r. podkreślił on, że w Europie przebiega podwójny proces: z jednej strony ma miejsce zniesienie barier wewnątrz UE, w tym w zakresie przepływu osób, natomiast z drugiej strony powstaje coraz wyższa i potężna „ściana Schengen” w stosunku do podmiotów zewnętrznych. Wiceminister zauważył ponadto, że dochodzi do zaostrzenia zasad i przepisów dotyczących wydawania obywatelom Rosji wiz zarówno turystycznych, jak i biznesowych (m.in. przeprowadzania przesłuchań w urzędach konsularnych państw Schengen, wymóg przedstawienia zestawu zbędnych dokumentów dla potwierdzenia celu wyjazdu). Dodał także, że te ograniczenia przyczyniają się do rozwoju korupcji w Federacji Rosyjskiej. W związku z tym obie strony muszą podjąć praktyczne działania na rzecz liberalizacji reżimu wizowego, wprowadzając stopniowe rozwiązania, takie jak chociażby zachowanie dotychczas obowiązującego ruchu bezwizowego między Rosją oraz Cyprzem i Maltą, jednocześnie wspierając rozwój sektora turystycznego³⁸. Podobne stanowisko zajął wiceminister spraw zagranicznych Rosji Andriej Dienisow, który stwierdził, iż pierwszym etapem na drodze ustanowienia systemu bezwizowego między FR i UE mogłoby być jego wprowadzenie w stosunku do Rosjan i obywateli państw UE posiadających paszporty dyplomatyczne lub służbowe bądź podróżujących na podstawie zaproszenia od krewnych legalnie przebywających na terytorium drugiej strony z prawem pobytu do 90 dni. Podał ponadto 2007 r. jako przykładowy termin całkowitego przejścia na reżim bezwizowy w stosunkach dwustronnych³⁹.

Z kolei zastępca ministra do spraw rozwoju gospodarczego i handlu Rosji Maksim Miedwiedkow dokonał oceny wpływu rozszerzenia UE na dwustronną wymianę handlową. Wskazał on na wiele negatywnych skutków przystąpienia państw środkowoeuropejskich i bałtyckich do struktur unijnych, takie jak zwiększenie cel na towary eksportowane przez Rosję (np. aluminium, niektóre rodzaje żywności) oraz wprowadzenie cel antydumpingo-

³⁸ *Выступление заместителя министра иностранных дел Российской Федерации В.А. Чижова на семинаре Общественного комитета „Россия в объединенной Европе” на тему „Безвизовый режим между Россией и ЕС: от утопии к реальности” (Москва, 28 февраля 2003 г.), 1 марта 2003, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/foreign_policy/news/-/asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/530494 – 17 marca 2019.*

³⁹ *Выступление заместителя министра иностранных дел Российской Федерации А.И. Денисова на заседании Национального инвестиционного совета (Москва, 24 июля 2003 г.). Перспективы развития идеи безвизового режима между Россией и ЕС, 25 июля 2003, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/foreign_policy/news/-/asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/512386 – 17 marca 2019.*

wych przez nowe państwa członkowskie UE. Miedwiedkow oszacował, że całkowity koszt będzie wynosił ok. 150 mln dolarów rocznie, natomiast rosyjskie firmy handlujące między obwodem kaliningradzkim a pozostałą częścią Rosji mogą ponieść szkody w wysokości 4,5–6 mld rubli rocznie w wyniku wprowadzenia procedur celnych takich samych, jak w przypadku tranzytu międzynarodowego, które pociągną za sobą dodatkowe opłaty⁴⁰. W związku z tym, jak zauważył Putin, zadanie Moskwy polega na minimalizowaniu potencjalnego ryzyka i szkód dla bezpieczeństwa interesów gospodarczych Rosji oraz znalezieniu zalet zmiany sytuacji geopolitycznej w Europie i ich wykorzystaniu na swoją korzyść poprzez rozwój współpracy z UE i NATO opartej na zasadzie równości⁴¹.

Jak zatem można zauważyć, stosunek władz Rosji do rozszerzenia UE w 2004 r. był dość powściągliwy i wyważony, co potwierdził swoją wypowiedzią ówczesny minister spraw zagranicznych Federacji Rosyjskiej Igor Iwanow. Podczas wizyty w Bratysławie stwierdził on, że Rosja nie postrzega rozszerzenia Unii Europejskiej jako zagrożenia dla swoich interesów, podkreślając jednocześnie, iż rozwój procesów integracyjnych jest odzwierciedleniem zmian zachodzących w Europie oraz na świecie. Dodał ponadto, że rozszerzenie UE powinno odbywać się w taki sposób, by uniknąć negatywnego wpływu na rozwój dwustronnych relacji. Minister zauważył także, że „Rosja jest zainteresowana tworzeniem architektury »Wielkiej Europy« bez linii podziału” poprzez kształtowanie kompleksowej i konstruktywnej współpracy z UE w sferze polityki zagranicznej i bezpieczeństwa, dziedzinie gospodarczo-handlowej i wojskowej⁴². Do kwestii, które budziły największe zastrzeżenia władz rosyjskich w związku z rozszerzeniem UE można zaliczyć m.in.: łamanie praw rosyjskojęzycznej mniejszości na Łotwie i w Estonii; problem przepływu osób, towarów i energii między obwodem kaliningradzkim a pozostałą częścią Rosji;

⁴⁰ *К вопросу о проблематике расширения Евросоюза*, 22 января 2004, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/foreign_policy/economic_diplomacy/-/asset_publisher/VVbcIoIf1FVU/content/id/489530 – 17 marca 2019.

⁴¹ *Выступление президента России В.В. Путина на пленарном заседании совещания послов и постоянных представителей России*, Москва, Министерство иностранных дел, 12 июля 2004 года, 13 июля 2004, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/foreign_policy/news/-/asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/464562 – 17 marca 2019.

⁴² *Стенограмма выступления министра иностранных дел России И.С. Иванова на пресс-конференции по итогам переговоров с министром иностранных дел Словацкой Республики Э. Куканом*, Братислава, 1 июля 2003 года, 2 июля 2003, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/maps/sk/-/asset_publisher/0IKQvVKTWT1c/content/id/514906 – 17 marca 2019.

spory graniczne⁴³ z krajami bałtyckimi; wzrost ceł przywózowych na rosyjskie towary; brak ratyfikacji przez Litwę, Łotwę i Estonię *Umowy o konwencjonalnych siłach zbrojnych w Europie*, skutkujący powstaniem „szarej strefy”, w ramach której NATO mogłoby podjąć działania na rzecz wzmocnienia swoich zdolności wojskowych⁴⁴; antyrosyjskie nastawienie niektórych przedstawicieli nowych państw członkowskich UE (zwłaszcza pochodzących z krajów postkomunistycznych)⁴⁵. W związku z tym, aby osłabić pozycję tych krajów w UE oraz uzyskać jak największe korzyści z rozszerzenia Unii Europejskiej, władze rosyjskie niejednokrotnie zwracały uwagę na powyższe problemy, a w szczególności łamanie praw rosyjskojęzycznej mniejszości na Łotwie oraz w Estonii, podkreślając, iż ich przestrzeganie jest jedną z podstawowych zasad funkcjonowania UE⁴⁶.

Podobne stanowisko władz Rosji zostało zajęte w sprawie przystąpienia do Unii Rumunii i Bułgarii w 2007 r. Wśród głównych problemów związanych z kolejnym rozszerzeniem UE Stały Przedstawiciel Federacji Rosyjskiej przy Unii Europejskiej Władimir Cziżow wyszczególnił taryfowe (wprowadzenie ceł na niektóre rodzaje towarów, np. aluminium) i pozataryfowe ograniczenia handlu (np. kontyngenty ilościowe w imporcie towarów z Rosji), a także system handlu materiałami jądrowymi (związany z dostawami z Rosji do Bułgarii paliwa do elektrowni jądrowych). Zauważył również pozytywne skutki wstąpienia tych dwóch państw do struktur unijnych, a mianowicie zwiększenie różnorodności cywilizacyjnej i kulturowej UE poprzez wprowadzenie cyrylicy do systemu językowego Unii i zwiększenie liczby państw, w których dominuje wyznanie prawosławne. Cziżow wyraził ponadto nadzieję na konstruktywny udział Rumunii i Bułgarii w dialogu politycznym między UE i Rosją⁴⁷. Jak zatem można zaobserwować, mimo zgłaszania przez władze w Moskwie

⁴³ Spory graniczne były prowadzone między Rosją z jednej strony oraz Łotwą i Estonią z drugiej. Dotyczyły one terytoriów, które zostały w połowie XX w. przyłączone do Rosyjskiej Socjalistycznej Federacyjnej Republiki Sowieckiej. W przypadku Estonii były to trzy gminy (Narva, Piri, Raja) położone na prawym brzegu rzeki Narwy oraz okręg Petseri (5% terytorium Estonii), z kolei od Łotwy odłączony został rejon Abrene (Pytałowo). Po rozpadzie ZSRR władze obu krajów nadbałtyckich zakwestionowały aneksję tych terenów; por. P. Żurawski vel Grajewski, *Strategia Federacji Rosyjskiej wobec państw basenu Morza Bałtyckiego*, „Analizy Natolińskie” 2011, nr 4(52), s. 38–40.

⁴⁴ P. Letko, *Rosja wobec krajów bałtyckich – główne problemy w stosunkach dwustronnych w roku 2004*, „Przegląd Wschodnioeuropejski” 2012, nr 3, s. 203–211.

⁴⁵ *New Publications*, 17 ноября 2004, Центр документации ЕС Института Европы РАН/Ассоциация европейских исследований, [on-line:] http://www.edc-aes.ru/en/book_shell/new_publicite – 18 marca 2019.

⁴⁶ P. Letko, *Rosja wobec krajów bałtyckich*, op. cit., s. 203, 209, 222.

⁴⁷ *Интервью Постоянного представителя Российской Федерации при Европейских сообществах В.А. Чижова агентству „Интерфакс” 29 сентября 2006 года*, 29 сентября 2006, МИД РФ, [on-line:]

różnego rodzaju zastrzeżeń Rosja dążyła do dalszego pogłębiania stosunków z UE, w tym nowymi państwami członkowskimi, starając się minimalizować własne koszty i wzmocnić wzajemną współpracę gospodarczo-handlową w celu uzyskania największych korzyści.

3.2. Zasady współpracy między Unią Europejską a Rosją po akcesji państw Europy Środkowo-Wschodniej

W celu rozwiązania poszczególnych problemów zgłoszonych przez władze rosyjskie w związku z rozszerzeniem UE⁴⁸ obie strony przyjęły wiele dokumentów, w których zawarły konkretne zasady rozwoju współpracy po powiększeniu składu struktur unijnych i zmianie sytuacji geopolitycznej w Europie. Jednym z nich było wspólne oświadczenie w sprawie tranzytu osób i towarów między obwodem kaliningradzkim oraz pozostałym terytorium Rosji z 11 listopada 2002 r. Uzgodniono w nim, że bezpośredni tranzyt osób drogą lądową z jednego państwa trzeciego do tego samego państwa (w tym Rosji) przez ograniczony okres czasu będzie się odbywał na podstawie mechanizmu uproszczonego dokumentu tranzytowego (UDT), wydawanego bezpłatnie lub po bardzo niskiej cenie. Określono dwie formy powyższego mechanizmu: UDT dla wielokrotnych podróży wszystkimi rodzajami transportu naziemnego oraz UDT dla jednorazowych podróży odbywanych drogą kolejową

http://www.mid.ru/web/guest/evropejskij-souz-es/-/asset_publisher/60iYovt2s4Yc/content/id/391716 – 18 marca 2019.

⁴⁸ Lista zastrzeżeń Rosji związanych z rozszerzeniem UE została przekazana KE 25 sierpnia 1999 r. Składa się ona m.in. z następujących punktów: 1) wzrost ceł importowych dla wielu wrażliwych pozycji rosyjskiego eksportu do państw przystępujących do UE; 2) stosowanie praktyk antydumpingowych UE przez nowych jej członków; 3) powstanie przeszkód w dostawie rosyjskich produktów rolnych do państw przystępujących do UE; 4) rozpowszechnienie obowiązujących w UE form subsydiów eksportowych w zakresie produktów rolnych na dostawy do Rosji; 5) ograniczenie dostępu rosyjskich materiałów jądrowych do rynku UE; 6) wewnętrzne wymogi UE dotyczące dywersyfikacji źródeł dostaw energii, przewidujące możliwość ustanowienia górnych progów w zakresie dostaw z jednego źródła (państwa); 7) problemy związane z tranzytem towarów i energii do obwodu kaliningradzkiego; 8) wprowadzenie reżimu wizowego przez kraje przystępujące do UE; 9) sytuacja mniejszości rosyjskojęzycznej w krajach bałtyckich; 10) dostosowanie dwustronnych ram prawnych między Rosją i nowymi członkami UE do ich udziału w strukturach unijnych; por. *Стенограмма заседания 22 октября 2004 г.*, N 54(768), Государственная Дума, [on-line:] <http://transcript.duma.gov.ru/node/1219/> – 18 marca 2019; *Россия - Европейский Союз (справочная информация)*, 29 августа 2003, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/evropejskij-souz-es/-/asset_publisher/60iYovt2s4Yc/content/id/509322 – 18 marca 2019.

przez terytorium Litwy (uproszczony dokument podróży drogą kolejową). Miał on zacząć obowiązywać od 1 lipca 2003 r.⁴⁹

W kolejnych latach dialog między stronami w tej sprawie był kontynuowany. Jak zauważył Cziżow, Moskwa postrzega rozszerzenie UE jako „obiektywny wyraz ogólnych procesów integracji europejskiej (w przeciwieństwie [...] do rozszerzenia NATO)”, lecz oczekuje przy tym, że związane z tym rosyjskie zastrzeżenia spotkają się z odpowiednią reakcją ze strony Brukseli. Dodał również, iż UE dąży do tego, by procedura rozszerzenia *Układu o Partnerstwie i Współpracy* na państwa przystępujące do Unii była automatyczna, wtedy kiedy nie jest to jedynie rozszerzenie terytorium jego obowiązywania, gdyż dokument ten przedstawia sobą porozumienie zawarte między Rosją, UE jako całością i jej państwami członkowskimi⁵⁰. W wyniku zatem podjętych prac strony opracowały wspólne oświadczenie o rozszerzeniu UE i stosunkach między Federacją Rosyjską i UE, które zostało podpisane 27 kwietnia 2004 r. Zgodzono się w nim kontynuować wysiłki na rzecz wzmocnienia partnerstwa strategicznego opartego na czterech wspólnych przestrzeniach uzgodnionych w maju 2003 r. Ponadto w oświadczeniu potwierdzono, że poziom taryf dla towarów importowanych z Rosji do państw przystępujących do UE obniży się średnio z 9% do ok. 4%, ze względu na stosowanie Wspólnej Taryfy Celnej (WTC) w stosunku do rosyjskiego importu od 1 maja 2004 r. Z kolei do 1 maja 2007 r. WTC zostanie również stopniowo objęty rosyjski eksport niestopowego aluminium na Węgry. Oprócz tego uzgodniono, że import z Rosji gotowych wyrobów aluminiowych będzie korzystał z generalnego systemu preferencji UE, w związku z czym po rozszerzeniu będzie podlegał cłu w wysokości ok. 4%. Dodatkowo strony zgodziły się, by kompensacyjne zmiany taryf przywozowych, przewidziane w kontekście rozszerzenia UE poprzez modyfikację taryfy unijnej, były stosowane na podstawie klauzuli największego uprzywilejowania. W oświadczeniu zawarto także następujące zasady wymiany handlowej między UE i Rosją po przystąpieniu państw środkowoeuropejskich oraz krajów nadbałtyckich do struktur unijnych: 1) zwiększenie kwot ilościowych na import wyrobów ze stali z Rosji na rozszerzony rynek UE (o 438 tys. ton do końca 2004 r.) poprzez dostosowanie dwustronnego porozumienia

⁴⁹ Совместное заявление Российской Федерации и Европейского союза о транзите между Калининградской областью и остальной территорией Российской Федерации, 11 ноября 2002, Президент России, <http://www.kremlin.ru/supplement/3537> – 18 marca 2019.

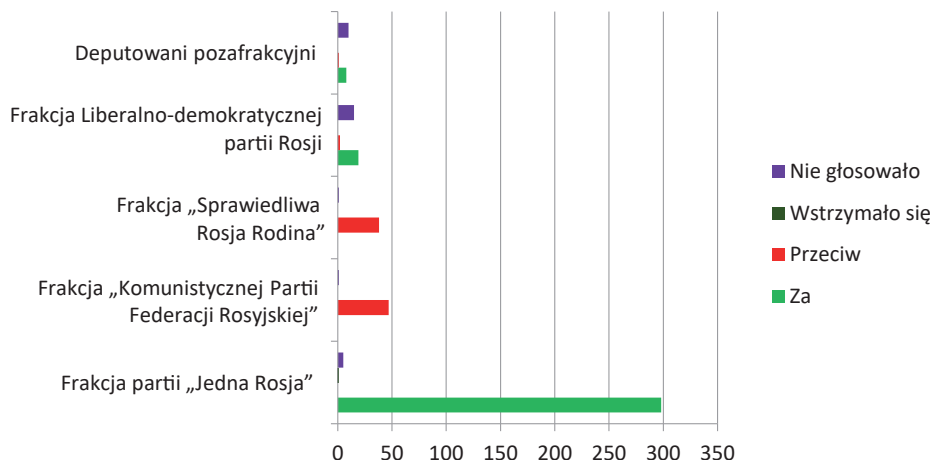
⁵⁰ Интервью заместителя министра иностранных дел России В.А. Чижова, опубликованное в „Независимой газете” 22 марта 2004 года под заголовком „В наших отношениях с ЕС не кризис, а недопонимание”, 22 марта 2004, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/foreign_policy/news/-/asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/480596 – 20 marca 2019.

o handlu niektórymi wyrobami stalowymi między Rosją i UE do dotychczasowej wielkości rosyjskiego eksportu do państw przystępujących; 2) podjęcie specjalnych przejściowych instrumentów dotyczących najpoważniejszych istniejących środków antydumpingowych UE w odniesieniu do rosyjskiego eksportu, aby zapobiec gwałtownemu negatywnemu wpływowi na tradycyjne przepływy towarów (m.in. chlorku potasu, azotanu amonu oraz stali elektrotechnicznej); 3) utrzymanie w mocy i na tych samych warunkach umów na dostawy materiałów jądrowych zawartych między Rosją i krajami przystępującymi do UE, osobami i przedsiębiorstwami przed ich wejściem do struktur unijnych, jeżeli nowe państwa członkowskie poinformują o nich KE. Strony potwierdziły ponadto zamiar podejmowania wspólnych wysiłków nad dwustronnymi porozumieniami regulującymi handel produktami zwierzęcymi i rolnymi oraz materiałami jądrowymi (z Euratomem). Natomiast w zakresie przepływu towarów, w tym energii, między obwodem kaliningradzkim oraz pozostałym terytorium Rosji zgodzono się ustanowić swobodny tranzyt (co oznaczało, iż towary nie będą podlegały nadmiernym opóźnieniom lub ograniczeniom oraz będą zwolnione z opłat celnych i tranzytowych, z wyjątkiem opłat transportowych i administracyjnych), a także od 1 maja 2004 r. obniżyć koszty administracyjne związane z tranzytem celnym, który miał przebiegać według uproszczonej procedury. W dalszej części dokumentu Rosja i UE wyraziły chęć kontynuowania współpracy w sferze energetycznej i ustanowienia wspólnej przestrzeni wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości, jak również podkreśliły dążenie do zapewnienia ochrony praw człowieka i mniejszości narodowych⁵¹. Jak można zauważyć, stronom udało się rozwiązać większość problemów zgłoszonych przez Moskwę i osiągnąć kompromis, w związku z czym władze rosyjskie zgodziły się rozszerzyć zakres obowiązywania *Układu o Partnerstwie i Współpracy* na nowe państwa członkowskie UE. Protokół w tej sprawie został podpisany w tym samym dniu, tj. 27 kwietnia 2004 r. w Luksemburgu. Duma Państwowa FR ratyfikowała go dopiero 22 października 2004 r. (wyniki głosowania przedstawiono na wykresie 8), z kolei prezydent Putin podpisał ustawę o ratyfikacji protokołu 5 listopada tegoż roku⁵².

⁵¹ Совместное заявление о расширении ЕС и отношениях Россия–ЕС, 27 апреля 2004, Президент России, [on-line:] <http://kremlin.ru/supplement/4687> – 20 marca 2019.

⁵² Федеральный закон от 5 ноября 2004 г. N 130-ФЗ, Президент России, [on-line:] <http://kremlin.ru/acts/bank/21609> – 20 marca 2019.

Wykres 1. Wyniki głosowania nad ustawą O ratyfikacji protokołu do Układu o Partnerstwie i Współpracy z podziałem na poszczególne frakcje

Nazwa frakcji	Za	Przeciw	Wstrzymało się	Nie głosowało
Frakcja partii „Jedna Rosja”	298	0	1	5
Frakcja „Komunistycznej Partii Federacji Rosyjskiej”	0	47	0	1
Frakcja „Sprawiedliwa Rosja – „Rodina”	0	38	0	1
Frakcja Liberalno-demokratycznej partii Rosji	19	2	0	15
Deputowani pozafrakcyjni	8	1	0	10

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych ze strony <http://vote.duma.gov.ru/vote/54238> – 20 marca 2019.

Zdecydowane poparcie dla ratyfikacji powyższego protokołu wykazała partia „Jedna Rosja” i ponad połowa deputowanych z partii liberalno-demokratycznej. Natomiast absolutny sprzeciw wobec rozszerzenia rosyjsko-unijnego układu na nowe państwa członkowskie UE wyrazili przedstawiciele komunistycznej partii i frakcja „Sprawiedliwa Rosja – „Rodina”. Podczas rozpatrzenia sprawy przez rosyjski parlament członek frakcji „Rodina” Władimir Nikitin zaproponował wycofać z głosowania ratyfikację omawianego protokołu, uzasadniając to zaostrożeniem warunków tranzytu towarów i osób do obwodu kaliningradzkiego oraz pogorszeniem sytuacji mniejszości rosyjskojęzycznej na Łotwie

i w Estonii, w związku z czym ratyfikacja tego dokumentu byłaby dla Rosji i rosyjskiego parlamentu upokorzeniem. Dodał także, że protokół może być stosowany w trybie tymczasowym z uwzględnieniem polityki prowadzonej przez nowe państwa członkowskie Unii Europejskiej. Jego propozycję poparł przedstawiciel partii komunistycznej Wiktor Iluchin, twierdząc, że należy jeszcze raz przedyskutować sprawę i podjąć decyzję „bez pośpiechu”. Na temat ratyfikacji protokołu wypowiedział się także Andriej Sawieljew (frakcja „Rodina”), który stwierdził, że nie wpływa on znacząco na wzmocnienie międzynarodowej pozycji Rosji i nie rozwiązuje konkretnych problemów, którymi zainteresowane jest państwo rosyjskie (takich jak sytuacja osób rosyjskojęzycznych w krajach bałtyckich)⁵³. Mimo tych poglądów deputowani Dumy oddali 325 głosów „za” jego ratyfikacją przy kworum 226 głosów. Należy podkreślić, że z frakcji „Jedna Rosja” ustawę poparło 298 deputowanych⁵⁴ (por. wykres 8).

W tym samym dniu zatwierdzone zostało oświadczenie Dumy Państwowej w sprawie ratyfikacji protokołu do *Układu o Partnerstwie i Współpracy*, w którym potwierdzono, że współpraca gospodarczo-handlowa między Rosją i UE rozwija się zgodnie ze wspólnym oświadczeniem z 27 kwietnia 2004 r., a także zwrócono uwagę na następujące kwestie: konieczność przyspieszenia prac rządu rosyjskiego nad realizacją porozumień dotyczących rozwiązania problemów w sferze kontroli weterynaryjnej i fitosanitarnej, handlu materiałami jądrowymi oraz produktami rolnymi; występowanie w dalszym ciągu przeszkód w zakresie tranzytu osób oraz towarów do obwodu kaliningradzkiego (w tym wzrost kosztów i złożoności procedury tranzytowej); brak poprawy sytuacji związanej z prawami człowieka i mniejszości narodowych na Łotwie i w Estonii; wzmocnienie antyrosyjskiej retoryki ze strony władz Łotwy i Estonii na forum UE. W oświadczeniu potwierdzono również zamiar przeprowadzania przeglądu wszystkich aspektów dialogu między Rosją i UE oraz zawarto propozycję ustanowienia w ramach Komitetu Współpracy Parlamentarnej specjalnego podkomitetu, który by monitorował wdrażanie w życie najważniejszych porozumień między stronami, w tym wspólnego oświadczenia o rozszerzeniu UE i stosunkach między Federacją Rosyjską a UE⁵⁵.

⁵³ Стенограмма заседания 22 октября 2004 г., N 54(768), op. cit. – 20 marca 2019.

⁵⁴ Справка о результатах голосования по вопросу: О проекте федерального закона N 92876-4, 22 октября 2004, Государственная Дума Российской Федерации, [on-line:] <http://vote.duma.gov.ru/vote/54238> – 20 marca 2019.

⁵⁵ Заявление Государственной Думы Федерального Собрания Российской Федерации „В связи с ратификацией Протокола к Соглашению о партнерстве и сотрудничестве, учреждающему партнерство между Российской Федерацией, с одной стороны, и Европейскими сообществами и их государствами-членами, с другой стороны, учитывающего присоединение Чешской Республики, Эстонской Республики, Республики Кипр, Венгерской Республики, Латвийской Республики, Литовской

Z kolei w marcu 2008 r. ratyfikowany został protokół do *Układu o Partnerstwie i Współpracy* zawarty 23 kwietnia 2007 r., na podstawie którego jego zakres obowiązywania został rozszerzony na Bułgarię i Rumunię. W odróżnieniu od protokołu z 2004 r. ten dokument został przyjęty niemalże jednogłośnie (95,8% głosów), przy tym żaden deputowany nie zagłosował przeciw jego ratyfikacji (4,2% deputowanych nie głosowało)⁵⁶. Jak zatem można zauważyć, największe zastrzeżenia władz Rosji w związku z rozszerzeniem UE w 2004 r. i 2007 r. były związane z obwodem kaliningradzkim i sytuacją rosyjskojęzycznych osób w krajach bałtyckich, dlatego też więcej czasu w parlamencie rosyjskim poświęcono dyskusji wokół przystąpienia Polski, Węgier, Czech, Litwy, Łotwy, Estonii oraz innych państw środkowoeuropejskich do struktur unijnych. Jeżeli chodzi o Bułgarię i Rumunię, to główne uwagi Federacji Rosyjskiej dotyczyły ograniczeń kwotowych na rosyjskie wyroby stalowe, środków antydumpingowych, wymogów weterynaryjnych i fitosanitarnych, warunków handlu produktami rolnymi i dostaw paliwa jądrowego⁵⁷.

4. Recepcja Europejskiej Polityki Sąsiedztwa przez Rosję w latach 2004–2007

4.1. Podejście władz Rosji do prac prowadzonych nad koncepcją EPS

Prace prowadzone na początku XXI w. przez Unię Europejską nad celami i zasadami współpracy z państwami sąsiedzkimi po przesunięciu granic zewnętrznych struktur unijnych wywołały zainteresowanie władz Rosji, gdyż dotyczyły m.in. republik poradzieckich, z którymi Federacja Rosyjska rozwija stosunki w ramach WNP. W odpowiedzi zatem na przedstawienie przez KE komunikatu *Szersza Europa – Sąsiedztwo: nowe ramy dla relacji z naszymi wschodnimi i południowymi sąsiadami* ówczesny wiceminister spraw zagranicznych Rosji Cziżow podczas wystąpienia na konferencji 10 listopada 2003 r. w Ki-

Республики, Республики Мальта, Республики Польша, Республики Словения и Словацкой Республики к Европейскому союзу, Москва, 22 октября 2004, Собрание Законодательства Российской Федерации, 2004, nr 44, [on-line:] <http://www.szrf.ru/szrf/doc.phtml?nb=100&issid=1002004044000&docid=56> – 20 marca 2019.

⁵⁶ Стенограмма обсуждения законопроекта N 1860-5, 7 марта 2008, Государственная Дума Российской Федерации, [on-line:] <http://api.duma.gov.ru/api/transcript/1860-5> – 20 marca 2019.

⁵⁷ Ibidem.

jiowie podkreślił, że „sama w sobie koncepcja »Szersza Europa – nowe sąsiedztwo« nie wywołuje oraz nie może wywoływać sprzeciwu ze strony Rosji. Postrzegamy ją zupełnie obiektywnie – jako doktrynę polityki zagranicznej Unii Europejskiej na końcowym etapie jej obecnego rozszerzenia i konsolidacji instytucjonalnej. Rozumiemy naturalne dążenie tej, że tak powiem, »nowej« Unii Europejskiej do opracowania perspektywicznej strategii stosunków z państwami ją otaczającymi. Uważamy jednak, że muszą przy tym być w pełni uwzględnione i uszanowane interesy innych państw”⁵⁸. Dodał on także, iż Rosja posiada własną doktrynę polityki zagranicznej, która obejmuje projekty integracyjne z udziałem państw ościennych, w związku z tym doktryna unijna nie może być sprzeczna ani z dwustronnymi porozumieniami obowiązującymi w relacjach między UE i Rosją, ani z procesami integracyjnymi odbywającymi się na przestrzeni WNP. Cziżow określił ponadto wady koncepcji nowej unijnej polityki sąsiedztwa: po pierwsze, objęcie inicjatywą bardzo różnych państw pod względem poziomu rozwoju oraz ich celów współpracy z UE, które często są nie do pogodzenia; po drugie, ze względu na szeroki zakres geograficzny, duża podatność niektórych projektów wielostronnych lub nawet kierunków współpracy na ewentualne zagrożenia regionalne tak gospodarcze, jak i polityczne; po trzecie, kwestia przyszłości pozostałych formatów współpracy regionalnej, w które zaangażowała się UE (m.in. Wymiaru Północnego, Rady Państw Morza Bałtyckiego, Euroarktycznej Rady Morza Barentsa) oraz jej polityki wobec tych projektów, w tym aspektu finansowego. Zauważył również, że w przypadku Rosji koncepcję należy postrzegać jako „wartość dodaną” w odniesieniu do istniejących mechanizmów współpracy⁵⁹.

Niemniej jednak później powyższe stanowisko uległo nieznacznemu zaostreniu. Podczas wystąpienia w marcu 2004 r. Cziżow zwrócił uwagę na potrzebę wzmocnienia bezpieczeństwa na kontynencie europejskim poprzez podejmowanie wspólnych wysiłków przez wszystkie państwa regionu, „bez żadnych nowych linii podziału i sztucznych barier” oraz dążąc do wzajemnie korzystnej współpracy i integracji. Dodał jednocześnie, że „pomysł stworzenia oazy samowystarczalnej przestrzeni dobrobytu powiększonej Unii Europejskiej otoczonej kordonem sanitarnym z państw, którym zaproponowano pełnić podrzędną rolę tzw. nowych sąsiadów (lub innymi słowy – obiektów do wysiłków cywili-

⁵⁸ *Выступление заместителя министра иностранных дел России В.А. Чижова на международной конференции „Широкая Европа: усиление трансграничного сотрудничества в Центральной и Восточной Европе”, Киев, 10 ноября 2003 года, 11 ноября 2003, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/foreign_policy/news/-/asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/497482 – 21 marca 2019.*

⁵⁹ *Ibidem.*

zacyjnych), naszym zdaniem, trudno uznać za najlepsze rozwiązanie”⁶⁰. W dalszej części swojego wystąpienia Cziżow porównał politykę UE do celów, które stawiał przed sobą Związek Radziecki po zakończeniu II wojny światowej, podkreślając, że należy wyciągać wnioski z historii i unikać powtarzania błędów, gdyż w przeszłości zarówno w Europie, jak i innych regionach świata już były podejmowane nieskuteczne próby eksportowania demokracji lub socjalizmu bez uwzględnienia specyfiki poszczególnych krajów. Obok oceny unijnej polityki sąsiedztwa wiceminister zauważył kluczowe znaczenie regionu Morza Czarnego i Kaukazu dla interesów narodowych i bezpieczeństwa Rosji, a także dużą rolę, którą ona odegrała w jego stabilizacji po rozpadzie ZSRR. Zwrócił ponadto uwagę na procesy integracyjne już trwające na obszarze poradzieckim, takie jak: WNP, OUBZ, tzw. Kaukaska Czwórka (Rosja, Armenia, Azerbejdżan i Gruzja), Organizacja Współpracy Gospodarczej Państw Morza Czarnego, Wojskowo-Morska Grupa Współpracy Operacyjnej „Blackseafor” (zajmująca się operacjami poszukiwawczo-ratunkowymi i humanitarnymi, rozminowaniem morskim, wspólnymi ćwiczeniami oraz monitowaniem ekologicznym itd.). W związku z tym, zgodnie ze słowami Cziżowa, należałoby dążyć do wzajemnie uzupełnianego się partnerstwa konstruktywnego między Rosją i UE w przestrzeni czarnomorskiej. Jeżeli chodzi o Kaukaz, stwierdził on, że trzeba unikać rywalizacji polityczno-militarnej oraz rewizji strategicznej równowagi sił w regionie, podkreślając, że Rosja jest przeciwna ograniczeniu jej obecności na tym obszarze⁶¹.

W miarę intensyfikacji prac UE nad założeniami polityki sąsiedztwa ze strony FR coraz częściej zaczęły pojawiać się głosy o tym, że Moskwa popiera tworzenie Europy bez żadnych linii podziału, jednocześnie sprzeciwiając się powstawaniu pierścienia przysposobionych „nowych sąsiadów”, zmienionej wersji „Pax Romana” określającej stosunki między metropolią (Europą Zachodnią) oraz prowincją (Europą Wschodnią)⁶², formowaniu państw buforowych wokół UE. Niejednokrotnie również władze rosyjskie wspominały, że dwustronne stosunki między Unią Europejską i Rosją będą rozwijane w postaci partner-

⁶⁰ *Выступление заместителя министра иностранных дел России В.А. Чижова на конференции „Расширяющаяся Европа: новая повестка дня” по теме „Черноморское и кавказское соседство Европы”, Братислава, 19 марта 2004 года, 20 марта 2004, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/foreign_policy/news/-/asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/480644 – 21 marca 2019.*

⁶¹ *Ibidem.*

⁶² *Выступление заместителя министра иностранных дел России В.А. Чижова на конференции „Расширяющаяся Европа: новая повестка дня” по теме „Проблемы и обещания Широкой Европы”, Братислава, 19 марта 2004 года, 20 марта 2004, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/foreign_policy/international_safety/crime/-/asset_publisher/3F5lZsLVsX4R/content/id/480652 – 21 marca 2019.*

stwa strategicznego opartego na koncepcji czterech przestrzeni, pozostając przy tym poza ramami unijnej polityki sąsiedztwa⁶³. Niektóre komentarze dotyczące rozwoju współpracy między UE i republikami poradzieckimi odnosiły się do konfliktów „zamrożonych” na terytorium byłego ZSRR. Stanowisko Rosji w tej sprawie opierało się na przekonaniu, iż w wyniku obecności rosyjskich sił pokojowych i podjętych przez Moskwę wysiłków nie przekształciły się one w aktywną konfrontację, przy czym próby ingerowania w te procesy innych podmiotów międzynarodowych i narzucanie sposobów ich rozwiązania bez uwzględnienia interesów stron konfliktu mogą doprowadzić do zaostrzenia sytuacji⁶⁴.

4.2. Stanowisko Rosji wobec „rewolucji kolorowych” w Gruzji i na Ukrainie

Na przełomie 2003/2004 r. oraz 2004/2005 r. w dwóch republikach poradzieckich objętych polityką sąsiedztwa UE doszło do wybuchu rewolucji, w wyniku których najwyższe stanowiska w tych państwach zostały objęte przez siły opozycyjne. W przypadku Gruzji podejście Rosji do wydarzeń określanych mianem rewolucji róż⁶⁵ było umiarkowane. W listopadzie 2003 r. ówczesny minister spraw zagranicznych Rosji Iwanow wyraził swoje niezadowolenie z tego, że zmiana władzy w państwie gruzińskim odbyła się w sposób niekonstytucyjny, jednocześnie podkreślając pokojowy charakter protestów społecznych oraz zwracając uwagę na gotowość Rosji do udzielenia Gruzji niezbędnego wsparcia w pokonaniu kryzysu

⁶³ Интервью заместителя министра иностранных дел России В.А. Чижова, опубликованное в журнале „Итоги” 27 апреля 2004 года (N 17) под заголовком „ЕС у ворот”, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/evropejskij-souz-es/-/asset_publisher/6OiYovt2s4Yc/content/id/475324 – 21 marca 2019.

⁶⁴ Выступление заместителя министра иностранных дел России В.А. Чижова на конференции „Расширяющаяся Европа: новая повестка дня” по теме „Проблемы и обещания Широкой Европы”, op. cit. – 21 marca 2019.

⁶⁵ W listopadzie 2003 r. w Gruzji miały miejsce pokojowe protesty w reakcji na sfałszowane wybory parlamentarne. W ich wyniku doszło do zmiany władzy w państwie gruzińskim. W wyborach prezydenckich zorganizowanych w styczniu 2004 r. zwycięstwo uzyskał jeden z liderów opozycji Michail Saakaszwili; por. S. Smite, G. Tarkhan-Mouravi, *Miłość Gruzji do kwiatów: rewolucja „zwiędłych róż”?*, „Wschodnioznawstwo” t. 2, 2008, s. 45–59. Z kolei 28 marca tegoż roku odbyły się wybory parlamentarne, w których największą liczbę głosów (67,75%) uzyskała partia „Narodowy Ruch-Demokraci”, na czele której stał dwa miesiące wcześniej wybrany na stanowisko prezydenta M. Saakaszwili; por. *Georgia. Elections in 2004*, Inter-Parliamentary Union, [on-line:] http://archive.ipu.org/english/parline/reports/arc/2119_04.htm – 22 lutego 2019.

politycznego. Dodał również, że władze rosyjskie zainteresowane są przywróceniem stabilności wewnętrznej w państwie gruzińskim⁶⁶. Kilka dni wcześniej, 22 listopada minister udał się do Tbilisi i wziął udział w rozmowach między przedstawicielami opozycji i ówczesnym prezydentem Gruzji Eduardem Szewardnadze, po których ten ostatni następnego dnia zrezygnował z pełnionej funkcji. Jak zauważył Iwanow w wywiadzie dla gazety „Komsomolska Prawda”, podczas jego wizyty w Gruzji temat ustąpienia Szewardnadze ze stanowiska prezydenta nie był poruszany. Dodał przy tym, że wydarzenia, które miały wówczas miejsce w państwie gruzińskim trudno nazwać rewolucją, raczej „przymusowym odsunięciem od władzy urzędującego prawowitego prezydenta”. Minister wyraził ponadto nadzieję, że „odpowiedzialne siły polityczne nie ulegną pokusie, aby zachęcić jakiegokolwiek państwa WNP do używania instrumentów, przy pomocy których doszło do zmiany władzy w Gruzji. W tym miejscu duża jest odpowiedzialność państw zachodnich. Nie powinny one popierać, jak to robią niektóre z nich, tego, co miało miejsce w Gruzji, lecz przeprowadzić poprawną ocenę wydarzeń”⁶⁷. Zatem reakcja władz rosyjskich na wybuch w republice zakaukaskiej demonstracji na przełomie 2003 i 2004 r. sprowadzała się głównie do pełnienia roli mediatora w rozmowach między urzędującym prezydentem i opozycją, wezwania Tbilisi do przywrócenia stabilności w kraju zgodnie z prawem i porządkiem konstytucyjnym oraz stonowanej krytyki poparcia Zachodu dla rewolucji. Stanowisko Dumy Państwowej w tej sprawie również było dość powściągliwe, chociaż podczas posiedzenia 28 listopada 2003 r. deputowany z frakcji liberalno-demokratycznej partii Aleksiej Mitrofanow poruszył temat przyłączenia do Rosji Abchazji i Osetii Południowej oraz podjął nieskuteczną próbę włączenia projektu uchwały w tej sprawie do porządku obrad⁶⁸. Taka postawa mogła być związana z tym, iż ustąpienie Szewardnadze ze stanowiska i wygranie wyborów prezydenckich przez Saakaszwilego nie wpłynęło znacząco na zmianę kierunku działań państwa na arenie międzynarodowej. Jak zauważył Putin na

⁶⁶ Стенограмма выступления министра иностранных дел России И.С. Иванова на пресс-конференции по итогам третьего заседания Комитета по вопросам стратегии российско-польского сотрудничества (Варшава, 26 ноября 2003 года), 27 ноября 2003, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/foreign_policy/news/-/asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/495410 – 22 marca 2019.

⁶⁷ Интервью министра иностранных дел Российской Федерации И.С. Иванова, опубликованное в газете „Комсомольская правда” 4 и 6 декабря 2003 года под заголовком „Об отставке Шеварднадзе речь не шла”, 6 декабря 2003, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/maps/ge/-/asset_publisher/uwNHxf8KDaOY/content/id/494082 – 22 marca 2019.

⁶⁸ Стенограмма заседания 28 ноября 2003 г., N 265(713), Государственная Дума Российской Федерации, [on-line:] <http://transcript.duma.gov.ru/node/1391/> – 22 marca 2019.

początku 2005 r., w wyniku rewolucji władzę w Gruzji objęła nowa osoba o tych samych poglądach, przynajmniej w zakresie polityki zagranicznej. Dodał on, iż dla Moskwy „zarówno poprzedni prezydent, jak i obecny jest równie atrakcyjnym partnerem, z którym należy znaleźć wspólny język i rozwiązywać problemy w interesie narodów Gruzji, Rosji i całej przestrzeni poradzieckiej”⁶⁹.

Jeżeli chodzi o rewolucję na Ukrainie, która wybuchła rok później, tj. w listopadzie 2004 r.⁷⁰, to w tym przypadku reakcja ze strony Moskwy była bardziej zdecydowana i krytyczna. Z jednej strony wypowiedzi przedstawicieli władz rosyjskich – podobnie jak w Gruzji – nawoływały do poszanowania zasad demokratycznych, przestrzegania *Konstytucji* Ukrainy i obowiązującego prawodawstwa, natomiast z drugiej strony zwracały uwagę na ingerencję innych podmiotów międzynarodowych, a zwłaszcza USA, UE i państw zachodnioeuropejskich, w sprawy wewnętrzne państwa ukraińskiego. Po ogłoszeniu przez komisję wyborczą Ukrainy wyników drugiej tury wyborów prezydenckich Ministerstwo Spraw Zagranicznych FR oświadczyło, że – mimo naruszeń – były one demokratyczne, wolne, przejrzyste oraz zgodne z prawem. Jednocześnie wyraziło szczególną krytykę wobec reakcji na wyniki głosowania radykalnych sił opozycyjnych Ukrainy oraz żądania ich nieuznawania i anulowania. Działania te – według rosyjskiego ministerstwa – miały na celu destabilizację sytuacji w kraju oraz były popierane przez przedstawicieli poszczególnych państw i struktur międzynarodowych, pojawiały się również nawoływania do podjęcia antydemokratycznych i niezgodnych z prawem kroków. Ponadto władze rosyjskie wezwały wszystkie siły polityczne Ukrainy, a w pierwszej kolejności opozycję, do uznania woli obywateli wyrażonej podczas wyborów oraz natychmiastowego zaprzestania antykonsty-

⁶⁹ Интервью Президента России В.В. Путина „Радио Словенско” и словацкой телекомпании СТВ, Москва, 22 февраля 2005 года, 24 февраля 2005, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/maps/sk/-/asset_publisher/olKQvVKTWT1c/content/id/447906 – 22 marca 2019.

⁷⁰ Jesienią 2004 r. na Ukrainie zostały zorganizowane wybory prezydenckie, których przebieg – ze względu na poważne nadużycia – został ostro skrytykowany przez społeczność międzynarodową. Sprzeciwiając się ich wynikom, zgodnie z którymi zwyciężył kandydat popierany przez Moskwę W. Janukowycz, ukraińskie społeczeństwo obywatelskie oraz opozycyjne siły polityczne zażądały ich unieważnienia i powtórzenia drugiej tury wyborów. Protesty, które wówczas zostały zorganizowane w centrum Kijowa, powszechnie są znane pod mianem pomarańczowej rewolucji. 26 grudnia 2004 r. druga tura wyborów została powtórzona. Nowym prezydentem Ukrainy tym razem został W. Juszczenko, który opowiedział się za prozachodnim kierunkiem ukraińskiej polityki zagranicznej, dążąc do uzyskania członkostwa w strukturach UE; por. P. Bajor, *Kierunek Zachód*, op. cit., s. 63–72; T. Kapuśniak, *Ukraina jako obszar*, op. cit., s. 212–219.

tucyjnych przedsięwzięć⁷¹. Ministerstwo Spraw Zagranicznych Rosji skrytykowało także rezolucję PE wydaną 2 grudnia 2004 r., w której odrzucono decyzję ukraińskiej komisji wyborczej o zwycięstwie Janukowycza w wyborach prezydenckich oraz wezwano władze Ukrainy do powtórzenia ich drugiej tury przy udziale międzynarodowych obserwatorów. W dokumencie tym Parlament Europejski oświadczył, „że Rosja ponosi dużą odpowiedzialność za sytuację na Ukrainie”⁷². Komentując ten dokument, Ministerstwo Spraw Zagranicznych Federacji Rosyjskiej stwierdziło, iż w ten sposób PE ignoruje prawo w celu osiągnięcia dość oczywistych celów koniunkturalnych, działając z pominięciem prawa i zasad demokratycznych, a tym samym stosując podwójne standardy⁷³.

Bardzo aktywną dyskusję na temat wyborów prezydenckich i wybuchu na Ukrainie protestów społecznych podjęła Duma Państwowa. Podczas jej posiedzenia 24 listopada 2004 r. deputowany frakcji „Jedna Rosja” Andriej Kokoszin wniósł do porządku obrad projekt oświadczenia w sprawie sytuacji na Ukrainie. Zostało ono zatwierdzone 423 głosami (94%)⁷⁴. W dokumencie tym wyrażono „głębokie zaniepokojenie nielegalnymi działaniami radykalnej części sił opozycyjnych na Ukrainie, które mogą być tragiczne w skutkach dla braterskiego narodu”⁷⁵. Dodano ponadto, iż podczas wyborów 21 listopada 2004 r. obywatele Ukrainy wyrazili swoją wolę, którą deputowani Dumy szanują, oraz wzywają do ustabilizowania wewnętrznej sytuacji kryzysowej na podstawie *Konstytucji* i prawodawstwa ukraińskiego bez „dyktatu z zewnątrz” oraz wywierania wpływu na Centralną Komisję Wyborczą. Podkreślono również, że działania, które mają na celu przejęcie władzy, są karane we wszystkich państwach świata⁷⁶. Izba niższa parlamentu rosyjskiego ostro

⁷¹ В связи с завершением второго тура президентских выборов в Украине, 23 ноября 2004, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/foreign_policy/news/-/asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/455070 – 22 marca 2019.

⁷² Rezolucja Parlamentu Europejskiego w sprawie Ukrainy, P6_TA(2004)0074, 2 grudnia 2004, Bruksela, s. 3–4.

⁷³ Комментарий Департамента информации и печати МИД России в связи с вопросом СМИ относительно принятой 2 декабря Европарламентом резолюции по Украине, 3 декабря 2004, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/foreign_policy/news//asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/453966 – 22 marca 2019.

⁷⁴ Стенограмма заседания 24 ноября 2004 г., N 62(776), Государственная Дума Российской Федерации, [on-line:] <http://transcript.duma.gov.ru/node/1194/> – 22 marca 2019.

⁷⁵ Заявление Государственной Думы Федерального Собрания Российской Федерации „О ситуации в Украине”, Москва, 24 ноября 2004, Собрание Законодательства Российской Федерации, 2004, nr 48, [on-line:] <http://www.szrf.ru/szrf/doc.phtml?nb=100&issid=1002004048000&docid=114> – 22 marca 2019.

⁷⁶ Ibidem.

zareagowała także na powyższą rezolucję PE. Podczas omawiania sytuacji na Ukrainie 3 grudnia 2004 r. bardzo krytyczną postawę przyjął członek liberalno-demokratycznej partii Aleksei Ostrowskij, który zaproponował, by Rosja zaostrzyła swoje stanowisko w tej sprawie, przeciwdziałając wpływowi USA i specjalnych służb UE na wydarzenia w Kijowie. Wśród konkretnych działań wyszczególnił on: zamknięcie rosyjskiego konsulatu we Lwowie, zerwanie kontaktów z osobami prawnymi i obywatelami z zachodniej Ukrainy oraz ich wydalenie z kraju, jeżeli podejmują pracę na terytorium Rosji itd. Mimo iż inicjatywa ta nie znalazła poparcia wśród pozostałych frakcji, w trakcie posiedzenia przyjęte zostało oświadczenie Dumy *O próbach destrukcyjnej ingerencji z zewnątrz w rozwój sytuacji na Ukrainie*, które poparło 395 deputowanych⁷⁷. W dokumencie tym stwierdzono, że działania przedstawicieli UE, w tym PE oraz organów OBWE, a w szczególności Biura Instytucji Demokratycznych i Praw Człowieka, które nie sprzyjają stabilizacji sytuacji w państwie ukraińskim, wywołują niepokój ze strony Dumy Państwowej. Ponadto w oświadczeniu uznano, iż podejście tych organizacji, pozbawione zasadniczej oceny nacisków wywieranych na władzę przez zwolenników opozycyjnego kandydata, zachęca radykalnie nastawioną część ludności do dalszych działań, co prowadzi do powszechnego niepokoju, chaosu i rozłamu w państwie, a tym samym może mieć negatywne skutki dla Ukrainy, Rosji, całej Europy oraz społeczności międzynarodowej. Deputowani Dumy potwierdzili, że „siły zewnętrzne, które próbują wywierać destrukcyjny wpływ na rozwój wydarzeń na Ukrainie, są bezpośrednio odpowiedzialne za wykroczenie sytuacji poza ramy prawne”⁷⁸. Z kolei w grudniu tegoż roku izba niższa parlamentu rosyjskiego podjęła decyzję o wysłaniu na Ukrainę 31 deputowanych w celu obserwacji przebiegu wyborów⁷⁹. Ponadto w tym samym czasie frakcja liberalno-demokratyczna partii ponownie poruszyła kwestię statusu obywateli Ukrainy pochodzących z obwodów zachodnich, proponując ograniczyć dla nich przywileje przyznane Ukraińcom (np. możliwość pozostawania na terytorium Rosji bez rejestracji w ciągu 90 dni), jednak nie uzyskało to poparcia ze strony pozostałych deputowanych⁸⁰.

⁷⁷ Стенограмма заседания 3 декабря 2004 г., N 66(780), Государственная Дума Российской Федерации, [on-line:] <http://transcript.duma.gov.ru/node/1183/> – 22 marca 2019.

⁷⁸ Заявление Государственной Думы Федерального Собрания Российской Федерации „О попытках деструктивного вмешательства извне в развитие ситуации в Украине”, Москва, 3 декабря 2004, Собрание Законодательства Российской Федерации, 2004, nr 50, [on-line:] <http://www.szrf.ru/szrf/doc.phtml?nb=100&issid=1002004050000&docid=20> – 23 marca 2019.

⁷⁹ Стенограмма заседания 22 декабря 2004 г., N 71(785), Государственная Дума Российской Федерации, [on-line:] <http://transcript.duma.gov.ru/node/1166/> – 23 marca 2019.

⁸⁰ Стенограмма заседания 24 декабря 2004 г., N 72(786), Государственная Дума Российской Федерации, [on-line:] <http://transcript.duma.gov.ru/node/1163/> – 23 marca 2019.

Prezydent Rosji Putin także wypowiedział się na temat wydarzeń na Ukrainie. Po raz kolejny potwierdził on dążenia Moskwy do wspierania w republikach poradzieckich zasad demokratycznych, poszanowania Konstytucji i obowiązującego prawodawstwa, podkreślając jednocześnie, że ukraińskie prawo wyborcze zostało opracowane przy aktywnym udziale opozycji. Stwierdził ponadto, że Rosja jest gotowa „współpracować z każdym prezydentem wybranym przez naród ukraiński”⁸¹. Zauważając, iż Federacja Rosyjska nie ma prawa do ingerowania w proces wyborczy i narzucania swojej opinii narodowi ukraińskiemu, Putin uznał, że zwycięstwo w wyborach uzyskał Janukowycz⁸². Dodatkowo zwrócił uwagę na dążenie Rosji do budowania stosunków z państwami poradzieckimi nie tylko na zasadzie dobrego sąsiedztwa, lecz także prawdziwej równości, z poszanowaniem ich przeszłości oraz przyszłości⁸³. Jak zatem można zauważyć, stanowisko Moskwy wobec rozwoju sytuacji na Ukrainie pod koniec 2004 r. koncentrowało się przede wszystkim na krytyce działań opozycji oraz obarczaniu odpowiedzialnością innych podmiotów międzynarodowych, w tym UE, za destabilizację porządku społeczno-politycznego w kraju ukraińskim. W komentarzach przedstawiciele władz rosyjskich niejednokrotnie podkreślali, że Janukowycz został wybrany w wolnych i demokratycznych wyborach, w związku z tym należy uszanować wybór obywateli Ukrainy. Taką też podstawę reprezentował ówczesny przewodniczący Dumy Państwowej Borys Gryzłow podczas posiedzenia „okrągłego stołu” w sprawie rozwiązywania kryzysu politycznego na Ukrainie⁸⁴. Celem takiej polityki było zatem, by popierany przez Rosję kandydat został prezydentem Ukrainy, umożliwiając tym samym realizację własnych interesów polegających na pogłębieniu dwustronnych relacji (w tym poprzez przyłączenie Kijowa do EaWG oraz przedłużenie okresu stacjonowania rosyjskiej Floty Czarnomorskiej na terytorium Ukrainy) oraz wzmocnieniu roli Rosji w przestrzeni poradzieckiej. W związku z tym po powtórzeniu drugiej tury wyborów, w której zwycięstwo odniósł Juszczenko, władze rosyjskie skrytykowały ten wynik, jak i późniejsze działania nowego przywództwa państwa ukraińskiego. W oświadczeniu wydanym przez Dumę Państwową w maju 2005 r. stwierdzono, że po zmianie władzy w Kijowie rozpoczęły się

⁸¹ Вступительное слово президента России В.В. Путина и ответы на вопросы в ходе совместной пресс-конференции по итогам саммита Россия–ЕС, Гаага, 25 ноября 2004 года, 26 ноября 2004, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/maps/ua/-/asset_publisher/ktnoZLTvbbS3/content/id/454774 – 23 marca 2019.

⁸² *Ibidem*.

⁸³ Пресс-конференция Президента Российской Федерации В.В.Путина, Москва, Кремль, 23 декабря 2004, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/foreign_policy/news/-/asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/452678 – 23 marca 2019.

⁸⁴ T. Kapuśniak, *Ukraina jako obszar*, op. cit., s. 146.

prześladowania przedstawicieli sił opozycyjnych (w tym masowe zwolnienia urzędników państwowych i aresztowania osób publicznych wyrażających sprzeciw wobec polityki władz państwa), a także podjęte zostały próby ustanowienia kontroli nad środkami masowego przekazu i wywierania nacisku na dziennikarzy krytykujących działania nowego kierownictwa w kraju. Uznano ponadto, iż prowadzi to do powstania realnego zagrożenia dla milionów Ukraińców, którzy podczas wyborów udzielili poparcia oponentowi urzędującego prezydenta w ramach demokratycznego procesu politycznego. Deputowani Dumi wyrazili także swoje zaniepokojenie z powodu podjęcia przez nowe władze ukraińskie kroków na rzecz repriywatyzacji wielu przedsiębiorstw, w które zainwestowany został kapitał rosyjskich firm. Stwierdzono, że prowadzi to do powstania ryzyka politycznego dla zagranicznych inwestorów, w tym także rosyjskich. Podkreślając, iż działania Kijowa naruszają zasady demokratyczne, w tym poszanowanie praw człowieka, stworzenie gospodarki rynkowej, międzynarodowych zobowiązań państwa jako członka Rady Europy i OBWE, w oświadczeniu Duma poleciła rosyjskiej delegacji w Zgromadzeniu Parlamentarnym Rady Europy zainicjować rozpatrzenie przez Zgromadzenie kwestii naruszenia przez władze Ukrainy norm demokratycznych. Zaaapelowwała ponadto do OBWE o zwrócenie uwagi na wewnętrzną sytuację polityczną na Ukrainie i podejmowanie działań niezgodnych z zasadami organizacji. Na końcu dokumentu potwierdzono, że Duma Państwowa dąży do rozwoju wszechstronnej, wzajemnie korzystnej współpracy z państwem ukraińskim na podstawie zasady dobrego sąsiedztwa i poszanowania suwerenności kraju⁸⁵. Należy podkreślić, iż w oficjalnych komentarzach władze rosyjskie unikały wyrażenia „rewolucja”, zamieniając go sformułowaniem „zmiana władzy w sposób niekonstytucyjny”, by tym samym dodatkowo zwrócić uwagę na antydemokratyczny charakter sytuacji na Ukrainie.

4.3. Ocena Europejskiej Polityki Sąsiedztwa przez Rosję w latach 2004–2007

Priorytetowym kierunkiem rosyjskiej polityki zagranicznej, jak już było niejednokrotnie wspomniane, są stosunki polityczno-gospodarcze z krajami sąsiedzkimi należącymi do WNP. W związku z tym rozszerzenie struktur unijnych i ustanowienie w 2004 r. EPS

⁸⁵ *Заявление Государственной Думы Федерального Собрания Российской Федерации „О развитии политической ситуации в Украине”*, Москва, 20 мая 2005, Собрание Законодательства Российской Федерации, 2005, nr 22, <http://www.szrf.ru/szrf/doc.phtml?nb=100&issid=1002005022000&docid=41> – 23 marca 2019.

jako instrumentu współpracy UE z państwami graniczącymi, w tym republikami poradzieckimi, spotkało się z natychmiastową reakcją ze strony Moskwy. Jeżeli w przypadku rozszerzenia UE obawy Rosji oscylowały wokół skutków gospodarczo-handlowych oraz znaczenia antyrosyjskiej retoryki niektórych nowych państw członkowskich dla rozwoju relacji unijno-rosyjskich (zwłaszcza po nałożeniu przez Polskę oraz Litwę weta na rozpoczęcie negocjacji nad nowym *Układem o Partnerstwie i Współpracy* regulującym rozwój dwustronnych relacji), to z kolei w przypadku EPS władze rosyjskie próbowały dokonać oceny wpływu zacieśnienia stosunków między UE i byłymi republikami związkowymi na pozycję Federacji Rosyjskiej w przestrzeni poradzieckiej. Z jednej strony zatem Moskwa popierała uruchomioną inicjatywę UE, natomiast z drugiej strony podkreślała, że procesy integracyjne realizowane przez UE oraz Rosję wobec wspólnych sąsiadów nie powinny wzajemnie się wykluczać. Odpowiadając na pytanie o podejście Rosji do europejskich aspiracji Ukrainy i Gruzji, Cziżow w wywiadzie dla „Rossijskoj Gaziety” zauważył, iż „nie widzimy [Rosja – OT] problemu w tym, że niektóre państwa WNP deklarują chęć przystąpienia w przyszłości do UE. Wręcz przeciwnie, dostrzegamy w tym procesie pewien potencjał dla pogłębienia naszego współdziałania zarówno z UE, jak i republikami WNP. Ważniejsza jest inna kwestia: procesy integracyjne na zachodzie i wschodzie Europy, zorientowane na UE i toczące się na obszarze WNP, w tym Eurazjatycka Wspólnota Gospodarcza, WPG, Związek Białorusi i Rosji, nie powinny konkurować ze sobą, lecz wzajemnie się uzupełniać”⁸⁶. Ponadto ze strony władz rosyjskich pojawiła się propozycja harmonizacji oraz synchronizacji w dłuższej perspektywie czasowej projektów integracyjnych odbywających się w ramach UE i na obszarze WNP. Przedstawiły one również opinię, że zarówno UE, jak i Rosja uznają główną rolę ONZ w rozwiązywaniu najważniejszych problemów świata zgodnie z zasadami prawa międzynarodowego, z kolei tworzenie jednolitej prawnej i gospodarczej przestrzeni WNP odbywa się z uwzględnieniem norm i standardów UE, w związku z czym – według Cziżowa – „nawiązanie ścisłych kontaktów między tymi ugrupowaniami integracyjnymi odpowiadałoby interesom obu stron, ponieważ pomogłoby stworzyć nowe formy współpracy gospodarczej między UE a WNP i przeciwdziałałoby powstawaniu linii podziału w centrum Europy”⁸⁷. W tym czasie w wypowiedziach przedstawicieli władz rosyjskich

⁸⁶ Н. Сорокина, *России не грозит изоляция*, „Российская газета” (Федеральный выпуск) 20 мая 2005, № 3775, [on-line:] <https://rg.ru/2005/05/20/sammit.html> – 24 marca 2019.

⁸⁷ Выступление заместителя министра иностранных дел Российской Федерации В.А. Чижова на Берлинском форуме „Видение Европы” (Берлин, 19 ноября 2004 года), 20 ноября 2004, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/evropejskij-souz-es/-/asset_publisher/6OiYovt2s4Yc/content/id/455270 – 24 marca 2019.

coraz częściej zaczęła pojawiać się teza mówiąca o stworzeniu Wielkiej Europy bez żadnych linii podziału opartej na wspólnych wartościach demokratycznych. Pomysł ten zakładał współdziałanie dwóch podmiotów: UE (jako filaru zachodniego) i WNP z Rosją na czele (jako filaru wschodniego)⁸⁸. W ten sposób Moskwa dążyła do ograniczenia obecności UE w przestrzeni poradzieckiej oraz wzmocnienia własnych wpływów.

Jeżeli chodzi o państwa poradzieckie, to bardzo często władze w Moskwie odwoływały się do wspólnej z nimi tradycji historycznej, kulturalnej i gospodarczej. Podkreślali ponadto, że są zainteresowane rozwojem gospodarek swoich sąsiadów i umacnianiem ich pozycji na arenie międzynarodowej, a także synchronizacją tempa i parametrów reform w Rosji i krajach WNP⁸⁹. Przekonywały także, że obszar ten zajmuje priorytetowe miejsce w polityce władz rosyjskich i ma bezpośredni związek z bezpieczeństwem narodowym Rosji oraz ochroną jej interesów politycznych i gospodarczych, w związku z tym – zgodnie ze słowami Cziżowa – nie może stać się areną rywalizacji sił realizujących zupełnie odmienne cele⁹⁰. O tym, że wspólne państwa sąsiedzkie Rosji i UE nie mogą być strefą konfrontacji, a tym bardziej celem sztucznych schematów przekształcania suwerennych państw z międzynarodowych aktorów w przedmioty polityki różnych ugrupowań, w tym UE, powtarzano kilkakrotnie podczas wystąpień przedstawicieli władz rosyjskich. Owszem, twierdzili oni, iż Rosja nie ma monopolu na współpracę z republikami poradzieckimi, ale jednocześnie podkreślali, że UE musi brać pod uwagę interesy Moskwy⁹¹. Jak zatem można zauważyć, działacze rosyjskiej sceny politycznej postrzegali EPS jako zagrożenie dla własnych interesów na obszarze WNP i swojej pozycji w regionie, a tym samym bezpieczeństwa narodowego Rosji. W związku z tym podkreślali duże znaczenie takich projektów integracyjnych, jak WNP, EaWG oraz WPG, natomiast w odniesieniu do EPS używały dość negatywnych określeń – „podporządkowanie polityce UE suwerennych państw” oraz

⁸⁸ Zob. M. Menkiszak, *Wielka Europa. Putinowska wizja (dez)integracji europejskiej*, „Prace OSW im. M. Karpia” 2013, nr 46, s. 9–12.

⁸⁹ *Послание Федеральному Собранию Российской Федерации*, 25 апреля 2005, Президент России, [on-line:] <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/22931> – 24 marca 2019.

⁹⁰ *Статья заместителя министра иностранных дел Российской Федерации В.А. Чижова, опубликованная в журнале „Международная жизнь” (N 9, сентябрь 2004 года) под заголовком „Россия–ЕС. Стратегия партнерства”*, 28 сентября 2004, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/press_service/deputy_ministers_speeches/-/asset_publisher/O3publbaOCjv/content/id/459066 – 24 marca 2019.

⁹¹ *Выступление заместителя министра иностранных дел Российской Федерации В.А. Чижова на Берлинском форуме*, op. cit. – 24 marca 2019.

„stworzenie korytarza sanitarnego lub strefy państw buforowych”⁹². Natomiast działania Federacji Rosyjskiej charakteryzowały jako „misję cywilizacyjną narodu rosyjskiego na kontynencie euroazjatyckim”, polegającą na tym, by „wartości demokratyczne, pomnożone przez interesy narodowe, wzbogacały i wzmacniały naszą historyczną wspólnotę”⁹³. Często również wspominały o dążeniu Moskwy do rozwoju równoprawnej współpracy z republikami poradzieckimi na podstawie poszanowania ich suwerenności.

Jednocześnie krytyka Moskwy była wymierzona w normatywną potęgę UE. W celu osłabienia jej roli na obszarze byłego ZSRR Federacja Rosyjska zwracała uwagę na różnice między integracją w ramach WNP oraz UE (EPS). W pierwszym przypadku eksponowany był „miękki” charakter udziału państw w poszczególnych projektach integracyjnych dotyczących współpracy politycznej, handlowo-gospodarczej bądź wojskowej, który pozwala realizować integrację na wielu poziomach oraz o różnej intensywności z zachowaniem możliwości manewru dla tych państw, które wolą powstrzymać się od zacieśnienia współdziałania w niektórych dziedzinach w ramach WNP. Podkreślano również, że państwa wykazujące aspiracje do członkostwa w UE (np. Ukraina i Gruzja) mogą jednocześnie uczestniczyć w wielostronnych formach współpracy WNP. Z kolei w odniesieniu do UE akcentowano uwagę na twardych zobowiązaniach i warunkach stawianych przez Unię w ramach rozwoju współpracy⁹⁴. Ponadto, jak zaobserwowali niektórzy badacze, obawy Rosji po ustanowieniu EPS związane były z rozpowszechnieniem na kraje sąsiedzkie unijnych norm i zasad rozwoju politycznego i gospodarczo-społecznego (poszanowanie praw człowieka i podstawowych wolności, wartości demokratycznych, zasad gospodarki wolnorynkowej oraz implementacja prawodawstwa unijnego), a tym samym ograniczeniem możliwości wywierania wpływu na władze tych krajów i realizacji interesów biznesowych przez największe rosyjskie przedsiębiorstwa przemysłowe. Dodatkowo wspieranie przez UE reform gospodarczych i udzielenie państwom sąsiedzkim pomocy finansowej mogłoby znacząco osłabić ich wolę pogłębienia współpracy z Rosją⁹⁵. W związku z tym celem władz w Moskwie było zmniejszenie obecności UE na obszarze poradzieckim, przy czym zarówno przy pomocy „miękkich” instrumentów polityki zagranicznej, jak i środków nacisku polityczno-gospodarczego i energetycznego oraz siły militarnej.

⁹² J. Brodowska, M. Słowikowski, *Rosja wobec wschodnich inicjatyw*, op. cit., s. 143–150.

⁹³ *Послание Федеральному Собранию Российской Федерации*, 25 апреля 2005, op. cit. – 24 marca 2019.

⁹⁴ *Выступление заместителя министра иностранных дел Российской Федерации В.А. Чижова на Берлинском форуме*, op. cit. – 24 marca 2019.

⁹⁵ J. Brodowska, M. Słowikowski, *Rosja wobec wschodnich inicjatyw*, op. cit., s. 147–150.

Współpraca między UE i Rosją, jak już było wspomniane, znajduje się poza ramami EPS oraz opiera się na realizacji czterech wspólnych przestrzeni. Rozwijane w ten sposób partnerstwo strategiczne między stronami pozwalało Rosji zacieśniać dwustronną kooperację w wybranych dziedzinach (np. w zakresie ustanowienia reżimu bezwizowego oraz zwiększenia wzajemnej wymiany handlowej), otrzymywać pomoc finansową (w latach 2007–2013 udzielana ona była w ramach EISP), unikając jednocześnie zbędnego wpływu UE na przebieg w Rosji reform politycznych oraz gospodarczo-społecznych, zwłaszcza w zakresie poszanowania praw człowieka i podstawowych wolności, walki z korupcją, wolności mediów, praworządności, a także niezależności sądownictwa itd. (czyli zasada warunkowości nie dotyczyła Rosji)⁹⁶.

5. Recepcja Partnerstwa Wschodniego przez Rosję w latach 2008–2012

5.1. Wojna w Gruzji w opinii władz Rosji

Region Kaukazu Południowego odgrywa ważną rolę w rosyjskiej polityce zagranicznej. Dostrzegając jego duże znaczenie strategiczne dla własnych interesów narodowych, władze w Moskwie z jednej strony starają się ograniczyć obecność innych podmiotów międzynarodowych w regionie (w szczególności NATO, UE i USA), a z drugiej strony próbują wywierać wpływ na politykę poszczególnych republik zakaukaskich m.in. poprzez wspieranie działań separatystycznych. Jednym z przejawów takich działań było zaangażowanie Federacji Rosyjskiej w konflikt między Gruzją a Osetią Południową i Abchazją w 2008 r. Komentując te wydarzenia, wiceminister spraw zagranicznych Rosji Grigorij Karasin stwierdził, że „poprzez udzielenie Osetii Południowej pomocy w odparciu agresji ze strony Gruzji, z kolei Abchazji – wsparcia w niedopuszczeniu do rozwoju sytuacji przy użyciu siły, Rosja realizowała swój główny cel: przywrócenie pokoju i stabilności na Zakaukaziu, zapewnienie warunków do normalnego życia oraz swobodnego rozwoju narodów Abchazji i Osetii Południowej”⁹⁷. Przyczyną destabilizacji sytuacji w regionie była – według władz

⁹⁶ L. Kasčiūnas, Ž. Vaičiūnas, *Russia's Policy towards the EU: The Search for the Best Model*, „Lithuanian Foreign Policy Review” vol. 19, 2007, s. 46–47, 50–51.

⁹⁷ Стенограмма заседания 29 октября 2008 г., N 50 (1023), Государственная Дума Российской Федерации, [on-line:] <http://transcript.duma.gov.ru/node/464/> – 26 marca 2019.

w Moskwie – „bezprawna decyzja Michaila Saakaszwilego o rozpoczęciu agresji wojskowej wobec Osetii Południowej”⁹⁸. W ich wypowiedziach bardzo często także odwoływano się do obowiązku ochrony obywateli Rosji, w tym żołnierzy sił pokojowych, na terytorium Gruzji. Podkreślano również, że w ciągu dwóch dni rosyjską granicę przekroczyło 34 tys. uchodźców, którzy stracili swój dom. W niektórych komentarzach pojawiały się wręcz głosy o przeprowadzeniu przez stronę gruzińską czystek etnicznych, ludobójstwa i zbrodni wojennych. W związku z tym, zdaniem ministra spraw zagranicznych Rosji Ławrowa, FR podjęła przy pomocy sił pokojowych i dodatkowych jednostek (oddziałów 58. Armii Północnokaukaskiego Okręgu Wojskowego) środki, których celem było przede wszystkim zagwarantowanie praw oraz ochrony obywateli państwa rosyjskiego, a także wypełnienie zobowiązań związanych z przywróceniem pokoju. Powoływano się przy tym na art. 51 *Karty Narodów Zjednoczonych* mówiący o prawie do indywidualnej lub zbiorowej samoobrony w przypadku napadci, twierdząc, że działania Federacji Rosyjskiej były podjęte w odpowiedzi na atak ze strony Gruzji na rosyjskich żołnierzy w składzie sił pokojowych. Tym samym Moskwa starała się podkreślić, że pełną oraz wyłączną odpowiedzialność za wybuch sierpniowej wojny ponoszą władze w Tbilisi, a w szczególności ówczesny prezydent republiki gruzińskiej M. Saakaszwili⁹⁹.

Ponadto Rosja przekonywała również, iż do destabilizacji sytuacji w Abchazji i Osetii Południowej doprowadziły działania partnerów zachodnich, w szczególności NATO, USA oraz poszczególnych państw europejskich. Zwracano przy tym uwagę na negatywne skutki programu dotyczącego rozwoju uzbrojenia i szkolenia gruzińskiej armii uruchomionego przez Stany Zjednoczone. W opinii Kremla przedsięwzięcia te, jak również poparcie dla polityki Saakaszwilego (w tym ograniczenia dostępu obywateli do rosyjskich środków masowego przekazu) zachęciły go do zastosowania siłowego sposobu rozwiązania problemu¹⁰⁰. Krytyka Moskwy dotyczyła także zbliżenia Gruzji z NATO. Uznano, że

⁹⁸ Стенограмма выступления и ответов на вопросы СМИ Министра иностранных дел России С.В. Лаврова на совместной пресс-конференции по итогам встречи с действующим Председателем ОБСЕ, Министром иностранных дел Финляндии А. Стуббом, Москва, 12 августа 2008, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/foreign_policy/international_safety/conflicts/-/asset_publisher/xIEMTQ3OvzcA/content/id/328478 – 26 marca 2019.

⁹⁹ Ibidem; Статья Посла России в Исландии В. И. Татаринцева „Почему Россия защитила Южную Осетию и Абхазию от агрессора” в газете „Морзунбладид” 10 августа 2009 года, 11 августа 2009, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/maps/os/-/asset_publisher/TJZmQoF2n8YZ/content/id/283568 – 26 marca 2019.

¹⁰⁰ Стенограмма выступления и ответов на вопросы СМИ Министра иностранных дел России С.В. Лаврова на совместной пресс-конференции по итогам встречи с действующим Председателем

potencjalne rozszerzenie Sojuszu za rachunek republiki gruzińskiej znacznie wpłynie na pogorszenie stosunków między Rosją i Zachodem, powstaną dodatkowe napięcia, które zahamują proces rozwiązywania takich problemów międzynarodowych, jak proliferacja broni masowego rażenia, rozbrojenie oraz kontrola zbrojeń. Stwierdzono przy tym, iż rozszerzenie NATO w żaden sposób nie wpływa na zwiększenie demokracji, lecz jedynie przybliży jego infrastrukturę wojskową do granic Federacji Rosyjskiej¹⁰¹. Oskarżając zatem władze w Tbilisi o naruszenie zasad prawa międzynarodowego, a struktury euroatlantyckie i państwa zachodnioeuropejskie – o stosowanie podwójnych standardów i popieranie działań Saakaszwilego, który „sam położył kres integralności terytorialnej Gruzji”, stosując „twardą siłę wojskową przeciwko narodom, które [...] chciał widzieć w składzie swojego państwa”¹⁰², Moskwa podkreślała jednocześnie, że od lat 90. XX w. wspierała uregulowanie sytuacji w Abchazji i Osetii Południowej na podstawie uznania integralności terytorialnej państwa gruzińskiego, wysyłając siły pokojowe oraz pełniąc funkcję mediacyjną. Przy tym działania podjęte przez wojska rosyjskie na terytorium Gruzji zostały określone przez Karasina jako operacja wymuszenia pokoju polegająca na zapewnieniu poczucia bezpieczeństwa w regionie¹⁰³.

Z kolei podczas uznania przez Rosję niepodległości Abchazji i Osetii Południowej argumentacja władz rosyjskich opierała się na postanowieniach *Deklaracji o zasadach prawa międzynarodowego* z 1970 r., w której potwierdzono prawo narodów do samostanowienia, wolności i niezależności, a także obowiązku każdego państwa do powstrzymania się od wszelkich aktów przemocy naruszających to prawo. Odwołano się również do *Karty Narodów Zjednoczonych* oraz *Aktu Końcowego KBWE* z 1975 r. Stwierdzono wówczas, że polityka

ОБСЕ, op. cit. – 26 marca 2019; *Стенограмма выступления и ответов на вопросы СМИ статс-секретаря – заместителя министра иностранных дел России Г. Б. Карасина на пресс-конференции в информационном агентстве „Риа-Новости”*, Москва, 10 августа 2008, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/foreign_policy/international_safety/conflicts/-/asset_publisher/xIEMTQ3OvzcA/content/id/328670 – 26 marca 2019.

¹⁰¹ *Комментарий Посла России в Германии В.В. Котенева на тему членства Украины и Грузии в НАТО, опубликованное 2 апреля на Интернет-странице радиостанции „Немецкая волна”, 3 апреля 2008, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/maps/de/-/asset_publisher/Ho2VLi5PHLYX/content/id/343498 – 26 marca 2019.*

¹⁰² *Заявление МИД России, 27 августа 2008, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/foreign_policy/international_safety/conflicts/-/asset_publisher/xIEMTQ3OvzcA/content/id/327238 – 26 marca 2019.*

¹⁰³ *Ibidem; Стенограмма выступления и ответов на вопросы СМИ статс-секретаря – заместителя министра иностранных дел России Г. Б. Карасина на пресс-конференции в информационном агентстве „Риа-Новости”, op. cit. – 26 marca 2019.*

realizowana przez Saakaszwilego nie odpowiadała standardom ustanowionym w tych dokumentach. Podkreślono wręcz, że Rosja wzywała do rozwiązania konfliktu w drodze negocjacji między stronami, nawet po jednostronnym ogłoszeniu deklaracji niepodległości przez Kosowo. Niemniej jednak władze gruzińskie zdecydowały się uregulować sytuację przy pomocy środków militarnych¹⁰⁴. Natomiast uznanie przez Federację Rosyjską niepodległości Abchazji i Osetii Południowej, jak również zawarcie dwustronnych porozumień o przyjaźni, współpracy oraz wzajemnej pomocy, stało się – według Karasina – gwarancją ich bezpieczeństwa oraz pozwoliło rozpocząć budowanie własnej państwowości jako suwerennych podmiotów prawa międzynarodowego. We wspomnianych dokumentach określono cele i zasady rozwoju współpracy między obu stronami w różnych sferach, w tym gospodarczej, handlowej, finansowej, społecznej, humanitarnej oraz wojskowej, udzielając sobie wzajemnej pomocy w zakresie indywidualnej i zbiorowej samoobrony. Uregulowano w nich ponadto zasady stacjonowania na terytorium Abchazji i Osetii Południowej rosyjskich oddziałów wojskowych oraz rozmieszczenia baz wojskowych. Ratyfikacja tych porozumień została poparta w rosyjskiej Dumie Państwowej niemalże jednogłośnie – ponad 99% głosów. Wszystkie frakcje wyraziły swoje zadowolenie zarówno z przyjęcia wspomnianych dokumentów, jak i uznania niepodległości Abchazji oraz Osetii Południowej. Podejmując tę decyzję – jak zauważył przedstawiciel frakcji „Jedna Rosja” Arsen Fadżajew – Federacja Rosyjska przyjęła „jedyne możliwe rozwiązanie, żeby zapobiec pełnemu wyniszczeniu małego narodu osetyjskiego”¹⁰⁵.

5.2. Ocena programu Partnerstwa Wschodniego przez Rosję w latach 2008–2012

Po sierpniowych wydarzeniach w Gruzji stanowisko Federacji Rosyjskiej wobec unijnych inicjatyw współpracy z państwami poradzieckimi, w szczególności programu Partnerstwa Wschodniego zaprezentowanego pod koniec 2008 r., uległo znacznemu zaostrzeniu. Można to zauważyć w krytyce udziału Białorusi w inicjatywie. Uznano bowiem, że w odniesieniu

¹⁰⁴ Заявление МИД России, 27 августа 2008, *op. cit.* – 26 marca 2019; Выступление Постоянного представителя Российской Федерации при ОБСЕ А.С. Азимова на специальном заседании Постоянного совета ОБСЕ по Южной Осетии и Абхазии, Вена, 28 августа 2008 года, 30 августа 2008, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/foreign_policy/international_safety/conflicts/-/asset_publisher/xIEMTQ3OvzCA/content/id/326914 – 26 marca 2019.

¹⁰⁵ Стенограмма заседания 29 октября 2008 г., N 50 (1023), *op. cit.* – 26 marca 2019.

do tego kraju podjęte zostały próby wywarcia nacisku w zakresie wyboru kursu polityki zagranicznej oraz wewnętrznej. Stwierdzono także, iż cele i zasady rozwoju współpracy z państwami byłego ZSRR w ramach Partnerstwa Wschodniego nie powinny kolidować z ich obowiązkami wynikającymi z udziału w takich procesach integracyjnych, jak WNP oraz Organizacja Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym. Dodano jednocześnie, że program ten może stać się jedną z platform rozwoju współpracy między UE i Rosją poprzez jej zaangażowanie się w niektóre projekty realizowane w jego ramach. Podkreślono wręcz, iż najważniejsze z nich będą miały ograniczony efekt bez pełnego udziału Rosji¹⁰⁶. Wyrażono ponadto sprzeciw wobec tworzenia przez UE nowych linii podziału w Europie poprzez stawianie państw WNP przed sztucznym wyborem: albo do przodu w kierunku świetlanej przyszłości razem z Unią Europejską, albo do tyłu wspólnie z Rosją. Podkreślono przy tym, że Moskwa nie kwestionuje rozwoju współpracy między UE a krajami WNP, lecz dąży do tego, by inicjatywa ta nie uderzała w interesy rosyjskie i sztucznie nie oddzialała tych państw od Rosji¹⁰⁷.

Z jednej strony władze rosyjskie zwracały uwagę na znaczenie procesów integracyjnych zachodzących na obszarze poradzieckim, takich jak WNP, Unia Celna, EaWG, Państwo Związkowe Rosji i Białorusi, OUBZ, które są wynikiem „wspólnej obiektywnej historii, współzależności oraz wzajemnego przenikania się gospodarek, infrastruktury, kultury i sfer życia humanitarne”. Natomiast z drugiej strony podkreślały, że rozwój historycznie uwarunkowanych i wzajemnie uprzywilejowanych stosunków między państwami byłego ZSRR Zachód próbuje określać mianem tworzenia przez Rosję „sfery wpływów”, zauważając przy tym, iż zgodnie z tą logiką, termin ten należałoby również zastosować do EPS, Partnerstwa Wschodniego i innych projektów UE. Stwierdzono wręcz, że partnerzy zachodni, rozwijając te programy współpracy z republikami poradzieckimi, nie biorą pod uwagę interesów Rosji, jak również państw w nich uczestniczących, nie doceniają „postmodernistycznych oraz pozbawionych ideologicznej podbudowy tendencji w przestrzeni WNP opartych na pragnieniu wykorzystania wspólnych wartości, wzajemnego potencjału

¹⁰⁶ Брифинг официального представителя МИД России А.А. Нестеренко, 26 марта 2009, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/press_service/spokesman/briefings/-/asset_publisher/D2wHaWMCU6Od/content/id/798212 – 27 marca 2019.

¹⁰⁷ Интервью Постоянного представителя России при Европейских сообществах В.А. Чижова, „НГ-дипкурьер”, 18 мая 2009, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/evropejskij-souz-es/-/asset_publisher/6OiYovt2s4Yc/content/id/293606 – 27 marca 2019.

i dziedzictwa w interesie narodów państw byłego ZSRR”¹⁰⁸. Eksponując potrzebę uwzględnienia interesów Rosji przy realizacji Partnerstwa Wschodniego, przytoczony został przykład zorganizowanej w marcu 2009 r. przez KE konferencji darczyńców dotyczącej modernizacji systemu transportu gazu na Ukrainie, podczas której – według Moskwy – „próbowano rozwiązywać problemy bezpośrednio związane z Federacją Rosyjską bez jej udziału”¹⁰⁹. Minister Ławrow uznał ponadto, że procesy odbywające się w ramach WNP mają swoją specyfikę cywilizacyjną polegającą na braku wywierania nacisków we wzajemnych stosunkach. Próbując zatem podkreślać obiektywność oraz historyczne uwarunkowania mechanizmów integracyjnych na obszarze poradzieckim, a także swoją rolę w minimalizowaniu negatywnych skutków rozpadu ZSRR, władze w Moskwie wskazują na negatywne działania ze strony UE i NATO nakierowane na „rozdzielenie na kawałki” przestrzeni poradzieckiej, tym samym tworząc linię podziału w Europie i przesuując ją coraz bliżej granicy rosyjskiej¹¹⁰. Jak zauważył Miedwiediew, Moskwa sprzeciwia się temu, by unijna inicjatywa została przekształcona w partnerstwo przeciwko Rosji i sprzyjała konsolidacji poszczególnych państw o poglądach antyrosyjskich z innymi krajami Europy¹¹¹.

Dyskusję na temat unijnego programu Partnerstwa Wschodniego i jego znaczenia dla interesów Rosji przeprowadzono również w ramach Rady Federacji. W listopadzie 2009 r. zorganizowane zostało posiedzenie Rady, w którym uczestniczyli nie tylko przedstawiciele organów państwa, lecz również naukowcy i kierownicy organizacji naukowych, pozarządowych oraz międzynarodowych. W opublikowanej broszurze w pierwszej kolejności zwrócili oni uwagę na problemy realizacji oraz możliwe skutki programu, a w szczególności: negatywny wpływ zbliżenia sąsiadów Rosji do norm, standardów oraz prawodawstwa UE na ich udział w procesach integracyjnych odbywających się w ramach WNP i na związaną

¹⁰⁸ *Статья Министра иностранных дел России С.В. Лаврова „Внешняя политика России и новое качество геополитической ситуации” для „Дипломатического ежегодника 2008”*, 15 декабря 2008, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/press_service/minister_speeches/-/asset_publisher/7OvQR5KJWVmR/content/id/312862 – 27 marca 2019.

¹⁰⁹ *Стенограмма выступления и ответов на вопросы СМИ Министра иностранных дел России С.В. Лаврова на совместной пресс-конференции по итогам переговоров с Министром иностранных дел Польши Р. Сикорским и пятого заседания Комитета по вопросам стратегии российско-польского сотрудничества*, Москва, 6 мая 2009, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/maps/pl/-/asset_publisher/D2CPYayAgyuG/content/id/295142 – 27 marca 2019.

¹¹⁰ *Статья Министра иностранных дел России С.В. Лаврова „Внешняя политика России и новое качество геополитической ситуации”*, op. cit. – 27 marca 2019.

¹¹¹ *Пресс-конференция по итогам саммита Россия–Евросоюз*, 22 мая 2009, Президент России, [on-line:] <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/page/293> – 27 marca 2019.

z tym konieczność zmiany przyjętych umów i strategii współpracy między uczestnikami WNP, powstanie w wyniku ustanowienia stref wolnego handlu w ramach Partnerstwa Wschodniego komplikacji dla wymiany handlowej między Federacją Rosyjską i jej sąsiadami, a także tworzenia na obszarze poradzieckim Unii Celnej oraz Związku Białorusi i Rosji. Dyplomata Siergiej Kopyrkin uznał wręcz, iż „Partnerstwo Wschodnie jest projektem wykorzystywania „siły miękkiej” UE wobec najbliższych sąsiadów Federacji Rosyjskiej, którego celem jest stopniowe uwolnienie tych państw spod wpływu Rosji”¹¹². Stwierdzono także, że założenia Partnerstwa Wschodniego stanowią zagrożenie dla kontaktów Moskwy z jego odbiorcami oraz projektów integracyjnych na obszarze poradzieckim. Dyrektor Centrum Badań Poradzieckich Moskiewskiego Narodowego Instytutu Stosunków Międzynarodowych Stanisław Czerniawskij podkreślił ponadto, że program Partnerstwa Wschodniego ma antyrosyjski charakter oraz jest nakierowany na dezintegrację przestrzeni poradzieckiej i znaczące osłabienie pozycji Rosji w regionie. W trakcie dyskusji pojawiały się także głosy o zaangażowaniu się UE w walkę z Federacją Rosyjską dotyczącą wywierania „miękkiego wpływu” na państwa, określane przez Moskwę mianem strefy swoich interesów uprzywilejowanych, a także o Partnerstwie Wschodnim jako części realizowanej przez USA wojskowo-politycznej strategii dominacji globalnej. W ramach podsumowania tego posiedzenia jego uczestnicy opracowali wiele kroków, które strona rosyjska powinna podjąć w odpowiedzi na unijny program, wśród których można wymienić: 1) przygotowanie planu działań mających na celu pogłębienie procesów integracyjnych realizowanych na obszarze WNP, zawierającego odpowiednie zaplecze finansowe; 2) przeprowadzenie przeglądu podstaw prawnych stosunków między Rosją a państwami-odbiorcami Partnerstwa Wschodniego w celu ich optymalizacji z uwzględnieniem celów i zadań unijnego programu; 3) finalizację prac i ratyfikację dokumentów związanych z utworzeniem Unii Celnej oraz WPG Rosji, Białorusi i Kazachstanu; 4) opracowanie nowej umowy o strefie wolnego handlu, która miałaby zastąpić porozumienie z 1994 r.¹¹³; 5) wspieranie rosyjskich projektów inwestycyjnych realizowanych na terytorium państw Partnerstwa Wschodniego; 6) zwracanie uwagi poszczególnych krajów partnerskich UE podczas dialogu politycznego z Rosją na konieczność wypełnienia przez nie zobowiązań wynikających z udziału w pro-

¹¹² „Восточное партнерство”: проблемы реализации и возможные последствия. Материалы заседания Экспертного совета Комитета Совета Федерации по делам Содружества Независимых Государств, 19 ноября 2009, Совет Федерации Федерального Собрания Российской Федерации. Комитет по делам Содружества Независимых Государств. Издание Совета Федерации, [on-line:] <http://council.gov.ru/media/files/41d44f243fdc22b87385.pdf>, s. 9 – 2 kwietnia 2019.

¹¹³ Zob. *Угода про створення зони вільної торгівлі*, op. cit. – 2 kwietnia 2019.

cesach integracyjnych WNP, a także podkreślanie, że Partnerstwo Wschodnie nie zapewnia im perspektywy członkostwa w strukturach unijnych oraz zniesienia reżimu wizowego w perspektywie krótkoterminowej, lecz jedynie przybliża je do UE; 7) zapewnienie wsparcia informacyjnego dla wysiłków integracyjnych Rosji; 8) stworzenie grupy roboczej Rady Federacji, która monitorowałaby rozwój sytuacji wokół Partnerstwa Wschodniego oraz opracowywała sposoby reagowania i różne propozycje itd.¹¹⁴

W połowie 2009 r. swoje stanowisko na temat Partnerstwa Wschodniego zaprezentował również przewodniczący Komitetu Dumy Państwowej do Spraw Międzynarodowych Konstantin Kosaczew (partia „Jedna Rosja”). W swoim artykule opublikowanym w „Rossijskoj Gazetie” pod tytułem *Jabłko niezgody?* stwierdził on, że

występowanie na obszarze poradzieckim sytuacji permanentnego wyboru, na słowach kwestionowanej (Partnerstwo Wschodnie nie jest skierowane przeciwko Rosji itd.), a w praktyce – dość namacalnej, sprzyja powstawaniu różnego rodzaju konfliktów – „gazowych”, „mlecznych”, a nawet wojskowych. Konflikty te, podobnie jak wiele innych problemów często powodowanych sztucznym przeciwstawianiem interesów i celów Rosji z interesami i celami Zachodu (UE), nie mogą być rozwiązane przez instrumenty ideologiczne, które w dużym stopniu doprowadziły do obecnej niezgodności¹¹⁵.

Uznał także, iż podczas pojawienia się kryzysu polityczno-etnicznego w Gruzji podjęte przez społeczność międzynarodową działania były nakierowane nie na rozpoczęcie negocjacji oraz zachęcanie stron do wzajemnych ustępstw, lecz na demonstrację wsparcia dla Gruzji, co doprowadziło do zaostrzenia sytuacji. Kosaczew podkreślił, że niektóre państwa byłego Związku Radzieckiego przedstawiają siebie jako przedmiot konfliktu interesów „potężnych graczy świata”, by tym samym „jak najmocniej odepchnąć się od Rosji” oraz pogłębić integrację ze strukturami europejskimi i euroatlantyckimi. Dodał jednocześnie, że sytuacje kryzysowe na przestrzeni poradzieckiej (wojna w Gruzji czy blokada dostaw rosyjskiego gazu na Ukrainę) nie są wynikiem działań „złej Rosji”, lecz należy je postrzegać jako problemy wymagające rozwiązania poprzez podjęcie wspólnych wysiłków przez zainteresowane strony¹¹⁶.

W latach 2010–2012 stanowisko władz rosyjskich polegające na postrzeganiu Partnerstwa Wschodniego jako zagrożenia dla procesów integracyjnych na obszarze byłego ZSRR

¹¹⁴ „Восточное партнерство”: проблемы реализации и возможные последствия, op. cit., s. 4–37 – 2 kwietnia 2019.

¹¹⁵ К. Косачев, Яблоко раздора?, „Российская газета” (Федеральный выпуск) 9 июля 2009, N 124, <https://rg.ru/2009/07/09/kosachev.html> – 2 kwietnia 2019.

¹¹⁶ *Ibidem*.

nie uległo zmianie. Jak stwierdził rosyjski dyplomata Aleksandr Łukaszewicz, projekt UE skierowany jest do najbliższych sąsiadów Rosji, spośród których wielu ma zobowiązania integracyjne w ramach WNP, OUBZ, Unii Celnej oraz Wspólnej Przestrzeni Gospodarczej. W związku z tym uznał, że wyniki zbliżającego się warszawskiego posiedzenia Partnerstwa Wschodniego w 2011 r. nie mogą stać w sprzeczności z powyższymi projektami, oraz dodał, iż państwo rosyjskie jest gotowe rozwijać konstruktywną współpracę z UE i wspólnymi sąsiadami pod warunkiem, że w ramach unijnego programu zostanie ustanowiony przejrzysty oraz uwzględniający wzajemne interesy system rozwoju wspólnych projektów, który będzie zapewniał rzeczywistą wartość dodaną dla równej dwustronnej współpracy¹¹⁷. Należy zauważyć, że jednocześnie z ochłodzeniem stosunków między Mińskiem i UE pod koniec 2010 r. Rosja zaczęła realizować względem Białorusi „politykę korzyści” polegającą na zacieśnieniu współpracy energetycznej. W listopadzie 2011 r. rosyjski Gazprom wykupił 50% akcji Białtransgazu i tym samym stał się jedynym właścicielem białoruskiej firmy, a także uruchomił pakiet inwestycji na rzecz modernizacji infrastruktury gazowej na Białorusi, dążąc do zwiększenia o 30% wielkości tranzytu rosyjskiego gazu do Europy. W ten sposób Moskwa starała się zwiększyć kontrolę nad białoruskim sektorem energetycznym oraz ograniczyć obecność UE w tym państwie, jak również zachęcić Kijów do zaangażowania się w rosyjskie projekty integracyjne na obszarze poradzieckim¹¹⁸.

Rosyjska krytyka unijnego programu Partnerstwa Wschodniego dotyczyła również Polski jako jego współinicjatora. Komentując inicjatywę UE, deputowany Dumy Państwowej z frakcji „Sprawiedliwa Rosja” Aleksandr Babakow stwierdził, że „polscy jastrzębie” muszą respektować „w pełni uzasadnione, prawne oraz wręcz tradycyjne interesy Rosji” w regionie Europy Wschodniej i na obszarze WNP¹¹⁹. Dodał także, że w związku z rozwojem rosyjsko-polskiego partnerstwa podczas opracowania podobnych projektów należy

¹¹⁷ Брифинг официального представителя МИД России А.К. Лукашевича, 30 сентября 2011, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/foreign_policy/news/-/asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/796932 – 8 kwietnia 2019.

¹¹⁸ K. Kłysiński, A. Wierzbowska – Miazga, *Oferta Gazpromu dla Białorusi – modernizacja po rosyjsku?*, „Analizy OSW im. M. Karpia” 28 listopada 2012, Ośrodek Studiów Wschodnich, [on-line:] <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2012-11-28/oferta-gazpromu-dla-bialorusi-modernizacja-po-rosyjsku> – 8 kwietnia 2019; Т. Абдуллаев, *Белоруссия отдала России газовую трубу*, „Российская газета” 25 ноября 2011, [on-line:] <https://rg.ru/2011/11/25/truba-site.html> – 8 kwietnia 2019.

¹¹⁹ Депутат Госдумы: Прежде чем затевать Восточное партнерство, Польше было бы лучше проконсультироваться с Москвой, „Информационное агентство REGNUM” 26 мая 2008, [on-line:] <https://regnum.ru/news/1005462.html> – 8 kwietnia 2019.

przeprowadzać wstępne konsultacje z Moskwą¹²⁰. Polska, która od momentu wejścia w struktury unijne jest zaliczana przez Rosję do grupy państw o nastrojach antyrosyjskich w UE, została uznana za gracza dążącego do wzmocnienia swojej pozycji zarówno w Unii Europejskiej, jak i obszarze poradzieckim poprzez promowanie programu Partnerstwa Wschodniego. Warszawa stara się – zdaniem rosyjskich ekspertów – pełnić funkcję „głównego specjalisty do spraw Wschodu”, kształtować politykę UE w stosunku do państw byłego ZSRR, a także otrzymać dostęp do unijnych środków finansowych w celu realizacji własnej polityki wschodniej, m.in. zapewnienia wyrównania pomocy udzielanej przez UE południowym i wschodnim sąsiadom w ramach EPS¹²¹.

Konkluzje

W przedstawionej wyżej analizie stanowiska Rosji nie tylko wobec Europejskiej Polityki Sąsiedztwa i Partnerstwa Wschodniego w latach 2004–2012, lecz także rozszerzenia UE, „rewolucji kolorowych” w Gruzji i na Ukrainie oraz wojny w republice gruzińskiej, można zauważyć, iż w przypadku każdej sytuacji opierało się ono na ochronie interesów narodowych Rosji, polegających – jak można zaobserwować – na wzmocnieniu lub przynajmniej utrzymaniu własnych wpływów w przestrzeni poradzieckiej, ograniczając przy tym obecność w regionie innych podmiotów międzynarodowych, w tym UE. Jeżeli główne zastrzeżenia władz w Moskwie spowodowane rozszerzeniem UE dotyczyły barier wizowych, sytuacji wokół obwodu kaliningradzkiego oraz wpływu akcesji nowych państw na wymianę handlową z Rosją, to w przypadku unijnych programów współpracy z republikami poradzieckimi szczególną uwagę zwracano na stawianie tych krajów przed wyborem między zachodnim a wschodnim kierunkiem polityki zagranicznej oraz osłabienie procesów integracyjnych w przestrzeni WNP. Należy podkreślić, iż podejście Rosji do Europejskiej Polityki Sąsiedztwa oraz Partnerstwa Wschodniego też było zróżnicowane. W stosunku do EPS zastrzeżenia odnosiły się przede wszystkim do przeciwstawiania się tworzeniu nowych linii podziału w Europie, „kordonu sanitarnego” lub strefy buforowej. Z kolei Partnerstwo Wschodnie jako „siła miękka” UE stosowana wobec wschodnich

¹²⁰ *Ibidem*.

¹²¹ *Эксперт: Варшава претендует на средства ЕС с целью укрепления своих позиций на постсоветском пространстве*, „Информационное агентство REGNUM” 25 мая 2008, [on-line:] <https://regnum.ru/news/1005119.html> – 8 kwietnia 2019); J. Brodowska, M. Słowikowski, *Rosja wobec wschodnich inicjatyw*, op. cit., s. 156.

sąsiadów było konfrontowane z WNP, EaWG, Unią Celną, OUBZ i innymi projektami integracyjnymi powstałymi z inicjatywy Moskwy jako instrumentami rosyjskiej polityki zagranicznej o „miękkim” charakterze, wykorzystywanymi do kształtowania współpracy z państwami byłego ZSRR. Niektórzy przedstawiciele władz Federacji Rosyjskiej uznawali ponadto, że program Partnerstwa Wschodniego stanowi zagrożenie dla współdziałania Rosji z jego beneficjentami oraz narusza równowagę w regionie, tworząc alternatywną formę jego integracji¹²². Podsumowując, można zauważyć, że ustanowienie EPS i Partnerstwa Wschodniego zostało odebrane przez Rosję dość negatywnie. Porównując jednak te dwa programy, należy podkreślić, iż stanowisko Rosji wobec Partnerstwa Wschodniego charakteryzowało się większym sceptycyzmem niż w przypadku EPS, co było związane z szerszą ofertą współpracy między UE a Armenią, Azerbejdżanem, Białorusią, Gruzją, Mołdawią oraz Ukrainą obejmującą zawarcie umów stowarzyszeniowych, ustanowienie pogłębianych i kompleksowych stref wolnego handlu oraz liberalizację reżimu wizowego. Z drugiej strony jednak część przedstawicieli władz rosyjskich niejednokrotnie podkreślała, że proces ten jest stosunkowo długotrwały i nie należy oczekiwać szybkich jego rezultatów, zwłaszcza w czasach trwającego w UE kryzysu finansowego¹²³.

¹²² J. Brodowska, M. Słowikowski, *Rosja wobec wschodnich inicjatyw*, op. cit., s. 157–158.

¹²³ *Ibidem*, s. 159.

ROZDZIAŁ V

STANOWISKO ROSJI WOBEC WYMIARU WSCHODNIEGO EUROPEJSKIEJ POLITYKI SĄSIEDZTWA W LATACH 2013–2022

W miarę finalizacji negocjacji prowadzonych między Unią Europejską a państwami Partnerstwa Wschodniego w sprawie zawarcia umów stowarzyszeniowych obejmujących pogłębione i kompleksowe strefy wolnego handlu polityka władz Rosji, której celem było zahamowanie integracji państw WNP z UE, stawała się coraz bardziej agresywna. W 2013 r. Moskwa wprowadziła wiele ograniczeń w handlu z Mołdawią i Ukrainą, a w szczególności zakaz importu mołdawskiego wina, zaostrezenie kontroli celnej wobec ukraińskich towarów, jak również embargo na importowane z Ukrainy słodczyce produkowane przez firmę „Roshen” należącą do Petra Poroszenki¹²⁴. Ponadto do instrumentów wywierania presji Federacja Rosyjska odwołała się w relacjach z Armenią, m.in. poprzez zacieśnienie współpracy w sektorze energetycznym. Pod koniec 2013 r. przedstawiciele rządów obu państw podpisali porozumienie o warunkach sprzedaży 20% udziałów w armeńskiej spółce gazowej ArmRosgazprom na rzecz rosyjskiej firmy Gazprom, która w ten sposób prze-

¹²⁴ A. Wierzbowska - Miazga, T. Iwański, *Rosja przeciwdziała zbliżeniu Ukrainy z Unią Europejską*, „Analizy OSW im. M. Karpia” 28 sierpnia 2013, Ośrodek Studiów Wschodnich, [on-line:] <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2013-08-28/rosja-przeciwdziala-zblizeniu-ukrainy-z-unia-europejska> – 3 maja 2019); W. Radziwinowicz, *Rosji już nie w smak ukraińskie torty i cukierki. Wszystko przez politykę*, „Gazeta Wyborcza” 31 lipca 2013, [on-line:] http://wyborcza.pl/1,75399,14361501,Rosji_juz_nie_w_smak_ukrainskie_torty_i_cukierki_.html – 3 maja 2019.

jęła pełną kontrolę nad powyższą spółką¹²⁵. W tym samym czasie między wspomnianymi przedsiębiorstwami zawarty został kontrakt na dostawę gazu do Armenii w latach 2014–2018, zgodnie z którym ilość przesyłanego gazu miała wynosić do 2,5 mld m³ w ciągu roku, a jego cena kształtować się na podstawie formuły powiązanej z formowaniem ceny na gaz w państwie rosyjskim. Uzgodniono ponadto, że do niej nie będzie doliczane cło wywozowe. Ostatecznie zatem cena gazu dla Armenii została ustanowiona na poziomie 189 dolarów za 1 tys. m³ (dotychczasowa cena wynosiła ok. 270 dolarów za 1 tys. m³)¹²⁶. W ten sposób Moskwa dążyła do utrzymania tych państw we własnej strefie wpływów poprzez ich przyłączenie do funkcjonującej na obszarze poradzieckim Unii Celnej (obejmującej Białoruś, Kazachstan oraz Rosję), a później również EaUG, tym samym starając się uniemożliwić ustanowienie stref wolnego handlu między powyższymi państwami poradzieckimi i UE.

1. Rosja wobec rozwoju Partnerstwa Wschodniego w latach 2013–2014

1.1. Posiedzenie Partnerstwa Wschodniego na szczycie w Wilnie (28–29 listopada 2013 r.)

W odpowiedzi na działania Rosji podejmowane względem republik poradzieckich 12 września 2013 r. PE przyjął rezolucję zatytułowaną *Presja wywierana przez Rosję na kraje Partnerstwa Wschodniego*, w której podkreślił znaczenie zasady równości, poszanowania suwerenności oraz nieingerencji w sprawy wewnętrzne, które stanowią podstawę stosunków

¹²⁵ *Соглашение между Правительством Российской Федерации и Правительством Республики Армения об условиях купли-продажи акций и дальнейшей деятельности закрытого акционерного общества „АрмРосгазпром”, Ереван, 2 декабря 2013, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/foreign_policy/international_contracts/2_contract/-/storage-viewer/bilateral/page-55/44301 – 3 maja 2019.*

¹²⁶ *Соглашение между Правительством Российской Федерации и Правительством Республики Армения о порядке формирования цен при поставке природного газа в Республику Армения, Ереван, 2 декабря 2013, Электронный фонд правовой и нормативно-технической документации, [on-line:] <http://docs.cntd.ru/document/499065749> – 3 maja 2019; „Газпром” увеличивает долю в „АрмРосгазпром” до 100%, „Газпром” 16 января 2014, [on-line:] <http://www.gazprom.ru/press/news/2014/january/article182595/> – 3 maja 2019; *Армения получила от России скидку на газ, „УНІАН” 3 грудня 2013, [on-line:] <https://www.unian.net/world/858749-armeniya-poluchila-ot-rossii-skidku-na-gaz-nefteprodukti-i-almazyi.html> – 3 maja 2019.**

międzynarodowych, jak również potępił stosowanie wobec partnerów Unii Europejskiej zmierzających do podpisania lub parafowania umów stowarzyszeniowych różnego rodzaju nacisków, wzywając jednocześnie Moskwę do zaprzestania podejmowania podobnych działań oraz poszanowania decyzji politycznych suwerennych państw. Podkreślił przy tym, że ich wybór nie będzie miał negatywnego wpływu na stosunki handlowe z Rosją, wręcz przeciwnie – realizacja przez te kraje reform politycznych i gospodarczych opartych na wartościach i normach UE przyczyni się do budowy strefy stabilności, dobrobytu oraz bezpieczeństwa w bezpośrednim sąsiedztwie państwa rosyjskiego. Zwrócił się ponadto z prośbą do krajów partnerskich o kontynuowanie wysiłków na rzecz pogłębienia współpracy z UE poprzez podpisanie lub parafowanie umów stowarzyszeniowych mimo presji politycznej wywieranej przez Rosję¹²⁷. Zauważył także, że „UE musi wypełnić zobowiązanie zaangażowania się w obronę w duchu solidarności krajów Partnerstwa Wschodniego, na które Rosja wywiera jawne, niepokojące i nasilające się naciski”¹²⁸ oraz wezwał Radę i KE do opracowania efektywnych instrumentów wspierania tych państw¹²⁹.

Rezolucja Parlamentu Europejskiego napotkała ostrą reakcję ze strony władz Rosji. Podczas posiedzenia Dumy Państwowej 20 września 2013 r. przyjęte zostało oświadczenie, w którym stwierdzono, że zarzuty PE są bepodstawne oraz przeczą celom dalszego rozwoju dobrosąsiedzkich i wzajemnie korzystnych stosunków między Rosją a UE. W szczególności poruszona w nim została kwestia rzekomego wywierania przez UE presji politycznej na państwo ukraińskie, m.in. w zakresie rozwiązywania problemów wewnętrznych, jak również zmuszania władz w Kijowie do „przekazania części suwerenności Ukrainy oraz faktycznego przeniesienia swoich kontaktów handlowo-gospodarczych pod kontrolę Brukseli”¹³⁰. Deputowani rosyjskiej Dumy Państwowej podkreślili ponadto, że umowa stowarzyszeniowa Ukrainy z UE zakłada zasadniczą zmianę ukraińskich regulacji handlowo-gospodarczych, przekazanie suwerennych uprawnień państwa w zakresie polityki celnej i handlowej, kontroli sanitarnej, weterynaryjnej i fitosanitarnej oraz przepisów technicznych na rzecz

¹²⁷ Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 12 września 2013 r. w sprawie nacisku, jaki Rosja wywiera na kraje Partnerstwa Wschodniego (w kontekście zbliżającego się szczytu Partnerstwa Wschodniego w Wilnie) (2013/2826(RSP)), P7_TA(2013)0383, 12 września 2013, Strasburg, s. 1–4.

¹²⁸ *Ibidem*, s. 3.

¹²⁹ *Ibidem*.

¹³⁰ Заявление Государственной Думы Федерального Собрания Российской Федерации „В связи с принятием Европейским парламентом резолюции, содержащей безосновательные обвинения в адрес Российской Федерации”, Москва, 20 сентября 2013, Собрание Законодательства Российской Федерации, 2013, nr 39, [on-line:] <http://www.szrf.ru/szrf/doc.phtml?nb=100&issid=1002013039000&docid=52> – 3 maja 2019.

UE. Zwrócono także uwagę, że w wyniku stowarzyszenia z UE Ukraina będzie zmuszona dostosować własne prawodawstwo do norm unijnych bez możliwości wpływania na proces decyzyjny w obszarach istotnych dla jej gospodarki. W dalszej części tego dokumentu z jednej strony wspomniano o powiązaniach historycznych między narodami Ukrainy i Rosji, natomiast z drugiej strony wyrażono zaniepokojenie utratą przez państwa Partnerstwa Wschodniego ich niezależności w wyniku stowarzyszenia z UE. Stwierdzono wręcz, że za rezolucją PE kryje się chęć włączenia państw poradzieckich w wyłączną strefę interesów UE. Na końcu dokumentu potwierdzono, iż Rosja samodzielnie decyduje o tym, jak budować stosunki z najbliższymi sąsiadami dążącymi do zacieśnienia wzajemnych relacji bez presji z zewnątrz¹³¹.

Powyższe oświadczenie zostało przyjęte niemalże jednogłośnie (98,9%), nie głosowało tylko pięć osób. Omawiając tę sprawę podczas posiedzenia Dumy Państwowej, przedstawiciel frakcji „Jedna Rosja” Aliksiej Puszkow zauważył, że celem Partnerstwa Wschodniego jest faktyczne podporządkowanie stosunkowo małym kosztem wielu państw WNP polityce UE, włączenie ich w unijną strefę interesów. W związku z tym, podjęcie przez władze Armenii decyzji o możliwym przystąpieniu do Unii Celnej spotkało się z krytyczną reakcją ze strony UE, która odebrała to jako zagrożenie dla własnych planów. Podkreślił ponadto, że umowa o ustanowienie strefy wolnego handlu zakłada jednostronne uzależnienie Ukrainy od UE, gdyż jej dyrektywy będą automatycznie stawały się obowiązkowe dla Kijowa, podczas gdy władze ukraińskie nie będą mogły uczestniczyć w ich opracowaniu. Puszkow stwierdził również, że po podpisaniu umowy stowarzyszeniowej Ukrainę *de facto* można postrzegać jako członka UE, chociaż oficjalnie perspektywa członkostwa nie została jej zaproponowana. W ten sposób – według deputowanego – kosztem niewielkich wysiłków w ramach programu Partnerstwa Wschodniego podjęta została próba przywiązania państwa do Unii Europejskiej na dłuższy okres czasu, przekształcając go w dodatek gospodarczy. Z kolei przedstawiciel liberalno-demokratycznej partii Leonid Słuckij dodał, że Partnerstwo Wschodnie zostało stworzone, by przeciwdziałać integracji w przestrzeni eurazjatyckiej. Natomiast zgodnie z opinią Michaiła Jemieljanowa – deputowanego z frakcji „Sprawiedliwa Rosja” – rozwój sytuacji politycznej na świecie sprawia, że UE jest konkurentem Rosji, geopolitycznym przeciwnikiem, którego działania podejmowane w ostatnim czasie mają na celu ekspansję na wschód, przy czym są one realizowane poprzez program Partnerstwa Wschodniego i wcześniejsze projekty, a także umowy stowarzyszeniowe z Ukrainą, Mołdawią i innymi państwami, które są zwieńczeniem tego procesu. Podczas jego wystąpienia pojawiło się

¹³¹ *Ibidem*.

ponadto sformułowanie o prowadzeniu przez UE „polityki kolonialnej” względem państw uczestniczących w programie Partnerstwa Wschodniego¹³².

Podobne stanowisko w sprawie przygotowań do listopadowego posiedzenia Partnerstwa Wschodniego w Wilnie oraz planów dotyczących podpisania umowy stowarzyszeniowej UE z Ukrainą zajęło rosyjskie Ministerstwo Spraw Zagranicznych. Stały Przedstawiciel Federacji Rosyjskiej przy Unii Europejskiej Cziżow stwierdził, że Rosja nie wywiera żadnej presji na Ukrainę czy Mołdawię ani też nie wzywa do zrywania stosunków z UE, lecz jedynie pokazuje możliwości, jakie daje integracja eurazjatycka, oraz ryzyko, jakie stwarza umowa o stowarzyszeniu z UE. Z jednej strony zwrócił on uwagę na szerokie powiązania gospodarcze państw poradzieckich z gospodarką rosyjską, które zostaną zachowane po przystąpieniu do Unii Celnej, podkreślając jednocześnie, iż kraje te będą także mogły cieszyć się korzyściami płynącymi z ich pełnego uczestnictwa w integracji eurazjatyckiej. Natomiast z drugiej strony zauważył, że oferta Unii Europejskiej dla wschodnich sąsiadów nie zawiera perspektywy członkostwa, mimo to na drodze integracji europejskiej mogą one przekroczyć tzw. punkt bez powrotu, np. po implementacji do własnego prawodawstwa przepisów technicznych i norm UE w różnych obszarach towary produkowane na Ukrainie będą odbiegały od standardów obowiązujących w Rosji, w związku z czym może dojść do zachwiania dwustronnej wymiany handlowej¹³³. W późniejszej wypowiedzi Cziżow dodał, że ustanowienie strefy wolnego handlu między UE a Ukrainą (jak również Mołdawią i Gruzją) zakładającej dostosowanie jej systemu prawnego do unijnych wymogów technicznych, weterynaryjnych, fitosanitarnych i energetycznych uniemożliwi jej „wejście do naszej Unii Celnej” oraz stworzy praktyczne przeszkody dla dalszego rozwoju współpracy między Ukrainą a państwami należącymi do Unii Celnej. Podkreślił przy tym, że Rosja nigdy nie była przeciwna współpracy lub nawet ustanowieniu partnerstwa strategicznego między Ukrainą i innymi republikami byłego ZSRR a Unią Europejską¹³⁴.

Wypowiedzi pozostałych przedstawicieli władz Rosji również koncentrowały się na negatywnym wpływie umowy stowarzyszeniowej z UE na gospodarkę Ukrainy oraz innych

¹³² Стенограмма заседания 20 сентября 2013 г., Государственная Дума, [on-line:] <http://transcript.duma.gov.ru/node/3921/> – 4 maja 2019.

¹³³ Интервью Постоянного представителя Российской Федерации при Европейском союзе В.А. Чижова „РИА Новости”, 27 сентября 2013 года, 1 сентября 2013, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/evropejskij-souz-es/-/asset_publisher/6OiYovt2s4Yc/content/id/94154 – 4 maja 2019.

¹³⁴ Интервью Постоянного представителя России при Евросоюзе В.А. Чижова агентству „Интерфакс”, 3 октября 2013 года, 4 октября 2013, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/evropejskij-souz-es/-/asset_publisher/6OiYovt2s4Yc/content/id/93722 – 4 maja 2019.

państw Partnerstwa Wschodniego. Na przykład rosyjski dyplomata Aleksandr Łukaszewicz uznał, że nie zawiera ona realnych korzyści dla Kijowa, lecz prowadzi jedynie do dezindustrializacji ukraińskiej gospodarki, przekształcając ją w rynek zbytu dla towarów z UE. Dodał ponadto, iż w perspektywie krótko- i średnioterminowej ludność Ukrainy będzie musiała zmierzyć się z problemami związanymi z rosnącym bezrobociem oraz pogorszeniem bilansu płatniczego państwa. Rosyjski dyplomata potwierdził również, że Rosja nie narzuca Ukrainie żadnych rozwiązań, podkreślając przy tym, iż władze ukraińskie muszą podjąć suwerenną decyzję w tej sprawie. Zgodnie z jego przekonaniem UE, krytykując działania Rosji, kieruje się tylko względami geopolitycznymi oraz obawą przed „utrata Ukrainy”. Łukaszewicz stwierdził, iż Moskwa nie sprzeciwia się „europejskiemu wyborowi Ukrainy”, a wręcz przeciwnie – opowiada się za wzmocnieniem wszechstronnej i wzajemnie korzystnej współpracy Rosji z UE poprzez ustanowienie wspólnej przestrzeni gospodarczej, a także zbliżenie procesów integracyjnych zachodzących na obszarze euroatlantyckim i eurazjatyckim¹³⁵. Z kolei ówczesny zastępca ministra spraw zagranicznych Rosji Aliksiej Mieszkow zwrócił uwagę na to, że UE stawia wschodnie państwa sąsiedzkie przed wyborem – albo „dobrobyt i rozwój” w ramach umów stowarzyszeniowych i stref wolnego handlu z Unią Europejską, albo „regres” w ramach Unii Celnej z Rosją. Według niego integracja eurazjatycka stwarza realną perspektywę trwałego rozwoju państw uczestniczących, przy czym z możliwością konstruktywnego współdziałania z UE¹³⁶. Rosyjscy politycy podkreślali również, że po ustanowieniu stref wolnego handlu UE z państwami poradzieckimi ich producentom – ze względu na chociażby nadmierne nasycenie rynku określonymi towarami – nadal będzie trudno wejść na rynek wewnętrzny UE¹³⁷.

Po zrezygnowaniu przez Ukrainę z podpisania umowy stowarzyszeniowej z UE podczas posiedzenia Partnerstwa Wschodniego w Wilnie przedstawiciele władz Rosji skupiali swoją uwagę na tym, że Kijów podjął suwerenną decyzję o wstrzymaniu prac nad zawarciem

¹³⁵ *Ответ официального представителя МИД России А.К. Лукашевича на вопрос СМИ о высказываниях представителей Европейской комиссии (ЕК) по перспективам отношений Украины и стран-членов Таможенного союза (ТС)*, 29 августа 2013, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/maps/ua/-/asset_publisher/ktnoZLTvbbS3/content/id/98490 – 4 maja 2019.

¹³⁶ *Интервью заместителя Министра иностранных дел России А. Ю. Мешкова „РИА Новости”*, 17 октября 2013, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/foreign_policy/news/-/asset_publisher/cKNonkJEo2Bw/content/id/92130 – 4 maja 2019.

¹³⁷ *Интервью Постоянного представителя России при Евросоюзе В.А. Чижова информационному агентству ИТАР-ТАСС*, 17 октября 2013 года, 18 октября 2013, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/evropejskij-souz-es/-/asset_publisher/6OiYovt2s4Yc/content/id/91922 – 4 maja 2019.

tego dokumentu, gdyż jego wejście w życie groziło destabilizacją sytuacji gospodarczej, upadkiem gospodarstw rolnych, dezindustrializacją, a także wzrostem bezrobocia oraz obniżeniem poziomu życia. W oficjalnych komentarzach przekonywali oni, że działania Rosji względem Ukrainy polegały jedynie na ukazaniu gospodarczych skutków umowy stowarzyszeniowej z UE dla rozwoju handlowo-gospodarczych stosunków z państwami należącymi do Unii Celnej oraz funkcjonowania strefy wolnego handlu w ramach WNP, jak również zagrożenia powstania nowych linii podziału w Europie w związku z realizacją programu Partnerstwa Wschodniego. Jednocześnie Moskwa zwracała uwagę na naciski wywierane przez Unię Europejską na władze Ukrainy, starając się „za wszelką cenę przekonać” do podpisania umowy stowarzyszeniowej, wtedy gdy Kijów zdecydował się „zrobić przerwę” w procesie integracji europejskiej oraz zastanowić się nad mechanizmami kompensowania strat dla ukraińskiej gospodarki. Podkreślano przy tym, że w ten sposób UE zachęca opozycję i społeczeństwo ukraińskie do protestów i bezprawnych działań przeciwko legalnym władzom państwa¹³⁸. Cziżow stwierdził, że UE prowadzi dyskusję z Ukrainą w trybie rozkazującym, wymagając przeprowadzenia określonych reform, wprowadzenia zmian do własnego ustawodawstwa bez żadnych obietnic, w tym perspektywy członkostwa¹³⁹. Niejednokrotnie także w wypowiedziach przedstawicieli władz rosyjskich pojawiało się sformułowanie, że dla Ukrainy dobiegł końca „okres wygodnego siedzenia na dwóch krzesłach” jednocześnie¹⁴⁰.

W grudniu 2013 r., po tym jak władze ukraińskie zrezygnowały z podpisania umowy stowarzyszeniowej z UE podczas wileńskiego posiedzenia Partnerstwa Wschodniego, zostało zorganizowane spotkanie Putina i W. Janukowycza oraz posiedzenie rosyjsko-ukraińskiej komisji międzypaństwowej. Po ich zakończeniu strona rosyjska zgodziła się obniżyć cenę gazu dla Ukrainy z ponad 400 dolarów za 1 tys. m³ do 268,5 dolarów za 1 tys. m³ od 1 stycznia 2014 r. do końca 2019 r. oraz zainwestować 15 mln dolarów pochodzących z Funduszu

¹³⁸ Комментарий Департамента информации и печати МИД России в связи с заявлением Евросоюза по Украине от 25 ноября 2013 года, 26 ноября 2013, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/kommentarii_predstavitelya/-/asset_publisher/MCZ7HQuMdqBY/content/id/86358 – 4 maja 2019.

¹³⁹ Интервью Постоянного представителя Российской Федерации при Европейском союзе В.А. Чижова агентству „ИТАР-ТАСС”, 25 ноября 2013 года, 27 ноября 2013, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/maps/ua/-/asset_publisher/ktnoZLTvbbS3/content/id/86230 – 4 maja 2019.

¹⁴⁰ Интервью Постоянного представителя Российской Федерации при Европейском союзе В.А. Чижова агентству „Интерфакс”, 22 ноября 2013 года, 26 ноября 2013, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/evropejskij-souz-es/-/asset_publisher/6OiYovt2s4Yc/content/id/86350 – 4 maja 2019.

Dobrobytu Narodowego (częściowo z Funduszu Stabilizacyjnego) w papiery wartościowe Ukrainy¹⁴¹. Komentując powyższe uzgodnienia między Kijowem i Moskwą, prezydent Rosji Putin stwierdził, że zostały one podjęte, by wesprzeć „braterski naród” w trudnej sytuacji: gospodarczej, społecznej i politycznej. Zauważył przy tym, że w przypadku podpisania przez Ukrainę umowy stowarzyszeniowej z UE Rosja będzie musiała podjąć odpowiednie kroki, by chronić własną gospodarkę, w tym wprowadzić ograniczenia w ramach strefy wolnego handlu WNP (tzn. usunąć dotychczasowe preferencje). Stwierdził, że doprowadzi to ostatecznie do sytuacji, w której ukraińska produkcja towarów inżynierskich realizowana głównie na rynku rosyjskim będzie spadała, natomiast produktów rolnych i spożywczych raczej nie będzie rosła w kierunku europejskim, ze względu na ograniczenia pozataryfowe, w tym fitosanitarne, gdyż umowa z UE nie przewiduje żadnych preferencji dla ukraińskich towarów. Dodał ponadto, że powyższe uzgodnienia w żaden sposób nie są powiązane ani z protestami w Kijowie, ani negocjacjami między UE i Ukrainą, lecz mają na celu wsparcie ukraińskiej gospodarki, modernizacji przedsiębiorstw, budżetu w zakresie wypłaty wynagrodzeń, emerytur, świadczeń socjalnych. Z kolei w odniesieniu do rezygnacji Ukrainy z podpisania wspomnianego dokumentu Putin uznał, że był to wybór narodu i legalnych władz państwa ukraińskiego¹⁴².

1.2. Reakcja na Euromajdan i wojnę w Donbasie

Decyzja podjęta przez władze Ukrainy przed posiedzeniem Partnerstwa Wschodniego w Wilnie doprowadziła do wybuchu protestów społecznych najpierw na kijowskim Majdanie, a później także w innych miastach Ukrainy. Reagując na te wydarzenia, Duma Państwowa 10 grudnia 2013 r. przyjęła oświadczenie, w którym stwierdziła, że „niesankcjonowane mityngi, blokada organów władzy państwowej, szturm budynków administracji publicznej, pogromy, a także niszczenie pomników historycznych prowadzi do destabilizacji sytuacji w kraju oraz może mieć poważne negatywne konsekwencje gospodarcze i polityczne dla

¹⁴¹ Путин обещает Украине скидку на газ и 15 млрд долларов, „BBC” 17 декабря 2013, [on-line:] https://www.bbc.com/russian/russia/2013/12/131217_yanukovych_russia_negotiations – 4 maja 2019; Потери „Газпрома” от скидки на газ для Украины компенсируют, „Forbes” 18 декабря 2013, [on-line:] <https://www.forbes.ru/news/248867-poteri-gazproma-ot-skidki-na-gaz-dlya-ukrainy-kompensiruyut> – 4 maja 2019.

¹⁴² Пресс-конференция Владимира Путина, 19 декабря 2013, Президент России, [on-line:] <http://kremlin.ru/events/president/news/page/314> – 4 maja 2019.

ludności Ukrainy”¹⁴³. Szczególne zaniepokojenie w dokumencie wyrażono wobec ingerencji w sprawy wewnętrzne suwerennej Ukrainy zachodnioeuropejskich polityków, „wywierających destrukcyjny wpływ na zaostrzenie sytuacji politycznej na Ukrainie”, podkreślając jednocześnie, że naród ukraiński ma suwerenne prawo do dokonywania wyboru geopolitycznego państwa. Zauważono także, iż Rosja jest zainteresowana rozwojem silnej i zamożnej Ukrainy, gdyż Kijów jest partnerem strategicznym Moskwy, a obydwa narody łączy wiele więzi kulturowych, politycznych oraz społeczno-gospodarczych. Stwierdzono również, że Rosja z poszanowaniem odnosi się do decyzji podjętych przez „legalne władze bratniej Ukrainy” i wzywa opozycję do zaprzestania bezprawnych działań oraz rozwiązywania wszystkich problemów zgodnie z *Konstytucją*¹⁴⁴. Śluckij, przedstawiając powyższe oświadczenie na posiedzeniu rosyjskiej Dumy, zauważył ponadto, że Zachód wywiera presję na władze Ukrainy, by nie dopuścić jej udziału w eurazjatyckich projektach integracyjnych, w tym EaUG, oraz włączyć w integrację z UE poprzez mechanizm Partnerstwa Wschodniego, pomijając przy tym negatywne jej skutki dla gospodarki Ukrainy. Niektórzy deputowani rosyjskiego parlamentu przekonywali także, że UE dąży *de facto* do aneksji państwa ukraińskiego z jego zasobami we własnych celach (Giennadij Ziuganow z partii komunistycznej), z kolei program Partnerstwa Wschodniego został ustanowiony jako instrument geopolitycznej konkurencji z Rosją (Puszkow z „Jednej Rosji”). Oświadczenie zostało zatwierdzone głosami 444 osób (98,7%)¹⁴⁵. Deputowani Dumy Państwowej szczególnej krytyce poddali również rezolucję PE z 12 grudnia 2013 r., w której zawarto sformułowanie „w każdym demokratycznym państwie obowiązuje zasada, iż w przypadku gdy potrzeba odnowionego poparcia społecznego, można zwołać nowe wybory”¹⁴⁶. Stwierdzili, iż w 2010 r. były wybrane legalne władze kraju, które zostały uznane przez społeczność międzynarodową, w związku z czym UE prowadzi politykę podwójnych standardów¹⁴⁷.

¹⁴³ Заявление Государственной Думы Федерального Собрания Российской Федерации „О ситуации на Украине”, Москва, 10 декабря 2013, Собрание Законодательства Российской Федерации, 2013, nr 50, [on-line:] <http://www.szrf.ru/szrf/doc.phtml?nb=100&issid=1002013050000&docid=6> – 7 maja 2019.

¹⁴⁴ Ibidem.

¹⁴⁵ Стенограмма заседания 10 декабря 2013 г., Государственная Дума, [on-line:] <http://transcript.duma.gov.ru/node/3970/> – 7 maja 2019.

¹⁴⁶ Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 12 grudnia 2013 r. w sprawie wyniku szczytu w Wilnie i przyszłości Partnerstwa Wschodniego, zwłaszcza w odniesieniu do Ukrainy (2013/2983(RSP)), P7_TA (2013)0595, 12 grudnia 2013, Strasburg, s. 4.

¹⁴⁷ Стенограмма заседания 18 декабря 2013 г., Государственная Дума, [on-line:] <http://transcript.duma.gov.ru/node/3982/> – 7 maja 2019.

Po zaostrzeniu sytuacji na Ukrainie w drugiej połowie stycznia 2014 r. rosyjska Duma Państwowa przyjęła kolejne oświadczenie, w którym wydarzenia w Kijowie zostały określone jako „próby obalenia legalnych instytucji władzy w państwie poprzez użycie siły”¹⁴⁸. Ponadto zwrócono uwagę na ataki dokonywane przez zorganizowane grupy wykorzystujące broń białą oraz butelki zapalające na przedstawicieli organów ochrony porządku publicznego, podkreślając przy tym, że ofiary są zarówno wśród funkcjonariuszy, jak również osób protestujących. Uznano także, iż odpowiedzialność za zaostrzenie sytuacji wewnętrznej na Ukrainie ponoszą – obok przedstawicieli ekstremistycznej części opozycji – zagraniczne środowiska polityczne, które naruszając prawo międzynarodowe, ingerują w sprawy wewnętrzne Ukrainy oraz starają się narzucić jej geopolityczny wybór na rzecz stowarzyszenia z UE. Duma Państwowa wezwała ponadto do zaprzestania wywierania presji na władze ukraińskie i wspierania dalszej eskalacji konfliktu. W oświadczeniu udzielono również poparcia dla grudniowych uzgodnień między Ukrainą i Rosją dotyczących obniżenia ceny gazu i udzielenia pożyczki stabilizacyjnej, podkreślając, iż nie są one związane z żadnymi warunkami politycznymi, lecz mają na celu jedynie „wsparcie braterskiego narodu ukraińskiego”¹⁴⁹. Powyższe oświadczenie zostało zatwierdzone przez większość deputowanych (86,2%), z wyjątkiem frakcji liberalno-demokratycznej partii (54 osoby), której lider (Władimir Żirinowski) stwierdził, że Moskwa „marnie wydaje nasze [rosyjskie – OT] pieniądze”, dodając, iż Ukraina już się zmieniła i „z nikim nie chce być razem”¹⁵⁰. Z kolei przedstawiciel tej samej partii Roman Chudiakow uznał, że do wybuchu masowych protestów doszło w wyniku nieudanej próby podpisania umowy z bardzo niekorzystnymi warunkami dla Ukrainy, jej wciągnięcia do strefy wpływów Zachodu. Szuckij natomiast, wypowiadając się na temat ingerencji zachodnich sił politycznych w sprawy wewnętrzne Ukrainy, doszedł do wniosku, że dla nich kwestia udziału Kijowa w „projektach eurazjatyckich, m.in. Unii Celnej, jest pewnego rodzaju chwilą prawdy, ukazującą, czy uda im się w XXI w. zbudować świat jednobiegunowy, czy też na obszarze poradzieckim powstanie nowy poważny oraz potężny ośrodek wpływów, którego nazwa brzmi

¹⁴⁸ Заявление Государственной Думы Федерального Собрания Российской Федерации „Об обострении ситуации на Украине”, Москва, 22 января 2014, Собрание Законодательства Российской Федерации, 2014, nr 4, [on-line:] <http://www.szrf.ru/szrf/doc.phtml?nb=100&issid=1002014004000&docid=48> – 7 maja 2019.

¹⁴⁹ Ibidem.

¹⁵⁰ Стенограмма заседания 22 января 2014 г., Государственная Дума, [on-line:] <http://transcript.duma.gov.ru/node/4004/> – 7 maja 2019.

Eurazjatycka Unia Gospodarcza”¹⁵¹. Ponadto partia komunistyczna zaproponowała podjąć bardziej zdecydowane działania w reakcji na udział zachodnich polityków w wydarzeniach na Ukrainie, organizując uliczne akcje protestu pod ambasadami poszczególnych państw, przekazując odpowiednie petycje itd.¹⁵² Podczas różnych posiedzeń Dumy Państwowej niejednokrotnie podkreślano także, że Rosja – w odróżnieniu od Zachodu – nie miesza się w sprawy wewnętrzne Ukrainy. Krytykując przy tym działania zachodnich sił politycznych, a zwłaszcza przedstawicieli USA i UE, Oleg Lebiediew z frakcji „Jedna Rosja” stwierdził, że w ten sposób dążą one do obalenia władzy wybranej przez naród ukraiński, wzywając do rewolucji, zamachu stanu¹⁵³.

Stanowisko to zostało poparte przez Radę Federacji, która 29 stycznia 2014 r. przyjęła oświadczenie, wyrażając zaniepokojenie rozwojem sytuacji na Ukrainie i działaniami sprowokowanymi przez opozycję, których celem jest obalenie legalnej władzy, jak również próbami przeciwstawienia interesów różnych regionów Ukrainy i naruszenia tym samym stabilności ukraińskiego społeczeństwa. Stwierdziła ponadto, że kryzys polityczny na Ukrainie może mieć negatywne skutki dla regionalnej oraz transgranicznej współpracy między obu państwami, a także państwowości i integralności terytorialnej Ukrainy. Wezwała również do zaprzestania ingerencji struktur zachodnich w sprawy wewnętrzne suwerennego państwa ukraińskiego¹⁵⁴.

Podobne stanowisko zajęło Ministerstwo Spraw Zagranicznych Rosji. W wypowiedziach wielu dyplomatów, jak i oficjalnych komentarzach rosyjskiej służby zagranicznej sytuacja na Ukrainie była przedstawiana jako próba zamachu stanu oraz przejęcia władzy przy użyciu siły. Podkreślano jednocześnie, że duża część odpowiedzialności za działania radykalnych sił na Ukrainie spoczywa na opozycji, która – głosząc hasła o zaangażowaniu na rzecz demokracji i wartości europejskiej – wezwała bojowników do „pokojoywej ofensywy”. Z kolei jeżeli chodzi o zaangażowanie zachodnich struktur w rozwój sytuacji na Ukrainie, to z jednej strony uwaga była koncentrowana na ich pasywnym podejściu do „agresywnych działań radykalnych sił na Ukrainie, tym samym [...] eskalacji i prowokacji w stosunku do legalnych władz”, a z drugiej strony – na próbie narzucenia władzom suwerennego kraju „zachodniego wektora” rozwoju państwa „jako jedynie słusznego”, kierując się przy tym względami geopo-

¹⁵¹ *Ibidem*.

¹⁵² *Ibidem*.

¹⁵³ *Ibidem*.

¹⁵⁴ *Заявление Совета Федерации Федерального Собрания Российской Федерации „О ситуации на Украине”*, Москва, 29 января 2014, Собрание Законодательства Российской Федерации, 2014, nr 5, [on-line:] <http://www.szrf.ru/szrf/doc.phtml?nb=100&issid=1002014005000&docid=21> – 8 maja 2019.

litycznymi oraz naruszając zasadę prawa międzynarodowego polegającą na nieingerowaniu w sprawy wewnętrzne innego państwa¹⁵⁵. Natomiast po podpisaniu 21 lutego 2014 r. między Janukowyczem i opozycją porozumienia o uregulowaniu kryzysu na Ukrainie krytyka ze strony Rosji została skupiona wokół działalności nowego rządu pod kierownictwem Arsenija Jaceniuka i Rady Najwyższej Ukrainy oraz dotyczyła przede wszystkim ograniczenia praw mniejszości narodowych, w tym w zakresie posługiwania się językiem rosyjskim, ogłoszenia o zorganizowaniu wyborów prezydenckich w maju tego samego roku, podkreślając przy tym, że najpierw musi zostać przeprowadzona reforma konstytucyjna z udziałem wszystkich sił politycznych oraz na podstawie wyników referendum. Stwierdzono także, że nowe władze Ukrainy starają się przy pomocy metod dyktatorskich, a czasem terrorystycznych tłumić opór ich przeciwników w różnych regionach państwa. Niejednokrotnie podkreślano ponadto, że nowo utworzony „rząd zwycięzców”, w skład którego wchodzi m.in. przedstawiciele ekstremistów narodowych, nie wykonuje założeń powyższego porozumienia, gdyż bojownicy nie zostali rozbrojeni oraz w dalszym ciągu dokonują aktów przemocy¹⁵⁶. W związku z tym władze Rosji uznały, iż w wyniku powstania zagrożenia ze strony grup ultra-nacjonalistycznych dla bezpieczeństwa osób rosyjskojęzycznych oraz Rosjan zamieszkujących w południowo-wschodnich obwodach Ukrainy i na Krymie należy podjąć „odpowiednie i absolutnie zgodne

¹⁵⁵ Комментарий официального представителя МИД России А.К. Лукашевича в связи с заявлением Госдепартамента США по событиям на Украине, 17 февраля 2014, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/kommentarii_predstavatelya/-/asset_publisher/MCZ7HQuMdqBY/content/id/76198 – 8 maja 2019; Комментарий Департамента информации и печати МИД России по событиям на Украине, 18 февраля 2014, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/maps/ua/-/asset_publisher/ktnoZLTvbbS3/content/id/76006 – 8 maja 2019; Заявление Министерства иностранных дел Российской Федерации в связи с ситуацией на Украине, 19 февраля 2014, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/maps/ua/-/asset_publisher/ktnoZLTvbbS3/content/id/75606 – 8 maja 2019; Ответ Министра иностранных дел России С.В. Лаврова на вопрос по ситуации на Украине в ходе пресс-конференции по итогам третьего министерского раунда стратегического диалога Россия – ССАПЗ, Эль-Кувейт, 19 февраля 2014, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/maps/ua/-/asset_publisher/ktnoZLTvbbS3/content/id/75622 – 8 maja 2019.

¹⁵⁶ Заявление МИД России по событиям на Украине, 24 февраля 2014, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/maps/ua/-/asset_publisher/ktnoZLTvbbS3/content/id/73918 – 8 maja 2019; Заявление МИД России по событиям на Украине, 27 февраля 2014, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/maps/ua/-/asset_publisher/ktnoZLTvbbS3/content/id/73254 – 8 maja 2019; Выступление Постоянного представителя Российской Федерации при ООН В.И. Чуркина на открытом заседании Совета Безопасности ООН по ситуации на Украине, Нью-Йорк, 3 марта 2014, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/vistupleniya_rukovodstva_mid/-/asset_publisher/MCZ7HQuMdqBY/content/id/792739 – 8 maja 2019.

z prawem” działania¹⁵⁷, tj. decyzję zatwierdzoną przez Radę Federacji o użyciu Sił Zbrojnych Rosji na terytorium Ukrainy¹⁵⁸. Natomiast w odniesieniu do Janukowycza w marcu 2014 r. Stały Przedstawiciel Rosji przy ONZ Witalij Czurkin zauważył, że Rosja nadal postrzega go jako prawowitego prezydenta Ukrainy. Jednocześnie wyraził wątpliwość, czy nowe władze państwa ukraińskiego można uznać za demokratyczne, gdyż nie każda zmiana władzy, zwłaszcza przy użyciu siły, musi koniecznie prowadzić do demokracji¹⁵⁹. W wypowiedziach pozostałych rosyjskich polityków również często podkreślano, że odsunięcie Janukowycza od urzędu prezydenta odbyło się z naruszeniem norm konstytucyjnych – w wyniku zbrojnego zamachu stanu, a nowe władze w Kijowie są nielegalne.

Jeżeli chodzi o sytuację na Półwyspie Krymskim i aneksję Krymu przez Rosję, to uwaga przedstawicieli władz w Moskwie koncentrowała się przede wszystkim na „ochronie rosyjskiej mniejszości narodowej oraz pozostałych mieszkańców półwyspu”, a także obiektów Floty Czarnomorskiej przed „atakami ze strony sił ekstremistycznych”. Zaprzeczając ingerencji Rosji w sprawy wewnętrzne Ukrainy, Moskwa podkreślała, że wszelkie przemieszczenia oddziałów Floty są związane z „zapewnieniem bezpieczeństwa jej obiektów i zapobieganiem możliwym atakom radykałów na rosyjskojęzyczną ludność”. Przy tym na szeroką skalę krytyka działań Zachodu dotyczyła z jednej strony popierania „nowych władz w Kijowie, które obaliły legalnie wybranego prezydenta, utrzymują blokadę budynków administracyjnych i w dalszym ciągu nie podjęły kroków na rzecz rozbrojenia radykalnych ugrupowań”, natomiast z drugiej strony – gróźb o wprowadzenie sankcji wobec Rosji, ignorując jednocześnie „przestępczą działalność sił radykalnych na Ukrainie oraz nasilenie się w państwie nastrojów nacjonalistycznych oraz neonazistowskich”¹⁶⁰.

¹⁵⁷ *Заявление Министерства иностранных дел Российской Федерации в связи с высказываниями Госсекретаря США о ситуации на Украине*, 3 марта 2014, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/maps/us/-/asset_publisher/unVXBbj4Z6e8/content/id/72762 – 8 maja 2019.

¹⁵⁸ *Постановление Совета Федерации Федерального Собрания Российской Федерации „Об использовании Вооруженных Сил Российской Федерации на территории Украины”*, Москва, 1 марта 2014, Собрание Законодательства Российской Федерации, 2014, nr 9, [on-line:] <http://www.szrf.ru/szrf/doc.php?nb=100&issid=1002014026000&docid=84> – 8 maja 2019.

¹⁵⁹ *Ответное слово Постоянного представителя Российской Федерации при ООН В.И. Чуркина на открытом заседании Совета Безопасности ООН по ситуации на Украине*, Нью-Йорк, 3 марта 2014 года, 4 марта 2014, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/vystuplenia-zaavlenia/-/asset_publisher/97FOfHiV2r4j/content/id/72226 – 8 maja 2019.

¹⁶⁰ *Комментарий Департамента информации и печати МИД России в связи с вопросом СМИ о заявлении Совета НАТО по ситуации на Украине*, 3 марта 2014, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/kommentarii_predstavatelya/-/asset_publisher/MCZ7HQuMdqBY/content/id/72562 – 9 maja 2019; *Ответное слово Постоянного представителя Российской Федерации при ООН В.И. Чуркина*,

Siły rządzące w Kijowie były w szczególności oskarżane o aresztowanie osób z powodów politycznych, porwania, zabójstwa, ataki na dziennikarzy i obrońców praw człowieka, incydenty z antyrosyjskimi i antysemitkami podtekstami¹⁶¹. W odniesieniu do UE Cziżow stwierdził, że została podjęta próba wciągnięcia państwa z wyraźnie podzielonym politycznie społeczeństwem w stowarzyszenie z Unią, nie biorąc pod uwagę, że co najmniej połowa ludności Ukrainy „chłodno” podchodzi do tego przedsięwzięcia¹⁶².

Zorganizowane w marcu 2014 r. nielegalne referendum na Krymie zostało uznane przez władze rosyjskie jako „swobodne wyrażenie woli” jego mieszkańców. W swoim wystąpieniu z 18 marca 2014 r. prezydent Putin stwierdził, że referendum zostało przeprowadzone zgodnie z procedurami demokratycznymi oraz normami prawa międzynarodowego. To zdanie budzi o tyle wątpliwości, iż głosowanie zorganizowano bez udziału obserwatorów międzynarodowych z ramienia ONZ, UE czy OBWE. Odnosił on także, że w głosowaniu udział wzięło ponad 82% osób, z których ponad 96% opowiedziało się za zjednoczeniem z Federacją Rosyjską. Z kolei komentując jego legalność, zauważył, że podejmując decyzję o zorganizowaniu referendum, krymski parlament kierował się Kartą Narodów Zjednoczonych i zawartym w niej prawem narodów do samostanowienia, a także precedensem kosowskim popartym przez Zachód. Natomiast uzasadniając decyzję o przyłączeniu Krymu do Rosji, stwierdził, że była to odpowiedź na prośbę mieszkańców półwyspu, którzy obawiali się agresywnych działań ze strony radykalnych sił. Dodał również, że Krym jest „najważniejszym czynnikiem stabilności w regionie. To strategiczne terytorium powinno być pod silną, stabilną suwerennością, która *de facto* może być obecnie tylko rosyjska”¹⁶³.

op. cit. – 9 maja 2019; *Комментарий Постоянного представителя России при ЕС В.А. Чижова для телеканала „Россия 24” о решениях Европейского совета по ситуации на Украине*, 6 марта 2014, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/vistupleniya_rukovodstva_mid/-/asset_publisher/MCZ7HQuMdqBY/content/id/792730 – 9 maja 2019; *Комментарий Департамента информации и печати МИД России по ситуации вокруг Украины*, 7 марта 2014, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/kommentarii_predstavitelya/-/asset_publisher/MCZ7HQuMdqBY/content/id/71810 – 9 maja 2019.

¹⁶¹ *Комментарий Департамента информации и печати МИД России о высказываниях помощника Генерального секретаря ООН И. Шимоновича в ходе его визита на Украину*, 17 марта 2014, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/maps/ua/-/asset_publisher/ktnoZLTvbbS3/content/id/70290 – 9 maja 2019.

¹⁶² *Комментарий Постоянного представителя России при ЕС В.А. Чижова для телеканала „Россия 24”*, op. cit. – 9 maja 2019.

¹⁶³ *Обращение Президента Российской Федерации*, Москва, Кремль, 18 марта 2014, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/foreign_policy/news/-/asset_publisher/ckNonkJEo2Bw/content/id/70194 – 9 maja 2019.

Podsumowując swoje wystąpienie, pokreślił, że referendum odbyło się w sposób otwarty i uczciwy, a mieszkańcy Krymu jasno wyrazili swoją wolę: „oni chcą być z Rosją”¹⁶⁴. Podobne stanowisko zajęła Duma Państwowa. Podczas głosowania nad przyjęciem ustaw o włączeniu Krymu oraz miasta Sewastopola w skład Federacji Rosyjskiej (zatwierdzonych ponad 98% głosów) deputowani zwracali uwagę na przywrócenie historycznej sprawiedliwości, podkreślając znaczenie tej historycznej decyzji i proponując nawet ustanowienie 18 marca jako dzień ponownego zjednoczenia Rosji oraz Krymu¹⁶⁵.

W miarę zaognienia sytuacji we wschodnio-południowych obwodach Ukrainy retoryka władz rosyjskich stawała się coraz bardziej ostra. Z jednej strony uwaga koncentrowała się na oskarżaniu Kijowa o stosowanie siły przeciwko ludności sprzeciwiającej się polityce nowych władz ukraińskich, ignorowanie interesów mieszkańców południowo-wschodnich regionów państwa, antyrosyjskie i antysemitowskie działania koalicji pełniącej władzę, ograniczanie praw mniejszości narodowych, w tym prawa do posługiwania się językiem rosyjskim, natomiast z drugiej strony – na wzywaniu do konstruktywnego dialogu z udziałem wszystkich regionów¹⁶⁶. Przy tym rozwój sytuacji w państwie sąsiedzkim Moskwa określała jako „wewnętrznoukraiński konflikt”, podkreślając, że Rosja nie prowadzi żadnej działalności wojskowej na terytorium Ukrainy¹⁶⁷. Z kolei operację antyterrorystyczną uznała za akcję represyjną Kijowa (władzy „majdanu”) wobec własnego narodu¹⁶⁸.

Jednocześnie ustabilizowanie sytuacji na Ukrainie – według przedstawicieli władz rosyjskich – miało polegać na: przeprowadzeniu reformy konstytucyjnej, w ramach której poprzez federalizację byłyby zapewnione interesy wszystkich regionów kraju; utrzymaniu pozablokowego statusu państwa ukraińskiego; zapewnieniu godnej roli języka rosyjskiego –

¹⁶⁴ *Ibidem*.

¹⁶⁵ *Стенограмма заседания 20 марта 2014 г., Государственная Дума*, [on-line:] <http://transcript.duma.gov.ru/node/4045/> – 9 maja 2019.

¹⁶⁶ *Заявление МИД России в связи с осложнением ситуации в юго-восточных районах Украины*, 13 апреля 2014, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/maps/ua/-/asset_publisher/ktnoZLTvbbS3/content/id/65894 – 9 maja 2019.

¹⁶⁷ *Комментарий официального представителя МИД России А.К. Лукашевича в связи с „озабоченностью” властей Украины в отношении российской военной деятельности „на территории Украины”*, 10 апреля 2014, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/maps/ua/-/asset_publisher/ktnoZLTvbbS3/content/id/66342 – 9 maja 2019.

¹⁶⁸ *Выступление и ответы на вопросы Министра иностранных дел С.В. Лаврова в ходе Первого форума молодых дипломатов стран СНГ*, Москва, 25 апреля 2014, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/integracionnyye-struktury-prostranstva-sng/-/asset_publisher/rl7FzrOmBE6x/content/id/63438 – 9 maja 2019.

go w społeczeństwie ukraińskim¹⁶⁹; rozbrojeniu wszystkich nielegalnych ugrupowań; zwolnieniu zajętych ulic i budynków; powstrzymaniu się od przemocy, zastraszania oraz działań prowokacyjnych; objęciu amnestią uczestników protestów, z wyjątkiem osób, które popełniły ciężkie przestępstwa. Wiele tych propozycji zawarto w deklaracji dotyczącej kryzysu na Ukrainie uzgodnionej 17 kwietnia 2014 r. w Genewie¹⁷⁰. Ciekawy jest fakt, że nie zawarto w niej żadnych zobowiązań wobec Rosji, co było związane z interpretowaniem przez Moskwę wydarzeń na Ukrainie jako konfliktu wewnętrznego. W ten sposób Rosja podczas krytyki działań władz w Kijowie mogła powoływać się na niewykonanie powyższego porozumienia, zwłaszcza w zakresie rozbrojenia poszczególnych ugrupowań, podobnie jak to miało miejsce w przypadku porozumienia z 21 lutego 2014 r., dodając, że pod tymi dokumentami swój podpis złożyli przedstawiciele państw zachodnioeuropejskich, w tym Niemiec, Polski oraz Francji, gwarantując tym samym ich wykonanie¹⁷¹. W taki sam sposób potępiano sankcje Zachodu wobec Rosji jako reakcję na eskalację konfliktu, podkreślając przy tym, że eskalacja jest możliwa tylko w przypadku decyzji Kijowa popieranego przez USA i UE¹⁷². W niemal każdej wypowiedzi rosyjskich polityków zauważano, że „Rosja stara się zrobić wszystko, aby sprzyjać szybkiej stabilizacji sytuacji na Ukrainie”¹⁷³.

Podejście Federacji Rosyjskiej do roli Stanów Zjednoczonych i Unii Europejskiej w rozwoju sytuacji na Ukrainie także uległo zaostrzeniu. Zarzuty dotyczyły w szczególności stosowania podwójnych standardów (różne traktowanie sytuacji w Kosowie i na Krymie)

¹⁶⁹ Заявление МИД России о развитии ситуации на Украине, 7 апреля 2014, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/maps/ua/-/asset_publisher/ktnoZLTvbbS3/content/id/66982 – 9 maja 2019.

¹⁷⁰ Выступление и ответы на вопросы СМИ Министра иностранных дел России С.В. Лаврова по итогам встречи представителей ЕС, России, США и Украины, Женева, 17 апреля 2014, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/maps/ua/-/asset_publisher/ktnoZLTvbbS3/content/id/64910 – 9 maja 2019.

¹⁷¹ W. Konończuk, A. Wierzbowska-Miazga, (Nie)porozumienie genewskie w sprawie Ukrainy, „Analizy OSW im. M. Karpiaka” 24 kwietnia 2014, Ośrodek Studiów Wschodnich, [on-line:] <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2014-04-24/nie-porozumienie-genewskie-w-sprawie-ukrainy> – 9 maja 2019.

¹⁷² Комментарий МИД России по ситуации вокруг Украины, 11 апреля 2014, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/kommentarii_predstavitelya//asset_publisher/MCZ7HQuMdqBY/content/id/66014 – 9 maja 2019.

¹⁷³ Статья Министра иностранных дел России С.В. Лаврова „Выход из украинского кризиса”, опубликованная в газете „The Guardian” 7 апреля 2014 года, 8 апреля 2014, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/foreign_policy/news/-/asset_publisher/CKNonkJE02Bw/content/id/66734 – 9 maja 2019.

oraz popierania osób ignorujących poglądy ukraińskiego narodu oraz znajdujących się pod kontrolą kierownictwa ultra-radykalnej organizacji nacjonalistycznej „Prawy Sektor”. Jak stwierdziły władze Rosji, „starania Brukseli, [mające – OT] nakłonić Ukrainę, podobnie jak pozostałych państw-uczestników Partnerstwa Wschodniego, do sztucznego wyboru między UE a Rosją, w dużym stopniu przyczyniły się do głębokiego wewnętrznego kryzysu politycznego w tym kraju, który doprowadził do antykonstytucyjnego przewrotu w Kijowie”¹⁷⁴. Dodały przy tym, że sankcje nałożone na Rosję nie pozostaną bez odpowiedniej reakcji ze strony Moskwy. Ponadto w wypowiedziach oficjalnych przedstawicieli władz rosyjskich stosunkowo często pojawiało się sformułowanie „zagraniczni kuratorzy”¹⁷⁵, poprzez którego używanie starali się oni podkreślić duży wpływ struktur zachodnich na politykę władz w Kijowie. Należy także zauważyć, że strategia USA oraz UE – według Rosji – zakładała osłabienie integracji eurazjatyckiej, uniemożliwienie rozwoju owocnej współpracy między państwem rosyjskim a krajami Partnerstwa Wschodniego, ustanowienie linii podziału w Europie, stworzenie świata jednobiegunowego. Jak zauważył Putin w wystąpieniu wygłoszonym na posiedzeniu Międzynarodowego Klubu Dyskusyjnego „Władaj” 24 października 2014 r., „kryzys na Ukrainie jest pochodną braku równowagi w stosunkach międzynarodowych”¹⁷⁶. Dodał także, iż rolę dominującą w świecie próbuje odgrywać jedno państwo – USA – i jego sojusznicy, narzucając innym uczestnikom stosunków międzynarodowych własne zasady działania i prowadząc tym samym do eskalacji konfliktów i rozprzestrzeniania się chaosu¹⁷⁷.

1.3. Stanowisko Rosji wobec podpisania przez Ukrainę, Mołdawię i Gruzję umów stowarzyszeniowych z UE

Analizując podejście władz Rosji do podpisania umów stowarzyszeniowych między UE a trzema państwami poradzieckimi, tj. Ukrainą, Mołdawią i Gruzją, należy przede wszystkim

¹⁷⁴ Комментарий Департамента информации и печати МИД России в связи с решением Совета ЕС по иностранным делам по Украине, 18 марта 2014, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/kommentarii_predstavitelya/-/asset_publisher/MCZ7HQuMdqBY/content/id/70034 – 9 maja 2019.

¹⁷⁵ Ibidem.

¹⁷⁶ Заседание Международного дискуссионного клуба „Валдай”, 24 октября 2014, Президент России, [on-line:] <http://kremlin.ru/events/president/news/46860> – 9 maja 2019.

¹⁷⁷ Ibidem.

zwrócić uwagę na to, że zainteresowanie unijno-ukraińskim dokumentem było większe, niż w przypadku umów z Kiszyniowem i Tbilisi. Miało to związek zarówno z wybuchem wojny w Donbasie i pogorszeniem relacji między Ukrainą, USA, państwami UE a Rosją, jak również – według Cziżowa – wielkością kraju i gospodarki ukraińskiej oraz zakresem dwustronnych powiązań, które sprawiają, że stowarzyszenie Ukrainy z UE może mieć dużo poważniejsze skutki dla Rosji, w odróżnieniu od Mołdawii, z którą obrót handlowy jest znacznie mniejszy, czy tym bardziej Gruzji, która zerwała stosunki dyplomatyczne z Rosją (nie uczestniczy ona również w strefie wolnego handlu WNP). Dodał przy tym, że celem Rosji nie jest wywieranie nacisków lub stosowanie odwetowych ograniczeń, przeciwdziałając integracji europejskiej Kijowa, Kiszyniowa lub Tbilisi, lecz ukazanie skutków działań, które Rosja będzie zmuszona podjąć w odpowiedzi na stosowanie norm zawartych w umowach stowarzyszeniowych jako środki kompensacyjne (zapewniając tym samym ochronę interesów Rosji oraz państw Unii Celnej¹⁷⁸). W szczególności uwaga została zwrócona na to, że funkcjonujący między Ukrainą i Rosją w ramach strefy wolnego handlu WNP system bezcłowy (preferencyjne traktowanie towarów) zostanie zastąpiony klauzulą największego uprzywilejowania¹⁷⁹. Miało to również zastosowanie do Kiszyniowa. W związku z tym po ratyfikacji przez parlament mołdawski układu stowarzyszeniowego z UE w lipcu 2014 r. Rosja zatwierdziła decyzję o wprowadzeniu ceł importowych na wiele mołdawskich towarów, w szczególności mięso, owoce, warzywa oraz wino. Miała ona zacząć obowiązywać po upływie 30 dni od momentu jej oficjalnego opublikowania¹⁸⁰.

W odniesieniu do Ukrainy podobna decyzja została uchwalona we wrześniu 2014 r. i dotyczyła wprowadzenia ceł przywozowych na mięso, produkty mleczne, czekoladę oraz wyroby cukiernicze, jajka, owoce i warzywa, wyroby mięsne, napoje alkoholowe i wyroby

¹⁷⁸ *Интервью Министра иностранных дел России С.В. Лаврова программе „Вести в субботу с Сергеем Брилевым”*, Москва, 28 июня 2014, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/foreign_policy/news/-/asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/53750 – 11 maja 2019.

¹⁷⁹ *Интервью Постоянного представителя России при Евросоюзе В.А. Чижова информационному агентству „РИА Новости”*, 27 июня 2014, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/evropejskij-souz-es/-/asset_publisher/6OiYovt2s4Yc/content/id/54126 – 11 maja 2019.

¹⁸⁰ *Правительство Российской Федерации. Постановление „О введении ввозных таможенных пошлин в отношении товаров, страной происхождения которых является Республика Молдова” от 31 июля 2014 г. N 736*, Москва, Собрание Законодательства Российской Федерации, 2014, nr 32, [on-line:] <http://www.szrf.ru/szrf/doc.phtml?nb=100&issid=1002014.032000&docid=43> – 11 maja 2019.

tytoniowe, ubrania i obuwie, środki transportu oraz wiele innych¹⁸¹. Należy zauważyć, że w przypadku Ukrainy stwierdzono ponadto, iż wejdzie ona w życie po upływie 10 dni od momentu, kiedy władze w Kijowie podejmą kroki na rzecz praktycznej realizacji lub implementacji umowy stowarzyszeniowej z UE. W tym celu przewidziano ustanowienie mechanizmu kontrolnego służącego monitorowaniu za wdrożeniem gospodarczej części powyższej umowy¹⁸². Jak zauważył Miedwiediew, Moskwa podejmuje „wszystkie te kroki wyłącznie w celu ochrony naszych [rosyjskich – OT] producentów przed nieuczciwą konkurencją”¹⁸³. Dodał przy tym, że Rosja, Ukraina i KE uzgodniły, iż gospodarczo-handlowy rozdział umowy stowarzyszeniowej wejdzie w życie po 2016 r. Komentując zatem powyższą decyzję, stwierdził, że Rosja nie może „pozwolić, aby niektóre postanowienia umowy, które stanowią zagrożenie dla naszego [rosyjskiego – OT] rynku, zaczęły obowiązywać przed tym terminem oraz towary produkowane w państwach członkowskich UE były wprowadzane na rynek rosyjski po cenach dumpingowych jako towary pochodzące z Ukrainy, która jest członkiem strefy wolnego handlu WNP”¹⁸⁴.

Jeżeli chodzi o wspomniane trójstronne uzgodnienia między Rosją, Ukrainą oraz UE, to podjęto je po tym, jak 11 lipca 2014 r. zostało zorganizowane wspólne spotkanie na szczeblu ministerialnym, w trakcie którego stwierdzono, że regulacje handlowe wynikające z umowy stowarzyszeniowej Ukrainy z UE – mimo iż mają na celu wywołanie pozytywnych skutków gospodarczych dla wszystkich zainteresowanych stron – mogą jednak doprowadzić do pojawienia się wielu potencjalnych ryzyk gospodarczych w stosunkach między Ukrainą a Rosją, w tym dla poszczególnych podmiotów gospodarczych. Postanowiono zatem stworzyć mechanizm konsultacji dotyczący m.in. regulacji technicznych, standaryzacji, procedur oceny zgodności, środków sanitarnych i fitosanitarnych, administracji celnej oraz innych zagadnień związanych z umową stowarzyszeniową, żeby w ten sposób stworzyć korzystne warunki dla kształtowania stosunków gospodarczo-handlowych między stronami. Uzgodniono, że do 20 lipca 2014 r. Federacja Rosyjska przygotuje listę konkretnych problemów/potencjalnych ryzyk, na której podstawie zostaną przeprowadzone powyższe

¹⁸¹ *Правительство Российской Федерации. Постановление „О введении ввозных таможенных пошлин в отношении товаров, страной происхождения которых является Украина” от 19 сентября 2014 г. N 959, Москва, Собрание Законодательства Российской Федерации, 2014, nr 39, [on-line:] <http://www.szrf.ru/szrf/doc.phtml?nb=100&issid=1002014039000&docid=110> – 11 maja 2019.*

¹⁸² *Ibidem.*

¹⁸³ *Выступление Дмитрия Медведева на пленарном заседании XIII Сочинского инвестиционного форума, 19 сентября 2014, Правительство России, [on-line:] <http://government.ru/news/14835/> – 11 maja 2019.*

¹⁸⁴ *Ibidem.*

konsultacje na szczecblu eksperckim¹⁸⁵. Zatem pod koniec lipca Moskwa przekazała stronie ukraińskiej oraz UE zastrzeżenia do postanowień umowy stowarzyszeniowej, z kolei we wrześniu 2014 r. sformułowała propozycje zmian powyższego dokumentu. Dotyczyły one pięciu obszarów: 1) liberalizacji handlu¹⁸⁶; 2) regulacji technicznych¹⁸⁷; 3) środków sanitarnych i fitosanitarnych¹⁸⁸; 4) administracji celnej¹⁸⁹; 5) energetyki¹⁹⁰. Z kolei 12 września 2014 r. zorganizowane zostało kolejne spotkanie przedstawicieli Rosji, Ukrainy oraz UE na szczecblu ministerialnym, podczas którego podjęto decyzję o odroczeniu terminu wprowadzenia tymczasowego stosowania przepisów dotyczących pogłębionej i kompleksowej strefy wolnego handlu między UE i Ukrainą do 31 grudnia 2015 r., jak również utrzymaniu przez Rosję preferencyjnych zasad handlu z Ukrainą w ramach strefy wolnego handlu WNP przez ten okres czasu na dotychczasowych warunkach. W miarę podejmowania przez władze w Kijowie konkretnych kroków w zakresie implementacji umowy stowarzyszeniowej z UE (m.in. opracowanie przez rząd szczegółowego planu działań w tej sprawie), krytyka Moskwy stawała się coraz bardziej stanowcza. Jak zauważył ówczesny zastępca ministra spraw zagranicznych Rosji Wasilij Niebienzia, „Rosja będzie twardo bronić swoich interesów handlowych i gospodarczych w dialogu z Kijowem i Brukselą oraz jest

¹⁸⁵ Совместные заключения министерской встречи Россия–ЕС–Украина о последствиях реализации Соглашения об ассоциации между ЕС и Украиной, Брюссель, 11 июля 2014, Постоянное представительство Российской Федерации при Европейском союзе, [on-line:] <https://russiaeu.ru/ru/novosti/sovmestnye-zaklyucheniya-ministerskoi-vstrechi-rossiya-es-ukraina-oposledstviyakh-realizats> – 11 maja 2019.

¹⁸⁶ Przedłożono zrezygnować ze stosowania przez pewien okres zerowej stawki celnej wobec 14,4 pozycji towarowych. Zgodnie z oceną rosyjskiego Ministerstwa Rozwoju Gospodarczego wprowadzenie liberalizacji handlu między UE i Ukrainą w pierwszym roku obowiązywania miało przynieść straty dla producentów z Rosji w wysokości 100 mld rubli w związku z wypychaniem rosyjskich towarów z rynku ukraińskiego; por. Алексей Улюкаев: Россия передала Украине и Евросоюзу свой проект документа о вступлении в силу соглашения об ассоциации Украины с ЕС, который минимизирует российские озабоченности, 10 сентября 2014, Министерство экономического развития РФ, [on-line:] <http://economy.gov.ru/minec/press/news/100920142315> – 11 maja 2019.

¹⁸⁷ W szczególności zaproponowano zapewnić producentom z Ukrainy możliwość wyboru, w zależności od ukierunkowania ich działalności, między stosowaniem standardów rosyjskich lub norm europejskich; por. *ibidem*.

¹⁸⁸ Propozycja strony rosyjskiej polegała na utrzymaniu możliwości realizacji dostaw towarów na podstawie certyfikatów obowiązujących we wzajemnym handlu do tej pory; por. *ibidem*.

¹⁸⁹ Przedłożono zachować dotychczasowe procedury i formy uzyskiwania odpowiednich certyfikatów; por. *ibidem*.

¹⁹⁰ *Ibidem*.

gotowa podjąć zdecydowane działania w celu ich ochrony”¹⁹¹. Potwierdził on również, że celem długoterminowym współpracy między UE oraz EaUG jest stworzenie strefy wolnego handlu, która stanowiłaby podstawę wspólnej przestrzeni gospodarczej od Atlantyku do Pacyfiku. W pierwszej kolejności należałoby nawiązać współpracę oraz kontakty na szczeblu eksperckim między Eurazjatycką Komisją Gospodarczą i KE w zakresie zbliżenia regulacji technicznych i ograniczenia barier pozataryfowych, co tym samym ułatwiłoby rozwiązywanie bieżących problemów handlowo-gospodarczych oraz lepsze zrozumienie konsekwencji i zobowiązań wynikających z umów stowarzyszeniowych zawieranych w ramach Partnerstwa Wschodniego¹⁹².

2. Rosja wobec rozwoju Partnerstwa Wschodniego w latach 2015–2022

2.1. Posiedzenie Partnerstwa Wschodniego na szczycie w Rydze (21–22 maja 2015 r.)

W maju 2015 r. odbyło się kolejne posiedzenie przedstawicieli UE oraz sześciu republik poradzieckich w ramach programu Partnerstwa Wschodniego. W odróżnieniu od wileńskiego spotkania, które miało miejsce pod koniec listopada 2013 r., posiedzenie w Rydze nie wywołało szczególnego zainteresowania ze strony Moskwy. Jak stwierdził Cziżow, jeżeli posiedzenie w Wilnie było posiedzeniem zawyżonych oczekiwań, to spotkanie w Rydze – przeciwnie, zaniżonych. Nie spodziewano się zbyt dużych osiągnięć¹⁹³. Przed jego zorganizowaniem władze rosyjskie powtórzyły, że rozwój współpracy między UE a jej sąsiadami w ramach Partnerstwa Wschodniego nie powinien stanowić zagrożenia dla interesów Rosji i uwzględniać procesy integracyjne odbywające się na wschodzie Europy,

¹⁹¹ *Интервью заместителя Министра иностранных дел России В.А. Небензи информагентству ТАСС, 31 декабря 2014 года, 1 января 2015, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/foreign_policy/news/-/asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/880046 – 11 maja 2019.*

¹⁹² *Ibidem.*

¹⁹³ *Интервью Постоянного представителя России при ЕС В.А. Чижова информагентству ТАСС, 27 мая 2015 года, 28 мая 2015, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/foreign_policy/news/-/asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/1332465 – 12 maja 2019.*

jak również mieć na celu ich harmonizację, a nie przeciwstawienie¹⁹⁴. Rosyjski dyplomata Iwan Sołtanowski stwierdził natomiast, że umowa stowarzyszeniowa między UE a Ukrainą była „czysto geopolitycznym produktem”, mającym na celu oddzielenie Ukrainy od Rosji, zerwanie powiązań między obu państwami, w związku z czym stosunek Moskwy do posiedzenia Partnerstwa Wschodniego w Rydze, jak również samego programu pozostaje negatywny¹⁹⁵. Z kolei oceniając wyniki wspomnianego spotkania sześciu państw poradzieckich i UE, władze Rosji podkreśliły, że po raz kolejny nie skorzystano z okazji, by zrobić krok w kierunku przezwyciężenia pogłębiającego się podziału kontynentu. Dodały przy tym, iż program Partnerstwa Wschodniego w dalszym ciągu pozostaje projektem geopolitycznym, którego realizacja odbywa się pod „negatywnym wpływem wywieranym przez poszczególne państwa UE z ich historycznymi kompleksami antyrosyjskimi”¹⁹⁶. Ponadto zwrócono uwagę na brak adekwatnego stanowiska UE wobec Krymu, zauważając przy tym, że przedstawiciele państw europejskich, jak i UE muszą nauczyć się szanować wolny wybór i wolę narodu. Dodano, że Moskwa uznaje prawo każdego państwa do zacieśnienia stosunków ze swoimi partnerami, w tym UE, podkreśla jednak, że powinno to odbywać się na „równych zasadach, bez nadużywania dążeń poszczególnych krajów do realizacji reform i modernizacji, respektując więzi historyczne oraz cały kompleks relacji z sąsiadami”¹⁹⁷. Potwierdzono również gotowość Rosji do podjęcia wspólnych z UE kroków na rzecz budowy wspólnej przestrzeni gospodarczej i humanitarnej od Atlantyku do Pacyfiku¹⁹⁸.

Podobne stanowisko wobec majowego posiedzenia Partnerstwa Wschodniego w Rydze zaprezentował Stały Przedstawiciel Federacji Rosyjskiej przy UE Cziżow. W wywiadzie dla agencji informacyjnej „TASS” zwrócił on uwagę na problemy związane z uzgodnieniem ostatecznej wersji deklaracji końcowej posiedzenia, tj. brak jednolitego stanowiska

¹⁹⁴ *Выступление и ответы на вопросы СМИ Министра иностранных дел России С.В. Лаврова по итогам сессии КМСЕ, Брюссель, 19 мая 2015, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/foreign_policy/rso/coe/-/asset_publisher/uUbe64ZnDJs0/content/id/1299974 – 12 maja 2019.*

¹⁹⁵ *Интервью директора Департамента общеевропейского сотрудничества МИД России И.Д. Солтановского информагентству „Россия сегодня”, 10 марта 2015 года, 20 марта 2015, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/foreign_policy/rso/osce/-/asset_publisher/bzhxR3zkq2H5/content/id/1126088 – 12 maja 2019.*

¹⁹⁶ *Комментарий Департамента информации и печати МИД России о некоторых итогах Рижского саммита „Восточное партнерство”, 22 мая 2015, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/kommentarii_predstavitelya/-/asset_publisher/MCZ7HQuMdqBY/content/id/1305382 – 12 maja 2019.*

¹⁹⁷ *Ibidem.*

¹⁹⁸ *Ibidem.*

w ramach UE, jak i trudności z osiągnięciem porozumienia z państwami partnerskimi. W związku z tym – według Cziżowa – zabrakło w tekście dokumentu terminu „agresja Rosji przeciwko Ukrainie”, natomiast sformułowanie „aneksja Krymu i Sewastopola” zostało użyte tylko w ramach potwierdzenia przez UE stanowiska wyrażonego we wcześniejszych dokumentach. Dodał on również, że w taki sam sposób poruszona została kwestia rezolucji Zgromadzenia Ogólnego ONZ nr 68/262 *O integralności terytorialnej Ukrainy*¹⁹⁹ – uczestnicy posiedzenia potwierdzili jedynie swoje stanowiska w sprawie tego dokumentu, co było związane z tym, że dwa państwa Partnerstwa Wschodniego (Armenia i Białoruś) głosowały przeciwko przyjęciu rezolucji. Dodatkowo rosyjski dyplomata wspomniał, iż Rosja pojawia się w deklaracji tylko raz w kontekście negocjacji gazowych z Ukrainą. Z kolei odpowiadając na pytanie o dalszy rozwój Partnerstwa Wschodniego, Cziżow stwierdził, że program ulega rozwarstwieniu: pierwszą warstwę stanowią liderzy, którzy „biegną przed lokomotywą lub bezskutecznie ją doganiają”, jednak podążając w pewnym kierunku (Mołdawia, Gruzja oraz Ukraina); do drugiej można zaliczyć Armenię i Białoruś – państwa, które wybrały alternatywny kierunek rozwoju oraz przystąpiły do EaUG; trzecią warstwę stanowi Azerbejdżan, który nie jest zainteresowany ani aktywnym udziałem w Partnerstwie Wschodnim, ani przystąpieniem do EaUG. Dodał także, że posiedzenie w Rydze nie wpłynęło znacząco na pogorszenie dwustronnych relacji Rosji z UE, jak również na ich poprawę²⁰⁰.

Do końca 2016 r. postawa władz rosyjskich wobec programu Partnerstwa Wschodniego pozostawała bez zmian. W retoryce Rosji w dalszym ciągu pojawiały się zarzuty o stawianie państw poradzieckich przed wyborem między UE a EaUG, postępując zgodnie z logiką „gry o sumie zerowej” oraz dążąc do osłabienia Rosji. Niektóre wypowiedzi rosyjskich polityków zawierały ponadto hasła o nowej wersji „polityki powstrzymywania” skierowanej przeciwko Rosji, której przejawami były m.in. wspierany przez Stany Zjednoczone i UE zamach stanu oraz zbrojne przejście władzy na Ukrainie, wprowadzenie jednostronnych antyrosyjskich

¹⁹⁹ Rezolucja ONZ *O integralności terytorialnej Ukrainy* została uchwalona 27 marca 2014 r. Wyrażono w niej poparcie dla integralności terytorialnej Ukrainy w granicach uznanych przez społeczność międzynarodową, jak również stwierdzono, że referendum przeprowadzone na Krymie 16 marca 2014 r. nie mając mocy prawnej, nie może stanowić podstawy do jakiegokolwiek zmiany statusu Krymu lub miasta Sewastopola; por. Резолюция nr 68/262 „Территориальная целостность Украины”, принятая Генеральной Ассамблеей 27 марта 2014 года, A/RES/68/262, ООН, [on-line:] https://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/68/262&Lang=R, s. 1–2 – 12 maja 2019.

²⁰⁰ Интервью Постоянного представителя России при ЕС В.А. Чижова информгентству ТАСС, 27 мая 2015 года, op. cit. – 12 maja 2019.

sankcji. Powtarzano również o znaczeniu nawiązania praktycznej współpracy między UE i EaUG, realizując tym samym „integrację integracji”²⁰¹.

2.2. Ustanowienie strefy wolnego handlu między UE a Ukrainą

W ciągu 2015 r. rozmowy w formacie Rosja–Ukraina–UE na temat skutków umowy stowarzyszeniowej, a w szczególności jej części gospodarczo-handlowej, dla wymiany handlowej między Kijowem i Moskwą były kontynuowane. W maju tegoż roku podczas trójstronnego spotkania na szczeblu ministerialnym zgodzono się, że w związku z tymczasowym wejściem w życie przepisów regulujących ustanowienie strefy wolnego handlu między UE i Ukrainą z dniem 1 stycznia 2016 r. (postanowiono nie zmieniać tej daty) należy zintensyfikować wysiłki oraz zlecić ekspertom znalezienie praktycznych rozwiązań w zakresie zastrzeżeń zgłaszanych przez stronę rosyjską. Prace miały dotyczyć w szczególności trzech obszarów: współpracy celnej (m.in. wspierania oraz dalszego doskonalenia mechanizmów wymiany danych celnych i elektronicznej weryfikacji pochodzenia poprzez zacieśnienie współpracy celnej oraz dialogu, aby osiągnąć zgodność systemów przetwarzania i przechowywania informacji celnych; gotowości Ukrainy i Rosji do rozważenia możliwości przeglądu reguł pochodzenia w ramach *Porozumienia o strefie wolnego handlu WNP*); barier technicznych (m.in. stworzenia grupy zadaniowej w celu kontynuowania procesu harmonizacji norm oraz standardów technicznych, rozważenia możliwości przedłużenia okresów przejściowych dla obowiązków regulacyjnych w odniesieniu do tych sektorów lub towarów, które tego wymagają); środków sanitarnych i fitosanitarnych (m.in. przeanalizowania możliwości zawarcia zaktualizowanej umowy między Ukrainą i Rosją dotyczącej wzajemnego uznawania certyfikatów weterynaryjnych)²⁰². Podczas posiedzenia potwierdzono także, że treść umowy stowarzyszeniowej między UE i Ukrainą obejmującej pogłębioną i kompleksową strefę wolnego handlu nie będzie zmieniana²⁰³.

²⁰¹ *Выступление Министра иностранных дел России С.В. Лаврова на открытии конференции „Потсдамские встречи”*, Москва, 8 ноября 2016, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/meropriyatiya_s_uchastiem_ministra/-/asset_publisher/xK1BhB2bUjd3/content/id/2514850 – 12 maja 2019.

²⁰² *Совместное заявление по итогам трехсторонней встречи Россия–ЕС–Украина*, 18 мая 2015, Министерство экономического развития РФ, [on-line:] <http://economy.gov.ru/minrec/press/news/2015051807> – 13 maja 2019.

²⁰³ *Эксперты к июлю проработают вопросы имплементации соглашения об ассоциации Украины–ЕС*, Информационное агентство „ТАСС” 18 мая 2015, [on-line:] <https://tass.ru/ekonomika/1976848> –

Kolejne spotkanie przedstawicieli Ukrainy, Rosji i UE na szczeblu ministerialnym odbyło się 7 września 2015 r. Przed jego zorganizowaniem minister rozwoju gospodarczego Alieksiej Ulukajew oświadczył, iż obawy Moskwy związane z ustanowieniem strefy wolnego handlu między UE i Ukrainą dotyczą m.in. wwozu na terytorium Rosji towarów, które nie spełniają rosyjskich wymogów lub są zarażone niebezpiecznymi infekcjami, skomplikowania procedury odprawy celnej towarów, rosnącego ryzyka reeksportu towarów UE przez Ukrainę, powstania dodatkowych kosztów w związku z uzyskaniem nowych certyfikatów zgodności, osłabienia kontaktów kooperacyjnych ze względu na znaczące różnice między przepisami technicznymi Rosji i UE, zmniejszenia poziomu wzajemnego handlu. Dodał także, że Rosja zaproponowała, by do 2025 r. na Ukrainie obowiązywały zarówno standardy europejskiej, jak i rosyjskie²⁰⁴. Niemniej jednak podczas wrześniowego posiedzenia uczestnikom nie udało się dojść do porozumienia w tej sprawie. Zgodzono się jedynie kontynuować pracę na szczeblu eksperckim i ministerialnym.

Następne trójstronne posiedzenie z udziałem przedstawicieli stron w randze ministrów i członka KE zostało zorganizowane 1 grudnia 2015 r. Rozmowy zakończyły się, podobnie jak wcześniej, brakiem rozwiązania w zakresie problemów zgłaszanych przez Rosję w związku z implementacją przez Ukrainę umowy stowarzyszeniowej z UE. We wspólnym oświadczeniu opublikowanym po posiedzeniu stwierdzono jedynie, że niektóre zastrzeżenia Moskwy mogą być rozwiązane w ramach istniejących elastyczności przewidzianych w DCFTA, a pozostałe – w wyniku dwu-, trój- oraz wielostronnych formatów współpracy²⁰⁵. Jak zauważył Ulukajew, propozycje UE w tej sprawie są nie do przyjęcia dla Rosji. W tym kontekście wspominał on o postulacie, by Moskwa wyraziła zgodę na zmniejszenie zakresu zobowiązań Kijowa wobec Rosji w ramach dwu- i wielostronnych umów (WNP), które są sprzeczne z postanowieniami umowy stowarzyszeniowej z Unią Europejską, jednocześnie w pełni utrzymując rosyjskie zobowiązania względem Ukrainy w zakresie preferencyjnych zasad wymiany handlowej. Skrytykował on również propozycję Komisji Europejskiej polegającą na przyjęciu oświadczenia o gotowości stron do

13 maja 2019.

²⁰⁴ И. Зубков, Алексей Улюкаев: Свою часть пути Российская Федерация прошла, 7 сентября 2015, Министерство экономического развития РФ, [on-line:] <http://economy.gov.ru/minec/press/interview/2015070901> – 13 maja 2019.

²⁰⁵ Совместное заявление по итогам переговоров по имплементации соглашения об ассоциации/глубокой и всеобъемлющей зоне свободной торговли ЕС–Украина, 1 декабря 2015, Министерство экономического развития РФ, [on-line:] <http://economy.gov.ru/minec/press/news/2015120111> – 13 maja 2019.

rozwiązywania problemów, które pojawiają się po zaistnieniu rzeczywistej szkody. W swojej wypowiedzi Ulukajew dodał, że może być za późno rozwiązywać problem, kiedy szkoda już się pojawiła, konieczne jest stworzenie sytuacji, która nie pozwoli na wystąpienie takiej szkody. W związku z tym należy sformułować prawnie wiążące ramy, w których każde państwo będzie posiadało własne zobowiązania²⁰⁶. Stworzony tzw. mechanizm zobowiązań – według ministra – polegałby na przyjęciu określonych zasad współpracy oraz powołaniu grup roboczych, które monitorowałyby pojawianie się różnych problemów, a także pomagałyby w ich rozwiązywaniu. Wspomniane zasady miały obejmować: trójstronny system wymiany informacji celnych, pozwalający śledzić pochodzenie towarów oraz uniemożliwiający podmiotom trzecim korzystanie z preferencyjnego systemu handlu między Rosją i Ukrainą; istnienie obok siebie dwóch systemów standardów – europejskiego oraz obowiązującego w ramach WNP. Strona rosyjska zaproponowała ponadto utrzymać równoległe funkcjonowanie systemów energetycznych Ukrainy i Rosji oraz sformułowania zapewniające korzystny klimat inwestycyjny dla firm rosyjskich i ukraińskich. Niemniej jednak przedstawicielom Ukrainy, Rosji i UE nie udało się uzgodnić akceptowalnego dla wszystkich trzech stron dokumentu, postanowiono zatem kontynuować prace na szczeblu eksperckim i ministerialnym²⁰⁷.

W związku z powyższym od 1 stycznia 2016 r. Moskwa wprowadziła w życie decyzję z 19 września 2014 r. o nałożeniu ceł importowych na ukraińskie towary, tj. zastępując preferencyjny system handlowy między państwami klauzulą największego uprzywilejowania. Ponadto od początku 2016 r. władze rosyjskie wprowadziły embargo na ukraińskie produkty żywnościowe. Jak podkreślił minister Ulukajew, przyjęcie tych środków ograniczających nie jest związane z trójstronnymi rozmowami na temat skutków umowy stowarzyszeniowej Ukrainy z UE dla Rosji, lecz z dołączeniem Kijowa do grupy państw podejmujących sankcje skierowane przeciwko Rosji w związku z wydarzeniami w Donbasie oraz na Krymie²⁰⁸. W odpowiedzi na te działania władze ukraińskie wprowadziły odwetowe embargo na rosyjskie produkty rolno-spożywcze. Komentując decyzję Kijowa, pierwszy zastępca

²⁰⁶ Брифинг Министра экономического развития РФ Алексея Улюкаева по итогам трехсторонних консультаций на министерском уровне Россия–Украина–ЕС, 1 декабря 2015, Министерство экономического развития РФ, [on-line:] <http://economy.gov.ru/minrec/press/news/2015120112> – 13 maja 2019.

²⁰⁷ *Ibidem*.

²⁰⁸ *Ibidem*; Алексей Улюкаев: Нужны экстраординарные усилия, чтобы с 1 января 2016 года в отношении Украины не были введены продэмбарго и неpreferенциальный торговый режим, 1 декабря 2015, Министерство экономического развития РФ, [on-line:] <http://economy.gov.ru/minrec/press/news/2015120108> – 13 maja 2019.

ministra rozwoju gospodarczego Alieksiej Lichaczew uznał, że ograniczenia wprowadzone przez Ukrainę w odniesieniu do rosyjskich towarów nie wpłyną znacząco na eksport Rosji. Dodał również, że zastąpienie Ukrainy w tej części eksportu nie będzie zbyt zauważalne dla Rosji, podkreślając jednocześnie, że Moskwa aktywnie rozwija współpracę z innymi partnerami, w tym krajami Azji Południowo-Wschodniej, w związku z czym nawet całkowite zamknięcie przez Ukrainę importu rosyjskich produktów rolno-spożywczych nie będzie miało zasadniczych konsekwencji dla rosyjskich producentów produktów rolnych²⁰⁹. W kolejnych latach zarówno Ukraina, jak i Rosja ustanowiły wiele dalszych ograniczeń we wzajemnym handlu, a także sankcji politycznych. Jeżeli chodzi o Moskwę, to przede wszystkim należy zwrócić uwagę na podpisany przez Putina 22 października 2018 r. ukaz *O stosowaniu specjalnych środków gospodarczych w związku z nieprzyjawnymi działaniami Ukrainy w odniesieniu do obywateli i osób prawnych Federacji Rosyjskiej*. We wstępie powyższego dokumentu podkreślono, iż został on przyjęty w odpowiedzi na nieprzyjazne i sprzeczne z prawem międzynarodowym działania władz Ukrainy, związane z wprowadzeniem środków ograniczających wobec obywateli i osób prawnych Rosji w celu ochrony interesów narodowych²¹⁰. Na jego podstawie rosyjski rząd opracował wiele rozporządzeń nakładających sankcje na 567 osób fizycznych oraz 75 przedsiębiorstw Ukrainy (m.in. zamrożenie bezgotówkowych środków finansowych, zakaz wyprowadzania środków (odpływ kapitału poza granice Rosji)²¹¹, a także wprowadzających zakaz importu ukraińskich

²⁰⁹ Алексей Лихачев: Ограничения, которые вводит Киев по российской сельхозгруппе, в целом на российский экспорт не повлияют, 30 декабря 2015, Министерство экономического развития РФ, [on-line:] <http://economy.gov.ru/minrec/press/interview/201512302> – 13 maja 2019.

²¹⁰ Указ „О применении специальных экономических мер в связи с недружественными действиями Украины в отношении граждан и юридических лиц Российской Федерации”, 22 октября 2018, Президент России, [on-line:] <http://kremlin.ru/events/president/news/58871> – 13 maja 2019.

²¹¹ Постановление Правительства Российской Федерации от 1 ноября 2018 г. N 1300 „О мерах по реализации Указа Президента Российской Федерации от 22 октября 2018 г. N 592”, Москва, Правительство Российской Федерации, [on-line:] <http://government.ru/docs/all/119042/> – 13 maja 2019; Постановление Правительства Российской Федерации от 25 декабря 2018 г. N 1656 „О внесении изменений в постановление Правительства Российской Федерации от 1 ноября 2018 г. N 1300”, Москва, Правительство Российской Федерации, [on-line:] <http://government.ru/docs/all/120233> – 13 maja 2019.

towarów przemysłowych i rolno-spożywczych²¹², a od kwietnia 2019 r. również zakaz eksportu ropy naftowej i produktów ropopochodnych, koksu naftowego oraz bitumu itd.²¹³

2.3. Posiedzenie Partnerstwa Wschodniego na szczycie w Brukseli (24 listopada 2017 r.)

Po 2017 r. stanowisko Moskwy wobec programu Partnerstwa Wschodniego UE pozostawało negatywne. Niemniej jednak można zauważyć pewne zmniejszenie krytycznych głosów ze strony przedstawicieli władz rosyjskich na temat rozwoju współpracy między Unią Europejską a sześcioma państwami poradzieckimi. Związane to było w pierwszej kolejności z brakiem konkretnych propozycji UE w sprawie dalszego rozwoju partnerstwa z tymi krajami, które mają podpisane z UE umowy stowarzyszeniowe obejmujące pogłębione i kompleksowe strefy wolnego handlu. Mimo pojawienia się pomysłu włączenia wschodnich partnerów, którzy skutecznie wdrażają wewnętrzne reformy polityczne i gospodarczo-społeczne, w takie projekty integracyjne, jak np. unia celna, unia energetyczna, unia cyfrowa, strefa Schengen, nie zostały one oficjalnie przedłożone państwom Partnerstwa Wschodniego. Ponadto w tym czasie nasiliła się dyskusja wokół wojny w Syrii i zaangażowania rosyjskich sił zbrojnych w działania wojskowe po stronie reżimu Baszszara al-Asada. Do pewnych napięć między państwami zachodnioeuropejskimi i strukturami euroatlantyckimi oraz Rosją doszło także w wyniku wspólnych rosyjsko-białoruskich ćwiczeń wojskowych „Zapad-2017” zorganizowanych we wrześniu 2017 r. Zastrzeżenia zgłaszane przez Zachód w związku z tymi manewrami dotyczyły m.in.: przygotowania Rosji do uderzenia na Ukrainę, ataku na „przesmyk suwalski” (przebiegający wzdłuż linii granicznej między Polską i Litwą oraz łączący obwód kaliningradzki i Białoruś) lub również stałego rozmieszczenia oddziałów wojsk Rosji na terytorium Białorusi²¹⁴.

²¹² *Постановление Правительства Российской Федерации от 29 декабря 2018 г. N 1716-83*, Москва, Правительство Российской Федерации, [on-line:] <http://government.ru/docs/all/120341> – 13 maja 2019.

²¹³ *Постановление Правительства Российской Федерации от 18 апреля 2019 г. N 460-25 „О внесении изменений в постановление Правительства Российской Федерации от 29 декабря 2018 г. N 1716-83”*, Москва, Правительство Российской Федерации, [on-line:] <http://government.ru/docs/all/121523/> – 13 maja 2019.

²¹⁴ W. Radziwinowicz, *Armia Rosji idzie na Zachód. Wielkie manewry Zapad 2017 na Białorusi niczym koń trojański – Rosjanie tam wejdą i już nie wyjdą?*, „Gazeta Wyborcza” 13 sierpnia 2017, [on-line:] <http://wyborcza.pl/7,75399,22227748,armia-rosji-idzie-na-zapad-wielkie-manewry-na-bialorusi->

Natomiast Moskwa wyraziła zaniepokojenie z powodu inicjowanych przez Zachód prób „demonizowania” białorusko-rosyjskiej współpracy wojskowej, w tym w kontekście ćwiczeń wojskowych „Zapad-2017” oraz wykorzystywania tej kampanii propagandowej do uzasadnienia dodatkowego rozmieszczenia sił wojskowych NATO na wschodniej flance²¹⁵. Jak stwierdził Stały Przedstawiciel Rosji przy NATO Aleksandr Gruszko, państwa Sojuszu Północnoatlantyckiego, „nadmuchując kolejną bańkę propagandową” wokół manewrów „Zapad-2017”, jednocześnie realizują wiele własnych ćwiczeń blisko wschodnich granic organizacji. Ich celem jest wykonanie pełnego zakresu zadań związanych z tzw. powstrzymywaniem. Roczny cykl działań szkoleniowych i bojowych Sojuszu pozwala zatem – według przedstawiciela Rosji przy NATO – utrzymywać zwiększoną obecność wojsk natowskich w pobliżu granic Federacji Rosyjskiej i intensywnie oswajać ten teatr działań, rozwijając infrastrukturę wojskową²¹⁶.

W związku z powyższym władze w Moskwie w tym czasie nie poświęcały zbyt dużo uwagi programowi Partnerstwa Wschodniego, jak również organizowanemu w jego ramach posiedzeniu przedstawicieli UE i sześciu państw partnerskich. W dalszym ciągu powtarzano, że każde suwerenne państwo ma prawo do rozwoju współpracy ze swoimi sąsiadami lub partnerami w dziedzinie politycznej, gospodarczo-handlowej, humanitarnej oraz kulturalnej. Podkreślano jednocześnie, iż program Partnerstwa Wschodniego UE ma na celu oddzielenie republik poradzieckich od Rosji, z którą mają one ścisłe więzi historyczne, gospodarcze oraz kulturowe. Oceniając natomiast wyniki posiedzenia Partnerstwa Wschodniego, które zostało zorganizowane pod koniec listopada 2017 r. w Brukseli, Cziżow uznał, że „program ten »jest wyczerpany« jako ważna inicjatywa polityczna i gospodarcza UE określająca dalszy kierunek rozwoju państw partnerskich, a w deklaracji końcowej

-niczym.html – 14 maja 2019; A. Wilk, Ćwiczenia Zapad-2017 – wojna (na razie) informacyjna, „Komentarze OSW im. M. Karpią” 4 września 2017, Ośrodek Studiów Wschodnich, [on-line:] <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2017-09-04/cwiczenia-zapad-2017-wojna-na-razie-informacyjna> – 14 maja 2019.

²¹⁵ *Выступление и ответы на вопросы СМИ Министра иностранных дел России С.В. Лаврова в ходе совместной пресс-конференции по итогам переговоров с Министром иностранных дел Белоруссии В.В. Макеем*, Москва, 15 ноября 2017, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/meropriyatiya_s_uchastiem_ministra/-/asset_publisher/xK1BhB2bUjd3/content/id/2951268 – 14 maja 2019.

²¹⁶ *Выступление Постоянного представителя Российской Федерации при НАТО А.В. Грушко на открытии Ежегодной конференции ОБСЕ по обзору проблем в области безопасности*, Вена, 27 июня 2017, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/vistupleniya_rukovodstva_mid/-/asset_publisher/MCZ7HQuMdqBY/content/id/2799459 – 14 maja 2019.

posiedzenia zawarto więcej słów aniżeli treści”²¹⁷. Dodał przy tym, iż jedną z przyczyn takiego stanu rzeczy są „różne podejścia sześciu państw-uczestników programu do tej inicjatywy”. Zauważył ponadto, iż w dokumentach końcowych brukselskiego posiedzenia nie zawarto żadnych odniesień do Rosji, chociaż „temat rosyjski na pewno pojawiał się podczas dyskusji”, podkreślając przy tym, że starania strony ukraińskiej mające na celu wprowadzenie do tekstu deklaracji poprawek dotyczących „czynnika rosyjskiego” zakończyły się niepowodzeniem²¹⁸. Cziżow uznał także, że „z tego pomysłu UE pozostała jedynie osłona propagandowa, przy czym – ze względu na brak treści wielostronnych, przede wszystkim gospodarczych – wiele dwustronnych projektów w celu stworzenia pozorów sukcesu jest zaliczanych do inicjatyw realizowanych w ramach Partnerstwa Wschodniego”²¹⁹. W związku z tym stanowisko Moskwy wobec listopadowego posiedzenia programu było stosunkowo umiarkowane oraz koncentrowało się głównie na podkreśleniu, że inicjatywa ta traci na znaczeniu.

Należy zauważyć, że bardzo pozytywnej oceny posiedzenia Partnerstwa Wschodniego w Brukseli dokonał białoruski minister spraw zagranicznych Uładzimir Makiej, który wziął udział w spotkaniu. Stwierdził on w szczególności, że przyjęta deklaracja spełniła oczekiwania Białorusi, gdyż „została skierowana w przyszłość w tym sensie, że nie zawarto w niej retoryki konfrontacyjnej oraz nie skierowano jej przeciwko krajom trzecim”²²⁰. Podkreślił także, iż w wypowiedziach przedstawicieli niektórych państw pojawiała się krytyka Rosji w związku z wydarzeniami w Donbasie oraz na Krymie, niemniej jednak większość uczestników potwierdziła, że program Partnerstwa Wschodniego nie jest skierowany przeciwko państwom trzecim, „mając oczywiście na uwadze Rosję”. Oznacza to, zdaniem ministra Makieja, że wśród państw europejskich istnieje zrozumienie co do tego, iż „zapewnienie pokoju i bezpieczeństwa w Europie, regionie, jest niemożliwe bez Rosji lub kosztem Rosji bądź ze szkodą dla Rosji”²²¹. Wyraził zatem zadowolenie, że w końcowej deklaracji posiedzenia nie umieszczono żadnych antyrosyjskich sformułowań²²². Jednym

²¹⁷ Чижов: поправки Киева в отношении РФ в документ саммита „Восточного партнерства” не прошли, Информационное агентство „ТАСС” 24 ноября 2017, [on-line:] <https://tass.ru/politika/4758130> – 14 maja 2019.

²¹⁸ *Ibidem*.

²¹⁹ *Ibidem*.

²²⁰ Стенограмма пресс-конференции Министра иностранных дел Беларуси В. Макея по итогам саммита инициативы ЕС „Восточное партнерство”, Брюссель, 24 ноября 2017, МИД Республики Беларусь, [on-line:] http://mfa.gov.by/press/news__mfa/a82d666a95dbd794.html – 14 maja 2019.

²²¹ *Ibidem*.

²²² *Ibidem*.

z wyników brukselskiego spotkania UE z państwami partnerskimi było zawarcie *Umowy o kompleksowym i wzmocnionym partnerstwie* między UE i Armenią, która wcześniej zrezygnowała ze stowarzyszenia politycznego i ustanowienia strefy wolnego handlu z UE. Mimo iż zakłada ona pogłębienie dwustronnej współpracy w sferze politycznej i gospodarczej, zwiększenie wymiany handlowej, zapewnienie możliwości udziału Armenii w unijnych programach i agencjach oraz wspieranie reform wewnętrznych, podejście Rosji do tego dokumentu było wyważone. Oficjalny przedstawiciel Ministerstwa Spraw Zagranicznych Rosji Marija Zacharowa stwierdziła, że „stosunki Federacji Rosyjskiej z innymi państwami, w tym Armenią, są rozwijane na wzajemnie korzystnych warunkach”, dodając jednocześnie, że Erewan – podobnie jak pozostałe państwa – posiada własne interesy i cele polityki zagranicznej, które Moskwa szanuje. Dodała, iż Rosja i Armenia realizują wiele różnych działań z zakresu polityki zagranicznej, prowadząc rozmowy na najwyższym szczeblu oraz poziomie departamentów, jednocześnie jednak władze Rosji ze zrozumieniem podchodzą do tego, że Armenia podejmuje również inne przedsięwzięcia zgodnie z własną doktryną polityki zagranicznej²²³. Taka postawa Federacji Rosyjskiej może wynikać z faktu, że wspomniana umowa nie zakłada tak daleko idącego zbliżenia ustawodawstwa Armenii do norm i standardów UE, jak ma to miejsce w przypadku umów stowarzyszeniowych z Ukrainą, Gruzją oraz Mołdawią. Ponadto Armenia od 2 stycznia 2015 r. – obok Białorusi, Rosji, Kazachstanu i Kirgistanu – jest pełnoprawnym członkiem rosyjskiego projektu integracyjnego – Eurazjatyckiej Unii Gospodarczej.

2.4. Liberalizacja reżimu wizowego między Ukrainą i Gruzją a UE

Stanowisko Rosji wobec rozwoju współpracy między UE a państwami poradzieckimi w ramach Partnerstwa Wschodniego koncentrowało się nie tylko na nawiązaniu stowarzyszenia politycznego oraz ustanowieniu stref wolnego handlu, lecz również wprowadzeniu reżimów bezwizowych między UE a partnerami. Związane to było z jednej strony z wpływem liberalizacji systemów wizowych na powstanie nowych wyzwań w regionie, natomiast z drugiej strony – z podejmowanymi przez Rosję od 2010 r. staraniami na rzecz zniesienia obowiązku wizowego dla Rosjan podróżujących do UE (obecnie rozmowy w tej sprawie są

²²³ Захарова прокомментировала позицию России по соглашению Армения–ЕС, „Голос Армении” 23 ноября 2017, [on-line:] <http://golosarmenii.am/article/60471/zaxarova-prokommentirovala-poziciyu-rossii-po-soglasheniyu-armeniya%E2%80%9393es> – 14 maja 2019.

zawieszono ze względu na udział Federacji Rosyjskiej w działaniach zbrojnych w Donbasie i aneksję Krymu). Według Ławrowa wstrzymanie przez UE prac nad umową o liberalizacji reżimu wizowego z Rosją było związane nie tyle z wydarzeniami na Ukrainie, ile z postawą „antyrosyjskiej mniejszości” w UE, która uznała, że system bezwizowy z Rosją nie może być ustanowiony, zanim podobne uzgodnienia nie zostaną podjęte z Ukrainą, Gruzją oraz Mołdawią. Dodał, że „było to podejście *stricte* upolitycznione, chociaż przekonywali nas [Rosję – OT], że jedynymi kwestiami, które należy rozwiązać, są sprawy związane z praktyczną realizacją wymiany bezwizowej”²²⁴. Z kolei prezydent Putin, wypowiadając się pod koniec 2016 r. na temat potencjalnej liberalizacji reżimu wizowego między UE i Ukrainą, udzielił swojego poparcia dla tego przedsięwzięcia, podkreślając przy tym, że „system wizowy w Europie w zasadzie jest anachronizmem »zimnej wojny« oraz należy go jak najszybciej się pozbyć”²²⁵. Dodał przy tym, że „jeżeli obywatele Ukrainy otrzymają prawo do bezwizowych podróży do Europy [...], będzie to właściwy krok w dobrym kierunku”²²⁶. Putin zauważył jednak, iż to prawo nie będzie zapewniało dostępu do rynku pracy UE, mimo to doprowadzi do znacznego napływu siły roboczej do Europy, w tym też z Rosji. Zwrócił ponadto uwagę na to, że Ukraińcy przyjeżdżający do państw UE i podejmujący pracę znajdują się w „położeniu upokarzającym”, gdyż będą pracować nielegalnie, nie posiadając jednocześnie żadnej opieki społecznej. Będzie to po prostu wyzysk²²⁷. Z kolei w odniesieniu do Gruzji prezydent uznał, że nie wyklucza możliwości powrotu do reżimu bezwizowego między Rosją oraz Gruzją, jednak najpierw „należy nawiązać normalną współpracę między służbami specjalnymi i organami ścigania w zakresie wspólnej walki z terroryzmem, żeby ten system bezwizowy w żaden sposób nie zaszkodził bezpieczeństwu Rosji pod względem zagrożenia terrorystycznego”²²⁸. Zastępca ministra spraw zagranicznych Rosji Grigorij Karasin podkreślił ponadto, że dla ustanowienia reżimu bezwizowego między Rosją oraz Gruzją należy podjąć wspólne kroki w celu uregulowania praktycznych spraw

²²⁴ *Интервью Министра иностранных дел России С.В. Лаврова итальянским СМИ, Москва, 9 декабря 2015, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/meropriyatiya_s_uchastiem_ministra//asset_publisher/xK1BhB2bUjd3/content/id/1968020 – 14 maja 2019.*

²²⁵ *Большая пресс-конференция Владимира Путина, 23 декабря 2016, Президент России, [on-line:] <http://kremlin.ru/events/president/news/53573> – 14 maja 2019.*

²²⁶ *Ibidem.*

²²⁷ *Ibidem.*

²²⁸ *Ibidem.*

w tym zakresie, w związku z czym brak stosunków dyplomatycznych między państwami może stanowić przeszkodę w tej sytuacji²²⁹.

Po wprowadzeniu reżimów bezwizowych między Unią Europejską a Gruzją i Ukrainą w 2017 r. podejście władz rosyjskich uległo zaostrzeniu, zwłaszcza w odniesieniu do Kijowa. Zgodnie ze słowami zastępcy ministra spraw zagranicznych Rosji Aleksieja Mieszkowa „ten tzw. reżim bezwizowy z Ukrainą do pewnego stopnia jest taką »marchewką na sznurku«, która tylko nieznacznie ułatwia istniejący system”²³⁰. Zwrócił on również uwagę, że prawo do bezwizowych podróży obywateli Ukrainy do państw UE obowiązuje tylko przez trzy miesiące w ciągu półrocznego okresu oraz nie zapewnia dostępu do rynku pracy UE²³¹. Natomiast w odniesieniu do wizowych spraw Mieszkow stwierdził, że głównym problemem w relacjach między Unią Europejską i Federacją Rosyjską jest „antykrymskie ludobójstwo wizowe, zakaz wydawania wiz mieszkańcom regionu, który został wprowadzony w odpowiedzi na to, że ludzie dobrowolnie zagłosowali w referendum”²³². Dość ostro na wprowadzenie liberalizacji wizowej UE z Ukrainą zareagował Kosaczew. W reakcji na wypowiedź Poroszenki o ostatecznym zakończeniu przez Ukrainę „rozvodu z Imperium Rosyjskim” sformułowanym po zatwierdzeniu przez Radę UE rozporządzenia w tej sprawie²³³ skonstatował on, że „reżim bezwizowy z UE najwyraźniej ostatecznie stłumił resztki sumienia i zdrowego rozsądku Petra Poroszenki”²³⁴. Krytycznie odniósł się w szczególności do stwierdzenia prezydenta, że „reżim bezwizowy z UE będzie zachętą dla mieszkańców Donbasu »do powrotu na Ukrainę oraz otrzymania ukraińskich paszportów«”²³⁵. Jak podkreślił Kosaczew, „to oznacza, że dla mieszkańców południowo-wschodnich obwodów Ukrainy,

²²⁹ *Интервью статс-секретаря – заместителя Министра иностранных дел России Г. Б. Карасина информагентству „Россия сегодня”, 3 ноября 2016, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/foreign_policy/news/-/asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/2513205 – 14 maja 2019.*

²³⁰ *В МИД РФ назвали безвизовый режим Украины с ЕС „морковкой на веревочке”, „Интерфакс” 11 мая 2017, [on-line:] <https://www.interfax.ru/world/561892> – 14 maja 2019.*

²³¹ *Ibidem.*

²³² *Меньше ханжества, больше реализма: как России и ЕС выстраивать отношения на новом этапе, 12 мая 2017, Международный дискуссионный клуб „Валдай”, [on-line:] <http://ru.valdaiclub.com/events/posts/articles/menshe-khanzhestva-bolshe-realizma/> – 14 maja 2019.*

²³³ *Сьогодні Україна остаточно оформила своє розлучення з Росією – Президент про надання безвізу ЄС, 12 травня 2017, Президент України, [on-line:] <https://www.president.gov.ua/news/sogodni-ukrayina-ostatochno-oformila-svoye-rozluchennya-z-ro-41310> – 14 maja 2019.*

²³⁴ *Г. Мисливская, Косачев: Безвизовый режим с ЕС выбил из Порошенко остатки здравого смысла, „Российская Газета” 12 мая 2017, [on-line:] <https://rg.ru/2017/05/12/kosachev-bezvizovyy-rezhim-s-es-vybil-iz-poroshenko-ostatki-zdravogo-smysla.html> – 14 maja 2019.*

²³⁵ *Ibidem.*

zgodnie z opinią P. Poroszenki, możliwość podróżowania do państw Unii Europejskiej na ukraińskich paszportach, przy czym wyłącznie w celach turystycznych, jest ważniejsza aniżeli utrzymanie historycznych więzi społecznych, kulturalnych, gospodarczych oraz politycznych z Rosją²³⁶. W ten sposób władze rosyjskie starały się osłabić znaczenie tego przedsięwzięcia zarówno w oczach własnego społeczeństwa, jak również obywateli Ukrainy, podkreślając m.in., że reżim bezwizowy z UE nie zapewnia im możliwości legalnego podejmowania pracy w państwach UE.

3. Następstwa agresji militarnej Rosji na Ukrainę 24 lutego 2022 r.

Analizując następstwa agresji Rosji na Ukrainę, należy wyodrębnić dwa etapy konfliktu rosyjsko-ukraińskiego różniące się zarówno pod kątem działań podjętych przez społeczność międzynarodową na rzecz jego rozwiązania, jak również jego skutków dla europejskiego i światowego bezpieczeństwa oraz kształtu porządku międzynarodowego. Pierwszy etap obejmuje lata 2014–2022, czyli okres od aneksji Krymu oraz rozpętania wojny w Donbasie²³⁷ aż do pełnowymiarowej militarnej agresji Rosji przeciw Ukrainie w lutym 2022 r. Natomiast drugi etap obejmuje wojnę rosyjsko-ukraińską, która rozpoczęła się w lutym 2022 r. i trwa do dnia dzisiejszego.

3.1. Od aneksji Krymu do pełnowymiarowej agresji Rosji na Ukrainę

Wspomniany wyżej ośmioletni okres naruszania przez Rosję integralności terytorialnej Ukrainy – mimo poważnego zagrożenia dla bezpieczeństwa europejskiego – charakteryzował się dość niską skutecznością działań podejmowanych przez poszczególnych aktorów międzynarodowych w celu ustabilizowania sytuacji. Z jednej strony były to środki dyplomatyczne, które winny skłonić skonfliktowane strony do dialogu i osiągnięcia porozumienia, natomiast z drugiej strony były to sankcje nałożone na Rosję, by tym samym zmusić ją do zaprzestania agresywnych działań. W pierwszym przypadku należy zauważyć,

²³⁶ *Ibidem*.

²³⁷ Należy wskazać, że pierwsze protesty na kijowskim Majdanie Niepodległości rozpoczęły się już w listopadzie 2013 r. i były skierowane przeciw zawieszeniu przez ówczesne władze Ukrainy podpisania umowy stowarzyszeniowej z UE.

że próby rozwiązywania konfliktu wewnętrznego na Ukrainie były podejmowane, zwłaszcza z inicjatywy Polski, już w grudniu 2013 r. Rząd polski w tym czasie zarówno na forum UE i OBWE, jak i w kontaktach dwustronnych z Niemcami i Francją starał się doprowadzić do rozwiązania kryzysu. Chociaż początkowo kroki te spotkały się z dość wstrzemięźliwą reakcją ze strony ich adresatów, to jednak po zaostreniu sytuacji na Ukrainie w lutym 2014 r. państwa Trójkąta Weimarskiego zdecydowały się na podjęcie mediacji między prezydentem i opozycją. 21 lutego tegoż roku podpisane zostało *Porozumienie w sprawie uregulowania kryzysu na Ukrainie*. Było ono efektem negocjacji między Janukowiczem a liderami ukraińskiej opozycji z Witalijem Kliczką (partia „Udar”), Arsenijem Jaceniukiem („Batkivszczyzna”) i Ołehem Tiahnybokem (Ogólnoukraińskie Zjednoczenie „Swoboda”) na czele. Mediatorami w tych rozmowach byli przedstawiciele Polski, Niemiec, Francji i Rosji: Radosław Sikorski, Frank-Walter Steinmeier, Eric Fournier oraz Władimir Łukin. Na mocy tego porozumienia uzgodniono podjęcie m.in. następujących kroków: przyjęcie w ciągu 48 godzin uchwały przywracającej *Konstytucję* Ukrainy z 2004 r., w której kompetencje prezydenta były znacznie ograniczone na rzecz Rady Najwyższej; utworzenie koalicji i sformowanie „rządu jedności narodowej”; zorganizowanie wyborów prezydenckich po przyjęciu nowej *Konstytucji*, ale do końca grudnia 2014 r.; przeprowadzenie śledztwa w sprawie aktów przemocy mających miejsce w trakcie protestów. Powyższe porozumienie zostało potwierdzone podpisami wspomnianych przedstawicieli Trójkąta Weimarskiego, natomiast Łukin odmówił jego podpisania²³⁸. W nocy z 21 na 22 lutego Janukowycz opuścił Kijów, a później także Ukrainę i uciekł do Rosji. W związku z tym 22 lutego Rada Najwyższa Ukrainy przyjęła uchwałę, w której stwierdziła, że Janukowycz w sposób niekonstytucyjny wycofał się z wykonywania uprawnień konstytucyjnych, a zatem jest osobą, która nie wy-

²³⁸ J.J. Węc, *Polska, Niemcy i Francja wobec konfliktu rosyjsko-ukraińskiego w latach 2013–2021. Analiza krytyczna*, [w:] *Współpraca Polski, Niemiec i Francji w ramach Trójkąta Weimarskiego (1991–2021)*, red. J.M. Fiszer, Warszawa 2022, s. 142–146; 21 лютого ц.р. у Києві підписано Угоду з врегулювання кризи в Україні, 21 лютого 2014, Міністерство закордонних справ України, [on-line:] <https://mfa.gov.ua/ua/press-center/news/18110-21-lyutogo-cr-u-kijevi-pidpisano-ugodu-z-vregulyuvannya-kryzi-v-ukrajini> – 16 maja 2019; R. Zięba, *Międzynarodowe implikacje kryzysu ukraińskiego*, „Stosunki Międzynarodowe – International Relations” t. 50, 2014, nr 2, s. 17–21; T. Stępniewski, *Konflikt zbrojny Rosji z Ukrainą i negocjacje pokojowe w Mińsku*, „Studia Europejskie” 2016, nr 3, s. 44–45.

pełnia swoich obowiązków²³⁹. Pięć dni później, 27 lutego 2014 r. sformowany został rząd pod kierownictwem Arsenija Jaceniuka oraz koalicja parlamentarna „Europejski Wybór”²⁴⁰.

W reakcji na przejście władzy na Ukrainie przez siły opozycyjne opowiadające się za zbliżeniem z UE i podpisaniem umowy stowarzyszeniowej Moskwa zaostrzyła destrukcyjne działania, anektując Krym i wspierając tzw. separatystów na wschodzie Ukrainy. By temu przeciwdziałać, w czerwcu 2014 r. Niemcy i Francja zaangażowały się w prace mediacyjne w ramach tzw. Formatu Normandzkiego, w którym obok ich przedstawicieli udział brali także reprezentanci Ukrainy i Rosji²⁴¹. W tym samym czasie sformowana została trójstronna grupa kontaktowa składająca się z przedstawicieli Ukrainy, Rosji i OBWE. Podczas jej posiedzenia w Mińsku 5 września 2014 r. podpisano porozumienie o zawieszeniu broni. Oprócz uczestników tej grupy (Leonida Kuczmy, Michaiła Zurabowa i Heidi Tagliavini) swój podpis pod porozumieniem złożyli przedstawiciele tzw. separatystów kontrolujących niektóre obszary w obwodach donieckim i ługańskim²⁴². Podczas kolejnego spotkania grupy kontaktowej i przedstawicieli ruchów separatystycznych 19 września 2014 r. w Mińsku uzgodnione zostało memorandum, w którym strony zgodziły się na m.in. zatrzymanie oddziałów na bieżącej linii frontu, ustanowienie 30-kilometrowej strefy bezpieczeństwa

²³⁹ *Постанова Верховної Ради України „Про самоусунення Президента України від виконання конституційних повноважень та призначення позачергових виборів Президента України”*, 22 лютого 2014, Законодавство України, [on-line:] <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/757-18> – 16 maja 2019.

²⁴⁰ *Постанова Верховної Ради України „Про призначення Яценюка А. П. Прем’єр-міністром України”*, 27 лютого 2014, Законодавство України, [on-line:] <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/800-VII> – 16 maja 2019; *У Раді створена парламентська коаліція з 250 депутатів*, „УНІАН” 27 лютого 2014, [on-line:] <https://www.unian.ua/politics/890625-u-radi-stvorena-parlamentska-koalitsiya-z-250-deputativ.html> – 16 maja 2019.

²⁴¹ J.J. Węc, *Polska, Niemcy i Francja*, op. cit., s. 149.

²⁴² Porozumienie powszechnie określane jako „Mińsk I” zakładało m.in.: natychmiastowe zawieszenie broni między stronami; przeprowadzenie decentralizacji władzy na Ukrainie; zapewnienie stałego monitoringu na granicy rosyjsko-ukraińskiej i utworzenie strefy bezpieczeństwa na obszarach przygranicznych; uwolnienie wszystkich jeńców; przeprowadzenie przedterminowych wyborów samorządowych w odrębnych rejonach obwodu donieckiego i ługańskiego; wyprowadzenie nielegalnych formacji zbrojnych, sprzętu wojskowego, a także bojowników i najemników z terytorium Ukrainy; podjęcie kroków w celu poprawy sytuacji humanitarnej w Donbasie; por. *Протокол о результатах консультаций Трехсторонней контактной группы относительно совместных шагов, направленных на имплементацию Мирного плана Президента Украины П. Порошенко и инициатив Президента России В. Путина*, Минск, 5 сентября 2014, ОБВЕ, [on-line:] <https://www.osce.org/ru/home/123258?download=true> – 16 maja 2019.

i wycofanie ciężkiego sprzętu wojskowego²⁴³. W związku z nieprzestrzeganiem powyższych porozumień i dalszym trwaniem działań zbrojnych, 12 lutego 2015 r. w stolicy Białorusi doszło do podpisania protokołu (Mińsk II) zawierającego środki zmierzające do wypełnienia porozumień z 5 i 19 września 2014 r. Przewidziano w nim m.in. zawieszenie broni, wycofanie ciężkiego sprzętu wojskowego, jak również nadanie specjalnego statusu odrębnym rejonom obwodów donieckiego i ługańskiego, znajdującym się pod kontrolą separatystów. Specjalny status tych obszarów miał być zagwarantowany w nowej konstytucji, którą należało przyjąć do końca 2015 r. Postanowienia Mińsk II były ustępstwem wobec Rosji, ponieważ w ten sposób zachowywała ona kontrolę nad wspomnianymi obszarami oraz uzyskiwała możliwość wywierania wpływu na proces implementacji przez Ukrainę umowy stowarzyszeniowej z UE poprzez zgłaszanie własnych zastrzeżeń²⁴⁴.

Chociaż dokument został podpisany przez uczestników grupy kontaktowej oraz dwóch reprezentantów samowznaczonych władz tzw. republik donieckiej i ługańskiej, to jednak jego wdrażanie w życie napotkało wiele problemów, które były wynikiem niezgodnienia ważnych szczegółów w protokole Mińsk II. W związku z tym podejmowano inicjatywy dotyczące doprecyzowania jego ustaleń i umożliwienia ich implementacji. Jedną z nich była propozycja zgłoszona przez koordynatora prac grupy kontaktowej Francuza Pierre'a Morela, który przedłożył plan zawierający kompromis w zakresie przeprowadzenia wyborów samorządowych na terenach kontrolowanych przez separatystów. Problem polegał bowiem na tym, iż Ukraina dążyła do tego, aby wybory odbyły się 25 października 2015 r. zgodnie z ukraińskim ustawodawstwem. Natomiast przedstawiciele samowznaczonych republik donieckiej i ługańskiej określili inny termin wyborów, którego nie planowali konsultować z władzami w Kijowie, jak również wykonywać ich postulatów w tej kwestii. Plan Morela zakładał zatem, iż Ukraina zatwierdzi specjalne prawo wyborcze na niekontrolowanych terenach po uprzednich uzgodnieniach z władzami rosyjskimi i separatystami. Po podjęciu tego kroku wybory zostałyby zorganizowane w ciągu 80 dni, przy czym mogliby w nich kandydować przywódcy donbaskich separatystów. Byłyby one monitorowane przez obserwatorów międzynarodowych. Gdyby uznali oni, iż wybory te odbyły się zgodnie z międzynarodowymi

²⁴³ Меморандум об исполнении положений Протокола по итогам консультаций Трехсторонней контактной группы относительно совместных шагов, направленных на имплементацию Мирного плана Президента Украины П. Порошенко и инициатив Президента России В. Путина, Минск, 19 сентября 2014, ОБВЕ, [on-line:] <https://www.osce.org/ru/home/123807?download=true> – 17 maja 2019.

²⁴⁴ Комплекс мер по выполнению Минских соглашений, Минск, 12 февраля 2015, ОБВЕ, [on-line:] <https://www.osce.org/ru/cio/140221?download=true> – 17 maja 2019; J.J. Węć, Polska, Niemcy i Francja, op. cit., s. 149–150.

standardami wyborczymi, wówczas Ukraina mogłaby przywrócić kontrolę na granicy z Rosją. Powyższy plan został zaaprobowany przez Paryż, Berlin i Moskwę, ale odrzucony przez Kijów jako „osobista opinia” Pierre’a Morela. Kolejną inicjatywą, tym razem przedłożoną przez ministra spraw zagranicznych Niemiec Franka-Waltera Steinmeiera (stąd określana jako tzw. formuła Steinmeiera), była propozycja nadania specjalnego statusu części obwodów donieckiego i ługańskiego znajdujących się pod kontrolą separatystów. Zakładała ona, że po przeprowadzeniu na tych terenach wyborów samorządowych (zgodnie z obowiązującym prawem ukraińskim) zostanie im nadany tymczasowo specjalny status, który zmieni się na stały w momencie potwierdzenia przez OBWE zgodności przebiegu wyborów z międzynarodowymi standardami. Powyższa formuła została zaakceptowana przez stronę ukraińską, a jej implementacja do prawa ukraińskiego potwierdzona podczas spotkania liderów „normandzkiej czwórki” w grudniu 2019 r. w Paryżu. Jednak jej realizacja, jak również wdrażanie w życie innych ustaleń podjętych w trakcie wspomnianego posiedzenia nie znalazły odzwierciedlenia w rzeczywistości²⁴⁵. Warto zauważyć, iż było to ostatnie, jak dotąd, spotkanie czterech państw w formacie „normandzkiej czwórki”.

Do uregulowania konfliktu zbrojnego na wschodzie Ukrainy nie doprowadziły również inne inicjatywy zgłaszane przez różnych polityków, np.: nowa strategia prezydenta Francji Emmanuela Macrona, w której zaproponował on przygotowanie przez liderów „normandzkiej czwórki” pod francuskim zwierzchnictwem kompromisu zakładającego przejęcie przez Ukrainę kontroli nad częścią granicy, okupowaną przez Rosję, oraz zapewnienie prawnej ochrony dla ludności rosyjskojęzycznej w obwodach donieckim i ługańskim; propozycja Wołodymyra Zełeńskiego, który objął stanowisko prezydenta Ukrainy w 2019 r., dotycząca powiększenia składu „Formatu Normandzkiego” o USA, Kanadę i Wielką Brytanię²⁴⁶.

Najwięcej kontrowersji między Kijowem a Moskwą budził status obszarów kontrolowanych przez prorosyjskich separatystów oraz termin, w którym miałyby się odbyć wybory samorządowe na tych terenach. Ukraina bowiem opowiadała się za tym, by najpierw doszło do wycofania z nich separatystów i wspierających je sił rosyjskich i przejęcia przez nią

²⁴⁵ J.J. Węc, *Polska, Niemcy i Francja*, op. cit., s. 152–154; D. Kaniewski, „Plan Morela”: Czy Kijów połknie tę gorzką pigułkę?, „Deutsche Welle” 2 października 2015, [on-line:] <https://www.dw.com/pl/plan-morela-czy-kijow-polknie-tę-gorzką-pigułkę/a-18756623> – 4 grudnia 2022; T. Lachowski, *Droga do kapitulacji czy sprytny manewr prezydenta Zełeńskiego? Formuła Steinmeiera w świetle prawa międzynarodowego*, „Komentarze IEŚ” 2019, nr 66, s. 1–6; *Wspólne oświadczenie „Normandzkiej Czwórki” w Paryżu*, „Укрінформ” 10 grudnia 2019, [on-line:] <https://www.ukrinform.pl/amp/rubric-polytics/2834837-wspolne-oswiadczenie-normandzkiej-czworki-w-paryżu.html> – 4 grudnia 2022.

²⁴⁶ J.J. Węc, *Polska, Niemcy i Francja*, op. cit., s. 155–156.

kontroli nad częścią granicy kontrolowaną przez wojska FR, a dopiero później zostałyby zorganizowane wybory. Rosja zaś dążyła do tego, aby w pierwszej kolejności odbyły się wybory i nastąpiło przyznanie wspomnianym obszarom specjalnego statusu. Dopiero po podjęciu tych działań Ukraina mogłaby odzyskać kontrolę nad częścią granicy zajętą przez wojska FR²⁴⁷. W związku z tym walki na wschodzie Ukrainy były nadal prowadzone²⁴⁸, chociaż miały miejsce momenty obniżonej ich intensywności, np. po podpisaniu 21 lipca 2020 r. przez członków trójstronnej grupy kontaktowej porozumienia o całkowitym i wszechstronnym zawieszeniu broni w Donbasie. Przyczyniło się ono do znacznego spadku liczby ostrzałów i zabitych żołnierzy po stronie ukraińskiej, jednak po jego zawarciu wciąż miały miejsce przypadki naruszenia lipcowych uzgodnień, które z czasem stawały się coraz częstsze²⁴⁹.

Ponadto łagodzeniu napięć między skonfliktowanymi stronami oraz wzmacnianiu pokoju i stabilności na Ukrainie miała sprzyjać ustanowiona w 2014 r. Specjalna Misja Monitorująca OBWE składająca się z nieuzbrojonych obserwatorów międzynarodowych. Do głównych jej zadań należało m.in.: zbieranie informacji oraz opracowywanie sprawozdań na temat sytuacji w rejonie konfliktu, promowanie dialogu między skonfliktowanymi stronami, a także monitorowanie poszanowania praw człowieka i podstawowych wolności²⁵⁰. Chociaż początkowo misja została utworzona na okres sześciu miesięcy, później jej mandat był kilkakrotnie przedłużany. Jednak 31 marca 2022 r. misja została zakończona, ponieważ Rosja nie zgodziła się na kolejną prolongatę mandatu²⁵¹.

Oprócz powyższych inicjatyw dyplomatycznych i uruchomienia misji OBWE reakcją Zachodu na destabilizujące działania Rosji były sankcje nałożone na ten kraj w 2014 r., a później rokrocznie przedłużane. Początkowe dość ostrożne restrykcje, obejmujące 149 osób i 37 podmiotów prawnych odpowiedzialnych za działania podważające integralność

²⁴⁷ *Ibidem*, s. 154–156.

²⁴⁸ Szerzej na temat konfliktu w Donbasie zob. M. Lakomy, *Przebieg i uwarunkowania konfliktu na wschodzie Ukrainy*, [w:] *Implikacje konfliktu ukraińskiego dla polityki zagranicznej i bezpieczeństwa Polski. Aspekty polityczne, wojskowe, gospodarcze oraz społeczne*, red. K. Czornik, M. Lakomy, M. Stolarczyk, Katowice 2015, s. 13–47; M. Raś, *Polityka Rosji wobec Ukrainy i jej implikacje dla ładu międzynarodowego w Europie*, [w:] *Implikacje konfliktu ukraińskiego*, op. cit., s. 100–121; M. Stolarczyk, *Rosja w polityce zagranicznej Polski*, op. cit., s. 283–331.

²⁴⁹ *Rozejm w Donbasie działa? Mniej żołnierzy ginie*, „Defence24” 27 lipca 2021, [on-line:] <https://defence24.pl/geopolityka/rozejm-w-donbasie-dziala-mniej-zolnierzy-ginie> – 3 listopada 2022.

²⁵⁰ O. Tkachuk, *Specjalna misja monitorująca OBWE na Ukrainie – cele i problemy w ich realizacji*, „Zeszyty Naukowe Towarzystwa Doktorantów UJ/Nauki Społeczne” 2017, nr 18, s. 103–104, 114–117.

²⁵¹ *OSCE Special Monitoring Mission to Ukraine (Closed)*, The Organization for Security and Co-operation in Europe, [on-line:] <https://www.osce.org/special-monitoring-mission-to-ukraine-closed> – 17 października 2022.

terytorialną, suwerenność i niezależność Ukrainy, polegały na zamrożeniu aktywów i zakazie podróży. Ponadto podjęto decyzję o zawieszeniu udziału Rosji w Grupie G8. W związku z zaostrzeniem sytuacji na wschodzie Ukrainy sankcje zostały rozszerzone na sferę gospodarczo-finansową (m.in. ograniczenie dostępu do pierwotnych i wtórnych rynków kapitałowych UE dla pięciu głównych państwowych banków FR, ich spółek zależnych utworzonych poza terytorium Unii, trzech najważniejszych firm energetycznych i trzech firm przemysłu obronnego; zakaz importu i eksportu broni oraz zakaz eksportu produktów podwójnego zastosowania; ograniczenie dostępu do zaawansowanych technologii i usług związanych z produkcją i wydobywaniem ropy naftowej). W 2015 r. zniesienie obowiązujących sankcji zostało uzależnione od wypełnienia przez Rosję porozumień mińskich. Jednak dokonując analizy procesu ich uzgadniania, można zauważyć, że stanowisko państw członkowskich UE w tej sprawie nie było spójne. Jeżeli Polska i kraje bałtyckie, kierujące się względami własnego bezpieczeństwa, od początku opowiadały się za wprowadzeniem, a następnie zaostrzeniem sankcji wobec Rosji, to takie państwa, jak Węgry, Cypr, Włochy, a nawet niektórzy przedstawiciele niemieckiej elity politycznej krytycznie podchodzili do tego kroku. Ich sceptycyzm wobec nakładania sankcji wynikał z silnych powiązań gospodarczo-handlowych i energetycznych Niemiec z Rosją, w związku z czym po wprowadzeniu przez nią sankcji odwetowych zaczęły one apelować o zniesienie przez UE restrykcji i normalizację stosunków z Moskwą²⁵². Dodatkowo o słabości reakcji Zachodu na działania destabilizacyjne Federacji Rosyjskiej wymierzone przeciwko Ukrainie świadczy chociażby to, że poszczególne państwa kontynuowały z nią współpracę, realizując takie strategiczne projekty energetyczne, jak np. Nord Stream-2. Co więcej, w latach 2016–2019 wiele krajów wciąż pozostawało na szczycie listy najważniejszych partnerów handlowych Rosji: Niemcy (2. miejsce), Holandia (3. miejsce) i USA (5. miejsce). Z kolei do największych bezpośrednich inwestorów zagranicznych w FR w latach 2018–2019 należały: Cypr, Holandia, Luksemburg. Oceniając zatem działania Zachodu podjęte w odpowiedzi na naruszenie przez Moskwę prawa międzynarodowego i destabilizację Ukrainy, należy stwierdzić, iż były one nieskuteczne, gdyż nie doprowadziły do zaprzestania przez FR ekspansywnej polityki. Jednocześnie Kreml kontynuował realizację swojej strategii

²⁵² J.J. Węc, *Polska, Niemcy i Francja*, op. cit., s. 147–157; O. Tkachuk, *Wpływ konfliktu na Ukrainie na Wspólną Politykę Bezpieczeństwa i Obrony Unii Europejskiej*, [w:] *Czynnik wojskowy w środowisku międzynarodowym*, op. cit., s. 242–243; M. Russell, *Western Sanctions and Russia. What Are They? Do They Work?*, European Parliamentary Research Service, PE 698.930 – February 2022, [on-line:] [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2022/698930/EPRS_IDA\(2022\)698930_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2022/698930/EPRS_IDA(2022)698930_EN.pdf), s. 8 – 5 grudnia 2022.

polegającej na rozszerzeniu strefy wpływów i przeciwdziałaniu pogłębieniu integracji Ukrainy (i innych republik poradzieckich) z UE poprzez zwiększenie uzależnienia Europy od rosyjskich surowców energetycznych, zacieśnienie współpracy gospodarczej oraz zwiększenie wymiany handlowej, wprowadzanie podziałów i pogłębianie rozbieżności wśród członków UE, by tym samym uniemożliwić zajęcie przez nie spójnego stanowiska i wprowadzenie bardziej restrykcyjnych środków przeciwko Rosji, jak również stosowanie presji energetycznej (np. w październiku 2021 r. Moskwa spowodowała kryzys energetyczny w Mołdawii²⁵³). Jednym z powodów niskiej efektywności prac mediacyjnych na rzecz rozwiązania rosyjsko-ukraińskiego konfliktu było to, że zaangażowane w nie były Francja i Niemcy, zajmujące przecież ambiwalentne stanowisko wobec Rosji. Natomiast Polska – opowiadająca się za bardziej zdecydowaną reakcją – została pominięta w tym procesie²⁵⁴. Warto zaznaczyć, że w mediacjach tych nie uczestniczyła także UE jako całość, co wskazuje na słabość jej instrumentów WPZiB w rozwiązywaniu podobnych kryzysów, nawet w najbliższym jej otoczeniu²⁵⁵.

3.2. Wojna rosyjsko-ukraińska

Pełnowymiarowa inwazja Rosji na Ukrainę 24 lutego 2022 r. napotkała na znacznie bardziej zdecydowaną reakcję społeczności międzynarodowej aniżeli aneksja Krymu oraz rozpoczęcie wojny w Donbasie. Na podstawie procedury ustanowionej jeszcze na początku lat 50. XX w., znanej jako „Zjednoczeni dla Pokoju”²⁵⁶, 2 marca 2022 r. została przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne ONZ rezolucja pt. *Agresja przeciwko Ukrainie*. Poparło ją 141 państw, 35 krajów wstrzymało się od głosu (m.in. Chiny, Indie i Kuba), pięć głosowało przeciwko

²⁵³ J. Pieńkowski, M. Zaniewicz, *Kryzys gazowy w Mołdawii – przyczyny i konsekwencje*, „Polski Instytut Spraw Międzynarodowych. Biuletyn” 2021, nr 202(2400), s. 1–2.

²⁵⁴ J.J. Węc, *Polska, Niemcy i Francja*, op. cit., s. 142–160.

²⁵⁵ B. Piskorska, *Soft power*, op. cit., s. 303–304.

²⁵⁶ Procedura „Zjednoczeni dla Pokoju” została po raz pierwszy zastosowana w 1950 r. Zakłada ona, iż w sytuacji braku możliwości wykonania przez Radę Bezpieczeństwa ONZ jej podstawowej odpowiedzialności za utrzymanie pokoju i bezpieczeństwa międzynarodowego w przypadku zagrożenia dla pokoju, naruszenia pokoju lub aktu agresji (z powodu niemożności osiągnięcia jednomyślności wśród stałych członków) sprawa jest rozpatrywana przez Zgromadzenie Ogólne ONZ, które większością $\frac{2}{3}$ głosów wydaje odpowiednie zalecenia dotyczące środków zbiorowych; por. R. Tarnogórski, *Kwestia rosyjskiej agresji na Ukrainę na forum ONZ*, „Polski Instytut Spraw Międzynarodowych. Komentarz” 2022, nr 36, s. 1–2.

(Rosja, Białoruś, Syria, Korea Północna, Erytrea), zaś 12 państw nie uczestniczyło w głosowaniu (m.in. Wenezuela i Etiopia)²⁵⁷. Potwierdzono w niej wsparcie dla suwerenności, niepodległości, jedności oraz integralności terytorialnej Ukrainy w granicach uznanych przez społeczność międzynarodową. Zgromadzenie Ogólne potępiło agresję rosyjską przeciwko Ukrainie jako naruszenie art. 2 ust. 4 *Karty Narodów Zjednoczonych* oraz zażądało natychmiastowego zaprzestania stosowania siły przeciwko Ukrainie, a także niezwłocznego i bezwarunkowego wycofania wszystkich rosyjskich sił zbrojnych z terytorium państwa ukraińskiego. Również decyzja FR z 21 lutego 2022 r. dotycząca uznania niepodległości dwóch samostanowiących republik w obwodach donieckim i ługańskim została uznana za naruszającą zasady *Karty Narodów Zjednoczonych*, w związku z czym wezwano do jej natychmiastowego odwołania. Potępiono także zaangażowanie Białorusi w nielegalne stosowanie siły przeciwko Ukrainie²⁵⁸. Zawieszono członkostwo Rosji w takich międzynarodowych forach współpracy wielostronnej, jak: Rada Państw Morza Bałtyckiego, Międzynarodowa Rada Badań Morza, Światowa Organizacja Turystyki oraz Rada Praw Człowieka ONZ. Ponadto 16 marca 2022 r. Komitet Delegatów Ministrów Rady Europy podczas nadzwyczajnego posiedzenia w Strasburgu przyjął jednogłośnie rezolucję o wykluczeniu Federacji Rosyjskiej z Rady Europy ze skutkiem natychmiastowym²⁵⁹. Warto zauważyć, że zgłaszane były również inne propozycje ograniczenia udziału Rosji w organizacjach międzynarodowych lub regionalnych (np. Interpolu, Grupie G20, UNESCO), ale nie zdobyły one poparcia. Często podjęcie odpowiedniej decyzji było niemożliwe z powodu wymogów proceduralnych bądź składu członkowskiego utrudniającego osiągnięcie jednomyślności w tej kwestii, ponieważ niektóre kraje – m.in. Chiny i Indie – mogły sprzeciwić się takiej decyzji²⁶⁰.

Ponadto w odpowiedzi na agresję Rosji i bezprawną aneksję ukraińskich obwodów: donieckiego, ługańskiego, zaporoskiego oraz chersońskiego, zakres stosowanych od 2014 r. sankcji został znacznie rozszerzony i wzmocniony. Jeżeli chodzi o unijną listę sankcyjną, to obecnie obejmuje ona 1241 osób oraz 118 podmiotów. Zamrożenie aktywów i zakaz podróży wprowadzono wobec m.in.: Putina, Ławrowa, Wiktora i Ołeksandra Janukowyczów,

²⁵⁷ *Ibidem*.

²⁵⁸ *Resolution Adopted by the General Assembly on 2 March 2022 – Aggression Against Ukraine*, A/RES/ES-11/1, s. 1–4.

²⁵⁹ W niektórych przypadkach Moskwa, by zachować inicjatywę za sobą, wycofywała się z ugrupowania przed podjęciem formalnej decyzji o jej wykluczeniu/zawieszeniu (np. miało to miejsce w Radzie Europy). Chociaż takie kroki mają przede wszystkim wyraz symboliczny, to jednak świadczą o pewnym osłabieniu pozycji Rosji na arenie międzynarodowej.

²⁶⁰ S. Kolarz, *Perspektywy wykluczenia Rosji ze struktur międzynarodowych*, „Polski Instytut Spraw Międzynarodowych. Biuletyn” 2022, nr 82(2501), s. 1–2.

członków rosyjskiej Dumy Państwowej, członków krajowej Rady Bezpieczeństwa, osób odpowiedzialnych za okrucieństwa popełnione w Buczy i Mariupolu, biznesmenów i oligarchów (w tym Romana Abramowicza), mera Moskwy, prokremłowskich i antyukraińskich propagandystów. Sankcje gospodarcze zostały wymierzone w sektor finansowy, handlowy, obronny, energetyczny, transportowy i technologiczny. Wśród nich należy wymienić np.: zakaz transakcji z rosyjskim Bankiem Centralnym; wykluczenie niektórych banków z systemu SWIFT; zakaz finansowania publicznego lub inwestycji w Rosji; zakaz importu węgla z Rosji; zakaz importu ropy naftowej z Rosji drogą morską; pułap cenowy dla ropy naftowej – 60 USD za baryłkę oraz gazu – 180 euro za MWh; zakaz nowych inwestycji w rosyjski sektor energetyczny; zamknięcie przestrzeni powietrznej UE dla wszystkich samolotów rosyjskich i samolotów zarejestrowanych w Rosji; zakaz transportu morskiego rosyjskiej ropy naftowej do państw trzecich (jeśli została zakupiona po cenie przekraczającej pułap cenowy); zamknięcie portów UE dla rosyjskich statków; zakaz wjazdu do UE rosyjskich przewoźników drogowych; zakaz handlu bronią, w tym bronią palną do użytku cywilnego; zakaz handlu amunicją, pojazdami wojskowymi i sprzętem paramilitarnym; zakaz importu z Rosji żelaza, stali, drewna, cementu i tworzyw sztucznych; zakaz importu złota z Rosji. Ponadto wprowadzono restrykcje medialne – wstrzymano działalność nadawczą pięciu rosyjskich nadawców państwowych: Sputnik, Russia Today, Rossija RTR/RTR Płaneta, Rossija 24/Russia 24, TV Centre International. W końcu także zawieszono umowę o ułatwieniach w wydawaniu wiz między UE a Rosją. Sankcje zostały również nałożone na Białoruś w związku m.in. z udostępnieniem jej terytorium dla rosyjskich sił zbrojnych w celu dokonywania ataków na Ukrainę, a także na Iran w następstwie użycia przez Rosję irańskich dronów przeciw Ukrainie²⁶¹. Powyższe sankcje, jak również duża pomoc wojskowa, finansowa, gospodarcza oraz humanitarna udzielana Ukrainie przez poszczególne państwa i organizacje międzynarodowe świadczą o bardziej wymiernej reakcji społeczności międzynarodowej na złamanie przez FR prawa międzynarodowego i naruszenie integralności terytorialnej Ukrainy, niż miało to miejsce w 2014 r. Chociaż na kompleksową ocenę wpływu przyjmowanych restrykcji na sytuację wewnętrzną w Rosji jest jeszcze za wcześnie (bowiem niektóre sankcje są wprowadzane dopiero po upływie

²⁶¹ *Sankcje UE wobec Rosji w sprawie Ukrainy (od 2014 r.)*, 6 grudnia 2022, Rada Europejska/Rada Unii Europejskiej, [on-line:] <https://www.consilium.europa.eu/pl/policies/sanctions/restrictive-measures-against-russia-over-ukraine/> – 8 grudnia 2022; *Limit cen na rosyjski gaz ustalony. Jest długo oczekiwane porozumienie UE*, „Rzeczpospolita” 19 grudnia 2022, [on-line:] <https://energia.rp.pl/gaz/art37635141-limit-cen-na-rosyjski-gaz-ustalony-jest-dlugo-oczekiwane-porozumienie-ue> – 15 stycznia 2023.

pewnego czasu, np. zakaz importu ropy naftowej z Rosji drogą morską), to jednak już teraz można powiedzieć, że Kreml został zmuszony do poszukiwania sojuszników wśród takich krajów, jak Iran czy Korea Północna. Jednocześnie warto dodać, że – podobnie jak w latach 2014–2021 – czynnikiem spowalniającym lub utrudniającym ustalanie w ramach UE kolejnych środków restrykcyjnych wobec Rosji był sprzeciw niektórych państw członkowskich, np. Węgier²⁶². Ponieważ nakładanie bardziej rygorystycznych sankcji wiąże się z intensywnymi konsultacjami ze wszystkimi krajami, to bardzo często ich ostatecznym wynikiem są nieco łagodniejsze środki restrykcyjne niż proponowane na początku rozmów. Taka sytuacja miała miejsce chociażby w trakcie konsultacji na temat pułapu ceny rosyjskiej ropy. Polska i kraje bałtyckie opowiadały się za pułapem 30 dolarów za baryłkę, ponieważ taka cena spowodowałaby rzeczywisty spadek dochodów FR, a tym samym znaczne ograniczenie możliwości finansowych prowadzenia działań wojennych na Ukrainie. Ostatecznie jednak ustalono pułap na wysokości 60 dolarów za baryłkę, uzasadniając go tym, iż niższy limit mógłby zachęcić Rosję do omijania sankcji i tworzenia równoległego rynku poza limitem Grupy G7²⁶³.

Wojna Rosji przeciwko Ukrainie wywołała najpoważniejszy od czasów II wojny światowej kryzys uchodźczy w Europie oraz wiele negatywnych skutków rynkowych. Miliony ludzi musiały szukać schronienia w państwach UE i Mołdawii. Według stanu z 17 stycznia 2023 r. w całej Europie zarejestrowano ponad 7,9 mln uchodźców z Ukrainy, z nich ok. 4,9 mln osób objęto tymczasową ochroną lub podobnymi krajowymi programami. Najwięcej osób zostało zarejestrowanych w Polsce (ponad 1,563 mln), Niemczech (ponad 1 mln), Czechach (ponad 482 tys.), Włoszech (ponad 167 tys.), Hiszpanii (ponad 161 tys.), Francji (ponad 118 tys.), Słowacji (ponad 107 tys.), Rumunii (ponad 106 tys.)²⁶⁴. Rządy poszczególnych państw członkowskich i instytucje UE ustanowiły specjalne środki wsparcia dla ludności ukraińskiej. Na przykład Polska i Czechy przyjęły rozwiązania prawne pozwalające Ukraińcom, którzy wjechali do ich krajów po 24 lutego 2022 r., korzystać m.in. z różnego

²⁶² A. Sadecki, *Kampania Węgier przeciw polityce Zachodu wobec Rosji*, „Analizy OSW im. M. Karpia” 28 września 2022, Ośrodek Studiów Wschodnich, [on-line:] <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2022-09-28/kampania-wegier-przeciw-polityce-zachodu-wobec-rosji> – 4 grudnia 2022.

²⁶³ T. Bielecki, *UE uzgodniła limit 60 dolarów za baryłkę ropy z Rosji*, „Deutsche Welle” 2 grudnia 2022, [on-line:] <https://www.dw.com/pl/ue-uzgodniła-limit-60-dolarów-za-baryłkę-ropy-z-rosji/a-63971976> – 4 grudnia 2022; *Polska przedstawiła cenę ropy, która na pewno zaboli Rosję*, „Rzeczpospolita” 24 listopada 2022, [on-line:] <https://energia.rp.pl/ropa/art37477351-polska-przedstawila-cene-ropy-ktora-na-pewno-zaboli-rosje> – 4 grudnia 2022.

²⁶⁴ Dane pochodzą ze strony UNHCR, [on-line:] <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine> – 17 stycznia 2023.

rodzaju świadczeń rodzinnych, socjalnych oraz pomocy społecznej, wykonywać pracę bez pozwolenia na pracę, uzyskać pomoc w zakresie zakwaterowania. Ponadto w przypadku obu tych państw wdrożono mechanizm przyznawania świadczeń dla osób fizycznych zakwaterowujących Ukraińców²⁶⁵. Jeżeli chodzi o Unię Europejską, to wśród podjętych środków można wymienić m.in.: ustanowienie mechanizmu tymczasowej ochrony; zagwarantowanie pomocy humanitarnej w wysokości 523 mln euro oraz uruchomienie unijnego mechanizmu ochrony ludności, w ramach którego zmobilizowano kwotę ponad 516 mln euro na pomoc Ukrainie i krajom sąsiedzkim, w tym Czechom, Mołdawii, Polsce, Słowacji oraz Biuru Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych ds. Uchodźców (UNHCR); udzielenie Ukrainie pomocy makrofinansowej o wartości 18 mld euro; przekazanie pomocy finansowej i technicznej państwom członkowskim przyjmującym uchodźców; sfinansowanie dostaw broni i sprzętu wojskowego (np. środków ochrony indywidualnej, apteczek pierwszej pomocy i paliwa, sprzętu i platform wojskowych o śmiertelności sile przeznaczonych do celów obronnych) dla Ukrainy z Europejskiego Instrumentu na rzecz Pokoju (do października 2022 r. w jego ramach UE przekazała 3,1 mld euro); wsparcie zarządzania granicami w państwach UE i w Mołdawii²⁶⁶.

Następnym skutkiem wojny wywołanej przez Rosję był wybuch kryzysu energetycznego w Europie spowodowanego rekordowym wzrostem cen energii (zapoczątkowanym

²⁶⁵ M. Wasiuta, *Czechy wobec uchodźców z Ukrainy – krajowe mechanizmy relokacji*, „Analizy OSW im. M. Karpią” 28 marca 2022, Ośrodek Studiów Wschodnich, [on-line:] <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2022-03-28/czechy-wobec-uchodzcow-z-ukrainy-krajowe-mechanizmy-relokacji> – 15 stycznia 2023; A. Gąsiorowska, *Specustawa o pomocy obywatelom Ukrainy: co się zmieniło?*, 5 lipca 2022, Portal organizacji pozarządowych, [on-line:] <https://publicystyka.ngo.pl/specustawa-o-pomocy-obywatelom-ukrainy-co-sie-zmienilo> – 15 stycznia 2023.

²⁶⁶ *Napływ uchodźców z Ukrainy*, 2 grudnia 2022, Rada Europejska/Rada Unii Europejskiej, [on-line:] <https://www.consilium.europa.eu/pl/policies/eu-migration-policy/refugee-inflow-from-ukraine/> – 6 grudnia 2022; *Solidarność UE z Ukrainą*, 19 stycznia 2023, Rada Europejska/Rada Unii Europejskiej, [on-line:] <https://www.consilium.europa.eu/pl/policies/eu-response-ukraine-invasion/eu-solidarity-ukraine/> – 19 stycznia 2023. W marcu 2022 r. Rada UE podjęła decyzję o podpisaniu umowy w sprawie wsparcia operacyjnego Frontexu (Europejskiej Agencji Straży Granicznej i Przybrzeżnej) dla Mołdawii, polegającego m.in. na rozmieszczeniu zespołów mogących wesprzeć władze mołdawskie w realizacji takich zadań, jak rejestracja i odprawy graniczne. Umowa ta ma na celu m.in. udzielenie Mołdawii pomocy w zarządzaniu zwiększonym napływem uchodźców z Ukrainy po wybuchu wojny; por. *Mołdawia: Rada przyjmuje decyzję o podpisaniu umowy w sprawie wsparcia operacyjnego Fronteksu w związku z rosyjską inwazją na Ukrainę*, 17 marca 2022, Rada Europejska/Rada Unii Europejskiej, [on-line:] <https://www.consilium.europa.eu/pl/press/press-releases/2022/03/17/moldova-council-adopts-decision-to-sign-agreement-for-frontex-operational-support-in-light-of-russia-s-invasion-of-ukraine/> – 6 grudnia 2022.

w 2021 r.) i celowym ograniczeniem przez tamtejsze władze dostaw gazu do państw europejskich. Aby temu przeciwdziałać, Unia Europejska została zmuszona do przyjęcia m.in. następujących środków zapobiegawczych: 1) dobrowolne wspólne zakupy gazu, z wyjątkiem wiążącej agregacji zapotrzebowania w wysokości 15% potrzeb w zakresie napełnienia magazynów (odpowiednio do zapotrzebowania krajowego), bazujące na zbiorowym potencjale rynkowym Unii i w pełni wykorzystujące unijną platformę zakupu energii; nowa dodatkowa wartość odniesienia dla cen, lepiej odzwierciedlająca warunki na rynku gazu (najpóźniej na początku 2023 r.); 2) tymczasowe dynamiczne widełki cenowe dla transakcji dotyczących gazu ziemnego, pozwalające szybko ograniczyć epizody występowania nadmiernych cen gazu, zaprojektowane m.in. w taki sposób, aby nie narażać na szwank bezpieczeństwa dostaw i nie powodować wzrostu zużycia gazu; 3) tymczasowe ramy UE mające ograniczyć ceny gazu przy wytwarzaniu energii elektrycznej obejmujące analizę kosztów i korzyści; 4) środki solidarności energetycznej na wypadek zakłóceń w dostawach gazu na szczeblach krajowym, regionalnym lub unijnym, w razie braku dwustronnych umów o solidarności; 5) zwiększone wysiłki mające na celu oszczędzanie energii poprzez m.in.: zobowiązanie państw UE do obniżenia ogólnego zużycia energii elektrycznej o co najmniej 5% w godzinach szczytu oraz ustanowienie pułapu dochodów na poziomie 180 euro/MWh dla przedsiębiorstw wytwarzających energię elektryczną przy niskich kosztach operacyjnych z wykorzystaniem odnawialnych źródeł energii, instalacji jądrowych i węgla brunatnego; 6) ograniczenie zależności energetycznej UE od Rosji, m.in. przez przyspieszenie przejścia na odnawialne źródła energii oraz zawarcie nowych porozumień o dostawach energii, np. z USA, Kanadą, Norwegią, Azerbejdżanem²⁶⁷. Mimo to Rosja nie zaprzestała stosowania instrumentów *hard power* w sektorze energetycznym. Jednym ze sposobów wywierania przez nią presji na społeczność międzynarodową, a przede wszystkim na władze i społeczeństwo ukraińskie, były regularne ataki dokonywane na infrastrukturę krytyczną Ukrainy, powodujące poważne uszkodzenia, a tym samym długie przerwy w dostawie prądu, wody, gazu, ciepła. Z tego też powodu Ukraina musiała

²⁶⁷ Rada Europejska, 20–21 października 2022, 1 grudnia 2022, Rada Europejska/Rada Unii Europejskiej, [on-line:] <https://www.consilium.europa.eu/pl/meetings/european-council/2022/10/20-21/> – 6 grudnia 2022; Kryzys energetyczny: trzy skoordynowane działania UE w celu obniżenia rachunków za energię – infografika, 24 października 2022, Rada Europejska/Rada Unii Europejskiej, [on-line:] <https://www.consilium.europa.eu/pl/infographics/eu-measures-to-cut-down-energy-bills/> – 6 grudnia 2022; Ceny energii i bezpieczeństwo dostaw, 30 listopada 2022, Rada Europejska/Rada Unii Europejskiej, [on-line:] <https://www.consilium.europa.eu/pl/policies/energy-prices-and-security-of-supply> – 6 grudnia 2022.

wstrzymać eksport energii elektrycznej do państw UE²⁶⁸. W kontekście trwających rosyjskich działań wojennych dużo pytań budzą także eksplozje gazociągów Nord Stream na dnie Bałtyku, do których doszło we wrześniu 2022 r.²⁶⁹

Kolejnym następstwem wojny rosyjsko-ukraińskiej był poważny globalny kryzys żywnościowy wywołany atakami na ukraińską infrastrukturę rolniczą oraz blokadą eksportu żywności (zwłaszcza zboża) i nawozów sztucznych z Ukrainy. UE jednoznacznie potępiła używanie przez Rosję żywności jako broni oraz przywłaszczenie sobie ukraińskiej produkcji rolnej, a także podjęła prace nad korytarzami solidarnościowymi, które ułatwiłyby eksport żywności z Ukrainy drogą lądową i przez unijne porty²⁷⁰. Dla zapewnienia bezpieczeństwa żywnościowego ważne było także osiągnięcie porozumienia umożliwiającego eksport ukraińskiej żywności i nawozów sztucznych z portów czarnomorskich. 22 lipca 2022 r. w Stambule przedstawiciele Ukrainy, Rosji, Turcji i ONZ podpisali umowy – Ukraina i Rosja oddzielne – o jego odblokowaniu. W ramach realizacji tychże umów utworzone zostało Wspólne Centrum Koordynacji odpowiedzialne za dokonywanie inspekcji statków. Chociaż pozwoliły one rozpocząć transport produktów rolnych do krajów trzecich, to jednak Kreml często instrumentalnie wykorzystywał „porozumienie zbożowe” jako środek manipulacji, np. sabotując prace wspomnianego Centrum lub wręcz zawieszając w nim swój udział²⁷¹.

Konkluzje

Analiza dostępnych dokumentów i wypowiedzi przedstawicieli władz Rosji pozwala sformułować opinię, że stanowisko Federacji Rosyjskiej wobec wymiaru wschodniego Europejskiej

²⁶⁸ Ukraina wstrzymuje eksport prądu. Wysłała go m.in. do Polski, „Dziennik Gazeta Prawna” 10 października 2022, [on-line:] <https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/swiat/artykuly/8565486,ukraina-eksport-pradu-do-polski.html> – 6 grudnia 2022.

²⁶⁹ M. Borkowska, *Seria dziwnych zdarzeń na Bałtyku. „Rosjanie mogą zwiększyć tu swoją obecność wojskową”*, Interia Biznes” 27 września 2022, [on-line:] <https://biznes.interia.pl/gospodarka/news-seria-dziwnych-zdarzen-na-baltyku-rosjanie-moga-zwiekszyt-tu,nId,6311972> – 6 grudnia 2022; A. Kublik, *Sabotaż w Nord Streamach. Jak na zamówienie Kremla*, „Wyborcza.biz” 28 września 2022, [on-line:] <https://wyborcza.biz/biznes/7,179190,28961804,sabotaz-w-nord-streamach-jak-na-zamowienie-kremla.html?disableRedirects=true> – 6 grudnia 2022.

²⁷⁰ *Rynkowe skutki rosyjskiej inwazji na Ukrainę: reakcja UE*, 24 listopada 2022, Rada Europejska/Rada Unii Europejskiej, [on-line:] <https://www.consilium.europa.eu/pl/policies/eu-response-ukraine-invasion/impact-of-russia-s-invasion-of-ukraine-on-the-markets-eu-response/> – 6 grudnia 2022.

²⁷¹ J. Olchowski, *Czarnomorska rozgrywka zbożowa*, „Komentarze IES” 2022, nr 731, s. 1–3.

Polityki Sąsiedztwa – w porównaniu do lat 2004–2012 – uległo znacznemu zaostrzeniu. Głównym powodem krytyki programu Partnerstwa Wschodniego było podpisanie przez trzy państwa poradzieckie – Ukrainę, Mołdawię oraz Gruzję – umów stowarzyszeniowych wraz z pogłębionymi i kompleksowymi strefami wolnego handlu z Unią Europejską. Postrzegając to jako zagrożenie dla własnych interesów narodowych w regionie, osłabiające pozycję FR na arenie międzynarodowej, władze rosyjskie postanowiły podjąć liczne działania, by zapobiec dalszemu zbliżeniu tych państw z Unią Europejską oraz NATO. Po pierwsze, polegały one na oskarżaniu Stanów Zjednoczonych i państw UE o ingerencję w sprawy wewnętrzne Ukrainy, stosowanie podwójnych standardów, popieranie opozycji, która dokonała zbrojnego przejęcia władzy w kraju i sił ekstremistycznych naruszających prawa mniejszości narodowych (przede wszystkim rosyjskiej), dążąc do oderwania tych państw od Rosji. Po drugie, Rosja odwoływała się do środków gospodarczych, np. blokady handlowej, zakazu importu/eksportu określonych towarów, obniżania lub podwyższania cen na surowce energetyczne, ograniczania ich dostaw. Po trzecie, ważnym i stosowanym przez Kreml instrumentem było naruszanie integralności terytorialnej republik poradzieckich, np. poprzez wspieranie ruchów separatystycznych oraz inwazję militarną, powodujące poważne skutki dla międzynarodowego systemu bezpieczeństwa.

Od 2015 r. taktyka stosowana wobec programu Partnerstwa Wschodniego polegała z jednej strony na podkreślaniu jego antyrosyjskiego charakteru, zaś z drugiej strony na próbach jego dezawuowania przez eksponowanie rzekomo negatywnych stron stowarzyszenia Ukrainy, Mołdawii i Gruzji z Unią Europejską („jednostronne uzależnienie” od UE, „gospodarczy dodatek” czy brak perspektywy członkostwa). Dodatkowo część rosyjskich polityków podkreślała, że należy podjąć kroki na rzecz zwiększenia atrakcyjności Rosji dla państw z jej najbliższego otoczenia w zakresie np. klimatu inwestycyjnego oraz biznesowego, zatrudnienia lub pomocy finansowej, zachęcając tym samym do zacieśnienia współpracy z Federacją Rosyjską. Pomysły te jednak nie znalazły odzwierciedlenia w praktycznych działaniach władz rosyjskich.

W reakcji na agresję Rosji na Ukrainę wiele państw i organizacji międzynarodowych podjęło wysiłki na rzecz przywrócenia międzynarodowego pokoju i stabilności. Miały one charakter zarówno środków dyplomatycznych, jak i sankcji finansowych i gospodarczych. O ile w latach 2014–2021 ich skuteczność była dość niska, co pozwalało Rosji w dalszym ciągu pomyślnie realizować strategię polegającą na pogłębianiu podziałów między państwami członkowskimi UE i rozszerzaniu własnej strefy wpływów, zmierzając tym samym do odgrywania roli światowego mocarstwa; to po rozpoczęciu przez Kreml pełnowymiarowej inwazji na Ukrainę odpowiedź Zachodu była bardziej zdecydowana, co przyczyniło się do

niepowodzenia dotychczasowych działań Moskwy, gdyż kraje, takie jak Ukraina, Gruzja i Mołdawia, w większym stopniu są zainteresowane zbliżeniem z UE i NATO, natomiast pozycja Rosji jest podważana nie tylko przez Zachód, lecz także przez jej partnerów strategicznych (np. Chiny oraz Indie). Niemniej jednak wciąż charakteryzuje się ona pewną ostrożnością, która związana jest przede wszystkim z trudnością wypracowania spójnego i jednolitego stanowiska w zakresie przyjęcia znacznie zaostrzonych restrykcji. W głównej mierze wynika to z powiązań gospodarczych, a w szczególności energetycznych, poszczególnych krajów europejskich z Rosją.

ZAKOŃCZENIE

Procesy zachodzące na obszarze poradzieckim, zwłaszcza w Armenii, Azerbejdżanie, Białorusi, Gruzji, Mołdawii oraz na Ukrainie (tj. państwach poddanych analizie w niniejszej książce), charakteryzowały się w analizowanym okresie dużym dynamizmem, wpływającym na ich sytuację wewnętrzną oraz bezpieczeństwo międzynarodowe. W związku z tym były one przedmiotem zainteresowania różnych aktorów międzynarodowych, w tym Rosji i UE. Jeżeli chodzi o Federację Rosyjską, to autorka niniejszej pracy starała się znaleźć odpowiedź na trzy pytania badawcze dotyczące ewolucji rosyjskiej polityki zagranicznej od 1991 r. do dnia dzisiejszego, miejsca republik poradzieckich w koncepcji działań zewnętrznych państwa rosyjskiego oraz rozwoju procesów integracyjnych na obszarze byłego ZSRR. Po przeprowadzeniu dogłębnej analizy kierunków i celów polityki zagranicznej Rosji można wyciągnąć następujące wnioski, odpowiadając tym samym na postawione pytania badawcze. Po pierwsze, po rozpadzie Związku Radzieckiego działalność Rosji na arenie międzynarodowej była kształtowana zgodnie z założeniami orientacji prozachodniej zakładającymi pogłębienie współpracy z aktorami euroatlantyckimi i zachodnioeuropejskimi w celu uzyskania praktycznych korzyści (m.in. pomocy finansowej). Niemniej jednak z czasem coraz większą uwagę zaczęto poświęcać kierunkowi azjatyckiemu (m.in. współpracy z Chinami, Indiami i Japonią). Należy przy tym zauważyć, że w ostatnich latach rola kierunku wschodniego w rosyjskiej polityce zagranicznej znacznie wzrosła, przy czym władze rosyjskie podkreślają znaczenie zarówno rozwoju współpracy dwustronnej, jak i pogłębienia integracji w ramach różnych struktur wielostronnych, jak chociażby SOW, APEC oraz BRICS. Pojawiły się ponadto różne projekty zacieśnienia tej kooperacji, w tym pomysł ustanowienia „Wielkiego Partnerstwa Eurazjatyckiego” obejmującego państwa EaUG i WNP oraz Chiny, Indie, Pakistan, Iran oraz inne zainteresowane podmioty. Z kolei współpraca FR z takimi aktorami, jak USA, UE i NATO charakteryzowała się pewną zmiennością, tzn. okresami ożywienia oraz kryzysu, który obecnie – w związku z agresją Rosji wobec Ukrainy – eskalował do poziomu napięć istniejących w czasie „zimnej wojny”. Na

tej podstawie zaobserwowano, że bardzo często przyczyną kryzysu w stosunkach między Zachodem a Moskwą była perspektywa dalszego rozszerzenia NATO oraz zacieśnienie współpracy z UE (zwłaszcza poprzez ustanowienie stowarzyszenia politycznego i integrację gospodarczą). Po drugie, w dokumentach strategicznych dotyczących aktywności Rosji na arenie międzynarodowej, przyjętych w różnych okresach, wielokrotnie podkreślano, że stosunki z byłymi republikami Związku Radzieckiego zajmują priorytetowe miejsce w polityce zagranicznej Rosji. Zwracano jednocześnie uwagę na potrzebę wzmocnienia współpracy w poszczególnych dziedzinach zarówno w wymiarze dwustronnym, jak i wielostronnym poprzez powoływanie do życia i rozwój różnych ugrupowań integracyjnych, w tym WNP, EaUG i OUBZ. Obszar ten ponadto był traktowany przez Rosję jako własna strefa wpływów. W związku z tym miały tam miejsce konflikty w stosunkach z państwami, które opowiadały się za zacieśnieniem współpracy ze strukturami zachodnimi, tj. Gruzją, Ukrainą i Mołdawią. Reagując na ich zbliżenie z UE czy NATO, Moskwa odwoływała się do takich instrumentów, jak naciski polityczne i gospodarczo-energetyczne, embargo handlowe lub siła militarna. Przykładami były m.in.: 1) podwyższenie ceny na importowany przez Ukrainę gaz w 2005 r., czyli po rewolucji pomarańczowej i wygraniu wyborów przez Juszczenkę, opowiadającego się za pogłębieniem współpracy z UE oraz NATO; 2) obniżenie ceny na gaz dla Ukrainy po zrezygnowaniu przez ówczesne władze ukraińskie w listopadzie 2013 r. z podpisania umowy stowarzyszeniowej z UE; 3) aneksja Krymu i wojna w Donbasie (2014 r.), a następnie pełnowymiarowa inwazja militarna na Ukrainę (2022 r.). Władze rosyjskie z jednej strony podkreślały **suwerenne prawo każdego państwa do rozwoju stosunków z różnymi partnerami**, natomiast z drugiej strony stosowały naciski wobec republik byłego ZSRR mające na celu ograniczenie obecności struktur zachodnich na obszarze poradzieckim. Należy zauważyć, że rozszerzenie NATO i UE było uznawane jako zagrożenie dla bezpieczeństwa narodowego Federacji Rosyjskiej. Po trzecie, po rozpadzie Związku Radzieckiego na początku lat 90. XX w. podjęte zostały kroki na rzecz zintegrowania państw, które wówczas ogłosiły swoją niepodległość. W pierwszej kolejności została utworzona Wspólnota Niepodległych Państw, następnie pojawiły się kolejne inicjatywy mające na celu zacieśnienie współpracy między poszczególnymi republikami poradzieckimi w dziedzinie gospodarczo-handlowej (EaWG/EaUG, WPG, Unia Celna oraz strefa wolnego handlu WNP) i w sferze bezpieczeństwa (OUBZ), w tym również w wymiarze dwustronnym (Państwo Związkowe Rosji i Białorusi) oraz bez udziału Rosji (GUAM). Mimo pojawienia się znacznej liczby różnych ugrupowań nie przyczyniły się one do pogłębienia integracji na obszarze poradzieckim. Większość tych struktur charakteryzowała się niską skutecznością i służyła głównie zachowaniu przez Rosję kontroli nad państwami w nich uczestniczącymi, w tym

poprzez stworzenie alternatywy wobec udziału w proponowanych przez UE programach współpracy, a w szczególności Partnerstwie Wschodnim. W wyniku analizy udało się zaobserwować, że w miarę zacieśnienia współpracy między UE a uczestnikami wspomnianego programu władze rosyjskie coraz bardziej eksponowały znaczenie procesów integracyjnych zachodzących w przestrzeni poradzieckiej, podkreślając z jednej strony, że są one wynikiem rozbudowanych więzi historycznych, gospodarczych, kulturowych, natomiast z drugiej strony zwracając uwagę na konieczność wywiązania się poszczególnych krajów (a zwłaszcza Ukrainy i Mołdawii) z zobowiązań podjętych w ramach określonych inicjatyw integracyjnych (zwłaszcza strefy wolnego handlu WNP). Pojawiały się wręcz stwierdzenia, że republiki poradzieckie mogą uzyskać pełnoprawne członkostwo w Unii Celnej i cieszyć się korzyściami płynącymi z ich uczestnictwa w integracji eurazjatyckiej, wtedy gdy UE nie oferuje beneficjentom Partnerstwa Wschodniego perspektywy członkostwa w tej organizacji. Jak zatem można zauważyć, powyższe procesy odbywające się na obszarze poradzieckim były w dużym stopniu wykorzystywane przez władze Rosji do wywierania wpływu na niektóre kraje wykazujące zainteresowanie zbliżeniem z UE i NATO. Jednocześnie zaobserwowano, iż procesy te ulegały intensyfikacji wraz z ustanowieniem i rozwojem Partnerstwa Wschodniego. Można uznać, że takie formy współpracy, jak Unia Celna, strefa wolnego handlu WNP oraz EaUG zostały ustanowione jako przeciwwaga dla programów unijnych skierowanych do państw poradzieckich, o czym świadczy chociażby przystąpienie do EaUG Armenii po tym, jak kraj ten sfinalizował prace nad umową stowarzyszeniową obejmującą strefę wolnego handlu z UE.

W odróżnieniu od powyższych inicjatyw integracji przestrzeni byłego ZSRR wokół Rosji większą intensywnością charakteryzowała się współpraca w wymiarze dwustronnym między tym państwem a republikami poradzieckimi, zwłaszcza w sferze gospodarczo-handlowej oraz energetycznej. Oprócz tego Moskwa aktywnie angażowała się w rozwiązywanie konfliktów zbrojnych w byłych republikach związkowych w roli „niezależnego” mediatora, z jednej strony pozycjonując się jako lider i gwarant bezpieczeństwa w regionie poradzieckim, natomiast z drugiej strony wspierając ruchy separatystyczne występujące w poszczególnych krajach. Należy również zwrócić uwagę, że nie wszystkie republiki byłego ZSRR wykazywały chęć uczestniczenia w projektach integracyjnych inicjowanych przez Rosję. Wśród krajów, które pozostają poza ramami EaUG, OUBZ i Unii Celnej, należy wymienić Azerbejdżan, Gruzję, Mołdawię oraz Ukrainę. Państwa te, dążąc do uniezależnienia się od Rosji i zacieśnienia partnerstwa z UE i NATO, powołały ugrupowanie GUAM, którego celem było pogłębienie kontaktów między uczestnikami w różnych dziedzinach, m.in. gospodarczo-handlowej oraz energetycznej. Niemniej jednak pozostaje ono mało

efektywną strukturą. Warto dodać, że po dokonaniu przez Moskwę pełnowymiarowej inwazji na Ukrainę w lutym 2022 r. jej pozycja w poszczególnych organizacjach (np. SOW, OUBZ) uległa osłabieniu.

Kolejne pytania badawcze, na które autorka próbowała znaleźć odpowiedź w rozprawie, dotyczyły trzech zagadnień: specyfiki UE jako uczestnika stosunków międzynarodowych, założeń współpracy UE ze wschodnimi sąsiadami w ramach EPS i Partnerstwa Wschodniego, udziału w tych inicjatywach Federacji Rosyjskiej i podstaw jej stosunków z UE. Odpowiadając na pierwsze z powyższych pytań, autorka doszła do wniosku, że postrzeganie roli Unii Europejskiej jako aktora na arenie międzynarodowej pod wpływem różnych czynników wielokrotnie było modyfikowane. Początkowo dość powszechne było twierdzenie, że WE/UE – ze względu na słabe zdolności militarne – pozostaje mocarstwem cywilnym. Jednocześnie niektórzy badacze podkreślali, że aby wzmocnić pozycję UE w stosunkach międzynarodowych, należy dążyć do rozwoju instrumentów wojskowych, które pozwolą w odpowiedni sposób reagować na procesy zachodzące w świecie. Wraz z rozwojem pod koniec XX w. EPBiO zaczęły pojawiać się głosy o utracie przez UE statusu mocarstwa cywilnego na rzecz mocarstwa wojskowego, nawet mimo braku posiadania wystarczających zasobów militarnych. Z kolei w 2002 r. pojawiła się koncepcja UE jako potęgi normatywnej opracowana przez I. Mannersa i oparta na idei atrakcyjności unijnych norm, wartości i zasad, a także ich rozpowszechnianiu na innych uczestników stosunków międzynarodowych przy pomocy m.in. Europejskiej Polityki Sąsiedztwa i Partnerstwa Wschodniego. Z czasem jednak pod wpływem zmian zachodzących w najbliższym otoczeniu UE (np. wojny w Syrii, kryzysu migracyjnego i wojny na Ukrainie) dostrzeżono potrzebę wzmocnienia wojskowego komponentu polityki zagranicznej UE w obliczu współcześnie pojawiających się zagrożeń dla bezpieczeństwa europejskiego. Ponadto w stosunkach ze wschodnimi sąsiadami Unia odwołuje się nie tylko do instrumentów o charakterze „miękkim” (np. pomocy finansowej, wspierania reform wewnętrznych, a także promowania prawa międzynarodowego i zasad demokratycznych), lecz również narzędzi „twardych” (np. presji politycznej, sankcji gospodarczych, nacisków w formie uzależnienia wsparcia finansowego od postępów w realizacji reform). W związku z tym Unia Europejska w dalszym ciągu pozostaje przede wszystkim potęgą normatywną, chociaż coraz aktywniej podejmowane są działania na rzecz wzmocnienia jej instrumentów *hard power*, m.in. poprzez przyjęcie koncepcji „Strategicznego kompasu”. Z kolei analizując reakcję UE na agresywną politykę Kremla, można zauważyć, że w latach 2014–2021 była ona nieskuteczna z powodu braku jednolitego stanowiska państw członkowskich UE wobec Rosji oraz chęci niektórych z nich kontynuowania współpracy z Moskwą. Ponadto

brak aktywnego zaangażowania UE w rozmowy pokojowe (w latach 2014–2021) świadczył o słabości jej zdolności w rozwiązywaniu podobnych kryzysów. Jednak po rozpoczęciu przez Rosję masowych ataków rakietowych na terytorium Ukrainy 24 lutego 2022 r. działania UE podjęte w celu rozwiązania konfliktu były bardziej zdecydowane, chociaż wciąż niektóre kraje sprzeciwiają się zaostrzeniu unijnej polityki sankcyjnej.

Analiza przeprowadzona w niniejszej książce pozwoliła także znaleźć odpowiedź na pytanie dotyczące celów i założeń programów, w ramach których realizowana jest współpraca UE ze wschodnimi sąsiadami. Najważniejszym celem EPS, jak i Partnerstwa Wschodniego – zgodnie z ich dokumentami założycielskimi – było stworzenie strefy dobrobytu, stabilności i bezpieczeństwa w najbliższym otoczeniu Unii poprzez wzmocnienie dialogu politycznego, rozwój współpracy gospodarczo-handlowej i w sferze sprawiedliwości i spraw wewnętrznych, zaś z drugiej strony – wspieranie reform strukturalnych w państwach partnerskich. W szczególności opracowano mechanizm zachęt, które miały sprzyjać realizacji przemian modernizacyjnych i demokratycznych w krajach sąsiedzkich, np. zwiększenie pomocy finansowej, dostęp do unijnego rynku wewnętrznego, a także wymiana handlowa na preferencyjnych zasadach, udział w unijnych programach i agencjach. Współpraca winna odbywać się przy tym na podstawie poszanowania zasad demokratycznych, praw człowieka i podstawowych wolności, praworządności, gospodarki rynkowej oraz zrównoważonego rozwoju. Ponadto współdziałając z państwami sąsiedzkimi, Unia Europejska postępowała w zgodzie z zasadą różnicowanego podejścia do każdego partnera i mechanizmem „więcej za więcej”, który oznacza więcej pomocy finansowej za większe postępy w zakresie realizacji reform wewnętrznych. W przypadku Partnerstwa Wschodniego przewidziano dwie płaszczyzny współdziałania UE ze wschodnimi sąsiadami – dwustronną i wielostronną. W ramach pierwszej z nich ustanowiono następujące instrumenty rozwoju współpracy: zawarcie umów stowarzyszeniowych obejmujących pogłębione i kompleksowe strefy wolnego handlu, liberalizację reżimu wizowego, przystąpienie do Wspólnoty Energetycznej, a także dialog w różnych sektorach gospodarki. Z kolei na płaszczyźnie wielostronnej odbywały się posiedzenia szefów państw lub rządów krajów partnerskich i przedstawicieli UE, prace czterech platform tematycznych, jak również funkcjonowanie Zgromadzenia Parlamentarnego Euronest oraz Forum Społeczeństwa Obywatelskiego i inne narzędzia. W ten sposób Unia Europejska wywiera wpływ na poszczególne państwa sąsiedzkie, dążąc do zbliżenia ich poziomu rozwoju do standardów, norm oraz zasad unijnych, wykorzystując przy tym powyższe instrumenty o charakterze „miękkim”.

W odpowiedzi na pytanie dotyczące współpracy UE z Rosją należy uznać, że nie została ona objęta ramami EPS i Partnerstwa Wschodniego. Podstawę rozwoju stosunków między

stronami stanowił *Układ o Partnerstwie i Współpracy* zawarty w latach 90. XX w. Ponadto współpraca między Rosją a UE rozwijała się na podstawie dialogu energetycznego zapoczątkowanego w 2000 r. i koncepcji czterech wspólnych przestrzeni opracowanej przez stronę rosyjską w 2003 r. Obecnie jednak dwustronne kontakty między Rosją i UE zostały zawieszono z powodu aneksji Krymu i agresji wobec Ukrainy. Brak zaangażowania Rosji we wspomniane projekty UE dotyczące współpracy ze wschodnimi sąsiadami związany był przede wszystkim ze sprzeciwem wobec tego, by Federacja Rosyjska została zrównana w swoim statusie partnera strategicznego UE z takimi państwami, jak Maroko, Libia, Białoruś czy Jordania. Takie zachowanie można wytłumaczyć przy pomocy koncepcji realistycznej. Rosja, której interesem narodowym oraz celem polityki zagranicznej jest rozszerzenie własnych wpływów, by wzmocnić pozycję na arenie międzynarodowej i stać się potęgą światową, nie mogła pozwolić na to, żeby znaleźć się w grupie państw, które charakteryzują się wewnętrzną słabością, zdestabilizowaną sytuacją i podporządkowaną pozycją względem UE. W związku z tym, pozostając poza wspomnianymi programami UE oraz traktując Unię jako partnera równego sobie, Moskwa postrzegała obszar wspólnego sąsiedztwa jako strefę rywalizacji o wpływy w regionie.

Dwa kolejne pytania badawcze postawione w niniejszej dysertacji dotyczyły stanowiska Rosji wobec EPS i Partnerstwa Wschodniego w latach 2004–2012. W odniesieniu do pierwszego zagadnienia należy stwierdzić, że podejście Rosji do rozwoju współpracy między UE a republikami poradzieckimi początkowo charakteryzowało się pewną powściągliwością. Projekt EPS najpierw był postrzegany przez Federację Rosyjską jako „naturalne dążenie” UE do ustanowienia „perspektywicznej strategii stosunków z państwami ją otaczającymi”. Jednak z czasem stanowisko to zostało nieco zastrzone. Podkreślano m.in., iż inicjatywa ta nie może naruszać interesów Rosji w regionie ani być sprzeczna z procesami integracyjnymi odbywającymi się na obszarze poradzieckim, jak również nie może tworzyć nowych linii podziału w Europie. Ponadto zaczęły pojawiać się sformułowania określające EPS jako kordon sanitarny, pierścień przysposobionych „nowych sąsiadów” oraz strefę buforową. Koncentrowano także uwagę na konieczności harmonizacji procesów odbywających się w UE i WNP względem wspólnych sąsiadów, zauważając, że obszar poradziecki, który zajmuje priorytetowe miejsce w polityce Rosji, nie może stać się „areną rywalizacji sił realizujących zupełnie odmienne cele”. Bardzo często w wypowiedziach rosyjskich polityków odwoływano się do wspólnej z krajami poradzieckimi tradycji historycznej, gospodarczej oraz kulturowej. Jeżeli chodzi o inicjatywę Partnerstwa Wschodniego, to od samego początku stanowisko Rosji wobec tego projektu charakteryzowało się dość ostrą krytyką. Stwierdzono, że program ten stanowi instrument UE wywierania nacisku na państwa poradzieckie

w zakresie wyboru kierunku polityki zagranicznej. Podkreślano jednocześnie, że rozwój współpracy między UE a republikami byłego ZSRR w ramach Partnerstwa Wschodniego musi odbywać się zgodnie z ich zobowiązaniami zaciągniętymi w WNP czy EaWG. Pojawiały się także poglądy o tym, że założenia Partnerstwa Wschodniego stanowią zagrożenie dla kontaktów Rosji z państwami w nim uczestniczącymi oraz projektów integracyjnych na obszarze poradzieckim, jak również mają na celu osłabienie pozycji Rosji w regionie.

Po przeanalizowaniu drugiego zagadnienia autorka doszła do wniosku, że po 2013 r. – zwłaszcza po wydarzeniach na kijowskim Majdanie Niepodległości – stanowisko Moskwy wobec wschodniego wymiaru EPS uległo znacznemu zaostrzeniu. Negatywne podejście Rosji do rozwoju Partnerstwa Wschodniego przejawiało się zarówno w krytyce założeń programu, jak i stosowaniu instrumentów nacisku względem państw przygotowujących się do zawarcia z UE umów stowarzyszeniowych. Podkreślano wówczas, że celem tego projektu jest faktyczne podporządkowanie państw partnerskich polityce UE, ich włączenie w unijną wyłączną strefę interesów, przekształcenie w unijny dodatek gospodarczy, zwracając jednocześnie uwagę na negatywny wpływ umów stowarzyszeniowych na gospodarki państw poradzieckich. Później krytyka władz Rosji koncentrowała się na stwierdzeniu, że wspomniane dokumenty są „czysto geopolitycznym produktem”, których celem było oderwanie państw republik byłego ZSRR od Rosji. Po 2015 r. natomiast zaczęto stosować taktykę polegającą na eksponowaniu słabych stron programu Partnerstwa Wschodniego i podkreślaniu, iż inicjatywa ta traci na znaczeniu. Jednocześnie dużo miejsca władze rosyjskie poświęcały udziałowi Ukrainy w unijnej inicjatywie zarówno w kontekście wybuchu protestów społecznych, jak i podpisania z Unią Europejską umowy stowarzyszeniowej. Krytyka dotyczyła przede wszystkim ingerencji Zachodu, w tym UE, w sprawy wewnętrzne państwa ukraińskiego, udzielenia poparcia dla zbrojnego zamachu stanu i obalenia legalnych władz, wspierania sił ekstremistycznych i ultranacjonalistycznych, jak również naruszenia przez władze ukraińskie praw rosyjskiej mniejszości narodowej. Z kolei w odniesieniu do układu stowarzyszeniowego z jednej strony zwracana była uwaga na jego negatywny wpływ na stan gospodarki Ukrainy i rozerwanie więzi gospodarczych z Rosją oraz państwami Unii Celnej, natomiast z drugiej strony podjęte zostały kroki na rzecz zaostrzenia zasad handlowych, tzn. zawieszenia stosowania względem Ukrainy preferencji wynikających z udziału w strefie wolnego WNP.

W wyniku przeprowadzonej analizy oraz na podstawie zaprezentowanych wyżej odpowiedzi na postawione we wstępie pytania badawcze można stwierdzić, że pierwsza hipoteza została zweryfikowana pozytywnie. W oficjalnych dokumentach strategicznych Federacji Rosyjskiej oraz wypowiedziach przedstawicieli władz rosyjskich niejednokrotnie

podkreślano, że obszar poradziecki zajmuje priorytetowe miejsce w polityce zagranicznej Rosji oraz ma bezpośredni związek z bezpieczeństwem narodowym i ochroną interesów politycznych i gospodarczych państwa rosyjskiego. W związku z tym unijny program Partnerstwa Wschodniego jest postrzegany przez Moskwę jako zagrożenie dla rosyjskich interesów w regionie, gdyż stawia republiki poradzieckie przed „sztucznym wyborem między dobrobytem z UE oraz regresem z Rosją i Unią Celną”, ma na celu oderwanie tych państw od Federacji Rosyjskiej, a tym samym osłabienie jej pozycji w stosunkach międzynarodowych. Podobnie potwierdzona została druga hipoteza postawiona w niniejszej rozprawie. Po 2013 r. wraz z finalizacją prac nad umowami stowarzyszonymi między UE a państwami Partnerstwa Wschodniego krytyka Rosji wobec wymiaru wschodniego EPS się nasiliła. Z jednej strony władze rosyjskie koncentrowały się na podkreślaniu negatywnych skutków stowarzyszenia z UE, natomiast z drugiej strony – na eksponowaniu zalet oraz korzyści udziału republik poradzieckich w eurazjatyckich projektach integracyjnych. Przy tym zdecydowanie więcej krytycznej uwagi poświęcano programowi Partnerstwa Wschodniego aniżeli EPS, czyli hipoteza trzecia także została zweryfikowana pozytywnie. W szczególności skupiano się na negatywnej ocenie dostosowania prawodawstwa poszczególnych państw Partnerstwa Wschodniego do norm i standardów UE (np. sanitarnych i fitosanitarnych, celnych oraz technicznych), gdyż – według Kremla – miało to doprowadzić do zachwiania wymiany handlowej między tymi krajami a Rosją, stworzenia przeszkód dla wzajemnej współpracy. Podkreślano wręcz, że ustanowione z Unią Europejską strefy wolnego handlu mają na celu jednostronne uzależnienie państw partnerskich od UE.

Pozytywnie zweryfikowane zostały również kolejne dwie hipotezy. W wyniku analizy dokonanej w pracy autorka doszła do wniosku, że Ukrainie – w porównaniu do pozostałych państw-uczestników Partnerstwa Wschodniego – władze Rosji poświęcały najwięcej uwagi. Świadczyła o tym nie tylko ostra reakcja na zamiar podpisania umowy stowarzyszeniowej z UE i ustanowienie strefy wolnego handlu, lecz również podjęte środki, by temu zapobiec (m.in. obniżenie ceny na gaz w grudniu 2013 r.) lub uniemożliwić dalsze zbliżenie z Unią Europejską (aneksja Krymu, atak zbrojny), starając się przy tym zachować możliwość wywierania wpływu na politykę państwa ukraińskiego. W trakcie badania zauważono ponadto, że chociaż umowy stowarzyszeniowe z Unią Europejską w tym samym czasie podpisały również Gruzja oraz Mołdawia, to tylko w przypadku Ukrainy został ustanowiony specjalny trójstronny (z udziałem przedstawicieli Rosji, Ukrainy i UE) mechanizm konsultacji, który miał przyczynić się do wyeliminowania zastrzeżeń państwa rosyjskiego zgłaszanych do powyższej umowy. To potwierdza, że Ukraina zajmuje szczególne miejsce w polityce zagranicznej Rosji. Podczas analizy zaobserwowano również, że w stosunkach

z krajami poradzieckimi, w szczególności uczestnikami Partnerstwa Wschodniego, w celu wywierania wpływu na politykę określonych państw, a tym samym wzmocnienia własnej pozycji w regionie i na arenie międzynarodowej, Rosja stosowała różnego rodzaju instrumenty określane zarówno jako *soft power*, jak i *hard power*. Realizowaną względem obszaru poradzieckiego politykę zagraniczną Rosji można wyjaśnić przy pomocy założeń realizmu klasycznego. Po pierwsze, polityka ta opierała się na interesach narodowych państwa rosyjskiego, polegających na utrzymaniu wpływów oraz kontroli nad poszczególnymi państwami poradzieckimi. Po drugie, mimo utworzenia wielu ugrupowań integracyjnych w przestrzeni byłego ZSRR, w większości odgrywały one marginalną rolę i są wykorzystywane przez Rosję do realizacji własnych interesów. Po trzecie, polityka Rosji była nakierowana na utrzymanie dominującej pozycji w regionie, rywalizując jednocześnie z UE i NATO, oraz przywrócenie swojej roli jako potęgi świata. Niejednokrotnie w dokumentach i wypowiedziach rosyjskich polityków wyrażano sprzeciw wobec podejmowania decyzji dotyczących całej społeczności międzynarodowej przez jedno państwo (USA), podkreślając potrzebę budowy świata „multipolarnego”. Po czwarte, stosunkowo często Moskwa odwoływała się do narzędzi polityki zagranicznej o charakterze „twardym”, w tym siły militarnej. Odnosząc się zatem do typów polityki zagranicznej zaproponowanej przez H. Morgenthaua, można uznać, że w stosunku do republik poradzieckich Federacja Rosyjska realizowała politykę neoimperialną, dążąc jednocześnie do wzmocnienia własnej roli na arenie międzynarodowej.

Biorąc pod uwagę to, że celem trwającej obecnie rosyjskiej agresji jest Ukraina – jeden z krajów sąsiedzkich UE objętych programem Partnerstwa Wschodniego – powstaje pytanie o jego przyszłość. Co więcej, potrzeba udzielenia na niego odpowiedzi jest uzasadniona także wieloma innymi czynnikami. Po pierwsze, trzy kraje partnerskie – Gruzja, Mołdawia i Ukraina – podpisały z UE umowy stowarzyszeniowe obejmujące pogłębione i kompleksowe strefy wolnego handlu, zobowiązując się do przeprowadzenia wewnętrznych reform politycznych, gospodarczych i społecznych. Z kolei w 2022 r. została przed nimi otwarta perspektywa członkostwa w UE. Jeżeli zatem w najbliższych latach państwa te będą koncentrować się na wdrożeniu w życie postanowień umów stowarzyszeniowych, to jednak w przyszłości mogą zostać objęte ramami unijnej polityki akcesyjnej, a tym samym ich udział w Partnerstwie Wschodnim może stać się bezprzedmiotowy. Po drugie, 28 czerwca 2021 r. Białoruś zawiesiła swój udział w Partnerstwie Wschodnim, co było reakcją reżimu A. Łukaszenki na sankcje wprowadzone przez UE w związku z przemocą stosowaną wobec pokojowych demonstrantów po sfałszowanych wyborach prezydenckich z sierpnia 2020 r.

oraz instrumentalnym wykorzystaniem imigrantów do celów politycznych¹. Ponadto Białoruś jest członkiem EaUG – projektu integracyjnego zainicjowanego przez Rosję. Wydaje się więc, że powrót tego kraju do unijnego programu i zintensyfikowanie współpracy między stronami jest możliwe dopiero po demokratycznych zmianach na Białorusi i objęciu władzy przez siły opowiadające się za przeprowadzeniem reform wewnętrznych. Po trzecie, Azerbejdżan jest ważnym partnerem energetycznym UE (zwłaszcza w czasie obecnego kryzysu energetycznego), jednak w dalszym ciągu nie jest członkiem WTO ani też nie jest szczególnie zainteresowany pogłębieniem współpracy w ramach programu Partnerstwa Wschodniego. Po czwarte, relacje z Armenią opierają się na nowym porozumieniu regulującym współpracę w różnych dziedzinach (*Umowie o kompleksowym i wzmocnionym partnerstwie* podpisanej 24 listopada 2017 r.²), lecz niezawierającym przepisów o ustanowieniu strefy wolnego handlu. Armenia – podobnie jak Białoruś – jest członkiem EaUG. Po piąte, między Armenią a Azerbejdżanem występują poważne napięcia związane z konfliktem o Górski Karabach. Jak zatem można zauważyć, w ramach Partnerstwa Wschodniego występuje dość duże rozwarstwienie pod kątem interesów i aspiracji beneficjentów w zakresie rozwoju stosunków z UE. W związku z tym z czasem program Partnerstwa Wschodniego może stracić na znaczeniu na rzecz dwustronnych relacji między Unią Europejską a poszczególnymi krajami partnerskimi.

¹ *Stosunki UE–Białoruś*, 27 września 2022, Rada Europejska/Rada Unii Europejskiej, [on-line:] <https://www.consilium.europa.eu/pl/policies/eastern-partnership/belarus/> – 6 grudnia 2022; O. Tkachuk, *Reakcja Unii Europejskiej na sytuację na Białorusi po wyborach prezydenckich w 2020 r.*, [w:] *Східна політика Європейського Союзу*, op. cit., s. 87–95.

² *Kompleksowa i wzmocniona umowa o partnerstwie między Unią Europejską i Europejską Wspólnotą Enerгии Atomowej oraz ich państwami członkowskimi, z jednej strony, a Republiką Armenii, z drugiej strony*, „Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej” L, 2018, nr 23, s. 4–141.

BIBLIOGRAFIA

I. Źródła

I.1. Dokumenty Unii Europejskiej

I.1.1. Traktaty i strategie

Agenda 2000 – Volume I – Communication: For a Stronger and Wider Union, DOC/97/6, Strasbourg, 15 July 1997.

Bezpieczna Europa w lepszym świecie. Europejska Strategia Bezpieczeństwa, Bruksela, 12 grudnia 2003 r., Biuro Bezpieczeństwa Narodowego RP, [on-line:] https://www.bbn.gov.pl/ftp/dok/01/strategia_bezpieczenstwa_ue_2003.pdf.

Common Strategy of the European Council of 19 June 2000 on the Mediterranean Region (2000/458/CFSP), „Official Journal of the European Communities” L, 2000, nr 183.

Common Strategy of the European Union of 4 June 1999 on Russia (1999/414/CFSP), „Official Journal of the European Communities” L, 1999, nr 157.

European Council Common Strategy of 11 December 1999 on Ukraine (1999/877/CFSP), „Official Journal of the European Communities” L, 1999, nr 331.

Globalna strategia na rzecz polityki zagranicznej i bezpieczeństwa Unii Europejskiej, 10715/16, Bruksela, 28 czerwca 2016 r., [on-line:] <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-10715-2016-INIT/pl/pdf>.

Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej, [w:] *Prawo Unii Europejskiej*, stan prawny 1 lutego 2014 r., Bielsko-Biała 2014.

Traktat o Unii Europejskiej, [w:] *Prawo Unii Europejskiej*, stan prawny 1 lutego 2014 r., Bielsko-Biała 2014.

I.1.2. Dokumenty Komisji Europejskiej

Communication from the Commission. European Neighbourhood Policy. Strategy Paper, COM(2004) 373 final, Brussels, 12 May 2004.

- Communication from the Commission to the Council and the European Parliament. Black Sea Synergy – A New Regional Cooperation Initiative*, COM(2007) 160 final, Brussels, 11 April 2007.
- Communication from the Commission to the Council and the European Parliament. Wider Europe – Neighbourhood: A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours*, COM(2003) 104 final, Brussels, 11 March 2003.
- Joint Staff Working Document. Eastern Partnership – 20 Deliverables for 2020. Focusing on Key Priorities and Tangible Results*, SWD(2017) 300 final, Brussels, 9 June 2017.
- Joint Staff Working Document. Recovery, Resilience and Reform: Post 2020 Eastern Partnership Priorities*, SWD(2021) 186 final, Brussels, 2 July 2021.
- Komunikat Komisji dla Rady i Parlamentu Europejskiego w sprawie wzmocnienia Europejskiej Polityki Sąsiedztwa*, KOM(2006) 726 wersja ostateczna, Bruksela, 4 grudnia 2006.
- Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego i Rady. Partnerstwo Wschodnie*, {SEK(2008) 2974}, KOM(2008) 823 wersja ostateczna, Bruksela, 3 grudnia 2008.
- Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego i Rady „Silna europejska polityka sąsiedztwa”*, KOM(2007) 774 wersja ostateczna, Bruksela, 5 grudnia 2007.
- Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady Europejskiej i Rady. Opinia Komisji w sprawie wniosku Gruzji o członkostwo w Unii Europejskiej*, COM(2022) 405 final, Bruksela, 17 czerwca 2022.
- Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady Europejskiej i Rady. Opinia Komisji w sprawie wniosku Republiki Mołdawii o członkostwo w Unii Europejskiej*, COM(2022) 406 final, Bruksela, 17 czerwca 2022.
- Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady Europejskiej i Rady. Opinia Komisji w sprawie wniosku Ukrainy o członkostwo w Unii Europejskiej*, COM(2022) 407 final, Bruksela, 17 czerwca 2022.
- Making a Success of Enlargement. Strategy Paper and Report of the European Commission on the Progress towards Accession by Each of the Candidate Countries*, Brussels, 13 November 2001, [on-line:] https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/archives/pdf/key_documents/2001/strategy_en.pdf.
- Strategic Plan 2020-2024. Directorate-General for Neighbourhood and Enlargement Negotiations – DG NEAR*, European Commission, [on-line:] https://ec.europa.eu/info/system/files/near_sp_2020_2024_en.pdf.
- Towards the Enlarged Union. Strategy Paper and Report of the European Commission on the Progress towards Accession by Each of the Candidate Countries*, COM(2002) 700 final, Brussels, 9 October 2002.

- Wspólne sprawozdanie dla Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów. Sprawozdanie z wdrażania przeglądu europejskiej polityki sąsiedztwa*, JOIN(2017) 18 final, Bruksela, 18 maja 2017.
- Wspólny Komunikat do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów „Nowa koncepcja działań w obliczu zmian zachodzących w sąsiedztwie”*, KOM(2011) 303 wersja ostateczna, Bruksela, 25 maja 2011.
- Wspólny Komunikat do Parlamentu Europejskiego, Rady Europejskiej, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów. Polityka Partnerstwa Wschodniego po 2020 r. Wzmacnianie odporności – Partnerstwo Wschodnie, które służy wszystkim*, JOIN(2020) 7 final, Bruksela, 18 marca 2020.
- Wspólny Komunikat do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów „Przegląd Europejskiej Polityki Sąsiedztwa”*, JOIN(2015) 50 final, Bruksela, 18 listopada 2015.

I.1.3. Dokumenty Parlamentu Europejskiego i Rady Unii Europejskiej

- Konkluzje Rady w sprawie odnowionego partnerstwa z południowym sąsiedztwem – nowy program na rzecz regionu śródziemnomorskiego*, 7931/21, Bruksela, 19 kwietnia 2021.
- Report on ‘Wider Europe – Neighbourhood: A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours’* (COM(2003) 104 – 2003/2018(INI)) – Committee on Foreign Affairs, Human Rights, Common Security and Defence Policy, Rapporteur: Pasqualina Napolitano, final A5-0378/2003, 5 November 2003.
- Rezolucja Parlamentu Europejskiego w sprawie Ukrainy*, P6_TA(2004)0074, Bruksela, 2 grudnia 2004.
- Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 12 grudnia 2013 r. w sprawie wyniku szczytu w Wilnie i przyszłości Partnerstwa Wschodniego, zwłaszcza w odniesieniu do Ukrainy* (2013/2983(RSP)), P7_TA (2013)0595, Strasburg, 12 grudnia 2013.
- Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 12 września 2013 r. w sprawie nacisku, jaki Rosja wywiera na kraje Partnerstwa Wschodniego (w kontekście zbliżającego się szczytu Partnerstwa Wschodniego w Wilnie)* (2013/2826(RSP)), P7_TA(2013)0383, Strasburg, 12 września 2013.
- Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 2021/947 z dnia 9 czerwca 2021 r. ustanawiające Instrument Sąsiedztwa oraz Współpracy Międzynarodowej i Rozwojowej – Globalny Wymiar Europy, zmieniające i uchylające decyzję Parlamentu Europejskiego i Rady nr 466/2014/UE oraz uchylające rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady*

(UE) 2017/1601 i rozporządzenie Rady (WE, Euratom) nr 480/2009, „Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej” L, 2021, nr 209.

Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 232/2014 z dnia 11 marca 2014 r. ustanawiające Europejski Instrument Sąsiedztwa, „Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej” L, 2014, nr 77.

Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 234/2014 z dnia 11 marca 2014 r. ustanawiające Instrument Partnerstwa na rzecz Współpracy z Państwami Trzecimi, „Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej” L, 2014, nr 77.

Rozporządzenie (WE) nr 1638/2006 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 24 października 2006 r. określające przepisy ogólne w sprawie ustanowienia Europejskiego Instrumentu Sąsiedztwa i Partnerstwa, „Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej” L, 2006, nr 310.

Zalecenie Parlamentu Europejskiego z dnia 15 listopada 2017 r. dla Rady, Komisji oraz ESDZ w sprawie Partnerstwa Wschodniego w perspektywie szczytu w listopadzie 2017 r. (2017/2130(INI)), „Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej” C, 2018, nr 356.

I.1.4. Deklaracje i pozostałe dokumenty

Common Steps towards Visa Free Short-Term Travel of Russian and EU Citizens (Russia–EU Visa Dialogue), [on-line:] https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/policies/international-affairs/russia/docs/common_steps_towards_visa_free_short_term_travel_en.pdf.

Declaration on the Situation in Belarus Adopted on the Occasion of the Eastern Partnership Summit, Warsaw, 30 September 2011, Council of the European Union, 14983/11, PRESSE 341.

Draft Joint Declaration of the Paris Summit for the Mediterranean, Paris, 13 July 2008, European Commission, [on-line:] https://ec.europa.eu/research/iscp/pdf/policy/paris_declaration.pdf.

Joint Declaration of the Eastern Partnership Summit (Brussels, 24 November 2017), 14821/17, COEST 324, Brussels, 24 November 2017 (OR. en).

Joint Declaration of the Eastern Partnership Summit (Riga, 21-22 May 2015), Rada Europejska/Rada Unii Europejskiej, [on-line:] <https://www.consilium.europa.eu/media/21526/riga-declaration-220515-final.pdf>.

Joint Declaration of the Eastern Partnership Summit, Vilnius, 28-29 November 2013, Eastern Partnership: the Way Ahead, Council of the European Union, 17130/13 (OR. en), PRESSE 516, Vilnius, 29 November 2013.

Joint Declaration of the Eastern Partnership Summit, Warsaw, 29-30 September 2011, Council of the European Union, 14983/11, PRESSE 341, Warsaw, 30 September 2011.

Joint Declaration of the Prague Eastern Partnership Summit, Prague, 7 May 2009, Council of the European Union, 8435/09 (Presse 78), Brussels, 7 May 2009.

Joint EU–Russia Statement on Combatting Terrorism, Council of the European Union, 5816/14 (OR. en), PRESSE 40, Brussels, 28 January 2014.

Polish-Swedish Proposal. Eastern Partnership, June 2008, EU Neighbourhood Library, [on-line:] <https://library.euneighbours.eu/sites/default/files/attachments/Polish-Swedish%20Proposal.pdf>.

Wspólna deklaracja ze szczytu Partnerstwa Wschodniego, 14964/21, Bruksela, 15 grudnia 2021.

Wspólna deklaracja ze szczytu Partnerstwa Wschodniego, Bruksela, 24 listopada 2017 r., 14821/17, Bruksela, 24 listopada 2017.

I.1.5. Przemówienia, listy, komunikaty prasowe, konkluzje, materiały informacyjne

2017 Eastern Partnership Summit: Stronger Together, European Commission – Press Release, Brussels, 24 November 2017, European Commission. Press Release Database, [on-line:] http://europa.eu/rapid/press-release_IP-17-4845_en.htm.

2590th Council Meeting. General Affairs and External Relations – General Affairs. European Neighbourhood Policy – Council Conclusions, 10189/04 (Presse 195), C/04/195, Luxembourg, 14 June 2004.

28 państw członkowskich UE – Informacje o UE, Unia Europejska, [on-line:] https://europa.eu/european-union/about-eu/countries_pl#tab-0-1.

Commissioner Malmström on Visa-free Travel for the Citizens of the Republic of Moldova, Brussels, 27 April 2014, European Commission. Press Release Database, [on-line:] http://europa.eu/rapid/press-release_STATEMENT-14-137_en.htm.

Composition of the Euronest Parliamentary Assembly, EuroNest Parliamentary Assembly, [on-line:] <http://www.europarl.europa.eu/euronest/en/home/members.html>.

Copy of a Letter Entitled „EU’s Relationship with Its Future Neighbours Following Enlargement (Ukraine, Belarus and Moldova)” from Mr Jack Straw, Secretary of State for Foreign and Commonwealth Affairs of the United Kingdom to Mr Josep Piqué i Camps, Minister for Foreign Affairs of the Kingdom of Spain, President in Office of the Council of the European Union, 28 January 2002, 7703/02, Limite, NIS 45, COEST 16, archive of the Council.

EU4Energy: Sustainable Municipal Flagship Development Initiative, EU Neighbours portal, [on-line:] <https://www.euneighbours.eu/en/east/stay-informed/projects/eu4energy-sustainable-municipal-flagship-development-initiative>.

- General Affairs and External Relations, 2463rd Council Meeting, General Affairs, C/02/350, Brussels, 18 November 2002, 14183/02 (Presse 350).*
- Państwa członkowskie Unii Europejskiej, Unia Europejska, [on-line:] https://europa.eu/european-union/about-eu/countries/member-countries_pl.*
- Posiedzenia. Rada Europejska, 26-27 czerwca 2014, Rada Europejska, [on-line:] <https://www.consilium.europa.eu/pl/meetings/european-council/2014/06/26-27/>.*
- Posiedzenie Rady Europejskiej (23 i 24 czerwca 2022 r.) – Konkluzje, EUCO 24/22, Bruksela, 24 czerwca 2022.*
- Presidency Conclusions. Copenhagen European Council, 12 and 13 December 2002, Brussels, 29 January 2003, 15917/02.*
- Rada Europejska w Brukseli 17-18 czerwca 2004 r. Konkluzje prezydencji, 10679/2/04 REV 2, Bruksela, 19 lipca 2004.*
- Remarks by President of the European Council Herman Van Rompuy Following the 32nd EU–Russia Summit, European Council, the President, EUCO 27/14, PRESSE 38, PR PCE 21, Brussels, 28 January 2014.*
- Romano Prodi – President of the European Commission, A Wider Europe – A Proximity Policy as the Key to Stability, wystąpienie wygłoszone na konferencji międzynarodowej „Peace, Security And Stability – International Dialogue and the Role of the EU” (Sixth ECSA-World Conference. Jean Monnet Project), Brussels, 5-6 December 2002, SPEECH/02/619, [on-line:] http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-02-619_en.pdf.*
- Rosja, Parlament Europejski, [on-line:] http://www.europarl.europa.eu/ftu/pdf/pl/FTU_5.6.3.pdf.*
- Speech by Romano Prodi, President-designate of the European Commission to the European Parliament, Strasbourg, 14 September 1999, European Commission, [on-line:] http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-99-114_en.htm.*
- Stosunki UE–Białoruś, 27 września 2022, Rada Europejska/Rada Unii Europejskiej, [on-line:] <https://www.consilium.europa.eu/pl/policies/eastern-partnership/belarus/>.*
- Stosunki UE–Gruzja, 25 października 2022, Rada Europejska/Rada Unii Europejskiej, [on-line:] <https://www.consilium.europa.eu/pl/policies/eastern-partnership/georgia/>.*
- Stosunki UE–Mołdawia, 7 listopada 2022, Rada Europejska/Rada Unii Europejskiej, [on-line:] <https://www.consilium.europa.eu/pl/policies/eastern-partnership/moldova/>.*
- Stosunki UE–Ukraina, 8 listopada 2022, Rada Europejska/Rada Unii Europejskiej, [on-line:] <https://www.consilium.europa.eu/pl/policies/eastern-partnership/ukraine/>.*
- „Strategiczny kompas”: większe bezpieczeństwo i skuteczniejsza obrona UE w najbliższej dekadzie, 1 czerwca 2022, Rada Europejska/Rada Unii Europejskiej, [on-line:] <https://www>.*

consilium.europa.eu/pl/press/press-releases/2022/03/21/a-strategic-compass-for-a-stronger-eu-security-and-defence-in-the-next-decade/.

Third Meeting of the Cooperation Council between the European Union and Russia, Luxembourg, 10 April 2000, 7534/00 (Presse 102), European Commission. Press Release Database, [on-line:] http://europa.eu/rapid/press-release_PRES-00-102_en.htm.

Ukraina: oświadczenie wysokiego przedstawiciela wydane w imieniu Unii Europejskiej w sprawie decyzji Federacji Rosyjskiej jeszcze bardziej podważających suwerenność i integralność terytorialną Ukrainy, Rada Europejska/Rada Unii Europejskiej, [on-line:] <https://www.consilium.europa.eu/pl/press/press-releases/2022/02/22/ukraine-declaration-by-the-high-representative-on-behalf-of-the-european-union-on-the-decisions-of-the-russian-federation-further-undermining-ukraine-s-sovereignty-and-territorial-integrity/>.

I.2. Koncepcje polityki zagranicznej, strategii bezpieczeństwa, doktryny wojenne, kursy strategiczne Federacji Rosyjskiej

Военная доктрина Российской Федерации 2000 г., [w:] *Внешняя политика и безопасность современной России 1991-2002*, сост. Т.А. Шаклеина, Москва 2002.

Военная доктрина Российской Федерации, 5 февраля 2010, утверждена Указом Президента Российской Федерации, Президент России, [on-line:] <http://kremlin.ru/supplement/461>.

Военная доктрина Российской Федерации (в редакции от 2015 г.), утверждена Президентом РФ 25 декабря 2014 N Пр-2976, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/foreign_policy/official_documents/-/asset_publisher/CptICkB6BZ29/content/id/976907.

Концепция внешней политики Российской Федерации 1992 г., [w:] *Внешняя политика и безопасность современной России 1991-2002*, сост. Т.А. Шаклеина, Москва 2002.

Концепция внешней политики Российской Федерации 2000 г., [w:] *Внешняя политика и безопасность современной России 1991-2002*, сост. Т.А. Шаклеина, Москва 2002.

Концепция внешней политики Российской Федерации, утверждена Президентом Российской Федерации В.В. Путиным 12 февраля 2013, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/foreign_policy/official_documents/-/asset_publisher/CptICkB6BZ29/content/id/122186.

Концепция внешней политики Российской Федерации (утверждена Президентом Российской Федерации В.В. Путиным 30 ноября 2016 г.), МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/foreign_policy/news/-/asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/2542248.

Концепция внешней политики Российской Федерации, утверждена Президентом Российской Федерации Д.А. Медведевым 12 июля 2008, Президент России, [on-line:] <http://kremlin.ru/acts/news/785>.

Концепция гуманитарной политики Российской Федерации за рубежом, утверждена Указом Президента Российской Федерации от 5 сентября 2022 г. N 611, Президент России, [on-line:] <http://static.kremlin.ru/media/events/files/ru/G3CkAuMhZXio8AzNaweT3wTGTaEA16OU.pdf>.

Концепция национальной безопасности Российской Федерации 1997 г., [w:] *Внешняя политика и безопасность современной России 1991-2002*, сост. Т.А. Шаклеина, Москва 2002.

Концепция национальной безопасности Российской Федерации 2000 г., [w:] *Внешняя политика и безопасность современной России 1991-2002*, сост. Т.А. Шаклеина, Москва 2002.

Стратегический курс России с государствами-участниками Содружества Независимых Государств, Утвержден Указом Президента Российской Федерации от 15 сентября 1995 г. N 940, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/foreign_policy/official_documents//asset_publisher/CptICkB6BZ29/content/id/427752.

Стратегия национальной безопасности Российской Федерации до 2020 года, утверждена Указом Президента Российской Федерации от 12 мая 2009 г. N 537, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/foreign_policy/official_documents/-/asset_publisher/CptICkB6BZ29/content/id/294430.

Стратегия национальной безопасности Российской Федерации, утверждена Указом Президента Российской Федерации от 2 июля 2021 г. N 400, МИД РФ, [on-line:] https://www.mid.ru/ru/foreign_policy/official_documents/1784948/.

Стратегия национальной безопасности Российской Федерации, утверждена Указом Президента Российской Федерации от 31 декабря 2015 г. N 683, Президент России, [on-line:] <http://kremlin.ru/acts/bank/40391>.

Стратегия развития отношений Российской Федерации с Европейским Союзом на среднесрочную перспективу (2000-2010 гг.), Хельсинки, 22 октября 1999, Электронный фонд правовой и нормативно-технической документации, [on-line:] <http://docs.cntd.ru/document/901773061>.

I.3. Stenogramy posiedzeń oraz oświadczenia Dumi Państwowej Federacji Rosyjskiej, dokumenty Rady Federacji, ustawy i inne dokumenty wydane przez organy państwowe Rosji

Federacja Rosyjska. Ustawa Federacji Rosyjskiej o poprawce do Konstytucji Federacji Rosyjskiej. O udoskonaleniu regulacji poszczególnych problemów organizacji i funkcjonowania władzy publicznej, 11 marca 2020, Biblioteka Sejmowa, [on-line:] <http://biblioteka.sejm.gov.pl/wp-content/uploads/2020/07/poprawki-do-konstytucji-rosja-bez-przypis%C3%B3w.pdf>.

„Восточное партнерство”: проблемы реализации и возможные последствия. Материалы заседания Экспертного совета Комитета Совета Федерации по делам Содружества Независимых Государств, 19 ноября 2009, Совет Федерации Федерального Собрания Российской Федерации. Комитет по делам Содружества Независимых Государств. Издание Совета Федерации, [on-line:] <http://council.gov.ru/media/files/41d44f243fdc22b87385.pdf>.

Заявление Государственной Думы Федерального Собрания Российской Федерации „В связи с грубыми нарушениями в Латвийской Республике прав человека и прав национальных меньшинств”, 14 октября 2003, Москва, Собрание Законодательства Российской Федерации, [on-line:] <http://www.szrf.ru/szrf/text.php?nb=100&issid=1002003043000&docid=35>.

Заявление Государственной Думы Федерального Собрания Российской Федерации „В связи с принятием Европейским парламентом резолюции, содержащей безосновательные обвинения в адрес Российской Федерации”, Москва, 20 сентября 2013, Собрание Законодательства Российской Федерации, 2013, nr 39, [on-line:] <http://www.szrf.ru/szrf/doc.phtml?nb=100&issid=1002013039000&docid=52>.

Заявление Государственной Думы Федерального Собрания Российской Федерации „В связи с расширением Европейского союза”, Москва, 29 апреля 2004, Собрание Законодательства Российской Федерации, 2004, nr 20, [on-line:] <http://www.szrf.ru/szrf/doc.phtml?nb=100&issid=1002004020000&docid=2>.

Заявление Государственной Думы Федерального Собрания Российской Федерации „В связи с расширением НАТО”, Москва, 31 марта 2004, Собрание Законодательства Российской Федерации, 2004, nr 14, [on-line:] <http://www.szrf.ru/szrf/doc.phtml?nb=100&issid=1002004014000&docid=79>.

Заявление Государственной Думы Федерального Собрания Российской Федерации „В связи с ратификацией Протокола к Соглашению о партнерстве и сотрудничестве, учреждающему партнерство между Российской Федерацией, с одной стороны, и Ев-

ропейскими сообществами и их государствами-членами, с другой стороны, учитывая присоединение Чешской Республики, Эстонской Республики, Республики Кипр, Венгерской Республики, Латвийской Республики, Литовской Республики, Республики Мальта, Республики Польша, Республики Словения и Словацкой Республики к Европейскому союзу, Москва, 22 октября 2004, Собрание Законодательства Российской Федерации, 2004, nr 44, [on-line:] <http://www.szrf.ru/szrf/doc.phtml?nb=100&issid=1002004044000&docid=56>.

Заявление Государственной Думы Федерального Собрания Российской Федерации „Об обострении ситуации на Украине”, Москва, 22 января 2014, Собрание Законодательства Российской Федерации, 2014, nr 4, [on-line:] <http://www.szrf.ru/szrf/doc.phtml?nb=100&issid=1002014004000&docid=48>.

Заявление Государственной Думы Федерального Собрания Российской Федерации „Об ответственности латвийских властей за систематическое нарушение прав человека”, Москва, 28 апреля 2004, Собрание Законодательства Российской Федерации, [on-line:] <http://www.szrf.ru/szrf/text.php?nb=100&issid=1002004019000&docid=30>.

Заявление Государственной Думы Федерального Собрания Российской Федерации „О попытках деструктивного вмешательства извне в развитие ситуации в Украине”, Москва, 3 декабря 2004, Собрание Законодательства Российской Федерации, 2004, nr 50, [on-line:] <http://www.szrf.ru/szrf/doc.phtml?nb=100&issid=1002004050000&docid=20>.

Заявление Государственной Думы Федерального Собрания Российской Федерации „О развитии политической ситуации в Украине”, Москва, 20 мая 2005, Собрание Законодательства Российской Федерации, 2005, nr 22, [on-line:] <http://www.szrf.ru/szrf/doc.phtml?nb=100&issid=1002005022000&docid=41>.

Заявление Государственной Думы Федерального Собрания Российской Федерации „О расширении Европейского союза”, Москва, 24 января 2003, Собрание Законодательства Российской Федерации 2003, nr 5, [on-line:] <http://www.szrf.ru/szrf/doc.phtml?nb=100&issid=1002003005000&docid=59>.

Заявление Государственной Думы Федерального Собрания Российской Федерации „О ситуации в связи с расширением НАТО”, Москва, 24 декабря 2002, Собрание Законодательства Российской Федерации, [on-line:] <http://www.szrf.ru/szrf/text.php?nb=100&issid=1002003001000&docid=118>.

Заявление Государственной Думы Федерального Собрания Российской Федерации „О ситуации на Украине”, Москва, 10 декабря 2013, Собрание Законодательства Россий-

- ской Федерации, 2013, nr 50, [on-line:] <http://www.szrf.ru/szrf/doc.phtml?nb=100&issid=1002013050000&docid=6>.
- Заявление Государственной Думы Федерального Собрания Российской Федерации „О ситуации в Украине”*, Москва, 24 ноября 2004, Собрание Законодательства Российской Федерации, 2004, nr 48, [on-line:] <http://www.szrf.ru/szrf/doc.phtml?nb=100&issid=1002004048000&docid=114>.
- Заявление Совета Федерации Федерального Собрания Российской Федерации „О ситуации на Украине”*, Москва, 29 января 2014, Собрание Законодательства Российской Федерации, 2014, nr 5, [on-line:] <http://www.szrf.ru/szrf/doc.phtml?nb=100&issid=1002014005000&docid=21>.
- Постановление Правительства Российской Федерации от 18 апреля 2019 г. N 460-25 „О внесении изменений в постановление Правительства Российской Федерации от 29 декабря 2018 г. N 1716-83”*, Москва, Правительство Российской Федерации, [on-line:] <http://government.ru/docs/all/121523/>.
- Постановление Правительства Российской Федерации от 1 ноября 2018 г. N 1300 „О мерах по реализации Указа Президента Российской Федерации от 22 октября 2018 г. N 592”*, Москва, Правительство Российской Федерации, [on-line:] <http://government.ru/docs/all/119042/>.
- Постановление Правительства Российской Федерации от 25 декабря 2018 г. N 1656 „О внесении изменений в постановление Правительства Российской Федерации от 1 ноября 2018 г. N 1300”*, Москва, Правительство Российской Федерации, [on-line:] <http://government.ru/docs/all/120233/>.
- Постановление Правительства Российской Федерации от 29 декабря 2018 г. N 1716-83*, Москва, Правительство Российской Федерации, [on-line:] <http://government.ru/docs/all/120341/>.
- Постановление Совета Федерации Федерального Собрания Российской Федерации „Об использовании Вооруженных Сил Российской Федерации на территории Украины”*, Москва, 1 марта 2014, Собрание Законодательства Российской Федерации, 2014, nr 9, [on-line:] <http://www.szrf.ru/szrf/doc.phtml?nb=100&issid=1002014026000&docid=84>.
- Правительство Российской Федерации. Постановление „О введении ввозных таможенных пошлин в отношении товаров, страной происхождения которых является Республика Молдова” от 31 июля 2014 г. N 736*, Москва, Собрание Законодательства Российской Федерации, 2014, nr 32, [on-line:] <http://www.szrf.ru/szrf/doc.phtml?nb=100&issid=1002014032000&docid=43>.

- Правительство Российской Федерации. Постановление „О введении ввозных таможенных пошлин в отношении товаров, страной происхождения которых является Украина” от 19 сентября 2014 г. N 959, Москва, Собрание Законодательства Российской Федерации, 2014, nr 39, [on-line:] <http://www.szrf.ru/szrf/doc.phtml?nb=100&issid=1002014039000&docid=110>.
- Справка о результатах голосования по вопросу: О проекте федерального закона N 92876-4, 22 октября 2004, Государственная Дума Российской Федерации, [on-line:] <http://vote.duma.gov.ru/vote/54238>.
- Стенограмма заседания 10 декабря 2013 г., Государственная Дума, [on-line:] <http://transcript.duma.gov.ru/node/3970/>.
- Стенограмма заседания 18 декабря 2013 г., Государственная Дума, [on-line:] <http://transcript.duma.gov.ru/node/3982/>.
- Стенограмма заседания 20 марта 2014 г., Государственная Дума, [on-line:] <http://transcript.duma.gov.ru/node/4045/>.
- Стенограмма заседания 20 сентября 2013 г., Государственная Дума, [on-line:] <http://transcript.duma.gov.ru/node/3921/>.
- Стенограмма заседания 22 декабря 2004 г., N 71(785), Государственная Дума Российской Федерации, [on-line:] <http://transcript.duma.gov.ru/node/1166/>.
- Стенограмма заседания 22 октября 2004 г., N 54(768), Государственная Дума, [on-line:] <http://transcript.duma.gov.ru/node/1219/>.
- Стенограмма заседания 22 января 2014 г., Государственная Дума, [on-line:] <http://transcript.duma.gov.ru/node/4004/>.
- Стенограмма заседания 24 декабря 2004 г., N 72(786), Государственная Дума Российской Федерации, [on-line:] <http://transcript.duma.gov.ru/node/1163/>.
- Стенограмма заседания 24 ноября 2004 г., N 62(776), Государственная Дума Российской Федерации, [on-line:] <http://transcript.duma.gov.ru/node/1194/>.
- Стенограмма заседания 28 ноября 2003 г., N 265(713), Государственная Дума Российской Федерации, [on-line:] <http://transcript.duma.gov.ru/node/1391/>.
- Стенограмма заседания 29 октября 2008 г., N 50 (1023), Государственная Дума Российской Федерации, [on-line:] <http://transcript.duma.gov.ru/node/464/>.
- Стенограмма заседания 3 декабря 2004 г., N 66(780), Государственная Дума Российской Федерации, [on-line:] <http://transcript.duma.gov.ru/node/1183/>.
- Стенограмма обсуждения законопроекта N 1860-5, 7 марта 2008, Государственная Дума Российской Федерации, [on-line:] <http://api.duma.gov.ru/api/transcript/1860-5>.

Указ „О применении специальных экономических мер в связи с недружественными действиями Украины в отношении граждан и юридических лиц Российской Федерации”, 22 октября 2018, Президент России, [on-line:] <http://kremlin.ru/events/president/news/58871>.

Федеральный закон от 5 ноября 2004 г. N 130-ФЗ, Президент России, [on-line:] <http://kremlin.ru/acts/bank/21609>.

1.4. Wywiady, wystąpienia, oświadczenia, komentarze, przesłania oraz inne materiały zamieszczone na stronie prezydenta Rosji, Ministerstwa Spraw Zagranicznych i Ministerstwa Rozwoju Gospodarczego Federacji Rosyjskiej

Алексей Лихачев: Ограничения, которые вводит Киев по российской сельхозгруппе, в целом на российский экспорт не повлияют, 30 декабря 2015, Министерство экономического развития РФ, [on-line:] <http://economy.gov.ru/minrec/press/interview/201512302>.

Алексей Улюкаев: Нужны экстраординарные усилия, чтобы с 1 января 2016 года в отношении Украины не были введены продэмбарго и непродифференциальный торговый режим, 1 декабря 2015, Министерство экономического развития РФ, [on-line:] <http://economy.gov.ru/minrec/press/news/2015120108>.

Алексей Улюкаев: Россия передала Украине и Евросоюзу свой проект документа о вступлении в силу соглашения об ассоциации Украины с ЕС, который минимизирует российские озабоченности, 10 сентября 2014, Министерство экономического развития РФ, [on-line:] <http://economy.gov.ru/minrec/press/news/100920142315>.

Большая пресс-конференция Владимира Путина, 23 декабря 2016, Президент России, [on-line:] <http://kremlin.ru/events/president/news/53573>.

Брифинг Министра экономического развития РФ Алексея Улюкаева по итогам трехсторонних консультаций на министерском уровне Россия–Украина–ЕС, 1 декабря 2015, Министерство экономического развития РФ, [on-line:] <http://economy.gov.ru/minrec/press/news/2015120112>.

Брифинг официального представителя МИД России А.А. Нестеренко, 26 марта 2009, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/press_service/spokesman/briefings/-/asset_publisher/D2wHaWMCU6Od/content/id/798212.

Брифинг официального представителя МИД России А.К. Лукашевича, 30 сентября 2011 года, 30 сентября 2011, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/foreign_policy/news/-/asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/796932.

- В Кремле состоялась церемония вступления Владимира Путина в должность Президента России*, 7 мая 2000, Президент России, [on-line:] <http://kremlin.ru/events/president/news/38089>.
- В Кремле состоялись переговоры Владимира Путина и Президента США Джорджа Буша*, Президент России, [on-line:] <http://kremlin.ru/events/president/news/27054>.
- Внесены изменения в законодательство, регулирующие деятельность НКО, выполняющих функции иностранного агента*, 21 июля 2012, Президент России, [on-line:] <http://kremlin.ru/acts/news/16034/print>.
- В связи с завершением второго тура президентских выборов в Украине*, 23 ноября 2004, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/foreign_policy/news/-/asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/455070.
- Владимир Путин направил Председателю Комиссии Европейских Сообществ (КЕС) и главам государств – членам Евросоюза послания по проблематике жизнеобеспечения Калининградской области в свете расширения ЕС*, 27 августа 2002, Президент России, [on-line:] <http://kremlin.ru/events/president/news/27336>.
- Владимир Путин принял участие в заседании Межгосударственного Совета глав государств Таможенного союза России, Казахстана, Белоруссии, Киргизии и Таджикистана*, 10 октября 2000, Президент России, [on-line:] <http://www.kremlin.ru/events/president/news/39477>.
- Владимир Путин принял участие в заседании Межгосударственного Совета государств-участников Таможенного союза*, 23 мая 2000, Президент России, [on-line:] <http://kremlin.ru/events/president/news/38219>.
- Встреча с Президентом Азербайджана Ильхамом Алиевым*, 1 ноября 2017, Президент России, [on-line:] <http://kremlin.ru/events/president/news/55981>.
- Встреча с Президентом Казахстана Нурсултаном Назарбаевым*, 12 октября 2017, Президент России, [on-line:] <http://kremlin.ru/events/president/news/55823>.
- Встреча с Президентом Казахстана Нурсултаном Назарбаевым*, 9 ноября 2017, Президент России, [on-line:] <http://kremlin.ru/events/president/news/56029>.
- Встреча с Президентом Молдовы Игорем Додоном*, 10 октября 2017, Президент России, [on-line:] <http://kremlin.ru/events/president/news/55812>.
- Встреча с Президентом Таджикистана Эмомали Рахмоном*, 10 октября 2017, Президент России, [on-line:] <http://kremlin.ru/events/president/news/55810>.
- Встреча с Президентом Туркменистана Гурбангулы Бердымухамедовым*, 11 октября 2017, Президент России, [on-line:] <http://kremlin.ru/events/president/news/55814>.

- Встреча с Президентом Узбекистана Шавкатом Мирзиевым*, 11 октября 2017, Президент России, [on-line:] <http://kremlin.ru/events/president/news/55815>.
- Вступительное слово президента России В.В. Путина и ответы на вопросы в ходе совместной пресс-конференции по итогам саммита Россия–ЕС, Гаага*, 25 ноября 2004 года, 26 ноября 2004, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/maps/ua/-/asset_publisher/ktn0ZLTvbbS3/content/id/454774.
- Выступление Дмитрия Медведева на пленарном заседании XIII Сочинского инвестиционного форума*, 19 сентября 2014, Правительство России, [on-line:] <http://government.ru/news/14835/>.
- Выступление заместителя министра иностранных дел России В.А. Чижова на конференции „Расширяющаяся Европа: новая повестка дня” по теме „Проблемы и обещания Широкой Европы”, Братислава*, 19 марта 2004 года, 20 марта 2004, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/foreign_policy/international_safety/crime/-/asset_publisher/3F5lZsLVSx4R/content/id/480652.
- Выступление заместителя министра иностранных дел России В.А. Чижова на конференции „Расширяющаяся Европа: новая повестка дня” по теме „Черноморское и кавказское соседство Европы”, Братислава*, 19 марта 2004 года, 20 марта 2004, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/foreign_policy/news//asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/480644.
- Выступление заместителя министра иностранных дел России В.А. Чижова на международной конференции „Широкая Европа: усиление трансграничного сотрудничества в Центральной и Восточной Европе”, Киев*, 10 ноября 2003 года, 11 ноября 2003, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/foreign_policy/news/-/asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/497482.
- Выступление заместителя министра иностранных дел Российской Федерации А.И. Денисова на заседании Национального инвестиционного совета (Москва, 24 июля 2003 г.). Перспективы развития идеи безвизового режима между Россией и ЕС*, 25 июля 2003, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/foreign_policy/news/-/asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/512386.
- Выступление заместителя министра иностранных дел Российской Федерации В.А. Чижова на Берлинском форуме „Видение Европы” (Берлин, 19 ноября 2004 года)*, 20 ноября 2004, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/evropejskij-souz-es/-/asset_publisher/6OiYovt2s4Yc/content/id/455270.
- Выступление заместителя министра иностранных дел Российской Федерации В.А. Чижова на семинаре Общественного комитета „Россия в объединенной Европе” на*

тему „Безвизовой режим между Россией и ЕС: от утопии к реальности” (Москва, 28 февраля 2003 г.), 1 марта 2003, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/foreign_policy/news/-/asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/530494.

Выступление и ответы на вопросы Министра иностранных дел С.В. Лаврова в ходе Первого форума молодых дипломатов стран СНГ, Москва, 25 апреля 2014, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/integracionnye-struktury-prostranstva-sng/-/asset_publisher/rl7Fzr0mbE6x/content/id/63438.

Выступление и ответы на вопросы СМИ Министра иностранных дел России С.В. Лаврова в ходе совместной пресс-конференции по итогам переговоров с Министром иностранных Белоруссии В.В. Макеем, Москва, 15 ноября 2017, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/meropriyatiya_s_uchastiem_ministra/-/asset_publisher/xK1BhB2bUjd3/content/id/2951268.

Выступление и ответы на вопросы СМИ Министра иностранных дел России С.В. Лаврова по итогам встречи представителей ЕС, России, США и Украины, Женева, 17 апреля 2014, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/maps/ua/-/asset_publisher/ktn0ZLTvbbS3/content/id/64910.

Выступление и ответы на вопросы СМИ Министра иностранных дел России С.В. Лаврова по итогам сессии КМСЕ, Брюссель, 19 мая 2015, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/foreign_policy/rso/coe/-/asset_publisher/uUbe64ZnDJso/content/id/1299974.

Выступление Министра иностранных дел России С.В. Лаврова на открытии конференции „Потсдамские встречи”, Москва, 8 ноября 2016, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/meropriyatiya_s_uchastiem_ministra/-/asset_publisher/xK1BhB2bUjd3/content/id/2514850.

Выступление Постоянного представителя Российской Федерации при НАТО А.В. Грушко на открытии Ежегодной конференции ОБСЕ по обзору проблем в области безопасности, Вена, 27 июня 2017, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/vistupleniya_rukovodstva_mid/-/asset_publisher/MCZ7HQuMdqBY/content/id/2799459.

Выступление Постоянного представителя Российской Федерации при ОБСЕ А.С. Азимова на специальном заседании Постоянного совета ОБСЕ по Южной Осетии и Абхазии, Вена, 28 августа 2008 года, 30 августа 2008, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/foreign_policy/international_safety/conflicts/-/asset_publisher/xIEMTQ3OvzcA/content/id/326914.

- Выступление Постоянного представителя Российской Федерации при ООН В.И. Чуркина на открытом заседании Совета Безопасности ООН по ситуации на Украине, Нью-Йорк, 3 марта 2014, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/vistupleniya_rukovodstva_mid/-/asset_publisher/MCZ7HQuMdqBY/content/id/792739.*
- Выступление президента России В.В. Путина на пленарном заседании совещания по слов и постоянных представителей России, Москва, Министерство иностранных дел, 12 июля 2004 года, 13 июля 2004, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/foreign_policy/news/-/asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/464562.*
- Заседание Высшего Евразийского экономического совета, 11 октября 2017, Президент России, [on-line:] <http://kremlin.ru/events/president/news/55819>.*
- Заявление для прессы по итогам заседания Межгосударственного Совета государств-участников Таможенного союза, 23 мая 2000, Президент России, [on-line:] <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/24110>.*
- Заседание Международного дискуссионного клуба „Валдай”, 24 октября 2014, Президент России, [on-line:] <http://kremlin.ru/events/president/news/46860>.*
- Заявление МИД России, 27 августа 2008, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/foreign_policy/international_safety/conflicts/-/asset_publisher/xIEMTQ3OvzcA/content/id/327238.*
- Заявление МИД России в связи с осложнением ситуации в юго-восточных районах Украины, 13 апреля 2014, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/maps/ua/-/asset_publisher/ktn0ZLTvbbS3/content/id/65894.*
- Заявление МИД России о развитии ситуации на Украине, 7 апреля 2014, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/maps/ua/-/asset_publisher/ktn0ZLTvbbS3/content/id/66982.*
- Заявление МИД России по событиям на Украине, 24 февраля 2014, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/maps/ua/-/asset_publisher/ktn0ZLTvbbS3/content/id/73918.*
- Заявление МИД России по событиям на Украине, 27 февраля 2014, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/maps/ua/-/asset_publisher/ktn0ZLTvbbS3/content/id/73254.*
- Заявление Министерства иностранных дел Российской Федерации в связи с высказываниями Госсекретаря США о ситуации на Украине, 3 марта 2014, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/maps/us/-/asset_publisher/unVXBbj4Z6e8/content/id/72762.*

Заявление Министерства иностранных дел Российской Федерации в связи с ситуацией на Украине, 19 февраля 2014, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/maps/ua/-/asset_publisher/ktn0ZLTvbbS3/content/id/75606.

Зубков И., Алексей Улюкаев: *Свою часть пути Российская Федерация прошла*, 7 сентября 2015, Министерство экономического развития РФ, [on-line:] <http://economy.gov.ru/minec/press/interview/2015070901>.

Интервью директора Департамента общеевропейского сотрудничества МИД России И.Д. Солтановского информагентству „Россия сегодня”, 10 марта 2015 года, 20 марта 2015, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/foreign_policy/rso/osce/-/asset_publisher/bzhxR3zkq2H5/content/id/1126088.

Интервью Дмитрия Медведева российским телеканалам. Президент России ответил на вопросы журналистов телевизионных каналов „Россия”, Первого, НТВ, 31 августа 2008, Президент России, [on-line:] <http://kremlin.ru/events/president/news/1276>.

Интервью заместителя Министра иностранных дел России А. Ю. Мешкова „РИА Новости”, 17 октября 2013, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/foreign_policy/news/-/asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/92130.

Интервью заместителя Министра иностранных дел России В.А. Небензи информагентству ТАСС, 31 декабря 2014 года, 1 января 2015, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/foreign_policy/news/-/asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/880046.

Интервью заместителя министра иностранных дел России В.А. Чижова, опубликованное в журнале „Итоги” 27 апреля 2004 года (N 17) под заголовком „ЕС у ворот”, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/evropejskij-souz-es/-/asset_publisher/6OiYovt2s4Yc/content/id/475324.

Интервью заместителя министра иностранных дел России В.А. Чижова, опубликованное в „Независимой газете” 22 марта 2004 года под заголовком „В наших отношениях с ЕС не кризис, а недопонимание”, 22 марта 2004, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/foreign_policy/news/-/asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/480596.

Интервью Министра иностранных дел России С.В. Лаврова итальянским СМИ, Москва, 9 декабря 2015, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/meropriyatiya_s_uchastiem_ministra/-/asset_publisher/xK1BhB2bUjd3/content/id/1968020.

Интервью министра иностранных дел России С.В. Лаврова программе „Вести в субботу с Сергеем Брилевым”, Москва, 28 июня 2014, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/foreign_policy/news/-/asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/53750.

Интервью министра иностранных дел Российской Федерации И.С. Иванова, опубликованное в газете „Комсомольская правда” 4 и 6 декабря 2003 года под заголовком „Об

- отставке Шеварднадзе речь не шла*”, 6 декабря 2003, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/maps/ge/-/asset_publisher/uwHHxf8KDaOY/content/id/494082.
- Интервью Постоянного представителя России при Европейских сообществах В.А. Чижова, „НГ-дирижер”*, 18 мая 2009, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/evropejskij-souz-es/-/asset_publisher/6OiYovt2s4Yc/content/id/293606.
- Интервью Постоянного представителя России при Евросоюзе В.А. Чижова агентству „Интерфакс”*, 3 октября 2013 года, 4 октября 2013, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/evropejskij-souz-es/-/asset_publisher/6OiYovt2s4Yc/content/id/93722.
- Интервью Постоянного представителя России при Евросоюзе В.А. Чижова информационному агентству ИТАР-ТАСС*, 17 октября 2013 года, 18 октября 2013, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/evropejskij-souz-es/-/asset_publisher/6OiYovt2s4Yc/content/id/91922.
- Интервью Постоянного представителя России при Евросоюзе В.А. Чижова информационному агентству „РИА Новости”*, 27 июня 2014, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/evropejskij-souz-es/-/asset_publisher/6OiYovt2s4Yc/content/id/54126.
- Интервью Постоянного представителя России при ЕС В.А. Чижова информагентству ТАСС*, 27 мая 2015 года, 28 мая 2015, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/foreign_policy/news/-/asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/1332465.
- Интервью Постоянного представителя Российской Федерации при Европейском союзе В.А. Чижова агентству „Интерфакс”*, 22 ноября 2013 года, 26 ноября 2013, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/evropejskij-souz-es/-/asset_publisher/6OiYovt2s4Yc/content/id/86350.
- Интервью Постоянного представителя Российской Федерации при Европейских сообществах В.А. Чижова агентству „Интерфакс”*, 29 сентября 2006, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/evropejskij-souz-es/-/asset_publisher/6OiYovt2s4Yc/content/id/391716.
- Интервью Постоянного представителя Российской Федерации при Европейском союзе В.А. Чижова агентству „ИТАР-ТАСС”*, 25 ноября 2013 года, 27 ноября 2013, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/maps/ua/-/asset_publisher/ktn0ZLTvbbS3/content/id/86230.
- Интервью Постоянного представителя Российской Федерации при Европейском союзе В.А. Чижова „РИА Новости”*, 27 сентября 2013 года, 1 октября 2013, МИД РФ,

[on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/evropejskij-souz-es/-/asset_publisher/6OiYovt2s4Yc/content/id/94154.

Интервью Президента России В.В. Путина „Радио Словенско” и словацкой телекомпании СТВ, Москва, 22 февраля 2005 года, 24 февраля 2005, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/maps/sk/-/asset_publisher/0IKQvVKTWT1c/content/id/447906.

Интервью статс-секретаря – заместителя Министра иностранных дел России Г.Б. Карасина информагентству „Россия сегодня”, 3 ноября 2016, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/foreign_policy/news/-/asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/2513205.

„Кавказская четверка” (справочная информация), 10 октября 2002, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/kavkazskaa-cetverka/-/asset_publisher/0vP3hQoCPRg5/content/id/544128.

К вопросу о проблематике расширения Евросоюза, 22 января 2004, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/foreign_policy/economic_diplomacy/-/asset_publisher/VVbc10If1FVU/content/id/489530.

Комментарий Департамента информации и печати МИД России в связи с вопросом СМИ о заявлении Совета НАТО по ситуации на Украине, 3 марта 2014, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/kommentarii_predstavatelya/-/asset_publisher/MCZ7HQuMdqBY/content/id/72562.

Комментарий Департамента информации и печати МИД России в связи с вопросом СМИ относительно принятой 2 декабря Европарламентом резолюции по Украине, 3 декабря 2004, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/foreign_policy/news/-/asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/453966.

Комментарий Департамента информации и печати МИД России в связи с заявлением Евросоюза по Украине от 25 ноября 2013 года, 26 декабря 2013, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/kommentarii_predstavatelya/-/asset_publisher/MCZ7HQuMdqBY/content/id/86358.

Комментарий Департамента информации и печати МИД России в связи с решением Совета ЕС по иностранным делам по Украине, 18 марта 2014, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/kommentarii_predstavatelya/-/asset_publisher/MCZ7HQuMdqBY/content/id/70034.

Комментарий Департамента информации и печати МИД России о высказываниях помощника Генерального секретаря ООН И. Шимоновича в ходе его визита на

- Украину, 17 марта 2014, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/maps/ua/-/asset_publisher/ktn0ZLTvbbS3/content/id/70290.
- Комментарий Департамента информации и печати МИД России о некоторых итогах Рижского саммита „Восточное партнерство”, 22 мая 2015, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/kommentarii_predstavatelya/-/asset_publisher/MCZ7HQuMdqBY/content/id/1305382.*
- Комментарий Департамента информации и печати МИД России по ситуации вокруг Украины, 7 марта 2014, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/kommentarii_predstavatelya/-/asset_publisher/MCZ7HQuMdqBY/content/id/71810.*
- Комментарий Департамента информации и печати МИД России по событиям на Украине, 18 февраля 2014, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/maps/ua/-/asset_publisher/ktn0ZLTvbbS3/content/id/76006.*
- Комментарий МИД России по ситуации вокруг Украины, 11 апреля 2014, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/kommentarii_predstavatelya/-/asset_publisher/MCZ7HQuMdqBY/content/id/66014.*
- Комментарий официального представителя МИД России А.К. Лукашевича в связи с заявлением Госдепартамента США по событиям на Украине, 17 февраля 2014, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/kommentarii_predstavatelya/-/asset_publisher/MCZ7HQuMdqBY/content/id/76198.*
- Комментарий официального представителя МИД России А.К. Лукашевича в связи с „озабоченностью” властей Украины в отношении российской военной деятельности „на территории Украины”, 10 апреля 2014, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/maps/ua/-/asset_publisher/ktn0ZLTvbbS3/content/id/66342.*
- Комментарий Посла России в Германии В.В. Котенева на тему членства Украины и Грузии в НАТО, опубликованное 2 апреля на Интернет-странице радиостанции „Немецкая волна”, 3 апреля 2008, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/maps/de/-/asset_publisher/No2VLi5PHLYX/content/id/343498.*
- Комментарий Постоянного представителя России при ЕС В.А. Чижова для телеканала „Россия 24” о решениях Европейского совета по ситуации на Украине, 6 марта 2014, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/vistupleniya_rukovodstva_mid/-/asset_publisher/MCZ7HQuMdqBY/content/id/792730.*
- Обращение Президента Российской Федерации, 21 февраля 2022, Президент России, [on-line:] <http://kremlin.ru/events/president/news/67828>.*
- Обращение Президента Российской Федерации, 24 февраля 2022, Президент России, [on-line:] <http://kremlin.ru/events/president/news/67843>.*

Обращение Президента Российской Федерации, Москва, Кремль, 18 марта 2014, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/foreign_policy/news/-/asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/70194.

Ответ Министра иностранных дел России С.В. Лаврова на вопрос по ситуации на Украине в ходе пресс-конференции по итогам третьего министерского раунда стратегического диалога Россия–ССАГПЗ, Эль-Кувейт, 19 февраля 2014, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/maps/ua/-/asset_publisher/ktn0ZLTvbbS3/content/id/75622.

Ответ официального представителя МИД России А.К. Лукашевича на вопрос СМИ о высказываниях представителей Европейской комиссии (ЕК) по перспективам отношений Украины и стран-членов Таможенного союза (ТС), 29 августа 2013, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/maps/ua/-/asset_publisher/ktn0ZLTvbbS3/content/id/98490.

Ответное слово Постоянного представителя Российской Федерации при ООН В.И. Чуркина на открытом заседании Совета Безопасности ООН по ситуации на Украине, Нью-Йорк, 3 марта 2014 года, 4 марта 2014, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/vystuplenia-zaavlenia/-/asset_publisher/97FOfHiV2r4j/content/id/72226.

Пленарное заседание Петербургского международного экономического форума. Владимир Путин выступил на пленарном заседании Петербургского международного экономического форума, 17 июня 2016, Президент России, [on-line:] <http://kremlin.ru/events/president/news/52178>.

Подписан Договор о Евразийском экономическом союзе, 29 мая 2014, Президент России, [on-line:] <http://kremlin.ru/events/president/news/45787>.

Подписан закон о приостановке действия Договора о зоне свободной торговли с Украиной, 30 декабря 2015, Президент России, [on-line:] <http://kremlin.ru/acts/news/51091>.

Подписано соглашение о продлении срока пребывания Черноморского флота на Украине на 25 лет, 21 апреля 2010, Президент России, [on-line:] <http://kremlin.ru/events/president/news/7514>.

Послание Президента Федеральному Собранию, 20 февраля 2019, Президент России, [on-line:] <http://kremlin.ru/events/president/news/59863>.

Послание Федеральному Собранию Российской Федерации, 25 апреля 2005, Президент России, [on-line:] <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/22931>.

Президенты России, Белоруссии, Казахстана и Украины на саммите СНГ в Ялте подписали Соглашение о формировании Единого экономического пространства (ЕЭП) и Концепцию формирования ЕЭП, а также выступили с политическим заявлением,

- 19 сентября 2003, Президент России, [on-line:] <http://kremlin.ru/events/president/news/29387>.
- Пресс-конференция Владимира Путина*, 19 декабря 2013, Президент России, [on-line:] <http://kremlin.ru/events/president/news/page/314>.
- Пресс-конференция по итогам саммита Россия–Евросоюз*, 22 мая 2009, Президент России, [on-line:] <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/page/293>.
- Пресс-конференция Президента Российской Федерации В.В. Путина, Москва, Кремль, 23 декабря 2004 года*, 23 декабря 2004, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/foreign_policy/news/-/asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/452678.
- Примаков Е.М., *Международные отношения накануне XXI века: проблемы, перспективы*, [w:] *Внешняя политика и безопасность современной России 1991–2002*, сост. Т.А. Шаклеина, Москва 2002.
- Расширенное заседание коллегии МИД*, 18 ноября 2021, Президент России, [on-line:] <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/67123>.
- Российско-туркменистанские переговоры*, 2 октября 2017, Президент России, [on-line:] <http://kremlin.ru/events/president/news/55747>.
- Россия – Европейский Союз (справочная информация)*, 29 августа 2003, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/evropejskij-souz-es/-/asset_publisher/6OiYovt2s4Yc/content/id/509322.
- Совместная пресс-конференция с Президентом США Джорджем Бушем*, 1 июня 2003, Президент России, [on-line:] <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/22018>.
- Совместное заявление о расширении ЕС и отношениях Россия–ЕС*, 27 апреля 2004, Президент России, [on-line:] <http://kremlin.ru/supplement/4687>.
- Совместное заявление по итогам переговоров по имплементации соглашения об ассоциации/глубокой и всеобъемлющей зоне свободной торговли ЕС–Украина*, 1 декабря 2015, Министерство экономического развития РФ, [on-line:] <http://economy.gov.ru/minec/press/news/2015120111>.
- Совместное заявление по итогам трехсторонней встречи Россия–ЕС–Украина*, 18 мая 2015, Министерство экономического развития РФ, [on-line:] <http://economy.gov.ru/minec/press/news/2015051807>.
- Совместное заявление Российской Федерации и Европейского союза о транзите между Калининградской областью и остальной территорией Российской Федерации*, 11 ноября 2002, Президент России, [on-line:] <http://www.kremlin.ru/supplement/3537>.
- Совместное заявление Российской Федерации и Китайской Народной Республики о сотрудничестве по сопряжению строительства Евразийского экономического союза*

и Экономического пояса Шелкового пути, 8 мая 2015, Президент России, [on-line:] <http://kremlin.ru/supplement/4971>.

Статья заместителя директора Департамента общеевропейского сотрудничества МИД России А.В. Келина „Спокойно негативное отношение к расширению НАТО” для журнала „Международная жизнь”, 31 декабря 2003, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/foreign_policy/news/-/asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/491530.

Статья заместителя министра иностранных дел Российской Федерации В.А. Чижова, опубликованная в журнале „Международная жизнь” (N 9, сентябрь 2004 года) под заголовком „Россия–ЕС. Стратегия партнерства”, 28 сентября 2004, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/press_service/deputy_ministers_speeches/-/asset_publisher/O3publba0Cjv/content/id/459066.

Статья Министра иностранных дел России С.В. Лаврова „Внешняя политика России и новое качество геополитической ситуации” для „Дипломатического ежегодника 2008”, 15 декабря 2008, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/press_service/minister_speeches/-/asset_publisher/7OvQR5KJWVmR/content/id/312862.

Статья Министра иностранных дел России С.В. Лаврова „Выход из украинского кризиса”, опубликованная в газете „The Guardian” 7 апреля 2014 года, 8 апреля 2014, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/foreign_policy/news/-/asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/66734.

Статья Посла России в Исландии В.И. Татаринцева „Почему Россия защитила Южную Осетию и Абхазию от агрессора” в газете „Моргунбладид” 10 августа 2009 года, 11 августа 2009, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/maps/os/-/asset_publisher/TJZmQ0F2n8YZ/content/id/283568.

Стенограмма выступления и ответов на вопросы СМИ Министра иностранных дел России С.В. Лаврова на совместной пресс-конференции по итогам встречи с действующим Председателем ОБСЕ, Министром иностранных дел Финляндии А. Стуббом, Москва, 12 августа 2008, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/foreign_policy/international_safety/conflicts/-/asset_publisher/xIEMTQ3OvzcA/content/id/328478.

Стенограмма выступления и ответов на вопросы СМИ Министра иностранных дел России С.В. Лаврова на совместной пресс-конференции по итогам переговоров с Министром иностранных дел Польши Р. Сикорским и пятого заседания Комитета по вопросам стратегии российско-польского сотрудничества, Москва, 6 мая

- 2009, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/maps/pl/-/asset_publisher/D2CPYayAgyuG/content/id/295142.
- Стенограмма выступления и ответов на вопросы СМИ статс-секретаря – заместителя министра иностранных дел России Г.Б. Карасина на пресс-конференции в информационном агентстве „Риа-Новости”, Москва, 10 августа 2008, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/foreign_policy/international_safety/conflicts/-/asset_publisher/xIEMTQ3OvzcA/content/id/328670.*
- Стенограмма выступления министра иностранных дел России И.С. Иванова на пресс-конференции по итогам переговоров с министром иностранных дел Словацкой Республики Э. Куканом, Братислава, 1 июля 2003 года, 2 июля 2003, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/maps/sk/-/asset_publisher/0lKQvVKTWT1c/content/id/514906.*
- Стенограмма выступления министра иностранных дел России И.С. Иванова на пресс-конференции по итогам третьего заседания Комитета по вопросам стратегии российско-польского сотрудничества (Варшава, 26 ноября 2003 года), 27 ноября 2003, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/web/guest/foreign_policy/news/-/asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/495410.*

I.5. Dokumenty i materiały informacyjne umieszczone na stronach urzędowych Ukrainy

- 21 лютого ц.р. у Києві підписано Угоду з врегулювання кризи в Україні, 21 лютого 2014, Міністерство закордонних справ України, [on-line:] <https://mfa.gov.ua/ua/press-center/news/18110-21-lyutogo-cr-u-kijevi-pidpisano-ugodu-z-vregulyuvannya-krizi-v-ukrajini>.*
- Відносини Україна-ЄС, Представництво України при Європейському Союзі та Європейському Співтоваристві з атомної енергії, [on-line:] <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/ua/ukraine-eu/relations>.*
- Заява Верховної Ради України „Про європейський вибір України”, 16 вересня 2014, N 1679-VII, Верховна Рада України, [on-line:] <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/1679-18>.*
- Перечень двусторонних соглашений, действие которых должно быть прекращено при вступлении в силу Договора о зоне свободной торговли, [w:] Решение о Договоре о зоне свободной торговли (Санкт-Петербург, 18 октября 2011 года), Законодавство України, [on-line:] http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/997_p01.*

Постанова Верховної Ради України „Про призначення Яценюка А.П. Прем'єр-міністром України”, 27 лютого 2014, Законодавство України, [on-line:] <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/800-VII>.

Постанова Верховної Ради України „Про самоусунення Президента України від виконання конституційних повноважень та призначення позачергових виборів Президента України”, 22 лютого 2014, Законодавство України, [on-line:] <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/757-18>.

Протокол Центральної виборчої комісії про результати голосування у день виборів Президента України. Вибори Президента України, 17 січня 2010 року, Центральна виборча комісія України, [on-line:] http://www.cvk.gov.ua/info/protokol_cvk_17012010.pdf.

Протокол Центральної виборчої комісії про результати повторного голосування з виборів Президента України. Вибори Президента України. Повторне голосування, 7 лютого 2010 року, Центральна виборча комісія України, [on-line:] http://www.cvk.gov.ua/info/protokol_cvk_07022010.pdf.

Решение о Договоре о зоне свободной торговли (Санкт-Петербург, 18 октября 2011 года), Законодавство України, [on-line:] http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/997_p01.

Справка о ратификации документов и выполнении внутригосударственных процедур по документам, принятым Советом глав государств, Советом глав правительств и Экономическим советом Содружества Независимых Государств (по состоянию на 1 сентября 2004 года), Законодавство України, [on-line:] http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/997_747.

Статут Міжпарламентської асамблеї Парламенту Грузії, Парламенту Республіки Молдова і Верховної Ради України, 5 жовтня 2018, Законодавство України, [on-line:] <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001001-18>.

Сьогодні Україна остаточно оформила своє розлучення з Росією – Президент про надання безвізу ЄС, 12 травня 2017, Президент України, [on-line:] <https://www.president.gov.ua/news/sogodni-ukrayina-ostatochno-oformila-svoye-rozluchennya-z-ro-41310>.

Указ Президента України про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 травня 2018 року „Про припинення дії для України окремих міжнародних договорів, укладених у рамках Співдружності Незалежних Держав”, 19 травня 2018, Законодавство України, [on-line:] <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/139/2018?lang=en>.

Україна вийшла з трьох угод щодо економічної співпраці в рамках СНД, 23 січня 2019, Прес-служба Мінекономрозвитку, [on-line:] <http://www.me.gov.ua/News/>

Detail?lang=uk-UA&id=6156a819-9ff8-4713-bada-e1c46ac75d65&title=UkrainaViishla
ZTrokhUgodSchodoEkonomichnoiSpivpratsiVRamkakhSnd.

Установчий акт Парламентської Асамблеї ЄВРОНЕСТ, 3 травня 2011, Законодавство
України, [on-line:] https://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_a42.

I.6. Umowy międzynarodowe, zbiory dokumentów, deklaracje, statuty oraz strategie rozwoju organizacji międzynarodowych

Informacja dotycząca wejścia w życie Umowy między Wspólnotą Europejską a Federacją Rosyjską o ułatwieniach w wydawaniu wiz obywatelom Unii Europejskiej i Federacji Rosyjskiej, „Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej” L, 2007, nr 173.

Informacja dotycząca wejścia w życie Umowy między Wspólnotą Europejską a Federacją Rosyjską w sprawie readmisji osób przebywających nielegalnie, „Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej” L, 2007, nr 156.

Kompleksowa i wzmocniona umowa o partnerstwie między Unią Europejską i Europejską Wspólnotą Energii Atomowej oraz ich państwami członkowskimi, z jednej strony, a Republiką Armenii, z drugiej strony, „Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej” L, 2018, nr 23.

Mojśiewicz C., *Wspólnota Niepodległych Państw*, Poznań 2000.

Protokół do Porozumienia o utworzeniu Wspólnoty Niepodległych Państw, podpisanego 8 XII 1991 r. w Mińsku przez Republikę Białoruś, Federację Rosyjską (RFSRR), Ukrainę, 21 grudnia 1991, [w:] C. Mojsiewicz, Wspólnota Niepodległych Państw, Poznań 2000.

Układ o bezpieczeństwie zbiorowym, 15 maja 1992, [w:] C. Mojsiewicz, Wspólnota Niepodległych Państw, Poznań 2000.

Umowa między Wspólnotą Europejską a Federacją Rosyjską o ułatwieniach w wydawaniu wiz obywatelom Unii Europejskiej i Federacji Rosyjskiej, „Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej” L, 2007, nr 129.

Umowa o Partnerstwie i Współpracy ustanawiająca partnerstwo między Wspólnotami Europejskimi i ich Państwami Członkowskimi a Federacją Rosyjską, „Dziennik Urzędowy Wspólnot Europejskich” L, 1997, nr 327 – polskie wydanie specjalne, t. 56, rozdział 11.

Umowa o readmisji między Federacją Rosyjską a Wspólnotą Europejską, „Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej” L, 2007, nr 129.

Алма-Атинская Декларация, 21 декабря 1991, Единый реестр правовых актов и других документов СНГ, [on-line:] <http://cis.minsk.by/reestr/ru/index.html#reestr/view/text?doc=4>.

- Внешняя политика и безопасность современной России 1991-2002*, сост. Т.А. Шаклеина, Москва 2002.
- Военная доктрина Союзного государства*, 4 ноября 2021, Официальный сайт Постоянного Комитета Союзного государства, [on-line:] <https://postkomsg.com/documentation/theme/379/>.
- Декларация между Российской Федерацией и Республикой Казахстан о сотрудничестве на Каспийском море*, 9 октября 2000, Президент России, [on-line:] <http://kremlin.ru/supplement/3308>.
- Декларация о дальнейшем единении Республики Беларусь и Российской Федерации*, 25 декабря 1998, Информационно-аналитический портал Союзного государства, [on-line:] <http://www.soyuz.by/about/docs/declare/>.
- Декларация о евразийской экономической интеграции*, 18 ноября 2011, Президент России, [on-line:] <http://kremlin.ru/supplement/1091>.
- Декларация о создании Шанхайской организации сотрудничества*, 14 июня 2001, Президент России, [on-line:] <http://www.kremlin.ru/supplement/3406>.
- Декларация о союзническом взаимодействии между Российской Федерацией и Республикой Армения, ориентированном в XXI век*, 26 сентября 2000, [w:] *Внешняя политика и безопасность современной России 1991-2002*, сост. Т.А. Шаклеина, Москва 2002.
- Декларация о формировании Единого экономического пространства Республики Беларусь, Республики Казахстан и Российской Федерации*, 9 декабря 2010, Президент России, [on-line:] <http://kremlin.ru/supplement/802>.
- Декларация об укреплении союзничества и стратегического партнерства между Российской Федерацией и Киргизской Республикой*, 20 июня 2017, Президент России, [on-line:] <http://kremlin.ru/supplement/5210/print>.
- Договір про зону вільної торгівлі*, 18 жовтня 2011, Верховна Рада України. Законодавство України, [on-line:] http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/997_n25.
- Договор между Республикой Белоруссия, Республикой Казахстан, Киргизской Республикой и Российской Федерацией об углублении интеграции в экономической и гуманитарной областях*, ратифицирован Федеральным законом РФ от 21 мая 1996 года N 44-ФЗ, 29 марта 1996, Электронный фонд правовой и нормативно-технической документации, [on-line:] <http://docs.cntd.ru/document/1901125>.
- Договор между Российской Федерацией и Республикой Казахстан о добрососедстве и сотрудничестве в XXI веке*, 11 ноября 2013, Официальный интернет-портал правовой информации. Государственная система правовой информации, [on-line:] <http://publication.pravo.gov.ru/Document/View/0001201412230026?index=12&rangeSize=1>.

- Договор о Евразийской экономической комиссии*, ратифицирован Федеральным законом от 1 декабря 2011 N 374-ФЗ, 18 ноября 2011, Электронный фонд правовой и нормативно-технической документации, [on-line:] <http://docs.cntd.ru/document/902315502>.
- Договор о Евразийском экономическом союзе*, 29 мая 2014, МВД Республики Беларусь, [on-line:] <http://mvd.gov.by/imgmvd/dgim/e1.pdf>.
- Договор о зоне свободной торговли*, Единый реестр правовых актов и других документов СНГ, [on-line:] <http://cis.minsk.by/reestr/ru/index.html#reestr/view/summary?doc=3183>.
- Договор о прекращении деятельности Евразийского экономического сообщества*, ратифицирован Федеральным законом от 3 февраля 2015 N 1-ФЗ, 10 октября 2014, Электронный фонд правовой и нормативно-технической документации, [on-line:] <http://docs.cntd.ru/document/420227082>.
- Договор о присоединении Кыргызской Республики к Договору о Евразийском экономическом союзе от 29 мая 2014 года*, Правовой портал Евразийского экономического союза, [on-line:] https://docs.eaeunion.org/docs/ru-ru/0147066/itia_26122014.
- Договор о присоединении Республики Армения к Договору о Евразийском экономическом союзе от 29 мая 2014 года*, Правовой портал Евразийского экономического союза, [on-line:] https://docs.eaeunion.org/docs/ru-ru/0027298/itia_11102014_doc.pdf.
- Договор о создании единой таможенной территории и формировании Таможенного союза*, 6 октября 2007, Евразийская экономическая комиссия, [on-line:] http://www.tsouz.ru/Docs/IntAgrmnts/Pages/D_sozdETTiformTS.aspx.
- Договор о создании Союзного государства*, 8 декабря 1999, Информационно-аналитический портал Союзного государства, [on-line:] <http://www.soyuz.by/about/docs/dogovor5/>.
- Договор о создании Экономического Союза*, 24 сентября 1993, Исполнительный комитет СНГ, [on-line:] <http://www.cis.minsk.by/page.php?id=334>.
- Договор о союзе Беларуси и России*, 2 апреля 1997, [w:] *Внешняя политика и безопасность современной России 1991-2002*, сост. Т.А. Шаклеина, Москва 2002.
- Договор о союзнических отношениях между Российской Федерацией и Республикой Узбекистан*, 14 ноября 2005, Президент России, [on-line:] <http://kremlin.ru/supplement/4709>.
- Договор о Таможенном кодексе Евразийского экономического союза от 11 апреля 2017 г.*, Правовой портал Евразийского экономического союза, [on-line:] https://docs.eaeunion.org/docs/ru-ru/01413569/itia_12042017.

- Договор о Таможенном союзе и Едином экономическом пространстве от 26 февраля 1999 года*, Евразийская экономическая комиссия, [on-line:] http://www.tsouz.ru/Docs/IntAgrmnts/Pages/Dogovor_26021999.aspx.
- Договор об образовании Сообщества России и Беларуси* (утратил силу в соответствии со статьей 70 часть 1 Договора о создании Союзного государства), 2 апреля 1996, Информационно-аналитический портал Союзного государства, [on-line:] <http://www.soyuz.by/about/docs/dgovor2/>.
- Договор об учреждении Евразийского экономического сообщества*, 10 октября 2000, Президент России, [on-line:] <http://www.kremlin.ru/supplement/3402>.
- „Дорожные карты” четырех общих пространств, утвержденные на саммите Россия–ЕС*, Москва, 10 мая 2005, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/evropejskij-souzes/-/asset_publisher/6OiYovt2s4Yc/content/id/439524.
- Заявление Украины в связи с Договором о создании Экономического союза*, интернет-портал СНГ, [on-line:] <http://www.e-cis.info/page.php?id=20585>.
- Кишиневская Декларация глав государств ГУУАМ „Во имя демократии, стабильности и развития”*, 22 апреля 2005, Организация за демократию и экономическое развитие – ГУАМ, [on-line:] <https://guam-organization.org/kishinevskaya-deklaratsiya-glav-gosudarstv-guam-vo-imya-demokratii-stabilnosti-i-razvitiya/>.
- Концепция дальнейшего развития Содружества Независимых Государств*, одобрена Решением Совета глав государств Содружества Независимых Государств от 18 декабря 2020 года, Исполнительный комитет СНГ, [on-line:] <https://cis.minsk.by/reestr2/doc/6363#text>.
- Концепция дальнейшего развития Содружества Независимых Государств*, одобрена Решением Совета глав государств Содружества Независимых Государств от 5 октября 2007 года, г. Душанбе, Исполнительный комитет СНГ, [on-line:] <http://cis.minsk.by/page.php?id=18763>.
- Концепция коллективной безопасности государств-участников Договора о коллективной безопасности от 15 мая 1992 г., 10 февраля 1995*, Организация Договора о коллективной безопасности, [on-line:] http://www.odkb-csto.org/documents/detail.php?ELEMENT_ID=130.
- Московская декларация об установлении созидательного партнерства между Японией и Российской Федерацией*, [w:] Японско-Российские отношения. Совместные документы – Список документов для включения в новое издание совместного сборника документов по истории территориального размежевания между Россией

- и Японией, Посольство Японии в России, [on-line:] http://www.ru.emb-japan.go.jp/RELATIONSHIP/MAINDOCS/docs_new.html.
- Общее соглашение об установлении мира и национального согласия в Таджикистане*, подписанное в Москве 27 июня 1997 года, [w:] *Письмо Постоянного представителя Российской Федерации при Организации Объединенных Наций от 1 июля 1997 года на имя Генерального секретаря*, Генеральная Ассамблея, Совет Безопасности, A/52/219, S/1997/50, 2 July 1997, [on-line:] <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N97/183/33/PDF/N9718333.pdf?OpenElement>.
- План основных мероприятий по реализации концепции дальнейшего развития СНГ*, утвержден Решением Совета глав государств Содружества Независимых Государств от 5 октября 2007 года, г. Душанбе, Исполнительный комитет СНГ, [on-line:] <http://cis.minsk.by/page.php?id=18763>.
- Программа действий по развитию Содружества Независимых Государств на период до 2005 года*, утверждена Решением Совета глав правительств Содружества Независимых Государств о Программе действий по развитию Содружества Независимых Государств на период до 2005 года от 20 июня 2000 года, Исполнительный комитет СНГ, [on-line:] <http://www.cis.minsk.by/page.php?id=1890>.
- Решение об адаптации Содружества Независимых Государств к современным реалиям*, 16 сентября 2016, г. Бишкек, Исполнительный комитет СНГ, [on-line:] <http://cis.minsk.by/reestriv2/doc/5466#text>.
- Соглашение между Правительством Российской Федерации и Правительством Республики Армения об условиях купли-продажи акций и дальнейшей деятельности закрытого акционерного общества „АрмРосгазпром”*, Ереван, 2 декабря 2013, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/foreign_policy/international_contracts/2_contract/-/storage-viewer/bilateral/page-55/44301.
- Соглашение между Правительством Российской Федерации и Правительством Республики Армения о порядке формирования цен при поставке природного газа в Республику Армения*, Ереван, 2 декабря 2013, Электронный фонд правовой и нормативно-технической документации, [on-line:] <http://docs.cntd.ru/document/499065749>.
- Соглашение между Правительством Российской Федерации и Правительством Республики Кыргызстан о свободной торговле*, 8 октября 1992, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/foreign_policy/international_contracts/2_contract/-/storage-viewer/bilateral/page-355/48748.

Соглашение между Российской Федерацией и Азербайджанской Республикой о разграничении сопредельных участков дна Каспийского моря, 23 сентября 2002, Президент России, [on-line:] <http://kremlin.ru/supplement/3806>.

Соглашение между Российской Федерацией, Республикой Казахстан, Киргизской Республикой, Республикой Таджикистан и Китайской Народной Республикой об укреплении доверия в военной области в районе границы, ратифицировано Федеральным законом РФ от 26 мая 1997 года N 87-ФЗ, 26 апреля 1996, Электронный фонд правовой и нормативно-технической документации, [on-line:] <https://docs.cntd.ru/document/901779315>.

Соглашение о единых мерах нетарифного регулирования при формировании Таможенного союза, ратифицировано Федеральным законом РФ от 6 января 1999 года N 15-ФЗ, 22 октября 1997, Электронный фонд правовой и нормативно-технической документации, [on-line:] <http://docs.cntd.ru/document/901759897>.

Соглашение о миротворческой деятельности Организации Договора о коллективной безопасности, 6 октября 2007, Организация Договора о коллективной безопасности, [on-line:] http://www.odkb-csto.org/documents/detail.php?ELEMENT_ID=1679.

Соглашение о правовом статусе Организации договора о коллективной безопасности, 7 октября 2002, Организация Договора о коллективной безопасности, [on-line:] http://www.odkb-csto.org/documents/detail.php?ELEMENT_ID=125.

Соглашение о принципах мирного урегулирования вооруженного конфликта в приднестровском регионе Республики Молдова, 21 июля 1992, [w:] М.А. Жирохов, *Семьна распада: войны и конфликты на территории бывшего СССР*, Санкт-Петербург 2012.

Соглашение о создании зоны свободной торговли между государствами-участниками ГУУАМ, 20 июля 2002, Организация за демократию и экономическое развитие – ГУАМ, [on-line:] <https://guam-organization.org/soglashenie-o-sozdanii-zony-svobodnoj-torgovli-mezhdu-gosudarstvami-uchastnikami-guam/>.

Соглашение о создании Содружества Независимых Государств, 8 декабря 1991, Единый реестр правовых актов и других документов СНГ, [on-line:] <http://cis.minsk.by/reestr/ru/index.html#reestr/view/text?doc=1>.

Соглашение о сотрудничестве в области внешнеэкономической деятельности, 15 мая 1992, интернет-портал СНГ, [on-line:] <http://e-cis.info/page.php?id=21913>.

Соглашение о Таможенном союзе между Российской Федерацией и Республикой Беларусь от 6 января 1995 года, Евразийская экономическая комиссия, [on-line:] http://www.tsouz.ru/Docs/IntAgrmnts/Pages/Dogovor_06011995.aspx.

- Соглашение о Таможенном союзе от 20 января 1995 года*, Евразийская экономическая комиссия, [on-line:] http://www.tsouz.ru/Docs/IntAgrmnts/Pages/Dogovor_20011995.aspx.
- Соглашение о торгово-экономическом сотрудничестве между Правительством Российской Федерации и Правительством Республики Таджикистан (Соглашение о свободной торговле)*, 10 октября 1992, МИД РФ, [on-line:] http://www.mid.ru/foreign_policy/international_contracts/2_contract/-/storage-viewer/bilateral/page-355/48723.
- Соглашение о формировании Единого экономического пространства*, 19 сентября 2003, Президент России, [on-line:] <http://kremlin.ru/supplement/1715>.
- Соглашение об учреждении Межгосударственного банка*, ратифицировано постановлением Верховного Совета РФ от 30 июня 1993 года N 5302-1, 22 января 1993, Электронный фонд правовой и нормативно-технической документации, [on-line:] <http://docs.cntd.ru/document/1900051>.
- Стратегия экономического развития Содружества Независимых Государств на период до 2030 года*, утверждена Решением Совета глав правительств Содружества Независимых Государств от 29 мая 2020 года, Исполнительный комитет СНГ, [on-line:] <https://cis.minsk.by/reestr/ru/index.html#reestr/view/text?doc=6229>.
- Стратегия коллективной безопасности Организации Договора о коллективной безопасности на период до 2025 года*, утверждена Решением Совета коллективной безопасности ОДКБ от 14 октября 2016 года, Организация Договора о коллективной безопасности, [on-line:] http://www.odkb-csto.org/documents/detail.php?ELEMENT_ID=8382.
- Стратегия развития Шанхайской организации сотрудничества до 2025 года*, 9-10 июля 2015, интернет-портал ШОС, [on-line:] <http://rus.sectsco.org/load/205938/>.
- Стратегия экономического развития Содружества Независимых Государств на период до 2020 года*, утверждена Решением Совета глав правительств Содружества Независимых Государств от 14 ноября 2008 года, Исполнительный комитет СНГ, [on-line:] <http://cis.minsk.by/page.php?id=18764>.
- Токийская декларация о российско-японских отношениях*, [w:] Японско-Российские отношения. Совместные документы – Список документов для включения в новое издание совместного сборника документов по истории территориального размежевания между Россией и Японией, Посольство Японии в России, [on-line:] http://www.ru.emb-japan.go.jp/RELATIONSHIP/MAINDOCS/docs_new.html.
- Угода про створення зони вільної торгівлі*, 15 квітня 1994, Верховна Рада України. Законодавство України, [on-line:] http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/997_051.

- Устав к Договору о Союзе Беларуси и России от 2 апреля 1997 года* (утратил силу в соответствии со статьей 70 часть 1 *Договора о создании Союзного государства*), 23 мая 1997, Информационно-аналитический портал Союзного государства, [on-line:] <http://www.soyuz.by/about/docs/dogovor4/>.
- Устав Организации договора о коллективной безопасности*, 7 октября 2002, Организация Договора о коллективной безопасности, [on-line:] http://www.odkb-csto.org/documents/detail.php?ELEMENT_ID=124.
- Устав Организации за демократию и экономическое развитие – ГУАМ*, 23 мая 2006, Организация за демократию и экономическое развитие – ГУАМ, [on-line:] <https://guam-organization.org/ustav-organizatsii-za-demokratiyu-i-ekonomicheskoe-razvitie-guam/>.
- Устав Содружества Независимых Государств*, 22 января 1993, Единый реестр правовых актов и других документов СНГ, [on-line:] <http://cis.minsk.by/reestr/ru/index.html#reestr/view/text?doc=187>.
- Хартия Шанхайской организации сотрудничества*, 6 июня 2002, Президент России, <http://kremlin.ru/supplement/3450>.
- Ялтинская Хартия ГУУАМ 2001*, 7 июня 2001, Организация за демократию и экономическое развитие – ГУАМ, [on-line:] <https://guam-organization.org/yaltinskaya-hartiya-guam-2001/>.

I.7. Pozostałe dokumenty, materiały informacyjne, komunikaty prasowe umieszczone na portalach urzędowych oraz stronach organizacji międzynarodowych

- 1st ASEM Summit (ASEM1). New Comprehensive Asia–Europe Partnership for Greater Growth*, ASEMInfo Board, [on-line:] <https://www.aseminfoboard.org/events/1st-asem-summit-asem1>.
- Ceny energii i bezpieczeństwo dostaw*, 30 listopada 2022, Rada Europejska/Rada Unii Europejskiej, [on-line:] <https://www.consilium.europa.eu/pl/policies/energy-prices-and-security-of-supply/>.
- Fostering Dialogue & Cooperation between Asia & Europe*, ASEMInfoBoard, [on-line:] <https://www.aseminfoboard.org/about/overview>.
- Georgia. Elections in 2004*, Inter-Parliamentary Union, [on-line:] http://archive.ipu.org/english/parline/reports/arc/2119_04.htm.
- Kryzys energetyczny: trzy skoordynowane działania UE w celu obniżenia rachunków za energię – infografika*, 24 października 2022, Rada Europejska/Rada Unii Europejskiej, [on-line:]

- <https://www.consilium.europa.eu/pl/infographics/eu-measures-to-cut-down-energy-bills/>.
- Mołdawia: Rada przyjmuje decyzję o podpisaniu umowy w sprawie wsparcia operacyjnego Fronteksu w związku z rosyjską inwazją na Ukrainę*, 17 marca 2022, Rada Europejska/Rada Unii Europejskiej, [on-line:] <https://www.consilium.europa.eu/pl/press/press-releases/2022/03/17/moldova-council-adopts-decision-to-sign-agreement-for-frontex-operational-support-in-light-of-russia-s-invasion-of-ukraine/>.
- Napływ uchodźców z Ukrainy*, 2 grudnia 2022, Rada Europejska/Rada Unii Europejskiej, [on-line:] <https://www.consilium.europa.eu/pl/policies/eu-migration-policy/refugee-inflow-from-ukraine/>.
- NATO. Member Countries*, 10 March 2016, North Atlantic Treaty Organization, [on-line:] http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_52044.htm.
- New Publications*, 17 November 2004, Центр документации ЕС Института Европы РАН/Ассоциация европейских исследований, [on-line:] http://www.edc-aes.ru/en/book_shell/new_publicite.
- Non-paper z polskimi propozycjami w sprawie przyszłego kształtu polityki rozszerzonej UE wobec nowych wschodnich sąsiadów*, [w:] *Polityka rozszerzonej Unii Europejskiej wobec nowych sąsiadów. Sprawozdanie z konferencji zorganizowanej przez Fundację im. Stefana Batorego we współpracy z Ministerstwem Spraw Zagranicznych RP w dniach 20-21 lutego 2003 w Warszawie*, red. A. Mazur-Barańska, W. Stanisławski, Warszawa 2003.
- OSCE Special Monitoring Mission to Ukraine (Closed)*, The Organization for Security and Co-operation in Europe, [on-line:] <https://www.osce.org/special-monitoring-mission-to-ukraine-closed>.
- Partnerstwo Wschodnie – Finansowanie*, MSZ RP, [on-line:] https://www.msz.gov.pl/pl/c/MOBILE/polityka_zagraniczna/partnerstwo_wschodnie/finansowanie/.
- Partnerstwo Wschodnie*, MSZ RP – Departament Dyplomacji Publicznej i Kulturalnej, [on-line:] <https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/5%20-%20MSZ%20PW%20PL.pdf>.
- Partnerstwo Wschodnie. Wymiar dwustronny*, MSZ RP, [on-line:] http://www.msz.gov.pl/pl/polityka_zagraniczna/partnerstwo_wschodnie/wymiar_dwustronny/?printMode=true.
- Polska droga do NATO*, MSZ RP, [on-line:] http://www.msz.gov.pl/pl/polityka_zagraniczna/polityka_bezpieczenstwa/nato/polska_droga_do_nato/.
- Program polskiej prezydencji w Radzie Unii Europejskiej 1 lipca 2011 r. – 31 grudnia 2011 r.*, Ministerstwo Finansów RP, [on-line:] http://www.mf.gov.pl/documents/764034/1007814/Program_polskiej_prezydencji_w_Radzie_UE.pdf.

Rada Europejska, 20–21 października 2022, 1 grudnia 2022, Rada Europejska/Rada Unii Europejskiej, [on-line:] <https://www.consilium.europa.eu/pl/meetings/europeancouncil/2022/10/20-21/>.

Resolution Adopted by the General Assembly on 2 March 2022 – Aggression against Ukraine, A/RES/ES-11/1.

Russian Federation and the WTO. Member Information, World Trade Organization, [on-line:] https://www.wto.org/english/thewto_e/countries_e/russia_e.htm.

Rynkowe skutki rosyjskiej inwazji na Ukrainę: reakcja UE, 24 listopada 2022, Rada Europejska/Rada Unii Europejskiej, [on-line:] <https://www.consilium.europa.eu/pl/policies/eu-response-ukraine-invasion/impact-of-russia-s-invasion-of-ukraine-on-the-markets-eu-response/>.

Sankcje UE wobec Rosji w sprawie Ukrainy (od 2014 r.), 6 grudnia 2022, Rada Europejska/Rada Unii Europejskiej, [on-line:] <https://www.consilium.europa.eu/pl/policies/sanctions/restrictive-measures-against-russia-over-ukraine/>.

Współpraca NATO z państwami trzecimi, MSZ RP, [on-line:] https://www.msz.gov.pl/pl/polityka_zagraniczna/polityka_bezpieczenstwa/nato/wspolpraca_nato_z_panstwami_trzecimi/.

5 июля Александр Лукашенко принял участие в заседании Межгоссовета ЕвразЭС в Астане, 5 июля 2010, Президент Республики Беларусь, [on-line:] http://president.gov.by/ru/news_ru/view/5-ijulja-aleksandr-lukashenko-prinjal-uchastie-v-zasedanii-mezhgossoveta-evrazes-v-astane-5060/.

Армения присоединилась к Евразийскому экономическому союзу, 2 января 2015, Евразийская экономическая комиссия, [on-line:] <http://www.eurasiancommission.org/ru/nae/news/Pages/02-01-2015-1.aspx>.

Астанинский процесс, Посольство Республики Казахстан в Российской Федерации, [on-line:] https://kazembassy.ru/rus/mnogostoronnee_sotrudnichestvo/astaninskii_process/.

Беларусь и Россия договорились о взаимном признании сертификатов о вакцинации против COVID-19, 31 августа 2022, Парламентское Собрание Союза Беларуси и России, [on-line:] <https://belrus.ru/info/belarus-i-rossiya-dogovorilis-o-vzaimnom-priznanii-sertifikatov-o-vakcinacii-protiv-covid-19/>.

В Таджикистане с 10 по 20 ноября пройдут совместные учения Коллективных сил ОДКБ, 9 ноября 2017, Организация Договора о коллективной безопасности, [on-line:] http://www.odkb-csto.org/training/detail.php?ELEMENT_ID=11650&SECTION_ID=296.

- Внешняя политика и безопасность современной России 1991-2002*, сост. Т.А. Шаклеина, Москва 2002.
- Вопросы формирования системы коллективной безопасности*, Организация Договора о коллективной безопасности, [on-line:] <http://www.odkb.gov.ru/g/k.htm>.
- Вступил в силу Договор о Евразийском экономическом союзе (ЕАЭС)*, 1 мая 2015, Евразийская экономическая комиссия, [on-line:] <http://www.eurasiancommission.org/ru/nae/news/Pages/01-01-2015-1.aspx>.
- Выборы Президента Российской Федерации, 26 марта 2000 года, Протокол Центральной избирательной комиссии Российской Федерации о результатах выборов Президента Российской Федерации*, Центральная избирательная комиссия Российской Федерации, [on-line:] http://cikrf.ru/banners/vib_arhiv/president/2000/files/2000-Protokol_CIK.doc.
- Выборы Президента Российской Федерации. Результаты выборов, 7 марта 2012*, Центральная избирательная комиссия Российской Федерации, [on-line:] http://www.vybory.izbirkom.ru/region/region/izbirkom?action=show&root=1&tvd=100100031793509&vrn=100100031793505®ion=0&global=1&sub_region=0&prver=0&pronetvd=null&vibid=100100031793509&type=226.
- Газопровод, Nord Stream AG*, [on-line:] <https://www.nord-stream.com/ru/proekt/gazoprovod-severnyi-potok/>.
- „Газпром” увеличивает долю в „АрмРосгазпром” до 100%*, 16 января 2014, „Газпром”, [on-line:] <http://www.gazprom.ru/press/news/2014/january/article182595/>.
- ГУАМ: История и институциональное становление*, Организация за демократию и экономическое развитие – ГУАМ, [on-line:] <https://guam-organization.org/guam-organizatsiya-za-demokratiyu-i-ekonomicheskoe-razvitie-istoriya-i-institutsionalnoe-ustanovlenie/>.
- Документы, подписанные в ходе заседания Совета глав государств-членов ШОС, доступные к просмотру*, 16 сентября 2022, интернет-портал ШОС, [on-line:] http://rus.sectsco.org/archive_news/20220916/913194/Dokumenty-podpisannye-na-zasedaniya-Soveta-glav-gosudarstv.html.
- Заседание Совета глав государств-членов ШОС, 16 сентября 2022*, Президент России, [on-line:] <http://kremlin.ru/events/president/news/69361>.
- Игорь Додон принял решение инициировать предоставление Республике Молдова статуса страны-наблюдателя при Евразийском Экономическом Союзе*, 22 марта 2017, Президентура Республики Молдова, [on-line:] <http://www.prm.md/rus/comunicate>.

de-presă/igor-dodon-a-solicitat-acordarea-republicii-moldova-a-statutului-de-stat-observator-in-cadrul-uniunii-economice-euroasiatice.

Информация о структуре органов СНГ, интернет-портал СНГ, [on-line:] <https://cis.minsk.by/page/show?id=11216>.

Информация о ходе подготовки проекта Договора о зоне свободной торговли, [w:] *Содружество Независимых Государств, Совет глав государств, Решение от 10 декабря 2010 года о ходе подготовки проекта Договора о зоне свободной торговли*, интернет-портал СНГ, [on-line:] <http://www.e-cis.info/page.php?id=20>.

История Союзного государства, Посольство Республики Беларусь в Российской Федерации, [on-line:] <https://russia.mfa.gov.by/ru/embassy/ambassador/>.

Коллективные силы быстрого развертывания Центральноазиатского региона коллективной безопасности, Организация Договора о коллективной безопасности, [on-line:] http://www.odkb-csto.org/js_csto/voennaya-sostavlyauschaya-odkb/ksbrtsar.php.

Коллективные силы оперативного реагирования ОДКБ, Организация Договора о коллективной безопасности, [on-line:] http://www.odkb-csto.org/js_csto/voennaya-sostavlyauschaya-odkb/ksorodkb.php.

Комплекс мер по выполнению Минских соглашений, Минск, 12 февраля 2015, ОБВЕ, [on-line:] <https://www.osce.org/ru/cio/140221?download=true>.

Кыргызстан присоединился к Евразийскому экономическому союзу, 12 августа 2015, Евразийская экономическая комиссия, [on-line:] <http://www.eurasiancommission.org/ru/nae/news/Pages/12-08-2015-1.aspx>.

Меморандум об исполнении положений Протокола по итогам консультаций Трехсторонней контактной группы относительно совместных шагов, направленных на имплементацию Мирного плана Президента Украины П. Порошенко и инициатив Президента России В. Путина, Минск, 19 сентября 2014, ОБВЕ, [on-line:] <https://www.osce.org/ru/home/123807?download=true>.

Меньше ханжества, больше реализма: как России и ЕС выстраивать отношения на новом этапе, 12 мая 2017, Международный дискуссионный клуб „Валдай”, [on-line:] <http://ru.valdaiclub.com/events/posts/articles/menshe-khanzhestva-bolshe-realizma/>.

Минздравы стран СНГ обсуждают условия взаимного признания сертификатов о вакцинации против COVID-19, 13 января 2022, Исполнительный комитет СНГ, [on-line:] https://cis.minsk.by/news/22039/minzdravy_stran_sng_obsuzhdajut_uslovija_vzaimnogo_priznaniya_sertifikatov_o_vakcinacii_protiv_covid-19.

- Миротворческие силы ОДКБ*, Организация Договора о коллективной безопасности, [on-line:] http://www.odkb-csto.org/js_csto/voennaya-sostavlyauschaya-odkb/msodkb.php.
- Нормативно-правовые документы, подписанные в рамках ОДКБ*, интернет-портал СНГ, [on-line:] <http://www.e-cis.info/page.php?id=13850>.
- О признании в странах СНГ сертификатов о вакцинации*, 15 июля 2021, Министерство Здравоохранения Республики Беларусь, [on-line:] <http://minzdrav.gov.by/ru/sobytiya/o-priznanii-v-stranakh-sng-sertifikatov-o-vaktsinatsii/>.
- О Стратегии развития ШОС до 2025 года*, 11 июля 2015, интернет-портал ШОС, [on-line:] <http://rus.sectsko.org/news/20150711/11817.html>.
- О Шанхайской организации сотрудничества*, интернет-портал ШОС, [on-line:] http://rus.sectsko.org/about_sco/20151208/16789.html.
- О ШОС*, интернет-портал ШОС, [on-line:] http://rus.sectsko.org/navigator_483765854/.
- Перечень документов одобренных Советом коллективной безопасности Организации Договора о коллективной безопасности 2 декабря 2020 года*, Организация Договора о коллективной безопасности, [on-line:] <https://odkb-csto.org/documents/accepted-docs/perechen-dokumentov-odobrennykh-sovetom-kollektivnoy-bezopasnosti-organizatsii-dogovora-o-kollektivn/#loaded>.
- Постоянный совет ОДКБ согласовал документ по созданию Коллективных авиационных сил в составе сил и средств системы коллективной безопасности*, 1 октября 2014, Организация Договора о коллективной безопасности, [on-line:] http://www.odkb-csto.org/news/detail.php?ELEMENT_ID=4043.
- Приоритетные направления внешней политики Республики Беларусь*, МИД Республики Беларусь, [on-line:] http://mfa.gov.by/foreign_policy/priorities/.
- Протокол о результатах консультаций Трехсторонней контактной группы относительно совместных шагов, направленных на имплементацию Мирного плана Президента Украины П. Порошенко и инициатив Президента России В. Путина*, Минск, 5 сентября 2014, ОБВЕ, [on-line:] <https://www.osce.org/ru/home/123258?download=true>.
- Резолюция nr 68/262 „Территориальная целостность Украины”*, принятая Генеральной Ассамблеей 27 марта 2014 года, A/RES/68/262, ООН, <https://doi.org/10.1353/rmr.2014.0041>.
- Результаты выборов Президента Российской Федерации*, 23 марта 2018, Центральная избирательная комиссия Российской Федерации, [on-line:] <http://www.cikrf.ru/analog/prezidentskiye-vybory-2018/itogi-golosovaniya/>.

Россия и Китай применили вето при голосовании по резолюции об использовании химического оружия в Сирии, 28 февраля 2017, ООН, [on-line:] http://www.un.org/russian/news/text_news/story.asp?newsID=27539.

Россия и Союзное государство, МИД Республики Беларусь, [on-line:] <http://mfa.gov.by/bilateral/russia/>.

Сводная таблица результатов выборов. Выборы Президента Российской Федерации, 2 марта 2008, Центральная избирательная комиссия Российской Федерации, [on-line:] http://www.vybory.izbirkom.ru/region/region/izbirkom?action=show&root=1&tvd=100100022249920&vrn=100100022176412®ion=0&global=1&sub_region=0&prver=0&pronetvd=null&vibid=100100022249920&type=227.

Сессия СКБ в Москве (декабрь 2011 года), 20 декабря 2011, Организация Договора о коллективной безопасности, [on-line:] <https://odkb-csto.org/session/2011/session2011/>.

Совместные заключения министерской встречи Россия–ЕС–Украина о последствиях реализации Соглашения об ассоциации между ЕС и Украиной, Брюссель, 11 июля 2014, Постоянное представительство Российской Федерации при Европейском союзе, [on-line:] <https://russiaeu.ru/ru/novosti/sovmestnye-zaklyucheniya-ministerskoi-vstrechi-rossiya-es-ukraina-o-posledstviyakh-realizats>.

Содружество Независимых Государств, интернет-портал СНГ, [on-line:] <http://e-cis.info/page.php?id=19397>.

Стенограмма пресс-конференции Министра иностранных дел Беларуси В. Макея по итогам саммита инициативы ЕС „Восточное партнерство”, Брюссель, 24 ноября 2017, МИД Республики Беларусь, [on-line:] http://mfa.gov.by/press/news_mfa/a82d666a95dbd794.html.

Таможенный кодекс ЕАЭС вступил в силу, 1 января 2018, Евразийская экономическая комиссия, [on-line:] <http://www.eurasiancommission.org/ru/nae/news/Pages/01-01-2018-1.aspx>.

Учение „Рубеж-2012” КСБР ЦАР с 6 по 10 августа 2012 г., 6 августа 2012, Организация Договора о коллективной безопасности, [on-line:] http://www.odkb-csto.org/training/detail.php?ELEMENT_ID=1198&SECTION_ID=94.

I.8. Encyklopedie, roczniki statystyczne i portale zawierające informacje statystyczne

The Observatory of Economic Complexity – <https://oec.world/>.

Russia in Figures 2016. Statistical Handbook, Moscow 2016, Federal State Statistics Service – www.gks.ru.

UNHCR – <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>.

The World Integrated Trade Solution (WITS) – wits.worldbank.org.

Государственная Дума Российской Федерации – vote.duma.gov.ru/vote/54238.

Одобрение органов власти – <https://www.levada.ru/indikatory/odobrenie-organov-vlasti/>.

II. Monografie, opracowania zbiorowe i podręczniki

Amerykańska tarcza antyrakietowa w Europie: konieczność, warunki, akceptacja, red. S. Raabe, Warszawa 2008.

Bajor P., *Kierunek Zachód. Polityka integracji europejskiej Ukrainy po 1991 roku*, Kraków 2015.

Barburska O., *Polityka wschodnia Unii Europejskiej jako część składowa polityki zagranicznej UE*, Warszawa 2018.

Barcik J., *Europejska Polityka Bezpieczeństwa i Obrony. Aspekty prawne i polityczne*, Bydgoszcz–Katowice 2008.

Bezpieczeństwo międzynarodowe. Polska – Europa – Świat. Księga Jubileuszowa dedykowana Profesorowi Ryszardowi Ziębie z okazji czterdziestolecia pracy naukowej, red. J. Zając, A. Włodkowska-Bagan, M. Kaczmarek, Warszawa 2015.

Bezpieczeństwo RP. Historia – ekonomia – polityka. Studia z zakresu bezpieczeństwa państwa, red. A. Żebrowski, A. Jaeschke, R. Kłaczyński, Kraków 2013.

Bezpieczeństwo w wymiarze soft power i hard power, red. R. Korzeniowski, P. Schmidt, Olsztyn 2017.

Bieleń S., *Tożsamość międzynarodowa Federacji Rosyjskiej*, Warszawa 2006.

Bodio M., *Stosunki między Unią Europejską a Federacją Rosyjską. Stan i perspektywy rozwoju*, Warszawa 2005.

Borkowski P.J., *Polityka Sąsiedztwa Unii Europejskiej*, Warszawa 2009.

BRICS – kwintet czy pięciu solistów?, red. E. Kuchta, Kraków 2014.

Brzeziński Z., *Wielka szachownica. Główne cele polityki amerykańskiej*, Warszawa 1998.

Cianciara A.K., *Europejska Polityka Sąsiedztwa w perspektywie konstruktywizmu. Aktorzy, narracje, strategie*, Warszawa 2017.

Cianciara A.K., *Partnerstwo Wschodnie 2009-2014. Geneza. Funkcjonowanie. Uwarunkowania*, Warszawa 2014.

- Cieślak E. et al., *Ekonomiczne aspekty integracji wybranych państw Europy Środkowo-Wschodniej*, Toruń 2015.
- Ciupiński A., *Wspólna Polityka Bezpieczeństwa i Obrony Unii Europejskiej. Geneza. Rozwój. Funkcjonowanie*, Warszawa 2013, <https://doi.org/10.5604/08672245.1157039>.
- Czachor R., *Polityka zagraniczna Republiki Białoruś w latach 1991-2011. Studium politologiczne*, Polkowice 2011.
- Czaputowicz J., *Teorie integracji europejskiej*, Warszawa 2018.
- Czaputowicz J., *Teorie stosunków międzynarodowych. Krytyka i systematyzacja*, Warszawa 2007.
- Czerewacz-Filipowicz K., *Regionalizm i regionalizacja w Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej. Wpływ EAUG na integrację handlową państw członkowskich z gospodarką światową*, Białystok 2016.
- Czornik K., *Irak w polityce zagranicznej Stanów Zjednoczonych w okresie pozimnowojennym*, Katowice 2011.
- Czynnik wojskowy w środowisku międzynarodowym na przełomie XX i XXI wieku, red. Ł. Juręńczyk, S. Sadowski, M. Jastrzębski, J. Waskan, Bydgoszcz 2016.
- Diec J., *Geostrategiczny wybór Rosji u zarania trzeciego tysiąclecia*, t. 1, *Doktryna rosyjskiej polityki zagranicznej. Partnerzy najbliżsi i najdalsi*, Kraków 2015, <https://doi.org/10.4467/K9306.33/e/15.15.3906>.
- Dobrzycki W., *Historia stosunków międzynarodowych w czasach nowożytnych 1815-1945*, Warszawa 1996.
- Dyplomacja czy siła? *Unia Europejska w stosunkach międzynarodowych*, red. S. Parzymies, Warszawa 2009.
- Eastern Partnership. The Role and Significance in the Process of Transformation of the Countries of Eastern Europe and the South Caucasus*, red. P. Bajor, Kraków 2021.
- Eberhardt A., *Gra pozorów: stosunki rosyjsko-białoruskie 1991-2008*, Warszawa 2008.
- Europejska Polityka Sąsiedztwa Unii Europejskiej. Geneza, doświadczenia, perspektywy*, red. J.M. Fiszer, Warszawa 2012.
- Europejska Polityka Sąsiedztwa Unii Europejskiej*, red. M. Pietraś, K. Stachurska-Szczesiak, J. Misiągiewicz, Lublin 2012.
- Europe Tomorrow: Sixteen Europeans Look Ahead*, ed. by R.J. Mayene, London 1972.
- Federacja Rosyjska–Wspólnota Niepodległych Państw*, red. T. Kapuśniak, t. 2, Lublin–Warszawa 2011.
- Federacja Rosyjska w stosunkach międzynarodowych*, red. A. Czarnocki, I. Topolski, Lublin 2006.

- Geopolityka rurociągów. Współzależność energetyczna a stosunki międzypaństwowe na obszarze postsowieckim*, red. E. Wyciszkiewicz, Warszawa 2008.
- Gra o świat. W stronę nowej Jałty?*, red. J.M. Fiszer, Warszawa 2018.
- Grosse T.G., *Europa na rozdrożu*, Warszawa 2008.
- Grosse T.G., *Pokryzysowa Europa. Dylematy Unii Europejskiej*, Warszawa 2018.
- Historia polityczna świata XX wieku: 1901-1945*, red. M. Bankowicz, Kraków 2004.
- Implikacje konfliktu ukraińskiego dla polityki zagranicznej i bezpieczeństwa Polski. Aspekty polityczne, wojskowe, gospodarcze oraz społeczne*, red. K. Czornik, M. Lakomy, M. Stolarczyk, Katowice 2015.
- Jakimowicz R., *Geostrategiczny wybór Rosji u zarania trzeciego tysiąclecia*, t. 3, *Polityka Federacji Rosyjskiej wobec regionu Azji i Pacyfiku, Azji Centralnej i Arktyki*, Kraków 2015.
- Kalicka-Mikołajczyk A., *Ramy prawne i zasady unijnej Europejskiej Polityki Sąsiedztwa wobec partnerów wschodnich*, Wrocław 2013.
- Kapuśniak T., *Ukraina jako obszar wpływów międzynarodowych po zimnej wojnie*, Warszawa–Lublin 2008.
- Konflikt kaukaski w 2008 roku*, red. R. Potocki, M. Domagała, P. Sieradzan, Warszawa 2012.
- Legucka A., *System bezpieczeństwa na obszarze Wspólnoty Niepodległych Państw*, [w:] *Wspólnota Niepodległych Państw: fragmegracja – bezpieczeństwo – konflikty etniczne*, red. T. Kapuśniak, t. 1, Lublin–Warszawa 2011.
- Lisiakiewicz R., *Geostrategiczny wybór Rosji u zarania trzeciego tysiąclecia*, t. 2, *Unia Europejska jako partner strategiczny Federacji Rosyjskiej na początku XXI wieku*, Kraków 2015.
- Lyubashenko I., *Europejska Polityka Sąsiedztwa Unii Europejskiej wobec państw Europy Wschodniej*, Toruń 2012.
- Marcinkowska P., *Europejska Polityka Sąsiedztwa. Unia Europejska i jej sąsiedzi – wzajemne relacje i wyzwania*, Warszawa 2011, <https://doi.org/10.31338/uw.9788323511342>.
- Marszałek M., *Sojusznicza operacja „Allied Force”. Przebieg – ocena – wnioski*, Toruń 2009.
- Metodologiczne i teoretyczne problemy nauk politycznych*, red. K. Opalek, Warszawa 1975.
- Między sąsiedztwem a integracją. Założenia, funkcjonowanie i perspektywy Partnerstwa Wschodniego Unii Europejskiej*, red. A. Szeptycki, Warszawa 2011.
- Milczarek D., *Pozycja i rola Unii Europejskiej w stosunkach międzynarodowych. Wybrane aspekty teoretyczne*, Warszawa 2003.
- Morgenthau H.J., *Polityka między narodami. Walka o potęgę i pokój*, Warszawa 2010.
- Najnowsza historia świata 1945-1963*, t. 1, red. A. Patek, J. Rydel, J.J. Węc, Kraków 2009.
- Najnowsza historia świata 1963-1979*, t. 2, red. A. Patek, J. Rydel, J.J. Węc, Kraków 2009.
- Najnowsza historia świata 1979-1995*, t. 3, red. A. Patek, J. Rydel, J.J. Węc, Kraków 2009.

- Najnowsza historia świata 1995-2007, t. 4, red. A. Patek, J. Rydel, J.J. Węc, Kraków 2008.
- Niebuhr R., *Moral Man and Immoral Society. A Study in Ethics and Politics*, New York 1960.
- Normatywna potęga Unii Europejskiej w obliczu umiędzynarodowionych konfliktów wewnętrznych, red. A. Skolimowska, Warszawa 2015.
- Nye J., *Bound to Lead. The Changing Nature of American Power*, New York 1990, <https://doi.org/10.2307/2151022>.
- Nye J., *Soft power. Jak osiągnąć sukces w polityce światowej*, tłum. J. Zaborowski, Warszawa 2007.
- Olszewski P., *Unia Europejska w świecie. Od liberalizmu do realizmu*, Warszawa 2018.
- Orzechowski M., *Strategie polityczne Federacji Rosyjskiej wobec państw obszaru Europy Wschodniej w latach 1990-2005*, Toruń 2013.
- Partnerstwo Wschodnie. Wielka szansa Europy. *Eastern Partnership. Great chance for Europe*, red. J. Sawczuk, Poznań-Chorzów 2011.
- Piskorska B., *Soft power w polityce UE wobec państw Partnerstwa Wschodniego*, Lublin 2017.
- Political Science: The State of the Discipline II*, ed. by A.W. Finifter, Washington 1993.
- Polityka rozszerzonej Unii Europejskiej wobec nowych sąsiadów. *Sprawozdanie z konferencji zorganizowanej przez Fundację im. Stefana Batorego we współpracy z Ministerstwem Spraw Zagranicznych RP w dniach 20-21 lutego 2003 w Warszawie*, red. A. Mazur-Barańska, W. Stanisławski, Warszawa 2003.
- Polityka zagraniczna i bezpieczeństwa krajów Wspólnoty Niepodległych Państw, red. W. Baluk, Wrocław 2008.
- Polityka zagraniczna i bezpieczeństwa na obszarze Wspólnoty Niepodległych Państw, red. A. Legucka, K. Malak, Warszawa 2008.
- Polityka zagraniczna Rosji, red. S. Bielen, M. Raś, Warszawa 2008.
- Polityki europejskie. *Perspektywa finansowa UE 2014-2020*, red. A. Nitszke, Kraków 2015.
- Potulski J., *Współczesne kierunki rosyjskiej myśli geopolitycznej. Między nauką, ideologicznym dyskursem a praktyką*, Gdańsk 2010.
- Raś M., *Ewolucja polityki zagranicznej Rosji wobec Stanów Zjednoczonych i Europy Zachodniej w latach 1991-2001*, Warszawa 2005, <https://doi.org/10.31338/uw.9788323528371>.
- Regiony w stosunkach międzynarodowych, red. I. Topolski, H. Dumała, A. Dumała, Lublin 2009.
- Rosja wobec państw Europy Środkowej i Wschodniej: zagrożenia pozamilitarne, red. T. Stępniewski, Lublin 2020.
- Słomczyńska I., *Europejska Polityka Bezpieczeństwa i Obrony: uwarunkowania, struktury, funkcjonowanie*, Lublin 2007.

- Spółeczeństwo a wojna. Paradoks wojny we współczesnym ładzie międzynarodowym*, red. M. Bodziany, Wrocław 2013.
- Stabilizacja czy destabilizacja? Społeczność międzynarodowa wobec programu nuklearnego Iranu*, red. A. Malantowicz, Ł. Smalec, Warszawa 2014.
- Stolarczyk M., *Rosja w polityce zagranicznej Polski w latach 1992-2015*, Katowice 2016.
- Sulek M., *Metody i techniki badań stosunków międzynarodowych*, Warszawa 2004.
- Teoria realizmu w nauce o stosunkach międzynarodowych. Założenia i zastosowanie badawcze*, red. E. Halizak, J. Czaputowicz, Warszawa 2014.
- Teorie i metody w naukach politycznych*, red. D. Marsh, G. Stoker, Kraków 2006.
- Teorie i podejścia badawcze w nauce o stosunkach międzynarodowych*, red. R. Zięba, S. Bieleń, J. Zając, Warszawa 2015.
- Topolski I., *Polityka Federacji Rosyjskiej wobec państw Europy Wschodniej*, Lublin 2013.
- Ukraina. 25 lat na drodze niepodległości*, red. P. Pietnoczka, H. Stroński, Olsztyn 2017.
- Waltz K., *Struktura teorii stosunków międzynarodowych*, Warszawa 2010.
- Węc J.J., *Pierwsza polska prezydencja w Unii Europejskiej. Uwarunkowania – Procesy decyzyjne – Osiągnięcia i niepowodzenia*, Kraków 2012.
- Węc J.J., *Spór o kształt ustrojowy Wspólnot Europejskich i Unii Europejskiej w latach 1950-2010. Między ideą ponadnarodowości a współpracą międzyrządową. Analiza politologiczna*, Kraków 2012.
- Węc J.J., *Traktat lizboński. Polityczne aspekty reformy ustrojowej Unii Europejskiej w latach 2007-2009*, Kraków 2011.
- Włodkowska A., *Polityka Federacji Rosyjskiej na obszarze WNP*, Toruń 2006.
- Włodkowska-Bagan A., *Rywalizacja mocarstw na obszarze poradzieckim*, Warszawa 2013.
- Wspólnota Niepodległych Państw: fragniegracja – bezpieczeństwo – konflikty etniczne*, red. T. Kapuśniak, t. 1, Lublin–Warszawa 2011.
- Współpraca Polski, Niemiec i Francji w ramach Trójkąta Weimarskiego (1991-2021)*, red. J.M. Fiszer, Warszawa 2022.
- Wymiar Wschodni Unii Europejskiej*, red. M. Zamarlik, Kraków 2004.
- Wyzwania wewnętrzne i zewnętrzne dla obszaru poradzieckiego*, red. A. Dąbrowa, M. Pieńkowski, t. 2, Warszawa 2015.
- Zajadło J., *Dylematy humanitarnej interwencji. Historia – etyka – polityka – prawo*, Gdańsk 2005.
- Zbrojne konflikty i spory międzynarodowe u progu XXI wieku. Analiza problemów i studia przypadków*, red. W. Malendowski, Wrocław 2003.
- Zielonka J., *Europa jako imperium. Nowe spojrzenie na Unię Europejską*, Warszawa 2007.

Zięba R., *Europejska Polityka Bezpieczeństwa i Obrony*, Warszawa 2005.

Жирохов М.А., *Семена распада: войны и конфликты на территории бывшего СССР*, Санкт-Петербург 2012.

Східна політика Європейського Союзу: здобутки, виклики та перспективи, red. Я. Турчин, Т. Астратович-Лейк, О. Горбач, Львів–Olsztyn 2021.

Шаклеина Т.А., *Российская внешнеполитическая мысль: в поисках национальной стратегии*, Москва 1997.

III. Artykuły

III.1. Artykuły w opracowaniach zbiorowych

Andrusieczko P., *Perspektywy alternatywnych organizacji regionalnych na przykładzie GUAM*, [w:] *Wspólnota Niepodległych Państw: fragmegracja – bezpieczeństwo – konflikty etniczne*, red. T. Kapuśniak, t. 1, Lublin-Warszawa 2011.

Bäcker R., *Rosyjska polityka zagraniczna roku 2014*, [w:] *Bezpieczeństwo międzynarodowe. Polska – Europa – Świat. Księga Jubileuszowa dedykowana Profesorowi Ryszardowi Ziębie z okazji czterdziestolecia pracy naukowej*, red. J. Zając, A. Włodkowska-Bagan, M. Kaczmarewski, Warszawa 2015.

Bankowicz M., *Ameryka Północna i Łacińska: „era progresywna” w USA, upadek porfiriatu w Meksyku*, [w:] *Historia polityczna świata XX wieku: 1901-1945*, red. M. Bankowicz, Kraków 2004.

Bieleń S., *Identyfikacja Rosji w stosunkach międzynarodowych*, [w:] *Polityka zagraniczna Rosji*, red. S. Bieleń, M. Raś, Warszawa 2008.

Brodowska J., M. Słowikowski, *Rosja wobec wschodnich inicjatyw Unii Europejskiej*, [w:] *Europejska Polityka Sąsiedztwa Unii Europejskiej. Geneza, doświadczenia, perspektywy*, red. J.M. Fiszer, Warszawa 2012.

Bryc A., *Stosunki Federacji Rosyjskiej z Sojuszem Północnoatlantyckim*, [w:] *Polityka zagraniczna Rosji*, red. S. Bieleń, M. Raś, Warszawa 2008.

Bryc A., *Stosunki Federacji Rosyjskiej z Unią Europejską*, [w:] *Federacja Rosyjska w stosunkach międzynarodowych*, red. A. Czarnocki, I. Topolski, Lublin 2006.

Collier D., *The Comparative Method*, [w:] *Political Science: The State of the Discipline II*, ed. by A.W. Finifter, Washington 1993.

Curanović A., *Polityka Federacji Rosyjskiej wobec Azji, Afryki i Ameryki Łacińskiej*, [w:] *Polityka zagraniczna Rosji*, red. S. Bieleń, M. Raś, Warszawa 2008.

- Czachor R., *Zarys białorusko-rosyjskich stosunków politycznych na przestrzeni lat 1995-2007*, [w:] *Polityka zagraniczna i bezpieczeństwa krajów Wspólnoty Niepodległych Państw*, red. W. Baluk, Wrocław 2008.
- Czaputowicz J., *Mapa współczesnego realizmu: realizm klasyczny, neorealizm, realizm neoklasyczny*, [w:] *Teoria realizmu w nauce o stosunkach międzynarodowych. Założenia i zastosowanie badawcze*, red. E. Halizak, J. Czaputowicz, Warszawa 2014.
- Cziomer E., *Geneza, struktura oraz przesłanki wdrażania Partnerstwa Wschodniej Unii Europejskiej w latach 2008-2010*, [w:] *Partnerstwo Wschodnie. Wielka szansa Europy. Eastern Partnership. Great chance for Europe*, red. J. Sawczuk, Poznań–Chorzów 2011.
- Duchêne F., *Europe's Role in World Peace*, [w:] *Europe Tomorrow: Sixteen Europeans Look Ahead*, ed. by R.J. Mayene, London 1972.
- Eberhardt A., *Problematyka energetyczna w stosunkach Federacji Rosyjskiej i Republiki Białoruś*, [w:] *Geopolityka rurociągów. Współzależność energetyczna a stosunki międzypaństwowe na obszarze postsowieckim*, red. E. Wyciskiewicz, Warszawa 2008.
- Furgacz P., *Stabilizacja czy destabilizacja regionu? Program nuklearny Islamskiej Republiki Iranu. Geneza, rozwój, perspektywy*, [w:] *Stabilizacja czy destabilizacja? Społeczność międzynarodowa wobec programu nuklearnego Iranu*, red. A. Malantowicz, Ł. Smalec, Warszawa 2014.
- Gebethner S., *Metoda i badania porównawcze w naukach politycznych*, [w:] *Metodologiczne i teoretyczne problemy nauk politycznych*, red. K. Opałek, Warszawa 1975.
- Kaczmarek M., *Bilans „resetu” w relacjach rosyjsko-amerykańskich (2009-2011)*, [w:] *Bezpieczeństwo międzynarodowe. Polska – Europa – Świat. Księga Jubileuszowa dedykowana Profesorowi Ryszardowi Ziębie z okazji czterdziestolecia pracy naukowej*, red. J. Zając, A. Włodkowska-Bagan, M. Kaczmarek, Warszawa 2015.
- Kaczmarek M., *Polityka Federacji Rosyjskiej wobec Stanów Zjednoczonych Ameryki*, [w:] *Polityka zagraniczna Rosji*, red. S. Bieleń, M. Raś, Warszawa 2008.
- Kaczmarek M., *Realizm neoklasyczny*, [w:] *Teorie i podejścia badawcze w nauce o stosunkach międzynarodowych*, red. R. Zięba, S. Bieleń, J. Zając, Warszawa 2015.
- Kania M., *Europejskie Grupy Bojowe: Od założeń do praktyki*, [w:] *Bezpieczeństwo w wymiarze soft power i hard power*, red. R. Korzeniowski, P. Schmidt, Olsztyn 2017.
- Kardaś S., *Federacja Rosyjska w organizacjach międzynarodowych*, [w:] *Polityka zagraniczna Rosji*, red. S. Bieleń, M. Raś, Warszawa 2008.
- Klimowicz D., *Rosja a irański problem nuklearny – sojusz z konieczności czy z wyboru?*, [w:] *Stabilizacja czy destabilizacja? Społeczność międzynarodowa wobec programu nuklearnego Iranu*, red. A. Malantowicz, Ł. Smalec, Warszawa 2014.

- Kozub-Karkut M., *Realizm neoklasyczny – główne założenia i możliwości*, [w:] *Teoria realizmu w nauce o stosunkach międzynarodowych. Założenia i zastosowanie badawcze*, red. E. Haliżak, J. Czaputowicz, Warszawa 2014.
- Krzywicka K., *Stosunki Federacji Rosyjskiej z państwami regionu Ameryki Łacińskiej*, [w:] *Federacja Rosyjska w stosunkach międzynarodowych*, red. A. Czarnocki, I. Topolski, Lublin 2006.
- Kunze T., Bonet H., *Rosyjskie reakcje na planowane w Europie wschodniej bazy wojskowe*, [w:] *Amerykańska tarcza antyrakietowa w Europie: konieczność, warunki, akceptacja*, red. S. Raabe, Warszawa 2008.
- Kuźniar R., *Ukraiński test dla polityki zagranicznej, bezpieczeństwa i obrony UE*, [w:] *Bezpieczeństwo międzynarodowe. Polska – Europa – Świat. Księga Jubileuszowa dedykowana Profesorowi Ryszardowi Ziębie z okazji czterdziestolecia pracy naukowej*, red. J. Zając, A. Włodkowska-Bagan, M. Kaczmarski, Warszawa 2015.
- Lakomy M., *Przebieg i uwarunkowania konfliktu na wschodzie Ukrainy*, [w:] *Implikacje konfliktu ukraińskiego dla polityki zagranicznej i bezpieczeństwa Polski. Aspekty polityczne, wojskowe, gospodarcze oraz społeczne*, red. K. Czornik, M. Lakomy, M. Stolarczyk, Katowice 2015.
- Łastawski K., *Koncepcje polityki zagranicznej i bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej*, [w:] *Federacja Rosyjska w stosunkach międzynarodowych*, red. A. Czarnocki, I. Topolski, Lublin 2006.
- Machnikowski R.M., *Wojna z terroryzmem a „arabska wiosna ludów” – jej konsekwencje i wpływ*, [w:] *Spółczesność a wojna. Paradoxy wojny we współczesnym łańdźu międzynarodowym*, red. M. Bodziany, Wrocław 2013.
- Malak K., *Instytucjonalizacja wielostronnej współpracy na obszarze Wspólnoty Niepodległych Państw*, [w:] *Polityka zagraniczna i bezpieczeństwa na obszarze Wspólnoty Niepodległych Państw*, red. A. Legucka, K. Malak, Warszawa 2008.
- Mikietyński P., *Przekształcenia polityczne na obszarze poradzieckim 1995-2007*, [w:] *Najnowsza historia świata 1995-2007*, t. 4, red. A. Patek, J. Rydel, J.J. Węc, Kraków 2008.
- Mikietyński P., *Wojna rosyjsko-czeczeńska 1994-1996*, [w:] *Najnowsza historia świata 1979-1995*, t. 3, red. A. Patek, J. Rydel, J.J. Węc, Kraków 2009.
- Mizerska-Wrotkowska M., *Geneza i instytucjonalizacja Partnerstwa Wschodniego*, [w:] *Między sąsiedztwem a integracją. Założenia, funkcjonowanie i perspektywy Partnerstwa Wschodniego Unii Europejskiej*, red. A. Szeptycki, Warszawa 2011.
- Moraczewska A., *Ekonomiczna pozycja Federacji Rosyjskiej*, [w:] *Federacja Rosyjska w stosunkach międzynarodowych*, red. A. Czarnocki, I. Topolski, Lublin 2006.

- Nizioł-Celewicz M., *Polityka Federacji Rosyjskiej wobec obszaru Wspólnot Niepodległych Państw*, [w:] *Federacja Rosyjska w stosunkach międzynarodowych*, red. A. Czarnocki, I. Topolski, Lublin 2006.
- Nycz G., *Tarcza antyrakietowa w polityce bezpieczeństwa Polski*, [w:] *Bezpieczeństwo RP. Historia – ekonomia – polityka. Studia z zakresu bezpieczeństwa państwa*, red. A. Żebrowski, A. Jaeschke, R. Kłaczyński, Kraków 2013.
- Olchowski J., *Hybrydowość zagrożeń*, [w:] *Rosja wobec państw Europy Środkowej i Wschodniej: zagrożenia pozamilitarne*, red. T. Stępniewski, Lublin 2020.
- Parzymies S., *Unia Europejska jako uczestnik stosunków międzynarodowych*, [w:] *Dyplomacja czy siła? Unia Europejska w stosunkach międzynarodowych*, red. S. Parzymies, Warszawa 2009.
- Pasierbiak P., *Finansowanie Europejskiej Polityki Sąsiedztwa*, [w:] *Europejska Polityka Sąsiedztwa Unii Europejskiej*, red. M. Pietraś, K. Stachurska-Szczesiak, J. Misiągiewicz, Lublin 2012.
- Pietraś M., *Stosunki Federacji Rosyjskiej z Sojuszem Północnoatlantyckim*, [w:] *Federacja Rosyjska w stosunkach międzynarodowych*, red. A. Czarnocki, I. Topolski, Lublin 2006.
- Piskorska B., *Synergia Czarnomorska: zbliżenie państw regionu Morza Czarnego do Unii Europejskiej*, [w:] *Europejska Polityka Sąsiedztwa Unii Europejskiej*, red. M. Pietraś, K. Stachurska-Szczesiak, J. Misiągiewicz, Lublin 2012.
- Potocki R., *Wojna gruzińsko-rosyjska w sierpniu 2008 roku jako problem badawczy*, [w:] *Federacja Rosyjska – Wspólnota Niepodległych Państw*, red. T. Kapuśniak, t. 2, Lublin–Warszawa 2011.
- Potocki R., *Wojna sierpniowa: konflikt o granice Zachodu?*, [w:] *Konflikt kaukaski w 2008 roku*, red. R. Potocki, M. Domagała, P. Sieradzan, Warszawa 2012.
- Raś M., *Cele oddziaływań politycznych Federacji Rosyjskiej*, [w:] *Rosja wobec państw Europy Środkowej i Wschodniej: zagrożenia pozamilitarne*, red. T. Stępniewski, Lublin 2020.
- Raś M., *Europejska polityka Federacji Rosyjskiej*, [w:] *Polityka zagraniczna Rosji*, red. S. Bieleń, M. Raś, Warszawa 2008.
- Raś M., *Polityka Rosji wobec Ukrainy i jej implikacje dla ładu międzynarodowego w Europie*, [w:] *Implikacje konfliktu ukraińskiego dla polityki zagranicznej i bezpieczeństwa Polski. Aspekty polityczne, wojskowe, gospodarcze oraz społeczne*, red. K. Czornik, M. Łakomy, M. Stolarczyk, Katowice 2015.
- Read M., Marsh D., *Łączenie metod ilościowych z jakościowymi*, [w:] *Teorie i metody w naukach politycznych*, red. D. Marsh, G. Stoker, Kraków 2006.

- Ronek G., *Dialog energetyczny Unia Europejska–Rosja*, [w:] *Europejska Polityka Sąsiedztwa Unii Europejskiej*, red. M. Pietraś, K. Stachurska-Szczesiak, J. Misiągiewicz, Lublin 2012.
- Ronek G., *Synergia Czarnomorska – cele, dziedziny współpracy, implementacja*, [w:] *Europejska Polityka Sąsiedztwa Unii Europejskiej. Geneza, doświadczenia, perspektywy*, red. J.M. Fiszer, Warszawa 2012.
- Sawczuk J., *Narodziny Partnerstwa Wschodniego w świetle gry interesów Francji i Niemiec w Unii Europejskiej*, [w:] *Partnerstwo Wschodnie. Wielka szansa Europy. Eastern Partnership. Great chance for Europe*, red. J. Sawczuk, Poznań–Chorzów 2011.
- Sieradzan P., *Rosyjska percepcja konfliktu osetyjskiego*, [w:] *Konflikt kaukaski w 2008 roku*, red. R. Potocki, M. Domagała, P. Sieradzan, Warszawa 2012.
- Skolimowska A., *Charakterystyka roli Unii Europejskiej w stosunkach międzynarodowych*, [w:] *Normatywna potęga Unii Europejskiej w obliczu umiędzynarodowionych konfliktów wewnętrznych*, red. A. Skolimowska, Warszawa 2015.
- Stachurska-Szczesiak K., *Wymiar południowy Europejskiej Polityki Sąsiedztwa – Unia dla Śródziemnomorza*, [w:] *Europejska Polityka Sąsiedztwa Unii Europejskiej. Geneza, doświadczenia, perspektywy*, red. J.M. Fiszer, Warszawa 2012.
- Stepkiewicz W., *Pucz sierpniowy. Rozpad ZSRR*, [w:] *Najnowsza historia świata 1979-1995*, t. 3, red. A. Patek, J. Rydel, J.J. Węc, Kraków 2009.
- Stepkiewicz W., „*Wulkan narodów*”, [w:] *Najnowsza historia świata 1979-1995*, t. 3, red. A. Patek, J. Rydel, J.J. Węc, Kraków 2009.
- Stępniewski T., *Białoruś i Ukraina w polityce sąsiedztwa Unii Europejskiej: europeizacja czy peryferyzacja?*, [w:] *Europejska Polityka Sąsiedztwa Unii Europejskiej. Geneza, doświadczenia, perspektywy*, red. J.M. Fiszer, Warszawa 2012.
- Śmigieński R., *Misje pokojowe na obszarze WNP w polityce zagranicznej Federacji Rosyjskiej*, [w:] *Polityka zagraniczna i bezpieczeństwa krajów Wspólnoty Niepodległych Państw*, red. W. Baluk, Wrocław 2008.
- Tarnawski M., *Rosja wobec państw WNP – odbudowa imperium?*, [w:] *Federacja Rosyjska – Wspólnota Niepodległych Państw*, red. T. Kapuśniak, t. 2, Lublin–Warszawa 2011.
- Tkachuk O., *BRICS – spójna współpraca czy rywalizacja o pozycję dominującą w grupie?*, [w:] *BRICS – kwintet czy pięciu solistów?*, red. E. Kuchta, Kraków 2014.
- Tkachuk O., *Europejska Polityka Sąsiedztwa*, [w:] *Polityki europejskie. Perspektywa finansowa UE 2014-2020*, red. A. Nitszke, Kraków 2015.
- Tkachuk O., *Reakcja Unii Europejskiej na sytuację na Białorusi po wyborach prezydenckich w 2020 r.*, [w:] *Східна політика Європейського Союзу: здобутки, виклики та перспективи*, red. Я. Турчин, Т. Астратович-Лейк, О. Горбач, Львів–Olsztyn 2021.

- Tkachuk O., *Successes and Failures in the Implementation of the Eastern Partnership Objectives in a Changing Security Environment*, [w:] *Eastern Partnership. The Role and Significance in the Process of Transformation of the Countries of Eastern Europe and the South Caucasus*, red. P. Bajor, Kraków 2021, <https://doi.org/10.12797/9788381386425.03>.
- Tkachuk O., „Układ o Stowarzyszeniu między Unią Europejską a Ukrainą” – najważniejsze postanowienia oraz znaczenie dla Ukrainy, [w:] *Ukraina. 25 lat na drodze niepodległości*, red. P. Pietnoczka, H. Stroński, Olsztyn 2017.
- Tkachuk O., *Wpływ konfliktu na Ukrainie na Wspólną Politykę Bezpieczeństwa i Obrony Unii Europejskiej*, [w:] *Czynnik wojskowy w środowisku międzynarodowym na przełomie XX i XXI wieku*, red. Ł. Jureńczyk et al., Bydgoszcz 2016.
- Tkachuk O., *Wpływ konfliktu zbrojnego na Ukrainie na sytuację gospodarczą państw poradzieckich*, [w:] *Wyzwania wewnętrzne i zewnętrzne dla obszaru poradzieckiego*, red. A. Dąbrowa, M. Pieńkowski, t. 2, Warszawa 2015.
- Topolski I., *Region Wspólnoty Niepodległych Państw*, [w:] *Regiony w stosunkach międzynarodowych*, red. I. Topolski, H. Dumala, A. Dumala, Lublin 2009.
- Węc J.J., *Dynamika wspólnej polityki bezpieczeństwa i obrony po wejściu w życie traktatu lizbońskiego*, [w:] *Bezpieczeństwo międzynarodowe. Polska – Europa – Świat. Księga Jubileuszowa dedykowana Profesorowi Ryszardowi Ziębie z okazji czterdziestolecia pracy naukowej*, red. J. Zając, A. Włodkowska-Bagan, M. Kaczmarek, Warszawa 2015.
- Węc J.J., *Polska, Niemcy i Francja wobec konfliktu rosyjsko-ukraińskiego w latach 2013-2021. Analiza krytyczna*, [w:] *Współpraca Polski, Niemiec i Francji w ramach Trójkąta Weimarskiego (1991-2021)*, red. J.M. Fiszer, Warszawa 2022.
- Węc J.J., *Polska wobec projektu Partnerstwa Wschodniego*, [w:] *Partnerstwo Wschodnie. Wielka szansa Europy. Eastern Partnership. Great chance for Europe*, red. J. Sawczuk, Poznań–Chorzów 2011.
- Włodkowska A., *Polityka Federacji Rosyjskiej wobec Wspólnoty Niepodległych Państw*, [w:] *Polityka zagraniczna Rosji*, red. S. Bieleń, M. Raś, Warszawa 2008.
- Włodkowska-Bagan A., *Efektywność integracji na obszarze Wspólnoty Niepodległych Państw*, [w:] *Wspólnota Niepodległych Państw: frakcja – bezpieczeństwo – konflikty etniczne*, red. T. Kapuśniak, t. 1, Lublin–Warszawa 2011.
- Wojciechowski S., *Konflikt serbsko-słoweński i serbsko-chorwacki*, [w:] *Zbrojne konflikty i spory międzynarodowe u progu XXI wieku. Analiza problemów i studia przypadków*, red. W. Malendowski, Wrocław 2003.

- Wojciechowski S., *Wojna w Bośni i Hercegowinie*, [w:] *Zbrojne konflikty i spory międzynarodowe u progu XXI wieku. Analiza problemów i studia przypadków*, red. W. Malendowski, Wrocław 2003.
- Wróblewska A., *Rywalizacja Rosji i Chin o surowce strategiczne w Azji Centralnej*, [w:] *Spółczesność a wojna. Paradoks wojny we współczesnym ładzie międzynarodowym*, red. M. Bodziany, Wrocław 2013.
- Wyciszkievicz E., *Rosyjska polityka energetyczna w basenie Morza Kaspijskiego*, [w:] *Geopolityka rurociągów. Współzależność energetyczna a stosunki międzypaństwowe na obszarze postsowieckim*, red. E. Wyciszkievicz, Warszawa 2008.
- Ziętek A., *Stosunki Federacji Rosyjskiej z państwami regionu Azji i Pacyfiku*, [w:] *Federacja Rosyjska w stosunkach międzynarodowych*, red. A. Czarnocki, I. Topolski, Lublin 2006.
- Żurawski vel Grajewski P., *Wymiar Wschodni w aspekcie realizacji Wspólnej Polityki Zagranicznej i Bezpieczeństwa UE*, [w:] *Wymiar Wschodni Unii Europejskiej*, red. M. Zamarlik, Kraków 2004.
- Глинкина С., *От однополярного к многополюсному миру*, [w:] *Gra o świat. W stronę nowej Jalty?*, red. J.M. Fiszer, Warszawa 2018.

III.2. Artykuły w czasopismach naukowych, analizy, raporty i biuletyny

- Ananicz S. (współpraca: W. Górecki), *Armenia odwraca się od UE*, „Analizy OSW im. M. Karpia” 4 września 2013, [on-line:] <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2013-09-04/armenia-odwraca-sie-od-ue>.
- Bajer J., *Badania porównawcze w politologii: zagadnienia metodologiczne*, „Studia Politicae Universitatis Silesiensis” t. 8, 2012.
- Batyk I.M., *Wpływ sankcji gospodarczych na strukturę polskiego eksportu produktów rolno-spożywczych do Rosji*, „Studia i Prace Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania” t. 1, 2015, nr 41.
- Biernat J., *Przebieg integracji euroazjatyckiej niemile zaskoczył pomysłodawcę, czyli Rosję*, „Obserwator Finansowy” 9 listopada 2017, [on-line:] <https://www.obserwatorfinansowy.pl/tematyka/makroekonomia/przebieg-integracji-euroazjatyckiej-niemile-zaskoczyl-pomyslodawce-czyli-rosje/>.
- Cianciara A.K., *Szczyt Partnerstwa Wschodniego: czas podsumowań czy zmian?*, 20 listopada 2017, Przedstawicielstwo Komisji Europejskiej w Polsce, [on-line:] https://ec.europa.eu/poland/news/171120_EaP_summit_pl.

- Czachor R., *Główne kierunki polityki zagranicznej Republiki Białoruś w latach 1994-2011*, „Wschodnioznawstwo” t. 5, 2011.
- Czachor R., *Reforma konstytucyjna w Federacji Rosyjskiej w 2020 r.*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2021, nr 3(61), <https://doi.org/10.15804/ppk.2021.03.17>.
- Ćwiek-Karpowicz J., Formuszewicz R., „*Partnerstwo dla Modernizacji*” – nowa inicjatywa UE wobec Rosji, „Biuletyn Polskiego Instytutu Spraw Międzynarodowych” 2010, nr 44.
- Delcour L., *The Institutional Functioning of the Eastern Partnership: An Early Assessment*, „Eastern Partnership Review” 2011, no. 1.
- De Waal T., Youngs R., *Reforms as Resilience: An Agenda for the Eastern Partnership*, „Carnegie Europe” 14 May 2015, [on-line:] <https://carnegieeurope.eu/2015/05/14/reform-as-resilience-agenda-for-eastern-partnership-pub-60086>.
- Domańska M. (współpraca: P. Żochowski), *Putin: Ukraińcy to Rosjanie, Ukraina to „anty-Rosja”*, „Analizy OSW im. M. Karpia” 13 lipca 2021, [on-line:] <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2021-07-13/putin-ukraincy-to-rosjanie-ukraina-to-anty-rosja>.
- Dyner A.M., *Operacja OUBZ w Kazachstanie*, „Polski Instytut Spraw Międzynarodowych. Biuletyn” 2022, nr 9(2428).
- Dyner A.M., *Rosja i Białoruś – pogłębiająca się integracja*, „Polski Instytut Spraw Międzynarodowych. Komentarz” 2021, nr 83.
- Dyner A.M., *Rosyjska demonstracja siły na granicy z Ukrainą i na okupowanym Krymie*, „Polski Instytut Spraw Międzynarodowych. Biuletyn” 2021, nr 98(2296).
- Dyner A.M., *Strategia bezpieczeństwa narodowego Rosji*, „Polski Instytut Spraw Międzynarodowych. Biuletyn” 2021, nr 131(2329).
- Dzisiów-Szuszczykiewicz A., „*Arabska wiosna*” – przyczyny, przebieg i prognozy, „Bezpieczeństwo Narodowe” 2011, nr II-2011/18.
- Dziuba J., *Gruzja występuje z WNP*, „Portal Spraw Zagranicznych” 12 sierpnia 2008, [on-line:] <http://www.psz.pl/162-wschod/gruzja-wystepuje-z-wnp>.
- Furgacz P., *Amerykańska interwencja zbrojna w Iraku 2003-2008. Charakterystyka działań wojennych i okupacji – krytyczne spojrzenie*, „Politeja” 2009, nr 2(12).
- Gąsiorowska A., *Specustawa o pomocy obywatelom Ukrainy: co się zmieniło?*, 5 lipca 2022, Portal Organizacji Pozarządowych, [on-line:] <https://publicystyka.ngo.pl/specustawa-o-pomocy-obywatelom-ukrainy-co-sie-zmienilo>.
- Gotkowska J., *Koniec INF: początek trudnych negocjacji*, „Analizy OSW im. M. Karpia” 12 grudnia 2018, [on-line:] <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2018-12-12/koniec-inf-poczatek-trudnych-negocjacji>.

- Gotkowska J. (współpraca: W. Rodkiewicz), *Szwecja i Finlandia na progu członkostwa w NATO*, „Komentarze OSW im. M. Karpia” 24 maja 2022, [on-line:] <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2022-05-24/szwecja-i-finlandia-na-progu-czlonkostwa-w-nato>.
- Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia. Report*, September 2009, vol. 2, [on-line:] http://www.mpil.de/files/pdf4/IIFFMCG_Volume_II1.pdf.
- Jankowski D., *Nowa strategia bezpieczeństwa narodowego Federacji Rosyjskiej*, „Policy Papers. Fundacja Aleksandra Kwaśniewskiego Amicus Europae” 2009, nr 35.
- Jankowski D., *Strategiczne partnerstwo Unii Europejskiej i Rosji w polityce bezpieczeństwa: szanse, przeszkody i stan obecny*, „Bezpieczeństwo Narodowe” 2012, nr 21.
- Jarosiewicz A., Fischer E. (współpraca: T. Bakunowicz), *Euroazjatycka Unia Gospodarcza – więcej polityki, mniej gospodarki*, „Komentarze OSW im. M. Karpia” 20 stycznia 2015, [on-line:] <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2015-01-20/eurazjatycka-unia-gospodarcza-wiecej-polityki-mniej-gospodarki>.
- Jarosiewicz A., Kłysiński K., Wiśniewska I., *Wspólna Przestrzeń Gospodarcza: kolejny etap integracji wokół Rosji*, „Analizy OSW im. M. Karpia” 15 grudnia 2010, [on-line:] <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2010-12-15/wspolna-przestrzen-gospodarcza-kolejny-etap-integracji-wokol-rosgi>.
- Kacprzyk A., *Koniec traktatu INF*, „Polski Instytut Spraw Międzynarodowych. Komentarz” 2019, nr 40.
- Kacprzyk A., *USA i NATO odpowiadają pisemnie na rosyjskie żądania i propozycje*, „Polski Instytut Spraw Międzynarodowych. Komentarz” 2022, nr 7.
- Kacprzyk A., *Zawieszenie i wypowiedzenie przez USA traktatu INF*, „Polski Instytut Spraw Międzynarodowych. Komentarz” 2019, nr 10.
- Kaczmarek M., *Nowy Jedwabny Szlak: uniwersalne narzędzie chińskiej polityki*, „Komentarze OSW im. M. Karpia” 2015, nr 161.
- Kaczmarek M., Rodkiewicz W., *Rosyjska Wielka Eurazja wobec chińskiego Nowego Jedwabnego Szlaku: adaptacja zamiast konkurencji*, „Komentarze OSW im. M. Karpia” 2016, nr 219.
- Kasčiūnas L., Vaičiūnas Ž., *Russia's Policy towards the EU: the Search for the Best Model*, „Lithuanian Foreign Policy Review” vol. 19, 2007.
- Kłysiński K., Wierzbowska-Miazga A., *Oferta Gazpromu dla Białorusi – modernizacja po rosyjsku?*, „Analizy OSW im. M. Karpia” 28 listopada 2012, [on-line:] <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2012-11-28/oferta-gazpromu-dla-bialorusi-modernizacja-po-rosyjsku>.

- Kłysiński K., Żochowski P., *Rosja–Białoruś: pozorowane przyspieszenie integracji*, „Analizy OSW im. M. Karpia” 5 listopada 2021, [on-line:] <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2021-11-05/rosja-bialorus-pozorowane-przyspieszenie-integracji>.
- Kobzova J., *Eastern Partnership after Riga: Rethink, Reforms, Resilience*, „ECFR Riga Series”, [on-line:] https://www.ecfr.eu/page/-/Riga_Series_Jana_change.pdf.
- Kolarz S., *Perspektywy wykluczenia Rosji ze struktur międzynarodowych*, „Polski Instytut Spraw Międzynarodowych. Biuletyn” 2022, nr 82(2501).
- Konarzewska A., *Grupy bojowe UE. Zaczątek euroarmii?*, „Bezpieczeństwo Narodowe” 2007, nr 3-4.
- Konończuk W., *Trudny „sojusznik”. Białoruś w polityce Rosji*, „Prace OSW im. M. Karpia”, Warszawa 2008, [on-line:] https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/prace_28_0.pdf.
- Konończuk W., Wierzbowska-Miazga A., *(Nie)porozumienie genewskie w sprawie Ukrainy*, „Analizy OSW im. M. Karpia” 24 kwietnia 2014, [on-line:] <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2014-04-24/nie-porozumienie-genewskie-w-sprawie-ukrainy>.
- Konopacki S., *Partnerstwo wschodnie w okresie prezydencji Polski w Unii Europejskiej w 2011 r.*, „Eastern Review” t. 1, 2012.
- Kostecki M.B., *Wybrane aspekty wzajemnych relacji Federacji Rosyjskiej z Unią Europejską w świetle dokumentów prawnomiędzynarodowych*, „Studia Lubuskie” t. 2, 2006.
- Koszel B., *Partnerstwo dla modernizacji w stosunkach niemiecko-rosyjskich*, „Przegląd Polityczny” 2010, nr 2.
- Król-Mazur R., *GU(U)AM – od deklaracji po rzeczywistość*, „Studia z dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej” t. 48, 2013, <https://doi.org/10.12775/SDR.2013.23>.
- Kuźniar R. et al., *Agresja Rosji na Ukrainę – pierwsze dwa tygodnie wojny. Raport specjalny*, „Rocznik Strategiczny 2021/22” t. 27, 2022.
- Lachowski T., *Droga do kapitulacji czy sprytny manewr prezydenta Zełenskiego? Formuła Steinmeiera w świetle prawa międzynarodowego*, „Komentarze IES” 2019, nr 66.
- Lange M., *Realizacja koncepcji Unii Europejskiej jako „mocarstwa niewojkowego” w ramach Europejskiej Polityki Sąsiedztwa*, „Geopolityka” 26 stycznia 2012, [on-line:] <http://geopolityka.net/realizacja-koncepcji-ue-jako-mocarstwa-niewojkowego/>.
- Legro J. W., Moravcsik A., *Is Anybody Still a Realist?*, „International Security” vol. 24, 1999, no. 2, <https://doi.org/10.1162/016228899560130>.
- Legucka A., *Putin na zawsze? Głosowanie nad zmianami w rosyjskiej konstytucji*, „Polski Instytut Spraw Międzynarodowych. Komentarz” 2020, nr 50.
- Legucka A., *Rosyjskie żądania gwarancji bezpieczeństwa wobec USA i NATO*, „Polski Instytut Spraw Międzynarodowych. Biuletyn” 2021, nr 214(2412).

- Legucka A., *Zaostrzenie polityki Rosji wobec UE*, „Polski Instytut Spraw Międzynarodowych. Biuletyn” 2021, nr 78(2276).
- Letko P., *Rosja wobec krajów bałtyckich – główne problemy w stosunkach dwustronnych w roku 2004*, „Przegląd Wschodnioeuropejski” 2012, nr 3.
- Lijphart A., *Comparative Politics and the Comparative Method*, „The American Political Science Review” vol. 65, 1971, no. 3, <https://doi.org/10.2307/1955513>.
- Manners I., *Normative Power Europe: A Contradiction in Terms?*, „Journal of Common Market Studies” vol. 40, 2002, no. 2, <https://doi.org/10.1111/1468-5965.00353>.
- Manners I., *Normative Power Europe Reconsidered: Beyond the Crossroads*, „Journal of European Public Policy” vol. 13, 2006, no. 2, <https://doi.org/10.1080/13501760500451600>.
- Marszewski M., *Spóźniony podział Morza Kaspijskiego*, „Analizy OSW im. M. Karpia” 22 sierpnia 2018, [on-line:] <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2018-08-22/spozniony-podzial-morza-kaspijskiego>.
- Mazur R., *Wspólnota Niepodległych Państw – integracja czy dezintegracja?*, „Wschodnioznawstwo” t. 1, 2007.
- Menkiszak M., *Rosja: uznanie niepodległości Donbasu*, „Analizy OSW im. M. Karpia” 22 lutego 2022, [on-line:] <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2022-02-22/rosja-uznanie-niepodleglosci-donbasu>.
- Menkiszak M., *Rosyjski szantaż wobec Zachodu*, „Analizy OSW im. M. Karpia” 20 grudnia 2021, [on-line:] <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2021-12-20/rosyjski-szantaz-wobec-zachodu>.
- Menkiszak M., *Wielka Europa. Putinowska wizja (dez)integracji europejskiej*, „Prace OSW im. M. Karpia” 2013, nr 46.
- Michalik A., *Unia Euroazjatycka – realna szansa dla integracji gospodarczej w regionie?*, „Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach” 2015, nr 228.
- Michałowski T., *Interesy krajów członkowskich w Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej*, „Współczesna Gospodarka” t. 7, 2016, nr 4.
- Mironowicz E., *Sojusz interesów. Stosunki białorusko-rosyjskie 1991-2014*, „Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej” t. 50, 2015, z. 2, <https://doi.org/10.12775/SDR.2015.2.06>.
- Molo B., *Główne kontrowersje wokół budowy gazociągu Nord Stream 2*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe” 2018, nr 2.
- Mról M., *Tarcza antyrakietowa*, „Infos” 2007, nr 13.

- Nitzsche A., *W kierunku nowej Europejskiej Polityki Sąsiedztwa Unii Europejskiej*, „Rocznik Integracji Europejskiej” 2016, nr 10, <https://doi.org/10.14746/rie.2016.10.24>.
- Ochmann P., Wojas J., *Prawne aspekty konfliktu zbrojnego na Ukrainie jako przykład wojny hybrydowej*, „Sprawy Międzynarodowe” 2018, nr 1, <https://doi.org/10.35757/SM.2018.71.1.20>.
- Ochmann P., Wojas J., *Współczesne znaczenie aktu wypowiedzenia wojny w kontekście konfliktu na wschodzie Ukrainy*, „Sprawy Międzynarodowe” 2015, nr 4.
- Olchowski J., *Czarnomorska rozgrywka zbożowa*, „Komentarze IES” 2022, nr 731.
- O'Neill J., *Building Better Global Economics BRICs*, „Global Economics Paper” 2001, no. 66.
- Pieńkowski J., Zaniewicz M., *Kryzys gazowy w Mołdawii – przyczyny i konsekwencje*, „Polski Instytut Spraw Międzynarodowych. Biuletyn” 2021, nr 202(2400).
- Pięta P., *Stosunki Federacji Rosyjskiej z Unią Europejską po 2013 roku. Chwilowa stagnacja czy permanentny kryzys?*, „Dialogi Polityczne/Political Dialogues” 2017, nr 22, <https://doi.org/10.12775/DP.2017.007>.
- Popescu N., Wilson A., *Przekształcić obecność w siłę. Doświadczenia sąsiedztwa wschodniego*, Londyn–Warszawa 2011.
- Północnoatlantycka Rada Współpracy (NACC)*, „Blżej NATO. Biuletyn Informacyjny Biblioteki Sejmowej” R. 1, 1997, z. 5, [on-line:] <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/nato/z5s35.html>.
- Przybyła K., *Rosyjska polityka wobec Zachodu – wybrane zagadnienia*, „Bezpieczeństwo Narodowe” 2013, nr 2(26).
- Przychodniak M., Legucka A., *Efekty szczytu Szanghajskiej Organizacji Współpracy i spotkania Xi–Putin*, „Polski Instytut Spraw Międzynarodowych. Komentarz” 2022, nr 121.
- Rodkiewicz W., *Koncepcja polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej*, „Analizy OSW im. M. Karpią” 20 lutego 2013, [on-line:] <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2013-02-20/koncepcja-polityki-zagranicznej-federacji-rosyjskiej>.
- Rodkiewicz W., *Odpowiedzi USA i NATO na żądania Kremla – reakcje rosyjskie*, Analizy OSW im. M. Karpią” 28 stycznia 2022, [on-line:] <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2022-01-28/odpowiedzi-usa-i-nato-na-zadania-kremla-reakcje-rosyjskie>.
- Rodkiewicz W., *Rosja wobec Iranu*, „Komentarze OSW im. M. Karpią” 2019, nr 292, [on-line:] https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/komentarze_292.pdf.
- Rodkiewicz W., *Wizyta Josepa Borrelli w Moskwie*, „Analizy OSW im. M. Karpią” 8 lutego 2021, [on-line:] <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2021-02-08/wizyta-josepa-borrelli-w-moskwie>.

- Rodkiewicz W., *Zwrot na Wschód. Ułomna dywersyfikacja rosyjskiej polityki zagranicznej*, „Punkt Widzenia OSW im. M. Karpią” 2014, nr 44.
- Rose G., *Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy*, „World Politics” vol. 51, 1998, no. 1, <https://doi.org/10.1017/S0043887100007814>.
- Rosicki R., Rosicki G., *Znaczenie gazociągu Nord Stream dla Polski*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2012, nr 6(4).
- Russell M., *Western Sanctions and Russia. What Are They? Do They Work?*, European Parliamentary Research Service, PE 698.930 – February 2022, [on-line:] [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2022/698930/EPRS_IDA\(2022\)698930_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2022/698930/EPRS_IDA(2022)698930_EN.pdf).
- Sadecki A., *Kampania Węgier przeciw polityce Zachodu wobec Rosji*, „Analizy OSW im. M. Karpią” 28 września 2022, [on-line:] <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2022-09-28/kampania-wegier-przeciw-polityce-zachodu-wobec-rosji>.
- Sadowski R. (współpraca: A. Wierzbowska-Miazga, P. Wołowski), *Białoruś–Rosja: integracja wschodnioeuropejska*, „Punkt Widzenia OSW im. M. Karpią”, Warszawa 2003.
- Smite S., Tarkhan-Mouravi G., *Miłość Gruzji do kwiatów: rewolucja „zwiędłych róż”?*, „Wschodnioznawstwo” t. 2, 2008.
- Stala-Szlugaj K., Lorenz U., *Rynek surowców energetycznych w Rosji – cz. II: ropa naftowa i gaz ziemny*, „Przegląd Górniczy” 2010, nr 11.
- Stankiewicz W., *Stosunki partnerskie Unii Europejskiej i Rosji*, „Rocznik Integracji Europejskiej” 2008, nr 2, <https://doi.org/10.14746/rie.2008.2.10>.
- Stępniewski T., *Konflikt zbrojny Rosji z Ukrainą i negocjacje pokojowe w Mińsku*, „Studia Europejskie” 2016, nr 3.
- Stępniewski T., *Partnerstwo Wschodnie Unii Europejskiej: w poszukiwaniu nowego modelu integracji*, „Myśl Ekonomiczna i Polityczna” 2015, nr 4.
- Strachota K. et al., *Z wojną w tle. Szczyt Szanghajskiej Organizacji Współpracy w Samarkandzie*, „Analizy OSW im. M. Karpią” 20 września 2022, [on-line:] <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2022-09-20/z-wojna-w-tle-szczyt-szanghajskiej-organizacji-wspolpracy-w>.
- Strachota K., *Kazachstan: interwencja OUBZ i pacyfikacja protestów*, „Analizy OSW im. M. Karpią” 10 stycznia 2022, [on-line:] <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2022-01-10/kazachstan-interwencja-oubz-i-pacyfikacja-protestow>.
- Świeżak P., *Unia Celną – między mirażem „wschodniej Unii Europejskiej” a widmem „nowego ZSRR”*, „Bezpieczeństwo Narodowe” 2013, nr 4(28).
- Tarnogórski R., *Kwestia rosyjskiej agresji na Ukrainę na forum ONZ*, „Polski Instytut Spraw Międzynarodowych. Komentarz” 2022, nr 36.

- Terlikowski M., Dyner A.M., *Wpływ żądań Rosji na potencjał obrony i odstraszania NATO*, „Polski Instytut Spraw Międzynarodowych. Biuletyn” 2021, nr 218(2416).
- Tkachuk O., *Specjalna misja monitorująca OBWE na Ukrainie – cele i problemy w ich realizacji*, „Zeszyty Naukowe Towarzystwa Doktorantów UJ/Nauki Społeczne” 2017, nr 18.
- Tkachuk O., *Znaczenie traktatu lizbońskiego dla rozwoju współpracy między Unią Europejską a jej państwami sąsiedzkimi*, „Politeja” 2018, nr 54, <https://doi.org/10.12797/Politeja.15.2018.54.26>.
- Tutak G., *Rola i znaczenie Organizacji Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym na obszarze Wspólnoty Niepodległych Państw*, „Zeszyty Naukowe Towarzystwa Doktorantów UJ/Nauki Społeczne” 2018, nr 22.
- Turczyński P., *Amerykańskie koncepcje tarczy antyrakietowej w Europie*, „Zeszyty Naukowe WSOWL” 2011, nr 3(161).
- Waltz K.N., *Structural Realism after the Cold War*, „International Security” vol. 25, 2000, no. 1, <https://doi.org/10.1162/016228800560372>.
- Wasiuta M., *Czechy wobec uchodźców z Ukrainy – krajowe mechanizmy relokacji*, „Analizy OSW im. M. Karpią” 28 marca 2022, [on-line:] <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2022-03-28/czechy-wobec-uchodzcow-z-ukrainy-krajowe-mechanizmy-relokacji>.
- Węc J.J., *Bilans polskiej prezydentury w Radzie Unii Europejskiej*, „Przegląd Zachodni” 2012, nr 2.
- Węc J.J., *Reforma wspólnej polityki bezpieczeństwa i obrony Unii Europejskiej w latach 2016-2017*, „Politeja” 2018, nr 54, <https://doi.org/10.12797/Politeja.15.2018.54.03>.
- Wierzbowska-Miazga A., Iwański T., *Rosja przeciwdziała zbliżeniu Ukrainy z Unią Europejską*, „Analizy OSW im. M. Karpią” 28 marca 2013, [on-line:] <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2013-08-28/rosja-przeciwdziala-zblizeniu-ukrainy-z-unia-europejska>.
- Wilk A., *Ćwiczenia Zapad-2017 – wojna (na razie) informacyjna*, „Komentarze OSW im. M. Karpią” 4 września 2017, [on-line:] <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2017-09-04/cwiczenia-zapad-2017-wojna-na-razie-informacyjna>.
- Wilk A., *W gotowości do wojny. Doroczna narada rosyjskiego resortu obrony*, „Analizy OSW im. M. Karpią” 22 grudnia 2021, [on-line:] <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2021-12-22/w-gotowosci-do-wojny-doroczna-narada-rosyjskiego-resortu-obrony>.
- Wiśniewska I., *Embargo w rosyjskiej polityce handlowej – taktyka bez strategii*, „Analizy OSW im. M. Karpią” 13 lipca 2011, [on-line:] <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2011-07-13/embargo-w-rosyjskiej-polityce-handlowej-taktyka-bez-strategii>.

- Wiśniewska I., *Podpisanie umowy o strefie wolnego handlu w ramach WNP*, „Analizy OSW im. M. Karpią” 26 października 2011, [on-line:] <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2011-10-26/podpisanie-umowy-o-strefie-wolnego-handlu-w-ramach-wnp>.
- Włodkowska-Bagan A., *Polityka Rosji na obszarze poradzieckim*, „Wschodni Rocznik Humanistyczny” 2017, nr 3.
- Zięba R., *Międzynarodowe implikacje kryzysu ukraińskiego*, „Stosunki Międzynarodowe – International Relations” t. 50, 2014, nr 2.
- Żurawski vel Grajewski P., *Strategia Federacji Rosyjskiej wobec państw basenu Morza Bałtyckiego*, „Analizy Natolińskie” 2011, nr 4(52).

- Грецкий И., Трещенков Е., *Европейская политика соседства: нюансы восприятия в России*, „Международные процессы” t. 10, 2012, nr 3(30-31).
- Топорнин Н. Б., *Безвизовый режим между Россией и ЕС: реальность или утопия?*, 10 ноября 2010, Портал МГИМО, [on-line:] <https://mgimo.ru/about/news/experts/168613/>.

III.3. Artykuły prasowe

- Bednarz P., *Nord Stream 2 wkrótce zacznie działać. 7 kluczowych faktów, które ukazują konsekwencje tej inwestycji*, „Business Insider” 22 lipca 2021, [on-line:] <https://businessinsider.com.pl/finanse/porozumienie-usa-i-niemiec-ws-nord-stream-2-kluczowe-informacje-o-gazociagu/2ddg5dm>.
- Bielecki T., *UE uzgodniła limit 60 dolarów za baryłkę ropy z Rosji*, „Deutsche Welle” 2 grudnia 2022, [on-line:] <https://www.dw.com/pl/ue-uzgodni%C5%82a-limit-60-dolar%C3%B3w-za-bary%C5%82k%C4%99-ropy-z-rosji/a-63971976>.
- Borkowska M., *Seria dziwnych zdarzeń na Bałtyku. „Rosjanie mogą zwiększyć tu swoją obecność wojskową”*, „Interia Biznes” 27 września 2022, [on-line:] <https://biznes.interia.pl/gospodarka/news-seria-dziwnych-zdarzen-na-baltyku-rosjanie-moga-zwiekszyctu,nId,6311972>.
- Kaniewski D., *„Plan Morela”: Czy Kijów połknie tę gorzką pigułkę?*, „Deutsche Welle” 2 października 2015, [on-line:] <https://www.dw.com/pl/plan-morela-czy-kij%C3%B3w-po%C5%82knie-t%C4%99-gorzk%C4%85-pigu%C5%82k%C4%99/a-18756623>.
- Krzysztoższek A., *Ukraina i Mołdawia kandydatami do UE*, „Euractiv” 24 czerwca 2022, [on-line:] <https://www.euractiv.pl/section/polityka-zagraniczna-ue/news/ukraina-gruzja-moldawia-ue-unia-europejska-michel/>.

- Kublik A., *Kaspijski gaz u granic Europy. Nadchodzi konkurencja dla Gazpromu*, „Gazeta Wyborcza” 13 czerwca 2018, [on-line:] <http://wyborcza.pl/7,155287,23531503,kaspijski-gaz-u-granic-europy-nadchodzi-konkurencja-dla-gazpromu.html>.
- Kublik A., *Sabotaż w Nord Streamach. Jak na zamówienie Kremla*, „Wyborcza.biz” 28 września 2022, [on-line:] <https://wyborcza.biz/biznes/7,179190,28961804,sabotaz-w-nord-streamach-jak-na-zamowienie-kremla.html?disableRedirects=true>.
- Limit cen na rosyjski gaz ustalony. Jest długo oczekiwane porozumienie UE*, „Rzeczpospolita” 19 grudnia 2022, [on-line:] <https://energia.rp.pl/gaz/art37635141-limit-cen-na-rosyjski-gaz-ustalony-jest-dlugo-oczekiwane-porozumienie-ue>.
- Mroczek W., *Silna integracja Białorusi z gospodarką rosyjską*, „Obserwator Finansowy” 26 października 2020, [on-line:] <https://www.obserwatorfinansowy.pl/bez-kategorii/rotator/silna-integracja-bialorusi-z-gospodarka-rosyjska/>.
- Nord Stream 2. Nowe sankcje z USA*, „Deutsche Welle” 23 listopada 2021, [on-line:] <https://www.dw.com/pl/nord-stream-2-nowe-sankcje-z-usa/a-59909893>.
- Paryż sprzeda Mistrale do Egiptu. Umowa podpisana*, „Wprost” 10 października 2015, [on-line:] <https://www.wprost.pl/522736>.
- Polska przedstawiła cenę ropy, która na pewno zaboli Rosję*, „Rzeczpospolita” 24 listopada 2022, [on-line:] <https://energia.rp.pl/ropa/art37477351-polska-przedstawila-cene-ropy-ktora-na-pewno-zaboli-rosje>.
- Pszczołkowska D., *Maroko jedną nogą w Unii?*, „Gazeta Wyborcza” 24 października 2007, [on-line:] <http://wyborcza.pl/1,75399,4606826.html>.
- Putin W., *Plädoyer für Wirtschaftsgemeinschaft – von Lissabon bis Wladiwostok*, „Süddeutsche Zeitung” 25 November 2010, [on-line:] <https://www.sueddeutsche.de/wirtschaft/putin-plaedoyer-fuer-wirtschaftsgemeinschaft-von-lissabon-bis-wladiwostok-1.1027908-4>.
- Radziwinowicz W., *Armia Rosji idzie na Zachód. Wielkie manewry Zapad 2017 na Białorusi niczym koń trojański – Rosjanie tam wejdą i już nie wyjdą?*, „Gazeta Wyborcza” 13 sierpnia 2017, [on-line:] <http://wyborcza.pl/7,75399,22227748,armia-rosji-idzie-na-zapad-wielkie-manewry-na-bialorusi-niczym.html>.
- Radziwinowicz W., *Kazachstan chce się przyłączyć do zachodnich sankcji wobec Rosji. Moskwa odpowiada: Nie weźmiemy waszej ropy*, „Gazeta Wyborcza” 6 lipca 2022, [on-line:] <https://wyborcza.pl/7,75399,28660281,kazachstan-chce-sie-przylaczyc-do-zachodnich-sankcji-na-rosje.html>.
- Radziwinowicz W., *Rosji już nie w smak ukraińskie torty i cukierki. Wszystko przez politykę*, „Gazeta Wyborcza” 31 lipca 2013, [on-line:] http://wyborcza.pl/1,75399,14361501,Rosji_juz_nie_w_smak_ukrainskie_torty_i_cukierki_.html.

- Rosja: Znowelizowana konstytucja wejdzie w życie 4 lipca, „Dziennik Gazeta Prawna” 3 lipca 2020, [on-line:] <https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/artykuly/1485222,rosja-znowelizowana-konsytyucja-putin-prezydent.html>.
- Rozejm w Donbasie działa? Mniej żołnierzy ginie, „Defence24” 27 lipca 2021, [on-line:] <https://defence24.pl/geopolityka/rozejm-w-donbasie-dziala-mniej-zolnierzy-ginie>.
- Rozłam w „rosyjskim NATO”. Premier Armenii odmawia podpisania ważnej deklaracji, „Wprost” 24 listopada 2022, [on-line:] <https://www.wprost.pl/polityka/10972672/rozlam-w-rosyjskim-nato-premier-armenii-odmawia-podpisania-waznej-deklaracji.html>.
- Słojewska A., *To Gruzja wywołała wojnę?*, „Rzeczpospolita” 7 sierpnia 2017, [on-line:] <https://www.rp.pl/Konflikty-zbrojne/309309756-To-Gruzja-wywolala-wojne.html>.
- Staszak A., *Kraje dotąd posłuszne Moskwie coraz częściej „tupią nogą”*. Ekspert: imperia upadają powoli, „Onet” 28 listopada 2022, [on-line:] <https://wiadomosci.onet.pl/tylko-w-onecie/ekspert-rosja-byla-dla-tych-krajow-gwarantem-stabilnosci-juz-nie-jest/m135s59>.
- Stefanicki R., *Wojna w Syrii rozgorzała ze zdwojoną siłą. Aleppo równane z ziemią*, „Gazeta Wyborcza” 26 września 2016, [on-line:] <http://wyborcza.pl/1,75399,20750514,wojna-w-syrii-rozgorzala-ze-zdwojona-sila-aleppo-rownane-z.html>.
- Szoszyn R., *Związek Radziecki 2.0 coraz bliżej. Białoruś jedną nogą już jest w Rosji*, „Rzeczpospolita” 4 listopada 2021, [on-line:] <https://www.rp.pl/polityka/art19077341-zwiazek-radziecki-2-0-coraz-blizej>.
- Ukraina wstrzymuje eksport prądu. Wysyłała go m.in. do Polski, „Dziennik Gazeta Prawna” 10 października 2022, [on-line:] <https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/swiat/artykuly/8565486,ukraina-eksport-pradu-do-polski.html>.
- Wróbel A., Dziurdzińska N., *Rosja gromadzi wojska przy granicy z Ukrainą. Są zdjęcia z satelity. Kreml odpowiada: to „wrzutki”*, „Polska Agencja Prasowa” 2 listopada 2021, [on-line:] <https://www.pap.pl/aktualnosci/news%2C987976%2Crosja-gromadzi-wojska-przy-granicy-z-ukraina-sa-zdjecia-z-satelity-kreml>.
- Wspólne oświadczenie „Normandzkiej Czwórki” w Paryżu, „Укрінформ” 10 grudnia 2019, [on-line:] <https://www.ukrinform.pl/amp/rubric-polytics/2834837-wspolne-oswiadczenie-normandzkiej-czworki-w-paryzu.html>.
- Абдуллаев Т., *Белоруссия отдала России газовую трубу*, „Российская газета” 25 ноября 2011, [on-line:] <https://rg.ru/2011/11/25/truba-site.html>.
- Абугалиева Ю., *Россия и Таджикистан взаимно признают сертификаты о вакцинации от коронавируса*, „Коммерсантъ” 3 сентября 2022, [on-line:] <https://www.kommersant.ru/doc/5546679>.

- Армения получила от России скидку на газ, „УНІАН” 3 декабря 2013, [on-line:] <https://www.unian.net/world/858749-armeniya-poluchila-ot-rossii-skidku-na-gaz-nefteprodukty-i-almazyi.html>.
- Белоруссия ограничила ввоз мясной продукции в Россию, „Известия” 6 февраля 2017, [on-line:] <https://iz.ru/news/662722>.
- В МИД РФ назвали безвизовый режим Украины с ЕС „морковкой на веревочке”, „Интерфакс” 11 мая 2017, [on-line:] <https://www.interfax.ru/world/561892>.
- Депутат Госдумы: Прежде чем затевать Восточное партнерство, Польше было бы лучше проконсультироваться с Москвой, „Информационное агентство REGNUM” 26 мая 2008, [on-line:] <https://regnum.ru/news/1005462.html>.
- Дубенський В., Кабмін: Вільна торгівля з РФ скасована з 2 січня, ембарго запроваджується з 10 січня, „Deutsche Welle” 2 січня 2016, [on-line:] <http://www.dw.com/uk/кабмін-вільна-торгівля-з-рф-скасована-з-2-січня-ембарго-запроваджується-з-10-січня/a-18955156>.
- Захарова прокоментувала позицію Росії по соглашению Армения–ЕС, „Голос Армении” 23 ноября 2017, [on-line:] <http://golosarmenii.am/article/60471/zaxarova-prokommentirovala-poziciyu-rossii-po-soglasheniyu-armeniya%E2%80%93es>.
- Косачев К., Яблоко раздора?, „Российская газета” (Федеральный выпуск) 9 июля 2009, N 124, [on-line:] <https://rg.ru/2009/07/09/kosachev.html>.
- Лукашенко предложил РФ полностью запретить импорт мяса из Белоруссии, „Известия” 7 февраля 2017, [on-line:] <https://iz.ru/news/663046>.
- Мельничук Т., Лукашенко России о запрете мяса: не надо нас прессовать, „BBC. Русская служба” 27 ноября 2014, [on-line:] http://www.bbc.com/russian/international/2014/11/141127_belarus_russia_meat.
- Мисливская Г., Косачев: Безвизовый режим с ЕС выбил из Порошенко остатки здравого смысла, „Российская Газета” 12 мая 2017, [on-line:] <https://rg.ru/2017/05/12/kosachev-bezvizovyy-rezhim-s-es-vybil-iz-poroshenko-ostatki-zdravogo-smysla.html>.
- Мінська контактна група, „Deutsche Welle” 6 вересня 2017, [on-line:] <http://www.dw.com/uk/мінська-контактна-група/t-18928892>.
- Мухин В., Система коллективной безопасности дает сбой, „Независимая газета” 25 августа 2017, [on-line:] http://www.ng.ru/politics/2017-08-25/1_7059_sboy.html.
- Потери „Газпрома” от скидки на газ для Украины компенсируют, „Forbes” 18 декабря 2013, [on-line:] <https://www.forbes.ru/news/248867-poteri-gazproma-ot-skidki-na-gaz-dlya-ukrainy-kompensiruyut>.

- Путин В., *Новый интеграционный проект для Евразии – будущее, которое рождается сегодня*, „Известия” 3 октября 2011, [on-line:] <http://izvestia.ru/news/502761>.
- Путин обещает Украине скидку на газ и 15 млрд долларов, „BBC. Русская служба” 17 декабря 2013, [on-line:] https://www.bbc.com/russian/russia/2013/12/131217_yanukovych_russia_negotiations.
- Редичкина К., *В Кавказском регионе коллективной безопасности появится объединенная группировка Вооруженных Сил РФ и Армении*, „Парламентская газета” 19 июля 2017, [on-line:] <https://www.pnp.ru/social/v-kavkazskom-regione-kollektivnoy-bezopasnosti-poyavitsya-obedinyonnaya-gruppirovka-vooruzhyonnykh-sil-rf-i-armenii.html>.
- Россия отказывается от белорусского мяса, „BBC. Русская служба” 26 ноября 2014, [on-line:] http://www.bbc.com/russian/business/2014/11/141126_belarus_food_import_ban_russia.
- Саркорова А., *ОДКБ объясняет причины выхода Узбекистана из блока*, „BBC. Русская служба” 30 июня 2012, [on-line:] http://www.bbc.com/russian/international/2012/06/120629_uzbekistan_odkb_exit.shtml.
- Сорокина Н., *России не грозит изоляция*, „Российская газета” (Федеральный выпуск) 20 мая 2005, N 3775, [on-line:] <https://rg.ru/2005/05/20/sammit.html>.
- Степовик М., *Siemens заключит с Россией многомиллиардные соглашения*, „Deutsche Welle” 14 июля 2010, [on-line:] <http://www.dw.com/ru/siemens-заклучит-с-россией-многомиллиардные-соглашения/a-5791257>.
- Україна вийшла з митної угоди країн СНД, „Укрінформ” 18 липня 2022, [on-line:] <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3531690-ukraina-vijsla-z-mitnoi-ugodi-krain-snd.html>.
- У Раді створена парламентська коаліція з 250 депутатів, „УНІАН” 27 лютого 2014, [on-line:] <https://www.unian.ua/politics/890625-u-radi-stvorena-parlamentska-koalitsiya-z-250-deputativ.html>.
- У Тбілісі підписали статут Міжпарламентської асамблеї України, Грузії і Молдови, „Українська правда” 5 жовтня 2018, [on-line:] <https://www.pravda.com.ua/news/2018/10/5/7194278/>.
- Україна вже виросла зі „Східного партнерства” – Дециця, „Укрінформ” 25 січня 2019, [on-line:] <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/2627331-ukraina-vze-viroslo-z-shidnogo-partnerstva-desica.html>.
- Україна закликала ЄС розділити Східне партнерство, „Українська правда” 29 травня 2015, [on-line:] <https://www.pravda.com.ua/news/2015/05/29/7069526/>.

-
- Чижов: поправки Киева в отношении РФ в документ саммита „Восточного партнерства” не прошли, Информационное агентство „ТАСС” 24 ноября 2017, [on-line:] <https://tass.ru/politika/4758130>.
- Эксперт: Варшава претендует на средства ЕС с целью укрепления своих позиций на постсоветском пространстве, „Информационное агентство REGNUM” 25 мая 2008, [on-line:] <https://regnum.ru/news/1005119.html>.
- Эксперты к июлю проработают вопросы имплементации соглашения об ассоциации Украины-ЕС, Информационное агентство „ТАСС” 18 мая 2015, [on-line:] <https://tass.ru/ekonomika/1976848>.
- Юрин В., Германо-российские консультации: гармония через диалог, „Deutsche Welle” 15 июля 2010, [on-line:] <http://www.dw.com/ru/германо-российские-консультации-гармония-через-диалог/a-5804834>.

SUMMARY

Russia's Position Towards the Eastern Dimension of the European Union's European Neighbourhood Policy

The development of cooperation between the European Union (EU) and six post-Soviet republics (Armenia, Azerbaijan, Belarus, Georgia, Moldova and Ukraine) over the last two decades has evolved from the principles and mechanisms established under the European Neighborhood Policy (ENP) to instruments and processes initiated with the inauguration of the Eastern Partnership programme. However, from the very beginning, the participation of partner countries in both of the above-mentioned EU cooperation proposals was very different. Belarus was not interested in participating in them, and the position of Armenia and Azerbaijan was ambivalent, and thus three countries (Georgia, Moldova and Ukraine) took full advantage of the EU cooperation offer. In particular, they signed Association Agreements with the European Union, including Deep and Comprehensive Free Trade Areas, while committing themselves to internal political, economic and social reforms. In 2022, the prospect of EU membership was opened to them. In reaction to the rapprochement of Georgia, Moldova and Ukraine with the EU, the Russian Federation, treating the post-Soviet area as its own sphere of influence, used instruments such as political, economic and energy pressure, a trade embargo and military force against these countries. On the one hand, the Russian authorities emphasized the sovereign right of each state to develop relations with various partners, while on the other hand, they tried to limit the presence of Western structures in the post-Soviet area. Therefore, Moscow's position on the ENP and the Eastern Partnership was critical, although initially the EU's neighborhood policy was treated as a "natural aspiration" of the EU to establish a "forward-looking strategy for relations with the countries surrounding it". Nevertheless, over time, the ENP, and later also its eastern dimension in the form of the Eastern Partnership, began to be perceived by Russia as a threat to its own national interests, recognizing that their goal is to separate the aforementioned post-Soviet republics from the Russian Federation, and thus to

weaken its position in international relations. After 2013, this position was significantly strengthened. Russia's negative approach to the development of the eastern dimension of the ENP manifested itself in emphasizing that the aim of the Eastern Partnership is to actually subordinate the partner countries to EU policy, to include them in the EU's exclusive sphere of interest, and to transform them into an EU economic supplement, while drawing attention to the negative impact of association agreements on the economies of post-Soviet states.

In response to Russia's aggression against Ukraine, many states and international organizations have made efforts to restore international peace and stability. These were both diplomatic measures and financial and economic sanctions. In the years 2014–2021 their effectiveness was quite low, which allowed Russia to continue to successfully implement its strategy of deepening divisions between EU Member States and expanding its own sphere of influence, thus aiming at playing the role of a global power; after the Kremlin launched a full-scale invasion of Ukraine, the response of the West was more decisive, which contributed to the failure of Moscow's actions so far, as countries such as Ukraine, Georgia and Moldova are more interested in rapprochement with the EU and NATO, while Russia's position is undermined not only by the West, but also by its strategic partners. Nevertheless, the actions taken by the EU are still characterized by a certain caution, which is related primarily to the difficulty of developing a coherent and uniform position on the adoption of significantly tightened restrictions. This is mainly due to economic ties, in particular energy ties, of individual European countries with Russia.

Keywords: European Union, Russia, European Neighborhood Policy, Eastern Partnership, Ukraine, war

INDEKS OSÓB

- Abramowicz Roman 271
al-Asad Baszszar 60, 256
Ananicz Szymon 106
Andrusieczko Piotr 93-95
- Babakow Aleksandr 225
Bäcker Roman 59
Bajer Jacek 20
Bajor Piotr 23, 178, 209
Bakunowicz Tomasz 108
Baluk Walenty 22
Bankowicz Marek 33
Barburska Olga 22, 124-125, 157
Barcik Jacek 126
Barosso José Manuel 52
Batyk Iwona M. 60
Bednarz Paweł 68
Bielecki Tomasz 272
Bieleń Stanisław 18, 21-22, 27, 29-30, 32-35, 37-38, 41, 45, 79, 82, 86, 88-89, 93
Biernat Jakub 108
Bildt Carl 159
Bodio Marcin 184-185, 188-189
Bodziany Marek 55
Bonet Henri 44
Borkowska Monika 275
Borkowski Paweł Janusz 136
Borrell Josep 65
- Brodowska Jelena 190, 216, 226-227
Bryc Agnieszka 42-43, 183
Brzeziński Zbigniew 27, 33
Bull Hedley 122
Burbulis Gienadij 29
Bush George W. 41-42
- Christensen Thomas 18
Chudiakow Roman 238
Cianciara Agnieszka K. 22, 124, 159-162, 164, 171, 173-174, 176
Cieślik Ewa 129
Ciupiński Andrzej 126
Collier David 20
Curanović Alicja 37, 45
Czachor Rafał 23, 65, 89, 106
Czaputowicz Jacek 17-19, 125
Czarnocki Andrzej 22
Czerewacz-Filipowicz Katarzyna 21-22, 83-84, 86, 95-102, 104-108
Czerniawskij Stanisław 223
Cziomer Erhard 163
Cziżow Władimir 196, 198, 200, 204-206, 214-215, 233, 235, 242, 246, 249-251, 257-258
Czornik Katarzyna 36, 44, 267
Czurkin Witalij 241
Ćwiek-Karpowicz Jarosław 54

- Dąbrowa A. 28
 Deighton Anne 123
 Delcour Laure 165
 Deszczycia Andrij 177
 Diec Joachim 21-22, 28, 30, 37, 43, 45, 54-60, 77, 101, 104
 Dienisow Andriej 196
 Dobrzycki Wiesław 33
 Dodon Igor 107
 Domagała Marcin 22
 Domańska Maria 68
 Duchêne François 122
 Dumala Andrzej 77
 Dumala Hanna 77
 Dyner Anna Maria 66-67, 71, 90, 118
 Dzisiów-Szuszczkiewicz Aleksandra 150
 Dziuba Joanna 77
 Dziurdzińska Natalia 69

 Eberhardt Adam 89, 110-111
 Erdoğan Recep Tayyip 85

 Fadzajew Arsen 220
 Finifter Ada W. 20
 Fischer Ewa 108
 Fiszer Józef M. 22, 61, 263
 Formuszewicz Ryszarda 54
 Fournier Eric 263
 Furgacz Przemysław 44, 46

 Gajdar Jegor 29
 Gąsiorowska Adela 273
 Gebethner Stanisław 20
 Ginsberg Roy 127
 Gnesotto Nicole 123

 Gorbaczow Michaił 29
 Gotkowska Justyna 64, 74
 Górecki Wojciech 106
 Grosse Tomasz G. 19, 23, 127
 Gruszko Aleksandr 257
 Gryźłow Borys 24, 212

 Halizak Edward 17
 Howorth Joylon 123

 Iluchin Wiktor 24, 203
 Iwanow Igor 197, 207-208
 Iwański Tadeusz 229

 Jaceniuk Arsenij 240, 263-264
 Jaeschke Andrzej 50
 Jakimowicz Robert 36-37
 Jankowski Dominik 49-50, 52, 54
 Janukowycz Ołeksandr 270
 Janukowycz Wiktor 44, 50, 103, 169, 209-210, 212, 235, 240-241, 263, 270
 Jarosiewicz Aleksandra 101, 108
 Jelcyn Borys 39
 Jemieljanow Michaił 232
 Jinping Xi 61, 86
 Jureńczyk Łukasz 59
 Juszczenko Wiktor 43, 100, 209, 212, 280

 Kacprzyk Artur 64, 71
 Kaczmarowski Marcin 18, 22, 30, 39, 41-42, 44, 50, 52, 56, 61
 Kagan Robert 122
 Kalicka-Mikołajczyk Adriana 22, 131-133, 150-151
 Kania Magdalena 126

- Kaniewski Dmytro 266
Kapuśniak Tomasz 22-23, 50, 209, 212
Karasin Grigorij 217, 219-220, 260
Kardaś Szymon 30, 35, 45, 47, 83
Karimow Islam 93
Kasčiūnas Laurynas 217
Kielin Andriej 195
Kliczko Witalij 263
Klimowicz Dominika 46
Kłaczyński Robert 50
Kłysiński Kamil 90, 101, 225
Kobzova Jana 175
Kokoszyn Andriej 210
Kolarz Stefania 270
Konarzewska Anna 126
Konończuk Wojciech 89, 244
Konopacki Stanisław 171
Kopyrkin Siergiej 223
Korzeniowski Ryszard 126
Kosaczew Konstantin 224, 261
Kostecki Maciej Baltazar 185
Koszel Bogdan 52, 54
Kozub-Karkut Magdalena 18
Kozyriew Andriej 29, 33
Król-Mazur Renata 93
Krzysztozek Aleksandra 74
Krzywicka Katarzyna 38
Kublik Andrzej 166, 275
Kuchta Elżbieta 45
Kuczma Leonid 100, 264
Kunze Thomas 44
Kuźniar Roman 24, 126

Lachowski Tomasz 266
Laïdi Zaki 125

Lakomy Miron 267
Lange Mateusz 122
Larionow Nikołaj 194
Lebiediew Oleg 239
Lebiediew Siergiej 78
Legro Jeffrey W. 17
Legucka Agnieszka 65-66, 69-70, 79, 86, 114, 116-117, 119
Lerch Marika 124
Letko Paweł 198
Lichaczew Aliksiej 255
Lijphart Arend 20
Lindh Anna 131
Lisiakiewicz Rafał 33
Lorenz Urszula 111
Lyubashenko Igor 22, 106, 130, 132-134, 136, 139, 141-144, 146, 181

Łastawski Kazimierz 27
Ławrow Siergiej 65, 218, 222, 260, 270
Łukaszenko Alaksandr 88-90, 119, 287
Łukaszewicz Aleksandr 225, 234
Łukin Władimir 263

Machnikowski Ryszard M. 56
Macron Emmanuel 266
Makiej Władimir 258
Malak Kazimierz 79-80, 82-84, 93, 95, 114-115, 118
Malantowicz Artur 46
Malendowski Włodzimierz 129
Manners Ian 123-124, 141, 280
Marcinkowska Paula 22, 51, 131-133, 136-137, 139-142, 145-147, 150, 158-162, 185, 188

- Marsh David 20
Marszałek Maciej 36
Marszewski Mariusz 112
Mayne Richard J. 122
Mazur Renata 33, 83
Mazur-Barańska Agnieszka 134
Menkiszak Marek 70-71, 215
Merkel Angela 52
Michalik Adam 108
Michałowski Tomasz 105-106, 108
Miedwiediew Dmitrij 45, 48-49, 52, 222, 247
Miedwiedkow Maksim 196-197
Mieszkow Aleksiej 234, 261
Mikietyński Piotr 36
Milczarek Dariusz 23, 123
Mironowicz Eugeniusz 89, 110-111
Misiągiewicz Justyna 22
Mitrofanow Aleksiej 208
Mizerska-Wrotkowska Małgorzata 162
Modi Narendra 86
Mojsiewicz Czesław 21, 76, 112
Molo Beata 68
Monroe James 33
Moraczewska Anna 99
Moravcsik Andrew 17
Morel Pierre 265-266
Morgenthau Hans 18-19, 287
Mroczek Wojciech 106
Mróz Marcin 71
- Nawalny Aleksiej 65-66
Niebienzia Wasilij 248
Niebuhr Reinhold 18
Nikitin Władimir 202
Nitszke Agnieszka 136, 150-154
- Nizioł-Celewicz Monika 111, 116, 119
Nycz Grzegorz 50
Nye Joseph S. 23, 121
- O'Neill Jim 45
Obama Barack 50
Ochmann Paweł 24
Olchowski Jakub 73, 275
Olszewski Paweł 23, 128
Opalek Kazimierz 20
Orzechowski Marcin 33
Ostrowskij Aleksiej 211
- Pagrotsky Leif 132
Parubij Andrij 177
Parzymies Stanisław 23, 122-123, 125, 127
Pasierbiak Paweł 147-148
Paszynian Nikol 118
Patek Artur 27, 29
Patten Christopher 132
Pieńkowski Jakub 268
Pieńkowski Miłosz 28
Pietnoczka Paweł 132
Pietraś Marek 22, 42
Pięta Piotr 184, 191
Piskorska Beata 19, 23, 123-126, 129, 140, 158-159, 161-163, 166-169, 180, 269
Popescu Nicu 168-169
Porosenko Petro 63, 229, 261-262
Potocki Robert 22, 43, 48-49
Potulski Jakub 29
Primakow Jewgienij 37-38
Prodi Romano 130, 132-133, 187
Przybyła Katarzyna 53, 56-58
Przychodniak Marcin 86

-
- Pszczółkowska Dominika 158
 Puszkow Aleksiej 232, 237
 Putin Władimir 39, 41-42, 45, 49, 54, 56, 58, 61-65, 67, 71, 73, 86, 91, 118-120, 190, 192, 197, 201, 209, 212, 235-236, 242, 245, 255, 259, 270
 Raabe Stephan 44
 Radziwinowicz Waław 86, 229, 256
 Raś Maciej 22, 28, 30, 35-36, 42-43, 54, 73, 267
 Read Melvyn 20
 Rodkiewicz Witold 51, 55-58, 61, 66, 71, 74
 Ronek Grzegorz 158, 188
 Rose Gideon 18
 Rosicki Grzegorz 53
 Rosicki Remigiusz 53
 Russell Martin 268
 Rydel Jan 27, 29
 Rynning Sten 127
 Saakaszwili Michail 24, 43, 207-208, 218-220
 Sadecki Andrzej 271
 Sadowski Rafał 88
 Sarkisjan Tigran 107
 Sarkozy Nicolas 158
 Sawczuk Janusz 22-23, 159
 Sawieljew Andriej 24, 203
 Schelling Thomas 18
 Schmidt Paweł 126
 Schweller Randall 18
 Schwellnus Guido 124
 Sieradzan Przemysław 22, 48
 Sikorski Radosław 159, 263
 Sjursen Helene 124
 Skolimowska Anna 23, 124-125
 Słojewska Anna 48
 Słomczyńska Irma 126
 Słowikowski Michał 190, 216, 226-227
 Słuckij Leonid 232, 237-238
 Smalec Łukasz 46
 Smite Sintija 207
 Smith Karen 123
 Solana Javier 132
 Sołtanowski Iwan 250
 Stachurska-Szczesiak Katarzyna 22, 158-159
 Stala-Szlugaj Katarzyna 111
 Stanisławski Wojciech 134
 Stankiewicz Wojciech 184, 186, 188
 Staszak Alicja 119
 Stavridis Stelios 127
 Stefanicki Robert 60
 Steinmeier Frank-Walter 52, 263, 266
 Stepkiewicz Wojciech 27
 Stępniewski Tomasz 22, 106, 175, 263
 Stoker Gerry 20
 Stolarczyk Mieczysław 28, 267
 Strachota Krzysztof 84-86, 118
 Straw Jack 131
 Stroński Henryk 132
 Sułek Mirosław 20
 Szeptycki Andrzej 22-23
 Szewardnadze Eduard 24, 208
 Szoszyn Ruslan 89
 Śmigielski Robert 119
 Świeżak Paweł 50-51, 54-55, 101-102
 Tagliavini Heidi 264
 Tarkhan-Mouravi George 207

- Tarnawski Marcin 50
 Tarnogórski Rafał 269
 Terlikowski Marcin 71
 Tiahnybok Ołeh 263
 Tkachuk Olesia 28, 45, 59, 90, 132-134, 136, 139-144, 147-150, 173, 178, 191, 267-268, 288
 Topolski Ireneusz 21-22, 27-28, 44, 52, 77-80, 82-83, 87-89, 92-95, 97-101, 110-111, 113, 115-116, 118-119
 Turczyński Paweł 50
 Tutak Grzegorz 114
 Twitchett Kenneth 122
 Tymoszenko Julia 170
 Ulukajew Alieksiej 252, 254
 Vaičiūnas Žygimantas 217
 Van Rompuy Herman 191
 Waal Thomas de 174-175
 Waltz Kenneth N. 17
 Wasiuta Martyna 272
 Węc Janusz J. 13, 27, 29, 126-127, 129, 142-143, 160, 170, 172, 263-266, 268-269
 Wierzbowska-Miazga Agata 88, 225, 229, 244
 Wilk Andrzej 70, 257
 Wilson Andrew 168-169
 Wiśniewska Iwona 54, 101, 111
 Włodkowska-Bagan Agata 21-22, 24, 28-29, 33, 35-37, 43-44, 72, 75, 77, 79, 82, 86-87, 89, 92-93, 95-97, 100, 102, 105, 107, 110-115, 118-119
 Wohlforth William C. 18
 Wojas Jakub 24
 Wojciechowski Sebastian 129
 Wołowski Paweł 88
 Wróbel Anna 69
 Wróblewska Angelika 55
 Wyciszkiewicz Ernest 22, 112
 Youngs Richard 175
 Zaborowski Jakub 23
 Zacharowa Marija 259
 Zajadło Jerzy 40
 Zając Justyna 18, 22
 Zakaria Fareed 18
 Zamarlik Monika 135
 Zaniewicz Maciej 269
 Zielonka Jan 23, 126-127
 Zięba Ryszard 18, 126, 263
 Ziętek Agata 39
 Ziuganow Giennadij 237
 Zurabow Michaił 264
 Żebrowski Andrzej 50
 Żirinowskij Władimir 238
 Żochowski Piotr 68, 90
 Żurawski vel Grajewski Przemysław 135, 198
 Абдуллаев Теймур 225
 Абугалиева Юлия 81
 Астромович-Лейк Тереза 70
 Глинкина Светлана 61
 Горбач Олександр 90
 Грецкий Игорь 183
 Дубенський Віталій 103
 Жирохов Михаил Александрович 92

Зубков Игорь 253
Косачев Константин 224
Мельничук Татьяна 107
Мисливская Галина 261
Мухин Владимир 118
Примаков Евгений Максимович 32
Путин Владимир 54
Редичкина Ксения 116

Саркорова Анора 118
Сорокина Надежда 214
Степовик Михаил 53
Топорнин Николай Борисович 190
Трещенков Евгений 183
Турчин Ярина 90
Шаклеина Татьяна Алексеевна 21, 32
Юрин Вячеслав 53

W serii *Societas* pod redakcją Bogdana Szlachty ukazały się:

1. Grzybek Dariusz, *Nauka czy ideologia. Biografia intelektualna Adama Krzyżanowskiego*, 2005.
2. Drzonek Maciej, *Między integracją a europeizacją. Kościół katolicki w Polsce wobec Unii Europejskiej w latach 1997-2003*, 2006.
3. Chmieliński Maciej, *Max Stirner. Jednostka, społeczeństwo, państwo*, 2006.
4. Nieć Mateusz, *Rozważania o pojęciu polityki w kręgu kultury attyckiej. Studium z historii polityki i myśli politycznej*, 2006.
5. Sokołów. *Życie i legenda*, oprac. Andrzej A. Zięba, 2006.
6. Porębski Leszek, *Między przemocą a godnością. Teoria polityczna Harolda D. Laswella*, 2007.
7. Mazur Grzegorz, *Życie polityczne polskiego Lwowa 1918-1939*, 2007.
8. Węc Janusz Józef, *Spór o kształt instytucjonalny Wspólnot Europejskich i Unii Europejskiej 1950-2005. Między ideą ponadnarodowości a współpracą międzyrządową. Analiza politologiczna*, 2006.
9. Karas Marcin, *Integryzm Bractwa Kapłańskiego św. Piusa X. Historia i doktryna rzymsko-katolickiego ruchu tradycjonalistycznego*, 2008.
10. *European Ideas on Tolerance*, red. Guido Naschert, Marcin Rebes, 2009.
11. Gacek Łukasz, *Chińskie elity polityczne w XX wieku*, 2009.
12. Zemanek Bogdan S., *Tajwańska tożsamość narodowa w publicystyce politycznej*, 2009.
13. Lenczarowicz Jan, *Jalta. W kręgu mitów założycielskich polskiej emigracji politycznej 1944-1956*, 2009.
14. Grabowski Andrzej, *Prawnicze pojęcie obowiązywania prawa stanowionego. Krytyka niepozytywistycznej koncepcji prawa*, 2009.
15. Kich-Masłej Olga, *Ukraina w opinii elit Krakowa końca XIX – pierwszej połowy XX wieku*, 2009.
16. Citkowska-Kimla Anna, *Romantyzm polityczny w Niemczech. Reprezentanci, idee, model*, 2010.
17. Mikuli Piotr, *Sądy a parlament w ustrojach Australii, Kanady i Nowej Zelandii (na tle rozwiązań brytyjskich)*, 2010.
18. Kubicki Paweł, *Miasto w sieci znaczeń. Kraków i jego tożsamości*, 2010.
19. Żurawski Jakub, *Internet jako współczesny środek elektronicznej komunikacji wyborczej i jego zastosowanie w polskich kampaniach parlamentarnych*, 2010.
20. *Polscy eurodeputowani 2004-2009. Uwarunkowania działania i ocena skuteczności*, red. Krzysztof Szczerski, 2010.
21. Bojko Krzysztof, *Stosunki dyplomatyczne Moskwy z Europą Zachodnią w czasach Iwana III*, 2010.

22. *Studia nad wielokulturowością*, red. Dorota Pietrzyk-Reeves, Małgorzata Kułakowska, Elżbieta Żak, 2010.
23. Bartnik Anna, *Emigracja latynoska w USA po II wojnie światowej na przykładzie Portorykańczyków, Meksykanów i Kubańczyków*, 2010.
24. *Transformacje w Ameryce Łacińskiej*, red. Adam Walaszek, Aleksandra Giera, 2011.
25. Praszałowicz Dorota, *Polacy w Berlinie. Strumienie migracyjne i społeczności imigrantów. Przegląd badań*, 2010.
26. Głogowski Aleksander, *Pakistan. Historia i współczesność*, 2011.
27. Brązkiewicz Bartłomiej, *Choroba psychiczna w literaturze i kulturze rosyjskiej*, 2011.
28. Bojenko-Izdebska Ewa, *Przemiany w Niemczech Wschodnich 1989-2010. Polityczne aspekty transformacji*, 2011.
29. Kołodziej Jacek, *Wartości polityczne. Rozpoznanie, rozumienie, komunikowanie*, 2011.
30. *Nacjonalizmy różnych narodów. Perspektywa politologiczno-religioznawcza*, red. Bogumił Grott, Olgierd Grott, 2012.
31. Matyasik Michał, *Realizacja wolności wypowiedzi na podstawie przepisów i praktyki w USA*, 2011.
32. Grzybek Dariusz, *Polityczne konsekwencje idei ekonomicznych w myśli polskiej 1869-1939*, 2012.
33. Woźnica Rafał, *Bułgarska polityka wewnętrzna a proces integracji z Unią Europejską*, 2012.
34. Ślufińska Monika, *Radykałowie francuscy. Koncepcje i działalność polityczna w XX wieku*, 2012.
35. Fyderek Łukasz, *Pretorianie i technokraci w reżimie politycznym Syrii*, 2012.
36. Węc Janusz Józef, *Traktat lizboński. Polityczne aspekty reformy ustrojowej Unii Europejskiej w latach 2007-2009*, 2011.
37. Rudnicka-Kassem Dorota, *John Paul II, Islam and the Middle East. The Pope's Spiritual Leadership in Developing a Dialogical Path for the New History of Christian-Muslim Relations*, 2012.
38. Bujwid-Kurek Ewa, *Serbia w nowej przestrzeni ustrojowej. Dzieje, ustrój, konstytucja*, 2012.
39. Cisek Janusz, *Granice Rzeczypospolitej i konflikt polsko-bolszewicki w świetle amerykańskich raportów dyplomatycznych i wojskowych*, 2012.
40. Gacek Łukasz, *Bezpieczeństwo energetyczne Chin. Aktywność państwowych przedsiębiorstw na rynkach zagranicznych*, 2012.
41. Węc Janusz Józef, *Spór o kształt ustrojowy Wspólnot Europejskich i Unii Europejskiej w latach 1950-2010. Między ideą ponadnarodowości a współpracą międzyrządową. Analiza politologiczna*, 2012.
42. *Międzycywilizacyjny dialog w świecie słowiańskim w XX i XXI wieku. Historia – religia – kultura – polityka*, red. Irena Stawowy-Kawka, 2012.
43. *Ciekawość świata, ludzi, kultury... Księga jubileuszowa ofiarowana Profesorowi Ryszardowi Kantorowi z okazji czterdziestolecia pracy naukowej*, red. Renata Hołda, Tadeusz Paleczny, 2012.
44. Węc Janusz Józef, *Pierwsza polska prezydencja w Unii Europejskiej. Uwarunkowania – procesy decyzyjne – osiągnięcia i niepowodzenia*, 2012.

45. Zemanek Adina, *Córki Chin i obywatelki świata. Obraz kobiety w chińskich czasopismach o modzie*, 2012.
46. Kamińska Ewa, *Rezeption japanischer Kultur in Deutschland. Zeitgenössische Keramik als Fallstudie*, 2012.
47. Obeidat Hayssam, *Stabilność układu naftowego w warunkach zagrożeń konfliktami w świetle kryzysu w latach siedemdziesiątych XX i na progu XXI wieku*, 2012.
48. Ścigaj Paweł, *Tożsamość narodowa. Zarys problematyki*, 2012.
49. Głogowski Aleksander, *Af-Pak. Znaczenie zachodniego pogranicza pakistańsko-afgańskiego dla bezpieczeństwa regionalnego w latach 1947-2011*, 2012.
50. Miżejewski Maciej, *Ochrona pluralizmu w polityce medialnej Włoch*, 2012.
51. Jakubiak Łukasz, *Referendum jako narzędzie polityki. Francuskie doświadczenia ustrojowe*, 2013.
52. *Skuteczność polskiej prezydencji w Unii Europejskiej. Założone cele i ich realizacja*, red. Krzysztof Szczerski, 2013.
53. *Stosunki państwo-Kościół w Polsce 1944-2010*, red. Rafał Łatka, 2013.
54. Gacek Łukasz, Trojnar Ewa, *Pokoje negocjacje czy twarda gra? Rozwój stosunków ponad Cieśniną Tajwańską*, 2012.
55. Sondel-Cedarmas Joanna, *Nacjonalizm włoski. Geneza i ewolucja doktryny politycznej (1896-1923)*, 2013.
56. Rudnicka-Kassem Dorota, *From the Richness of Islamic History*, 2013.
57. Fudała Piotr, Fyderek Łukasz, Kurpiewska-Korbut Renata, *Budowanie parlamentaryzmu. Doświadczenia z Afganistanu, Iraku i Kurdystanu irackiego*, 2012.
58. Dardziński Piotr, *Kapitalizm nieobjawiony. Doktryna ładu społecznego, politycznego i ekonomicznego w myśli Wilhelma Röpkego*, 2013.
59. *The Taiwan Issues*, ed. Ewa Trojnar, 2012.
60. Rebes Marcin, *Między respondere i imputatio. Martina Heideggera i Józefa Tischnera hermeneutyka odpowiedzialności w horyzoncie ontologii, agatologii i aksjologii*, cz. I: 2014; cz. II, III: 2018.
61. Kurpiewska-Korbut Renata, *Spółeczność międzynarodowa wobec Kurdów irackich*, 2013.
62. Pietrzyk-Reeves Dorota, *Ład Rzeczypospolitej. Polska myśl polityczna XVI wieku a klasyczna tradycja republikańska*, 2012.
63. Matykiewicz-Włodarska Aleksandra, Marion Gräfin Dönhoff. *Idee i refleksje polityczne*, 2012.
64. Reczyńska Anna, *Braterstwo a bagaż narodowy. Relacje w Kościele katolickim na ziemiach kanadyjskich do I wojny światowej*, 2013.
65. *Współczesne transformacje. Kultura, polityka, gospodarka*, red. Monika Banaś, Joanna Dziadowiec, 2013.
66. Grott Olgierd, *Instytut Badań Spraw Narodowościowych i Komisja Naukowych Badań Ziem Wschodnich w planowaniu polityki II Rzeczypospolitej Polskiej na Kresach Wschodnich*, 2013.
67. *Teoretyczne i praktyczne problemy kultury politycznej. Studia i szkice*, red. Monika Banaś, 2013.
68. *Podejścia badawcze i metodologie w nauce o polityce*, red. Barbara Krauz-Mozer, Paweł Ścigaj, 2013.

69. *Narratives of Ethnic Identity, Migration and Politics. A Multidisciplinary Perspective*, eds. Monika Banaś, Mariusz Dziegłowski, 2013.
70. *Promoting Changes in Times of Transition and Crisis: Reflections on Human Rights Education*, eds. Krzysztof Mazur, Piotr Musiewicz, Bogdan Szlachta, 2013.
71. Bar Joanna, *Po ludobójstwie. Państwo i społeczeństwo w Rwandzie 1994-2012*, 2013.
72. *Włochy wielokulturowe. Regionalizmy, mniejszości, migracje*, red. Karolina Golemo, 2013.
73. *Stany Zjednoczone wczoraj i dziś. Wybrane zagadnienia społeczno-polityczne*, red. Agnieszka Małek, Paulina Napierała, 2013.
74. Plichta Paweł, *Estera w kulturach. Rzecz o biblijnych toposach*, 2014.
75. Czekalska Renata, *Wartości autoteliczne w kulturze symbolicznej na przykładzie indyjsko-polskich spotkań literackich*, 2014.
76. Włodarski Bartosz, *Szkoła Nauk Politycznych UJ 1920-1949*, 2014.
77. *Arabska wiosna w Afryce Północnej. Przyczyny, przebieg, skutki*, red. Ewa Szczepankiewicz-Rudzka, 2014.
78. Bajor Piotr, *Partnerstwo czy członkostwo. Polityka euroatlantycka Ukrainy po 1991 r.*, 2014.
79. Gabrys Marcin, Kijewska-Trembecka Marta, Rybkowski Radosław, Soroka Tomasz, *Kanada na przełomie XX i XXI wieku. Polityka, społeczeństwo, edukacja*, red. Marta Kijewska-Trembecka, 2014.
80. Trojnar Ewa, *Tajwan. Dylematy rozwoju*, 2015.
81. Głogowski Aleksander, *Policja Państwowa i inne instytucje bezpieczeństwa na Wileńszczyźnie w latach 1918-1939*, 2015.
82. Krzyżanowska-Skowronek Iwona, *Teorie zmiany na przykładzie włoskiej polityki wschodniej*, 2015.
83. Rysiewicz Mikołaj, *Monarchia – lud – religia. Monarchizm konserwatywnych środowisk politycznych Wielkiej Emigracji w latach 1831-1848*, 2015.
84. Szymkowska-Bartyzel Jolanta, *Nasza Ameryka wyobrażona. Polskie spotkania z amerykańską kulturą popularną po roku 1918*, 2015.
85. Napierała Paulina, *In God We Trust. Religia w sferze publicznej USA*, 2015.
86. Paluszkiewicz-Misiaczek Magdalena, *Szacunek i wsparcie. Kanadyjski system opieki nad weteranami*, 2015.
87. *Детерминанты и перспективы политики европейской интеграции Республики Молдова*, под научной редакцией Петра Байора, 2015.
88. *Eastern Chessboard. Geopolitical Determinants and Challenges in Eastern Europe and the South Caucasus*, ed. Piotr Bajor, Kamila Schöll-Mazurek, 2015.
89. Mazur Wojciech, *Pod wiatr. Francja i lotnictwo wojskowe II Rzeczypospolitej (1921-1938)*, 2015.
90. Węc Janusz Józef, *Traktat lizboński. Polityczne aspekty reformy ustrojowej Unii Europejskiej w latach 2007-2015*, 2016.
91. Fyderek Łukasz, *Autorytarne systemy polityczne świata arabskiego. Adaptacja i inercja w przededniu Arabskiej Wiosny*, 2015.
92. Kwieciński Rafał, *Zjednoczenie Chin? Proces reintegracji Wielkich Chin na przełomie XX i XXI w.*, 2016.

93. Grabowski Marcin, *Rywalizacja czy integracja? Procesy i organizacje integracyjne w regionie Azji i Pacyfiku na przełomie XX i XXI wieku*, 2015.
94. Laidler Paweł, Turek Maciej, *Cena demokracji. Finansowanie federalnych kampanii wyborczych w Stanach Zjednoczonych Ameryki*, 2016.
95. Bajor Piotr, *Contemporary Azerbaijan in Social and Political Dimension*, 2016.
96. Balwierz Ida, *Czasopismo „Apollo”. Jego miejsce i rola w odrodzeniu poezji i kultury arabskiej*, 2016.
97. Bajor Piotr, *Kierunek Zachód. Polityka integracji europejskiej Ukrainy po 1991 r.*, 2016.
98. *Polska i Rumunia w Europie Środkowej w XX i XXI wieku. Studia, materiały i eseje poświęcone pamięci prof. dra hab. Wojciecha Rojka. Polonia și România în Europa Centrală în secolele XX și XXI. Studii, materiale și eseuri dedicate in memoriam prof. univ. dr. Wojciech Rojek*, red. Agnieszka Kastory, Henryk Walczak, 2017.
99. Mazur Wojciech, *Lot ku burzy. Polska w przygotowaniach Zachodu do wojny powietrznej marzec-sierpień 1939 roku*, 2017.
100. Gabrys Marcin, Soroka Tomasz, *Canada as a Selective Power. Canada's Role and International Position after 1989*, 2017.
101. Głuszek Alicja, *Współpraca amerykańsko-meksykańska w zwalczaniu handlu ludźmi na przełomie xx i xxi wieku*, 2017.
102. Paleczny Tadeusz, *Relacje międzykulturowe w dobie kryzysu ideologii i polityki wielokulturowości*, 2017.
103. Czubik Agnieszka, Dziwisz Dominika, Szczepankiewicz-Rudzka Ewa, Tarnawski Marcin, *Nowe wyzwania dla ochrony praw człowieka*, 2017.
104. Gabrys Marcin, *Przewodnik po konstytucji Kanady. Część pierwsza. Akt Konstytucyjny z 1867 roku*, 2016.
105. Porębski Leszek, *Technika w perspektywie społecznej*, 2017.
106. Gabrys Marcin, *Przewodnik po konstytucji Kanady. Część druga. Akt Konstytucyjny z 1982 roku*, 2017.
107. Dulak Michał, *Demokratyczna legitymizacja polskiej polityki europejskiej. Analiza systemowa*, 2017.
108. Turek Maciej, *Prawybory prezydenckie w USA. Bilans czterech dekad*, 2017.
109. *Oblicza Ameryki. Szkice o społeczeństwie, kulturze i polityce Stanów Zjednoczonych*, red. Paulina Napierała, Rafał Kuś, 2016.
110. Kuś Rafał, *Retoryka polityczna Richarda Nixona*, 2018.
111. Modrzejewska Magdalena, *Josiah Warren – the First American Anarchist. “The Remarkable American”*, 2017.
112. Mazur Wojciech, *Niebo rozwianych nadziei. Zachodni sojusznicy wobec wojny powietrznej w Polsce we wrześniu 1939 roku*, 2018.
113. Małek Agnieszka, *Polityka migracyjna Włoch w latach 1861-2011*, 2018.
114. Kastory Agnieszka, *Rola Obywatelskiego Klubu Parlamentarnego w kształtowaniu polskiej polityki wschodniej w latach 1989-1991*, 2018.
115. Kułakowska Małgorzata, *W poszukiwaniu spójności wspólnotowej. Polityka rządu brytyjskiego w latach 2001-2010*, 2018.
116. Biliński Piotr, *Wacław Tokarz 1873-1937. Historyk walk o niepodległość Polski*, 2018.
117. Golemo Karolina, Małek Agnieszka, *Włochy – mozaika kultur*, 2018.

118. Modrzejewska Magdalena, *Stephen Pearl Andrews – anarchia i społeczeństwo. Studia z amerykańskiego anarchizmu indywidualistycznego*, 2016.
119. Podsumowanie VIII kadencji PE. *Wyzwania integracji europejskiej w latach 2014-2019*, red. Agnieszka Nitszke, Janusz Józef Węc, 2019.
120. *Między wiedzą a władzą. Bezpieczeństwo w erze informacji*, red. Piotr Bajor, Artur Gruszcza, 2019.
121. *Security Outlook 2018*, ed. Artur Gruszcza, 2019.
122. Kulpińska Joanna, *Transatlantyckie trendy migracyjne na przestrzeni stulecia. Studium przypadku wychodźstwa z powiatu strzyżowskiego*, 2019.
123. Rebes Marcin, *Od epistemologii do ontologii. Hermeneutyka wolności Martina Heideggera w dyskusji z Immanuelem Kantem*, 2019.
124. *Prawa człowieka wobec wyzwań współczesnego świata*, red. Agnieszka Czubik, Dominika Dziwisz, Ewa Szczepankiewicz-Rudzka, 2019.
125. Górka Katarzyna, *Miasto, barrios i kultura popularna w Peru – tożsamość kulturowa nowych mieszkańców Limy*, 2020.
126. Kania Marta, *Projekt Qhapaq Ñan. Wyzwania nowego modelu polityki wobec dziedzictwa kulturowego ludów tubylczych*, 2019.
127. Czajkowski Marek, *Przestrzeń kosmiczna w strategii bezpieczeństwa narodowego USA*, 2020.
128. Łuszczkiewicz Antonina, *Kulturowe dziedzictwo Indii w Pięciu Zasadach Pokojowego Współistnienia i jego rola w relacjach chińsko-indyjskich (1954-2014)*, 2020.
129. Hebda Wiktor, *Polityka oraz sektor energetyczny w wybranych państwach Europy Południowo-Wschodniej (Serbia, Chorwacja, Bułgaria, Grecja, Rumunia)*, 2019.
130. Nyzio Arkadiusz, *Rakowiecka w remoncie*, 2020.
131. *Systemy bezpieczeństwa. Wymiar lokalny i państwowy*, red. Artur Gruszcza, Piotr Bajor, 2020.
132. *Bezpieczeństwo regionalne. Węzłowe problemy i procesy*, red. Piotr Bajor, 2021.
133. *Eastern Partnership: The Role and Significance in the Process of Transformation of the Countries of Eastern Europe and the South Caucasus*, red. Piotr Bajor, 2021.
134. *Pamięć i dziedzictwo kulturowe. Studia i szkice in memoriam profesor Andrzej Pankowicz (1950-2011)*, red. Paweł Plichta, 2022.
135. Koman Kacper, Syta Ziemowit, *Raport. Pierwsza fala pandemii COVID-19 W Polsce. Ograniczenia i pomoc kierowana do przedsiębiorców / Raport. The First Wave of the COVID-19 Pandemic in Poland Restrictions and Assistance Addressed to Entrepreneurs*, 2022.
136. Moskal Anna, *Collaborative Platforms in the European Union from the Standpoint of Sustainable Development*, 2022.
137. Karas Marcin, *Filozofia i kultura*, 2022.
138. *The War Must Go On. Dynamika wojny w Ukrainie i jej reperkusje dla bezpieczeństwa Polski*, red. Artur Gruszcza, 2023.
139. Porębski Leszek, *Krajobraz (po) rewolucji. Przemiany społeczne jako konsekwencja rozwoju technologii informacyjnych i komunikacyjnych*, 2023.

Obszar poradziecki zajmuje szczególne miejsce w polityce zagranicznej Federacji Rosyjskiej. Jej głównym celem jest pogłębienie współpracy z byłymi republikami związkowymi zarówno w wymiarze dwustronnym poprzez zacieśnienie kontaktów politycznych i rozwój stosunków gospodarczych, jak i na płaszczyźnie wielostronnej w ramach ustanowionych struktur integracyjnych (np. Wspólnoty Niepodległych Państw oraz Eurazjatyckiej Unii Gospodarczej). Dążąc do jego osiągnięcia, a tym samym wzmocnienia własnej pozycji na arenie międzynarodowej, władze Rosji odwołują się do różnego rodzaju instrumentów, m.in. środków wywierania nacisku (takich jak podwyższanie cen gazu czy użycie siły militarnej). W największym stopniu narzędzia te mają zastosowanie do tych krajów, które wyrażają chęć integracji ze strukturami zachodnimi. Po rozszerzeniu w 2004 r. Unia Europejska zaczęła zwracać coraz większą uwagę na potrzebę zacieśnienia współpracy z państwami sąsiedzkimi i wspierać ich reformy wewnętrzne, dążąc do wzmocnienia bezpieczeństwa europejskiego. W tym celu została ustanowiona Europejska Polityka Sąsiedztwa, później natomiast powstał program Partnerstwa Wschodniego skierowany do takich państw, jak Armenia, Azerbejdżan, Białoruś, Gruzja, Mołdawia oraz Ukraina. Jego głównym celem jest zintensyfikowanie współpracy między UE a tymi państwami m.in. poprzez zawarcie umów stowarzyszeniowych obejmujących strefy wolnego handlu. W związku z tym powstaje pytanie o stanowisko Federacji Rosyjskiej uznającej obszar poradziecki za własną strefę wpływów wobec zbliżenia wspomnianych państw do UE. Przeprowadzona analiza pozwala stwierdzić, że władze Rosji – kierując się realistycznymi celami polegającymi na utrzymaniu kontroli nad obszarem poradzieckim – postrzegają wschodni wymiar Europejskiej Polityki Sąsiedztwa jako zagrożenie dla własnych interesów w regionie.

Olesia Tkachuk – doktor nauk społecznych. Asystentka w Katedrze Studiów nad Procesami Integracyjnymi w Instytucie Nauk Politycznych i Stosunków Międzynarodowych UJ. Autorka szeregu artykułów naukowych i rozdziałów w pracach zbiorowych, m.in. *Specjalna misja monitorująca OBWE na Ukrainie – cele i problemy w ich realizacji, Successes and Failures in the Implementation of the Eastern Partnership Objectives in a Changing Security Environment*. Zainteresowania naukowe: bezpieczeństwo międzynarodowe ze szczególnym uwzględnieniem obszaru poradzieckiego, integracja europejska i pozaeuropejska, Europejska Polityka Sąsiedztwa i Partnerstwo Wschodnie, wspólna polityka bezpieczeństwa i obrony Unii Europejskiej.

<https://akademicka.pl>

